4

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

4. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

4. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

4- NİSÂ SURESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

4- NİSÂ SURESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾﴾

1-"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir."

Hasan, Mücahid ve İbrahim dediler ki: "Bu, 'Allah rızası için ve akrabalık hatırına senden diliyorum' diyenin sözüdür."

İbn Abbas, Katade, Süddi ve Dahhâk dediler ki: "Akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."

Bu ayet, "Allah rızası için" diyerek bir şey istemenin caizliğine delalet etmektedir. Leys'in bildirdiğine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَأَلَ بِاللهِ فَأَعْطُوهُ)

"Allah rızası için bir şey dileyene dilediğini verin."[1]

---

1 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/418

Muaviye b. Süveyd b. Mukrin, Berâ b. Âzib'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **yedi şey yapmamızı bize emretti. Onlardan biri de yemin ederek bir şey yapmamızı isteyenin istediğini yapmamızdır." [2]

Bu, önceki hadisin delalet ettiği manaya delalet etmektedir. (وَالْاَرْحَامَ) kelimesinin ayette yer alması, akrabalık hakkının büyüklüğüne işaret etmek ve akrabalık bağını koparmanın yasaklığına vurgu yapmak içindir.

Yüce Allah başka bir ayette akrabalık bağını korumanın önemine şöyle değinmektedir:

(فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ)

"Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi?" [3]

Burada akrabalık bağlarını koparmak, yeryüzünde bozgunculuk yapmakla birlikte zikredilmiş ve ikisi eşdeğerde kabul edilmiştir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً)

"Bir mü'min hakkında ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirler." [4]

Ayette geçen "ilen" kelimesinin akrabalık anlamına geldiği söylenmiştir. Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

---

2 Buhari, Cenaiz, 2
3 Muhammed, 47/22
4 Tevbe, 9/10

(وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى)

"Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya iyilik edin."[5]

Akrabalık bağının büyük öneme sahip oluşuyla ilgili olarak, bu ayetlerin manasıyla örtüşen hadisler de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Mesela; Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَنَا الرَّحْمَنُ، وَهِيَ الرَّحِمُ، شَقَقْتُ لَهَا مِنِ اسْمِي، فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ، وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ)

"Yüce Allah: "Ben Rahmanım. O da rahim (akrabalık bağı)dır. O bağı bitiştireni (rahmetime) bitiştiririm. O bağı koparanı da (rahmetimden) koparırım" buyurmaktadır."[6]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allah'a taat edilen amellerden akrabalık bağını korumak kadar sevabı çabuk verilen başka bir amel yoktur. Allah'a isyan edilen amellerden de (mü'minlere karşı) haddi aşmak ve yalan yere yemin etmek kadar azabı çabuk çektirilen başka bir amel yoktur."[7]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

5 Nisâ, 4/36

6 Ebu Davud, Zekât, 45

7 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/62

(إِنَّ الصَّدَقَةَ وَصِلَةَ الرَّحِمِ يَزِيدُ اللّٰهُ بِهِمَا فِي الْعُمْرِ وَيَدْفَعُ بِهِمَا مَيْتَةَ السُّوءِ وَيَدْفَعُ اللّٰهُ بِهِمَا الْمَكْرُوهَ وَالْمَحْذُورَ)

"Şüphesiz Allah, sadaka ve sıla-i rahim sebebiyle ömrü uzatır. *Kötü ölümü önler, hoşlanılmayan ve sakıncalı şeyleri de defeder.*"[8]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ümmü Külsum binti Ukbe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ)

"Sadakanın en faziletlisi, (sana) düşman olan akrabana verdiğindir."[9]

Humeydi, hadiste geçen (الْكَاشِحِ) kelimesinin düşman anlamına geldiğini söylemiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Hakîm b. Hizam da *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ)

"Sadakanın en faziletlisi, (sana) düşman olan akrabana verdiğindir."

Hafsa binti Sirin'in bildirdiğine göre Selman b. Amir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صَدَقَتُكَ عَلَى الْمُسْلِمِ صَدَقَةٌ، وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ)

"Müslümana verdiğin sadaka bir sadaka (sevabı kazandırır). Akrabana verdiğin sadaka ise iki sadaka (sevabı kazandırır). Sadaka ve sıla-i rahim."[10]

---

8 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 7/362
9 Hâkim, Müstedrek: 564/1
10 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/275

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sıla-i rahmin vacip olduğu, bu vacibi yerine getirenin sevabı hak ettiği, Kitap ve sünnet ile ispatlanmış oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, akrabaya verilen sadakanın biri sadaka, diğeri de sıla-i rahim için olmak üzere iki sevap kazandırdığını, sadaka sebebiyle kazanılan sebepten ayrı olarak, sıla-i rahim sebebiyle de ayrı bir sevabın hak edileceğini bildirmiştir. Bu da mahrem olan akrabaya yapılan hibeyi geri almanın veya bu hibe akdini feshetmenin, sahih olmadığına delalet etmektedir. Hibe eden baba da olsa bir başkası da olsa hüküm değişmez. Bunun konusu kurbet (insanı Allah'a yakın kılan bir amel) olduğu için bu hibe bir sadaka gibidir. Hibe eden, sadaka vermiş gibi sevap kazanır. Bu hibenin konusu kurbet olduğu ve sahibi de sevap kazanmak istediği için, hibe olarak verdiği şeyi artık geri alması sahih olmaz. Mahrem olan akrabaya yapılan hibeden de geri dönmek, aynı şekilde sahih olmaz. Bu delalet sebebiyle babanın, çocuğuna yapmış olduğu hibeden geri dönmesi sahih olmaz. Mahrem olan akrabaya yapılan hibeden de geri dönmek sahih olmaz. Çünkü bu hibe sadaka gibidir. Ancak baba muhtaç hâlde ise oğluna hibe etmiş olduğu şeyi geri alması, oğlunun diğer mallarını alması gibi caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kitapta ve sünnette sıla-i rahim konusunda, mahrem olan akrabalarla diğer akrabalar arasında ayrım yapılmamıştır. Buna göre kişinin, amcası oğlu ve uzak akrabaları gibi mahrem olmayan akrabalarına da yapmış olduğu hibeden geri dönememesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aralarında nesep bağı bulunan herkesi bu hususta nazar-ı itibara alacak olursak, o zaman bütün Âdemoğullarını da bu hususta nazar-ı itibara almamız gerekir. Çünkü herkes, önce Nuh'tan *aleyhissellem* , sonra da Âdem'den *aleyhissellem* ötürü bizimle akrabadır. Bu yaklaşım tarzı yanlıştır. Öyleyse kendisine verilen hibeden geri dönülemeyecek olan akraba, hibe edenle kendisi -biri erkek diğeri kadın farz edildiğinde- aralarında evlenme engeli bulunan akrabadır. Bunların dışındaki akrabalar, hibe konusunda yabancı kimseler gibidirler. Onlara yapılan hibeden geri dönülebilir.

Ziyad b. Alaka, Üsame b. Şerik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Minâ'da hutbe irad ettiği sırada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına

vardım. Şöyle diyordu: "Annen, baban, kız kardeşin, erkek kardeşin, sonra sırasıyla sana en yakın olan akrabalarındır."

Bu hutbesinde mahrem olan akrabaları anlatıyordu.

Bu rivayet, bizim söylediğimizin doğruluğunu ispatlamaktadır. Bununla beraber kişi, mahrem olan akrabalarından sonra mahrem olmayan akrabalarına da sıla-i rahim görevini yerine getirmekle emrolunmuştur. Ama bunlara yapılan vurgu, mahrem olan akrabalara yapılan vurgu kadar güçlü değildir. Tıpkı komşuya iyi davranmakla emrolunmamızda olduğu gibi. Komşuya ve mahrem olmayan akrabaya her ne kadar iyilik ve ihsanda bulunmak mendup ise de, onlara yapılan hibeden geri dönmeye engel yoktur. Bunlar mahrem akraba olmadıkları için yabancılar konumundadırlar. Doğrusunu Allah bilir.

Yetimin Malını Ayniyle Kendisine Teslim Etmek Ve Vasinin O Malları Tüketmesinin Yasak Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾)

2-"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır."

Bu ayetle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yetimlerin malları hakkındaki bu ayet indiğinde yetimlerin velileri, onların mallarını kendi mallarına karıştırmak istemediler. O malları ayırıp bir kenara koydular ve bu durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyet ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰىۜ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌۜ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir."[11]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zannedersem burada bir ravi hatası olmuştur. Çünkü ayette kastedilen, ergen olmalarından sonra yetimlere mallarının verilmesidir. Zira ergen olmadan önce, mallarını kendilerine teslim etmenin vacip olmadığı hususunda ilim ehli arasında bir ihtilaf yoktur. Ravi başka bir ayeti delil göstermekle hata etmiştir.

Bunu ile ilgili rivayette şöyle denmektedir: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."[12]

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[13]

"Bu ayetler indiğinde yanlarında yetim bulunan kimseler hemen harekete geçtiler. Yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerinden, içeceklerini de kendi içeceklerinden ayırdılar. Yetimin yiyeceği artıyordu. O yiyeceği yetim yiyinceye veya (yemeyip de) bozuluncaya kadar saklayıp bekletiyorlardı. Bu durum yanlarında yetim bulunduranlara sıkıntı vermeye başladı. Durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattılar. Bunun üzerine Yüce Allah (وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ) **"Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: «Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kar-**

11 Bakara, 2/220
12 İsrâ, 17/34
13 Nisâ, 4/10

deşlerinizdir»" ayetini indirdi. Ayet inince de yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerine, içeceklerini de kendi içeceklerine kattılar."

Bu konuda sahih olan rivayet budur.

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ)

"Yetimlere mallarını verin" ayetine gelince, bunun konumuzla ilgisi yoktur. Çünkü burada yetimlere mallarını yetim iken vermek kastedilmemektedir. Aksine ergen olmalarından ve reşid oldukları görüldükten sonra mallarının kendilerine teslim edilmesi gerekmektedir. Ergen olmalarından hemen sonraki dönemlerine de yetimlik denmiştir. Çünkü o dönemde yetimlik dönemi yakınlarında olup henüz kendilerinden uzaklaşmış değildir.

Buna benzer olarak bir ayette iddet döneminin sona ermek üzere olduğu aşamaya iddetin tamamlanması tabiri kullanılmıştır.

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun."[14]

Burada iddetinin sonuna varılmış olması değil, sonuna yaklaşılmış olması kastedilmiştir. Devamındaki ifadeler de ayette bu mananın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Şöyle ki:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."[15]

---

14 Talak, 65/2
15 Nisâ, 4/6

Kendilerine karşı şahit bulundurmak ise onların ergen olmalarından önce sahih olmaz. Böylece mallarının kendilerine verilmesinin ergen olmalarından sonra gerekli olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Ergen iken de kendilerine yetim denmesi, iki sebepten biri dolayısıyladır: Ya henüz yeni ergenliğe girmiş olmalarından dolayıdır. Ya da babasız kalmış olmalarından dolayıdır. Bununla birlikte böyleleri genelde kendileri için tasarrufta bulunamazlar. İşlerini yürütmede ustalaşan, kuvvetli görüş ve fikir sahibi olan tecrübeli kimseler gibi olmazlar.

Yezid b. Hürmüz, (Harurilerin liderlerinden) Necdet'in İbn Abbas'a *radıyallahu anh* mektup yazarak, yetimin ne zaman yetimlikten çıkacağını sorduğunu rivayet etmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* da ona yazdığı cevapta *"Rüştü görülünce yetimliği sona erer"* demiştir.[16]

Başka bir rivayette ise şöyle bir ifade yer almaktadır: "Adamın sakalı bir tutam kadar uzadığı hâlde henüz yetimlikten çıkmış olmayabilir."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bildirdiğine göre kişi ergen olduktan sonra bile görüş ve fikri sağlamlaşmamış, rüştü görülmemiş ise yetimlik vasfı kendisinden ayrılmamış olur. Fikri yapının zayıflığı, kişideki yetimlik vasfının devamına sebep olmuştur.

"Yetim" kelimesi babasından ayrı evlat ile kocasından ayrı kadın için de kullanılabilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(تُسْتَأْمَرُ الْيَتِيمَةُ فِي نَفْسِهَا)

"(Evlendirilirken) yetim kadına kendisi hakkındaki kararı sorulur."[17]

Bilindiği gibi böyle bir şey ancak ergen iken kendisine sorulabilir.

Bir şair bu anlamdaki bir şiirinde şöyle demiştir:

---

16 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 13/130

17 Darimi, Sünen, Nikâh, 13

إن القبور تنكح الأيامي ... والنسوة الأرامل اليتامى

Mezarlar cariyeleri evlendirir.

Yetim olan dulları da evlendirir.

"Yetim" kelimesi bu şiirde babası ölen ergen kadınlar için de kullanılmıştır. (Yani efendisi ölen cariye ve kocası ölen kadın, kendi sosyal sınıflarından aşağıdaki erkeklerle evlendirilirler.) Ancak şu da bilinmektedir ki, yaşı ilerleyip ihtiyarladığında aklı zayıf ve görüşü noksan da olsa böyle bir kimseye yetim denmez. Yetim denebilmesi için yaş itibariyle küçük denebilecek bir döneme yakın olması gerekir. Ama yaşlı kadın kocasını kaybedip ondan ayrı düşünce kendisine yetim denir. Ama yaşı ilerleyen erkeğe, babasını kaybettiği için yetim denmez. Bu böyledir. Çünkü baba, küçük çocuğa velilik eder, işlerini idare eder, onu himayesinde bulundurup korur. Bu hâldeki küçük bir çocuk babasından ayrı düşünce de kendisine yetim denir. Zayıf hâlde bulunduğu ve görüşü noksan olduğu sürece kendisine yetim denir. Kadına gelince, o da yaşı büyük de olsa, himaye ve koruması altında bulunduğu kocasından ayrı düştüğü için kendisine yetim denir. Bu durumda yetimlik adı kendisinden ayrılmaz. Çünkü böyle bir durumda onun için kocanın var olması, küçük çocuğu koruyup kollayan babanın var olması gibidir. İşlerini yürüten ve kendisini koruyup kollayan babasını kaybeden küçük çocuğa yetim dendiği gibi, bu durumdaki bir kadın da kocasından ayrı düşerse kendisine yetim denir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."[18]

---

18 Nisâ, 4/34

(وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ)

"Yetimlere âdil davranmanıza dair..."[19]

Velisi yetimin koruyup kollayıcısı olduğu gibi kocası da kadının koruyup kollayıcısı kılınmıştır.

Hz. Ali ile Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُتْمَ بَعْدَ حُلُمٍ)

"Ergenlikten sonra yetimlik olmaz."[20]

"Yetim" kelimesinin gerçek manası işte budur. Ergenlikten sonra birisine yetim denilirse, anlattığımız sebeplerden dolayı bu, mecazen söylenmiş bir söz olur.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayete göre zayıf kimseye de yetim denebileceğini söylemiştik. Bu, mezhebimiz fakihlerinin şu söylediklerinin doğruluğuna delalet eder: Bir kimse 'Falan aşiretin yetimlerine şu kadar mal vasiyet ettim' der de o aşiretin yetimleri sayılamayacak kadar çok iseler bu vasiyet, o aşiretin fakir olan yetimleri için geçerli olur. Çünkü yetim ismi, o fakir yetimleri de kapsamına almaktadır.

Şu rivayet de mezhebimiz fakihlerinin yukarıda nakledilen sözlerinin doğruluğuna delalet eder: Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Muammer, Hasan'ın (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا) **"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"**[21] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Aklı ermezlerden kasıt, senin aklı ermeyen oğlun ve aklı ermeyen karındır. Ayette geçen (قِيَامًا) kelimesi de yaşamanızı sağlayan şey demektir."

19 Nisâ, 4/127
20 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/222
21 Nisâ, 4/5

Bu hususta Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İki zayıf; kadın ve yetim hakkında Allah'*tan korkun.*"[22]

Yetime zayıf denmiştir. Yetimlere mallarının teslim edilmesi için reşid olmaları gerektiği bu ayette şart koşulmamıştır. Ayetin zahiri, yetim ergen olduktan sonra rüştü görülse de görülmese de malının kendisine teslim edilmesini gerektirmektedir.

Yalnız şu ayette rüştünün görülmüş olması şart koşulmaktadır:

(حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ)

"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin."[23]

Bu ayet, Ebu Hanife tarafından delil olarak kullanılmıştır. Buna göre ergen olduktan sonra rüştü görülmezse, yetimin malı yirmi beş yaşına kadar kendisine teslim edilmez. Yirmi beş yaşına vardığı hâlde rüştü görülmese bile (وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"** ayeti gereğince malı kendisine teslim edilir. Ama önceki ayette rüştü görülmeyen yetimin malının kendisine teslim edilmemesi gerekmektedir. Çünkü ilim ehli kimselerin ittifakına göre, yirmi beş yaşına varmadan önce, yetimin malının kendisine teslim edilmesinin vacip olması için rüştünün görülmesi şarttır. Bu görüş şu bakımdan yaygın olan bir görüştür: Bu görüşe göre her iki ayet de ifade etmekte oldukları zahiri manalarına göre uygulanmış olmaktadırlar. Ama her türlü durumda rüştünün görülmesi gerektiğini esas alırsak, yetimde rüşd görmeyi şart koşmaksızın (وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"** ayetinin hükmünü re'sen ortadan kaldırmış oluruz. Oysa Yüce Allah, herhangi bir karine olmaksızın yetimin malının kendisine teslim edilmesinin vacip olduğunu mutlak olarak bildirmiştir.

---

22 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 13/404

23 Nisâ, 4/6

Biri yetime malını teslim etmenin vacip olduğu karinesini içeren hâss, diğeri de böyle bir karine içermeyen âmm olmak üzere aynı konuda iki ayet gelir ve bunların ikisini de ifade ettikleri mana doğrultusunda kullanmak mümkün olursa, kendimizi biri ile sınırlayıp diğerinin ifade ettiği manayı göz ardı etmemiz caiz olmaz.

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"** ayeti ve anlattığımız deliller ile yetimin malını kendisine teslim etmenin vacipliği ispatlanmış oldu.

Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."

Bu ibare, yetimin malı teslim aldığına dair ikrarda bulunmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü (فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ) **"Yanlarında şahit bulundurun"** emri, yetimler mallarını teslim aldıklarını ikrar ederken yanlarında şahit bulundurmanın caizliğini içermektedir. Bu da yetimi kısıtlılık altına almanın doğru olmayacağına ve yetimin tasarrufta bulunmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kısıtlılık altındaki kimsenin ikrarı geçerli olmaz. İkrarda bulunurken yanında şahit bulundurulması gereken kimsenin ikrarı geçerlidir.

(وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ)

"Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin" ayetine gelince, Mücahid ile Ebu Salih dediler ki: "Helali, haramla değiştirme."

Yani helal rızkını peşin elde edeceğin haram ile değiştirme. Yani yetimin malını tüketip onu kendin için harcama, kendi hesabına onun malı ile ticaret yapma, onu kendin için alıkoyma, başkasına verme. Böyle yaparsan, yetimin malından almış olduğun haram ve pis olur. Bu durumda Yüce

Allah'ın sana nasip ettiği helal malını da vermiş/kaybetmiş olursun. Lâkin siz onların mallarını aynı ile kendilerine teslim edin.

Bu da yetimin velisinin yetimin malından kendi şahsı için borç almasının, onun malı ile kendi malını takas etmesinin, onun malını kendi şahsı için alıkoymasının, başkasına vermesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Ama yetimin malıyla, yetimin hesabına alım satım yaparak tasarrufta bulunmasının caiz olmadığına delalet etmemektedir. Ancak yetimin malını kendi şahsına alması ve yerine başka bir malı yetime vermesi haram kılınmıştır. Yine bu, velinin yetimin malını tam değerini ödeyerek de olsa kendi şahsı için satın almasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü şahsı için yetimin malı ile kendi malını takas etmesinin haram olduğu bildirilmişti. Bu haramlık hükmü, onun malındaki bütün takas işlemleri için geçerlidir. Ancak hakkında delil bulunan istisnalar bu haramlığın dışındadırlar.

Mesela; yetimin malından aldığı bir nesneye değerinden fazla ödeme yaparak alırsa bu alışveriş, Ebu Hanife'ye göre caizdir. Zira Yüce Allah bu hususta şöyle bir izin vermiştir:

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."

(وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ)

"Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin" ayeti hakkında Said b. Müseyyeb, Zühri, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Sağlam paraya karşılık sahte para, semiz hayvana karşılık olarak da cılız hayvan vermeyin."

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَى اَمْوَالِكُمْ)

"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."[24]

---

24 Nisâ, 4/2

Mücahid ile Süddi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin."

Borç alma şeklinde yetimin malını alıp kendi malına katması ve bu malın kendisinin zimmetinde borç olarak durması, böylece o malı ve sağladığı kazancı yemesi (caiz olması amacıyla yetimin malından bu şekilde alması veliye) yasaklanmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا)

"Çünkü bu, büyük bir günahtır."

İbn Abbas, Hasan, Mücahid ve Katade dediler ki: "Bu, büyük bir günahtır."

Bu ayet, ergen olduktan ve rüştleri görüldükten sonra kendileri talepte bulunmuş olmasalar da, yetimlere mallarını teslim etmenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü mallarını kendilerine teslim etme emri mutlaktır. Bu emri yerine getirmeyenler hakkında azap tehdidi vardır. Emrin yerine getirilmesi için yetimlerin talepte bulunmaları da şart değildir. Yanında başkasına ait mal bulunan kimse, bu malı sahibine teslim etmek isterken şahit bulundurmasının mendup olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."

Başarıya ulaştıran, Allah'tır.

Küçüklerin Evlendirilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُواۜ ﴿٣﴾)

3-"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."

Zühri, Urve'nin şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* bu ayetin izahını sordum. Bana şöyle dedi: "Yeğenim. Bu ayet, velisinin himayesindeki yetim kızdan bahsetmektedir. Velisi onun malına ve güzelliğine rağbet ederek, hakkı olan mehirden daha az bir mehir vererek onunla evlenmek ister. Onlara adil davranıp, haklarını tam olarak vermedikçe onlarla evlenmekten menedildiler ve onlardan başka kadınlarla evlenmekle emrolundular. Bu ayetin inmesinden sonra insanlar, himayelerindeki yetim kızlarla evlenebilmek için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* fetva istemeye başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ)

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor. Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara dair size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor."[25]

25 Nisâ, 4/127

Hz. Aişe, sözüne devamla Urve'ye şöyle demişti: **"Kitapta size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor"** ayetinde Yüce Allah **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın"** buyurmaktadır. Sizden birinin himayesinde bulunan malı az olan ve güzel olmayan yetim bir kızla evlenmekten yüz çevirip, malı çok ve güzelliği olan yetim bir kızla evlenmesi yasaklanmıştır. Ancak adaletli davranıp hak ettiği mehrini tam verirse evlenebilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى)

"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız" ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Hz. Aişe *radıyallahu anh* gibi bir te'vilde bulunduğu rivayet edilmiştir.

Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Rebî' ise bu ayeti farklı bir şekilde te'vil etmişlerdir. Şöyle ki:

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Eyyub, (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın"** ayeti hakkında Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İkişer, üçer, dörder kadınla evlenmeniz helal kılındı. Ancak yetimlere adaletsizlik etmekten korktuğunuz gibi, kadınlara da adaletsizlik etmekten korkun."

Mücahid'in bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kadınlara adaletsizlik etmekten korkarak mallarını yemekten sakındığınız gibi, zina etmekten de sakının, onları hoş ve helal bir şekilde ikişer, üçer, dörder nikâhlayabilirsiniz."

Bu konuda üçüncü bir görüş de rivayet edilmiştir. Şu rivayette anlatılmaktadır: Simâk, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kureyş'ten

bir adamın karıları ve de himayesinde yetimler olurdu. Adamın malı mülkü kalmadıktan sonra himayesindeki yetimlerin mallarına yönelirdi. Bu tür olaylar üzerine (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız,"** ayeti indi.

Fakihler, baba ile dedenin, küçük yaştaki erkek ile kız çocuğunu evlendirmelerinin caiz olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Mirasçı olan akrabalardan her biri, yakınlık sırasına göre en yakındaki yetkili olmak üzere, küçük yaştaki erkek ile kız çocuğunu evlendirebilir. Evlendiren eğer baba veya dede ise bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olamazlar. Baba ve dede dışındaki yakınları evlendirmişlerse, bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olurlar."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Küçük yaştaki erkek ile kız çocuğunu ancak asabe[26] olan akrabaları evlendirebilirler. Bunların da yakınlık sırasına göre en yakında olanı bu işe yetkili olur."

Ebu Yusuf'a göre, bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olamazlar. İmam Muhammed'e göre ise baba ve dede dışındaki yakınları evlendirmişlerse, bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olurlar.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Bir kimse, himayesindeki yetimin faziletli, salih ve akli başında olduğuna kanaat getirirse, onu evlendirmesi caiz olur."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Bir kişinin, küçük yaştaki kız kardeşini evlendirmesi caiz değildir. Velileri hoş karşılamasalar bile küçük yaştaki kızı vasisi evlendirebilir. Vasi, veliden daha önceliklidir. Yalnız vasi, rızasını almadan dul kadını evlendiremez. Dul kadın evlenirken kendisi için muhayyerlik hakkını koyarsa, vasi onun bu hakkını kesip

26 Asabe: Erkek çocuklar ve baba tarafından gelen erkek akraba demektir.

ortadan kaldıramaz. Vasi, vesayeti altındaki kız erkek küçük çocukları evlendirebilir. Ama rızalarını almadan yaşı büyük kızları evlendiremez."

Leys de bu konuda Mâlik ile aynı görüştedir. Yahya b. Said ile Rebia bu görüşte olup, vasinin bu hususta öncelik hakkına sahip olduğunu söylemişlerdir.

Sevri dedi ki: "Küçük yaştaki kız çocuğunu, amcası ve küçük yaştaki erkek kardeşi evlendiremez. Vesayet altındaki çocuğun malında tasarrufta bulunma yetkisi vasiye verilip de, evlendirme yetkisinin veliye bırakılması doğru olmaz."

Evzai dedi ki: "Küçük çocuğu evlendirme yetkisinin babasından başkasına verilmesi caiz değildir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Vasi aynı zamanda veli de değilse, küçük yaştaki çocuğu evlendirmesi caiz değildir."

Şafiî dedi ki: "Kız-erkek küçük yaştaki çocukları babalarından, babaları yoksa dedelerinden başkasının evlendirmesi caiz değildir. Vasinin küçük çocuk üzerinde velayet yetkisi yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cerir'in bildirdiğine göre İbrahim, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimsenin himayesine terk edilmiş bir yetim kız var ve bu kız güzel değilse o kişi bu kızla evlensin. Ama kız kendisinin rağbet edeceği kadar güzel ise onu başkasıyla evlendirsin."

Hz. Ali, İbn Mesud, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Ümmü Seleme, Hasan, Tavus, Atâ ve diğerlerinden rivayet edilen görüşe göre küçük yaştaki kızı, baba ve dedesinden başkası da evlendirebilir.

İbn Abbas ve Aişe'nin de *radıyallahu anh* mezkûr ayeti bizim anlattığımız şekilde te'vil ettikleri rivayet edilmiştir. Bu te'vil'e göre ayet, velisinin himayesindeki yetim kız hakkındadır. Velisi bu yetim kızın malına ve güzelliğine tamah edip kendisiyle evlenir. Hak ettiği mehrini de tam olarak vermez. İşte bu durumda, velilerin bu yetim kızlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Ya bunlarla evlenmeyecekler ya da evlenirlerse de mehirlerini

en yüksek miktarda ödeyeceklerdir. İbn Abbas ile Aişe'ye *radıyallahu anh* göre ayetin te'vilinin böyle olması, velinin adaletli davranıp mehrini tam vermesi hâlinde, himayesindeki yetim kızla evlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Selef ulemasından bir kimsenin bu şekilde evlenmeyi yasakladığını bilmemekteyiz. Ayet-i kerime de İbn Abbas ile Aişe'nin *radıyallahu anh* te'viline uygun delalet etmektedir. Çünkü bu ikisi ayetin, velisinin himayesindeki yetim kız hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Velisi, malına ve güzelliğine tamahlanarak o yetim kızla evlenir. Mehrini de adaletli davranıp tam olarak vermez. Ya adil davranıp mehrini tam vererek onunla evlenir ya da evlenmesi yasaklanmıştır. Yetim kızı himayesinde bulundurup da kendisiyle evlenmesi caiz olan en yakın velisi, amcaoğludur. Ayet-i kerime, yetim kızı himaye etmekte olan amcaoğlunun onunla evlenmesinin caiz olması hükmünü içermektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Neden bu te'vili, ayetin diğer te'villere de ihtimali olduğunu bildiren Said b. Cübeyr ile diğerlerinin te'viline tercih ettin?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimalinin bulunması sebebiyle, ayet her iki manaya da gelebilir. Bu iki mana birbirine zıt da değildir. Ayet her iki manaya da gelmektedir, diyebiliriz. Bununla birlikte İbn Abbas ile Aişe *radıyallahu anh*, ayetin bu konuda indiğini söylemişlerdir. Bu, kişisel görüşe dayanarak söylenebilecek bir söz değildir. Bu, ancak nassa dayanarak söylenebilir. Dolayısıyla bu te'vil, diğerine göre kabulde daha önceliklidir. Çünkü İbn Abbas ile Aişe *radıyallahu anh*, ayetin iniş sebebini ve hangi olayla bağlantılı olarak indiğini anlatmışlardır. Dolayısıyla bu te'vil, kabulde diğerinden daha önceliklidir.

Mezkûr ayette yetim kızın velisi değil de dedesi kastedilmiş olabilir, denilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Anlatıldığına göre bu ayet, himaye altında bulundurulan ve himaye eden tarafından kendisiyle evlenilmek istenen yetim kız hakkında inmiştir. Şayet sizin dediğiniz gibi burada himaye edenden kast edilen dede olursa, dedenin himaye ettiği yetim kız torunuyla evlenmesi caiz değildir. Bundan da anlaşılıyor ki, yetim kızı himaye edip onunla evlenmek isteyen veli, amcaoğlu veya ondan daha uzakta olan bir velidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, yani (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız"** ayeti yaşı büyük kadınlar hakkında inmiştir. Çünkü Hz. Aişe bu hususta şöyle demiştir: Bu ayetin inmesinden sonra insanlar, o kadınlarla evlenmek için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* fetva istediler. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ)

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: «Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor.» Kitapta, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor."[27]

Ayette (فِي يَتَامَى النِّسَاءِ) ifadesi geçtiğine göre bundan anlaşılıyor ki, kastedilenler yaşı küçük kızlar değil, yaşı büyük kadınlardır. Çünkü yaşı küçük kızlara kadın denmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-(وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى)

"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız" ayetinin mecazî olmayan hakikî manası, ergenliğe ulaşmamış küçük kızlar demektir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ergenlikten sonra yetimlik olmaz"*** [28] buyurmuştur. Bir sözü herhangi bir delil olmaksızın, hakikî manasından alıp mecazî manasına yorumlamak ise caiz değildir. Yaşı büyük kadına ancak mecazen yetim denilebilir. (فِي يَتَامَى النِّسَاءِ) ifadesi ise sizin söylediklerinizin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Küçük kızlar kadın cinsine dahil olduklarına göre, onları kadın sınıfından saymak doğru olur.

---

27 Nisâ, 4/127
28 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/222

Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

“Size helal olan (başka) kadınları nikâhlayın.”

Yaşı küçükler de yaşı büyükler de bu ayetin kapsamına girmektedirler.

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

“Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.”[29]

Burada da hem yaşı küçük kızlar hem de yaşı büyük kadınlar kastedilmektedir.

(وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

“Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz size haram kılındı).”[30]

Bu ayete göre bir adam küçük yaştaki bir kızla evlenecek olursa o kızın annesi, bu küçük kızla evlenen adama artık ebedi surette mahrem olur. Şu hâlde ayette geçen (يَتَامٰى) kelimesini büyük yaştaki kadınlar grubundan saymayı doğrulayan bir delil bulunmamaktadır.

2-İbn Abbas ile Aişe’nin *radıyallahu anh* zikretmiş oldukları te’vil, büyük yaştaki kadınlar için doğru değildir. Çünkü büyük yaştaki bir kadın, mehr-i mislinden daha az bir mehirle evlenmeye razı olursa kıyılan nikâh akdi geçerli olur. Herhangi bir kimsenin de buna itiraz hakkı olamaz. Böylece, ayette haklarında evlendirme tasarrufunda bulunulmasından söz edilenlerin, başkasının himayesi altında bulunan küçük yaştaki yetim kızlar oldukları anlaşılmış olmaktadır.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Muhammed b. İshak’ın bildirdiğine göre Abdullah b. Ebû Bekir b. Hazm, Abdullah b. Haris ve raviliği açısından itham altında olmayan bir kişi, Abdullah b. Şeddad’ın şöyle

29 Nisâ, 4/22
30 Nisâ, 4/23

dediğini rivayet ettiler: Ümmü Seleme'yi *radıyallahu anh* Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evlendiren, oğlu Seleme idi. Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* Seleme'yi Hz. Hamza'nın kızıyla evlendirdi. Bunların ikisi de henüz ergen olmamış küçük çocuklardı. Evli bir çift olarak bir araya gelemeden ikisi de öldüler.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"(Annesini) benimle evlendirdiği için Seleme'yi acaba ödüllendirmiş oldum mu?"*** buyurmuştu.

Bu rivayet, bizim söylediğimizin doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

a-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Küçük çiftlerin ne babası ne de dedesi olduğu hâlde onları evlendirmişti. Bu da baba ve dedeleri dışındaki kimselerin küçük yaştaki çocukları evlendirebileceklerine delalet etmektedir.

b-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o küçükleri evlendirmişti. Yüce Allah da **"Ona uyun"** buyurmuştur. Şu hâlde üzerimize düşen, ona uymaktır. Bu da kâdı'nın küçük yaştaki çocukları evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Kadı için bunu yapmak caiz olduğuna göre, diğer veliler için de caiz olması gerekir. Çünkü kadı ile diğer velileri birbirinden ayıran herhangi bir kimse görülmemiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(لا نِكَاحَ إلاَّ بِوَلِيٍّ)

"Velisiz nikâh olmaz."[31]

Bu hadis, ancak velinin huzurunda kıyılması durumunda nikâhın geçerli olacağını bildirmektedir. Erkek kardeş ve amcaoğlu kadının velisidirler. Bunun delili de şudur: Kız çocuğu eğer yaşı büyük bir kadın olsaydı, erkek kardeşi ve amcaoğlu, nikâhta onun velisi olurlardı. Bunun mantıkî bir delili şudur: Baba ve dede, kâfir veya köle oldukları için miras ehli değillerse, velayetleri altındaki kadınları evlendirme yetkisine sahip olmazlar. Bu ayetten anlaşıldığına göre, eğer veli miras ehlinden ise yakınlık sırasına göre velayeti altındaki kadını evlendirme yetkisine sahip olur. Bu

---

31 Ebu Davud, Nikâh, 20

sebeple Ebu Hanife dedi ki: Şayet miras ehlinden ise anne veya azad eden efendi de kendilerinden daha yakın bir velinin bulunmaması durumunda, velayetleri altındaki kadını evlendirme yetkisine sahiptirler.

Nikâh akdinde mal (mehir) söz konusu olduğu için, mali tasarrufta bulunması caiz olmayan kimsenin nikâh akdi yapması da caiz olmaz, denilecek olursa buna şöyle cevap verilebilir: Her ne kadar nikâh akdinde mal (mehir) söz konusu olsa da akid, doğrudan miktarı belirlenen bir mal üzerinde yapılmamaktadır. Dolayısıyla nikâh akdi yapacak olan kimsenin, mali tasarrufta bulunma velayetine sahip olması şart değildir. Bilindiği gibi velisiz kıyılan nikâh akdini geçerli saymayan fakihlere göre, yaşı büyük kadınlar üzerinde mali velayet yetkisi olmayan veliler bu vasıftaki bir kadını evlendirme yetkisine sahiptirler. Buna göre Mâlik ile Şafiî'nin, babanın yaşı büyük bâkire kızını evlendirmesini geçerli saymamaları gerekir. Çünkü bunların, yaşı büyük kadının malı üzerinde tasarrufta bulunma velayetleri yoktur.

Mâlik ile Şafiî'ye göre, malı üzerinde tasarrufta bulunma velayeti olmamakla birlikte, rızasını almadan yaşı büyük bâkire kızı babasının evlendirmesinin caiz olması şu hükme delalet etmektedir: Nikâh akdinde velayet yetkisine sahip olmak için, evlendirilecek olan kadının malı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisinin bulunması şart değildir.

Bu anlattıklarımız şunu ispatlamaktadır: Küçük kızın velisinin o kızı kendine nikâhlamasının caiz olduğuna mezkûr ayet delalet etmektedir. Bu hüküm, yaşı büyük kadının velisinin de, rızasını alarak yaşı büyük kadını kendine nikâhlamasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu evlenecek olan kadın ile erkek için nikâh akdedecek olan kişinin, eşlerin ikisinin de vekili olmasının caizliğine delalet etmektedir. Nitekim küçük yaştaki kızın velisinin de o kızı kendine nikâhlaması caizdir. Bu durumda nikâh akdinde icap ve kabulü aynı kişinin yapması mümkün olmaktadır. Buna göre iki küçük çocuğun velisi olan bir kimsenin, bu iki çocuğu birbirleriyle evlendirmesi caiz olur. Mezkûr ayet, yaşı küçük kızı babasından ve dedesinden başkasının evlendiremeyeceğini; yaşı büyük kadının velisinin o kadının rızasını alsa bile (kâdı'nın) hazır olmadığı bir mecliste onu kendine nikâhlamasının caiz olmayacağını; Bir erkeğin evlenecek olan kadınla erkeğin nikâh akitle-

rinde her ikisinin vekili olmasının caiz olmayacağını söyleyen Şafiî mezhebinin görüşünün doğru olmadığına delalet etmektedir.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki: Vasinin, vesayeti altındaki küçük kızı evlendirmesi caiz olmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Velisiz nikâh olmaz"*** buyurmuştur. Vasi, veli değildir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"[32]

Küçük yaştaki kızın (babası veya kardeşi yahut annesi gibi bir yakını öldürülüp de) kendisinin lehine katile kısas uygulanması gerektiğinde, vasisi bu hakkın yerine getirilmesi konusunda onun velisi yerine geçemez. Böylece vasiye, veli denemeyeceği ispatlanmış olmaktadır. Buna göre vasinin, vesayeti altındaki küçük kızı evlendirmesinin caiz olmaması gerekir. Çünkü vasisi, onun velisi değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Buna göre erkek kardeşin veya amcanın küçük yaştaki kıza veli olamamaları gerekir. Çünkü bunlar, kısasta velayet yetkisine sahip değildirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kısasta velayet yetkisine sahip olmamayı, evlendirmede velayet yetkisine sahip olmamak için bir illet saymadık ki, küçük kızı evlendirmede bunlar yetkili olmasınlar. Biz sadece, veli adının mali tasarrufta bulunma konusunda vasiyi kapsamına almadığını söyledik. Erkek kardeş ile amcaya gelince bunlar velidirler. Çünkü her ikisi de asabelerdendir. Zira asabeden olan erkeklere veli denmesine bir engel yoktur.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَاءِي)

"Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum."[33]

32 İsrâ, 17/33
33 Meryem, 19/5

Bu ayette geçen "akraba" kelimesiyle amcaoğulları ve asabelerin kastedildiği söylenmiştir. "Veli" kelimesi, asabe anlamına gelir. "Vasi" kelimesini kapsamaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Velisiz nikâh olmaz" buyurmakla vasinin, vesayeti altındaki küçük kızı evlendirmesinin caizliğini reddetmiş olmaktadır. Çünkü vasi, veli değildir.

Bununla ilgili bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَيُّمَا امْرَأَةٍ نُكِحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ)

"Herhangi bir kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa nikâhı geçersizdir."[34]

Bu hadisin bazı rivayetlerinde "veli" kelimesinin çoğulu olan "mevali" kelimesi yer almaktadır. Bu hadis, deli kadının, yaşı büyük bâkire kızın, velisinin izni olmadan vasisi tarafından evlendirilmesi durumunda nikâhının geçersiz olmasını gerektirmektedir. Velisinin izni olmadan evlendiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nikâhının geçersiz olduğuna hükmetmiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki, nikâhtaki velilik, belirttiğimiz deliller dolayısıyla miras yoluyla hak edilen bir veliliktir. Vasi, mirasçı olmadığı için veli değildir. Ayrıca nikâh veliliği yetkisini kazandıran sebep, neseptir. Bu yetkinin başkasına nakledilmesi sahih değildir. Vasi, bu yetkiye sahip olamaz. Çünkü bu yetkiyi kazandıran sebep (nesep) onda mevcut değildir. Ölüm sonrası için mal üzerinde tasarrufta bulunmak, nikâhta tasarrufta bulunmak gibi değildir. Çünkü malın başkasına nakledilmesi sahihtir. Ama nikâhın karı-kocadan başkasına nakledilmesi sahih değildir. Dolayısıyla vasinin nikâhta velayet yetkisine sahip olması caiz değildir. Evlenecek olan kızın babası hayatta iken, vasi vekil gibi değildir. Çünkü vekil, müvekkilin emriyle tasarrufta bulunur. Tasarrufu geçerli olduğu için, emrinin geçerliliği devam eder. Ölen kimsenin nakli sahih olmayan şeyde (nikâhta) emrinin geçerliliği ise sona ermiştir. Bu nedenle vasi ile vekilin konumu birbirinden farklı olmaktadır.

---

34 Darekutni, Sünen, Nikâh, 15

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Size (Hanefiler) göre mirasçı nesep yoluyla veli olmadığı hâlde hâkim, yaşı küçük kızı evlendirebilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hâkim, yaptığı tasarrufları Müslüman toplumun adına yapmaktadır. Müslüman toplum ise evlenen küçük yaştaki çiftin mirasçısı olup hayattadırlar. Hâkim de, küçüklerin mirasçısı olan toplumun vekili olarak küçükleri evlendirmede velayet yetkisine sahiptir. Çünkü bunlar öldüklerinde soylarından mirasçıları yok ise Müslüman toplum onlara mirasçı olur.

Bu ayet, diğer velilerin küçük yaştaki kızı evlendirme yetkisine sahip olduklarına delalet ettiği gibi, babanın da küçük yaştaki kızını evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o, diğer veliler içinde kendi kızına en yakın konumda olan velidir. Bunun caizliği hususunda, selef ulemasıyla sonraki dönemlerin âlimleri arasında bir ihtilaf bulunduğunu bilmemekteyiz. Sadece Bişr b. Velid'in İbn Şübrüme'den rivayet ettiği, "Babanın küçük yaştaki kızını evlendirmesi caiz değildir" görüşü hariç. Bu, Asemm'in görüşüdür. Mezkûr ayetin delaleti bu görüşü geçersiz kıldığı gibi, şu ayet de bu görüşün batıl ve geçersiz olduğuna delalet etmektedir:

(وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."[35]

Bu ayet, henüz âdet görmeye başlamamış olan küçük yaştaki kızı boşamanın sahih olduğuna hükmetmiştir. Boşama ise ancak sahih olarak nikâhlanmış olan kadın için söz konusu olabilir. Buna göre ayet, küçük yaştaki kızı evlendirmenin caizliği hükmünü içermektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* altı yaşında olan Hz. Aişe ile evlenmiş olması da,

35 Talâk, 65/4

küçük yaştaki kızı evlendirmenin caizliğine delalet etmektedir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Aişe'yi o yaştayken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evlendirmişti. Bu rivayet iki mana içermektedir:

1-Babanın küçük yaştaki kızını evlendirmesi caizdir.

2-Küçük yaşta evlendirilen kız, ergen olduktan sonra muhayyerlik hakkına sahip olmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ergen olmasından sonra Hz. Aişe'ye muhayyerlik hakkı tanımamıştır.

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın."[36]

Mücahid dedi ki: "Ayet, helal ve hoş bir şekilde nikâhlayın, manasına gelmektedir."

Hz. Aişe, Hasan ve Ebu Mâlik'ten rivayet edildiğine göre ayetin manası, "Size helal olan kadınları nikâhlayın" şeklindedir.

Ferrâ dedi ki: "Ayette geçen (مَا طَابَ) kelimesiyle mastar kastedilmiştir. Buna göre Cenab-ı Allah sanki şöyle buyurmuş olmaktadır: Kadınlardan helal ve temiz olanları nikâhlayın. Bu sebeple (طَابَ) fiilinin başında "men" edatının değil de "mâ" edatının kullanılması caiz olmuştur."

(مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ)

"İkişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın."

Bu ayet bir erkeğin dilerse iki, dilerse üç, dilerse dört kadınla evlenmesinin mübah olduğunu bildirmektedir. Yani erkek, bu sayılardan dilediği kadar kadınlarla evlenme muhayyerliğine sahiptir. Eğer eşleri arasında adaleti uygulayamamaktan korkarsa, dört değil de üç kadınla evlenir. Üç eş arasında adaleti uygulayamamaktan korkarsa, üç değil de iki kadınla

36 Nisâ, 4/3

evlenir. İki eş arasında da adaleti uygulayamamaktan korkarsa iki kadınla değil de bir kadınla yetinir.

Denildi ki: (مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) ibaresinde sayılar arasındaki (و) harfleri (ve) anlamında değil de (veya) anlamındadır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "İkişer veya üçer veya dörder olmak üzere nikâhlayın."

Bazıları da demişler ki: Ayetteki (و) harfleri, asli anlamındadır. Ancak, bedel yani "yerine" anlamında kullanılmıştır. Buna göre ayetin anlamı "İkişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın" şeklinde olmayıp, iki yerine üç, üç yerine dört kadını nikâhlayın" şeklinde olur.

Bu görüşün sahibi der ki: Ayetteki (و) harfleri "veya" anlamında olsa, o zaman iki kadınla evli olan kimsenin üç kadınla evlenememesi, üç kadınla evli olan kimsenin de, dört kadınla evlenememesi söz konusu olabilir. Ayetteki (و) harflerinin asli anlamında kullanılması, hitabın kapsamına giren herkesin dörder kadınla evlenmesini mübah hâle getirmektedir. Çünkü iki, üçe girmekte, üç de dörde girmektedir. Yoksa bu sayıların her birinin, diğerleriyle birlikte toplanmış şekilde kastedildiği ispatlanmış değildir. Aksi hâlde o zaman evlenilmesi mübah olan kadın sayısı dokuza yükselir.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذ۪ي خَلَقَ الْاَرْضَ ف۪ي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَادًاۜ ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَم۪ينَۚ وَجَعَلَ ف۪يهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ ف۪يهَا وَقَدَّرَ ف۪يهَٓا اَقْوَاتَهَا ف۪ٓي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ)

"De ki: «Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratanı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızıklar takdir etti.»"[37]

37 Fussilet, 41/9-10

Burada zikredilen dört gün, ayetin başında geçen iki gün içine dâhil olmakla birlikte toplam dört gündür. Bu ayetlerin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ)

"Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı."[38]

Ayetin başında geçen iki gün, sonra değinilen dört güne dâhil olmasaydı, sondaki bu iki günle birlikte günlerin toplam sayısı sekizi bulurdu. Oysa şu ayetten de anlaşıldığı gibi göklerle yerin tamamının yaratılışı sekiz günde olmamıştır:

(خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ)

"Gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yarattı."[39]

Aynı şekilde evlenmeyle ilgili ayette de iki, üçe, üç de dörde dâhildir. Ayet-i kerime, bir erkeğin kendileriyle evlenebileceği kadın sayısının en fazla dört olabileceğini, daha fazlasıyla evlenmesinin caiz olmadığını bildirmektedir.

Bir erkeğin dört kadınla evlenebilmesi, kölelere değil, sadece hür erkeklere mahsus bir ruhsattır.

Mezhebimizin fakihleri, Sevri, Leys ve Şafiî bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "Köle de dört kadınla evlenebilir."

Bu ruhsatın kölelere değil de sadece hür erkeklere mahsus olduğunun delili, şu ayettir:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın."

38 Fussilet, 41/12
39 A'râf, 7/54

Bu hüküm, hür erkeklere mahsustur. Çünkü köle, nikâh akdi yapma yetkisine sahip değildir. Fakihlerin icmasına göre, efendisinin izni olmadan kölenin evlenmesi caiz değildir. Köle istemese bile efendisi onu evlendirme yetkisine sahip olduğuna göre nikâh akdi yapmada efendi ondan daha yetkilidir. Efendisinin izni olmadan evlenecek olursa nikâhı geçerli olmaz.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Efendisinin iznini almadan evlenen bir köle zina etmiş olur."[40]

Kölelerin statüsüyle ilgili bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."[41]

Köle, nikâh akdi yapma yetkisine sahip olmadığına göre bu ayete de muhatap değildir. Dolayısıyla ayetin hürler hakkında geçerli olması gerekir. Fakihler, köleliğin nikâh hukukunda eksikliğe sebep olduğu görüşünde de birleşmişlerdir. Mesela kölelik nikâh hukukuyla ilgili olarak ölçüsü belli olan talak ve iddette eksikliğe sebep olur. Birden dörde kadar kadınla evlenmek, nikâh hukukundan olduğuna göre kölenin, hür kimsenin sahip olduğu hakkın yarısına sahip olması gerekir.

Sahabilerden altı kişiden gelen bir rivayete göre köle, en fazla iki kadınla evlenme hakkına sahiptir. Sahabilerden bu bildiğimizin aksine bir görüş rivayet edildiğini bilmiyoruz.

Süleyman b. Yesar'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Utbe, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köle, iki kadınla evlenebilir. İki talakla boşayabilir. Cariye de boşandığında iki âdet görerek iddet bekler. Eğer âdet görmüyorsa, bir buçuk ay iddet bekler."

40 Ebu Davud, Nikâh, 16

41 Nahl, 16/75

Hasan ile İbn Sirin'in, Hz. Ömer ile Abdurrahman b. Avf'tan *radıyallahu anh* rivayet ettiklerine göre köleye iki kadından fazlası helal olmaz.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre babası, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kölenin iki kadından fazlasıyla evlenmesi caiz olmaz."

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim en-Nehai, Hz. Ömer ile Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Köle, iki kadından fazlasını nikâhlayamaz."

Şube'nin bildirdiğine göre Hakem, Fadl b. Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köle, iki kadınla evlenebilir."

İbn Sirin, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "Kölenin kaç kadınla evlenmesinin helal olduğunu hanginiz daha iyi bilirsiniz?"

Ensardan bir adam, "Ben bilirim" dedi.

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "kaç kadınla evlenebilir?" diye sordu.

Adam, "İki kadınla evlenebilir" dedi. Bu konuşmadan sonra Hz. Ömer de, kendisiyle müşavere ettiği adam da sustular. Demek ki Hz. Ömer, adamın bu cevabına razı olmuştu. Görünen o ki, o adam sahabi idi.

Leys, Hakem'in şöyle dediğini rivayet etti: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, kölenin iki kadından fazlasını nikâhı altında bulunduramayacağı konusunda görüş birliği ettiler. Anlatmış olduğumuz bu hüküm, sahabilerin önde gelenlerinin icması ile sabit olmuştur. Kölenin dört kadınla evlenebileceğini söyleyen bir sahabi bulunduğunu bilmiyoruz. Şu halde, kölenin en fazla iki kadınla evlenebileceği hükmüne aykırı görüş beyan eden bir kimse olursa, sahabenin icması karşısında yenik duruma düşer."

Bu görüşümüzün benzeri bir görüş Hasan, İbrahim, İbn Sirin, Atâ ve Şabi'den de rivayet edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yahya b. Hamza'nın bildirdiğine göre Ebu Vehb, Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köle, dört kadınla evlenebilir." Bu aynı zamanda Mücahid, Kasım, Salim ve Rebiatü'r Re'y'in de görüşüdür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* hadisinin senedinde meçhul bir kişi vardır. Bu kişi de Ebu Vehb'dir. Bu rivayet sabit olsa bile bununla, görüşlerini naklettiğimiz ulema ve imamların müstefiz/meşhur hâle gelmiş görüşlerine itiraz etmek caiz olmaz. Kölenin iki kadından fazlasıyla evlenemeyeceğine dair sahabe icması, tabiilerin kahir ekseriyeti tarafından bize nakledilmiştir.

(فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً)

"(O kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın."

Doğrusunu Allah bilir ya, bu ayetin manası, 'Kadınlarınızın yanında geceleme sırasına uymada adaletsizlik etmekten korkarsanız o zaman bir kadınla evlenmekle yetinin' şeklindedir. Çünkü başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ)

"Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül vermeyin."[42]

Burada kastedilen kalbin meyletmesidir. Bunun önüne geçilemez. Ama yapılması mümkün olan adalet geceleme sırasına uyulmasıdır. Bunun yerine getirilmemesinden ve kalbi meylin de açığa vurulmasından, diğer eşlere haksızlık yapılmasından ve adaletten uzaklaşılmasından korkulursa, işte o zaman Yüce Allah bir kadınla evlenip onunla yetinmeyi emretmektedir.

---

42 Nisâ, 4/129

Nikâh akdinde zikredilen dörde kadar kadınla evlenme mübahlığına atfen şöyle buyrulmuştur:

(أَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

“Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin.”

Ayetin zahirî ve lügat manası, dört hür kadın veya dört cariye ile evlenmede erkeğe muhayyerlik hakkı tanımaktadır. Çünkü **“Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin”** cümlesi müstakil değildir. Kendisinden önceki cümlenin manasını içermektedir. Bu ayette, kendisinden müstağni olunamayan mukadder bir kelime vardır. Takdir edilen bu kelime daha önceki cümlelerde açıktan zikredilmişti. Zaten daha önce zikredilmemiş bir kelimeyi, bir delil olmadan bu cümlede takdir etmemiz caiz olmaz. Şu hâlde (أَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **“Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin”** cümlesinde takdir edilen kelimenin, cinsel ilişki olduğunu söylememiz doğru olmaz. Yani bu ayette Cenab-ı Allah’ın “Ben size, cariyelerinizle (nikâh kıymadan) cinsel ilişkide bulunmanızı mübah kıldım” dediğini söylemek doğru olmaz. Çünkü ayette cinsel ilişkiden bahsedilmemektedir. Aksine, ayetin başında zikri geçen kelime, nikâh akdidir. Zira (فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **“Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın”** ayetinde kastedilen şey, nikâh akdidir. Buna göre (أَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) ayetinin takdir edilen kelimeyle birlikte manasının şöyle olması gerekir: **“Veya sahip olduğunuz (cariyeler)i nikâhlayın.”** Buradaki “nikâh” kelimesiyle cinsel ilişki değil, nikâh akdi kastedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “Arapça’da “nikâh” kelimesi cinsel ilişki manasını da ifade ettiğine ve (أَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesi de ona atfedildiğine göre, ayette **“Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin”** derken, her ne kadar ayetin başında “nikâh” kelimesi geçmiş olsa da “onlarla cinsel ilişkide bulunabilirsiniz” manası kastedilmiştir.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cariye ile nikâhsız cinsel ilişkide bulunmak caiz olmaz. Çünkü cümlede takdir edilen kelime ayetin baş tarafında açıkça zikredilmişse, kastedilen mananın başta zikredilen ke-

limenin aynısı olması gerekir. Başta zikredilen "nikâh" kelimesiyle nikâh akdi kastedildiğine göre, ayette kastedilen mana, "sahip olduğunuz ve size helal olan cariyeleri nikâhlayın" şeklinde olmalıdır. Buna göre cariyenin efendisi nikâh akdi olmadan onunla evlilik hayatı yaşayamaz. Her ne kadar Arapça'da "nikâh" kelimesi cinsel ilişki manasına da gelse, burada kastedilen, nikâh akdidir. Diğer taraftan bu ayetin başından başka bir yerinde "nikâh" kelimesi geçmediğine ve baştaki o kelimeyle de nikâh akdi kastedildiğine göre (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesindeki mukadder kelimenin, cinsel ilişki anlamında olması doğru olmaz. Çünkü "nikâh" kelimesiyle aynı ayette, hem hakikî manası olan evlenme akdinin hem de mecazî manası olan cinsel ilişkinin kastedilmiş olması mümkün değildir. Aynı kelimenin aynı ayette her iki manayı taşıması doğru olmaz. Şu hâlde (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesinde mukadder olan kelimenin, ayetin başında geçen nikâh akdi olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesinde mukadder olan kelimenin, muhatapların cariyelerine izafe edilmesi, bu cümlede nikâh akdinin değil de cinsel ilişkinin kastedilmiş olduğuna delalet eder. Bilindiği gibi cariyelik, efendinin cariyesiyle evlenmesine engeldir. Dolayısıyla evlenmeden de efendinin onunla cinsel ilişkide bulunması caizdir. Böyle olduğuna göre ayette takdir edilen kelimenin nikâh akdi değil de cinsel ilişki olduğunu anlamış oluyoruz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cariyelik ayette çoğul zamirine izafe edildiği için burada kastedilen, şu ayette de ifade edildiği gibi, başkalarının cariyesinin nikâhlanmasıdır:

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ)

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın."[43]

43 Nisâ, 4/25

Bu ayette nikâh akdi, insanların cariyelerine izafe edilmiştir. Başkasının cariyesiyle evlenmeyi mübah kılan bu ayetteki hitap herkese yöneliktir. (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) cümlesi de aynı şekilde bu manaya gelmektedir. Şu hâlde sizin zikretmiş olduğunuz şeylerde, ayetin başında açıkça geçmeyen bir kelimenin, takip eden cümlelerde takdir edilerek gizlenmiş olacağına dair bir delil bulunmamaktadır. Öyleyse (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) cümlesinde takdir edilen kelimenin, ayetin başında açıkça geçen nikâh akdi olması gerekir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre ayet-i kerime, kişinin hür kadınla evlenmeye gücü yettiği hâlde, cariye ile evlenme seçeneğine sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü bir kimsenin iki şeyden dilediğini yapma seçeneğine sahip kılınması, o iki şeyi de yapma imkânının bulunduğu durumlarda söz konusu olur. Bu ayet, bir erkeğin hür kadınla evlenmeye gücü yettiği hâlde cariye bir kadınla evlenmesinin caiz olduğuna iki yönden delalet etmektedir:

1- (فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

“Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın” ayeti genel hüküm niteliğindedir. Ayette “kadınlar” kelimesi geçmektedir. Bu kelime hem hür kadınları hem de cariyeleri kapsamaktadır. Çünkü bunların ikisi de kadındır. Dolayısıyla ayetin hükmü hem hür kadınları hem de cariyeleri kapsamaktadır.

2- (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

“Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin” ayeti de, evlenecek olan erkeğin hür kadınlarla veya cariyelerle evlenme seçeneğine sahip olmasını gerektirmektedir.

(وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ)

"Mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır" [44] ayetinin bu hükme delaletini Bakara suresinde anlatmıştık.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanları ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[45]

Bu ayet, hem hür kadınları hem de cariyeleri kapsayan genel bir hüküm ifade etmektedir. Bir delil olmadan ayetin hükmünü tahsis etmek/özellemek caiz olmaz.

(ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا)

"Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."[46]

İbn Abbas, Hasan, Mücahid, Ebu Rezin, Şabi, Ebu Mâlik, İsmail, İkrime ve Katade dediler ki: "Yani bu, haktan sapmamanız için en uygundur."

İsmail b. Ebi Halid, Ebu Mâlik el-Gifari'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Bu sizin doğruluktan başka tarafa meyletmemeniz için en uygundur."

İkrime, Ebu Talib'in bu anlamdaki bir şiirinin şu beytini nakletmiştir:

بِمِيزَانِ قِسْطٍ لَا يُخِسُّ شَعِيرَةً ... وَوَازِنِ صِدْقٍ وَزْنُهُ غَيْرُ عَائِلِ

Bir arpa tanesi kadar haksızlık

Doğru ölçen terazide olmaz.

Doğru tartan bir kişinin

Tartısı eğriye meyletmez

---

44 Bakara, 2/221

45 Nisâ, 4/24

46 Nisâ, 4/3

(عَائِل) kelimesi eğriye meyletmek ve haktan sapmak anlamına gelir. Bunun mastarı olan "avl" kelimesi, haddi aşmak anlamına gelir. Feraiz ilminde ise belirlenen hissenin sınırını aşmak anlamına gelir. Avl, adaletin sınırının dışına çıkmak olduğundan adalete muhalif bir kavramdır. (عَالَ - يَعُولُ) Zulm etti, zulmediyor anlamına gelmekte iken, (عَالَ - يَعِيلُ) böbürlenerek yürümek anlamına gelir. Bunun muhtaç olmak anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu bize Sa'leb'in kölesi Ebu Amr söyledi.

(ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا)

"Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur" ayeti hakkında Şafiî dedi ki: "Bunun manası, "Nafakasını temin etmeniz gerekenlerin sayısı çoğalmasın" demektir. Bu da, kadının nafakasının kocası tarafından temin edilmesi gerektiğine delalet etmektedir."

Ancak insanlar, Şafiî'nin bu görüşünün üç yönden hatalı olduğunu söylemişlerdir:

1-Bu ayetin tefsirini yaptığı rivayet edilen her müfessir ve selef ulemasından olan herkes, mezkûr ayetin manasının "haktan sapmayasınız ve zulmetmeyesiniz" şeklinde olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu sapma ise kişinin nikâhı altında bulunan kadınların yanında geceleme sırasına riayet etmesine ve Allah'ın emretmiş olduğu kasm adaletine aykırı olup haksızlıktır.

2-Bu görüş Arap dili açısından da hatalıdır. Çünkü lügat âlimleri, bakmakla yükümlü olduğu çoluk çocuğu kalabalık olan kimse için (عَالَ - يَعُولُ) tabirini kullanmazlar. Müberred ve diğer lügat âlimleri böyle demişler ve bu hususta lügat âlimleri arasında ihtilaf olmadığını söylemişlerdir. Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: Ayette geçen (اَلَّا تَعُولُوا) kelimesi, zulmetmeyesiniz anlamına gelmektedir. Mesela bir kişi bir başkasına (عِلْتَ عَلَيَّ) dediğinde, "Sen bana zulmettin" demiş olur.

3-Ayette bir kadınla evlenip onunla yetinmek ya da cariye ile evlenmek tavsiye edilmiştir. Geçimlerini sağlama yükümlülüğü bakımından, cariyeler de hür kadınlar gibidirler. İstenilen sayıda cariye ile evlenilebi-

leceği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Öyleyse ayette geçen (أَلَّا تَعُولُوا) kelimesiyle, nafakası temin edilecek kadınların sayısını arttırmama manasının kastedilmediği anlaşılmış olmaktadır. Kastedilen, bir kadınla yetinilerek diğer eşlere haksızlık yapılmasının önüne geçmektir. Eş bir tane olunca, artık diğer kumaları ile kendisi arasında geceleme sırasına riayet etme diye bir yükümlülük söz konusu olmayacaktır. Doğrusunu Allah en iyisini bilir, bize göre cariyeler arasında efendinin geceleme sırasına riayet etme mecburiyeti söz konusu değildir.

Kadının Mehrini Kocasına Hibe Etmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا ﴿٤﴾)

4-"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Katade ile İbn Cüreyc'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kadınlara mehirlerini farz olarak verin."

Borcu ödemek nasıl farz ise aynı şekilde mehri de kadına ödemek farzdır, düşüncesinden hareketle böyle demişlerdir.

Bu ayetle ilgili olarak Ebu Salih'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Adam, velayeti altındaki kadını evlendirir ve mehrini de kendisi alırdı. İşte böyle yapmaları yasaklandı."

Bu ayet aslında, aldıkları mehri kendilerine alıkoyarak kadınlara vermemezlik etmesinler diye velilere hitap etmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki ayette geçen (نِحْلَة) kelimesi, Katade'nin de ifade ettiği gibi fariza anla-

mına gelmektedir. Bu da miras ayetlerinin sonunda yer alan (فَرِيضَةً مِنَ اللهِ) **"Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır"**[47] ayetinde vardır.

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Mehire (نِحْلَةً) nihle adı verildi. "Nihle" kelimesi ise sözlükte bir yönüyle bağış ve hibe anlamına gelmektedir. Çünkü koca verdiği mehrin karşılığında bir şeye mâlik olmamaktadır. Evlendiği kadının üreme organı, önceleri olduğu gibi nikâhtan sonra da kadının mülkiyetinde kalmaya devam etmektedir. Mesela evli bir kadınla başka bir erkek şüphe sonucunda cinsel ilişkide bulunursa, bu erkeğin vereceği mehri kocası değil, kadının kendisi alma hakkına sahiptir. Mehire (نِحْلَةً) adı verildi. Çünkü koca, ödediği mehir karşılığında kadından mülk olarak bir bedel almamaktadır. Bu durumda mehir, karşılıksız verilen bir bağış gibi olmaktadır. Kocanın nikâh akdi sebebiyle kadından hak ettiği şey, mülkiyet değil yararlanma mübahlığıdır.

Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna (نِحْلَةً) kelimesiyle ilgili olarak şöyle dedi: "İstemeyerek değil, bilakis gönül hoşluğuyla kadınlara mehirlerini verin. Her ne kadar mehir size değil, onlara verilmekteyse de (Ey veliler!) hoşlanmaksızın değil, bilâkis içinizden gelerek gönül rızasıyla mehirlerini kadınlara verin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlamda mehri (نِحْلَةً) bağış ve hibe olarak adlandırmak caizdir. Çünkü bağışta bulunan kimse yaptığı bağışı, gönül hoşluğuyla yapar. Veliler, velisi bulundukları kadınları evlendirirken aldıkları mehri, bağışta bulunan kimse gibi, kadınlara gönül rızasıyla vermekle emrolundular.

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin" ayeti, kendisiyle halvet olunan kadına mehrin tamamının verilmesi gerektiği hususunda delil gösterilebilir. Çünkü ayetin zahiri, bunu gerektirmektedir. Yukarıdaki ayetin devamı olan (فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ

---

47 Nisâ, 4/11

هَنِيٓـًٔا مَرِيٓـًٔا) **"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin"** ifadesine gelince bu hususta şöyle denebilir: Erkeklerin mehri vermeleri emredildikten sonra, kadınların mehirlerini hibe etmeleri ve erkekleri bu mehirden ibrâ etmeleri durumunda bu hibe ve ibralarının kabul edilebileceği bildirilmiştir ki, kadın mehrini gönül rızasıyla bağışlasa dâhi erkeğin mehri yine de ona ödemekle yükümlü olduğu zannedilmesin.

Katade dedi ki: "Herhangi bir zorlama olmaksızın kadının gönül rızasıyla bağışlaması durumunda erkeğin mehri kabul etmesi helaldir."

Alkame, karısına "Şu afiyetle yenecek mehrinden bana biraz yedir" demişti. Bu ayet, birkaç mana içermektedir:

1-Mehir, kadına verilir. Çünkü mehri hak eden odur. Velinin onda hakkı yoktur.

2-Koca, mehri gönül hoşluğuyla kadına vermekle yükümlüdür.

3-Kadının mehri kocasına hibe etmesi caizdir. Kocanın da onu kabul etmesi mübahtır. Çünkü ayette **"onu da afiyetle yiyin"** denilmektedir.

4-Kadının mehri teslim aldıktan sonra hibe etmesiyle, teslim almadan hibe etmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü **"onu da afiyetle yiyin"** ifadesi her iki manaya da gelmektedir. Cenab-ı Allah ayette iki durum arasında bir ayrım yapmadığı için, mehrin henüz teslim alınmadan da kocaya hibe edilmesi caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "**"Onu da afiyetle yiyin"** cümlesi belirlenen mehrin kastedildiğine delalet etmektedir. Mehir, kadın tarafından teslim alınmış veya alınmamış bir ayın/eşya ya da teslim alınmış dirhemler/para olabilir. Bunların kadın tarafından kocaya hibe edilmesi caizdir. Ama mehir teslim alınmamış olup erkeğin zimmetinde borç olan bir şey ise o zaman bunun erkeğe hibe edilmesinin caiz olacağına mezkûr ayet delalet etmemektedir. Çünkü zimmette borç olarak duran bir şey için borçluya, **"onu afiyetle ye"** denilmez."

Bazıları dediler ki: "Ayetteki **"afiyetle ye"** sözüyle kastedilen, yenilemeyen şeyler olmayıp yenilebilir olan şeylerdir."

Şayet hakikat onların dedikleri gibi olsaydı o zaman bu hüküm, mehrin sadece yenilebilir şeylerden olması durumuna özgü bir hüküm olurdu. Oysa ayetin hitabından da anlaşıldığı gibi afiyetle yeme hükmü, mehrin yenilebilir şeylerden olmasıyla, yenilemeyen şeyler olmasını kapsamaktadır. Çünkü (وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) **"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin"** ayeti, ister yenilebilir şeylerden olsun ister yenilemeyen şeylerden olsun her çeşit mehir için genel bir hüküm ifade etmektedir. **"Onu afiyetle yiyin"** cümlesi ise verilmesi emredilen bütün sadakaları kapsamaktadır. Dolayısıyla "yiyin" kelimesi, mehrin yenilebilir şeyler olmasına delalet etmemektedir. Burada kastedilen şey, kadın tarafından gönül hoşluğuyla hibe edilen mehri erkeğin kabul etmesinin mübah olmasıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını dolduracasıya ateş yemiş olurlar."[48]

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin."[49]

Bu ayetler yetimin aleyhine olacak şekilde borç vererek, yenilen-yenilmeyen mallarını zayi ederek herhangi bir tasarrufta bulunmayı; insanların mallarını karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret olmadan, haksız yollarla yemeyi genel bir şekilde yasaklamaktadır. Ayette başkalarına ait malları haksız yolla yemenin haramlığı hususunda, sözü edilen yenilir şeylerin diğerlerinden pek de farkı yoktur. Ayette özellikle yenilir olan mallardan söz

48 Nisâ, 4/10
49 Nisâ, 4/29

edilmesinin sebebi, mal toplamanın genellikle yenilir şeyleri elde etmek için olmasından dolayıdır. Zira insan vücudunun ayakta kalabilmesi gıda maddelerini yemekle mümkün olmaktadır. Yenilir şeylerden söz etmekle, onlardan daha alt seviyedeki mallardan da dolaylı olarak söz edilmiş olmaktadır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[50]

Her ne kadar yasaklık bakımından alışverişle aynı hükme tabi iseler de, namazdan alıkoyan diğer şeylerden söz edilmeksizin sadece alışverişin Cuma namazı vaktinde yasak olduğu bildirilmiştir. Çünkü insanların alışverişle meşgul olmaları, geçimlerini sağlamak için gerekli olan en önemli işlerindendir. Alışveriş kadar önemli olmasalar da, Cuma namazından alıkoyan diğer işler de bu ayette dolaylı olarak yasaklanmış olmaktadır. Ancak insanların en fazla ihtiyaç duydukları şey olan alışveriş Cuma vaktinde yasaklanmıştır. Ondan daha aşağı seviyede olan ve namazdan alıkoyan diğer işler de kendiliğinden yasak hâle gelmektedir. Şu ayet de buna örnek gösterilebilir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı."[51]

Domuzun bütün parçaları haram olduğu hâlde bu ayette özel olarak etinin haram kılındığı bildirilmektedir. Çünkü domuzdan en çok elde edilmek istenen ve en çok yararlanılan kısım, etidir. En çok yararlanılan kısmının haram kılınmasıyla, daha az yararlanılan kısımları da dolaylı olarak haram kılınmış olmaktadır. Aynı şekilde (فَكُلُوهُ هَنِيًا مَرِيًا) **"Onu afiyetle**

50 Cum'a, 62/9

51 Mâide, 3/5

yiyin" ayeti de, ayni eşya olsun, borç olsun, teslim almış veya almamış olsun, hangi cinsten olursa olsun, kadının kendi mehrini kocasına hibe etmesinin caizliğini gerektirmektedir.

Diğer taraftan, kadının teslim almış olduğu mehri hibe etmesi caiz olduğuna göre, kocasında borç olarak duran mehrini de ona hibe etmesi caiz olur. Kadının kendi malında tasarrufta bulunmasının caizliği sabit olduğuna göre, malının ayni olması ile borç olması arasında fark olmaz. Zaten fark olduğunu hiç kimse söylemiş değildir. Bu ayet borcun hibe edilmesinin ve borçlunun borçtan ibrâ edilmesinin caizliğine delalet etmektedir. Nitekim kadının da borç olarak kocasında beklemekte olan mehrini kocasına hibe etmesi caizdir. Bu ayet, bir kimsenin bir başkasındaki alacağını ona hibe etmesi durumunda, o borçlunun borçtan ibra edilmiş olacağına delalet eder. Çünkü Yüce Allah, bu hibe işleminin sahihliğine hükmetmiş ve borcu borçlunun zimmetinden düşürmüştür. Yine bu ayetin delaletine göre, bir kimse bir başkasına bir malı hibe eder ve karşı taraf 'hibeyi kabul ettim' demeden o hibeyi teslim alıp üzerinde tasarrufta bulunursa, bu hibe geçerli olur. Çünkü Yüce Allah, kadının kocasına hibe ettiği mehri kocanın kabul şartı olmaksızın yemesini mübah kılmıştır. Kadının hibe ettiği zamanda kocanın o mehir üzerinde tasarrufta bulunması kabul sayılır. Yine mezkûr ayetten anlaşıldığına göre kadın, mehrini hibe etmek veya kocasını mehirden ibrâ etmek niyetiyle kocasına, "Mehrim konusunda gönlüm senden razıdır" derse bu da mehrin hibe edilmesidir.

Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Kadının mehrini kocasına hibe etmesi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad ve Şafiî dediler ki: "İster bâkire ister dul olsun, kadın ergen ve akli başında olursa, hibe etme veya başka bir şekilde malı üzerinde tasarrufta bulunması caiz olur."

Mâlik dedi ki: "Bâkire kadının kendi malında veya kocasına bıraktığı mehrinde tasarrufta bulunması caiz değildir. Ancak babası, mehri ödememesi hususunda damadı affedebilir. Kadının babasından başka velileri bu yetkiye sahip değildirler. Normal rayice uygun olarak satmış ise kocası razı olmasa bile, evli kadının kendi evini, kendi köle ya da cariyesini satması caizdir. Ama müşterinin lehine normal piyasadaki rayicin altında bir fiyatla satmış ise aradaki fark kendisinin malının üçte birinden karşılanır. Malının üçte birinden fazlasını sadaka olarak verir veya hibe ederse, üçte birin üzerine çıkan az veya çok sadaka ve hibeler geçerli olmaz. Kocası olmayan dul kadın, mali tasarruflarında erkek gibidir."

Evzai dedi ki: "Kadın doğurup kocasının evinde bir senesini doldurun-caya kadar bağışta bulunması caiz olmaz."

Leys dedi ki: "Evli kadının azad etmesi, az miktardâkiler hariç sadaka vermesi caiz değildir. Ancak kendisini Allah'a yakın kılacak, sevap kazandıracak sıla-i rahim ve benzer amaçlarla yapacağı küçük çaptaki sadakalar hariçtir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayet, bu görüşlerin tümünü hükümsüz kılmakta ve mezhebimiz fakihlerinin önce naklettiğimiz görüşlerinin doğruluğuna tanıklık etmektedir. Zira Yüce Allah (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا) **"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin"** buyurmuştur. Burada dul ile bâkire, kocasının evinde bir yılını doldurmuş olanla olmayan arasında da bir ayrım gözetmemiştir. Ancak bâkireden ayrı olarak, dul kadın hakkında özel bir hüküm olduğuna dair bir delil bulunması bunun dışındadır.

Mâlik, kadının babasının, mehri damada hibe etmesini caiz görmüştür. Oysa Yüce Allah mehrin tamamını kadına vermemizi bize emretmiştir. Ancak kadın, mehrinin bir kısmını kocasına hibe edebilir. Ayet-i kerime, babanın mehri damada hibe etmesinin geçersizliğine hükmetmiştir. Çün-

kü koca, mehrin tamamını kadına vermekle emrolunmuştur. Ancak kadın gönül hoşluğuyla mehri kocasına bırakabilir. Yüce Allah, babanın gönül rızasıyla mehri damada hibe etmesini şart koşmuş değildir. Mâlik, Allah'ın mübah kıldığı bir şeyi, yani kadının gönül rızasıyla kendi mehrini kocasına hibe etmesini menetmiştir. Allah'ın yasakladığı şeyi de caiz görmüştür. Kadının kendi mehrini gönül rızasıyla kocasına hibe etmesini menetmiş ve bu yetkiyi babasına devretmiştir. Ayetin zıttına olan bu iki uygulamanın delili yoktur. Birinde; ayet-i kerime caiz kıldığı hâlde kadının kendi mehrini gönül rızasıyla kocasına hibe etmesi yasaklanmıştır. Diğerinde; babanın mehri damada hibe etmesi caiz görülmüştür. Oysa Cenab-ı Allah, kadın gönül rızasıyla kocasına bırakmadıkça mehrin tamamını kadına ödemesini kocaya emretmiştir.

Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."[52]

Erkeğin verdiği mehri boşanmak için kadının rızası olmadan geri alması bu ayette yasaklanmıştır. Geri alabilmesi için kadının rızası şart koşulmuştur. Bu hükümde dul ve bâkire ayrımı yapılmamıştır. Buna Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* eşi Zeyneb'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(تَصَدَّقْنَ وَلَوْ مِنْ حُلِيِّكُنَّ)

52 Bakara, 2/229

"Takılarınızdan da olsa sadaka verin."[53]

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ramazan bayramında çıkıp namazgâha geldi. Namaz kıldırdı. Sonra hutbe irad etti. Daha sonra kadınların yanına vardı. Sadaka vermelerini onlara tavsiye etti. Sadaka vermelerini tavsiye ettiği kadınlar arasında dul ve bâkire ayrımı yapmadı. Çünkü ayrım yapması kısıtlama olurdu. Bu vasıftaki kimseleri kısıtlılık altına almaksa sahih değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Malın Aklı Ermezlere/Sefihlere Verilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴿٥﴾)

5-"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehli bu ayetin te'vilinde farklı şeyler söylemişlerdir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Adam malını çocuklarına paylaştırıp da onlar kendisine muhtaç iken, kendisi onlara muhtaç hâle gelmesin. Kadın ise aklı ermezlerin en aklı ermezidir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti zahirine ve hakikî manasının gereğine göre te'vil etmiştir. Zira ayetteki "mallarınızı" kelimesi, malını aklı ermezlere vermemesi için bütün mal sahiplerine hitaben söylenmiş olmalıdır. Malın aklı ermezlere verilmesi, malın zayi olmasına sebebiyet verir. Çünkü aklı ermezler/sefihler, malı koruyamaz ve nemalandıramazlar. "Aklı ermezler/sefihler" kelimesiyle çocuklar ve malı iyice koruyamayan kadınlar kastedilmiştir. Bu ayet, hayattaki bir kimsenin mali konularda aklı ermez

53 Müslim, Zekât, 14

birini vekil veya vasi tayin etmesinin malını onlara teslim etmesinin uygun olmayacağına delalet etmektedir. Mirasçıların tamamı küçük çocuklar olan bir kimsenin de malını, o küçük yaştaki mirasçılar hesabına koruyacak güvenilir bir kimseyi vasi tayin ederek muhafaza etmesi gerekir.

Ayet-i kerime, malı zayi etmenin yasak, koruyup nemalandırmanın ve geçimin onunla sağlanmasının vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette, **"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınız..."** denilmektedir. Bu ayette bedenlerimizin yaşayıp ayakta durabilmesinin mal ile mümkün olacağı bildirilmektedir. Yüce Allah'ın kendisine mal nasip ettiği kimsenin, Allah'ın o maldaki hakkını (zekâtı) vermesi, artakalanı ise koruması ve zayi etmemesi gerekir. Bu ayette Yüce Allah, kullarını düzgün bir geçim sağlamaya ve mallarını iyice idare etmeye teşvik etmektedir. Yüce Allah, Kitabının değişik yerlerinde bu hususa değinmektedir.

Şöyle ki:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا)

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."[54]

(وَالَّذِينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا)

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."[55]

Bunlardan başka ayetlerde de Yüce Allah malların korunmasını, şahit bulundurarak yazıyla kaydederek ve karşılığında rehin alarak borçları sağlama almayı emretmektedir.

54 İsrâ, 17/29
55 Furkan, 25/67

(اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا) **"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"** [56] ayetini tefsir eden bazıları ayeti şöyle manalandırmışlardır: "Allah'ın sizi idaresinden sorumlu tuttuğu mallarınızı aklı ermezlere vermeyin."O malları zayi edecek olan kimselerin ellerine bırakmayın.

Bu ayetin ikinci bir te'vili de şöyledir:

Said b. Cübeyr'den rivayet olunduğuna göre ayetten kastedilen mana şudur: Aklı ermezlere mallarını teslim etmeyin. Bu te'vile göre ayette geçen mallar kelimesi, aklı ermezlere/sefihlere izafe edilmiştir. Mesela (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) ayetinin manası "Kendinizi öldürmeyin" gibi zannedilse de aslında **"Birbirinizi öldürmeyin"**[57] şeklindedir. (فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) Bu ayetin manası "Nefislerinizi öldürün" gibi anlaşılsa da aslında manası, **"Buzağıya tapanları öldürün"**[58] şeklindedir.

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Evlere girdiğiniz zaman kendinize (birbirinize) selâm verin."[59]

Bu ayetin manası da **"Evlere girdiğiniz zaman kendinize selâm verin"**[60] gibi zannedilse de aslında, "oradâkilere selam verin" şeklindedir. Mezkûr ayeti bu şekilde te'vil edenlere göre sefihler/aklı ermezler, kısıtlılık altına alınmış olurlar. Sefihlikleri sona erinceye kadar malları üzerinde tasarrufta bulunmaktan menedilirler.

"Sefih" kelimesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. İbn Abbas dedi ki: "Sefih, çocukların ve karındır. Kadın, sefihlerin en sefihidir."

56 Nisâ, 4/5
57 Nisâ, 4/29
58 Bakara, 2/54
59 Nûr, 61/24
60 Nûr, 61/24

Said b. Cübeyr, Hasan, Süddi, Dahhâk ve Katade dediler ki: "Sefihler, kadınlarla çocuklardır."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Mali konularda kısıtlılık altına alınan ve tasarrufta bulunmaları men edilen kimseler, sefih sıfatını hak ederler."

Şabi'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde, Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üç kişi var ki, bunlar Allah'a dua ederler ama dualarına icabet edilmez. Biri karısı ahlâksız olan bir adamdır ki, bu karısını boşamaz. Biri de malını sefihe/aklı ermeze teslim eden kimsedir. Oysa Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمْ)

"Mallarınızı sefihlere/aklı ermezlere vermeyin."

Bir de bir adama borçlanan ama borçlanma işlemine başkalarını şahit tutmayan kimsedir."

Mücahid'in, "Sefihler, kadınlardır" dediği rivayet edilmiştir.

"Sefeh" kelimesinin sözlükte akıl hafifliği anlamına geldiği söylenmiştir. Bu nedenle fasık kimseye sefih denmiştir. Çünkü ilim ve din ehli nazarında onun bir ağırlığı yoktur. Zira onun aklî hafiftir. Sefihlik bunlara göre yerme sıfatı değildir. Yüce Allah'a karşı âsi olma manasını da ifade etmez. Akıllarında hafiflik olduğu, iyiyi kötüden ayırma kabiliyetlerinde noksanlık olduğu ve bu yüzden mallarını koruyamadıkları için kendilerine sefih denmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kadınlara ve çocuklara mal hibe etmemizin caizliğinde ihtilaf yoktur. Beşir ismindeki sahabi, oğluna bir hibede bulunmak istemişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, sırf diğer çocuklarına da hibede bulunmadığı için engel olmuştu. Buna göre mezkûr ayeti, sefihlere/aklı ermezlere mallarımızı vermememiz gerektiği şeklinde yorumlamak nasıl doğru olabilir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunda malı mülketme ve hibe etme manası kastedilmemiştir. Kastedilen mana, malları muhafaza edemeyecekleri bir hâlde iken ellerine bırakmaktır. Yoksa akıllı ve yaşı büyük adama hibede bulunmak caiz olduğu gibi, küçük çocuğa ve kadına da hibede bulunmak caizdir. Ancak küçük çocuğa yapılan hibeyi onun adına velisi, malını koruyup zayi etmeyecek sorumlusu teslim alır. Cenab-ı Allah mezkûr ayetle, mallarımızı tam manasıyla koruyamayacak ve idare edemeyecek çocuklarla kadınların ellerine bırakmamızı yasaklamış bulunmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ)

"O mallardan onları besleyin ve giydirin."[61]

Bu ayetteki (فِي) harfi, (مِن) harfi anlamında kullanılmıştır. Zira sıfat harfleri birbirlerini takip ettikleri için birbirlerinin yerine geçebilmektedirler. Buna şu ayeti de örnek gösterebiliriz:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَى اَمْوَالِكُمْ)

"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."[62]

Bu ayetteki (اِلَى) harfi beraberlik anlamındaki (مَعَ) harfi anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah, malları koruyamayacak olan sefihlere/aklı ermezlere vermemizi yasaklamış, ama bu mallarla onları besleyip giydirmemizi emretmiştir.

Zahiri manasının da gerektirdiği gibi ayette kastedilen mana eğer bize ait olan malları aklı ermezlere vermemizin yasaklanmasıysa bu, çocuklarınızdan aklı ermeyenlerin ve eşlerimizin nafakalarını sağlamamızın vacipliğine delalet eder. Çünkü Yüce Allah, mallarımızdan onlara

---

61 Nisâ, 4/5

62 Nisâ, 4/2

harcama yapmamızı emretmektedir. Şayet ayette kastedilen manâ, kendi mallarını aklı ermezlere teslim etmemizin yasaklanmasıysa, ihtiyaçlarını karşılamak için mallarından kendilerine harcama yapmamız da emredilmektedir. Bu da onları kısıtlılık altına almamız gerektiğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Onları kendi malları üzerinde tasarrufta bulunmaktan menetmemiz gerekmektedir.

2-İhtiyaçlarını karşılamak için kendilerine mallarından harcama yapmamız, gıda maddelerini ve giyeceklerini satın alarak, kendilerine temin etme tasarrufunda bulunmamız caiz görülmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara güzel söz söyleyin."[63]

Mücahid ve İbn Cüreyc dediler ki: "Ayette geçen (قَوْلًا مَعْرُوفًا) **"güzel söz"** ifadesinden kasıt, onlara iyilik yapılacağına, aradaki sevgi ve dostluk bağlarının korunacağına dair uygun ve hoşça bir uslupla güzelce vaadde bulunmaktır. Bu ifadeyle, onlara güzelce hitapta bulunmak ve kendileriyle yumuşak bir edâ ile konuşmak da kastedilmiş olabilir. Tıpkı şu ayetlerde ifade edildiği gibi:

(فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ)

"Öyleyse sakın yetimi ezme!"[64]

(وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا)

63 Nisâ, 4/5
64 Duhâ, 93/9

"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."[65]

Bu ayetteki kavl-i maruftan kastın; doğruluk ve salihlik yoluna yönlendirmek için tedip ve uyarıda bulunmak, güzel ahlâka sevk etmek olabileceği söylenmiştir.

"Kavl-i marufun" şu manaya da gelmesi muhtemeldir: Aklı ermezlere kendi malınızdan erzak ve giyecek verdiğinizde onlara güzel şeyler söyleyin. Onları küçümseyip hafife alarak kendilerine eziyet etmeyin.

Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفًا)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."[66]

Yani Allah bilir ya, burada kastedilen mana şu olsa gerektir: Onlara güzel şeyler söyleyin. Onlara kızıp tehditler savurmayın. Yaptığınız iyiliği başa kakmayın.

Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لاَ تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى)

"Sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın."[67]

65 İsrâ, 17/28. Yoksul sahabiler Hz. Peygamber'in yardımı ile geçinirlerdi. Resûlullah bazen onlara verecek bir şey bulamadığından çok üzülür, mahcubiyetinden dolayı yüzünü başka tarafa çevirirdi. Bu âyet-i kerimede, Hz. Peygamber'e, onlara bir şeyler verecek durumda olmadığında, hiç olmazsa yumuşak sözlerle gönüllerini alması gerektiği hatırlatılmıştır.

66 Nisâ, 4/8

67 Bakara, 2/264

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara güzel söz söyleyin."[68] ayetinde bu manaların hepsinin kastedilmiş olması mümkündür. Doğrusunu Allah bilir.

Malın Yetime Teslim Edilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ وَلَا تَأْكُلُوهَٓا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾)

6-"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (büluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter."

Hasan, Mücahid, Katade ve Süddi dediler ki: "Ayette söylenmek istenen şudur: Aklî durumlarını ve dindarlıklarını deneyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ergenliğe girmelerinden önce yetimleri denememiz emredilmiştir. Çünkü ayette ergenlik çağına ulaşana kadar onları denememiz istenmektedir. Yani yetim iken denenmeleri istenmektedir. Bundan sonra da (حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ) **"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde..."** denmektedir. Evlenme çağına (buluğa) ermelerinin, denenmelerin-

68 Nisâ, 4/5

den sonra olacağı haber verilmektedir. Çünkü ayette geçen (حَتّى) kelimesi sınır ifade etmektedir. Bu sınır, denemeden sonra başlamaktadır. Mezkûr ayet, bu denemenin ergenlikten önce olması gerektiğine iki yönden delalet etmektedir. Bu da aklı eren çocuğa ticaret yapma izni verilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü denenmesi, mali tasarrufta bulunma ve malı koruma bilgisine sahip olup, bu konuda hiçbir eksiğinin bulunmadığını tespit etme şeklinde olur. (Denemeden başarıyla çıktıktan sonra) Bununla emrolunduğu zaman ticaret yapma iznine sahip olur.

Çocuğa ticaret yapma izninin verilmesi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad ve Hasan b. Salih dediler ki: "Eğer alım satım işlerine aklı eriyorsa, küçük çocuğa babasının ticaret izni vermesi caizdir. Babanın vasisi, bu yoksa dedenin vasisi de küçük çocuğa bu izni verebilirler. Bu çocuk, kendisine ticaret izni verilen köle konumunda olur."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Babanın ve vasinin çocuğa ticaret izni vermesini uygun görmüyorum. Bu izne dayanarak yaptığı ticaret sonucunda borç altına girecek olursa, çocuk bu borcu ödemekle yükümlü olmaz."

Rebi, ikrarla ilgili kitabında Şafiî'den nakilde bulunarak şöyle dedi: "Çocuğun Allah'ın veya insanların hakkıyla ilgili olarak, mali veya gayr-ı mali konularda yapmış olduğu ikrar geçerli değildir. Bu çocuğun, babası veya kim olursa olsun velisi ya da hâkim tarafından ticaret yapmasına izin verilmiş olması bu hükmü değiştirmez. Hâkimin ona izin vermesi caiz değildir. Çocuk ikrarda bulunursa ikrarı geçersizdir. Aynı şekilde alış verişi de hükümsüzdür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, çocuğa ticaret yapma izni vermenin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, **"Yetimleri deneyin"** emrini vermiştir. Denenmeleri ise akıllarını, gidişatlarını, tasarrufta bulundukları şeylerle ilgili tedbir ve idarelerini test etmekle olur. Yetimin bütün bu yönlerden denenmesi gerekir. Her ne kadar ayetin lafzının buna ihtimali olsa da, bir kimsenin yetimi bütün yönlerden değil de sadece bir yönden denemekle yetinmesi doğru olmaz. Alım satımı bilmede, alım satımla ilgili usûlleri kavramada, malını koruyabilmede kusursuz olduğu-

nu anlamak, ancak kendisine ticaret izni vermekle mümkün olur. Ticari tasarrufta bulunmasına izin vermeden, malını koruyup koruyamadığı görülmeden sadece konuşarak aklî durumunu test etmekle yetinmek doğru olmaz. Sadece bir yönden onu deneyen kimse, genel hükmü herhangi bir delile dayanmadan özellemiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin devamındaki (فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ) **"Eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"** emri, küçük yaştaki çocuğa ticaret izni verilmemesine delalet etmektedir. Ergenliğe girmelerinden sonra reşid oldukları görülürse, mallarının kendilerine teslim edilmesi emredilmiştir. Küçük yaştaki çocuğa ticaret izni vermek caiz olsaydı, o yaştayken malının kendisine teslim edilmesi de caiz olurdu. Oysa Yüce Allah, ancak ergenliğe girmesinden ve reşid olduğu görüldükten sonra malın kendisine teslim edilmesini emretmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Çocuğa ticaret yapma izni vermek, ona herhangi bir mal vermek değildir. Çünkü ticaret yapma izni, alım satım yapabileceğini kendisine söylemektir. Bunu da elinde herhangi bir mal olmadan yapması mümkündür. Nitekim köleye de eline herhangi bir mal teslim etmeksizin ticaret yapma izni verilebilir. Biz diyoruz ki, mezkûr ayet yetimin denenmesini emretmektedir. Deneme şekillerinden biri de, kendisine herhangi bir mal teslim etmeksizin ticaret yapmasına izin vermektir. Sonra ergen olur da reşid olduğu görülürse mal kendisine teslim edilir. Ayette emredilen deneme, alım satım izni verilerek sınanmasını, ticaretin usûl ve kaidelerini kavramada kusursuzluğunun tespitini gerektirmeyip sadece aklını denemek olsaydı, o zaman ergenlikten önce denenmesinin bir anlamı olmazdı. Ergenlikten önce denenmesi emredildiğine göre, ticari tasarrufta bulunarak denenmesinin kastedildiğini anlamış oluyoruz. Deneme neticesinde aklî melekesinin düzgün çalıştığı tespit edilse bile bu, onun kendi işlerini idare edebileceğini, malını koruyabileceğini, alım satım işlerini iyi bildiğini göstermez.

Bilindiği gibi Yüce Allah malını koruma, ticari işleri bilme konusunda kusursuzluğunun tespitinde, ihtiyatlı davranılmasını emretmiştir. Şu hâlde ayette emredilen denemenin ergenlikten önce yapılması gerekmek-

tedir. Bu denemenin de sadece aklî melekesinin düzgün çalışıp çalışmadığını tespitle sınırlı olmaması gerekir. Ergenlikten önce kısıtlılık altında olduğu için kendisine ticaret izni verilmesi caiz olmazsa o zaman deneme emri hükümsüz olur. Ergen olduktan sonra, reşid olup olmadığını görmek istediğimizde, ticaret izni vererek kendisini deneriz ya da denemeyiz. Eğer denenmesi gerekirse ticari işlemler yapmasına izin vermiş olursunuz. Hâlbuki size göre o, ergen olduktan sonra da reşid olduğu görülünceye kadar kısıtlılık altındadır. Ergen olduktan sonra, kısıtlılık altındayken ticaret yapmasına izin verilirse, üzerindeki kısıtlılık hâlini kaldırmış olursunuz. Ergen olduktan sonra, malı kendisine teslim edilmeyip kısıtlılığı da kaldırılmamış iken ticaret yapmasına izin verilebiliyorsa, ergenlikten önce de mali tasarrufta bulunabileceğine karar vermek için kendisine ticaret izni verilmesi gerekmez mi? Kısıtlılık altındayken, ergen olduktan sonra reşid olduğunu öğrenmek için kendisine ticaret izni verilerek, mali tasarrufta bulunma ehliyetine sahip olup olmadığı tespit edilir. Ergen olduktan sonra ticaret izni verip mali tasarrufta bulunmaya ehil olup olmadığı tespit edilmezse, reşid olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır? Görüşümüze muhalif olan kimsenin sözlerine göre, yetim çocuk ya hiç denenmeyecek ya da reşid olduğu görülmeden malı kendisine teslim edilecektir.

Küçük çocuğun ticaret yapmasına izin vermenin caizliğine şu rivayet delalet etmektedir:

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, küçük yaştaki Ömer b. Ebu Seleme'ye annesini kendisiyle evlendirmesini emretti. Abdullah b. Şeddad'dan rivayet olunduğuna göre bu emir, küçük yaştayken Seleme b. Ebi Seleme'ye verilmiştir. Bu da malın mülkiyetini başkasına devreden, alım satım gibi ticari işlemler yapma izninin küçük yaştaki çocuğa verilmesinin caizliğine delalet etmektedir. Bu da babanın küçük yaştaki çocuğa kendisi için bir köle satın alma ya da kendisine ait bir köleyi satma konusunda vekâlet vermesinin caizliğini gerektirmektedir. Küçük yaştaki çocuğa ticaret izni vermenin manası işte budur.

(وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى)

"Yetimleri deneyin" ayetini, onları akıllı ve dindar olup olmamaları bakımından deneme şeklinde te'vil edenlerin te'viline gelince, mallarını kendilerine teslim etme konusunda dindarlıklarının esas alınması gerekmez. Fakihler bu hüküm üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Çünkü fasık bir kimse kendi işlerini düzenli bir şekilde yürütebiliyor ve ticari işlem çeşitlerini biliyorsa, fasıklığından dolayı malını kendisine vermemek caiz olmaz. Böylece dindarlığın bu konuda esas alınmasının gerekmediğini öğrenmiş olduk. Dindar ve salih, ancak ticari tasarruflarında aldatıldığı için malını düzgün bir şekilde idare edemeyen bir adama malı teslim edilmez. Akıl zaafiyeti ve malı koruyamama gibi sebeplerle, kısıtlılık altına alınmasından yana olanlar bu görüştedirler. Böylece bu konuda dindarlığın esas alınmasının gerekmediğini anlamış olduk.

(حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ)

"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde..." ayetine gelince İbn Abbas, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Bu ayette geçen "nikâh" kelimesiyle ihtilam olma ve evlenme çağına gelmek kastedilmiştir."

"Rüşd" Kelimesinin İzahı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا)

"Eğer reşid olduklarını görürseniz..."

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayete, "Eğer reşid olduklarını bilirseniz..." şeklinde mana vermiştir.

Denildi ki, ayette geçen (اٰنَسْتُمْ) fiilinin mastarı olan (الإيناس) kelimesi hissetmek manasınadır. Arap dili bilginlerinden Halil'in böyle dediği rivayet edilmiştir.

Mesela Musa'nın *aleyhissellem* sözü olarak nakledilen bir ayette (إِنِّي آنَسْتُ نَارًا) **"Ben bir ateş hissedip gördüm"**[69] buyrulmaktadır. Mezkûr ayetteki "rüşd" kelimesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbas ile Süddi dediler ki: "Rüşd, kişinin normal bir akla sahip olması ve malını korumasıdır."

Hasan ile Katade dediler ki: "Rüşd, kişinin normal bir akla sahip bulunması ve dinî hayatının muntazam olmasıdır."

İbrahim en-Nehai ile Mücahid dediler ki: "Rüşd, akıllı olmak demektir."

Simâk'ın bildirdiğine göre İkrime, (فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا) **"eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"**[70] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu açıklamayı yaptığını rivayet etmiştir: "Burada kastedilen mana, kişinin akıllı ve ağırbaşlı olarak rüşdüne ermesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Rüşd" kelimesi bu şekilde te'vil edenlerin nazarında akıllı olmak manasına geldiğine, Cenab-ı Allah da ayette şart koşarken rüşd kelimesini nekre olarak zikrettiğine, diğer rüşd çeşitlerini şart koşmadığına göre, ayetin zahiri, akıllı kimsenin reşid sayılmasını gerektirmektedir. Reşid olan kimsenin de kısıtlılık altına alınmaması ve malının kendisine teslim edilmesi icab eder. Bu da hür, akıllı ve ergen olan kimsenin kısıtlılık altına alınamayacağına delalet eder. İbrahim en-Nehai, Muhammed b. Sirin ve Ebu Hanife bu görüştedirler. Bu meseleyi Bakara suresinde açıklamıştık.

(فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَموالَهُمْ)

"Mallarını kendilerine verin."

69 Tâhâ, 10/20
70 Nisâ, 4/6

Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, yetimler ergen olduktan ve reşid oldukları görüldükten sonra mallarının kendilerine teslim edilmesini gerektirmektedir.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ)

"Yetimlere mallarını verin."[71]

Bu ayetin de gereğinin yapılması için aynı şart geçerlidir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Ergen olup reşid olduklarını gördüğünüzde yetimlere mallarını verin."

İsraf, Aşırı Giderek veya Taksirde Bulunarak Mübah Sınırı Aşıp Haram Alana Girmektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin."[72]

Ayette geçen "israf" kelimesi, mübah sınırını aşıp haram sınırına girmek manasına gelir. İsraf bazen taksirli davranma şeklinde olurken, bazen de ifratta bulunup aşırı gitmek şeklinde olur. Her iki durumda da caiz olan sınır aşılmış olmaktadır.

Ayette geçen (بِدَارًا) kelimesi, bir işi acele ederek ve süratle yapmak manasına gelir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Yetimler büyüdüklerinde mallarını isterler korkusuyla acele edip onların mallarını hemen yemeye kalkmayın."

71 Nisâ, 4/2
72 Nisâ, 4/6

Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: Yetim büyüklük sınırına varıp akli başında ise reşid olduğu görülmese bile malını teslim alma hakkına sahip olur. Çünkü reşid olduğunun görülmesi, ergen olmasından sonrası için şart koşulmuştur.

(وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin" ayeti ile, yetim büyük yaş sınırına vardığında, malını kendisine vermeyip elde tutmanın caiz olmayacağı ifade edilmiştir. Şayet hüküm böyle olmasa, o zaman burada yaş büyümesinden söz etmenin anlamı olmazdı. Velisi de, onun büyümesinden önce de sonra da onun malı üzerinde hak sahibi olurdu. Bu da büyük yaş sınırına geldiğinde, yetimin velideki malını teslim alma hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Büyük yaş sınırını Ebu Hanife, yirmi beş yaş olarak belirlemiştir. Çünkü o yaşa gelenlerin bir kısmı dede olabilmektedir. Dede olabilecek bir kimsenin büyük yaşta sayılmaması imkânsızdır. Doğrusunu Allah bilir.

Velinin, Yetimin Malından Yemesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin."[73]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayeti farklı şekillerde te'vil etmişlerdir.

Muammer'in bildirdiğine göre Zühri, Kasım b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

73 Nisâ, 4/6

Bir adam *İbn Abbas'ın radıyallahu anh* yanına varıp "Himayemde mal sahibi olan yetimler var" dedi. O mallardan yararlanmak için izin istedi. İbn Abbas *radıyallahu anh* ona şöyle dedi:

- *Hayvanları uyuz olduklarında katran sürerek tedavi etmiyor musun?*

- Evet, tedavi ediyorum.

- *Hayvanları kaybolduklarında onları bulmak için aramaya çıkmıyor musun?*

- Evet, aramaya çıkıyorum.

- *Su içtikleri havuzu sıvayıp onarmıyor musun?*

- Evet, onarıyorum.

- *Su içme günlerinde onları suya götürüp içirmiyor musun?*

- Evet, suya götürüyorum.

- Öyleyse o hayvanların *sütünden içebilirsin. Yalnız hayvanların yavrularını sütsüz bırakma ve sütün tamamını alıp götürme."*[74]

Şeybani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Vasi muhtaç olduğunda (vesayeti altındaki yetimlerin) malından onlar kadar yiyebilir ama onların malından bir sarık bile takamaz."[75]

Birinci hadiste vasinin yetimin malından yiyebilmesi için o mal üzerinde çalışması şart koşulmuştu. İkrime'nin rivayet ettiği hadiste ise bu şart koşulmamıştır.

İbn Luhay'a'nın bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habip, Ebu'l Hayr Mersed b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sal-*

74 Muvatta, Sifetu'n-Nebi, 10
75 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Büyu' ve'l Akdiye, 169

lallahu aleyhi ve sellem bazı sahabilerine (وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) **"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin"** ayetini sordum.

Şöyle dediler: *"Bu ayet bizim hakkımızda indirildi. Vasi, vesayeti altındaki yetimin hurma bahçesinde çalıştığı takdirde, kendisi de onlarla birlikte o bahçenin ürününden yararlanırdı."*

Ancak bu hadisin senedi eleştirilmiştir. Bu rivayet şu bakımdan da eleştirilebilir: Vasinin, vesayeti altındaki yetimlerin malından yararlanabilmesi eğer çalışmasının karşılığında ise zengin vasi ile fakir vasi ayrımı yapılmaması gerekir. Böylece bu te'vilin sakat olduğunu anlamış olmaktayız. Ayrıca İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* hadisinde vasinin sarık giymeksizin yetimin malından yiyebileceği ifade edilmektedir. Eğer o maldan yararlanmayı kendi emeğinin karşılığı olarak hak etmiş ise o maldan yararlanacağı şeyin gıda maddesi olmasıyla sarık olması arasında da bir fark bulunmamalıdır. Mezkûr ayetin te'vil şekillerinden biri de şudur: Vasi eğer yetim için çalışırsa, sadece yenilebilir nesnelerden yemekle yetinmelidir.

Başkaları dediler ki: "İhtiyacı kadar yetimden borç olarak alır. Sonra o borcu geri öder."

Şüreyk'in bildirdiğine göre İbn İshak, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ben Allah'ın malını yetim malına benzettim. Zengin olduğumda o mala tenezzül etmem. Ama fakir düşersem aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde yerim. Sonra da bu borcumu geri öderim."

Ubeyde es-Selmani, Said b. Cübeyr, Ebu'l Aliye, Ebu Vail ve Mücahid'in de aynı şeyleri söyledikleri rivayet edilmiştir. Yani vasi muhtaç durumdaysa yetimin malından borç alıp ihtiyacını karşılar, sonra da imkân bulduğunda bu borcunu öder.

Üçüncü bir görüş olarak Hasan, İbrahim en-Nehai, Atâ b. Ebi Rebah ve Mekhul dediler ki: "Vasi, vesayeti altındaki yetimin malından açlığını

giderecek, avretini örtecek kadarını alır. Daha sonra mali durumu düzelse bile bunu geri ödemesi gerekmez."

Dördüncü bir görüş olarak Şabi şöyle dedi: "Yetimin malı leş gibi haramdır. Vasi ancak zaruret hâlinde ondan yiyebilir. Zaruret nedeniyle yetimin malından yiyen vasi, eli genişlediğinde yediğini geri öder. Eli genişlemezse, yediği kendisine helaldir."

Beşinci bir görüş olarak Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vasi eğer zengin ise (فَلْيَسْتَعْفِفْ) vesayeti altındaki yetimin malından yemeye tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mümkün olduğu kadar şahsı için kendi malını harcasın ki, yetimin malından bir şey yemiş olmasın."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Miksem de, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu manada şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Yetimin malından yiyen vasi, imkân bulduğunda yediklerini geri öder" demiştir. Ancak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre bu hüküm neshedilmiştir.

Başka bir rivayette Mücahid şöyle demiştir: "Vasi, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde kendi malından yesin. Yetimin malından yemesine ruhsat yoktur." Hakem de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nakledilen bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi selef uleması arasında bu konuda ihtilaf meydana gelmiştir. Yukarıda da anlatmış olduğumuz gibi İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu konuda şu dört rivayet gelmiştir:

1-Yetimin develerinin bakımını yapan kimse o develerin sütünden içebilir.

2-Muhtaç durumdaki vasi, yetimin malından yediği takdirde yediklerini öder.

3-Yetimin malından kendi şahsı için harcama yapamaz. Yetimin malına muhtaç olmamak için kendi malıyla kıt kanaat geçinir.

4-Yukarıdaki üçüncü rivayet neshedilmiştir.

Mezhebimizin fakihlerine ait olduğunu bildiğimiz görüşe göre, fakir de olsa zengin de olsa vasi, vesayeti altındaki yetimin malından borç alamayacağı gibi o maldan başkalarına da borç veremez.

İsmail b. Salim, İmam Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ama biz, vasinin borç alarak veya başka bir şekilde yetimin malından yemesini hoş karşılamayız."

İmam Muhammed böyle derken bu konuda herhangi bir ihtilaftan söz etmemiştir.

İmam Muhammed, "Kitabu'l-Asâr"da Ebu Hanife'nin aradaki bir adam vasıtasıyla İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* şu kavli naklettiğini ifade etmiştir: "Vasi, yetimin malından borç alarak veya başka bir surette yiyemez." Bu, Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

Tahavi'nin bildirdiğine göre Ebu Hanife, muhtaç durumdaki vasinin vesayeti altındaki yetimin malından borç alabileceğini, borç aldığını daha sonra imkân bulduğunda ödemesi gerektiğini söylemiştir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* ve onun görüşüne tabi olanların da böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vasi, mukim iken yetimin malından yiyemez. Ama yetimin alacağını tahsil etmek veya çiftliklerinde çalışmak için ikamet ettiği yerin dışına çıkarsa yetimin malından yiyip içebilir, giyinebilir ve bineklerine binebilir. Döndüğünde onların malından giydiklerini ve bindiklerini kendilerine geri verir."

Yine Ebu Yusuf dedi ki: "(فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) **"Aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde yesin"** ayetinin, (لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ) **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak**

karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" [76] ayetiyle neshedilmiş olması mümkündür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Yusuf bu durumda vasiyi yolculukta kendi malından harcama yapan mudarip gibi kabul etmiştir.

İbn Abdi'l Hakem, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimsenin vesayeti altında yetim varsa ve kendi nafakasını yetimin malına katarsa, yetimin payına düşen nafaka velisinin payından fazla olursa bunda bir sakınca yoktur. Ama fazla olan mal yetime aitse bunları birbirine katmasın." Burada vasinin zengin olanıyla fakir olanı birbirinden ayırt edilmemiştir.

Muafa, Sevri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Yetimin velisinin yetimin yemeğinden yemesi ve karşılığında ona daha fazlasını vermesi caizdir." Bu da yetimin malından velinin borç almasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Sevri dedi ki: "Yetime ait bir levhanın üzerine yazı yazmak gibi yetime zararı olmasa bile, onun malından yararlanmak hoşuma gitmez."

Hasan b. Hayy dedi ki: "Vasi ihtiyaç duyduğunda yetimin malından borç alır. Sonra da imkân bulduğunda ona olan borcunu öder. Sonra vasi, -eğer yetime zarar vermeyecekse- emeğinin karşılığı kadarını yetimin malından alabilir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا)

"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır." [77]

---

76 Nisâ, 4/29
77 Nisâ, 4/2

(فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin."[78]

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ)

Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."[79]

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[80]

(وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ)

"Yetimlere âdil davranmanıza dair" [81]

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" [82]

Bunlar, fakir de olsa zengin de olsa veliye yetimin malının haram olduğunu bildiren muhkem ayetlerdir.

---

78 Nisâ, 4/6
79 En'âm, 152/6
80 Nisâ, 4/10
81 Nisâ, 4/127
82 Nisâ, 4/29

(وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

“Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin” [83] ayeti müteşabih olup zikretmiş olduğumuz manalara ihtimali olan bir ayettir. En uygunu, yukarıda zikredilen muhkem ayetler doğrultusunda manalandırmaktır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: “(Velilerden) Kim fakir ise yetimin malına muhtaç olmamak için, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde kendi malından yesin.”

Müteşabih olan bu ayeti böyle manalandırdık. Çünkü Yüce Allah, müteşabih ayeti muhkem ayete göre manalandırmamızı bize emretmiştir. Muhkemi esas almaksızın müteşabih ayete tabi olmaktan bizleri sakındırmıştır. Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ)

“Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler.”[84]

Bundan önceki ayeti, yetimin malından borç olarak veya başka bir şekilde velinin alabileceği şeklinde te’vil edenler, ondan önce nakletmiş olduğumuz muhkem ayetlerin manasına aykırı şekilde te’vil etmişlerdir. Başka şekilde te’vil eden ise muhkem ayetin manasını esas alarak te’vil etmiştir ki, evla olan da budur.

(فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) ayetinin neshedildiği rivayet edilmiştir.

---

83 Nisâ, 4/6

84 Âl-i İmrân, 3/7

Hasan b. Ebi'l Hasan b. Atiyye'nin bildirdiğine göre babası Atiyye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin"[85] ayetini peşinden gelen (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar"**[86] ayeti neshetmiştir. Osman b. Atâ'nın babası da İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur.

İsa b. Ubeyd el-Kindi'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Ömer b. Müslim, Dahhâk b. Müzahim'in (وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) **"Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin"**[87] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar"**[88] ayeti ile neshedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası şöyle demiştir: Bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu: "Malım yok. Ama velayetim altında bulunan yetimim var. (Ne yapmalıyım?)" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(كُلْ مِنْ مَالِ يَتِيمِكَ، غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَلَا مُتَأَثِّلٍ مَالًا)

"İsraf etmeksizin ve malının aslını almadan yetiminin malından yiyebilirsin."[89]

---

85 Nisâ, 4/6
86 Nisâ, 4/10
87 Nisâ, 4/6
88 Nisâ, 4/10
89 İbn Mâce, Vesaya, 9

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Hasan el Avfi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yetimin velisi, malın aslını almaksızın yetimin malından aklın ve dinin gereklerine uygun biçimde yiyebilir."***"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iki rivayetle itirazda bulunmanız doğru değildir. Çünkü önce nakletmiş olduğumuz muhkem ayetler, yetimin malını yemenin haram olmasını gerektirmektedirler. Eğer bu rivayetler sahih iseler bunları şöyle anlamamız gerekecektir: Veli veya vasi, yetimin malını mudarebe şeklinde işletir ve o maldan kazandığı kadar kârı alır. Bize göre bu caizdir. Bir grup selef ulemasının da buna caiz dedikleri rivayet edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Veli veya vasinin mudarebe olarak işlettikleri yetimin malından kârlarını almaları caiz olduğuna göre, mudarebe dışında, o mallar için çalıştıklarında emeklerinin karşılığını almaları neden caiz olmasın? Nitekim İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayetlerden birinde anlatıldığına göre yetimle ilgilenen kişinin yetimin devesi uyuz olduğunda katran sürerek tedavi ettiği, devesi kaybolduğunda bulmak için aramaya çıktığı, götürüp su içirdiği, havuzu sıvayıp onardığı takdirde, develerin sütünün tamamını almayacak ve yavrularını da sütsüz bırakmayacak şekilde sütlerinden içebileceği bildirilmiştir. Ayrıca Hasan'dan rivayet olunduğuna göre vasi, yetim çocukların hurma bahçesinde çalıştığında onlarla birlikte bahçenin ürünlerinden yiyebilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vasinin develer konusunda yetime yardım etmesi ve hurma bahçesinde çalışması ancak iki şekilden biriyle olur. Bu işleri ya ücret karşılığında yapmıştır. Ya da herhangi bir ücret karşılığı olmaksızın yapmıştır.

Yetimin malından alıp yediğini ücret olarak almış ise bu, dört yönden fasit olur:

1-Yetimin malından almasını mübah görenler sadece fakir olması durumunda alabileceğini söylemişlerdir. Çünkü zengin olanın yetimin malından almasının caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Kitabın nassı da bunu böyle bildirmektedir.

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin."

Ücreti hak etmede zengin ile fakir arasında fark yoktur. Buna göre, velinin yetimin malından ücret alması geçerli bir uygulama olmaz.

2-Vasinin kendi bedenini yetimin işlerini yapmak üzere ona kiralaması caiz olmaz.

3-Yetimin malından vasinin ücret almasını mübah görenler, onun için belirli bir ücret şart koşmamışlardır. Oysa alınacak ücretin miktarı belirlenmeden yapılan icar akdi sahih olmaz.

4-Yetimin malından velinin alıp yemesini mübah görenler, bunu ücret saymamışlardır. Dolayısıyla alınan bu şey ücret olmaktan çıkmıştır. Bu, velinin yetimin malını işletmesi hâlinde mudarebe kazancı gibi de değildir. Çünkü onun malından hak edeceği kâr miktarı, yetimin malı olmamıştır ki, aldığı zaman yetimin malından almış sayılsın. Bilindiği gibi, sermaye sahibinin mudaribe vereceğini söylediği kâr payı, asla sermaye sahibinin malı değildir. Eğer onun malı olarak mudaribe verileceği şart koşulsaydı, (mudarebeden kâr sağlansa da sağlanmasa da) sermaye sahibinin tıpkı bir işçi ücreti gibi onu mudaribe vermesi gerekirdi. Mudaribe verilmesi şart koşulan kâr payının ödenmesi sermaye sahibi tarafından tekeffül edilmediğine göre, bunun onun malı olmadığı ve işletmede kâr sağlandıkça, mudaribin mülkü olarak sağlandığı ispatlanmış oldu. Bu hükmün böyle olduğuna şu mesele de delalet etmektedir: Ölümcül derecede hasta olan bir kimse bir başkasına malını mudarebe olarak verdiğinde, elde edilecek kârın onda dokuzunu mudaribe vereceğini şart koşarsa -ki benzer durumdaki mudariplere verilen kârdan daha fazladır- bu caizdir. Mudaribe verilmesi şart koşulan bu kâr payı, ölmesi durumunda hastanın malından sayılmaz. Bu, emsallerine verilenden fazla bir ücretle işçi tuttuktan sonra ölen kişinin durumuna benzemez. Öyle olsaydı, işçiye bu yüksek ücret ancak ölenin malının üçte birini geçmeyecek kadar ödenirdi. Şu hâlde, yetimin malını

mudarebe olarak işletmesi durumunda velinin alacağı kâr payı, yetimin malından alınmış sayılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yetim için çalışan vasi de, Müslümanlar için çalıştıklarından dolayı geçimliklerini alan kâdı ve diğer devlet görevlileri gibi sayılmalı değil mi? Vasi de yetim için çalıştığında, emeğinin karşılığı kadar onun malından geçimliğini temin etmesi caiz olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zengin olan vasinin, yetimin malından bir şey almasının caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Kur'an nassı bunu haram kılmıştır:

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin."

Bununla birlikte şayet zengin olsalar dâhi kâdılarla diğer devlet görevlilerinin, geçimliklerini beytülmalden temin etmelerinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Velinin, yetimin malından aldığı, kâdılarla diğer devlet görevlilerinin beytülmalden aldıkları maaşları hükmünde olsaydı, zengin de olsa velinin yetimin malından alması caiz olurdu. Bu da velinin, yetimin malından geçimlik alma hakkına sahip olmadığına delalet etmektedir. Yetimlerin işleriyle ilgilenmekle görevli olduğu hâlde kâdının yetimlerin malından bir şey almasının caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, yetimlerin velisi olan diğer kimselerin borç olarak veya başka bir şekilde yetimlerin malından almaları kâdıya caiz olmadığı gibi kendilerine de caiz değildir. Zengin veya fakir olmaları bu hükmü değiştirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kâdı ile diğer devlet görevlilerinin beytülmalden aldıkları geçimlikle, velinin yetimin malından ihtiyacını karşılamaya yetecek miktarda ücret alması arasında ne fark vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Beytülmalden alınan geçimlik, bir şeyin ücreti değildir. Bu Yüce Allah'ın kâdıya, valiye ve Müslümanların idaresiyle ilgili işleri yürüten kimselere (geçimlerini sağlamaları için) verilmesini emrettiği bir şeydir. Bilindiği gibi fakihler bir işte çalışmadıkları hâlde beytülmalden geçimliklerini alma hakkına sahiptirler. Çünkü fetva verme ve insanlara fıkhi bilgiler vermekle meşgul olmaları farzdır. Farzlar karşılığında ücret almaksa hiçbir kimse için caiz değildir. Düşmanla savaşan mücahitlerle onların aile bireyleri beytülmalden geçimliklerini almaktadırlar. Bu, ücret değildir. Halifeler de böyle yaparlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerin beşte biri içinde payı vardı. Savaşa katıldığında ayrıca ganimetten de pay alırdı.

Bir kimsenin kalkıp da "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yaptığı dinî hizmetler karşılığında ücret alıyordu" demesi caiz olmaz. Böyle demesi, Yüce Allah'ın şu ayetleri karşısında nasıl caiz olabilir?

(قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُتَكَلِّف۪ينَ)

"(Ey Muhammed!) De ki: "Bundan (tebliğ görevinden) dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden değilim."[90]

(قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى)

"De ki: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum."[91]

Beytülmalden alınan geçimliğin ücret olmadığı böylece ispatlanmış oldu. Şu husus da buna delalet eder: Yoksul, düşkün ve yetimlere beytülmalden bir ödenek ayrılması vaciptir. Onlar, aldıkları bu ödeneği bir şeyin karşılığı olarak almamaktadırlar. Kâdıların ve din hizmeti veren diğer kimselerin, bu hizmetleri karşılığında ücret almaları caiz değildir. Kâdı'nın hediye kabul etmesi de yasaklanmıştır.

90 Sâd, 86/38
91 Şûrâ, 23/42

(اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ)

"Onlar, haramı çok yiyenlerdir"[92] ayetindeki (سُحْت) kelimesi Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* "Bu rüşvet midir?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: *"Hayır, bu küfür işidir. Bu, devlet görevlilerine verilen hediyelerdir."*

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(هَدَايَا الْأُمَرَاءِ غُلُولٌ)

"Yöneticilere verilen hediyeler, emanete hıyanettir."[93]

Kâdı, yaptığı yargılama hizmeti karşılığında ücret almaktan yasaklanmıştır. Hediye kabul etmesi de haramdır. Selef uleması, onun alacağı hediyenin ayette geçen "suht" yani haram olduğu şeklinde te'vil etmişlerdir.

Velinin yetimin malından aldığı şey ya ücrettir ya da kâdı ve diğer devlet görevlilerinin beytülmalden aldıkları geçimlik gibi bir geçimliktir.

Bilindiği gibi ücret, belli süreyle belli bir işi yapma karşılığında alınan belli bir meblağa denir. Tabii bunu alabilmek için de, işe başlamadan önce bir icar akdinin yapılması gerekir. Ücreti hak etmede zengin ile fakir aynı hükme tabidirler. Borç veya başka bir şekilde yetimin malından alması caiz olan kimse, anlattığımız sebeplerden dolayı bunu ücret sayamaz. Ayrıca fukahaya göre yetimin malından alacak olan kimsenin zengin olmasıyla fakir olmasının hükmü de değişiktir. Böylece velinin yetimin malından aldığı şeyin ücret olmadığı ispatlanmış oldu. Kâdıların zengin veya fakir olmaları beytülmalden geçimlik alma haklarını etkilemediği için, velinin yetimin malından aldığı şeyin kâdıların geçimliği gibi sayılması da caiz değildir. Kaldı ki, velinin yetimin malından almasını caiz görenlere göre de zengin veli ile fakir velinin hükmü farklıdır. Diğer taraftan geçim-

---

92 Mâide, 42/5

93 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/168

lik dediğimiz şey şahıs mallarından değil, Müslümanların beytülmalinden alınır. Velinin yetimin malından aldığı şeyi, kâdı ile ücretlinin aldıklarına benzeten kimse, velinin görevlerinin neler olduğu hususunda bilgi sahibi değildir.

Velinin yetimin malından almasının helal olmadığına, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber ganimetleriyle ilgili olarak, devesinin hörgücünden bir tüy kopardıktan sonra söylediği şu söz delalet etmektedir:

"*Allah*'ın size ganimet olarak verdiği şeylerden şunun kadarı bile bana helal değildir. *Ancak Humus bundan hariçtir. O da size geri dönmektedir.*"[94]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanlara ait olup kendisinin sorumluluğunda bulunan mallar hakkında böyle titiz davranırken, velinin de kendisinin sorumluluğunda bulunan yetim malı hakkında daha da titiz davranması gerekir.

Vasi, ücret şartı koşulmaksızın teberru şeklinde vasiyet kapsamında görevlendirildiğine göre tıpkı müstebda[95] gibidir. Ücret almayı hak etmez. Müstebda'nın elinde bulunan maldan bir şey alması caiz olmadığı gibi, vasinin de borç veya başka bir ad altında yetimin malından alması caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."[96]

94 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/213. Hadiste geçen humus beşte bir manasına gelmektedir. İslâm hukukuna göre ganimetlerin 1/5'i kamu yararına kullanılmak üzere hazineye alınır.

95 İstibda, kârın tamamı mal sahibine ait olmak, çalışana kârdan bir pay vermemek şartıyla bir kimsenin kendi malını, üzerinde çalışmak üzere bir başkasına teslim etmesidir. Bu muamelede mal sahibine müstebdi veya mübdi, çalışana ise müstebda veya mübda denir.

96 Nisâ, 4/6

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yetimler hakkında yukarıda geçen ayetler, mallarını korumak ve yararlarına olacak tasarruflarda bulunmak üzere, başkaları tarafından velayet altına alınmalarının gerekli olduğuna delalet etmektedirler. Bu veliler de babanın vasi tayin ettiği kimse, babanın vasisi yok ise dede, o yok ise dedenin vasi tayin ettiği kimse, bunlar da yok iseler adil hâkimin tayin ettiği adil ve emin bir kimsedir.

Aynı şekilde vasilerin, dedenin, babanın ve küçük çocukla ilgili tasarrufta bulunacak herkesin, velayet hakkına sahip olmak için adil ve emin olması şarttır. Fasık, adil ve güvenilir olmamakla itham edilen babalar, rüşvetçi hâkimler, güvenilir olmayan vasilerle yed-i eminlerin küçük çocukla ilgili tasarruflarda bulunmaları caiz değildir. Bu hususta ulema arasında ihtilaf olduğunu bilmiyoruz.

Bilindiği gibi adaletle hüküm vermeyi bırakıp heva ve hevesinin peşine düşerek ve rüşvet alarak fasık olan kâdı görevden düşmüş sayılır ve vereceği hüküm de geçersiz olur. Bu hususta Müslümanlar arasında görüş farklılığı yoktur. Aynı şekilde Allah'ın yetim malları üzerinde emin kimseler olarak görevlendirdiği kadı, vasi veya yed-i emin yahut hâkimin, yetim üzerinde velayetlerinin sabit olması için, adil ve güvenilir olmaları şarttır. Yüce Allah yetimlerin velilerine, ergen olmalarından sonra mallarını kendilerine teslim ederken şahit bulundurmalarını emretmiştir. Bu emirde de birkaç hüküm vardır. Bunlardan biri, şahit bulundurmada hem yetim için, hem de onun malına velayet eden şahıs için ihtiyat vardır. Şöyle ki; teslimat esnasında şahit bulundurulduğu takdirde, malını teslim alırken kendi malından başka bir şeyin kendisine teslim edildiğini iddia edemez. Vasi de yetimin "malım bana teslim edilmedi" şeklindeki bir iddiasına muhatap olmaktan kurtulur. Nitekim alışverişlerde de Cenab-ı Allah, satıcı ile müşteri açısından ihtiyati bir tedbir olsun diye şahit bulundurulmasını emretmiştir.

Velinin malları yetime teslim ederken şahit bulundurmasının yararlarından biri de şudur: Veli emaneti sahibine teslim ettiğini başkalarına duyurmuş, kendini sorumluluktan kurtardığını göstermiş olmaktadır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yitik bulan bir kimsenin onu yerden alırken, başkalarını buna şahit tutmasını emretmiştir.

İyaz b. Hammad el-Mücaşi'den rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً، فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ أَوْ ذَوَيْ عَدْلٍ، ثُمَّ لَا يُغَيِّرْ وَلَا يَكْتُمْ)

"Yitik bulan kimse (onu yerden alırken) adil bir kimseyi (veya kimseleri) buna şahit tutsun. Sonra o bulduğunu değiştirmesin ve gizlemesin."[97]

Yitiği bulanın, sahibine teslim etmek niyetiyle onu yerden alırken, emin kişi olduğunu göstermek ve töhmetten kurtulmak için şahit bulundurmasını emretmiştir. Doğruyu bulmada muvaffak kılan Allah'tır.

Yetimin Malını Kendisine Teslim Ettiğini Söyleyen Vasinin Sözünü Doğru Kabul Edip Etmeme Konusunda Fakihlerin Farklı Görüşleri

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad, vasi hakkında şöyle dediler: Vasi, yetimin ergen olmasından sonra malını kendisine teslim ettiğini iddia ederse, bu iddiası doğru kabul edilir. Ergenlikten önce henüz küçük yaştayken kendisine nafaka verdim derse ve bu o yaştaki çocuklara yapılan nafaka masrafından fazla değilse, söylediği doğru kabul edilir. Yetimin malı telef oldu derse sözü yine doğru kabul edilir. Süfyan es-Sevri de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Vasi, malı yetime teslim ettiğini iddia ederse, sözü doğru kabul edilmez."

Şafiî de bu görüşte olup şöyle demiştir: "Çünkü malı yetime teslim ettiğini iddia eden kimse, yetimin malı kendisine emanet ettiği bir kimse mesela vekil gibi değildir. Dolayısıyla malı teslim ettiğini iddia eden vasi, beyyine getirmediği takdirde sözü doğru kabul edilmez."

Zira Yüce Allah (فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ) **"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun"** buyurmuştur.

---

97 İbn Mâce, Lukata, 2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasinin yetime malı teslim ederken şahit bulundurmasına dair emir, onun güvenilir ve sözü tasdik edilen biri olmadığına delalet etmez. Çünkü kişinin sorumluluğunda bulunan diğer mallarda olduğu gibi, emanetleri sahiplerine teslim ederken şahit bulundurmak menduptur. Bilindiği üzere borç misali, kişinin zimmetinde bulunan şeyleri öderken şahit bulundurmak sahih olduğu gibi, emanetleri de sahiplerine teslim ederken şahit bulundurmak sahihtir. Şu halde ayetteki şahit bulundurma emri, yetime malını teslim ederken şahit bulundurmaması durumunda, velinin sözünün doğru kabul edilmeyeceğine delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Beyyine getirmeksizin, velinin, malı yetime teslim ettiğine dair sözü doğru kabul edilecekse, o zaman ayetteki şahit bulundurma emrinin ne anlamı vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de ifade ettiğimiz gibi şahit bulundurmakla emin kişi olduğunu başkalarına göstermiş, töhmet altına girmemek için ihtiyat tedbiri almış, yetime malını teslim ettikten sonra vermediğine dair iddialara karşı önlem almış olacaktır. Şahit bulundurmada yetim için de ihtiyat vardır. Şöyle ki, malı teslim aldığı hâlde almadığını iddia ederek, yalanını ortaya koyacak bir duruma düşmeyecektir. Ayrıca malı teslim ettiğine dair beyyinesi varsa vasi, yemin etmek mecburiyetinde kalmayacaktır. Yetim teslim almadığını iddia etse, vasi de şahit bulundurmuş olmasa, bu durumda yemin etmekle beraber vasinin sözüne itibar edilecektir. Ama şahit bulundurmuş ise yemin etmesine gerek kalmaz. Yetimin malı her ne kadar vasinin yanında bir emanet ise de, ona teslim ettiğine dair şahit bulundurması bu durumlarda ihtiyaten gerekli olmaktadır.

Şahit bulundurmasa bile vasinin sözünün doğru kabul edilmesi gerektiğinin delili şudur: Fakihlerin tamamı vasinin, yetimin malını hak ettiği zamanda kendisine teslim edinceye kadar korumak ve emanet şeklinde yanında tutmakla yükümlü olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Dolayısıyla bu mal onun yanında vedia ve mudarebe gibi diğer emanet mallar hükmündedir. Emanetçinin emaneti sahibine teslim ettiğini söylerken sözü doğru kabul edildiği gibi, yetimin malını yetime teslim ettiğini söyleyen vasinin de sözünün doğru kabul edilmesi gerekir. Bu malın vaside emanet olarak

durduğunun delili şudur: Emanetçi emanetin telef olduğunu söyler ve sahibi emanetçinin doğru söylediğini beyan ederse, emanetçinin mal sahibine o malı tazmin etmesi gerekmez. Aynı şekilde vasi de, yetimin malının kendi yanındayken telef olduğunu söyler ve yetim de onun doğru söylediğini beyan ederse, vasinin o malları yetime tazmin etmesi gerekmez.

Şafiî'nin, yetimlerin vasileri "emin kişi" olarak görevlendirmemeleri durumunda vasilerin sözlerinin doğruluğunun kabul edilmeyeceğini söylemesi, son derece bozuk ve fıkhın mana ve maksadından uzak bir sözdür. Çünkü bu söylediği, vasinin sözünün doğru kabul edilmemesi için bir illet olsa, malı yetime teslim ettiğini söyleyen kâdı'nın da sözünün doğru kabul edilmemesi gerekir. Çünkü yetim onu "emin kişi" olarak görevlendirmemiştir. Baba da ergen olmasından sonra çocuğuna "malını sana teslim ettim" derse, babanın da sözünün doğru kabul edilmemesi gerekir. Çünkü küçük çocuk, babasını emin kişi olarak görevlendirmemiştir. Ergen olduktan sonra yetim, malın telef olduğuna dair vasinin beyanının doğru olduğunu söylese bile bu durumda vasinin ona o mallar için tazminat ödemesi gerekir. Çünkü yetim onu "emin kişi" olarak görevlendirmediği hâlde o yetimin malını kendi yanında tutmuştur. Şafiî'nin vasiyi, malı başkalarına teslim etmekle görevlendirilen vekile benzetmesine gelince bu uzak bir benzetmedir. Bununla beraber, vasinin sözlerinin doğruluğunu tasdik ettiğimiz hususta vasi ile vekil arasında fark bulunmamaktadır. Çünkü vekil de kendini ibrâ etme hususunda söylediklerinde doğru kabul edilir. Ancak tazminatın gerekmesi ve malı başkasına teslim hususunda söyledikleri doğru kabul edilmez. Malı kendisine teslim etmekle emrolunan kimse aleyhinde söyledikleri de doğru kabul edilmez. Ama kendini ibrâ etme hususunda söylediklerinde doğru kabul edilir. Aynı şekilde vasinin de, yetimin ergen olmasından sonra malını kendisine teslim ettiğine dair söylediklerini doğru kabul ederiz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki vasi, yetimin iznine dayanarak yetimle ilgili tasarruflarda bulunan kimsedir. Bilindiği üzere, tıpkı babasıymış gibi yetimle ilgili olarak alışveriş yapması caizdir. Babanın kendisini emin kişi olarak görevlendirmesine dayanarak vasi, yetimin malını yanında tutmaktaysa -ki babanın küçük çocuğu hakkında başkasına verdiği tasarrufta bulunma izni geçerlidir- sanki yetimin ergen olduktan sonra vermiş olduğu

izne dayanarak o malı kendi yanında tutmuş gibi olmaktadır. Bu durumda vasi ile emanetçi arasında bir fark görülmemektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَۜ نَصِيباً مَفْرُوضاً ﴿٧﴾)

7-"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: bu ayet hem umum hem de mücmellik içermektedir. Umum içermektedir. Çünkü hem erkekler hem de kadınlardan bahsetmektedir.

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından" demekle erkek ve kadınların, ana ve babaların bıraktıkları mirastan pay sahibi olacaklarını bildirmiş olmaktadır.

"Akrabaların bıraktıklarından" demekle de zev'il erhamın[98] da mirastan pay alabilecekleri bildirilmiş olmaktadır. Çünkü hiç kimse hala, teyze, dayı ve kızların çocuklarının akrabalardan sayılmayacağını söylemez.

Ayetin zahirine göre zev'il erham da mirastan pay alma hakkına sahip olmaktadır. Yalnız şunu söylemeliyiz ki ayette geçen (نَصِيب) "pay" kelimesi mücmel olup miktarı belli değildir. Başka bir ayet veya hadisle bunun izahı yapılmazsa bu ayetin hükmünü kullanmak mümkün olmaz. Fakat ayetin zahirine bakarak zev'il erhamın mirasta pay sahibi olduklarına hükmetmek caizdir.

98 Zev'il erham, mirasta asabe ve belirli hisse sahibi olmadıkları halde, bunlar bulunmadığında mirastan pay alan kimselere verilen addır. Bunlar teyze, hala, kızın oğlu, annenin babası gibi akrabalardır.

Bu, şu ayetlere benzemektedir:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً)

"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."[99]

(اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."[100]

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü)verin."[101]

Bu cümle, içinde bulunduğu ayetin baş tarafında geçen diğer meyve ve ekinlere atfedilerek söylenmiş bir cümledir.

Bu ayetler umum ve mücmellik içermektedirler. İçerdikleri mücmellik, bunların umum manalarını delil olarak kullanmamıza engel değildir. Her ne kadar bunların içerdikleri umumilik lafzı üzerinde yani, hangi malların zekâta tabi olduğu hususunda ihtilaf etsek de, umumiliklerini delil olarak kullanabiliriz. Ama ne miktarda zekât verileceği hususunda ihtilaf ettiğimizde, bunların mücmel yönlerini delil olarak kullanmamız sahih olmaz. Aynı şekilde hangi mirasçıların mirastan pay alma hakkına sahip olacakları hususunda ihtilaf ettiğimizde de (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır"** ayetinin umum lafzını delil olarak kullanmak mümkün olur. Mirasçılardan hangisine ne kadar pay verileceği hususunda ihtilaf ettiğimizde bunu tespit etmek için başka bir ayete veya hadise ihtiyaç duyarız.

99 Tevbe, 9/103
100 Bakara, 2/267
101 En'am, 6/141

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (نَصِيبًا مَفْرُوضًا) **"Farz kılınmış birer hisse..."** ifadesi kullanıldığına ve zev'il erham için farz kılınmış belirli bir hisse olmadığına göre, zev'il erhamın ayetin kapsamına girmediğini anlamış olduk."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu sizin söylediğiniz, zev'il erhamı ayetin hükmünün ve kapsamının dışına çıkarmaz. Çünkü mirasçı olmalarını gerektiren bir hâl olduğunda zev'il erhamdan her birine diğer pay sahiplerinde olduğu gibi, aralarında hiç fark olmaksızın miktarı belli bir pay verilir. Yüce Allah, ayette miktarını zikretmediği farz kılınmış payın, erkek kadın bütün zev'il erhama miras olarak verileceğini beyan buyurmuştur. Çünkü ayette **"farz kılınmış birer hisse"** açıklaması yapılarak bu hisselerin onlar için takdir edildiği beyan olunmuştur. Ana, baba, evlad ve diğer hisse sahiplerinin paylarının bazısı Kur'an nassı ile bazısı sünnet nassı ile, bazısı icma-ı ümmetle, bazısı kıyas ve istidlal ile açıklandığına göre aynı şekilde zev'il erhamında paylarının bazısı sünnetle, bazısı Kur'an'dan delil ile, bazısı icma-ı ümmetle beyan edilip belirlenmiştir. Ama genel bir hüküm olarak zev'il erhama mirastan pay verilmesi, ayet ile vacip kılınmıştır. Ayetin bu genel hükmü yok sayılamaz. Bu hükme dayanarak onları mirasçı kılmak gerekir. Sonra onlar mirası hak ettiklerinde, zev'il erhama miras verilir diyenlere göre farz olan hisseden paylarını alırlar. Zev'il erhama miras verilir diyenler her ne kadar bazı kimselerin zev'il erhamdan olup olmadığı hususunda ihtilaf etseler de bazı kimselerin zev'il erhamdan olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Aslında üzerinde ihtilaf ettikleri kimselerin zev'il erhamdan oldukları hususunda Allah'ın kitabında delil vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katade ve İbn Cüreyc'den rivayet olunduğuna göre (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır"** ayetinin iniş sebebi şudur:

Cahiliyet devri insanları kadınlara mirastan pay vermiyor, sadece erkekleri mirasçı kılıyorlardı. Bunun üzerine yukarıdaki ayet indirildi.

Katade ile İbn Cüreyc'den başkaları dediler ki: Araplar sadece mızrakla vuruşan, namusu ve malı koruyanı (erkeği) mirasçı kılarlardı. Onların bu hükmünü iptal etmek için Yüce Allah bu ayeti indirdi. Dolayısıyla bu ayeti, hakkında nazil olduğu sebep dışında başka durumlar için genel bir hüküm hâline getirmek doğru olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz şu yönlerden yanlıştır:

1-Ayetin iniş sebebi olarak zikrettiğin şey, mirasçının çocukları ve hükümleri başka ayetlerde açıklanan hisse sahibi akrabalarla sınırlı değildir. Asıl sebep, cahiliyet devri insanlarının kadınları mahrum bırakıp erkekleri mirasçı kılmalarıydı. Zev'il erhamdan kadınlar dışında erkek olanlara mirastan pay vermiş olmaları mümkündür. Şu anlattıklarınız, ayetin iniş sebebinin (cahiliyet devri insanlarının) kız çocukları mahrum bırakıp erkek çocukları ve Allah'ın bildirdiği diğer hisse sahiplerini mirasçı kılmaları olduğuna delalet etmemektedir.

2-Bu ayet hususi bir sebeple inmiş olsa bile bu, ayetin genel hükmünü tahsis etmeyi/özele indirmeyi gerektirmez. Aksine bize göre iniş sebebi göz önünde bulundurulmaksızın ayetin genel hükmü esas alınır. Ayetin bir sebebe binaen inmesi ile hiçbir sebep yokken inmesi arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Yüce Allah (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır"** ayetinde evlatlarla birlikte diğer akrabaları da zikretmiştir. Böylece ayette diğer akrabaları göz ardı ederek sadece evlatlara verilecek mirası kastetmediğini anlamış olduk. Bu ayet, zev'il erhamın mirasçı kılınması gerektiğine delil olduğu gibi, erkek kardeşlerle kız kardeşlerin dede ile birlikte mirasçı olacaklarına da delildir.

(نَصِيبًا مَفْرُوضًا) ilahî kelamının manası, Allah bilir ya "malum ve takdir edilmiş birer hisse" şeklinde olsa gerektir. Denildiğine göre (فَرْض) "farz" kelimesi sözlükte, okları birbirinden ayırıcı bir işaret olsun diye kenarına atılan çentik anlamına gelmektedir. (فَرْضَة) kelimesi ise herkesin havuzdan

alacağı suyun miktarı belli olsun diye havuzun kenarına çizilen gedik anlamına gelmektedir. (فَرْضٌ) "farz" kelimesi sözlükte bu anlama gelmekteyken daha sonra bu kelimeye, şer'î ıstılahta belli miktarlar veya yapılması sabit ve lazım olan dinî görevler anlamı yüklenmiştir. Denildi ki: (فَرْضٌ) "farz" kelimesi sözlükte sübut anlamına gelmektedir. Bu sebeple okları birbirinden ayırt etmek için kenarlarına atılan çentiğe (فَرْضٌ) "farz" denmiştir. Çünkü okun kenarına atılan çentik artık orada sabit kalır.

Farz, şer'î ıstılahta şu iki manaya gelir. Bu kelime ile vücup yani gereklilik kastedildiğinde farz kılınan şey, yapılması gerekli olan şeylerin en üst sırasına yerleşir. Farz kılınan her şeyin yapılması her ne kadar vacip yani gerekli ise de şer'î ıstılahta vacip ile farz bazı yönlerden birbirlerinden ayrılırlar. Bir şeyin farz olması için onu farz kılan ve yapılmasını gerekli kılan birinin olması gerekir. Vacip ise böyle değildir. Çünkü onu vacip kılan birinin olması gerekmeyebilir. Mesela "İtaat edenlerin sevabını vermek, hikmeti gereğince Allah'a vaciptir" demek caizdir. Ama bunu yapmasının Allah'a farz olduğunu söylemek caiz olmaz. Çünkü farz, farz kılan birinin olmasını gerektirir. Ama hikmet gereği vacip olan bir şeyi vacip kılan birinin olması gerekmeyebilir.

"Vücup" kelimesi sözlükte düşmek anlamına gelir. Mesela güneş batı ufkuna düştüğünde (وَجَبَتِ الشَّمْسُ) duvar yıkılıp düştüğünde (وَجَبَ الحَائِطُ) bir düşme sesi duyduğunuzda (سَمِعْتُ وَجْبَةً) dersiniz.

Bir ayette de şöyle denmektedir:

(فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا)

"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin."[102]

Bu ayette geçen (وَجَبَتْ) fiili düşme anlamına gelmektedir. Lügate göre "farz" kelimesi, vacibe göre daha güçlü bir etkiye sahiptir. Dindeki hükmü de öyledir. Okun kenarına atılan çentiğe farz adı verilmişti. Çünkü o

102 Hac, 22/36

çentiğin izi kalıcı olup silinmez. Ama "vücup" kelimesinde böyle bir mana yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴿٨﴾)

8-"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."

Said b. Müseyyeb, Ebu Mâlik ve Ebu Salih, bu ayetin miras ayetleri ile neshedildiğini söylediler.

İbn Abbas, Atâ, Hasan, Şabî, İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Zühri, bu ayetin muhkem olduğunu, neshedilmediğini söylediler.

Atiyye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayetle ilgili açıklamasında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yani ayette sayılan kimseler miras paylaşımı sırasında hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin. Ancak bundan sonra Yüce Allah feraiz ahkâmıyla ilgili ayetleri indirip her hak sahibine hakkını verdi. Miras bırakanın adını verdiği kimselere verileni ise sadaka kıldı."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bu rivayetten anlaşıldığı gibi, ayette sayılan kimseler miras paylaşımı sırasında hazır bulunduklarında, onlara da maldan bir şeyler vermek önceleri vacipti. Ancak daha sonra bu hüküm, miras ayetleriyle neshedildi. Ölünün vasiyeti olması durumunda bunlara terekeden bir şeyler verilir.

İkrime, bu ayetin neshedilmediğini rivayet ederken şöyle demiştir: "Miras paylaşımında bunlara az bir şey verilir. Eğer miras malı az ise o zaman kendilerinden özür dilenir. Ayet de bunu emretmektedir:

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً)

"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."

Haccac, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Ebu Musa el-Eş'ari ve Abdurrahman b. Bekr, ayette sayılan kimselerden miras paylaşımında hazır bulunanlara bir şeyler verirlerdi."

Katade, Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: "Ebu Musa el-Eş'ari, bu ayetin muhkem olduğunu söyledi."

Eş'as'ın bildirdiğine göre İbn Sirin, Humeyd b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Babam bir miras taksimini üstlendi. Taksimden önce bir koyun getirilmesini emretti. Koyun getirilip kesildi. Pişirilip yemeğe hazır hâle getirildi. Miras paylaşıldığında onlara (hisse sahibi olmayan akraba, yetim ve fakirlere) yedirdi. Sonra da şu ayeti okudu:

(وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar ve yetimler hazır bulunurlarsa..."

Muhammed b. Sirin, Ubeyde'den benzer bir rivayette bulunmuş ve şöyle demiştir: "Bu ayet olmasaydı, kesilen koyun, benim velayetim altındaki yetimin olurdu."

Hüşeym'in bildirdiğine göre Ebu Bişr, Said b. Cübeyr'in bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanlar bu ayete gerektiği kadar önem vermiyorlar. İki veli vardır. Biri mirasçı olur. Diğeri olmaz. Mirasçı olan, hisse sahibi olmayan fakir, yetim ve akrabalara bir şeyler yedirmek ve vermekle emrolunan velidir. Mirasçı olmayansa onlara "Şu mal burada bulunmayan kimselerin ya da küçücük yetimlerindir. Sizin de bunda hakkınız vardır. Ama size bir şey verme yetkisine sahip değiliz" gibi güzel şeyler söylemekle emrolunan velidir. Evet, bu ayet muhkemdir, neshedilmiş değildir.

Said b. Cübeyr, ayette geçen (فَارْزُقُوهُمْ) emrini, hisse sahiplerine mirastaki paylarının verilmesi manasında yorumlamış, gönül alıcı güzel sözlerinse başkalarına söyleneceğini ifade etmiştir. Kendisine göre bu ayetin

ifade ettiği mana şudur: Mirasçıların bazısı hazır olur da bazısı olmazsa veya bazısı küçük yaştaki çocuklarsa, hazır olanların payı kendilerine verilir. Hazırda olmayanın ve küçük yaştaki çocukların payları ise bekletilir. Eğer bu te'vil sahih ise bu, şu görüşte olan kimseler için bir delil olur: İki kişinin mülkiyetinde olan bir emanet malın sahiplerinden biri gelip emanetçide duran maldaki hissesini alır. Gaipte olan hissesini ise emanetçi kendi yanında tutmaya devam eder. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed bu görüştedirler.

Ebu Hanife ise şöyle demiştir: "Diğer ortak gelmedikçe hazırda bulunan ortağa emanet maldan hiçbir şey verilmez."

Atâ b. Ebi Rebah, Said b. Cübeyr'in (وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا) **"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin"** ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Miras paylaşımında hazır bulunan ancak hisse sahibi olmayan kimselere, güzel vaatlerde bulunulur. Mesela; mirasçılar küçük çocuklar iseler, mirasçıların velileri, ölünün hisse sahibi olmayan akrabalarına şöyle derler: "Şu küçükler büyüyüp ergen olduklarında kendilerine, Rablerinin tavsiyesine uyup sizin hakkınızı vermelerini emrederiz."

Selef ulemasının bu ayet üzerindeki ihtilafları dört maddede özetlenebilir:

1-Said b. Müseyyeb, Ebu Mâlik ve Ebu Salih dediler ki: "Bu ayet, miras ayetleriyle neshedilmiştir."

2-İkrime'nin İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yaptığı rivayete; Atâ, Hasan, Şabi, İbrahim ve Mücahid'in ifadelerine göre bu ayet, hükmü sabit olup neshedilmiş değildir. Mirasla ilgilidir.

3-İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen üçüncü bir görüşe göre bu ayet, ölenin hisse sahibi olmayan akrabaları için yaptığı vasiyyet hakkındadır. Ancak bu, miras ayetleriyle neshedilmiştir.

Bunun benzeri bir rivayet de Zeyd b. Eslem'den gelmiştir. Zeyd b. Eslem dedi ki: Bu, vasiyet edenin vasiyet ederken yapmakla emrolunduğu bir şeydir. Zeyd böyle derken şu ayeti delil göstermiştir:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ)

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar." [103]

Hisse sahibi olmayıp da miras paylaşımında hazır bulunan kimse, mirası taksim edene der ki: "Allah'a karşı gelmekten sakın. Hisse sahibi olmayanlara iyilik et, akrabalık bağlarını gözet ve onlara mirastan bir şeyler ver."

4-Ebu Bişr'in kendisinden yaptığı rivayete göre bu, Said b. Cübeyr'in görüşüdür. Buna göre (فَارْزُقُوهُمْ) emri, mirasçılara paylarının verilmesiyle ilgilidir.

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin" emri de mirasçılardan başkaları içindir.

Neshedildiğini söyleyenlere göre bu ayetin emri vücup ifade etmektedir. Ancak bu vaciplik, miras ayetlerinin inmesinden önceki dönem içindir. Miras ayetleri inip her mirasçının payı belli olunca, bu ayet neshedildi.

Ayetin hükmünün sabit olduğunu söyleyenlere gelince, bize göre onlar bu ayetin emrini vaciplik ve zorunluluk anlamında değil, mendup ve müstehap olarak yorumlamışlardır. Şayet vacip anlamında olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* sahabilerin ve onlardan sonraki kuşakların döneminde çokça miras paylaşımı yapıldığına göre, diğer miras ahkâmı bize nakledildiği gibi bu vaciplik hükmü de nakledilirdi. Çünkü buna umumi bir ihtiyaç vardır. Bunun vacip olduğuna dair Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabilerden gelen bir rivayetin sabit olmayışı, bunun vacip olmayıp müstehap olduğuna delalet etmektedir.

103 Nisâ, 4/9

Abdurrahman, Ubeyde ve Ebu Musa'dan bu konuda gelen rivayete baktığımızda, burada anlatılan olaydaki mirasçıların belki de yaşları büyüktü. Tamamının izni alınarak bir koyun kesilmiş ve hisse sahibi olmadıkları hâlde miras paylaşımında hazır bulunanlara yedirilip gönülleri alınmış olabilir.

Bir hadiste rivayet olunduğuna göre Ebu Ubeyde, bazı yetimlere kalan mirası taksim ederken bir koyun kesmiştir. O yetimler büyüdükleri için Ebu Ubeyde böyle yapmıştır. Şayet yaşları küçük olsaydı, zaten miraslarının pay edilmesi sahih olmazdı. Hisse sahibi olmadıkları hâlde paylaşımda hazır bulunan akrabalara bir şeyler vermenin mendupluğuna şu rivayet delalet etmektedir:

Atâ'nın Said b. Cübeyr'den yaptığı rivayete göre vasi, hisse sahibi olmadıkları hâlde paylaşımda hazır bulunan akrabalara ve diğerlerine, "Şu mirasçılar küçücük çocuklardır" diyerek onlara bir şey veremeyeceğini söyleyip özür diler. Bunlara bir şey vermek vacip olsaydı, mirasçılar küçük de olsalar büyük de olsalar vermek vacip olurdu.

Şunu da belirtmeliyiz ki Yüce Allah, mirası mirasçılara taksim etmiş, her mirasçının hissesini açıklamış ama bunlara herhangi bir şey verilmesi gerektiğini bildirmemiştir. Allah'ın hükmettiği yollar dışında bir kimsenin mülkiyetini bir başkasına aktarmak caiz olmaz.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka..."[104]

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(دِمَاؤُكُمْ وَأَمْوَالُكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ)

104 Nisâ, 4/29

"Canlarınız ve mallarınız size karşı dokunulmaz/haramdır."[105]

(لَا يَحِلّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسِه)

"Gönül hoşluğuyla olmadıkça bir Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[106]

Bütün bu anlatılanlar, hisse sahibi olmayan yakınların miras paylaşımında hazır olmaları durumunda kendilerine bir şeyler vermenin müstehap olup vacip olmadığını gerektirmektedir.

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin" ayetine gelince İbn Abbas *radıyallahu anh* bununla ilgili olarak şöyle demiştir: "Eğer miras kalan az miktarda ise hisse sahibi olmayanlara bir şey verilmez ve onlardan özür dilenir."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Miras, hisse sahiplerine verilir. Zaten bu rivayetteki (فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ) emrinin manası da budur. Mirasçı olmayanlara da şöyle denir: "Şu mal burada hazır olmayan bazı mirasçıların ve küçücük yetimlerindir. Bunda sizin de hakkınız vardır. Ancak bizim şu maldan bir şey vermeye yetkimiz yoktur." Bu da onlardan bir tür özür dilemektir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Hisse sahibi olmayanlara miras taksimi sırasında bir şey verirken bu iyiliği onların başına kakmamak, onları azarlamamak ve kötü sözlerle onlara hitab etmemek gerekir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى)

105 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/119

106 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 34/153

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır."[107]

(فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)

"Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama!"[108]

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ)

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar."[109]

Bu ayetin te'vilinde selef ulemasıyla onlardan sonra gelen âlimler ihtilaf etmişlerdir.

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Hasan, Mücahid, Katade, Dahhâk ve Süddi şöyle demişlerdir: Adam ölüm döşeğindeyken yanında bulunanlardan biri kendisine der ki: "Allah'tan kork. Onlara bir şey ver. Akrabalık bağlarını gözet ve onlara iyilikte bulun."

Böyle diyenler onun yerinde olup kendileri vasiyette bulunacak olsalardı, mallarının tamamını kendi çocuklarına bırakmak isterlerdi.

Habip b. Ebi Sabit dedi ki: Ben bu ayetin manasını Miksem'e sordum. Şöyle cevap verdi: Hayır, öyle değil. Lâkin adam hastalanıp ölüm döşeğine yatar. Yanında bulunanlardan biri ona, "Allah'tan kork. Malını elinde tut. (Kimselere verme)" der. Ama bunu diyen onun akrabasından olsaydı, o hasta adamın kendisi için mal vasiyet etmesini arzulardı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve beraberinde adı zikredilenler bu ayeti, ölümcül hastanın yanında bulunanları, onu akrabaları için mal vasiyet etmeye teşvik etmekten menetmek manasına yorumlamışlardır. Miksem ise bunun

---

107 Bakara, 2/263
108 Duhâ, 93/9-10
109 Nisâ, 4/9

aksine olarak ölümcül hastaya "sakın vasiyet etme" telkininde bulunmaktan menetmek manasına yorumlamıştır.

Başka bir rivayette Hasan şöyle demiştir: "Bu ayet, ölmek üzere olan bir kimsenin yanında bulunan kişinin, can çekişmekte olan o hastaya 'Malının üçte birinden fazlasını vasiyet et' demesiyle ilgilidir."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu konuda başka bir rivayet vardır. Bu rivayette anlatıldığına göre İbn Abbas, yetimin malını korumakla görevli olan veliler hakkında şöyle demiştir: "Veliler, kendileri öldükten sonra yetim kalacak çocuklarının, zayıf ve güçsüz zürriyetlerinin mallarına bakacak velilerin nasıl çalışmasını ve yetimlerine neler söylemelerini istiyorlarsa, aynı şekilde kendi velayetleri altındaki mallar üzerinde de öyle çalışmak ve yetimlere aynı şeyleri söylemek mecburiyetindedirler."

Selef ulemasının bu ayetle ilgili yaptıkları te'villerin tümünün ayette kastedilmiş olması mümkündür. Yalnız mirasçılara veya lehinde vasiyette bulunulacak kimseye zarar vermek maksadıyla, ölmek üzere olan hasta kimseye vasiyette bulunmaması yönünde telkinde bulunmak yasaklanmıştır. Oysa onların yerine olsaydı, kendisi için böyle bir şeyin yapılmasına razı olmazdı. Yani ölümcül hasta olan kimsenin malı az ve güçsüz, zayıf çoluk çocuğu da varsa buna rağmen yanında bulunanlardan biri ona, malının üçte birini vasiyet etmesini telkin ederse bu yaptığı doğru olmaz. Şayet kendisi o hastanın yerinde olsaydı, güçsüz ve zayıf mirasçıları varken, başkaları için malının üçte birini kapsayacak miktarda vasiyette bulunmaya razı olmazdı. Bu da malı az olan kişinin güçsüz ve zayıf mirasçıları varken başkaları için ya hiç vasiyette vasiyette bulunmayıp ya da malının üçte birinden azını vasiyet edip, kalan malını mirasçılarına bırakmasının müstehap olduğuna delalet etmektedir.

Sa'd *radıyallahu anh*, "Malımın tamamını (başkalarına verilmek üzere) vasiyet ediyorum" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Hayır"*** demiş ve nihayet onu malının üçte birini vasiyet etmeye döndürmüş, sonra da **"Üçte bir (bile) çoktur. Mirasçılarını zengin bırakman, onları**

insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır" buyurmuştu.[110]

Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu bildirmiş oluyordu: Mirasçılar eğer fakir iseler, maldan yararlanıp zengin olsunlar diye başkaları için vasiyette bulunmayıp malı kendilerine bırakmak, başkaları için vasiyette bulunmaktan daha faziletlidir.

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Malı çok olan kimsenin malının üçte birlik kısmından dilediği hayır cihetlerine sarfedilmesi için vasiyette bulunması, vasiyette bulunmamasından daha faziletlidir. Çok malı olmayan kimsenin ise malının herhangi bir kısmını vasiyet etmeyip mirasçılarına bırakması daha faziletlidir. Hasan'ın rivayetine göre bu yasak, ölüm döşeğinde yatmakta olan hastaya malının üçte birini vasiyyet etmesini telkin eden çevredeki kimseler için de geçerlidir. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Üçte bir fazladır"*** diyerek ve Sa'd'ı *radıyallahu anh* üçte birden fazla vasiyette bulunmaktan menettiği için, malın üçte birden fazlasını vasiyet etmek caiz değildir. Miksem'in söyledikleriyle şu kastedilmiş olabilir: Hastanın yanında hazır bulunan kişi ona, "Sakın kimse için vasiyette bulunma" der. Ama kendisi hastanın akrabasından olsa, kendisi için vasiyette bulunmasını arzu eder. Böylece kendisi için arzu etmediği bir şeyi hastaya telkin ve tavsiye etmiş olur.

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ مِنَ الْخَيْرِ)

"Bir kul kendisi için arzu ettiği bir hayrı kardeşi için de istemedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."[111]

110 Buhari, Daavât, 42
111 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 14/495

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وأَنْ يُدْخَلَ الجَنَّةَ؛ فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وأَنَّ محمَّدًا رَسُولُ اللهِ، ويُحِبُّ أَنْ يَأْتِيَ إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ)

"Ateşten uzaklaştırılmak ve cennete konulmaktan hoşlanan kimseye ölüm, Allah'dan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederken ve kendisine gelmesini arzu ettiği şeyin insanlara da gelmesini arzu ederken gelsin."[112]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Aşağıda nakledilecek ayetin manası işte budur:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافاً خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً ﴿٩﴾)

9-"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."

Yüce Allah ölmek üzere olan hastanın yanında duran kimsenin hastaya, kendisi, ailesi ve mirasçıları için arzu etmediği bir şeyi yapmasını tavsiye etmesini yasaklamıştır. Hastanın yanında duranların ona, mirasçılarına zarar vermeyecek, akrabalarını yoksun bırakmayacak fesat ve bozukluk içermeyen adilane ve hakkaniyetli şeyler söylemelerini emretmiştir.

---

112 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/523

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾)

10-"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahid'in bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayet indiğinde insanlar, himayelerindeki yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerinden, içeceklerini de kendi içeceklerinden ayırdılar. Öyle ki bu yiyecek ve içecekler (bir kenarda bekletildikleri için) bozuldular. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ)

"Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır."[113]

Yapıcı olarak yetimlere karışıp onlarla birlikte yaşamaya Allah ruhsat vermiştir.

Yetim malıyla ilgili ayette Yüce Allah özellikle "yeme" kelimesini kullanmıştır. Oysa yetimin yenilmeyen mallarını telef etmek de tıpkı yenilir olanları yemek gibi sakıncalıdır. Ama yine de özel olarak "yeme" kelimesini kullanmıştır. Çünkü mal sahibi olmak istemenin en büyük amacı yemektir. Önce bunu ve benzeri şeyleri açıklamıştık.

---

113 Bakara, 2/220

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[114]

Süddi'nin bu ayet hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yetim malı yemiş olan kimsenin kıyamet gününde ağzından, kulaklarından, burnundan, gözlerinden alevler fışkırır. Onu görenler, yetim malı yemiş olduğunu anlarlar."

Şöyle denildi: "O, [itiraz edemeyecek ve kaçamayacak şekilde] bir heykel gibi cehenneme götürülür. Karnı orada ateşle doldurulur."

Cahilce konuşan bazı kimselerle bir kısım bilgisiz hadisçiler, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler..."**[115] ayetinin, (وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ) **"Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır"**[116] ayeti ile neshedildiğini zannederler.

Bazıları da bu iki ayetin kesin olarak nasih ve mensuh ayetler arasında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü rivayete göre, yetim malını haksız yere yiyenlerden bahseden ayetin inmesi üzerine vasiler, yetimlerin yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırmışlardı. Nihayet (وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ) **"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir"** [117] ayeti inmişti. Bu ayetlerin neshedildiğine dair söylenen söz, söyleyenin neshin manasını, neshedilebilecek olanla neshedilemeyecek olanı bilmediğini göstermektedir. Yetim malını yemenin haram olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Ayette sözü edilen tehdidin ahirette yetim malını yiyenler için mevcut olduğu kesindir. Ama bağışlanmaları da imkânsız değildir. Böyle

114 Nisâ, 4/10
115 Nisâ, 4/10
116 Bakara, 2/220
117 Bakara, 2/220

bir ayetin neshedilebileceğini aklı başında bir kimse caiz görmez. Bunun neshedildiğini söyleyen kimse, zulmün hiçbir durumda mübah görülemeyeceğini bilmemektedir. Dolayısıyla yetim malını yemenin haramlığının neshedilmesi mümkün değildir. Sahabilerden yetimlere bakmakta olanlar, vesayetleri altındaki yetimlerin yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırmışlardı. Çünkü yiyecek ve içeceklerinin karışık olması durumunda hak etmedikleri hâlde yetimin malından yemekten, dolayısıyla zalimlik damgası yemekten ve ayetteki tehdidin muhataplarından olmaktan korkmuşlardı. Bu sebeple ihtiyatlı davranmışlardı.

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir"[118] ayeti inince, yapıcı olma niyetiyle olduktan sonra mallarını birbirine katma korkuları yok olup gitmişti. Ancak bu, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler..."**[119] ayetini neshedecek derecede yetim malını haksız yere yemeyi mübah da kılmıyordu. Doğrusunu Allah bilir.

Feraiz (İslam Miras Hukuku) Bahsi

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cahiliyet devri insanları iki şeyle mirasçı olurlardı. Biri nesep, diğeri de sebep idi. Nesep ile hak edilen mirastan küçük çocuklara ve kadınlara pay vermezlerdi. Ancak at üzerinde savaşıp ganimet elde eden kimseye (erkeklere) pay verirlerdi. İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve diğer bazılarının böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Derken Cenab-ı Allah şu ayetleri indirdi:

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ)

118 Bakara, 2/220
119 Nisâ, 4/10

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor."Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara..."[120]

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder."[121]

Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olmasından sonra da insanlar evlenme, boşanma ve mirasla ilgili cahiliyet devri uygulamalarını devam ettiriyorlardı. Nihayet şer'î hükümlerin vaz' edilmesiyle eski uygulamaları bırakıp yeni uygulamalara geçtiler.

İbn Cüreyc dedi ki: Atâ'ya, "Resûlullah'*ın* *sallallahu aleyhi ve sellem*, insanlara boşama, nikâh veya miras konusunda uygulayageldikleri *şeylere* devam edebileceklerini söyledi*ğini duy*dun mu?" diye sordum. "Bize ulaşan haber sadece budur"[122] diye cevap verdi.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre İbn Avn, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ensar ile muhacirler, cahiliyet devrindeki nesepleri sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyorlardı."

İbn Cüreyc, Amr b. Şuayb'ın şöyle dediğini nakletti: "Cahiliyet devrindeki evlenme ve boşanmaları Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geçerli kabul etti. Ancak İslamiyet dönemi başladıktan sonra henüz ödenmemiş olan faiz borçları düşüldü. Sadece anaparalar alacaklılara ödendi."

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Eyyub, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüce Allah, Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak gönderdiğinde insanlar hala cahiliye devri uygulamalarını sürdürüyorlardı. Ancak bir emir veya yasak geldiğinde, o emre veya

---

120 Nisâ, 4/127

121 Nisâ, 4/11

122 İslam'ın ilk zamanlarında kadınlara ve çocuklara mirastan pay verilmeyeceğine dair haber kastedilmektedir.

yasağa göre yeni uygulamaya geçiyorlardı. Yoksa cahiliyet devri uygulamalarına devam ediyorlardı."

Bu, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen şu ifadelerle benzerlik arz etmektedir: "Helal, Yüce Allah'*ın helal kıldığı şeydir. Haram da Yüce Allah'ın haram kıldığı şeydir. Hakkında susulup bir şey söylenmeyen şey ise muaf şeylerdendir.*"[123]

Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olmasından sonra da insanların, aklın reddetmediği eski uygulamalarını devam ettirmelerine ses çıkarılmıyordu. Araplar, Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in bazı şer'î hükümlerini uygulamaya devam ediyorlardı. Fakat aklın reddettiği şirk koşma, putlara tapma, kızları diri diri toprağa gömme ve aklen çirkin sayılan birçok bidatleri icad etmişlerdi. Bunun yanı sıra bazı ahlaki üstün hasletleri koruyor ve aklın reddetmediği birçok muamelelerde de bulunuyorlardı. Derken Yüce Allah Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* tevhide yönelmeye, putlara tapma, kız çocuklarını toprağa diri diri gömme, putlara yakın olmak amacıyla ibadet olarak yapılan saibe, vasîle, hâm gibi[124] aklın uygun görmediği işleri, alışveriş, evlenme, boşanma ve mirasla ilgili eski alışkanlıklarını terk etmeye davet edici olarak gönderdi. Bu konulardaki eski alışkanlıklar onlara göre normaldi. Çünkü onlara göre aklen bunların yasak olması gerekmiyordu. Bunların haram olduğuna dair naklî bir delil de yoktu. Mirastaki uygulamaya göre, kadınlarla küçük çocuklar mirastan pay alamazken sadece savaşçı erkekler mirastan yararlanıyorlardı. Bu uygulama, Yüce Allah'ın miras ayetlerini indirmesine kadar devam etti. İnsanların birbirlerinin mirasından yararlanmalarının (nesep bağından ayrı olarak) iki sebebi vardı. Biri karşılıklı anlaşıp akidleşme, diğeri de evlat edinme idi. Sonra İslamiyet geldi. Bir süre eski uygulamalarını devam ettirmelerine müsaade edildi. Ancak daha sonra o uygulamalar neshedildi.

Bazı kimseler dediler ki: Önceleri insanlar, Kur'an nassı ile de sabit olduğu gibi, karşılıklı anlaşma ve akidleşme ile birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Ancak sonra bununla ilgili ayet neshedildi.

---

123 Ebu Davud, Et'ime, 31

124 "Bahîre", "Sâibe", "Vasîle" ve "Hâm" , putperest Arapların ilâhlarına kurban ettikleri veya onlar adına serbest bıraktıkları hayvanlara verilen isimlerdir. Bu isimlerle ilgili açıklama, bu surenin 103. ayetinin tefsiri kısmında verilmektedir.

Şeyban, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[125] ayetiyle ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devrinde bir adam bir başkasıyla akidleşirken ona "Kanım kanındır. Kabrim de kabrindir. Mirasçıların bana mirasçı olurlar. Ben öldürülürsem sen benim kan davamı güder, diyetimi alırsın. Sen öldürülürsen ben senin diyetini alırım" derdi. Birbiriyle akidleşenlerden biri öldüğünde diğeri, onun malının tümünden altıda bir hisse alır, kalan kısmı asıl mirasçılar kendi aralarında paylaşırlardı. Ancak daha sonra buna dayanak teşkil eden diğer ayet neshedildi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."[126]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[127]

---

125 Nisâ, 4/33. "Yeminlerin bağladığı kimseler" ifadesiyle kastedilen, "velâ akti" yoluyla mirasçı olanlardır. Velâ akti, nesebi belli olmayan, varisi bulunmayan bir kimsenin, ikinci bir şahsa "Ben ölürsem varisim ol. Diyet gerektirecek bir suç işlemem hâlinde de, diyetimi sen öde" demesi ve onun da bu istekleri kabul etmesiyle gerçekleşen akittir. Diğer taraftan bu ayetteki (عاقدت) fiilini Asım, Hamza ve Kisai dışındaki kıraat-i Seb'a imamları böyle okumuşlardır. Asım, Hamza ve Kisai ise elifsiz olarak (عقدت) şeklinde okumuşlardır.

126 Ahzâb, 33/6

127 Nisâ, 4/33

Hasan b. Atiyye'nin bildirdiğine göre babası, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devrinde bir adam bir başkasına yemin edip onunla ahitleşir ve ona tabi olurdu. Tabi olduğu adam öldüğünde bütün malı mirasçılarına kalır ve kendisine tabi olana bir şey kalmazdı. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetini indirdi. Artık kendisine tabi olana da mirasından hisse verilir oldu.

Atâ, Said b. Cübeyr'in bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devrinde ve İslamiyet geldikten sonra bir adam bir başkasıyla dostluk kurmak isteyince gidip onunla ahitleşir ve "Mirasçıların bana mirasçı olsunlar" derdi. İkisinden hangisi önce ölürse diğeri ölenin malından kendisi için belirlenmiş olan kısmı miras olarak alırdı. Miras ayetleri indiğinde bu durumdaki kimselerden söz edilmemişti. Bunun üzerine bir adam kalkıp Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gitti ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın peygamberi! Miras paylaşım ayetleri indi. Ancak bu ayetlerde birbirleriyle ahitleşmiş olanlardan söz edilmemektedir. Oysa ben bir adamla ahitleşmiştim. Şimdi o adam öldü. (Ben ne yapacağım?)" Bunun üzerine şu ayet indirildi:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir."[128]

Selef ulemasından yukarıda adı geçen zâtlar, birbirleriyle ahitleşenlerin birbirlerine mirasçı olmaları hükmünün, İslamiyet'te de eski uygulamalarını sürdürmelerine ses çıkarmama şeklinde değil de naklî delil ile sabit olduğunu söylemişlerdir. Bazıları bu hükmün şer'î yoldan naklî delille değil, aksine cahiliyetten kalan bu uygulamayı sürdürmelerine ses çıkarmama şeklinde sabit olduğunu, ancak miras ayetleri inince bu hükmün

128 Nisâ, 4/33

ortadan kaldırıldığını söylemişlerdir. Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Mansur, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[129] ayetiyle ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde birbirleriyle ahitleşmiş insanlar vardı. Bunlara meşverette bulunma, diyet ödeme ve yardım etme hususundaki paylarının verilmesi bu ayetle emredildi. Ama antlaşmalı oldukları kimselerin mallarında miras payları yoktu."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre İsa b. Hâris, (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ) **"kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar"** [130] ayeti hakkında Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet asabeler[131] hakkında indi. Bir adam gidip bir başkasıyla ahitleşiyor ve ona 'Senin mirasçıların bana mirasçı olsunlar' diyordu. Bunun üzerine bu ayet indirildi.

Yine Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ali b. Ebu Talha, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[132] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam ahitleştiği kimseye 'Senin mirasçıların bana mirasçı olsunlar' diyordu. Bu ayeti, (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka"** [133] ayeti neshetti. Yani ahitleşmiş olduğunuz kimselere bir şeyler verilmesini vasiyet edebilirsiniz. Yukarıdaki rivayetlerle ilgili olarak adı geçen selef uleması, cahiliyet devrindeki ahitleşmelerle ilgili uygulamanın (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ) ayeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. Ahitleşme yapanlarla ilgili olarak (فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

129 Nisâ, 4/33
130 Ahzâb, 33/6
131 Asabe: Erkek çocuklar ve baba tarafından gelen erkek akraba demektir.
132 Nisâ, 4/33
133 Ahzâb, 33/6

ayetinde geçen "pay vermek" emriyle, miras payı olmaksızın meşverette bulunma, yardım etme ya da vasiyette bulunma gibi şeyler kastedilmiştir.

Aslında bu ayetin manasına uygun olan, ahitleşenlerin karşılıklı olarak birbirlerine mirasçı olmalarıdır. Çünkü ayet, ahitleşenlere (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[134] sabit bir pay verilmesini gerekli kılmaktadır. Diyet ödemelerine katkı yapmak, meşveret ve vasiyette bulunmak, sabit bir pay değildir.

Bu, şu ayete benzemektedir:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır."[135]

Bu ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, ayette sözü edilen kadınlara ve erkeklere mirastan sabit bir pay verilmesi gerekmektedir. Şu ayette de hüküm böyledir:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"

Bu ayetin de zahiri, ahitleşme ve meşveret sebebiyle ilgililere hak ettikleri bir payın verilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak diğer insanlar da bu statüyü kazanabilirler. Şu hâlde ahitleşme sebebiyle verilen pay, hakikatte miras payı değildir. Diyet ödemesinde katkıda bulunmak, aralarında anlaşma bulunan müttefikler için bir vecibedir. Bu da bir miras payı sayılmaz.

---

134 Nisâ, 4/33
135 Nisâ, 4/7

Vasiyet edilen mal da eğer vacip bir vasiyet şeklinde olmamışsa, o da miras payı sayılmaz. Mezkûr ayeti ahitleşme akdinde belirlenen pay manasında yorumlamak, ayetin hitabından da anlaşıldığı gibi, diğerlerinin söyledikle-rinden daha uygun ve anlaşılır bir te'vil olacaktır. Bize göre bu ayet neshedil-miş değildir. Ancak, diğerlerine nispetle ölene daha yakında olan bir mirasçı ortaya çıkmış olmaktadır. Tıpkı erkek kardeşi olan bir ölünün sonradan bir oğlunun ortaya çıkması meselesinde olduğu gibi. Bu meselede erkek kardeş mirasa ehil olmaktan çıkmaz. Ancak oğul, ölüye daha yakın olduğu için onu mirastan mahrum eder. Aynı şekilde ölü ile aralarında akrabalık bağı bulu-nanlar da, ölü ile antlaşmalı olan kimseye göre miras almada öncelikli ol-dukları için onu mirastan mahrum ederler. Ölü ile aralarında akrabalık bağı bulunan bir kimse ve asabe bulunmadığında antlaşmalı olan kimse mirasçı olur. Aynı şekilde mezhebimizin fakihleri, mirasçısı olmayan bir kimsenin malının tamamını başkalarına veya hayır cihetlerine vasiyet etmesinin caiz olacağını söylemişlerdir.

Evlatlık ilişkisi sebebiyle mirasçı olmaya gelince, önceleri bir adam başkasının oğlunu alıp evlat edinirdi. Bu çocuk, babasına değil de kendisi-ni evlat edinene nispet edilir, onun oğlu olarak kabul edilir ve ona mirasçı olurdu. Bu hüküm, İslamiyet'in ilk zamanlarında da geçerli idi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Zeyd b. Harise'yi evlat edinmişti. Zeyd'e, "Muhammed'in oğlu Zeyd deniyordu." Bu hüküm, Yüce Allah'ın şu ayetleri indirmesine kadar devam etti:

(مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir."[136]

(فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا)

136 Ahzâb, 33/40

"Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın."[137]

(اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُٓوا اٰبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ)

"Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır."[138]

Ebu Huzeyfe b. Utbe, Salim'i evlat edindi. Salim'e, "Ebu Huzeyfe'nin oğlu Salim" deniyordu. Bu durum, Yüce Allah'ın (اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ) **"Onları babalarına nispet ederek çağırın"** ayetini indirmesine kadar böyle devam etti. Zühri bunu Urve'den, o da Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Ancak bir süre sonra Yüce Allah, evlat edinmeyi ve evlatlığın mirasçı olmasını neshetti.

Cafer'in bildirdiğine göre İbn Şihab, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayeti hakkında Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah bu ayeti, erkekleri evlat edinip mallarını onlara miras bırakanlar hakkında indirdi ki, onlara vasiyet yoluyla bir miktar mal bırakılsın. Miras da ölü ile aralarında akrabalık bağı bulunan zev'il erham ve asabeler olan mirasçılara kalsın. Yüce Allah, evlat edinenlerin evlatlıklara miras bırakmalarını kabul etmedi. Ancak onlara vasiyet yoluyla bir miktar mal bırakılmasına hükmetti. Mirasçı olma konusunda aralarında yapmış oldukları akidlerini de reddetti."

137 Ahzâb, 33/37
138 Ahzâb, 33/5

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin" ayetinin hem ahitleşmeyi hem de evlat edinmeyi içermesi mümkündür. Çünkü bu iki müesseseden her biri akidle sabit olmaktadır. Bu anlattıklarımız, cahiliyet devrinde mirasçı olmanın yolları idiler. İslamiyet geldikten sonra da bunların bazısı bir müddet uygulamada kaldı. Daha sonra bu uygulama insanlara terk ettirildi ve insanlar başka hükümlere yönlendirildiler. Bunların bazısı da hakkında nass gelmesiyle sabit oldu ve daha sonra da uygulamadan kaldırıldı. İnsanlar da başka hükümlere yönlendirildiler.

[İslam Miras Hukukunun Dayanakları]

İslam miras ahkâmına gelince bu hükümler iki şeye dayanırlar. Bunlardan biri nesep, diğeri ise sebeptir. Nesep yoluyla hak edilen mirasın bazısı hakkında Allah'ın Kitabı'nda nass vardır. Bazısı hakkında Allah Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklaması, bazısı hakkında ümmetin icması, bazısı hakkında da deliller vardır. Sebep yoluyla mirasçı olmaya gelince bunun bazısı sabit, bazısının ise hükmü neshedilmiştir.

İslam'a göre mirasçı olmanın sebeplerinden ahitleşme akdini ve evlatlıkların mirasçılığını, bunların hükmünü, neshedildiğine dair rivayetleri, bize göre ise neshedilmediğini, ancak bu durumda bazı mirasçıların diğerlerine göre öncelik kazandığını anlatmıştık.

Yüce Allah'ın mirasçı olmaya gerekçe saydığı sebeplerden biri de hicrettir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* (اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barın-**

dırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"[139] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Evet, İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dedi: "Muhacir, mü'min olduğu hâlde bedevi ile muvalat akdi yapmaz, ona mirasçı olmazdı. Bedevi de muhacire mirasçı olmazdı. Bu hüküm, (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, (miras konusunda) birbirleri için diğerlerinden daha önceliklidirler"** ayeti ile neshedildi."

Bazıları bu ayetle değil de, (وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık"** ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

Ensar ile muhacirler, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* aralarında tesis etmiş olduğu kardeşlik bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyorlardı.

Hişam b. Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Zübeyr b. Avvam ile Kâ'b b. Mâlik'i birbirlerine kardeş kılmıştı. Kâ'b Uhud gazasında ağır yaralandı. Zübeyr onu bir bineğin üzerine yatırdıktan sonra bineğin yularını tutup getirdi. Eğer Kâ'b, geride çok mal bırakarak ölseydi, Zübeyr ona mirasçı olacaktı. Ancak daha sonra Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[140]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*

139 Enfal, 8/72
140 Enfal, 8/75

birbirlerine kardeş kıldığı muhacir ensar kendi aralarında birbirlerine mirasçı oluyorlardı, ama asıl nesepten gelen kardeşleri mirasçı olamıyordu.

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık" ayeti indirilince bu uygulama neshedildi. Bu ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de (yardım etmek ve yemek yedirmek gibi) kendi hisselerini verin."

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu rivayette sözüne devamla şöyle demiştir: "Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimseler" ifadesiyle, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirlerine kardeş kıldığı kimseler arasındaki kardeşlik ve yardımlaşma akdi kastedilmiştir.

(مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ)

"Onların velayetleri size ait değildir" ayeti hakkında Muammer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Önceleri Müslümanlar İslamiyet ve hicret sebebi ile birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Mesela bir adam Müslüman oluyor ama hicret etmiyorsa Müslüman kardeşine mirasçı olamıyordu. Fakat daha sonra Yüce Allah (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler"** ayetini indirerek bu hükmü neshetti.

Cafer b. Süleyman, Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: "Bedevi bir Müslüman, akrabası da olsa muhacir bir Müslümana mirasçı olamıyordu. Bu hüküm, onları hicrete teşvik etmek içindi. Fakat Müslümanların sayısı çoğalınca Yüce Allah (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

(وَالْمُهَاجِرِينَ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha öncelikli̇dirler"** ayetini indirdi. Bu ayet o uygulamayı yürürlükten kaldırdı. Bu ayetin devamında (اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا) **"Ancak dostlarınıza bir iyilik etmeniz başka"** buyrulmakla Müslümana, Yahudi, Hristiyan ve mecusi akrabalarına malının en fazla üçte biri kadarını vasiyet yoluyla bırakmasına ruhsat tanındı.

(كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا)

"Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır."[141]

İslamiyet'in ilk zamanlarında sebep yoluyla mirasçı olmanın evlat edinme, ahitleşme, hicret ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik gibi çeşitleri vardı. Daha sonra inen miras ayetleri evlat edinme, ahitleşme ve hicret sebebiyle mirasçı olmayı neshetti. Ahitleşmeye gelince biz, bunun neshedilmediğini, ancak akrabalık bağının bundan daha öncelikli olduğunu açıklamıştık. Şayet ölenin akrabası yoksa kendisiyle ahitli olan kimse onun mirasçısı olur. Bu durumda kişi malının bir kısmını veya tamamını kendisiyle ahitleşmiş olan kimseye bırakabilir.

Velâü'l-İtake,[142] karı-kocalık ve velâü'l-muvalat,[143] İslam'a göre mirasçı olma sebeplerindendir. Velâü'l-muvalat bize göre ahitleşmeye benzemekte ve onun hükmündedir. Bunun hükmü, ölen kimsenin zev'il erhamdan veya asabeden mirasçısı olmaması durumunda geçerli olur. İslam miras ahkâmının dayanakları sebep ve nesepten ibarettir. Sebebin muhtelif şekilleri vardır. Sebep yoluyla mirasçı olmanın çeşitleri şunlardır: Ahit-

141 Ahzâb, 33/6

142 Mevlâ, azat edilen köleler ile azat eden sahipleri için kullanılmaktadır. Köle ile azat eden arasında yakınlık ve yardımlaşma devam ettiği için her ikisine de mevlâ denilmiştir. Miras hukukunda, azat edilen kölenin ashab-ı ferâiz veya asabeden bir yakının bulunmaması halinde, köleyi azat eden kişi veya onun asabesi köleye mirasçı olur. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü)

143 Mevle'l-muvâlât, bir gayrimüslimin îmân ederek, bir Müslümanla, ihtiyaç olursa Müslüman'ın diyet borcunu ödemesi, buna karşılık kendisine mirasçı olması üzerine yapılan bir anlaşmadır. Müslümanın akdi kabul etmesi üzerine, İslâm'a giren kişinin diyet ödemesi gerektiğinde, anlaşma yaptığı mevlâsı diyetini öder; öldüğünde de geride mirasçısı bulunmaz ise mirası himayeyi kabul eden Müslüman alır. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü).

leşme, evlat edinme, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar ile muhacirler arasında tesis ettiği kardeşlik, hicret, karı-kocalık, velâü'l-itake ve velâü'l-muvalât. Asabeler ve zev'il erham varken ahitleşme, evlat edinme ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar ile muhacir arasında tesis ettiği kardeşlik sebebi ile mirasçı olmak neshedilmiştir. Velâü'l-itake, velâü'l-muvalât ve karı-kocalık ise önce belirtilen sıralama şartına uyulmak kaydıyla mirasçı olma hakkını kazandıran sabit sebeplerdir.

Mirasçı olma hakkını kazandıran nesep ise farz hisse sahipleri, asabeler ve zev'il erham olmak üzere üç kısma ayrılır.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır."[144]

(وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ)

"Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara..."[145]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve diğer selef ulemasından gelen rivayetlere göre kadınları ve küçük yaştaki erkek çocukları değil de savaşan erkekleri mirasçı kılma uygulaması bu ayetlerle neshedilmiştir.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

144 Nisâ, 4/7
145 Nisâ, 4/127

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[146]

Bu ayette geçen (نَصِيبًا مَفْرُوضًا) **"farz kılınmış birer hisse"** ifadesi, şu ayette açıklanmıştır:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder."[147]

(كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ)

"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunması size farz kılındı."[148]

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti okuyup şöyle demiştir: Bunu şu ayet neshetti:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ)

"Anne, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır."

Mücahit dedi ki: "Miras evlada, vasiyet de ana-babaya ve akrabalara idi. Yüce Allah bunlardan dilediğini neshetti. Erkek çocuğun miras payını kız çocuğun payının iki misli yaptı. Ölenin çocuğuyla birlikte mirasçı olduklarında, anne babadan her birine miras malının altıda birini verdi."

146 Nisâ, 4/7
147 Nisâ, 4/11
148 Bakara, 2/180

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Adam ölüp geride karısını bıraktığında karısı, koca evinde tam bir yıl süreyle iddet beklerdi. Bu süre boyunca kadına ölmüş kocasının malından nafaka verilirdi. Çünkü bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجاًۚ وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ)

"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler."[149]

Bu hüküm daha sonra kadına mirastan verilen (ölenin çocuğu varsa) sekizde bir, (ölenin çocuğu yoksa) dörtte birlik pay ile neshedildi.

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, (miras konusunda) birbirleri için diğerlerinden daha önceliklidirler" ayeti ile ahitleşme, hicret ve evlat edinme yoluyla mirasçı olma hükmü, önce de açıkladığımız gibi neshedildi.

Aynı şekilde (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti de muhkemdir, neshedilmiş değildir. Az önce sayılan yollarla mirasçı olma hükmünün neshini gerektirir. Çünkü bu ayet, mirasın tamamını Müslümanlara tahsis etmektedir. Yukarıdaki yollarla mirasçı olanlara bir pay bırakmamakta ve bu durumda onların mirastaki haklarını düşürmektedir.

Muhammed b. Abdullah b. Akîl, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ensardan bir kadın, iki kızıyla birlikte huzur-u risalete gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Şu iki kız, Seninle birlikte* Uhud'da savaşıp

149 Bakara, 2/240

şehid edilen Sabit b. Kays'*ın kızlarıdır. Amc*aları bunlara hiç mal bırakmadı. Ne bulduysa alıp götürdü. Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Buna* ne buyurursunuz? Allah'a yemin ederim ki bunlar, malları olmadan evlenemezler."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Allah bu konuda hüküm verecektir"*** buyurdu ve (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti indi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kadını ve sahibini yanıma çağırın"*** buyurdu. Kızların amcasına, ***"Babalarının bıraktığı malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini annelerine ver. Kalanı da senindir."***buyurdu.[150]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayet bazı manalar içermektedir:

Bu manalardan biri şudur: Ölenin kardeşi, yani kızlarının amcası, cahiliyet devri insanlarının kadınları ve çocukları mahrum bırakıp sadece savaşan erkekleri mirasçı kılma âdetine göre kızlara bir şey vermeyip mirasın tamamını hak ediyordu. Kızların annesi olan kadın bunu kendisine sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu reddetmemiş, aksine uygulamayı kendi hâli üzere bırakmış ve kadına, ***"Allah bu konuda hüküm verecektir"*** demişti. Sonra ayet inince kızların amcasına, iki kızın ve annelerinin payını kendilerine vermesini emretmişti. Bu da amcanın tüm mirası alırken nassa dayanmadığına, aksine cahiliyet devrinin mirasla ilgili âdetine dayanarak aldığına delalet etmektedir. Şayet amca mirasın tamamını alırken nassa dayanmış olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayetin nüzulünden sonra kızlara ve annelerine pay verdirirken önceki nassın hükmünü neshedip yeni bir hüküm vermiş olacaktı. Oysa geçmişte nassa dayanarak yapılan bir işlem, nesh meydana gelse bile iptal edilmez. Bu da gösteriyor ki amca, henüz neshedilmemiş olan cahiliyet devri âdetine göre mirasın tamamını almıştı. (Ayet inince de kızların ve annelerinin paylarını vermesi emredilmişti).

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

150 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/376

"Hastalandım. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyaretime geldi. Yanıma geldiğinde ben bayılmıştım. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alıp abdest suyundan birazını üzerime serpti. Ayılıp kendime geldim. Kendisine, "Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Malım için ne hüküm vereceksiniz?*" diye sordum. Bana cevap vermedi nihayet (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti indi."[151]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki hadiste bir kadınla iki kızının meselesi anlatıldı. Bu hadiste ise hasta yatağında yatmakta olan Cabir'in *radıyallahu anh* aynı konuyu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduğu anlatılmaktadır. Her iki olayın da gerçekleşmiş olması mümkündür. Yani kadın bu meseleyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuş ancak o, cevap vermeyip vahiy gelmesini beklemiş; sonra bu arada hasta yatmakta olan Cabir de *radıyallahu anh* aynı şeyi sormuştu. Bunun üzerine hükmü sabit olan ve (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir"** ayetinde bahsi geçen farz hisseleri tespit eden (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti indi. Bu ayette geçen "çocuklar" kelimesiyle ölenin kendi çocukları kastedildiği hususunda ilim ehli arasında anlaşmazlık yoktur. Mesela ölenin oğlu varken oğlunun oğlu mirasçı olamaz. Ama ölenin oğlu yok ise kızlarının oğulları değil de oğullarının oğulları mirasçı olurlar. Demek ki ayet, kişinin kendi oğullarını, onlar yok iseler oğullarının oğullarını içermektedir. Bu da bizim şu söylediğimizin doğruluğuna delalet etmektedir: Mesela bir kimse "falanın çocuklarına şu kadar mal vasiyet ettim" derse, vasiyetinde belirttiği mal, falanın oğullarına verilir. Kendi oğulları yok ise oğullarının oğullarına verilir.

---

151 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/359

(لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."

Bu ayette, ölenin bir kız ve bir de erkek çocuğu varsa, erkeğe kızın iki payı verileceği ifade edilmektedir. Ayrıca çocuklarının sayısı birden fazla olduğunda da erkek çocuklarına kız çocuklarının paylarının iki katı verileceği ifade edilmektedir. Ayette ölenin çocuklarının yanı sıra anne babası ve eşi gibibelirli hisse sahibi mirasçılarının olması durumunda, bu hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra kalan kısmı çocuklarının erkeklerle kızların ikili birli şeklinde paylaşacakları ifade edilmektedir. Çünkü Yüce Allah (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** buyurmuştur. Burada geçen "erkek" ve "dişi" kelimeleri cins ismi olup erkek ve dişilerin azını da çoğunu da kapsar. Belirli hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra artan malı, belirli hisse sahipleri yokmuş gibi hak ettikleri oranda kendi aralarında paylaşırlar.

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖٓي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَٓاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَۚ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُۜ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌۚ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُٓ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُۚ فَاِنْ كَانَ لَهُٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٖي بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْۚ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاًۜ فَرٖيضَةً مِنَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيماً حَكٖيماً ﴿١١﴾)

11-"(Allah size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma,

ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayette ikiden fazla sayıdaki kızın payı ile bir kızın payyı nass ile açık ve kesin olarak bildirilmiştir. Ama iki kızın payı bahsedilmemiştir. Çünkü ayetin özü, iki kızın payının ne kadar olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ölenin bir kızı bir oğlu ile birlikte mirasçı olduğunda oğluna üçte iki, kızına üçte bir pay düşer. Bir kız, erkek kardeşiyle birlikte mirasçı olduğunda bütün mirasın üçte birini aldığına göre, sadece bir kız kardeşiyle birlikte mirasçı olduğunda öncelikle üçte bir alır. (Bu zaten belliydi). Biz, kızların ikiden fazla olması durumunda paylarının miktarının açıklanmasına ihtiyaç duyduk. Bu sebeple Yüce Allah ayette bunu açık ve kesin olarak bildirdi.

Şunu da belirtmeliyiz ki Yüce Allah (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** buyurduğuna göre, bir kimse ölüp de geride bir erkek ve kız evlat bırakırsa erkekevlat iki pay, yani malın üçte ikisini alır ki bu, iki kız evladın payı kadardır. Bu da iki kız evladın payının üçte iki olduğuna delalet eder. Ölenin iki kızına mirasın üçte ikisinin verilmesi gerektiğinin bir delili de şudur:

Yüce Allah, miras payı konusunda ölenin kız ve rekek kardeşlerinin, ölenin kız ve erkek çocukları gibi sayılması gerektiğini bildirmiş ve bir kız kardeşi bir kız evlat yerine koymuş, bununla ilgili olarak da şöyle buyurmuştur:

(إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ)

"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."[152]

Bu ayetin sonlarında da şöyle buyrulmaktadır:

152 Nisâ, 4/176

(فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır."

Bu ayette Yüce Allah bir kız kardeşin payını bir kız evladın payı kadar yaptığı gibi, iki kız kardeşin payını da ölüye daha yakın olan iki kız evladın payı kadar (üçte iki) yapmıştır. Kız ve erkek kardeşler birlikte mirasçı olduklarında ise mirası ikili birli paylaşırlar. Buna göre mirasın üçte ikisini hak etmede iki kız evladın iki kız kardeş gibi olması gerekir. Çünkü kız evlatlar da erkek kardeşleriyle birlikte mirasçı olduklarında ikili birli paylaşmada, ölenin kız kardeşleri gibidirler. Bu bakımdan onlara eşit konumdadırlar. Aynı şekilde ölenin kız kardeşi de kendisinin kızı mesabesinde olup başka mirasçı olmaması durumunda mirasın yarısını alır. Aynı şekilde ölen kişiye iki kız evladı, iki kız kardeşine göre daha yakın oldukları için üçte iki pay alırlar. Kız kardeş kız evlat mertebesinde olduğuna göre iki kız evlat da üçte ikiyi alma hakkına sahip olurlar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi vesellem* kendisine sekizde bir verdiği kadınla ilgili olarak Cabir'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis de bunun böyle olması gerektiğine delalet etmektedir. Rivayette sözü edilen kadının iki kızına üçte iki pay verildikten sonra artan kısım da kızların amcasına verilmişti.

Bu görüşe muhalefet eden olmamıştır. Sadece bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* iki kıza da bir kızın hissesinin yani terekenin yarısının verilmesine hükmetmiş ve delil olarak da şu ayeti zikretmiştir:

(فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ)

"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır."

Oysa bu ayette iki kıza terekenin yarısının verileceğine dair bir delil yoktur. Burada kızların sayısının ikiden fazla olması durumunda onlara

terekenin üçte ikisinin verileceğine dair bir delil vardır. 'İki kıza üçte iki verilmesi gerekir' diyen kimse ayete muhalif sayılıyorsa biz deriz ki: Yüce Allah bir kız yalnız başına mirasçı olduğunda terekenin yarısının verilmesini emretmiştir. Siz, iki kıza da aynı hisseyi yani terekenin yarısını veriyorsunuz. Ayete muhalefet dediğiniz aslında budur. İki kıza terekenin yarısının verilmesiyle ayete muhalefet edilmiş olmuyorsa, Yüce Allah bir kıza terekenin yarısının verilmesini emretmişken iki kıza terekenin üçte ikisinin verilmesi gerekir diyenin de ayete muhalefet etmiş sayılmaması gerekir. Çünkü Yüce Allah (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ) **"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır"** buyurmakla, iki kıza üçte iki verilmesini reddetmiş olmamakta, sadece kızların sayısının ikiden fazla olmasının hükmünü açıklamaktadır. İki kıza ne kadar pay verileceğine ilişkin hükme, önce de açıkladığımız gibi ayetin özü delalet etmektedir. Ölenin iki kız kardeşinin miras konusunda iki kızı hükmünde olması da buna delalet etmektedir. Bazıları bu konuda şöyle de demişlerdir: (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ) **"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler"** ayetindeki (فَوْقَ) kelimesi bağlantı diyebileceğimiz sıla edatıdır. (فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ) **"Şimdi vurun boyunlarının üstüne"**[153] Bu ayette **"boyunlarının üstüne"** derken aslında boyunlarıyla birlikte boyunlarının üst tarafına da vurun denmek istenmiştir. İşte tıpkı bu ayette olduğu gibi yukarıdaki ayette geçen (فَوْقَ) kelimesi de bağlantı sıla edatıdır ve buna göre ayetin manası şöyle olur: "(Çocuklar iki ve) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ)

"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."[154]

Bu ayetin zahiri, ölenin çocuğuyla birlikte ana babasının kendisine mirasçı olmaları durumunda ana babadan her birine bıraktığı maldan altıda

153 Enfal, 8/12
154 Nisâ, 4/11

bir verilmesini gerektirmektedir. Ölenin çocuğunun kız veya erkek olması bu durumda fark etmemektedir. Çünkü ayette geçen "veled" kelimesi, hem kız hem de erkek çocuğu kapsar. Ancak çocuk kız ise terekenin yarısından fazla hak edemeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü Yüce Allah (وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ) **"(Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur"** buyurmuştur. Bu nassın hükmü gereğince ona terekenin yarısının, yine nass gereği ana babadan her birine de terekenin altıda birinin verilmesi, kalan bir hisseyi de asabe olması sebebiyle babanın alması gerekir. Bu meselede baba farz hissesine ilave olarak asabe olması sıfatıyla, artan altıda birlik hisseyi de almaktadır. Bu meselede sözü edilen kız çocuğunun yerine erkek çocuğu olsaydı ana babanın her birine nassın gereği olarak altıda bir hisse verilirdi. Kalan dört hisse de babadan daha yakın bir asabe olduğu için erkek çocuğa verilirdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ)

"Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."[155]

Ayette genel bir ifadeyle ana babanın mirastaki payları tespit edilmiş, sonra ananın payı açıklanmış ve (فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ) **"anasına üçte bir düşer"** denilerek miktarı açıklanmıştır. Babanın payının ne kadar olacağı söylenmemiştir. Ancak ayetin zahiri, babanın payının üçte iki olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu durumda ana babadan başka bir mirasçı bulunmamaktadır. Zaten ayetin başında mirasın sadece ana babaya kalması durumundan bahsedilmişti. Eğer ayette sadece (وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ) "(yalnız) ana babası ona varis oluyorsa" denilseydi ve annenin payı hakkında açıklama yapılmasaydı, lafzın zahirine göre ana babanın mirastan eşit pay almaları gerekirdi. Ama ananın payı üçte bir olarak belirlenince, babanın da üçte ikiyi hak ettiği anlaşılmış oldu.

155 Nisâ, 4/11

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ)

"Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir."[156]

Hz. Ali, Abdullah b. Mesud, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit ve diğer ilim ehli kimseler dediler ki: Vefat eden kimse geride iki erkek kardeş ile ana ve babasını bırakırsa terekenin altıda biri anasına, geri kalan kısmı da babasına verilir. Bu meselede iki kardeşin mevcut olması, sanki üç kardeşi varmış gibi ananın payını üçte birden altıda bire indirmiş olmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Bu meselede ananın payı üçte birdir. Onun payını iki kardeş değil, ancak üç kardeş üçte birden altıda bire indirir.

Muammer'in bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ölen kimse geride ana babasıyla birlikte üç kardeşini bırakırsa terekenin altıda biri anasına, altıda biri anasının payını üçte birden altıda bire düşüren kardeşlerine, artanı da babasına verilir. Yine İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayete göre kardeşler ana tarafından iseler, terekenin altıda biri özel olarak onlarındır. Öz kardeş veya sadece baba bir kardeşler iseler, onlara bir şey verilmez. Altıda birlik hisseden sonra artan kısım babaya verilir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* birinci kavlinin delili şudur: "Kardeşler" denince bununla iki kardeş kastedilmiş olabilir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا)

"(Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı."[157]

Bu ayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki eşinden bahsedilmektedir. Ama "kalpleriniz" derken bunun Arapça karşılığı olarak ayette çoğul kalıbı olarak (قُلُوبُكُمَا) kelimesi kullanılmıştır. Benzer bir ayet de şöyledir:

156 Nisâ, 4/11
157 Tahrim, 66/4

(وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَۙ اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُ۫دَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْۚ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ)

"Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir."[158]

Aslında ayette "iki davacıyız" anlamına gelen (خَصْمَانِ) kelimesi kullanılmışken, bununla iki grup ve topluluk kastedilmiştir. Bu ayetlerde görüldüğü gibi, çoğul bir kelimeyle iki kastedilebilmektedir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِنْ كَانُوٓا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır."[159]

Buna göre ölen kimse geride bir erkek ve bir de kız kardeş bırakacak olursa, miras paylarıyla ilgili olarak bu ayetin hükmü onlara uygulanır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(اِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ)

"İki (kişi) ve daha fazlası cemaattir."[160]

Cemaat olma konusunda ikinin üçe yakınlığı, bire yakınlığından daha fazladır. Çünkü ikide çoğul lafzı vardır. Çünkü (قَامَا وَ قَعَدَا وَقَامُوا وَقَعَدُوا) **"Kalktılar ve oturdular"** kelimelerini hem iki kişi hem de üç

158 Sâd, 22-21/38
159 Nisâ, 4/176
160 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 44

kişi hakkında kullanmak mümkündür. Ama bunların bir kişi hakkında kullanılması mümkün değildir. "İki" kelimesi lafız bakımından birden ziyade üçe daha yakın olduğuna göre, ikiyi bire değil de üçün peşine takmak gerekir.

Abdurrahman b. Ebi'z-Zinad'ın bildirdiğine göre Harice b. Zeyd, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ölenin iki kardeşi varsa, anasının mirastaki payı üçte birden altıya düşer."Kendisine "Ey Ebu Said, Yüce Allah (فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ) **"Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir"** buyuruyor. Sense iki kardeşin varlığı sebebiyle anneyi mirastan mahrum ediyorsun" dediklerinde şöyle cevap vermişti:

"Araplar iki kardeşe de 'kardeşler' derler."

Zeyd b. Sabit, Arapların iki kardeşe de 'kardeşler' dediklerini söylediğine göre ikinin üç ve daha fazlasını içerdiği sabit olmuştur. Aynı şekilde iki kız kardeşin de mirasın üçte ikisini hak etmede Kur'an nassı ile üç kız kardeş hükmünde oldukları sabit olmuştur:

(فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ)

"Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır."

Aynı şekilde mirasın üçte birini hak etmede iki kız kardeşin bir kız kardeş değil de üç kız kardeş hükmünde olması, yani ananın payını üçte birden altıda bire indirmesi gerekir. Çünkü bunlardan her birinin hükmü çoğul ile ilgilidir. Burada iki ile üçün hükmü aynıdır.

Katade'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Baba ile birlikte mirasçı olamadıkları hâlde kardeşler, ananın hissesini üçte birden altıda bire indirirler. Baba ile birlikte mirasçı olamazlar. Çünkü ana değil de baba onları evlendirir, onların nafakasını temin eder."

Bu gerekçe sadece öz kardeşler baba bir kardeşlerle sınırlıdır. Ana bir kardeşlere gelince onların babayla ilgileri yoktur. Ana baba bir kardeşler gibi bunlar da ananın üçte birlik hissesini altıda bire indirirler. Üç kardeşle

ana babanın mirasçı olmaları durumunda ananın altıda bir alacağı, kalanını ise babanın alacağı hususunda sahabiler arasında ihtilaf yoktur. Sadece İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* buna aykırı bir rivayette bulunulmuştur.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kardeşlerle ana baba birlikte mirasçı olduklarında anaya altıda bir, kardeşlere altıda bir ve artan kısım da babaya verilir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, mirasçı olmayanların mirasçıları mirastan mahrum edemeyeceği veya paylarını azaltamayacağı görüşündeydi. Kardeşler ananın hissesini üçte birden altıda bire indirdiklerine göre onlara da mirastan pay veriyordu.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu görüşü şazdır. Kur'an'ın zahiri de buna muhaliftir. Zira Kur'an'da şöyle buyruluyor:

(وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ)

"Ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."

(فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ)

"Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir."

Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Ölenin kardeşleri varken ana babası mirasçı olurlarsa... Bu ifade, ana babanın mirasçı olması durumunda kardeşlere mirastan bir şey verilmeyeceği anlamına gelir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."[161]

---

161 Nisâ, 4/11

Bu ayette geçen “borç” kelimesi son tarafta yer alsa da mana bakımından vasiyetten öndedir. Çünkü vasiyetle borç kelimeleri arasında geçen “ya da” manasına gelen (أَوْ) edatı sıra manası vermez. İki şeyden biri demektir. Yani vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonra miras paylaşılabilir. Hz. Ali’nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Cenab-ı Allah ayette, vasiyeti borçtan önce zikretti. Oysa vasiyet borçtan sonradır.”Yani vasiyet lafız bakımından önde, mana bakımından sondadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ)

“Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir.”[162]

Bu ayetin Kur’an ayeti olduğu hususunda ittifak olduğu gibi, ifade ettiği mana üzerinde de ittifak vardır. Ölen kadının erkek veya kız çocukları varsa, kocasının mirastaki payını terekenin yarısından dörtte bire indirir. Ölen kocanın erkek veya kız çocukları varsa, karısının mirastaki payı dörtte birden sekizde bire iner. Tabi bu çocuklar mirasçı olmaya ehil iseler bu hüküm işler. Karının ve kocanın mirastaki paylarını çoktan aza indirmede oğlun yokluğunda oğlun çocuğunun da öz oğul mertebesinde olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ)

“Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır.”[163]

162 Nisâ, 4/12
163 Nisâ, 4/11

Denildi ki, ayetin manası şöyledir: Babalarınız ve oğullarınızdan din ve dünya menfaati konusunda hangisinin size daha yararlı olacağını siz bilemezsiniz. Allah bilir. Öyleyse mirası Allah açıkladığı şekilde onlara paylaştırın. Çünkü neyin yararlı olacağını Allah daha iyi bilir.

Denildi ki, mezkûr ayet şu manaya gelmektedir: Babalarınız ve oğullarınız, size yarar sağlamada birbirlerine yakın derecededirler. Yarar sağlama bakımından hangisinin size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Çünkü siz küçük yaştayken babalarınızdan yararlandınız. Yaşlandığınızdaysa oğullarınızdan yararlanıyorsunuz. Hepsinin size yararlı olduklarını bildiği için Yüce Allah, babalarınıza ve oğullarınıza mirasınızdan pay verilmesini farz kıldı.

Yine bu ayetin manasıyla ilgili olarak denildi ki: Sizden biri bilemez ki, önce kendisi mi ölecek ve oğlu kendisinin bırakacağı miras malından yararlanacak. Yoksa oğul mu önce ölecek ve onun bırakacağı miras malından ana babası yararlanacak. Bu sebeple Yüce Allah kendi bildiklerinin ve hükmünün gereği olarak miras bırakacağınız mallarınızda (babalara ve oğullara miras payı verilmesini) farz kıldı.

Mirasçı olmayan yakınların pay sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen düşürüp düşüremeyeceği konusunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir. Mesela; hür ve Müslüman bir kişi vefat edip geride hür ve Müslüman ana babasıyla birlikte kâfir veya köle ya da katil iki erkek kardeşini bırakırsa, Hz. Ali, Hz. Ömer ve Zeyd b. Sabit'e *radıyallahu anh* göre terekenin üçte biri anaya, kalan kısmı da babaya verilir. Aynı şekilde Müslüman bir kadın vefat edip geride koca ve kâfir yahut köle ya da katil bir oğul bırakırsa veya bir erkek vefat edip geride karısını ve kâfir yahut köle ya da katil bir oğul bırakırsa, bu her iki meselede de oğullar kocanın ve karının paylarını çoktan aza indiremezler. Bu görüş, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik, Sevri ve Şafiî'ye aittir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Mirasçı olmasalar da bazı yakınlar, hisse sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen düşürebilirler."

Evzai ve Hasan b. Salih dediler ki: "Köle ve kâfir bir akraba mirasçı olamaz ama bazı hisse sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen

düşürebilirler. Katil ise hem mirasçı olur hem de bazı hisse sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen düşürebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kâfir baba, kendi oğlunun dedesinin mirasından mahrum kalmasına sebep olmaz. Çünkü kendisi ölü mesabesindedir. Ana, karı ve kocanın da mirastan mahrum kalmalarına sebep olamaz. Mirastan mahrum kalmalarına sebep olacağı görüşünde olanlar, şu ayeti delil göstermektedirler:

(وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ)

"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."

Bu ayette kâfir ve Müslüman ayrımı yapılmamıştır. Bu görüşte olana, 'Kâfir oğul sebebiyle sadece ananın hissesini aza indirerek onu daha fazla pay almaktan mahrum ettin. Babayı ise mahrum bırakmadın. Oysa Cenab-ı Allah, oğul sebebiyle her ikisini de paylarını aza indirerek mahrum bırakmıştır. Babanın mahrum bırakılmaması caiz olur ve mahrum bırakacak oğulun mirasçı olma ehliyetine sahip biri, yani Müslüman olması gerekiyorsa, aynı şekilde kâfir oğulun ananın da payını çoktan aza indirmemesi gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَٓا اَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَٓا اَوْ دَيْنٍ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُٓ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُٓوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَٓاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَٓا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَٓارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾)

(تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۜ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾)

(وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَاۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾)

12-"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaştırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi, yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaştırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar. (Bu paylaştırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)"

13-"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır."

14-"Kim de Allah'a ve Peygamberi'ne isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır."

Bu ayet, karıların dört olması durumunda terekenin sekizde birini kendi aralarında paylaşacaklarına delalet etmektedir. Bu hükümde ilim ehli arasında bir anlaşmazlık yoktur.

Ana babanın, ölenin kocası veya karısıyla birlikte mirasçı olmaları durumunda ne kadar pay alacakları konusunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali, Ömer, Abdullah b. Mesud, Osman b. Affan ve Zeyd b. Sabit (Allah hepsinden razı olsun) dediler ki: "Terekenin dörtte biri karıya, kalanın üçte biri anaya, geriye kalan da babaya verilir. Diğer meselede ise terekenin yarısı kocaya, kalanın üçte biri anaya, geriye kalan da babaya verilir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Karıya ve kocaya mirastaki payları verilir. Terekenin tamamının üçte biri anaya, geriye kalan da babaya verilir. Allah'ın kitabında, **'Kalanın üçte biri anaya verilir'** diye bir şeye rastlamadım."

İbn Sirin'in de İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* söylediklerine benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Bir rivayete göre İbn Sirin, ana babanın karı ile birlikte mirasçı olmaları meselesinin hükmünde İbn Abbas'a uymuştur. Ama ana babanın koca ile birlikte mirasçı olmaları meselesinin hükmünde ananın hissesini babanınkinden fazla tuttuğundan dolayı ona muhalefet etmiştir.

Sahabe ve onlardan sonra tabiiler ilk görüşe göre hareket etmişlerdir. Sadece İbn Abbas ile İbn Sirin onlara muhalif kalmışlardır. Kur'an'ın zahiri de buna delalet etmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ)

"Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."

Miras, erkek ve kız çocuk arasında (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** ayeti gereğince üçlü taksime göre paylaştırıldığı gibi, ana baba arasında da üçlü taksime göre paylaştırılmıştır. Erkek ve

kız kardeş mirasçı olduklarında da (وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır"** ayeti gereğince üçlü taksim uygulanır. Şunu da belirtelim ki, karı-kocanın hisseleri belirlendikten ve bunlar mirastaki hisselerini aldıktan sonra artan kısım, sanki karı veya koca yokmuş gibi oğul ile iki kız arasında, aynı şekilde erkek ve kız kardeş arasında paylaştırılır. Karı-kocanın mirastaki paylarını almış olmaları, kalan kısmı karı veya koca yokmuş gibi ana babanın kendi aralarında üçlü taksime göre paylaşmaları gerekir. Bu durumda ana baba bir malın iki ortağı gibidirler. O malda birinin hakkı olduğu anlaşılırsa, hak sahibi hakkını aldıktan sonra geriye kalan kısmı iki ortak kendi aralarında hisseleri oranında paylaşırlar. Doğrusunu Allah bilir.

Oğlun Çocuklarının Mirası Bahsi

Ebû Bekir (Allah kendisinden razı olsun) dedi ki: Önce de açıkladığımız gibi (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"** ayetinde "çocuklar" kelimesiyle kişinin kendi evladı, şayet kendi evladı yoksa oğlunun evladı kastedilmiştir. Çünkü bir kimse vefat ettiğinde geride oğlunun oğullarıyla oğlunun kızlarını bırakırsa mirasının, (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** ayeti gereğince bunlar arasında ikili birli hesaba göre paylaştırılması gerektiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Aynı şekilde vefat eden kişi geride oğlunun bir kızını mirasçı bırakırsa malının yarısı ona kalır. Oğlunun kızları iki veya daha fazla sayıda iseler, miras bırakanın kendi çocuklarıymışlar gibi, malının üçte ikisini alırlar. Böylece ayette erkek evladın çocuklarının kastedildiği tespit edilmiş oldu. "Çocuk" kelimesi kişinin kendi çocuklarını ve oğlunun çocuklarını kapsar. Yüce Allah, insanlığa (يَا بَنِي اٰدَمَ) **"Ey Âdemoğulları!"** diye hitap ediyor. Bir kimsenin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için, "O, Haşim'in çocuklarındandır. Abdülmuttalib'in çocuklarındandır" demesine bir engel yoktur. Böylece "çocuklar" kelimesinin kişinin kendi çocuklarıyla oğlunun çocuklarını kapsadığı tespit edilmiş oldu. Şu kadar var ki bu kelime, kişinin kendi çocukları için hakikî manada kullanılırken, oğlunun çocukları için mecazî manada kullanılır. Bu sebeple kişinin kendi çocukları varken

bunlar onun çocukları olarak kastedilmezler ve onların mirastaki paylarına da ortak olmazlar. Bunlar mirası şu iki durumdan biri olduğunda hak ederler:

1-Ölen kişinin kendi çocukları yoksa bunlar onların yerine geçerek mirasçı olurlar.

2-Ölen kişinin kendi çocuğu mirasçı olma ehliyetine sahip olmazsa o zaman bunlar, mirasın artan kısmına veya tamamına sahip olurlar. Ama ölen kişinin kendi çocuklarının birbirlerine ortak olarak mirasçı olmaları gibi bunlar da onlara ortak olarak mirasçı olamazlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "«Çocuk» kelimesi, kişinin kendi çocuklarını hakikat, oğlunun çocuklarını ise mecaz olarak kapsadığına göre, aynı kelimeyle ikisinin birlikte kastedilmiş olmaları mümkün olmaz. Çünkü aynı kelimenin hem hakikat hem de mecaz olması imkânsızdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aynı durumda ve aynı kelimeyle kişinin hem kendi çocukları, hem de oğlunun çocukları kastedilmiş değildir. Ayetten anlaşıldığına göre kişinin kendi çocukları varken oğlunun çocukları mirası hak etmezler. Ama kişinin oğlunun çocukları varken kendi çocuklarının, kendi çocuklarının yokluğunda ise oğlunun çocuklarının kastedilmesine bir engel yoktur. Buna göre "çocuklar" kelimesi, birinde hakikat diğerinde mecaz olmak üzere iki ayrı durumda kullanılmış olmaktadır. Mesela bir adam, "Malımın üçte birini falan adamın çocuklarıyla falancanın çocukları için vasiyet ettim" der de, falanın kendi çocukları var ama falancanın kendi çocukları olmayıp oğlunun çocukları varsa, bu vasiyet falanın kendi çocukları ile falancanın oğlunun çocukları için geçerli olur. Falanın çocuklarıyla birlikte falancanın oğlunun çocuklarının vasiyet kapsamına girmelerine bir engel yoktur. Caiz olmayan, aynı adamın kendi çocuklarıyla birlikte oğlunun çocuklarının vasiyet kapsamına girmesidir. Ama kişinin kendi çocuklarıyla birlikte başkasının oğlunun çocuklarının vasiyet kapsamına girmesine bir engel yoktur.

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖٓي اَوْلَادِكُمْ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder" ayeti de anılan durumlardan her biri için varsa kişinin kendi çocuklarının mirasçı olmasını gerektirmektedir. Kendi oğulları varken oğlunun çocukları mirasçı olamazlar. Ama kendi çocuğu olmayan kimsenin oğlunun çocukları mirasçı olurlar. Bu, bu şekilde caiz olur. Çünkü Yüce Allah'ın (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"** ayeti herkese hitap etmektedir. İnsanlardan her biri kendi durumuna göre bu emre muhatap olmaktadır. Kendi çocuğu olan kimse için bu ayette geçen "evlad" kelimesi hakikî mana ifade etmektedir. Kendi çocuğu olmayıp da oğlunun çocukları olan kimse içinse, bu kelime mecazî mana ifade etmektedir. Bu durumda torunları kendisine mirasçı olurlar.

"Veled" yani çocuk, kişinin hem kendi çocuğu hem de oğlunun çocuğu manasına mecazî değil de hakiki bir isimdir, denilecek olursa, bu garipsenecek bir şey değildir. Çünkü kendi çocukları da oğlunun çocukları da doğum ve soy bakımından kendisine mensub olup bitişmektedirler. Dolayısıyla bu kelime hepsini kapsamaktadır. Mesela "kardeş" kelimesi, kişi ile onun arasında ana babadan bir aracılığıyla soy bağı bulunan kimseye verilen bir isim olduğuna göre, bu isim ana-baba veya sadece ana yahut sadece baba tarafından olsa kardeş olan herkesi kapsayan genel bir isim olur.

Kişinin oğlunun çocuklarının da kendi çocukları gibi olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ)

"Öz oğullarınızın karıları (ile de evlenmeniz haram kılındı)."[164]

Bu ayetten anlaşıldığına göre kişinin kendi öz oğlunun karısıyla evlenmesi haram kılındığı gibi, oğlunun oğlunun da karısıyla evlenmesi haram kılınmıştır.

Bir kişi vefat edip geride bir kızı ile oğlunun kızını bırakırsa malının yarısı kızına, altıda biri oğlunun kızına, artanı da asabelerine verilir.

164 Nisâ, 4/23

Bir kişi vefat edip geride iki kızıyla oğlunun oğlunu ve oğlunun kızını bırakırsa malının üçte ikisi iki kızına, kalan kısmı da kendi aralarında ikili birli paylaşmak üzere oğlunun oğlu ile oğlunun kızına verilir.

Bir kişi vefat edip geride iki kızıyla oğlunun kızlarını ve onlardan aşağı sırada oğlunun oğlunun oğlunu bırakırsa malının üçte ikisi kendisinin kızlarına, kalanını da kendi aralarında ikili birli paylaşmak üzere oğlunun kızları ile onlardan aşağı sırada oğlunun oğlunun oğluna verilir. Bu, sahabe ve tabiunden tüm ilim ehlinin görüşüdür. Yalnız bu görüşe muhalif olan Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, yukarıdaki meselede ölenin kızları hisselerini üçte ikiye tamamladıkları takdirde terekenin üçte ikisini aldıktan sonra, kalanın tamamının ne kadar aşağı sıralara inse de oğlun oğluna verilmesinden ve oğlun kızlarına bir şey verilmemesinden yanadır. Ama ölenin kızları hisselerini üçte ikiye tamamlamadıkları takdirde, üçte ikiye tamamlanması için oğlun kızına da bir şeyler verilmesinden yanadır. Mesela bir kişi ölüp de geride bir kız ve oğlun kızlarını bırakırsa malının yarısı kızına verilirken, onun payı ile oğlun kızlarının paylarının toplamı terekenin üçte ikisine ulaşsın diye oğlun kızlarına altıda bir hisse verilir. Kızların beraberinde oğlun oğlu varsa, oğlun kızlarına altıda birden fazla pay verilmez. Baba bir kardeşlerin ana baba bir kardeşlerle birlikte mirasçı olmaları durumunda da Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* görüşü böyledir. O, bu konuda şu fikri ileri sürmektedir: Ölenin kızları terekenin üçte ikisini aldıktan sonra oğlun kızları yalnız başlarına olduklarında bir şey alamayacaklarına göre, beraberlerinde erkek kardeşleri olduğunda da bir şey alamazlar. Mesela onlarla birlikte bir amcaoğlu da bulunsa yine bir şey alamazlar.

Yukarıdaki görüş, sahabe ve tabiunun görüşüne uymamaktadır. Çünkü oğlun kızları bazen farz hisse sahibi olarak pay alırlar. Bazen de asabe olarak pay alırlar. Erkek kardeşleri ve kendilerinden daha aşağı sıralardaki bir asabe ile de ölenin kızları gibi asabe olabilirler. Onlar da bazen farz hisse sahibi olarak pay alırlar. Bazen de asabe olarak pay alırlar. Ölenin kızları yalnız başlarına olduklarında sayıları çok da olsa terekenin üçte ikisinden fazla pay alamazlar. Beraberlerinde bir erkek kardeşleri bulunsa ve kendilerinin sayısı da on olsa, terekenin altıda beşi kendilerinin olur. Bir

erkek kardeşleri kendileriyle birlikte olduğunda, yalnız başlarına mirasçı olmalarına göre daha fazla pay almaktadırlar.

Oğlun kızlarının hükmü de böyledir. Ölenin kızları terekenin üçte ikisini aldıktan sonra, oğlun kızlarının mirasta alacakları farz bir hisse kalmaz. Ama beraberlerinde bir erkek kardeşleri varsa, onunla birlikte asabe olurlar. Terekenin kalan üçte birini kendi aralarında ikili birli paylaşmaları gerekir.

Aynı hükmün ölenin iki kızı, oğlunun bir kızı ve bir de ölenin bir kız kardeşi hakkında da geçerli olacağını söylemişlerdir. Bu durumda terekenin üçte ikisi iki kıza, kalanı da kız kardeşe verilir. Oğlun kızına bir şey verilmez. Şayet o bu durumda beraberinde bir erkek mirasçı olmaksızın mirastan bir şey alacak olsa, kız hissesi almış olacaktır. Kızlarsa hisseleri olan üçte ikinin tamamını almışlardır. Onların hisselerinden geriye başkalarının alacağı bir şey kalmamıştır. Bu durumda ölenin kız kardeşi, diğer kadınlardan daha öncelikli olmaktadır. Çünkü o, ölenin kızlarıyla birlikte asabedir. Bu durumda kız kardeş, aldığı payı asabe olarak almaktadır. Ama oğlun kızıyla birlikte bir erkek kardeşi de bulunsaydı, üçte ikiden sonraki payı bu ikisi kendi aralarında ikili birli paylaşırlardı. Ölenin kız kardeşine de bir şey verilmezdi.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Kays el-Evedi, Hüzeyl b. Şurahbil el-Evedi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Ebu Musa el-Eş'ari ile Selman b. Rebai'ya gelerek ölen bir kimsenin geride kızı ile kız kardeşini ve oğlunun kızını bırakması durumunda bunların mirası nasıl paylaşacaklarını sordu. Kendisine cevaben terekenin yarısını kızının, diğer yarısını da kız kardeşinin alacağını söylediler. Oğlunun kızına pay vermediler.

Ve "İbn Mesud'a *radıyallahu anh* git, o da bu meselede bize uyacaktır" dediler.

Adam bu defa İbn Mesud'a *radıyallahu anh* gitti. Meseleyi ona sordu. Ve onların cevaplarını da kendisiyle paylaştı.

Bunun üzerine İbn Mesud'a *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Onların dediklerine uyarsam sapmış olurum, hidayete erenlerden olmam. Lâkin ben bu meselede Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmettiği şekilde hükmedeceğim. Ölenin kızına terekenin yarısı, oğlunun kızına altıda biri verilir. Bu ikisinin toplamı terekenin üçte ikilik hissesini tamamlar. Artan kısım da ölenin kız kardeşine verilir. Şu altıda birlik hisseyi ölenin oğlunun kızı asabe olarak değil, farz hisse olarak almaktadır."

Bu hususta ulema arasında ihtilaf yoktur. Sadece Ebu Musa el-Eş'ari ile Selman b. Rebia'dan gelen rivayet buna muhaliftir. Eğer yukarıdaki meselede ölenin oğlunun kızının beraberinde o kızın bir de erkek kardeşi olsaydı, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* onlara muhalefet etmeyecekti. Terekenin yarısını ölenin kızına, diğer yarısını ise kendi aralarında ikili birli paylaşmak üzere ölenin oğlunun kızı ile oğluna verecekti. Bu durumda kimseye altıda bir hisse verilmez. Ama beraberinde erkek kardeşi olmasa, ölenin oğlunun kızına altıda bir verilir. Bu da oğlun kızının, tıpkı ölenin kendi kızı gibi bazen farz hisse sahibi olarak bazen de erkek kardeşleriyle birlikte asabe olarak mirasçı olacağına delalet etmektedir. Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* göre ölen kimsenin geride bir kızı, oğlunun kızları ve bir de oğlunun oğlu kalırsa, terekenin yarısı kızına verilir. Kalanı da alacakları terekenin altıda birini aşmayacak şekilde kendileriyle oğlun oğlu arasında ikili birli hesaba göre paylaşılır. Çünkü oğlun kızlarına altıda birden fazla pay verilmez. Bu durumda ne farz hisseleri tek başına, ne de asabelikleri tek başına esas alınmamaktadır. Lâkin farz hisseleri altıda biri geçmemek üzere esas alınmaktadır. Ancak ondan daha azıda göz önünde bulundurulmaktadır ki bu da kıyasa aykırıdır. Doğrusunu Allah bilir.

Kelale Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُٓ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer."[165]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ölenin kendisine "kelale" dendiği gibi, bazı mirasçılarına da "kelale" denir. Ama ayetten anlaşıldığına göre buradaki "kelale" kelimesi, ölenin kendisi için kullanılmıştır. Yani ayette geçen "kelale" kelimesi, ölünün hâli ve sıfatıdır. Bu nedenle de ayette mansûb olarak yer almıştır.

Semît b. Umeyr, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Epey bir zaman ben "kelale" kelimesinin anlamını bilmiyordum. Meğer bu kelime, kişinin babasız ve evlatsız kalması imiş."

Asım el-Ahvel'in bildirdiğine göre Şa'bi, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır."

Hz. Ömer *radıyallahu anh* vurulduğunda şöyle demişti: "Ben, kelale'nin çocuksuz ve babasız kalmak anlamına geldiğini düşünüyordum. Ama Ebû Bekir'e muhalif olarak Allah'ın huzuruna çıkmaktan utanırım. Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır."

Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Vurulduğu zaman insanlar içinde Ömer b. Hattab ile en son konuşan ben oldum. Şöyle dediğini işittim: "Doğru olan senin söylediğinmiş." Kendisine, "Ben ne dedim ki?" diye sordum. Şöyle demiştin: "Kelale, çocuğu olmayan kimsedir."

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr b. Dinar, Hasan b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radıyallahu anh* "Kelale" yi sordum. "Kelale, çocuğu ve babası olmayan kimse demektir" diye cevap verdi. Kendisine "Yüce Allah kitabında (kelale'nin tanımıyla ilgili olarak) (اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ) **"Çocuğu olmayan bir kişi ölür**

165 Nisâ, 4/12

de kız kardeşi bulunursa..."[166] buyuruyor" dememe üzerine kızdı ve beni yanından kovdu.

Ayetin zahiri ve görüşlerini naklettiğimiz sahabilerin ifadeleri, mezkûr ayette geçen "kelale" kelimesinin ölenin sıfatı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü sahabiler, "kelale"yi, babası ve çocuğu olmayan kimse olarak nitelemişlerdir. Bazıları da bu kelimenin, çocuğu olmayan kimse anlamına geldiğini söylemişlerdir ki bu, malına mirasçı olunan ölünün sıfatıdır. Zira bilindiği gibi sahabiler bu kelimeyle, babası ve çocuğu olmayan mirasçıyı kastetmiş değillerdir. Çünkü mirasçının babasının ve çocuğunun mevcut olması, miras bırakanın malından alacağı payın hükmünü değiştirmez. Ama ölünün babasının ve çocuğunun mevcut olması, diğer mirasçıların alacakları payın hükmünü değiştirir.

"Kelale" isminin bazı mirasçılar için de kullanılabileceğine delalet eden delillerden bazıları şunlardır:

Şube'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben hastayken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni ziyarete geldi. Kendisine "Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Bana kelale olan kimse mirasçı olacak. Mirasım nasıl paylaştırılır?*" diye sordum. Bunun üzerine feraiz ayeti indi.[167]

Bu rivayeti Muhammed b. Münkedir'den sadece Şube nakletmiştir. Rivayette anlatıldığı gibi Cabir *radıyallahu anh*, kelale olanların kendisine mirasçı olacağını söylemiş, Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* buna itiraz etmemiştir.

İbn Avn'ın bildirdiğine göre Beni Sa'd kabilesinden bir adam, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın *radıyallahu anh* Mekke'de hastalandığını ve Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Benim ancak kelale olan mirasçım vardır.*"[168]

Sa'd da *radıyallahu anh*, mirasçılarının kelale olduklarını söylemiştir.

---

166 Nisâ, 4/176
167 Buhari, Vudû', 43
168 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 13/232

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın *radıyallahu anh* hadisi, Cabir'in *radıyallahu anh* hadisine göre zaman itibariyle daha öndedir. Çünkü Sa'd *radıyallahu anh* Mekke'de hastalanmıştır. Ve bu rivayette "kelale" ayetinden bahsedilmemektedir. Bazıları Sa'd'ın *radıyallahu anh* Veda haccında, bazılarıysa Mekke fethi senesinde hastalandığını söylemişlerdir. Doğru olan, Mekke fethi senesinde hastalanmış olmasıdır, denilmektedir. Cabir'in *radıyallahu anh* hastalanmasıysa Medine'de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ömrünün son günlerinde olmuştur.

Şube'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Berâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: En son inen ayet, (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor.»"**[169] En son inen sure ise Berâe (Tevbe) suresidir.

Yahya b. Âdem dedi ki: Bize ulaşan bir habere göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine "kelale" yi soran bir adama şöyle cevap vermiştir: "Sana sayf (yaz) (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor»"**[170] ayeti yeter. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayete "yaz ayeti" demiştir. Çünkü bu ayet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye gitme hazırlığını yaparken yaz mevsiminde inmiştir. O sıralarda kendisine Hac ayeti nazil olmuştu:

(وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا)

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."[171]

Bu, Medine'de inen en son ayetti. Bundan sonra çıkıp Mekke'ye gitti. Arefe günü Arafat'ta (اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ) **"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim"**[172] ayeti indi. Ertesi gün, yani Kurban bayramının ilk gününde de (وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ) "Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'**a döndürülüp götürüleceksiniz"**[173] ayeti indi. Artık bun-

169 Nisâ, 4/176
170 Nisâ, 4/176
171 Âl-i İmrân, 3/97
172 Mâide, 3/5
173 Bakara, 2/281

dan sonra vefat edinceye kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hiç ayet inmedi. Biz böyle duyduk.

Yahya b. Âdem dedi ki: Başka bir hadiste anlatıldığına göre bir adam, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kelale" yi sormuş, Resûlullah adama şöyle cevap vermiştir:

(مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَا وَالِدٌ فَوَرَثَتُهُ كَلَالَةٌ)

"Bir kimse ölür de çocuğu ve babası yoksa onun mirasçıları kelaledir." [174]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada hadislerin hangi tarihte varid olduğu, ayetlerin de hangi tarihte indiği söylenmemiştir. Zira anlattığımız gibi hüküm, tarihe göre değişebilir. Lâkin ayet ve hadisler bu konuyla bağlantılı olarak zikredildi. Biz burada "kelale" isminin bazen ölü için bazen de mirasçılar için kullanıldığını açıklamak istedik.

Selef uleması "kelale" mirası konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Cerir'in bildirdiğine göre Amr b. Mürre, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh*, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kelale olan kimseye nasıl mirasçı olunur?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Yüce Allah bunu açıklamadı mı?"*** dedikten sonra şu ayeti okudu:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer."

---

174 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 25/263

Bundan sonra da Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ)

"Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor."[175]

Hz. Ömer *radıyallahu anh* bunu anlamamış ve kızı Hafsa annemize *radıyallahu anh,* "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* keyfi yerinde olduğunu gördüğün zaman bunu ona sor" demişti. Hafsa da *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* keyfinin yerinde olduğunu gördüğü bir zamanda bunu sormuştu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hafsa'ya *radıyallahu anh,* ***"Bunu bana sormanı baban mı tenbihledi? Babanın bunu öğrenebileceğini asla zannetmiyorum!"*** demişti. Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle derdi: "Ben bunu öğrenebileceğimi asla zannetmiyorum. Zaten Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* diyeceğini demiştir."

Üç Şey Bize Açıklansaydı, Dünyadan ve Dünyadaki Her Şeyden Daha Çok Hoşumuza Giderdi

Süfyan'ın bildirdiğine göre Amr b. Mürre'nin babası Mürre, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ لَأَنْ يَكُونَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيَّنَهُنَّ لَنَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا: الْخِلَافَةُ، وَالْكَلَالَةُ، وَالرِّبَا)

"Üç şey var ki, *Resûlullah* *sallallahu aleyhi ve sellem* ***onları bize açıklamış olsaydı, benim için dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha hoş ve sevimli olurdu: (O üç şey şunlardır): Hilafet, kelale ve riba."***[176]

Katade'nin bildirdiğine göre Ma'dan b. Ebi Talha, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "kelale" kadar çok sorduğum başka bir şey yoktur. (Bunu kendisine o

175 Nisâ, 4/176
176 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/448

kadar çok sordum ki) nihayet parmağını göğsüme dürttü. Sonra da ***"Sana yaz ayeti*** (Nisa, 176) ***yeter"*** dedi.[177]

Vefat ederken Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bilesiniz ki ben kelale hakkında bir şey söylemedim."

Zikretmiş olduğumuz bu rivayetler, kelale hakkında kesin bir hükmün olmadığına delalet etmektedir. Kelalenin manası ve bu kelimeden neyin kastedildiği pek net değildir. Said b. Müseyyeb dedi ki: "Hz. Ömer kelale hakkında bir yazı yazdı. Ama vefat edeceği zaman o yazıyı imha etti ve 'Siz bu konuda görüşünüzü ortaya koyuyorsunuz. Bu da Ömer'den bir rivayetti' dedi."Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* , "Kelale, evladı ve babası olmayan kimsedir" dediği rivayet edilmiştir. "Kelale, evladı olmayan kimsedir" dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Ebû Bekir Sıddık, Hz. Ali ve kendisinden gelen iki rivayetten birinde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* "Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Salim'in bildirdiğine göre Şa'bi, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır."Zeyd b. Sabit'in de *radıyallahu anh* aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre kelale, ölenin babasından başka mirasçılarıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Evladın kelaleden olmadığı hususunda sahabiler görüş birliği etmişlerdir. Babanın kelaleden olup olmadığı hususunda ise farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Cumhura göre baba, kelalenin kapsamı dışındadır. Kendisinden gelen iki rivatten birinde İbn Abbas da *radıyallahu anh* aynı şeyi söylemiştir. Başka bir rivayete göre ise kelale, evlat dışındaki mirasçılardır.

"Kelale" kelimesi hakkında selef uleması bu farklı görüşleri ortaya koyarak ihtilaf ettiklerine, Hz. Ömer bu kelimenin manasını Peygamber'e

---

177 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/258

sallallahu aleyhi ve sellem sorduğuna, onun da kendisini (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor»"**[178] ayetinin manasına ve hükmüne yönlendirdiğine, Hz. Ömer de lisan bilgisine sahip olup lügati bilmenin yollarından habersiz olmadığına göre, "kelale" kelimesinin manasının lügat yoluyla anlaşılamayacağı tespit edilmiş oldu.

Ayrıca bu ayetin, manasını anlayabilmek için muhkem ayetlere göre değerlendirerek ortaya koyabileceğimiz müteşabih ayetlerden olduğu da tespit edilmiş oldu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "kelale" kelimesinin manasını soran Hz. Ömer'e cevap vermemiş, sorduğu sorunun cevabını (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor»"**[179] ayetinden çıkarmasını emretmişti. Bu da birkaç manaya delalet etmektedir.

Bunlardan biri şudur: Hz. Ömer'in kelaleyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorması, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ona kelalenin manasını nass yoluyla cevap vermesini vacip kılmıyordu. Eğer nass yoluyla cevap vermesi vacip olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'e kelale hakkında bir açıklama yapmadan bırakmazdı. Çünkü Hz. Ömer'in bu soruyu sorduğu zaman kelale mirasıyla ilgili bir hadise meydana gelmiş değildi ki, ona göre bir miras taksimatı yapmak gereksin. Şayet öyle bir durum söz konusu olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'i, kendisine bir açıklama yapmadan bırakmazdı. Kelale meselesiyle ilgili bir hâdise meydana geldiği için değil, sadece kelale ayetinin manasını nass yoluyla öğrenmek isteyen bir kimse olarak Hz. Ömer bu soruyu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her büyük ve her küçük hüküm hakkında insanlara nass yoluyla açıklama yapacak değildi. Çünkü hükümlerin bazısı ismi ve sıfatı ile zikredilmiştir. Bazısı ihtimale meydan vermeyecek şekilde hakkında bilgi veren bir delil ile ortaya konmuştur. Bazı hükümler de rey ile yapılacak içtihada bırakılmıştır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'i, sorduğu sorunun cevabını bulması için içtihada yönlendirmişti. Bu da onu içtihada

---

178 Nisâ, 4/176
179 Nisâ, 4/176

ehil gördüğüne ve onun, hakkında Yüce Allah'ın (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) **"Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"**[180] buyurduğu kimselerden olduğuna delalet etmektedir. Bunda, meselelerin hükmünü ortaya koymak için rey ile içtihat etmenin caizliğine delalet vardır. Karşılaşılan hadiselerin hükmünü ortaya koymak için rey ile içtihadın, başvurulacak bir mesned olduğuna delalet vardır. Müteşabih ayetlerin manasını ortaya koyabilmek için onları muhkem ayetlere göre manalandırırken içtihatta bulunmak gerektiğine delalet vardır. "Kelale" kelimesinin manasını ortaya koyabilmek için içtihatta bulunmak gerektiği hususunda sahabiler ittifak etmişlerdir. Bilindiği gibi bazıları kelale kelimesinin, ölenin geride evladının ve babasının olmaması manasına geldiğini söylemişlerdir. Bazıları evladının olmaması manasına geldiğini söylemişlerdir. Hz. Ömer *radıyallahu anh* bu kelimenin manasıyla ilgili olarak muhtelif cevaplar vermiş, bazı durumlarda susup cevap vermemiştir. Bu kelimeyi kendi içtihatlarına göre manalandıranlardan hiçbiri diğerini ayıplamamıştır. Bu da meselelerin hükmünü belirlemede içtihadın caiz olduğu hususunda görüş birliği içinde olduklarına delalet etmektedir.

Kendi Görüşüne Göre Kur'an'ı tefsir eden, İsabet Etmiş Olsa Bile Hata Etmiştir.

Ebu İmran el-Cevni'nin bildirdiğine göre Cündeb b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ)

"Kendi görüşüne göre Kur'an hakkında konuşan (onu tefsir eden), isabet etmiş olsa bile hata etmiştir."[181]

Bu hadis, delillere dayanmaksızın vehmettiği bazı şeylere ve aklından geçenlere göre Kur'an'ı tefsir eden kimseler hakkındadır. Ama delillere

180 Nisâ, 4/83

181 Tirmizi, Ebvabu Tefsiri'l-Kur'an, 1

dayanarak manasını anlamaya ve hükmünü ortaya koymaya çalışan, bunu yaparken de manası üzerinde ittifak edilen muhkem ayetleri esas alan kimseler ise övülmüş, sevap kazanmış ve haklarında Yüce Allah'ın (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) **"Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"** buyurduğu kimselerden olmuşlardır.

Lügat âlimleri "kelale" nin manası hakkında görüş beyan etmişlerdir. Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: "Kelale, öldüğünde kendisine babası ve oğlu mirasçı olmayan kimse demektir. Araplara göre bu kişi keledir. "Kelale" kelimesi (تَكَلَّلَ) fiilinin mastarıdır. (تَكَلَّلَهُ النَّسَبُ) dendiğinde "(Babası ve oğlu olmadığı için) nesebi kendisine şefkat ve merhamet gösterdi" manası kastedilir.

Ebu Ubeyde dedi ki: (وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً) ayetindeki (يُورِثُ) fiilinin (ra) harfini esre harekesiyle okuyan, "Evlat ve baba olmayan kimse" manasını kastetmiş olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يُورِثُ) fiilinin "ra" harfini esre harekesiyle okuyanlar, Hasan ile Ebu Recâ el-Utaridi'dir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Kelale" kelimesinin sözlükte kuşatma anlamına geldiği söylenmiştir. Mesela başı kuşatıp çevrelediği için "tac'a", kelale kökünden gelen "iklil" denmiştir. Kapsamına giren bütün birimleri kuşatıp çevrelediği için "tüm" kelimesinin Arapça karşılığı olarak "küll" kelimesi kullanılmıştır. Nesepte kelale, evlat ve babayı kuşatıp çevreleyen erkek ve kız kardeşler demektir. Erkek ve kız kardeşler kişiyi kuşatıp çevreler, ona atfen nesebe katılırlar. Evlat ile baba kelale değildirler. Çünkü nesebin kök ve omurgasının dayandığı son nokta, evlat ve babadır. Bunların dışındakiler soy ağacının kökü dışındaki dallar gibidirler. Bunlar her ne kadar soydan sayılsalar da aralarındaki bağ, baba ile oğul arasındaki doğum bağı değil, başa takılan taç ile baş arasındaki bağ gibi mensubiyet bağıdır. Bu da "kelale"yi baba ve oğul dışındaki mirasçılar şeklinde manalandıranların söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Oğul "kelale"den olmadığına göre baba da "kelale"den değildir. Çünkü bu ikisinden her birinin ölü ile kendisi arasındaki bağ, doğum yoluyla meydana gelmiş bir bağdır. Ancak erkek ve kız kardeşler böyle değildirler.

Çünkü onlardan her birinin ölü ile kendisi arasındaki bağ, doğum yoluyla meydana gelmiş bir bağ değildir. Oğlu kelale kapsamından çıkarıp sadece baba dışındaki mirasçıların kelale olduğunu söyleyen kimse, 'Oğul, babadan türemiştir. Sanki onun bir parçasıdır. Ama baba, oğuldan türememiştir. Nitekim kardeşlik bağıyla ölüye mensup olan erkek ve kız kardeşler de kelaleden değildir' düşüncesinden hareketle böyle demiş olabilir. Böyle diyen kimse, "kelale"yi ölünün, kendisinden türemiş olduğu veya onun bir parçası olduğu kimse olarak değerlendirmiştir. Buna göre oğul gibi ölüden türemiş olan kimse kelale değildir.

"Kelale" kelimesi, cahiliyet devrinde de bilinen meşhur bir kelimeydi. Şair Amir b. Tufeyl, bir şiirinde şöyle demiştir:

(إني وإن كنت ابن فارس عامر ** وفي السر منها والصريح المهذب)

(فما سودتني عامر عن كَلالَة ** أبى الله أن أسمو بأم ولا أب)

Ben Âmir kabilesinin kahramanının oğlu olduğumdan dolayı değil

Esasen gizli, açık bütün hal ve gidişatımda edepli ve terbiyeliyim.

Âmir kabilesi babadan oğula usûlüne uyarak beni reis yapmış değiller.

Allah, benim anam ve babam sayesinde yücelmemi hoş karşılamadı.

Şair Âmir, kabilesinin kendisine akrabalık bağı sebebiyle değer verdiklerini gördüğünü belirtmektedir. Ama kendisi, kabilenin başına geçmesinin ve onlara lider olmasının nesep ve kelale yoluyla değil, kendi üstün meziyetleri sayesinde olduğunu bildirmektedir.

Bazıları, akraba olan iki kişinin birbirlerinden uzaklaşmaları durumunda (كَلَّتْ الرَّحِمُ بَيْنَ فُلَانٍ وَفُلَانٍ) derler. Bir kişi bir başkasının üzerine hücum ettikten sonra bırakıp ondan uzaklaştığında (حَمَلَ فُلَانٌ عَلَى فُلَانٍ ثُمَّ كَلَّ عَنْهُ) derler. "Kelale", âciz kalmak manasına da gelmektedir. Çünkü âciz kimse, elde etmek istediği şeyden uzak kalır.

Şair Ferezdak bir şiirinde der ki:

(وَرِثْتُمْ قَنَاةَ الْمُلْكِ غَيْرَ كَلاَلَةٍ ** عَنْ ابْنَيْ مَنَافٍ عَبْدِ شَمْسٍ وَهَاشِمٍ)

Hükümranlık makamını kardeşlik ve amcalık bağıyla değil, Babadan oğula, Abdümenafın oğulları Abdüşşems ile Haşim'den miras olarak devraldınız.

Yüce Allah "kelale" kelimesini Kitabının iki yerinde zikretmiştir.

Biri şu ayettir:

(قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"De ki: «Allah, size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır.»"[182]

Ayette, ölenin oğlunun olmaması durumunda erkek ve kız kardeşlerinin mirasından bahsedilmekte ve onlar kelale olarak adlandırılmaktadır. Bu ayette her ne kadar zikredilmiş olmasa da, kardeşlerinin mirasçı olabilmeleri için babasının hayatta olmaması şarttır. Çünkü Yüce Allah, surenin başında (وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ) **"(Yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir"**[183] buyurmuştur. Yüce Allah, babanın mevcud olması durumunda kardeşleri mirasçı kılmamıştır. Şu hâlde ölenin oğlu

182 Nisâ, 4/176
183 Nisâ, 4/11

kelalenin dışına çıktığı gibi babası da kelalenin dışına çıkmış oldu. Çünkü Yüce Allah, ölenin oğlunun ve kızının mevcud olması durumunda kardeşlerini mirasçı kılmadığı gibi, babanın da mevcud olması durumunda onları mirasçı kılmamıştır. Ölenin kızı da kelale değildir. Mesela ölen bir kimse geride bir veya iki kızını, ana baba bir erkek ve kız kardeşlerini ya da baba bir erkek ve kız kardeşlerini bırakırsa, kızları kelale değildir. Onlarla birlikte mirasçı olanlar kelaledirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar."[184]

Burada sözü edilen kelale, ana bir erkek ve kız kardeşlerdir. Ölenin babası, oğlu veya kızı varken bunlar mirasçı olamazlar. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın *radıyallahu anh* kıraatine göre bu ayetin (وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ لِأُمٍّ) şeklinde okunduğu rivayet edilmiştir. Bununla beraber ayette kastedilen kardeşlerin ana-baba bir veya baba bir kardeşler değil, ana bir kardeşler olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Tavus, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Kelale, ölenin çocuğu dışındaki mirasçılarıdır. Ana baba ile birlikte mirasçı olduklarında ana bir kardeşler, terekenin altıda birini alırlar. Bu da ananın payını üçte birden azaltıp altıda bire indiren altıda birdir."Ancak bu, şaz bir görüştür.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen 'Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır' sözünü açıklamıştık. Ana bir erkek ve kız kardeşlerin terekenin üçte birini eşit olarak paylaşacakları hususunda ulema arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

---

184 Nisâ, 4/12

Dedenin kelale şeklinde mirasçı olup olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bazıları onun kelale şeklinde mirasçı olmadığını söylemişlerdir. Diğer bazılarıysa tam aksine onun kelale olduğunu söylemişlerdir. Erkek ve kız kardeşleri dede ile birlikte mirasçı kılanlar dedeyi kelaleden saymışlardır. En uygunu, üç sebepten dolayı dedenin kelale dışında olmasıdır. Şöyle ki:

1-Oğlun oğlunun kelale dışında olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü o, ölüye aradaki doğum bağı vasıtasıyla mensuptur.

2-Dede, nesebin aslıdır. Baba gibidir. Nesebin dışında değildir. Kelale, nesebin omurgasından ve kütüğünden olmadığı hâlde nesebe atfedilen ve onu kuşatıp çevreleyenler olduklarına göre, dedenin kelale dışında olması gerekir.

3-Dedenin (وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ) ayeti kapsamına girmediği, aksine kapsamı dışında olduğu, ana bir kardeşlerin ölenin oğlu ve kızıyla birlikte mirasçı olamadıkları gibi, dedesiyle birlikte de mirasçı olamayacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bu da kelale dışında kalmada dedenin baba gibi olduğuna delalet etmektedir. Yine bu, ölenin erkek ve kız kardeşlerinin kendisiyle birlikte mirasçı olamamaları bakımından dedenin baba gibi olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu senin anlattığın gibi kızın kelale dışında olduğuna, o varken ana bir erkek ve kız kardeşlerin mirasçı olamayacaklarına, sadece ana baba bir erkek ve kız kardeşlerin kendisiyle birlikte mirasçı olabileceklerine, dedenin de aynı statüde olduğuna delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlatmış olduğumuz şeyleri bu meselenin illeti yapmadık ki, söylediğin şeyler bizi ilzam edip haksız duruma düşürsün. Biz sadece şunu demiştik: "Kelale" kelimesi baba ve oğul gibi dedeyi de kapsamadığına göre, ayetin zahiri, dedenin yokluğunda ancak erkek ve kız kardeşlerin mirasçı olmalarını gerektirmektedir. Ancak onların dede ile birlikte mirasçı olabileceklerine dair bir delil bulunması bunun dışındadır. Ölenin kızı da her ne kadar kelale dışında ise de, ölenin baba bir erkek ve kız kardeşlerinin onunla birlikte mirasçı olabileceklerine

dair delil vardır. Bu delil dolayısıyla bu durumu ayetin zahir hükmünden özel olarak tahsis etmiş olduk. Ayetin zahir hükmü kelale adının kapsamına giren diğerleri için yürürlükte kaldı. Doğrusunu Allah bilir.

Avl Bahsi

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Feraizde ilk defa avl[185] yapan Ömer b. Hattab'dır. Taksimat hesabını yaparken hisseler birbirine karışıp işin içinden çıkılamaz olduğunda, "Vallahi, Allah'ın hanginizi öne aldığını, hanginizi sona bıraktığını bilemiyorum" dedi. Ömer *radıyallahu anh*, takvalı bir insandı. Sonra şöyle dedi: "Malı size hisselere göre taksim etmekten başka çıkar bir yol bulamıyorum. En uygun çözüm yolu bence budur." Böyle dedikten sonra meselenin paydasını yükselterek/avl ederek taksimatı ona göre yaptı.

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Haris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, iki kız, ana-baba ve karı mirasçı oldukları bir meselede karının hissesi için, avl'den dolayı "Sekizde biri dokuz oldu" dediğini rivayet etmiştir.

Hakem b. Uteybe de Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile Zeyd b. Sabit de *radıyallahu anh* bu görüştedirler.

Rivayete göre avl yapmayı Hz. Ömer'e ilk tavsiye eden, Hz. Abbas b. Abdülmuttalip olmuştur. Ubeydullah b. Abdullah, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "Feraizde ilk avl yapan kişi Ömer b. Hattab'dır. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın öne getirdiğini öne getirmiş olsa, hisselerde bir haksızlık olmaz."

Kendisine, "Allah'ın öne getirdiği hisse ile geride bıraktığı hisse hangisidir?" diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Bir hisseden başka bir hisseye geçen hisse sahibi, Allah'ın öne çıkardığı hisse sahibidir. Ama bir

185 Avl: Mirasın taksiminde, belirli hisse sahiplerinin (eshab-ı ferâiz) terekeden alacakları payların toplamının ortak paydadan fazla çıkması halinde, payların toplamından elde edilen sayının ortak payda kabul edilerek mirasçıların hisselerinin belirlenmesine denir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü)

hisse sahibi bulunduğu konumdan aşağılara düşürülür ve terekenin sadece artakalan kısmı kendisine verilirse, o da Allah'ın geride bıraktığı hisse sahibidir. Yüce Allah'ın öne getirdiği hisse sahipleri, karı-koca ve anadır. Çünkü bunlar, avl olunca en fazla bir hisseden başka bir hisseye geçerler. Ama kızlar ve kız kardeşler, avl yapıldığında farz hisselerinden aşağılara inip iki kız ve erkek kardeşlerle birlikte asabe durumuna gelmektedirler. Terekeden artakalan kısmı erkeklerle birlikte alabilmektedirler. Bu sebeple biz önce farz hisse sahiplerinin hisselerini vereceğiz. Sonra zarar, geride kalanlara dokunacaktır. Onlar da asabe olduklarında, terekenin artakalan kısmını hak edeceklerdir."

Ubeydullah b. Abdullah dedi ki: İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, 'Keşke Ömer'e müracaat edip bunu ona anlatsan' dedik. Şöyle karşılık verdi: "Ömer heybetli adamdır. Ama bu konuda kendisiyle konuşsaydım, muhakkak görüşünden dönerdi."

Zühri dedi ki: "İbn Abbas, takvalı bir insan ve adil bir imam olan Hz. Ömer'in önüne geçip onun kesinleştirdiği bir uygulamaya muhalefet etmeseydi, ilim ehlinden iki kişi İbn Abbas'ın kendisine muhalefet etmezdi."

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Nüceyh, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* feraiz ve avli anlattığını işittim. Şöyle diyordu: "Kum kümesindeki taneleri sayan ve bunları, yarım, yarım ve üçte bir şeklinde taksim ettiği bir mala yerleştirmeye kalkan kimse, birinci yarımı birinci yarıma, ikinci yarımı da ikinci yarıma yerleştirdikten sonra mal tamamlanır ve üçte birlik kısma yer kalmaz."

Atâ, kendisine şöyle dediğini ifade ediyor: Kendisine dedim ki: "Ey Abbas'ın babası, bu anlattıklarının ne sana ne de bana faydası vardır. Sen veya ben öldüğümüzde mirasımız, bizim görüşümüze aykırı olarak bu milletin kabul ettiği görüşe göre paylaştırılacaktır."Ben böyle deyince şöyle karşılık verdi: "Oğullarımızı ve oğullarını, kadınlarımızı ve kadınlarını çağıralım. Biz de onlar da toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lânetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım. Allah hiçbir malda yarım, yarım ve üçte birlik hisse var etmemiştir."

Birinci görüşün delili şudur: Yüce Allah kocaya mirasın yarısını, ana-baba bir kardeşe de yarısını, ana bir kardeşlere üçte birini vermiştir. Bunların bir arada olmalarıyla ayrı ayrı olmalarının hükmünü birbirinden ayırmamıştır. Dolayısıyla ayetin nassını her yerde imkânlar ölçüsünde uygulamak gerekmektedir. Ayrı ayrı olduklarında tereke, eğer hisselerine yetiyorsa, taksimat hisselerine göre yapılır. Bir arada mirasçı olduklarında, paylaştırma hesabında ayetin hükmünü uygulamak gerekir. Bazı hisse sahiplerine verip bazılarını mahrum bırakmak, eşit hakka sahip olan kimselerin bazısına zulmetmek olur. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* 'Allah'ın öne getirdiğini öne getirmek, geride bıraktığını geride bırakmak' ifadesine gelince bu avl durumunda da Allah'ın öne getirdikleri öne getirilmekte, geride bıraktıkları geride bırakılmakta ve asabe olması durumunda ona terekenin artakalanı verilmektedir. Asabe olmaması durumunda ise farz hisse sahiplerinden birinin diğerine göre bir önceliği yoktur. Mesela kız kardeşin hissesinin ne kadar olacağı nassla sabittir:

(وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ)

"Kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."

Nitekim koca, ana ve ana bir kardeşlerin hisseleri de nassla belirlenmiştir. Bu durumda bunların kızdan öne alınması nereden vacip oluyor? Oysa bu durumda da Yüce Allah, ölünün borçlarının ödenmesini nassla farz kıldığı gibi kızın hissesini de nassla belirlemiştir. Diğerlerinin onun önüne alınması gerekmemektedir.

İbn Abbas'ın görüşüne göre Allah, kızın hissesinin yok sayılmaması gerektiği yerde yoketmiş olmaktadır. 'Birinci yarımı birinci yarıma, ikinci yarımı da ikinci yarıma yerleştirdikten sonra mal tamamlanır ve üçte birlik kısma yer kalmaz' demek, farz hisseleri belirleyen ayete muhalefetin en çirkin bir örneğidir. usûl-ü fıkıhta ve miras meselelerinde buna benzer çok örnekler vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَٓا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma) yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır."

Ölen bir kimse geride bin dirhem para bırakır. Diğer taraftan da bir kişiye bin dirhem, ikinci bir kişiye beşyüz dirhem, üçüncü bir kişiye de bin dirhem borçlu ise bırakmış olduğu bin dirhem, alacakları oranında alacaklılara paylaştırılır. Bin dirhem paranın ikibinbeşyüz dirhemlik borcu karşılaması mümkün olmadığına göre, bunlara hiç ödeme yapılamaz demek doğru olmaz.

Bir adam malının üçte birinin bir adama verilmesini, altıda birinin de bir başkasına verilmesini vasiyet eder, ancak mirasçıları bu vasiyeti onaylamazlarsa, bu iki kişi terekenin üçte birini kendi aralarında kendilerine yapılan vasiyet oranında paylaşırlar. Aslında ikisine yapılan vasiyetin toplamı terekenin yarısı etmektedir. Bu durumda tereke dokuz hisse itibar edilerek bunun iki hissesi, kendisi için malın üçte biri vasiyet edilene verilir. Dokuzda bir hisse de malın altıda biri vasiyet edilen kişiye verilir.

Aynı şekilde bir adam ölüp geride bir oğlunu ve bir de kızını bırakırsa, oğlu yalnız başına olsaydı malın tamamını alacaktı. Kızı da yalnız başına olsaydı malın yarısını alacaktı. İkisi birlikte mirasçı oldukları için tereke üç hisse itibar edilerek bunun iki hissesi oğluna bir hissesi de kızına düşer. Feraizde avl hesabı böyle yapılır. Doğrusunu Allah bilir.

Müşreke Bahsi

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, müşreke meselesinde ihtilaf etmişlerdir. Müşreke meselesi şöyle tarif edilebilir:

Bir kadın vefat edip geride kocasını, anasını, ana bir iki kardeşini ve ana baba bir kardeşlerini bırakırsa Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Abbas, Ubeyy b. Kâ'b ve Ebu Musa el-Eş'ari dediler ki: "Malının yarısı kocasına,

altıda biri anasına, üçte biri ana bir iki erkek kardeşine verilir. Ana baba bir erkek ve kız kardeşleri ise mirastan mahrum kalırlar."

Süfyan-ı Sevri'nin bildirdiğine göre Amr b. Mürre, Abdullah b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* ana bir kardeşlerin bu meseledeki miras payları soruldu. Şöyle dedi: "Ne dersiniz? Bunların sayısı yüzü aşsa bile kendilerine üçte birden fazla verir misiniz?" Soranların "hayır" demeleri üzerine şöyle karşılık verdi: "Ben de onların payını üçte birden aşağı indirmiyorum."Böyle demekle Hz. Ali *radıyallahu anh* bu meselede ana baba bir erkek ve kız kardeşleri asabe yapmış oluyordu. Farz hisse sahipleri hisselerini aldıktan sonra onlara bir şey kalmıyordu.

Ömer b. Hattab, Abdullah b. Mesud ve Zeyd b. Sabit dediler ki: "Bu meselede malın yarısı kocaya, altıda biri anaya, üçte biri ana bir iki erkek kardeşe verilir. Sonra ana baba bir kardeşler, ana bir kardeşlere müracaat ederek onlara ortak olurlar. Onların almış oldukları üçte bir hisseyi kendileriyle eşit surette paylaşırlar."

Muammer'in bildirdiğine göre Vehb b. Münebbih, Hakem b. Mesud es-Sakafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab'ın ana baba bir kardeşleri, üçte birlik hissede ana bir kardeşlere ortak ettiğine tanık oldum. Bir adam ona, 'Geçen yıl buna aykırı bir hüküm vermiştin' deyince Ömer *radıyallahu anh*, 'Nasıl hüküm vermiştim?' diye sordu. Adam, 'Üçte biri ana bir kardeşlere vermiştin. Ana baba bir kardeşlere bir şey vermemiştin.' Bunun üzerine Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "O, bizim hükmümüze göre idi. Bu da bizim hükmümüze göredir."

Rivayete göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* bu meselede ana baba bir kardeşleri üçte birlik hisselerinde ana bir kardeşlere ortak etmezmiş. Bu durum ana baba bir kardeşlerin kendisiyle tartışmalarına kadar devam etmiş. Bu kardeşler kendisine şöyle demişlerdi: "Ey müminlerin emiri! Bu meselede bizim babamız var. Onların yok. Onların anası olduğu gibi bizim de anamız var. Şayet babamızın var olması sebebiyle bizi mirastan mahrum ediyorsan, onları anaları sebebiyle mirasçı kıldığın gibi, bizi de anamızın var olması sebebiyle mirasçı kıl. Farzet ki babamız bir eşşekti. Ama onlarla aynı ananın rahminde tepinmedik mi?" Böyle demeleri üzerine Hz. Ömer

radıyallahu anh, "Doğru söylüyorsunuz" dedi ve üçte birlik hisseye onları ana bir kardeşlerle ortak etti.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad, Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh* görüşüne ve ana baba bir kardeşleri üçte birlik hissede ana bir kardeşlere ortak etmemede kendisine tabi olanların görüşüne uymuşlardır.

Birinci görüş olan Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* görüşünün sahihliğinin delili şu ayettir:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُٓ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُۚ فَاِنْ كَانُٓوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَٓاءُ فِي الثُّلُثِ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar."[186]

Bu ayette ana bir kardeşlerin mirastaki payları üçte bir olarak belirlenmiştir.

Ana baba bir kardeşlerin mirastaki durumu ise şu ayette açıklanmıştır:

(يَسْتَفْتُونَكَۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْت۪يكُمْ فِي الْكَلَالَةِۜ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌۜ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۜ وَاِنْ كَانُٓوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۜ)

"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarı-

186 Nisâ, 4/12

sı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır.»"[187]

Görüldüğü gibi Yüce Allah ana baba bir kardeşler için belirli bir hisse takdir etmemiş, ancak artan malı erkek ve kız kardeşlerin kendi aralarında ikili birli paylaşmalarına hükmetmiştir.

Müşreke meselesinin baş tarafındaki örnekte sözü edilen müteveffa kadın geride kocasını, anasını, ana bir erkek kardeşini ve ana baba bir erkek ve kız kardeşlerini bıraksaydı malının yarısı kocasına, altıda biri anasına, altıda biri ana bir erkek kardeşine, artakalan ki bu da altıda birlik bir hissedir. Bu hisse de ana baba bir erkek ve kız kardeşler arasında ikili birli hesaba göre paylaşılır. Bunlar ana bir erkek kardeşin hissesine ortak olmazlar. Bunlar hisse sahipleriyle birlikte olduklarında terekenin sadece arta kalan kısmına farz hisse sahibi olarak değil, asabe sıfatıyla mirasçı olurlar. Dolayısıyla bunları ana bir kardeşlerin hissesine ortak etmemiz caiz olmaz. Ayetin zahiri de bunu reddetmektedir. Çünkü ayet bunlardan erkeklerin iki, kızların bir hisse olarak aldıklarını farz hisse olarak değil asabe olarak almalarını gerekli kılmaktadır. Bunlara farz hisse olarak verilen şey, ayetin hükmü dışındadır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

"Hisseleri sahiplerine veriniz. Bu hisselerden artakalan kısım, (baba tarafından) en yakın olan erkeğe verilir."[188]

Görüldüğü gibi farz hisse sahipleri terekedeki hisselerini aldıktan sonra artan kısım asabelere kalmaktadır. Asabeleri farz hisse sahiplerine ortak edenler, hadise muhalefet etmiş olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hepsi aynı annenin çocukları olduklarına göre babaları sebebiyle ana baba bir kardeşlerin mirastan mahrum olmamaları gerekir."

---

187 Nisâ, 4/176

188 Buhari, Feraiz 5

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü müteveffa kadın geride kocasını, anasını, ana bir erkek kardeşini, ana baba bir erkek ve kız kardeşlerini bıraksaydı terekenin yarısı kocasına, altıda biri anasına, altıda biri ana bir erkek kardeşine, arta kalan altıda biri de ana baba bir erkek ve kız kardeşlerine verilir. Bu durumda ana baba bir erkek ve kız kardeşlerden her birine belki de terekenin onda birinden daha az bir pay düşmüş olacaktır. Onlardan hiçbiri 'Aynı anadan olduğumuz hâlde baba sebebiyle beni mahrum ettiniz' deme hakkına sahip olmayacaktır. Dahası, ana bir erkek kardeşin payı, onlardan her birinin payından belki daha fazla olacaktır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Aynı anneden doğmuş olmaları altıda birlik hisseye ortak olmaları için bir illet teşkil etmez.

2-Ana baba bir kardeşler aldıkları mirası farz hisse olarak değil, asabe olarak alırlar.

Ana baba bir kardeşlerin ana bir kardeşlere ortak olmaları gerektiği görüşünün fasid olduğunu ortaya koyan delillerden biri de şudur: Müteveffa kadın geride koca, ana baba bir kız kardeş, baba bir erkek ve kız kardeş bırakırsa; terekenin yarısı kocasına, yarısı da ana baba bir kız kardeşine verilir. Baba bir erkek kardeşle kız kardeşe bir şey verilmezdi. Çünkü onlar asabedirler. Hisse sahiplerinin arasına giremezler. Burada baba bir erkek kardeşi görmezden gelemeyiz ki baba bir kız kardeş yalnız başınayken hak ettiği hisseyi alabilsin. Erkek kardeşiyle birlikte asabe oluşu onu altıda birlik hisseyi almaktan mahrum etmiştir. Aynı şekilde asabelik, ana baba bir kardeşleri ana bir kardeşlerin hak ettikleri üçte birlik hisseden mahrum etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Kız Kardeşle Kızın Mirasçılığı Hususunda Selef Ulemasının İhtilafı

Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* aralarında ihtilafa düşmeksizin dediler ki: "Bir adam vefat edip geride kızını, ana baba bir kız kardeşini ve bir de asabe olan bir mirasçısını bırakırsa, malının yarısı kızına, artanı da kız kardeşine verilir."

Bunlar bu hesapta ölenin kız kardeşini kendisinin kızıyla birlikte asabe yapmışlardır.

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Zübeyr *radıyallahu anh* dediler ki: "Terekenin yarısı kıza, artanı da nesebi ne kadar uzakta olursa olsun, asabeye verilir. Ölenin kızıyla birlikte olduğunda kız kardeşe mirastan pay verilmez."

İbn Zübeyr'in *radıyallahu anh* bu şekilde hükmettikten sonra bu görüşünden vazgeçtiği rivayet edilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Abbas'a *radıyallahu anh* demişler ki: "Hz. Ali, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh*, kız kardeşleri kızlarla birlikte asabe yapıyor ve terekenin artanını miras olarak onlara veriyorlar."

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh*, böyle diyenlere şu karşılığı vermişti:

"Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Yüce Allah (انِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ) **"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur"** buyuruyor. Ama siz, ölenin çocuğu varken de kız kardeşini mirasçı ediyorsunuz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci görüşe delil olarak şu ayet gösterilebilir:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[189]

189 Nisâ, 4/7

Bu ayetin zahiri kız kardeşin kız ile birlikte mirasçı kılınmasını gerektirmektedir. Çünkü ölen kişi, kendisinin erkek kardeşi olup akrabalarındandır. Yüce Allah, akrabaların mirasından erkeklere ve kadınlara pay verilmesini takdir etmiştir.

Şu hadis de birinci görüşe delil olarak gösterilebilir:

Ebu Kays el-Evedi'nin bildirdiğine göre Hüzeyl b. Şurahbil, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vefat edip geride kızını, oğlunun kızını ve ana baba bir kız kardeşini bırakan kimsenin terekesinin yarısının kızına, altıda birinin oğlunun kızına, -böylece ikisinin payının toplamı terekenin üçte ikisine ulaşmaktadır- arta kalan kısmın da kız kardeşine verilmesine hükmetti. Hisse sahipleri hisselerini aldıktan sonra malın kalan kısmını kız kardeşe verdi. Onu, ölenin kızı sebebiyle asabe yaptı. Erkek evladın olmaması durumunda kıza terekenin yarısının verilmesi, erkek evlat varken kızın bu kadar pay alamamasını delil gösterenlerin bu delili bizi ilzam etmemektedir. Şundan ki: Cenab-ı Allah, erkek evladın olmaması durumunda kız ile kız kardeşin paylarını belirlemiştir. Erkek evladın mevcut olması durumunda kızın mahrum kalacağını bildirmemiştir. Erkek evlat yokken malın yarısını alır demek, erkek evlat varken mahrum kalır anlamına gelmez. Çünkü erkek evlat varken kızlar pay alırlar veya alamazlar denmemiştir. Dolayısıyla ayetin delili olduğu gibi geçerli olmakta devam etmektedir.

Şu hâlde mezkûr ayetin manası şöyle olabilir: "Erkek evladı olmayan bir adam vefat ederse..."

Ayete bu şekilde mana vermek gerektiğini, devamındaki şu ifadelerden çıkarmaktayız:

(وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ)

"Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur."

Burada sözü edilen çocuktan kasıt, erkek çocuktur. Ulemanın tamamı bu görüştedir. Çünkü sahabilerin de üzerinde birleştikleri görüşe göre, bir

kadın vefat edip geride kızını ve erkek kardeşini bırakırsa, malının yarısı kızına, kalan kısmı da erkek kardeşine verilir. Evet, burada sözü edilen çocukla, ayetin baş tarafında bahsedilen erkek çocuk kastedilmektedir. Bu bağlamda başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ)

"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."[190]

Bu ayette sözü edilen çocukla erkek çocuğun kastedildiği hususunda ulema görüş birliği etmiştir. Çünkü sahabe ve onlardan sonra gelen fukahanın ittifakına göre, vefat eden bir kimse geride kızı ile ana babasını bırakırsa, malı altı hisse itibar edilerek bundan üç hisse kızına, birer hisse ana ve babasına, artan bir hisse de asabe olduğu için yine babasına verilir. Bu meselede ölenin kızı varken bile babası altıda birden fazla pay almış olmaktadır. Demek ki "Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır" ayetinde sözü edilen çocukla erkek çocuk kastedilmiştir. Keza bir adam vefat edip geride kızını ve babasını bırakırsa malının yarısı kızına, diğer yarısı da babasına verilir. Bu iki meselede de baba, ölenin çocuğu mevcut olduğu hâlde malın altıda birinden fazlasını almaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ümmetten bir grup şaz bir görüş ortaya atarak şöyle bir iddiada bulundular: Bir kimse vefat edip geride kızını ve kız kardeşini bırakırsa, malının tamamı kızına kalır. Aynı şekilde geride kızını ve erkek kardeşini de bırakmış olsa, yine malının tamamı kızına kalır. Doğrusu bu, Kur'an'ın zahirinin ve ümmetin icmasının dışında kalan bir görüştür.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ)

190 Nisâ, 4/11

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur."[191]

Bu ayette bir kızın hissesi ile kızların iki ve daha fazla sayıda olmaları hâlinde alacakları hisse kesin ve net olarak açıklanmıştır. Yani kız yalnız başına mirasçı olduğunda malın yarısını alır. Başka bir kız kardeşi de kendisine eklenecek olursa ikisi malın üçte ikisini alır. Bir delil olmadan bunlara daha fazlasının verilmesi caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yarım ve üçte ikiden söz edilmesi, senin bu anlattıklarının doğruluğuna delalet etmediğine göre Kur'an'ın zahir ifadelerinde, kızların belirlenen hisselerinden fazlasını almalarını engelleyen bir şey yoktur. Ama senin, kızların belirlenen hisselerinden daha fazlasını almayı hak ettiklerine dair hasmından bir delil getirmesini istemeye ihtiyacın vardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"** ayeti zikredilen hisselerle ilgili bir emir olduğuna göre, ayette belirlenen hisselerin ölçüsüne riayet etmek, bunları fazlalaştırmamak ve noksanlaştırmamak gerekir. Bunun aksini yapmak yasaklandığı için, her hisse sahibine hissesini ne eksik ne de fazla, tam vermek gerekir. Bunun böyle olması gerektiğini söyleyen, mezkûr ayetin başında geçen emirden dolayı böyle demiştir. Bu sebeple bir delil olmaksızın kızın hissesine ilave yapmaktan men olunduk.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır"[192] ayeti, ölen kimseye kızıyla birlikte erkek kardeşinin de mirasçı olabileceğine delalet etmektedir.

---

191 Nisâ, 4/11
192 Nisâ, 4/7

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olduğu şu hadis de buna delalet etmektedir: ***"Hisseleri sahiplerine veriniz. Bu hisselerden artakalan kısım, (baba tarafından) en yakın olan erkeğe verilir."***[193]

Yukarıdaki ayet ve hadisi birlikte değerlendirdiğimiz de şu sonuca varmaktayız: Kıza malın yarısını verdiğimizde, artakalan kısmı da erkek kardeşe vermemiz gerekecektir. Çünkü o, ölüye en yakın erkek akrabadır.

Ölüye Biri Aynı Zamanda Ana Bir Kardeşi Olan İki Amcaoğlunun Mirasçı Olması

Ölüye biri aynı zamanda ana bir kardeşi olan iki amcaoğlu mirasçı olursa, kimin ne kadar miras payı alacağı hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dediler ki: "Aynı zamanda ana bir kardeş olan amcaoğluna altıda bir verildikten sonra kalan kısım yine iki amcaoğlu arasında eşit olarak taksim edilir."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler.

Hz. Ömer ve Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dediler ki: "Malın tamamı aynı zamanda ana bir kardeş olan amcaoğluna verilir."

Diğer amcaoğlu farz hisse sahibi olmayıp sadece asabedir. Bu sebeple yine bu iki sahabi dediler ki: "Hisse sahibi olan hisse sahibi olmayana göre miras malı üzerinde daha çok hak sahibidir." Şureyh ile Hasan da bu görüştedirler.

Ana bir iki kardeşten biri aynı zamanda amcaoğlu ise böyle bir meselede mirasın nasıl paylaştırılacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bu iki kardeş önce mirasın üçte birini annelerinin nesebinden gelmeleri sebebiyle alıp kendi aralarında eşit olarak paylaşırlar. Kalan üçte ikilik kısmı ise aynı zamanda amcaoğlu olan diğer kardeş (asabe sıfatıyla) alır. Ulema, hem hisse sahibi hem de asabe olması sebebiyle aynı zamanda amcaoğlu

193 Buhari, Feraiz 5

da olan ana bir kardeşe mirasın tamamını vermediler. Aynı şekilde biri aynı zamanda ana bir kardeş olan iki amcaoğlundan hem ana bir kardeş, hem de amcaoğlu olanın hem hisse sahibi hem de asabe olması göz önüne alınarak, mirasın tamamını alıp diğerine göre mirasta öncelik hakkına sahip kılınması caiz değildir.

Hz. Ömer ile Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* bu meseleyi ana baba bir erkek kardeşle birlikte baba bir erkek kardeşin mirasçı olması meselesine benzetmişler ve mirasın ana baba bir erkek kardeşe kalacağını söylemişlerdir. Ancak diğerlerine göre bu iki mesele arasında bir benzerlik bulunmamaktadır. Çünkü her iki şahsın nesebi aynı yönden gelmektedir. O da kardeşlik yönüdür. Burada miras bırakan en yakın olan kişi mirası hak eder. O da hem ana hem de baba tarafından mirasçıya bağlanan kişidir. Bu kişinin, ana tarafından da mirasçının kardeşi olması, ayrıca ana bir kardeş hissesi de alma hakkını kendisine kazandırmaz. Bu vasfı sadece kardeşlik bağını güçlendirir. Ama iki amcaoğlundan birinin aynı zamanda ana bir kardeş olmasında durum farklıdır. Çünkü siz anadan kardeşlik bağı ile olmayan kardeşliği kuvvetlendirmek istiyorsunuz. Oysa arada amcazadelik gibi başka bir sebep vardır. Dolayısıyla amcazadeliği kardeşlik bağıyla güçlendirmeniz doğru olmaz. Önceki meselede aynı zamanda ana bir kardeş olan amcaoğlunun hissesi düşmemekte, aksine mirastan payını almaktadır. Mesela vefat eden bir kadın geride ana baba bir iki kız kardeşini, kocasını aynı zamanda amcaoğlu olan ana bir kardeşini bırakırsa, terekenin üçte ikisi iki kız kardeşine, yarısı kocasına, altıda biri de ana bir kardeşine verilir. Bu sonuncusu aynı zamanda amcaoğlu olduğu için mirastaki hissesi düşmez.

Vefat eden bir kadın geride kocasını, anasını, ana bir kız kardeşini ve ana baba bir kardeşlerini bırakırsa, terekesinin yarısı kocasına, altıda biri anasına, altıda biri ana bir kız kardeşine, artakalan kısmı da ana baba bir kardeşlerine verilir. Ana baba bir kardeşler, aynı anadan olduklarını ileri sürerek, ana bir kardeşin aldığı altıda birlik hisseye ortak olamazlar. Onlar ancak malın artan kısmını asabe olarak alabilirler. Hem ana hem de baba tarafından ölenin akrabası olmaları, asabeliklerini kuvvetlendirir. Ancak bu sebeple belirli bir hisse sahibi olma hakkını elde edemezler. Hem ana bir kardeş hem de amcaoğlu olan kişinin, ölüye ana tarafından akraba

olmasının, asabeliğini kuvvetlendirmede pek etkisi olmaz. Şayet kuvvetlendirseydi, ana baba bir kardeşler gibi sadece asabe olarak terekeden bir şeyler alması gerekirdi. Bunlar aynı anadan doğduklarını ileri sürerek ana bir kardeş hissesini alamazlar. Doğrusunu Allah bilir.

Ölen Kimsenin Borcunun ve Vasiyetinin Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır."[194]

Hâris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Siz vasiyeti borçtan önce okuyorsunuz. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ise vasiyetin yerine getirilmesinden önce borcun ödenmesine hükmetti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyetten önce borçların ödenmesi gerektiği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Zira (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"**[195] ayetinin manası, miras paylaşımının bu ikisinden yani borçların ödenmesinden ve vasiyetin yerine getirilmesinden sonra yapılacağı şeklindedir. Bu ayetteki (اَوْ) edatı "veya" manasına olmayıp "ve" manasınadır. Yani ayetin manası, "miras paylaşımı ya vasiyetin yerine getirilmesi ya da borcun ödenmesinden sonra yapılır" şeklinde olmayıp, "borçların ödenmesinden ve vasiyetin yerine getirilmesinden sonra yapılır" şeklinde olmalıdır. Zira (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti, miras paylaşımıyla ilgili cümleden istisna edilmiştir. Normalde "veya" manasına gelen (اَوْ) edatı olumsuz cümleye dâhil olursa "ve" manasına gelir.

---

194 Nisâ, 4/11
195 Nisâ, 4/11

Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا)

"Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme."[196]

(حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ)

"(Yahudilere) Tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında, bağırsaklarında bulunanlar ve kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık."[197]

Bu ayetlerdeki (اَوْ) edatı "ve" anlamındadır. (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti de istisna manasında olduğu için sanki şöyle denmek istenmiştir: "Yalnız ölenin vasiyeti ve borcu varsa, hem borcu ödendikten hem de vasiyeti yerine getirildikten sonra mirası paylaşılır. Ayette vasiyetin borçtan önce zikredilmiş olması, vasiyetin borç ödemesinden önce yerine getirilmesini vacip kılmaz. Zira ayetteki (اَوْ) edatı sıra ve tertip manasına değildir. Yüce Allah'ın, miras hisselerinden sonra bundan bahsetmesi, borçların ödenmesinden ve vasiyet için gerekli kısım ayrıldıktan sonra terekenin paylaşılabileceğini bize bildirmek içindir. Mesela bir kişi malının üçte birinin (fakirlere veya hayır kurumlarına verilmesini) vasiyet ederse, malın üçte biri çıkarıldıktan sonra mirasçılara hisseleri verilir. Bu durumda kadının dörtte birlik veya sekizde birlik hissesi terekenin kalan üçte ikisinden ödenir. Diğer mirasçıların da hisseleri aynı şekilde terekenin kalan üçte ikisinden ödenir. Vasiyetin yerine getirildiği üçte birden mirasçılara hisse ödenmez. Yüce Allah, mirasçıların hisselerinin vasiyet yerine getirildikten ve borçlar ödendikten sonra artakalan maldan hesaplanıp ödeneceğini bize bildirmek için borç ve vasiyeti birlikte zikretti. Her ne kadar ödenme konusunda borç, vasiyetten farklı ise de ayette ikisi birlikte zikre-

196 İnsan, 76/24
197 En'âm, 146/6

dilmiştir. Zira malın bir kısmı telef olursa ona göre vasiyet için ayrılacak olan mal ve mirasçıların alacakları payların miktarı da azalır. Ama borç böyle değildir. Çünkü malın bir kısmı telef olsa bile borç yine de malın artakalan kısmından tam olarak ödenir. Malın tamamı telef olsa, kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişinin ve tüm mirasçıların hakkı iptal olsa, kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişi bir bakıma mirasçıların ortağı gibi olur. Başka bir yönden de alacaklının benzeri olur. Şöyle ki: Mirasçıların hisseleri ancak vasiyet yerine getirildikten ve de borçlar ödendikten sonra kalan maldan hesaplanıp ödenir.

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır" ayetinin manası, kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişi kendisi için vasiyet edilen malı, mirasçıların paylarını almalarından önce alır, şeklinde değildir. Aksine kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişi sanki bir mirasçı gibi mirasçılarla birlikte hakkını alır. Paylaşımdan önce telef olan mal, hepsinin kesesinden gitmiş olur şeklindedir.

Vasiyetin Caiz Olan Miktarı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır."

Bu ayetin zahiri, hem az malla hem çok malla vasiyet etmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette geçen "vasiyet" kelimesi nekredir. Nekre olması, malın azını da çoğunu da kapsar. Ancak bu ayetten başka bir ayetin delaletinden anlıyoruz ki ayette kastedilen mana, malın tamamının değil bir kısmının vasiyet edilmesidir.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[198]

Yüce Allah bu ayette vasiyetten bahsetmeksizin mirasın gerekliliğini mutlak olarak bildirmiştir. Şayet (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti malın tamamının vasiyet edilmesini gerekli kılsaydı, (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır"** ayetinin, malın tamamının vasiyet edilmesinin caizliği ile neshedilmiş olması gerekirdi. Mirasın gerekliliği hususunda bu ayetin hükmü sabit olduğuna göre, vasiyet ayetiyle birlikte delil olarak kullanılması gerekir. Şu hâlde vasiyetin, malın bir kısmı ile sınırlı kalması, artan kısmının mirasçılara verilmesi icab eder ki, her iki ayetin hükmü geçerli olsun.

Bizim bu görüşümüzü şu ayet de doğrulamaktadır:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا)

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."[199]

Önce de te'vil edildiği gibi bu ayette malın tamamının vasiyet edilmesi yasaklanmakta, ancak malın bir kısmının vasiyet edilmesinin caizliğine delalet edilmektedir. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır.

Ümmetin hüsn-ü kabulle karşıladığı ve vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı kalmasının caizliğine delil olarak kullandığı bazı hadisler

198 Nisâ, 4/7
199 Nisâ, 4/9

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. O hadislerden biri şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Âmir b. Sa'd, babasından bahisle şöyle demiştir: Babam şiddetli bir hastalığa yakalandı. (İbn Ebi Halef dedi ki: Mekke'de hastalandı ve sonra iyileşti). Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu ziyaret etti. Sa'd *radıyallahu anh* şöyle dedi: 'Ya Resûlullah, benim çok miktarda malım var. Bir kızımdan başka bana mirasçı olacak kimsem de yoktur. Malımın üçte ikisini sadaka olarak vereyim mi?' Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hayır"*** deyince Sa'd *radıyallahu anh*, 'Yarısını sadaka olarak vereyim mi?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yine ***"Hayır"*** deyince Sa'd *radıyallahu anh*, '*Üçte birini sadaka olarak* vereyim mi?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem şöyle cevap verdi:* **"Üçte bir *olabilir. Aslında üçte bir bile çoktur. Mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha iyidir. Sen (aile fertlerin için) yapacağın her harcama, hatta eşinin ağzına götüreceğin lokma sebebiyle sevap kazanacaksın."***

Sa'd *radıyallahu anh*, sözlerine devamla şöyle diyor: 'Ya Resûlullah, hicretimden geri mi kalacağım?' diye sordum. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:* ***"Benden sonra burada kalıp Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapacağın her işten ötürü dereceni yükselteceksin. Burada kalman sebebiyle bazı kimselerin senden yararlanacağını, bazı kimselerin ise zarar göreceğini umuyorum. Allahım! Ashabımın hicretini tamamla. Onları dinsizliklerine gerisin geri döndürme. Lâkin asıl zavallı, Sa'd b. Havle'dir."***

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekke'de öldüğü için Sa'd b. Havle'nin yasını tutuyordu.[200]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayet birkaç çeşit hüküm ve fayda içermektedir.

Şöyle ki:

1-Malın üçte birini aşacak ölçüde vasiyette bulunmak caiz değildir.

200 Buhari, Cenaiz, 36; Müslim, Vasiyet, 5

2-Yapılacak vasiyetin, malın üçte birinden az olması müstehaptır. Bu sebeple bazı fakihler dediler ki: "Vasiyetin, malın üçte birinden az olması müstehaptır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"üçte bir bile çoktur"*** buyurmuştur."

3-Kişinin malı az ve mirasçıları da fakir iseler, vasiyette bulunmaması daha iyidir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha iyidir"*** buyurmuştur. Bu hadis, mirasçısı olmayan kimsenin malının tamamını vasiyet etmesinin caizliğine de delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, malın üçte birden fazlasını vasiyet etmenin, mirasçılar sebebiyle yasaklandığını bildirmiştir. Hadis-i şerif, hastalık hâlindeki sadakanın vasiyet olduğuna ve bunun da malın ancak üçte birlik kısmında geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Sa'd *radıyallahu anh* malının tamamını sadaka olarak vermek istediğini söylediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu kabul etmemiş ve nihayet sadakanın miktarını malın üçte birine kadar indirmişti.

Cerir'in bildirdiğine göre Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Sa'd'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben hastayken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyaretime geldi. Bana, ***"Vasiyette bulundun mu?"*** diye sordu. Ben 'evet' deyince, ***"Ne kadar vasiyet ettin?"*** diye sordu. Ben, 'Malımın tamamının Allah yolunda harcanmasını vasiyet ettim' dedim. ***"Çocuklarına ne bıraktın?"*** diye sordu. 'Onlar zengindirler' dedim. Bana, ***"Malının onda birini vasiyet et"*** dedi. Karşılıklı eksiltme yap(arak pazarlık et)tik. Nihayet ***"Üçte biri vasiyet et. Üçte bir bile çoktur"*** buyurdu.

Ebu Abdurrahman dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"üçte bir bile çoktur"*** sözünden ötürü biz, vasiyetin, malın üçte birinden daha az olmasını müstehap görüyoruz."

Bu hadiste geçen 'Malımın tamamının Allah yolunda harcanmasını vasiyet ettim' ifadesi, birinci hadiste değinilen hastalık hâlinde sadaka vermeyi yasaklamamaktadır. Zira malın üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesinin caiz olmadığını bilen bir kimse, malın üçte birinden fazlasını sadaka olarak vermenin caiz olduğunu zannedebilir.

Sa'd *radıyallahu anh* bu sebeple malını sadaka olarak vermenin hükmünü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem*, sadakanın da malın üçte biriyle sınırlı kalmada vasiyet gibi olduğunu haber vermişti. Bu, ölmek üzereyken altı kölesini azad eden adamla ilgili olarak İmran b. Husayn tarafından yapılan rivayete benzemektedir.

Sa'd *radıyallahu anh* ile ilgili hadiste, kişinin kendi ailesine sarfettiği nafakadan ötürü sevap kazanacağı ifade edilmektedir. Bu da, karısına bir hibede bulunan kimsenin bu hibesinden caymasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu hibe, sadaka hükmündedir. Çünkü bunun karşılığında kişi sevap kazanmaktadır. Bu mesele, tam da şu hadise karşılık gelmektedir: "Adamın, karısına yaptığı hibe, sadakadır."[201]

Sa'd *radıyallahu anh*, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "Hicretimden geri mi kalacağım?" diye sorarken bunu, "Mekke'de mi öleceğim?" anlamında sormuştu. Mekke, onun Medine'ye hicret ederken terk edip gittiği eski yurdu idi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, veda haccında mina'daki görevlerini tamamlamalarından sonra muhacirlerin Mekke'de üç günden fazla kalmalarını yasaklamıştı. Sa'd'a *radıyallahu anh* kendisinden sonra Mekke'de kalacağını, Yüce Allah'ın onun eliyle bazı kimselere fayda vereceğini, diğerlerine de zarar vereceğini haber vermişti. Öyle de olmuştu. Sa'd b. Ebi Vakkas *radıyallahu anh*, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra Mekke'de kalmıştı. Yüce Allah onun eliyle Acem ülkesinin fethini, kisraların hâkimiyetlerinin yıkılmasını Müslümanlara nasip etmişti. Bu da gaybi ilimlerin alanına giren ve Allah'tan başkasının bilmediği şeylerdendi.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Yüce Allah'tan naklederek şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Ey Âdemoğlu! İki şey (yani senin malından iki pay) var ki onlardan hiçbiri senin değildir. (Ama) ben ruhunu teslim aldığımda seni temizleyip arındırmak için senin malından (üçte birlik) bir payı sana ayırdım. (O bir payı hayır cihetine vasiyet et. Bir de ecelin tamam

201 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 18/422

olduğunda kullarımın senin için yapacakları duayı sana (pay olarak) ayırdım."[202]

Bu hadis-i kudside de belirtildiği gibi kişi ölürken kendisine malının tamamı değil, bir kısmının kalacağı bildirilmektedir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ اللّٰهَ أَعْطَاكُمْ ثُلُثَ أَمْوَالِكُمْ آخِرَ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً فِي أَعْمَالِكُمْ)

"Şüphesiz Allah, ömrünüzün sonunda malınızın üçte birini (hayır cihetine vasiyet etmeniz için) size verdi ki, (sevap kazandıracak) amelleriniz artsın."[203]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı kalmasını gerektiren bu rivayetler bize göre mütevatir mertebesinde olup bilgi gerektirir mahiyettedirler. Çünkü insanlar bu rivayetleri hüsnü kabulle karşılamışlardır. Bunlar Yüce Allah'ın Kur'an'da zikrettiği vasiyetin üçte birle sınırlı kalmasını murad ettiğini açıklamaktadırlar.

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır" ayeti, üzerinde bir kimsenin borcu bulunmayan ve herhangi bir vasiyette de bulunmayan bir şahsın bütün mal varlığının mirasçılarına kalacağına delalet etmektedir. Hac ve zekât, keza kefaret ve adak borcu olsa bile bunların yerine getirilmesini vasiyet etmemişse, bunların terekeden karşılanmasının vacip olmadığına da delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hac borçtur. Yüce Allah'ın kullarını yapmakla yükümlü kıldığı bütün mali ibadetler de borçtur. Çünkü babasının yerine haccetmesinin geçerli olup olmayacağını soran Has'am kabilesinden bir kadına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuş-

202 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/268
203 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 3/199

tu: ***"Baban başkasına borçlu olsaydı, borcunu öderdin, değil mi?"*** Kadın, "Evet" deyince de ona ***"İşte Allah'a olan borç, öncelikle ödenmesi gereken bir borçtur"*** karşılığını vermişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccı mutlak değil de mukayyed şekilde borç olarak adlandırmıştır.

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır" ayeti, mutlak şekilde borç olarak adlandırılan şeyi öncelemeyi gerektirmektedir. Mukayyed şekilde borç olarak adlandırılan şeyler bu kapsama girmezler. Sözlükte ve şer'î ıstılahta mutlak isimler, mukayyed isimler vardır. Mutlak, ancak mutlak olarak isimlendirilen şeyleri kapsamına alır. Mezkûr ayet, anlattığımız sebepten dolayı Allah hakkı olan borçları kapsamaz. Buna göre (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti şunu gerekli kılmaktadır: Kişinin vasiyeti yoksa hiçbir kimseye de borçlu değilse mirasçısı, onun malının tamamını miras olarak almayı hak eder.

Sa'd b. Ebi Vakkas *radıyallahu anh* ile ilgili hadis de buna delalet etmektedir. "Malımı sadaka olarak vereceğim" başka bir rivayete göre "Malımı vasiyet edeceğim" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Üçte bir olabilir. Aslında üçte bir bile çoktur"*** demiş, Allah hakkı olan hac ve zekât gibi şeyleri Sa'd'ın malından istisna edip ayırmamıştı. Sadaka vermenin ve vasiyette bulunmanın malın üçte biriyle sınırlı olacağını bildirmişti. Böylece ispatlanmış oluyor ki, bir kimse bu gibi haklardan birini vasiyet ederse bu vasiyet, onun malının üçte birinde geçerli olur.

Zekât, Adak ve Diğer Vacip Hakları Vasiyet Etmek Ancak Malın Üçte Birinde Geçerlidir.

Buna Ebu Hureyre'nin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir:

(إِنَّ اللهَ أَعْطَاكُمْ ثُلُثَ أَمْوَالِكُمْ آخِرَ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً فِي أَعْمَالِكُمْ)

"Şüphesiz Allah, ömrünüzün sonunda malınızın üçte birini (hayır cihetine vasiyet etmeniz için) size verdi ki, (sevap kazandıracak) amelleriniz artsın."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu kudsi hadis de buna delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'tan naklederek şöyle buyurdu:

"Ey Âdemoğlu! İki şey (yani senin malından iki pay) var ki onlardan hiçbiri senin değildir. (Ama) ben ruhunu teslim aldığımda seni temizleyip arındırmak için senin malından (üçte birlik) bir payı sana ayırdım. O bir payı hayır cihetine vasiyet et. Bir de ecelin tamam olduğunda kullarımın senin için yapacakları duayı sana (pay olarak) ayırdım."

Bütün bu rivayetler her ne kadar vacip de olsalar, zekât, adak ve diğer ibadetlerin yerine getirilmesi için yapılan vasiyetin, ancak malın üçte birinde geçerli olacağına delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Mirasçı İçin Vasiyette Bulunmak

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Ümame, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ اللهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ)

"Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Şu halde mirasçıya vasiyet yoktur."[204]

Amr b. Harice *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يُجِيزَ الْوَرَثَةُ)

"Mirasçıya vasiyette bulunmak caiz değildir. Meğerki (diğer) mirasçılar onaylasınlar."[205]

204 Tirmizî, Vasayâ 5
205 Muvatta, Vasiyet, 5; Dârekutnî: 4/152

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* siyerciler tarafından nakledilen veda haccı hutbesinde, mirasçı lehinde vasiyette bulunmanın caiz olmadığı ifadesi yer almaktadır. Bu rivayet, vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı olmasını, daha fazla olmamasını öngören rivayet gibi meşhur ve müstefiz bir rivayettir. Müstefiz olarak nakledilme tarikinde, fukahanın delil olarak kullanmasında ve hüsn-ü kabul ile karşılamasında bu iki rivayet arasında fark yoktur. Bize göre bu hadis mütevatir mertebesinde olup bilgi gerektirmekte ve şüpheleri giderici mahiyeti bulunmaktadır. Amr b. Harice'nin *radıyallahu anh* hadisindeki (إِلَّا أَنْ يُجِيزَ الْوَرَثَةُ) ***"Meğerki (diğer) mirasçılar onaylasınlar"*** ifadesi, malın üçte birini aşan miktardaki vasiyetin, mirasçıların onaylaması durumunda geçerli olacağına delalet etmektedir. Mirasçıların onaylaması durumunda bu, vasiyet sahibi tarafından yapılmış bir vasiyet olur. Onaylayan mirasçıların hibesi olmaz. Çünkü mirasçılar tarafından yapılan hibe, onaylama değildir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (لَا تَجُوزُ الْوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْوَرَثَةُ)

"Mirasçıya vasiyette bulunmak caiz değildir. Meğer ki (diğer) mirasçılar istesinler."[206]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: malının üçte birinden fazlasını vasiyet eden ve kendisi hayattayken bu vasiyeti mirasçıları tarafından onaylanan kimsenin durumu hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad, Hasan b. Salih, Ubeydullah b. Hasan ve Şafiî dediler ki: "Vasiyet sahibi hayattayken değil, öldükten sonra onaylarlarsa bu vasiyet geçerli olur."

İbn Ebi Leyla ve Osman el-Betti dediler ki: "Vasiyet sahibi hayattayken mirasçılar bu vasiyeti onaylarlarsa, onun vefatından sonra artık bu onaylarını geri çekemezler. Bu vasiyet onlara karşı geçerli olur."

206 Dârekutnî:4/152

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Vasiyet sahibi mirasçılardan izin alarak malının üçte birinden fazlasını vasiyet ederse; babasından ayrılmış olan oğul, erkek kardeş ve amcaoğlu gibi, ölen vasiyet sahibinden ayrı olup onun geçimini temin ettiği kişiler arasında bulunmayan mirasçılar bu izinlerini iptal edemezler. Ama kendisinden ayrı olmayan karısı ve yine kendisinden ayrı olmayan kızları, ergen olmuş olsalar bile geçimlerini temin ettiği aile fertleri bu izinlerini iptal edebilirler. Amca, amcaoğlu ve ve onaylamadığı takdirde nafakayı kesme gibi kendisinden zarar görmekten korkan da böyle olup vermiş olduğu izinden dönebilir."

Leys de bu konuda Mâlik ile aynı görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyeti vasiyet sahibinin vefatından sonra onaylarlarsa, bu vasiyet bütün fakihlere göre geçerli olur. Mirasçılar, vasiyet sahibi hayattayken vasiyeti feshedemediklerine göre onaylama yetkisine de sahip değildirler. Çünkü o hayattayken henüz bir yetki elde etmiş değildirler. Doğrusunu Allah bilir.

Mirasçının Olmaması Durumunda Malın Tamamının Vasiyet Edilmesi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Mirasçısı olmayan kişi malının tamamını vasiyet ederse, vasiyeti geçerli olur." Şüreyk b. Abdullah da bu görüştedir.

Mâlik, Evzai ve Hasan b. Salih dediler ki: "Vasiyeti ancak malının üçte birinde geçerli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin" ayetinin hangi manaya delalet ettiğini açıklamıştık. Cahiliyet devri insanları ahitleşme yoluyla birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Şöyle ki: İki kişi birbirleriyle ahitleşip karşılıklı yemin ediyor ve "ben ölürsem sen benim malımın üçte birine veya daha fazlasına mirasçı olursun" diyorlardı. Bu, İslam'ın ilk zamanlarında sabit olan bir hükümdü. Yüce Allah da

bu uygulamayı (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetiyle kesinleştirmiş, sonra da şu ayetleri indirmişti:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır."

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder."[207]

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."[208]

Cenab-ı Allah, miras konusunda zev'il erham akrabaları ahitleşmiş olanlardan daha öncelikli kıldı. Ama bununla ahitleşmiş olanların mirasını da esastan iptal etmedi. Yalnız oğlu erkek kardeşten öne aldığı gibi, aynı nesepten gelenleri de ahitleşmiş olanlardan daha öne aldı. Aynı nesepten mirasçısı olmayan kimsenin, malını aralarında ahitleşme bulunan kimseye miras bırakması caiz olur. Yüce Allah (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٖي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır"**[209] buyurmakla, miras paylaşımının vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra yapılmasını gerekli kılmış ve şöyle buyurmuştur:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır."

207 Nisâ, 4/11
208 Ahzâb, 33/6
209 Nisâ, 4/11

Önce de açıkladığımız gibi (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır"** ayetinin zahiri, malın tamamını vasiyet etmenin caiz olmasını gerekli kılmaktadır. Bunun caiz olmadığına, vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı kalmasına, akrabaların bıraktıklarından erkeklere ve kadınlara bir pay vermenin gerekliliğine ilişkin sünnet ve icma delili olmasaydı, biz de buna caiz diyecektik. Ama vasiyeti kendisi sebebiyle malın bir kısmıyla sınırlamayı gerektirecek bir mirasçı yok ise vasiyetin caizliğine dair lafzın zahirine ve gereğine uyarak malın tamamının vasiyet edilebileceğini söylemek gerekir.

Sa'd b. Vakkas hadisinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği şu söz de buna delalet etmektedir: ***"Mirasçılarını zengin kimseler olarak bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır."***

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, malın üçte birinden fazlasını vasiyet etmenin, sadece mirasçıların hakkı dolayısıyla yasaklandığını bildirmiştir. Buna Şa'bi ve diğerlerinin Amr b. Şurahbil'den yapmış oldukları şu rivayet delalet etmektedir:

Bu rivayette anlatıldığına göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle demiştir: *"Ey Hemdan topluluğu! Arap kabilelerinden bir kabilede bir adam ölür de mirasçısının olduğu bilinmezse onun malını kabiledekiler diledikleri yere sarfedebilirler. Bunu yapmaya sizin kadar layık başka bir kabile yoktur."*[210]

Sahabilerden bu söze muhalefet eden birinin bulunduğu bilinmemektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, mirasçısı olmayan bir kimse öldüğünde Müslümanlar onun malını ya miras yoluyla hak ederler ya da sahipsiz mal olduğu için elde ederler. Bu durumda devlet başkanı onun malını uygun gördüğü yere verir. Bu kişinin malını bir şahsın babası ve oğlunun, uzak ve yakın başkalarıyla birlikte hak edip alması caiz olduğuna göre, bu malın miras dışı bir yolla hak edilip alındığını öğrenmiş oluyoruz. Çünkü baba

210 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/403

ve dedenin bir kişinin mirasını hak etmede atalık sıfatıyla bir arada mirasçı olmaları caiz olmaz. Yine bu mal miras olsa, bunlardan birinin mirastan mahrum kalması caiz olmaz. Çünkü mirasta mirasçıların bazısının diğerlerinden ayrı bir muameleye tabi tutulması doğru olmaz. Yine bu mal miras olup, miras bırakan ölü Hemdan kabilesinden olsaydı ve mirasçısının olduğu da bilinmeseydi kabilesinin adamlarının bu mirası hak etmeleri gerekirdi. Çünkü başkalarına göre onlar kendisine daha çok yakındırlar. Bu da olmadığı takdirde terekesi Müslümanların Beytülmaline verilir. Devlet başkanı da oraya aktarılan bu malları, yardıma layık gördüğü kimselerden dilediklerine sarfeder. Bu da, Müslümanların bu malı miras olarak almadıklarına delalet eder. Miras olarak almadıklarına göre devlet başkanı onu dilediği yere sarfedebilir. Çünkü kendisi artık o malın sahibi sayılır. Sahibi de malı uygun gördüğü yere harcamakta, başkalarından daha yetkilidir. Müslümanlar bu malı miras olarak almadıklarına göre bu, ölünün kendi malından vasiyet etmiş olduğu üçte birlik kısma benzemektedir. Bunda miras yoktur. Sahibi bunu dilediği kimselere sarfedebilir. Malının üçte birlik kısmından geride kalanını da mirasçılar hak etmezlerse dilediği kimselere sarfedebilir.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ، يَبِيتُ ثَلَاثَ لَيَالٍ، إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ عِنْدَهُ مَكْتُوبَةٌ)

"Bir müslümanın, hakkında vasiyet edeceği bir şeyi olduğu halde, vasiyeti yanında yazılı olarak bulunmadan iki gece geçirmeye hakkı yoktur."[211]

Bu hadiste malın bir kısmını veya tamamını vasiyet etmek şeklinde bir ayrıma gidilmemiştir. Hadisin zahiri, malın tamamının vasiyet edilmesinin caiz olmasını gerekli kılmaktadır. Ancak kişinin mirasçısı varsa vasiyetinin,

211 Müslim, Vasiyet, 1

malının bir kısmıyla sınırlı kalması gerektiğine dair delil vardır. Ama mirasçısı yoksa hadisin zahiri gereğince malının tamamını vasiyet etmesinin caiz olması gerekmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Vasiyetle Başkasına Zarar Vermek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ)

"(Bu paylaştırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir."[212]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyet yoluyla zarar vermek şu şekillerde olur:

• Mirasçıdan veya hak edenden mal kaçırmak için kişi aslı olmadığı halde malının tamamını veya bir kısmını başkasına vasiyet ettiğini veya kendisinin başkasına borçlu olduğunu ikrar eder.

• Ölümcül derecede hasta yatmaktayken başkasındaki alacağının mirasçının eline geçmemesi için kendisine ödenmiş olduğunu ikrar eder.

• Ölümcül derecede hasta yatmaktayken malını başkasına satar ve bedelinin kendisine ödenmiş olduğunu ikrar eder.

• Ölümcül derecede hasta yatmaktayken mirasçılarına zarar vermek için malını başkasına hibe eder veya üçte birinden fazlasını sadaka olarak verir.

• Vasiyet sınırını aşarak malının vasiyet edilmesi caiz olan kısmından daha fazlasını, yani üçte birini aşacak miktarını vasiyet eder.

Bütün bunlar, vasiyet yoluyla zarar verme şekilleridir.

---

212 Nisâ, 4/12

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Sa'd b. Ebi Vakkas'a *radıyallahu anh* söylediği sözlerinin özünde bunları açıklamıştı: ***"Üçte bir (bile) çoktur. Mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır."***

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(الْإِضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ)

"Vasiyet yoluyla başkasına zarar vermek büyük günahlardandır."[213]

Böyle dedikten sonra (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) "İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim **(vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse..."**[214] ayetini, sonra da (وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) **"Kim de (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne isyan ederse... "**[215] ayetini okudu.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْإِضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ)

"Vasiyet yoluyla başkasına zarar vermek büyük günahlardandır."[216]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْخَيْرِ سَبْعِينَ سَنَةً، فَإِذَا أَوْصَى حَافَ فِي وَصِيَّتِهِ، فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرِّ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ النَّارَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الشَّرِّ سَبْعِينَ سَنَةً، فَيَعْدِلُ فِي وَصِيَّتِهِ، فَيُخْتَمُ لَهُ بِخَيْرِ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ)

213 Nesai, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/320
214 Nisâ, 4/13
215 Nisâ, 4/14
216 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/444

"Bir kişi yetmiş yıl süreyle hayır ehlinin ameli gibi amel eder, vasiyet ederken vasiyetinde haksızlık ederse, amel defteri işlediği amellerin en kötüsüyle kapatılır ve cehenneme girer. Bir kişi de yetmiş yıl süreyle şer ehlinin ameli gibi amel eder, vasiyet ederken vasiyetinde adil davranırsa, amel defteri işlediği amellerin en hayırlısıyla kapatılır ve cennete girer."[217]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunu İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* te'vil ettiği şu ayetler de teyit etmektedir:

(تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse..."[218]

(وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Kim de (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne isyan ederse..."[219]

Miras Bırakanla Aralarında Nesep Bağı Olduğu Hâlde Mirastan Mahrum Kalanlar

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder" ayeti ve miras taksimatı konusundaki hükümlerin burada zikredilen kimselerin hepsiyle değil bir kısmıyla ilgili olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Bu hükümlerin bazısı üzerinde ittifak edilmişken bazısı üzerinde ihtilaf edilmiştir. Üzerinde ittifak edilen hükümlerden biri; kâfirin Müslümana mirasçı olamayacağı, köle ve taammüden katilin de

---

217 İbn Mâce, Vesaya, 3
218 Nisâ, 4/13
219 Nisâ, 4/14

kimseye mirasçı olamayacağıdır. Bunlarla ilgili miras hükümlerinden üzerinde ittifak edilenleri ve üzerinde ihtilaf edilenleri Bakara suresinde açıklamıştık.

Müslümanın kâfire mirasçı olup olamayacağı ve dinden dönen kimsenin mirası konusunda ihtilaf edilmiştir. Müslümanın kâfire mirasçı olmasına gelince sahabeden bir topluluk, Müslümanla kâfir arasında miras hükmünün cereyan etmeyeceğinde görüş birliği etmişlerdir. Bu, tabiilerin ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin genelinin görüşüdür.

Şube'nin bildirdiğine göre Yahya b. Yamer, Ebu Esved Ed Düeli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* Yemen'de iken bir Yahudi'nin öldüğünü ve geride Müslüman bir kardeşini bıraktığını, (Bu Müslüman kardeşin ona mirasçı olup olamayacağını) kendisine sordular. Muaz onlara cevaben şöyle dedi: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(الْإِسْلَامُ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ)

"İslam artar, eksilmez."[220]

İslam'da Muaviye'nin Verdiği Hüküm Kadar Tuhaf Bir Hüküm Verilmiş Değildir!

İbn Şihab'ın bildirdiğine göre Davud b. Ebi Hind, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslam'da Muaviye'nin verdiği hüküm kadar tuhaf bir hüküm verilmiş değildir. O, Müslüman'ı Yahudi ve Hristiyan'a mirasçı yapıyordu. Ama Yahudi ve Hristiyan'ı Müslüman'a mirasçı yapmıyordu. Ona uyarak Şamlılar da bu şekilde hükmettiler."

Davud dedi ki: "Ömer b. Abdülaziz halife olunca Şamlıları yine önceki uygulamaya döndürdü."

---

220 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/417. Rivayetin devamında Muaz'ın *radıyallahu anh*, bu hadise dayanarak Müslümanı Yahudi'ye mirasçı kıldığı ifade edilmektedir.

Haşîm'in bildirdiğine göre Mücahid, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muaviye, Müslümanı kâfire mirasçı kıldığına dair vermiş olduğu bu hükmünü yazılı olarak vali Ziyad'a gönderdi. Ziyad da kadı Şureyh'e göndererek buna göre hüküm vermesini emretti. Bundan önce Şureyh, Müslümanı kâfire mirasçı kılmıyordu. Vali Ziyad kendisine bu emri verince buna göre hükmetti. Bu şekilde hüküm verirken de, "Bu, müminlerin emirinin hükmüdür" derdi.

Zühri'nin bildirdiğine göre Üsame b. Zeyd *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ شَتَّى)

"İki ayrı dinin mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar."[221]

Bu hadisin başka bir rivayeti de şöyledir:

(لَايَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَاالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ)

"Müslüman, kâfire; kâfir de müslümana mirasçı olmaz."[222]

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ)

"İki din mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar."[223]

Bu rivayetler, Müslümanın kâfire, kâfirin de Müslümana mirasçı olmasını engellemektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlara muhalif bir hadis rivayet edilmiş değildir. Dolayısıyla Müslümanla kâfirin birbirlerine mirasçı olamayacaklarına dair bunların hükmü sabittir. Muaz hadisine gelince o, bu söylemi kastetmemektedir. Muaz *radıyallahu anh* (الْإِسْلَامُ

221 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/358

222 Buhari, Feraiz, 2

223 İbn Mâce, Feraiz, 5

(يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ) ***"İslam artar, eksilmez"*** hadisini te'vil etmiş (ve kendi te'vili doğrultusunda Müslümanı kâfire mirasçı etmişti. Te'vile dayanarak nassa ve icmaya aykırı hüküm verilemez. Aksine te'vil, hakkında nass bulunan hükme uydurulur. Ona aykırı bir te'vilde bulunulamaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الإِسْلَامُ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ) ***"İslam artar, eksilmez"*** hadisi ile muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Müslüman olan kimse Müslümanlığı üzere bırakılır. İslam'dan çıkansa İslam'a döndürülür. Bu hadisin hem bu manaya hem de Muaz'ın *radıyallahu anh* te'vil ettiği manaya ihtimali olduğuna göre, bu hadisi, Müslümanla gayr-ı müslimin birbirlerine mirasçı olamayacaklarına dair Üsame rivayetine göre manalandırmamız gerekmektedir. Çünkü nassı te'vil ile reddetmek caiz değildir. İhtimal ile de hüccet sabit olmaz. Çünkü ihtimalde şüphe vardır. Te'vilin hükmünü ispat etmek için bir delile ihtiyaç vardır. Başka bir delil olmadan te'vil delil olarak gösterilemez. Mesruk'un "İslam'da Muaviye'nin verdiği hüküm kadar tuhaf bir hüküm verilmiş değildir" sözü, Müslümanı kâfire mirasçı yapma görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Mesruk, bu hükmün İslam'da sonradan ortaya çıkan bidat bir hüküm olduğunu bildirmiştir. Bu da Muaviye'nin bu şekilde hüküm vermesinden önce Müslümanın kâfire mirasçı olmadığını ortaya koymaktadır. Muaviye'nin bu şekilde hüküm vermesinden önce Müslümanın kâfire mirasçı kılınmadığı sabit olduğuna göre, Muaviye'nin o zamana kadarki uygulamada Müslümanların tamamına muhalif olması caiz olmaz. Hatta verdiği bu hüküm geçersiz olur.

Davud b. Ebi Hind'in "Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda Şamlıları önceki uygulamaya döndürdü" sözü de bunu teyit etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Mürtedin Mirası Bahsi

Mürtedin dinden çıkmadan önce Müslüman iken kazandığı malların miras kalması hakkında selef uleması üç farklı görüş ortaya koyarak ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali, Abdullah b.Mesud, Zeyd b. Sabit, Hasan-ı Basri, Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Cabir b. Zeyd, Ömer b. Abdülaziz, Hammad b.

Hakem, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, İbn Şübrüme, Sevri, Evzai ve Şerîk dediler ki:

"Bu durumdaki mürtedin ölmesi veya mürtedliği üzere öldürülmesi hâlinde malına Müslüman mirasçıları mirasçı olurlar."

Rebia b. Abdilaziz, İbn Ebi Leyla, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Bu durumdaki mürtedin mirası beytülmale intikal eder."

Katade ve Said b. Ebi Arube dediler ki: "Bu durumdaki mürtedin geçtiği yeni dinden mirasçıları varsa malı, onlara miras kalır. Müslüman mirasçılarına intikal etmez."Katade, Ömer b. Abdülaziz'in de bu görüşte olduğunu rivayet etmiştir. Sahih rivayete göre Ömer b. Abdülaziz, onun malının Müslüman mirasçılarına kalacağını söylemiştir.

Mürtedin dinden çıktıktan sonra kazandığı mallara gelince, bu malların onun mürted olarak ölmesinden veya öldürülmesinden sonraki durumu hakkında ulema ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife ve Sevri, bu malların ganimet olacağını söylemişlerdir.

İbn Şübrüme, Ebu Yusuf, Muhammed kendisinden gelen iki rivayetten birinde Evzai dediler ki: "Mürted olduktan sonra kazandığı malları da Müslüman mirasçılarına kalır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖٓي اَوْلَادِكُمْ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"[224] ayetinin zahiri, Müslümanın mürtede mirasçı olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette ölenin müslüman olmasıyla mürted olması arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği ***"Müslüman, kâfire mirasçı olamaz"*** mealindeki hadis bu ayetin hükmünü tahsis etmekte, yani özele indirmektedir. Nitekim bu

224 Nisâ, 4/11

hadiste kâfirin de Müslümana mirasçı olamayacağı bildirilerek ayetin hükmü özele indirilmektedir. Bu her ne kadar ahad haberlerdense de insanlar bunu hüsn-ü kabulle karşılamışlar, kâfirin Müslümana mirasçı olamayacağı hususunda delil olarak kullanmışlardır. Böylece bu hadis mütevatir konumuna yükselmiştir. Miras ayetleri, üzerinde icma edilen hükümlere mahsus ayetlerdir. Ahad haberlerse ancak kendi emsallerini tahsis etmede makbul olurlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üsame'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste ***"İki din mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar"*** denilmektedir. Hadisin başka bir rivayetinde ise ***"Müslüman, kâfire mirasçı olmaz"*** denilmektedir. Özetle farklı dinlerden olan kimselerin birbirlerine mirasçı olamayacakları bildirilmektedir. Mürtedlik mevcut olan bir din değildir. İrtidat eden kimse her ne kadar Hristiyanlığa veya Yahudiliğe geçse de o dinin mensubu olarak kabul edilmez. Geçtiği dinin mensupları hükmünde sayılmaz. Mesela kitabî bir dine geçse bile kestiği hayvanın eti yenilmez. Kadın ise kendisiyle evlenilmesi caiz olmaz. Böylece mürtedliğin bir din olmadığı ispatlanmış oldu.

Üsame'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis, farklı dinlere mensup kimselerin birbirlerine mirasçı olmalarını yasaklamakla sınırlı kalmaktadır. Bu hüküm, daha açık hadislerle izah edilmektedir.

Şöyle ki:

(لاَ يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ شَتَّى)

"İki ayrı dinin mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar."[225]

(لاَيَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلاَالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ)

"Müslüman, kâfire; kâfir de müslümana mirasçı olmaz."[226]

---

225 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/358
226 Buhari, Feraiz, 2

Bu hadisler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* maksadının farklı dinlerden olan kimselerin birbirlerine mirasçı olmalarını yasaklamak olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hanife'nin de fıkıh usûlü ilkelerine göre kişi irtidat edince malları kendisinin mülkiyetinden çıkar. Mürtedken ölür veya öldürülürse, malları miras hükümlerine tabi olur. Bu sebepledir ki mürted, Müslümanken kazanmış olduğu malları üzerinde tasarrufta bulunacak olursa, bu tasarrufu geçerli olmaz. Ebu Hanife'nin usûlü böyle olduğuna göre o, Müslümanı kâfire mirasçı kılmış olmamaktadır. Çünkü onun malları üzerindeki mülkiyeti, İslam'dan ayrıldığı anda sona ermiş olmaktadır. Böyle olunca o, bir Müslümanı daha önce Müslüman olan bir kimseye mirasçı kılmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Böyle olursa Müslüman kişiyi hayatta olan bir Müslümana mirasçı kılmış oluyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayatta olan birine bir başkasını mirasçı kılmaya engel bir durum yoktur. Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ)

"Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına varis kıldı."[227]

Yüce Allah Hendek savaşında Müslümanları, henüz hayatta olan kâfirlerin mallarına, topraklarına ve yurtlarına mirasçı kılmıştı. Kaldı ki biz, miras bırakanın ölümünden sonra malını mirasçılara intikal ettirdiğimize göre birilerini hayattaki bir kimseye mirasçı kılmış olmamaktayız. Bu itirazı yapana da deriz ki: Mürtedin malını beytülmale aktardığında Müslüman toplumu kâfir birine mirasçı kılmış oluyorsun. Ayrıca mürted olarak dârül harbe geçmesi durumundaysa Müslümanları hayattaki bir kimseye mirasçı kılmış oluyorsun. Müslümanlar İslamiyet sebebiyle onun malında hak sahibi olmakta iseler, mirasçıları hem Müslüman hem

---

227 Ahzâb, 33/27

de akraba olma sebebiyle, mirasçı olmada diğer Müslümanlardan öncelikli olmaları gerekir. Çünkü mirasçılarda iki sebep; hem Müslümanlık hem de akrabalık vardır. Diğer ölülerin de Müslüman ve nesebi kendisine yakın olan mirasçıları varken Müslüman ama nesebi uzak mirasçıları mahrum kalır ve nesebi yakın olanlar öncelikle mirasçı olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu illet, Müslümanın zimmînin malına mirasçı olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, bu illet böyle bir şeyi gerektirmez. Çünkü ölümünden sonra zimmînin malını Müslümanlar, Müslüman oldukları için miras yoluyla hak etmezler. Ulemanın ittifakına göre onun zimmî olan mirasçıları, malına mirasçı olmada Müslümanlardan daha fazla hak sahibidirler. Ama büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin ittifakına göre Müslümanlar, İslamiyet sebebiyle mürtedin malını almaya hak kazanırlar. Şunu da belirtelim ki bazıları onun malını Müslüman toplum hak eder derken, bazıları da Müslüman mirasçıları hak eder demişlerdir. Malı, İslamiyet sebebiyle Müslüman toplum tarafından hak edildiğine göre, ölen bir Müslümanın malına benzemektedir. Çünkü mirasçısı yoksa onun da malı Müslüman toplum tarafından hak edilir. Ama hem Müslüman hem de akraba olan mirasçıları varsa tabii ki Müslüman toplumdan önce bunlar mirasçı olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendi dininden mirasçısı olmayan ancak Müslüman akrabaları olan bir zimmî ölüp geride mal bırakırsa, malları hem Müslüman hem de akraba oldukları hâlde Müslüman akrabalarına değil, Müslüman topluma intikal etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İslam toplumu, Müslümanlıkları sebebiyle zimmînin malını almayı hak etmemektedir. Bunun delili de şudur: Ölen zimmînin kendisi gibi zimmî mirasçıları varsa, Müslüman toplum onun malını alma hakkına sahip olmaz. Zimmî mirasçıları varken Müslüman toplum, İslamiyet sebebiyle onun malını almada mirasçılarından daha öncelikli olamaz ve onun malını alma hakkına sahip olamaz. Aksine zimmî mirasçıları bu malları almada Müslüman toplumdan daha fazla hak sahibidir. Tıpkı Müslümanların birbirlerine mirasçı olmaları gibi bunlar da birbirlerine mirasçı olmada öncelik

hakkına sahiptirler. Bu da şuna delalet etmektedir: Mirasçısı olmadığı zaman zimmînin malı beytülmale devredilirse, bu Müslüman toplumun İslamiyet'i sebebiyle oraya devredilmiş değildir. Aksine bu, İslam yurdunda devlet başkanı tarafından bulunan sahipsiz bir mal gibidir. Sahibi bilinmediği için devlet başkanı bunu Yüce Allah'ın rızasına uygun şekilde hayır yerlerine sarfeder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Hanife, "mürtedin irtidat döneminde kazandığı malları beytülmal için bir ganimettir" demiştir. Bu da sizin illetlendirmenizi ve ileri sürdüğünüz gerekçeleri çürütmekte, size muhalif olan kimsenin delillerinin doğruluğuna delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, bu söyledikleriniz bizim illetlendirmelerimizi ve ileri sürdüğümüz gerekçeleri çürütmemekte ve muhalifimizin delillerinin doğruluğuna delalet etmemektedir. Çünkü mürtedin irtidat döneminde kazandığı mallar, daru'l harp vatandaşı olan kimsenin kazandığı mallar statüsündedir. O malları sahih bir şekilde mülk edinemez. Ölümünden sonra veya önce bu malları beytülmale aktardığımızda, savaşta elde edilen ganimetler gibi bir ganimet olarak aktarmış oluruz. Ganimet olarak alınan mallar, Müslüman toplumun İslamiyet'i sebebiyle beytülmale ait hâle gelmez. Çünkü ganimetler, elde edenlerin Müslümanlığı sebebiyle onların malı hâline gelmiş değildir.

Bunun delili şudur: Zimmî bir kimse Müslümanlarla birlikte aynı safta savaşırsa kendisine ganimetten az bir miktar verilir. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, daru'l harp vatandaşının malı ile mürtedin irtidat dönemindeyken kazandığı malı ganimettir. Müslüman toplum, Müslümanlığı sebebiyle bunu hak etmiş değildir. Ganimet olarak elde edebilir. Bunda Müslümanlık ve nesep yakınlığı bir rol oynamaz. Ancak mürtedin Müslüman iken kazanmış olduğu mallarını hak etmede Müslümanlık ve nesep yakınlığının etkisi vardır. Çünkü bu mallar, onun irtidat etmesine kadar sahih bir şekilde mülkiyetinde idiler. Ancak daha sonra irtidat etmesi sebebiyle bu mallar üzerindeki mülkiyet hakkı sona erdi. Bunları hak edenler ancak miras yoluyla hak ederler. Mirasta da mal eğer bir Müslümanın mülkiyetinde ise Müslümanlık ve nesep yakınlığı esas alınır. Bu hüküm, mal sahibinin irtidat etmesine kadar devam eder. Çünkü ölüm gibi mürtedlikte mal üzerindeki mülkiyet hakkının sona ermesini

gerektirmektedir. İrtidat döneminde kazanılan malları üzerinde sahih bir mülkiyeti oluşmaz ve bu mallar, onun Müslümanken kazanmış olduğu malları için bir asıl olmaz. Müslümanken kazandığı mallar üzerindeki mülkiyeti sahih bir mülkiyetti. Ölümle sona erinceye kadar hayatı boyunca bu sahih mülkiyet devam etti. İrtidat döneminde kazandığı malları, daru'l harp vatandaşının malı gibi olup o mallar üzerindeki mülkiyeti sahih değildir. Çünkü öldürülmesinin mübah olduğu bir dönemde o malı kazanmıştı. Müslümanların eline geçtiğinde, Daru'l harp vatandaşının malı gibi ganimet olur. Daru'l harp vatandaşı izinsiz olarak İslam yurduna girdiğinde yakalanır ve malı da ganimet edinilir. Mürtedin irtidat döneminde kazandığı malları da böyledir.

Berâ b. Azib *radıyallahu anh* hadisini ileri sürerek bu görüşümüze karşı çıkan olabilir. Berâ *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Elinde sancakla birlikte dayım Ebu Bürde *radıyallahu anh* bana uğramıştı. Kendisine, "Nereye gidiyorsun?" diye sordum. Şöyle cevap verdi:

(بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةَ أَبِيهِ أَنْ أَقْتُلَهُ وَآخُذَ مَالَهُ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **beni, üvey annesini nikâhlayan bir adamı öldürüp malını almam için gönderdi."[228]

Bu hadis, mürtedin malının ganimet olduğuna delalet etmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Berâ'nın dayısını o adamı öldürmekle görevlendirmişti. Çünkü o üvey anneyle evlenmeyi mübah sayan ve Müslümanlarla harp hâlinde olan bir kimseydi. Bu sebeple o harbî bir kimseydi. Malı da ganimet sayılmıştı. Çünkü sancak, savaş hâli için hazırlanır.

228 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/150

Muaviye b. Kurre, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ «النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ جَدَّ مُعَاوِيَةَ إِلَى رَجُلٍ عَرَّسَ بِامْرَأَةِ أَبِيهِ أَنْ يَضْرِبَ عُنُقَهُ , وَيُخَمِّسَ مَالَهُ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **Muaviye'nin dedesini, babasının karısıyla evlenen bir adamın boynunu vurup malının beşte birini de alıp kendisine getirmek için göndermişti."[229]

Bu hadis de o adamın Müslümanlarla savaş hâlinde olmasından dolayı malının ganimet sayıldığına ve beşte birinin alıp Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* götürüldüğüne delalet etmektedir.

Yukarıdaki ifadelerinizde Mürted'in malının ganimet sayılmasına karşı çıkmadınız değil mi? diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Mürtedin irtidat döneminde kazandığı malları Müslümanlar için ganimettir. Ama Müslümanken kazanmış olduğu mallarının ganimet sayılması caiz değildir. Zira bir malın ganimet sayılabilmesi için, sahibinin o mal üzerindeki mülkiyetinin sahih olmaması gerekir. Darül harp vatandaşlarının malları gibi. Mürted'in Müslümanken kazanmış olduğu mal üzerindeki mülkiyeti sahih olduğu için, Müslümanların mallarının ganimet edinilmesi caiz olmadığı gibi onun da Müslümanken kazandığı mallarının ganimet edinilmesi caiz değildir. Çünkü onların malları üzerindeki mülkiyetleri sahih bir mülkiyettir. Mürted'in malları üzerindeki mülkiyetinin irtidat sebebiyle kalkması, ölen kimsenin malları üzerindeki mülkiyetinin ölüm sebebiyle kalkması gibidir. Öldürülerek veya ölerek ya da kaçıp darülharbe giderek mallarıyla olan mülkiyet bağı koparsa, diğer Müslümanlar değil de kendi mirasçıları onun malına mirasçı olurlar. Şayet diğer Müslümanlar Müslümanlıkları sebebiyle onun malını ganimet olmaksızın alma hakkına sahip olurlarsa, mirasçıları hem Müslüman hem de akrabası oldukları için o mallar üzerinde öncelikle hak sahibi olurlar. Ganimet olarak alma hakkına sahip olurlarsa bu, sahih olmaz. Zira açıkladığımız gibi bir malın ganimet sayılabilmesinin şartı, temelde sahih olmayan bir şekilde mülk edinilmiş olmasıdır.

---

229 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/320

Miras paylaşılmadan önce Müslüman olan bir mirasçının durumu hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali b. Ebu Talip dedi ki: "Bir Müslüman vefat eder ve mirası paylaşılmazdan önce kâfir oğlu Müslüman olursa ya da köle oğlu azad edilirse, bu oğlu mirastan pay alamaz."

Atâ b. Ebi Rebah, Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesar, Zühri, Ebu'z Zinad, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Evzai ve Şafiî de bu görüştedirler.

Hz. Ömer ile Hz. Osman'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Mirasın paylaşılmasından önce müslüman olan bir mirasçı, mirasa ortak olur."Hasan ile Ebu Şa'sâ da bu görüştedirler.

Bunu cahiliyet devrinde tahakkuk eden ve henüz paylaşılmadan İslamiyet'in geldiği miraslara benzetmişlerdir. Bu mirasların paylaşımının, İslami hükümlere göre yapılması icab ediyordu. Miras bırakanın ölüm vaktinin önemi yoktu. Ama öncekilere göre bunun hükmü böyle değildi. Çünkü miras hükümleri, şeriatta belli şekillerde takarrür etmiş ve kesinlik kazanmıştır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ)

"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."[230]

(اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ)

"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."[231]

230 Nisâ, 4/11
231 Nisâ, 4/176

Bu ayette belirtildiği gibi kardeşin ölümü sebebiyle kız kardeşe malın yarısının, çocuksuz eşin ölümü sebebiyle de kocaya malın yarısının verilmesi paylaşım şartı olmaksızın vacip olmaktadır. Paylaşımın mülk edinilen şeyde olması gerekir. Öyleyse mirası hak etmede paylaşımın bir rolü yoktur. Çünkü paylaşım, mülkiyete tabidir. Bu böyle olunca oğlun Müslüman olmasıyla kız kardeşin miras üzerindeki mülkiyetinin zail olmaması gerekir. Paylaşımdan sonra da mülkiyetinin zail olmaması gerekir.

Cahiliyet devri miraslarına gelince bunlar şeriat hükmüne göre tahakkuk etmemişlerdi. Ama miras bırakan öldükten sonra ve henüz paylaşım olmazdan önce İslamiyet gelince hemen şeriat hükmüne göre paylaşım yapıldı. Şu hâlde isalm şeriatının gelmesinden önce meydana gelen miras meseleleri takarrür etmemiş ve kesinlik kazanmamıştı. Ama paylaşımı yapılan miraslar affedilip görmezden gelindi. Paylaşımı yapılmamış olan miraslar ise şeriatın hükmüne uyarlandı. Nitekim faizde de, faizin haram kılınmasından önce teslim alınmış olan faizler affedildi. Teslim alınmamış olanlarsa haram kılınıp iptal edildi ve alınmamaları emredildi. Sadece anaparanın alınabileceği belirtildi.

İslamiyet geldikten sonra miras sabit oldu ve hükmü takarrür edip kesinlik kazandı. Miras ahkâmının neshedilmiş olması doğru değildir. Paylaşılmış olup olmamasının mirasın hükmüne bir etkisi yoktur. Nitekim İslamiyette haram kılındıktan sonra faizin de teslim alınmış olup olmamasının faizin haramlık hükmüne bir etkisi olmaz. Teslim alınmış olanı da olmayanı da batıldır.

Miras Bırakanın Ölümünden Sonra Mirasçının Dinden Çıkması

Bir kimse bir mirasa hak kazandıktan sonra henüz paylaşım yapılmadan ölürse, mirastaki payının kendisinin mirasçılarına intikal edeceği hususunda Müslümanlar arasında farklı düşünen bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz. Aynı şekilde bu kişi dinden çıkacak olsa da hak etmiş olduğu bu miras iptal olmaz. Miras bırakanın ölümü anında dinden çıkmış bir kimse hükmünde olmaz. Mirasçılardan biri, miras bırakanın ölümünden

sonra ve paylaşımdan önce Müslüman olur ya da köleyken azad edilirse, mirastan pay alamaz. Doğrusunu Allah bilir.

Zina Edenlere Uygulanacak Had cezası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلاً ﴿١٥﴾)

15-"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette anlatılan cezanın, İslamiyet'in ilk zamanlarında zina eden kadına uygulanan bir had olduğu, ancak daha sonra bunun nesh edildiği ve artık hükmünün sabit olmadığı hususunda selef uleması arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, (وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ........سَبِيلاً) **"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)"** ayeti ile boşanan kadınlarla ilgili (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ) **"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar"** [232] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayetlerin hükmü değnek cezasıyla ilgili Nur suresinin şu ayeti inmezden önce yürürlükteydi. Değnek cezasından bahseden ayet inince onları neshetti.

232 Talâk, 65/1

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[233]

Nisa suresinin 15. ayetindeki **"Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"** ifadesinde geçen "yol" kelimesi, Nur suresinin 2-ayetinde açıklanan değnek cezası ile recmdir. Evde bekletilirken apaçık bir hayâsızlık yapması durumunda evden çıkarılıp taşlayarak recmedilir.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ali b. Ebu Talha, bu ayet ile (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"**[234] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslamiyet'in ilk zamanlarında bir kadın zina ettiğinde ölünceye kadar ev hapsinde tutulurdu. Erkek zina ettiğinde ise sözle kınanarak ve ayakkabılarla vurularak kendisine eziyet edilirdi. Derken (اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"** ayeti indi.

Zina Eden Muhsan'ın Recmedilmesi Sünnetle Sabit Olmuştur

Zina edenler eğer muhsan[235] iseler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti gereği recmedilirler. Zina eden kadın hakkında (حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) **"o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"** ayetinde değinilen ve Allah tarafından açılan yol işte budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İslamiyet'in ilk zamanlarında zina eden bir kadının cezası, Allah onun hallında bir yol açıncaya veya ölüm kendisini alıp götürünceye kadar ev hapsinde tutulmasıydı. Bu hapis döneminde

233 Nûr, 2/24
234 Nisâ, 4/16
235 Muhsan: Müslüman, hür ve mükellef olup sahih bir nikâha dayanarak cinsel ilişkide bulunmuş olan kimse demektir.

ona başka bir ceza uygulanmazdı. Ayette dul ve bâkire ayrımı yapılmamıştır. Bu da anılan cezanın dul ve bâkire ayrımı yapılmaksızın genel bir hüküm olduğuna delalet etmektedir.

(وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا)

"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın."

Hasan ile Atâ'dan rivayet edilen görüşe göre bu ayetteki "ikisini de" ifadesiyle zina eden erkekle kadın kastedilmiştir.

Süddi dedi ki: "Bu ayetteki "ikisini de" ifadesiyle zina eden bâkire kadınla erkek kastedilmiştir."

Mücahid'den rivayet edilen görüşe göre "Bu ayetteki "ikisini de" ifadesiyle zina eden iki erkek kastedilmiştir."

Bu, sahih bir te'vil değildir. Çünkü burada erkekler için ikili kalıp kullanmanın bir anlamı yoktur. Zira vaat ve tehdit, çoğul kalıbıyla kullanılırlar ki herkesi kapsasınlar. Ya da tekil kalıbıyla ama yine de her ferdi kapsayan cins ismi olarak kullanılırlar. Bu te'villerden Hasan'ın yapmış olduğu te'vil sahihtir. Süddi'nin te'vilinin doğru olması muhtemeldir.

İki ayet birlikte şu hükmü gerekli kılmaktadırlar: Zina eden kadının cezası sözle kınanarak incitilmesi ve ölünceye kadar ev hapsinde tutulması idi. Zina eden erkeğin cezası ise sözlü olarak kınanması ve ayakkabılarla vurularak incitilmesiydi. Çünkü ilk ayette özel olarak kadının hapsedilmesinden, ikinci ayette de erkekle birlikte sözlü olarak incitilmesinden bahsedilmiştir. Böylece kadının cezası hapisle birlikte sözlü olarak da incitilmesi şeklinde uygulanacaktı. Erkeklerin cezası ise sadece incitilmekti. İki ayetin birlikte inmiş olması muhtemeldir. Kadına ayrıca hapis cezası verilmiş ve bu cezaya sözlü olarak incitme cezası da eklenmiştir. Kadın ayrıca hapsedileceği için ayette de erkekten ayrı olarak zikredilmiştir. Hapis cezasında erkek ona iştirak etmemektedir. İncitmeden bahseden ayette erkekle birlikte zikredilmiştir. Çünkü bu ceza ikisine de uygulanmaktaydı. Kadının hapsedilmesini emreden ayetin, incitmeyi emreden ayetten önce inmiş olması da muhtemeldir. Daha sonra incitmeyi emreden ayetin

indirilmesiyle de cezası artırılmış idi. Erkeğin de incitilmesi vacip kılındı. Böylece kadının cezası iki, erkeğin cezası ise sadece incitilmek oldu. Eğer durum böyle ise kadının ölünceye kadar ev hapsinde tutulması veya Allah'ın kendisi için bir yol açması, kadına uygulanan ceza olmuştur. Eğer daha sonra incitilme cezası da buna eklenmişse önceki hapis cezası neshedilmiş demektir. Zira hükmünün yerleşmesinden sonra nassa ilave yapmak, nassın hükmünün neshedilmesini gerektirir. Çünkü önceleri kadının bütün cezası, ev hapsi idi. İncitme ilavesi gelince bu, onun cezasının bir kısmı oldu. Bu da ev hapsinin neshedilmesini gerektirir. Önceleri incitme cezasının her ikisi için uygulanan müşterek bir ceza olması sonra kadının cezasına ömür boyu ya da Allah bir yol açıncaya kadar ev hapsinin de eklenmiş olması da mümkündür. Bu da kadını incitme cezasının neshedilmiş olmasını gerektirir. Çünkü hapis cezasıyla ilgili ayetin inmesinden sonra cezasının bir parçası hâline gelmişti. Bütün bunların olması muhtemeldir.

Hapis cezasının hükmü düşürülerek neshedilmiş ve daha sonra incitme cezasını emreden ayetin indirilmesiyle sadece incitme cezasıyla yetinilmiş olma ihtimali var mıdır? Diye sorulacak olursa, bu soruya karşı şöyle cevap verilebilir: Hapis cezasının hükmü düşürülerek ortadan kaldırılmış olması şeklinde neshi caiz değildir. Çünkü incitme cezasının emredilmesi hapis cezasının infazına engel değildir. İkisinin birlikte uygulanması mümkündür. Lâkin daha önce cezasının tamamı hapis iken, incitme cezasıyla ilgili ayet inince hapis, cezasının bir kısmı hâline gelmiş oldu. Bu da bir çeşit nesihtir.

Hükmünün Yerleşmesinden Sonra Nassa İlave Yapmak, Neshi Gerektirir.

Yukarıdaki iki ayetin nüzul sırası hakkında iki görüş ileri sürülmüştür:

1-Hasan'dan rivayet edilen görüşe göre (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayeti, (وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ) **"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlar..."** ayetinden önce inmiş okumada sonrasına alınması emredilmiştir. İncitme sanki hem kadının hem de erkeğin cezası idi. Sonra bu incitmeye ek olarak kadına hapis cezası da verildi. Bu, doğruluktan tamamen uzak bir te'vildir.

Çünkü (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayetinde geçen (يَأْتِيَانِهَا) fiilindeki (هَا) zamirinin nereye döndüğü belli değildir. Ayette kendisinden daha önde geçen bir açıklayıcı kelimenin olması ya da muhatabın zihninde nereye döndüğünün bilinir olması gerekir.

(وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayetindeki genel durumun delaletinden bu zamirin zina anlamına geldiği anlaşılamamaktadır. Şu hâlde önceki ayette geçen (الْفَاحِشَةَ) yani "zina" kelimesine dönmesi gerekmektedir. Şayet bu (هَا) zamiri zina manasına alınmazsa cümlenin akışı düzelmez. Ve ayetlerden kastedilen mana da anlaşılamaz.

Buradaki zamir, şu ayetlerdeki zamirlere benzememektedir:

(مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ)

"Yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı."[236]

Ayetteki genel durumun delaletinden (هَا) zamirinin nereye döndüğünü muhatap bilmekte ve yerkürenin kastedildiği anlaşılmaktadır.

(اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)

"Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik."[237]

Bu ayetteki (ہ) zamirinin nereye döndüğü hususuna gelince burada inzal/indirmeden bahsedildiği için, indirilen şeyin Kur'an olduğu anlaşılmaktadır.

Ev hapsi ve incitme cezalarıyla ilgili ayetlerin anlam sırasının, mushafta yer aldıkları şekilde olması gerektiği, hitabın zahirinden anlaşılmaktadır. İkisinin birlikte inmiş olması ya da incitme cezasını öngören ayetin

236 Fatır, 35/45
237 Kadr, 97/1

ev hapsini öngören ayetten sonra inmiş olması, -eğer hapsedilmesi istenen kadının incitilmesi kastediliyorsa- bu sonucu değiştirmez.

2-Süddi'den rivayet edilen görüşe göre (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayeti özel olarak bâkir ve bâkire erkekle kadın zinakâr hakkında verilen bir hükümdür. (Ev hapsinden bahseden) önceki ayet ise bekârlar değil, dullar hakkındadır. Yalnız bu, ayetin lafzını bir delile dayanmadan tahsis etmeyi gerektirmektedir ki bu da hiç kimse için caiz değildir. Kaldı ki her iki ayetin lafızlarını hakikî manalarında kullanma imkânı da vardır. Her iki ayetin hüküm ve tertibi konusunda hangi ihtimale yönelirseniz yönelin, şunu bilmek gerekir ki İslam ümmeti, zina edenler hakkındaki bu iki ayetin hükmünün neshedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Nisâ suresinin 15. ayetinde geçen **"Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"** cümlesindeki "yol" kelimesinin manası hakkında selef uleması farklı şeyler söylemişlerdir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre Allah'ın bu konuda açtığı yol; evlenmemiş olan zinakârlar için değnek cezası, evlenmiş olanlar içinse recm cezasıdır. Katade'nin aynı şeyleri söylediği rivayet edilmiştir.

Mücahid'den gelen rivayetlerden birine göre "Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar" cümlesiyle, zina eden kadınların doğum yapıncaya kadar ev hapsinde tutulmaları kastedilmiştir. Doğrusu bu te'vil, pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü ayetin hükmü, hamile olan ve olmayan bütün zinakâr kadınlar için genel niteliktedir. Dolayısıyla açılan yolun hepsi için zikredilmiş olması gerekir.

Kelamın Genel Akışının Delaleti, Ondaki Zamirin Merciini Anlatmaya Yeter

Nisa suresinin 15 ve 16. ayetlerinin hükmünün ne ile neshedildiği hususunda ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları bu iki ayetin, (الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"Zina eden kadın ve**

zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"[238] ayeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayeti, evlenmemiş bekâr zinakâr çiftle ilgiliydi. Bu ayetin o çift hakkındaki hükmü, değnek cezasını öngören ayetle neshedildi. Geride, zina yapan dul kadının (ev hapsi) cezası kaldı. O da recm cezasıyla neshedildi. Diğerleri, bunun Ubade b. Samit *radıyallahu anh* hadisiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

Şöyle ki: Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ubade b. Samit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خُذُوا عَنِّي فَقَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ الْبِكْرُ تُجْلَدُ وَتُنْفَى , وَالثَّيِّبُ تُجْلَدُ وَتُرْجَمُ)

"(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı. Bekâr bekârla, dul dul ile (zina ettiğinde) bekâr değnekle dövülüp sürgün edilerek (cezalandırılır). Dul ise değnekle dövülüp sonra da (taşlanarak) recmedilir."[239]

Doğrusu da budur. Zira ***"(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı"*** sözü, (حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ***"veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"*** ayetinde değinilen "yol" un açıklaması olması gerekir. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü ile ev hapsi ve incitme cezaları arasında bir hüküm bağlantısı yoktur. Nur suresinde değnek cezası öngören ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü söylediği sırada henüz inmiş değildi. Şayet inmiş olsaydı "yolun açılması" , (خُذُوا عَنِّي فَقَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ***"(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı"*** hadisinden önce inmiş olması ve Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle söylemiş olmasının sahih olmaması gerekirdi. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, ev hapsi ve incitme cezalarını öngören ayetlerinin neshini gerektiren Peygamber'in

238 Nûr, 2/24
239 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/134

sallallahu aleyhi ve sellem Ubade b. Samit *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadisi ve değnek cezasını öngören ayet daha sonra nazil olmuştur. Bu da Kur'an'ın sünnetle neshedilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah tarafından vacip kılınan ev hapsi ve incitme cezasını öngören ayetler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı" hadisi ile neshedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ) ayeti ve ev hapsi ile incitme cezalarından bahseden ayetler, evlenmiş kadınlar hakkında değil de evlenmemişler hakkındadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlenmiş kadının zina yapması durumunda cezasının ev hapsi olduğu hususunda selef uleması arasında ihtilaf yoktur. Ancak Süddi, sadece evlenmemişlerin zina etmeleri durumunda cezalarının incitme olacağını söylemiştir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ev hapsinden bahsedilen ayetteki "yol" açıklamasını yapmıştı. Ev hapsi, evlenmiş olduğu hâlde zina yapan kadına verilen ceza idi. Bu cezanın, hadiste geçen ***"Dul ise değnekle dövülüp sonra da (taşlanarak) recmedilir"*** cümlesiyle neshedilmiş olması gerekir. Buna göre Her hâlükârda ev hapsi cezasının Kur'an'dan başka bir şeyle neshedilmiş olması gerekmektedir. O da evlenmiş olup da zina yapan kimseye recm cezasının uygulanmasının gerekli olduğunu bildiren rivayetlerdir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Ubade b. Samit'in *radıyallahu anh* zikretmiş olduğumuz rivayeti.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Hz. Aişe ve kuşatma altındayken hatta bazı sahabiler şehid edilirken Hz. Osman'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis. Bu rivayette bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِيمَانٍ , أَوْ زِنًى بَعْدَ إِحْصَانٍ , أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden biri sebebiyle helal olur: İmandan sonra küfre dönmek veya evlendikten sonra zina etmek ya da bir kimseyi öldürmemiş olan kimseyi öldürmek."[240]

Maiz ile Gamidiyeli'nin (zina) hadiseleri ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara recm cezasını uygulaması bütün ümmet tarafından nakledilmiş olup kimsenin bu konuda herhangi bir tartışması olmamıştır.

Haricilerin Recmi İnkâr Etmeleri

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haricilerin tamamı recmi inkâr etmektedirler. Eğer recmin varlığı ve uygulaması, bilgi gerektiren meşhur ve müstefiz bir şekilde nakledilmiş olsaydı, hariciler bundan habersiz kalmazlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetlerde anlatılanları bilmenin yolu, bunları nakledenlerden dinlemek, işin aslını onlardan öğrenmektir. Haricilerse Müslümanların fakihlerinin ve hadis ravilerinin meclislerine katılmamışlar, onlardan ayrı durmuşlar ve onların rivayetlerini kabul etmemişlerdir. Bu sebeple o âlimlerin söylediklerini ve rivayetlerini şüpheyle karşılamış ve tespit etmemişlerdir. Belki de haricilerin ilk kuşakları bu rivayetleri meşhur ve müstefiz bir şekilde biliyorlardı. Sonra kendi inandıklarına ve söylemlerine aykırı bulduklarını inkâr ettiler. Onlara tabi olanlar da onları taklit ettiler ve onlardan başkalarını dinlemediler. Bu sebeple de bunları bilemediler. Yahut bildikleri şeylerin sayısı çok az ve sınırlı kaldı. Bunların ilk kuşaklarının sayısı az olduğu için bildiklerini de kendilerine tâbi olanlardan gizlediler.

İlk kuşak hariciler sahabi değillerdi ki, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* görerek veya dinleyerek ya da onu görenlerden çokça dinleyerek bilsinler. Bu imkândan mahrum kalınca da bunları bilemediler. Mesela hayvanların zekâtı konusunda kaç hayvan için ne kadar zekât verileceği hususu, bilgi gerektiren meşhur ve müstefiz rivayetlerle bizlere nakledilmiştir. Bununla ilgili hükümleri ancak iki kişi bilir. Bunlardan biri fakih kişidir ki, bununla ilgili rivayetleri nakledenlerden işitmiş ve

240 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/237

buna dair bilgi kendisinin yanında sabit olmuştur. Diğeri de, çok sayıda davarı olan kişidir. O da bu iş kendi problemi olduğu için bu vecibeyle ilgili yükümlülüklerini bilmek için bunları öğrenir. Aynı şekilde bu konuyla ilgili rivayetleri nakledenlerden çokça dinleyen kimse de konuyla ilgili hükümleri bilir. Ama bu konudaki rivayetleri meşhur ve müstefiz yollardan değil de ahad yoldan duyan kimse, konuyla ilgili hükümleri bilemez. Recmin vacipliğini, kadının halası veya teyzesine kuma olarak nikâhlanmasının haramlığını ve bunlara benzer bazı meseleleri inkâr eden haricilerin durumu işte böyledir. Bu gibi meselelerin hükmüne haricilerle meşru düzene başkaldıran asiler değil, ancak adalet sahibi insanlar riayet ederler.

Nisâ suresinin 15 ve 16. ayetleri bazı hükümler içermektedirler. Şöyle ki:

1-Zina yapanın suçunu ispatlamak için dört şahit getirilmesi.

2-Zina yapan kadının ev hapsinde tutulması. Zina yapan erkekle kadının incitilmeleri.

3-Zina yapan erkekle kadının tövbe etmeleri durumunda incitme ve kınanma cezalarının düşmesi. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا)

"Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin."

Bu tövbe, hapis cezasının değil de incitme ve kınama cezalarının düşmesinde etkilidir. Hapis cezasına gelince o, Allah'ın zina eden kadın hakkında bir yol açmasına kadar yürürlükte kalmaya devam edecekti. O yolu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, değnek ve recm cezası olarak açıkladı.

Ayette zikredilen hükümlerden dört şahit getirme dışında kalanların tamamı neshedildi. İlk iki had olan değnek ve recm cezalarının birlikte uygulanması neshedildi. Sadece dört şahit getirme hükmü yürürlükte kaldı.

Cenabı Allah bunu şu ayette açıklamaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[241]

Kendilerine Had Uygulayabilmek İçin Zina Yapanları Dikkatle İzlemek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların da kendileridir."[242]

Şahit getirme ve şahit sayısına dair hüküm neshedilmiş değildir. Bu da zina yapmakta olanlara had uygulayabilmek için üzerlerine şahit getirmeyi ve onları dikkatle izlemeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü Yüce Allah zina olayını şahitler marifetiyle tespit etmeyi emretmiştir. Bu da suçluların zina fiilini işledikleri sırada onlara dikkatle bakmadan mümkün olmaz. Bu, kendilerine had uygulayabilmek için, zina suçunu işlemekte olanlara dikkatle bakan kimsenin şahitliğinin düşmeyeceğine delalet etmektedir.

Muğire b. Şube olayında Hz. Ebû Bekir de Şibl b. Mabed, Nafi b. Haris ve Ziyad'la beraber böyle yapmıştı. Bu, ayetin zahirine de uymaktadır.

---

241 Nûr, 4/24
242 Nûr, 13/24

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ كَرْهًاۜ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ)

"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[243]

Şeybani'nin bildirdiğine göre İkrime, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam öldüğünde velileri, onun karısı üzerinde kadının kendi velilerinden daha fazla hak sahibi oluyorlardı. Ölen adamın velilerinden dileyen o kadınla evlenirdi. Dilerlerse başkalarıyla evlendirirlerdi. Dilemezlerse evlendirmezlerdi. Bunun üzerine bu mesele hakkında mezkûr ayet indi."

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Bir adam ölüp geride karısını bıraktığında velisi, 'Ben onun malına mirasçı olduğum gibi karısına da mirasçı oldum' derdi. Dilerse ölen kocası tarafından ödenmiş olan ilk mehre dayanarak o kadınla evlenirdi. Dilerse de onu başkasıyla evlendirerek mehrini kendisi alırdı."

Mücahid, "Kadının oğlunun olmaması durumunda böyle olurdu" dedi.

Ebu Miclez dedi ki: "Ölen adamın mirasçıları, karısı üzerinde kadının kendi velisinden daha fazla hak sahibiydiler."

Cüveybir'in bildirdiğine göre Dahhâk, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslamiyet'in ilk zamanlarında bir adam öldüğünde, onun en yakın akrabası kalkıp karısının üzerine bir elbise atar ve miras olarak onunla evlenirdi. Maan kızı Kebşe'nin kocası Ebu Âmir vefat etti. Ebu Âmir'in başka bir evlilikten doğma oğlu İbn Âmir gelip babasının dul kalan karısının üzerine bir elbise attı. Ama onunla gerdeğe girmedi

243 Nûr, 19/24

ve ona nafaka da vermedi. Kebşe onu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyet etti. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًاۜ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ)

"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. (İlk mehirleri kadar mehir vermeksizin kendileriyle evlenmek için) onları sıkıştırmayın."

Zühri dedi ki: "Adam, ölen yakınının dul kalan karısını, ona ihtiyacı olmadığı hâlde alıkoyar ve kadın ölünceye kadar öylece bekletirdi. Sonra da ona mirasçı olurdu. İnsanların böyle yapmaları yasaklandı."

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ)

"Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."

İbn Abbas, Katade Süddi ve Dahhak dediler ki: Bu, kendisine ihtiyacı kalmadığında kadını boşayıp serbest bırakması, malının bir kısmını elinden fidye olarak almak ve ona zarar vermek maksadıyla nikâhında tutmaya devam etmemesi için kocalara yapılmış bir uyarıdır."

Hasan dedi ki: "Bu, ölen kimsenin velisine, cahiliyet âdetlerine uyarak(ölenin) karısını nikâhlamaması veya (mehrini kendisi alıp) başkalarıyla evlendirmemesi için yapılmış bir uyarıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mutemed olan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yapmış olduğu te'vildir. Çünkü (لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ) **"Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için..."** ifadesi ve devamı da bu te'vilin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ifade ile mehir kastedilmektedir. Sanki koca, ona verdiği mehrin bir kısmını geri alabilmek için onu sıkıştırmakta veya kötü davranmaktadır.

(اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında..."

Hasan, Ebu Kalabe ve Süddi, ayetteki "hayâsızlık" kelimesiyle zinanın kastedildiğini söylemişlerdir. Buna göre kişi, karısının zina yaptığından şüphe ederse ondan fidye alması ve boşaması helal olur.

İbn Abbas, Dahhâk ve Katade dediler ki: "Ayetteki "hayâsızlık" kelimesiyle kadının âsiliği kastedilmiştir. Kadın kocasına âsilik ederse, kocanın ondan fidye alması ve onu boşaması helal olur."

Bakara suresinde hulu' ve ahkâmını açıklamıştık.

Kadının Kocası Üzerindeki Hakları

(وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onlarla iyi geçinin."

Bu ayette kocalara, karılarıyla iyi geçinmeleri emredilmektedir. Kadına hakkı olan mehri ve nafakayı tam vermek, yanında geceleme sırasına riayet etmek, kaba sözlerle incitmemek, kendisinden yüz çevirmemek, başka kadına meyletmemek, suçu olmadan kendisine surat asmamak ve benzeri şeyler, kadına iyi davranmaya örnek gösterilebilir. Bu anlattıklarımız, şu ayetlerde anlatılanlara benzemektedir:

(فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[244]

244 Bakara, 2/229

Boşamanın Sevimsizliği

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـٔاً وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً ﴿١٩﴾)

19-"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olınanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."

Bu ayet, kişi karısından hoşlanmasa bile onu nikâhında tutmasının mendup olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada hadisler rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ)

"Allah katında helallerin en sevimsizi boşamadır."[245]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Musa el Eş'arî *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تزوجوا ولا تطلقوا فإن الله لا يحب الذواقين ولا الذواقات)

245 Ebu Davud, Talak, 3

***"Evleniniz, boşanmayınız. Şüphesiz Allah, birbirinin tadına bakan (ve sonra da boşanan) erkeklerle kadınları sevmez."*[246]**

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü, boşanmanın sevimsizliğine, sevilmese bile kadını güzellikle nikâhta tutmaya devam etmenin mendupluğuna dair ayetin delaletine uygundur. Yüce Allah, birçok ayetinde hoşlanmadığımız şeye sabretmemizin bizim için hayırlı olacağını haber vermiştir.

(فَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَث۪يرًا)

"Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pekçok hayır yaratmış olur."

Bu, şu ayete benzemektedir:

(وَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ)

"Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz."[247]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُب۪ينًا ﴿٢٠﴾)

20-"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız?"

---

246 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 11/259

247 Bakara, 2/216

Bu ayet, kadına mehri verip sahih bir şekilde ona mülk etmeyi gerekli kılmaktadır. Erkeği de, verdiği mehrin bir kısmını geri almaktan men etmektedir. Koca eşini nikahında tutmaya devam da etse, onun yerine başka bir eş de almak istese, mehrin kadına teslim edilmesi gerektiğini haber vermektedir. Yine bu ayet, kocanın verdiği mehrin bir kısmını geri almasının haram olduğunu, ancak başkasının malını almayı mübah kılan bir sebeple alabileceğini haber vermektedir. Başkasının malını almayı mübah kılan sebep, şu ayette açıklanmıştır:

(اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[248]

Bu ayetin zahiri, erkeğin karısıyla halvet olduktan sonra mehrin bir kısmını ondan geri almasının haram olmasını gerektirmektedir. Bu durum, halvet olduktan sonra boşanan kadına mehrin tam olarak verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzı, her hâl-ü kârda kadından mehrin bir kısmını almayı haram kılan genel bir hüküm niteliğindedir. Ancak bir delil ile bu hükmün özellenmesi durumu bunun dışındadır. Mesela şu ayet, bu genel hükmü özellemektedir:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[249]

Buna göre bir kimse karısını, kendisiyle halvet olmadan önce boşarsa ona mehrin sadece yarısını ödemesi gerekir. Diğer yarısı ise düşer. Çünkü ayette kastedilen mananın bu olduğunda ihtilaf yoktur. Ayette geçen "el sürme" ile halvet mi, yoksa cinsel ilişki mi kastedilmiştir? Ulema bu meselede farklı görüşler ortaya koymuştur. Çünkü "el sürme"nin her iki manaya da ihtimali vardır. Hz. Ali, Hz. Ömer ve diğer sahabiler, "el

248 Nisâ, 4/29
249 Bakara, 2/237

sürme"nin halvet olma anlamına geldiğini söylemişlerdir. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ise "el sürme"nin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylemiştir.

Yüce Allah'ın genel hüküm niteliğindeki şu buyruğu, (فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا) **"Ondan hiçbir şeyi geri almayın"** ihtimallerle tahsis edilemez/özellenemez.

"Eşlerinizden Birine (Mehir Olarak) Yüklerle Mal Vermiş Olsanız Dahi Ondan Hiçbir Şeyi Geri Almayın" Ayetinin İçerdiği Hükümler

(وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا)

"Eşlerinizden birine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."

Bu ayet, bir kimsenin eşine bir mal hibe ettikten sonra o hibeden geri dönmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü o hibe, ayette geçen **"yüklerle mal vermiş olsanız"** ifadesinin kapsamına girmektedir. Kişinin eşine verdiği şeylerin mehir olup olmaması arasında bir fark yoktur. Ayetin genel hükmüne göre, verdiğini geri alamaz.

Bu ayetten çıkarılan delile göre bir kimse bir miktar mal karşılığında karısını hulu' eder ve mehrini de nakit veya eşya olarak daha önce ödemişse, Ebu Hanife'ye göre bu mehrin bir kısmını geri alamaz.

Yine bu ayetten çıkarılan delile göre bir kimse karısına, belli bir süre-lik nafakasını önceden peşin olarak öder, ancak bu süre dolmadan karısı ölürse, karısına verdiğini geri alamayacağına dair ayetin genel hükmü sebebiyle, bu nafakanın kalan kısmını karısının mirasından çıkarıp alamaz. Zira karısının vefatından sonra belki de koca onun yerine başka bir kadınla evlenmek isteyecektir. (O zaman verdiğini geri alması ayetin genel hükmü uyarınca caiz olmaz.)

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yukarıdaki ayetin devamında (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ) **"Hem, siz eşlerinizle birleşmiş iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"**[250] ifadeleri yer aldığına göre bu, önceki ayetin başında geçen "yüklerle mal vermiş olsanız" ifadesi ile mehrin kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü bu mana başka bir şeye değil, sadece mehre mahsustur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin baş tarafındaki hitabın koca tarafından kadına verilen her şeyi kapsaması ve ona atfedilen şeyin özel bir hükme tabi olmasına engel bir durum yoktur. Bu, önceki lafzın da hususi bir mana ifade etmesini gerektirmez. Buna benzer durumları birkaç yerde açıklamıştık.

Bu ayet şu hükme de delalet etmektedir: Bir kimse evlendiği karısıyla gerdeğe girdikten sonra karısından kaynaklanan bir sebeple -bu sebep uyumsuzluk veya başka bir şey olabilir- boşayacak olursa, yine de mehri karısına ödemesi gerekir. Boşanma sebebinin kadından kaynaklanması bu hükmü değiştirmez.

Her hâlükârda mehrin bir kısmını geri almak haram olduğu hâlde Yüce Allah'ın **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."**[251] ayetinde bir eşin yerine başka bir eş alma kaydını koyarak özellemede bulunmasının şu faydası vardır:

Bazı kimseler, boşanma durumunda kadının kendi üreme organına sahip olması ve kocasının o organ üzerindeki hakkının sona ermesi karşılığında mehrin bir kısmını geri almanın caiz olduğunu, ikinci eşin boşanan önceki eşin yerine geçeceğini ve mehri öncekinden çok onun hak edeceğini zannedebilirler. İşte mezkûr özelleme bu zannı ortadan kaldırmaktadır. Yüce Allah bu durumda mehrin bir kısmını geri almanın haram olduğunu kesin olarak bildirmektedir. Bu, diğer durumlarda da mehrin bir kısmını kadından geri almanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Boşayarak kadının üreme organı üzerinde hakkı kalmayan

250 Nisâ, 4/21
251 Nisâ, 4/20

erkeğin mehrin bir kısmını geri alması caiz olmadığına göre, boşama olmayıp o organ üzerindeki hakkı kadının kendisinden daha fazla devam etmekteyken mehrin bir kısmını geri alması öncelikle haram olur. Yüce Allah verilen mehri geri almayı, iftira ve bühtan gibi bir zulüm sayarak haramlığını tekit etmiştir. Bühtan, haber veren kişinin dinleyeni şaşkına çevirecek ve "olamaz" dedirtecek derecede büyük yalan söylemesidir. Bu, yalandan daha büyük ve fahiş bir günahtır. Kocanın verdiği mehri haksız yere geri alması, çirkinlikte bühtana benzetilmiştir. Dolayısıyla Cenab-ı Allah, mehrin bir kısmını geri almayı, çirkinlikte bühtana benzetmiş, bühtan ve günah olarak adlandırmıştır.

(وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)

"Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"[252]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ferrâ'nın anlattığına göre ayette geçen (أفضى) fiilinin mastarı olan (إفضاء) kelimesi, cinsel ilişkiye girilmese bile eşlerin halvet olmaları anlamına gelmektedir. Ferrâ'nın lügat konusunda söyledikleri hüccettir. (إفضاء) kelimesi halvet olma anlamına geldiğine göre ayet-i kerime, halvet olduktan ve boşandıktan sonra kocanın kadından mehrin bir kısmını geri almasını yasaklamış olmaktadır. Zira (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz..."** ayeti, ayrılma ve boşanmayı ifade etmektedir. (إفضاء) kelimesi (فضَاء) kökünden alınmıştır. (فضَاء) kelimesi, üzerinde bina ve benzeri bir şeye ulaşıp idrâk etmeye engel nesnelerin bulunmadığı geniş ve düzlük arazi anlamına gelir. Aynı şekilde gerdeğe girip cinsel ilişkide bulunmaya engel olacak şeylerin ortadan kaldırılmış olmasından dolayı halvete de (إفضاء) denilmiştir. Bazı kimseler (فضَاء) kelimesinin genişlik, (أفضى) kelimesinin de amacı gerçekleştirmeye imkân bulunması anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna göre halvet olmaya da (إفضاء) denilmesi mümkündür. Çünkü halvette, cinsel ilişkide bulunma yerine ulaşılabilmekte, daha önce

252 Nisâ, 4/21

zor olan bu amaca ulaşma imkânı bulunmuş olmaktadır. İşte bu sebeple halvete (إفضاء)denilmiştir. Birbirleriyle birleşmiş ve cinsel ilişkide bulunma yerine ulaşmış, kadın da kendisiyle ilişkiye girme imkânını kocasına vermiş iken, kocanın verdiği mehrin bir kısmını geri almasının caiz olmayacağını Yüce Allah haber vermiştir.

Bu ayetin zahiri, uyumsuzluğun kocadan kaynaklanması durumunda onun karısına verdiği mehrin bir kısmını geri almasını yasaklamaktadır. Çünkü (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz..."** ayeti, ayrılmayı isteyenin kadın değil de koca olduğuna delalet etmektedir. Be sebeple mezhebimizin fakihleri ayrılma isteği kocadan geldiği takdirde kocanın mehrin bir kısmını kadından almasının mekruh olduğunu, ama bu isteğin kadından gelmesi durumunda kocanın mehrin bir kısmını geri almasının caiz olacağını söylemişlerdir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[253]

Ayette geçen ve hayâsızlık şeklinde tercüme ettiğimiz (فاحشة) kelimesi hakkında açıklama yapan İbn Abbas *radıyallahu anh*, bunun uyumsuzluk anlamına geldiğini söylemiştir. Başkaları ise bu kelimenin zina anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ayrılma talebinin kadından gelmesi durumunda, koca tarafından mehrin bir kısmının geri alınabileceği, şu ayetten de anlaşılmaktadır:

(فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."[254]

---

253 Nisâ, 4/19

254 Bakara, 2/229

Bazıları bu ayetin (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz..."** ayeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) ayeti, uyumsuzluğun koca tarafından gelmesi durumunu ifade etmektedir. (فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ) ayetinde ise öncekinden başka bir durumdan, yani kadının uyumsuzluk yapması ve kendisini boşaması için kocasına bedel ödeme teklifinde bulunmasından söz edilmektedir ki bu, önce anlatılandan ayrı bir durumdur. Bu iki durumdan her birinin kendine özgü bir hükmü vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)

"Ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken..."

Hasan, İbn Sirin, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Bu ayetteki sağlam sözden kasıt, (فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"Ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır"** ayetinde sözü edilen iyilikle geçinme veya iyilikle salıvermedir."

Katade dedi ki: "İslamiyet'in ilk zamanlarında bir adam evlendiğinde erkeğe, 'Allah'ın hatırına karını ya iyilikle yanında tut ya da iyilikle salıver' denilirdi."

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen sağlam sözden kasıt, kadının üreme organını kocasına helal hâle getiren "nikâh" kelimesidir."

Başkaları dediler ki: "Ayette geçen sağlam sözden kasıt, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu sözüdür: "Evlendiğiniz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların iffetlerini de Allah adını anarak kendinize helal edindiniz."

Doğrusunu Allah bilir.

Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًاۜ وَسَٓاءَ سَب۪يلًا ﴿٢٢﴾﴾

22-"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."[255]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Saleb'in kölesi Ebu Amr dedi ki: Kûfelilerden Saleb ve Basralılardan olan Müberred'den edindiğimiz bilgiye göre "nikâh" kelimesi sözlükte iki şeyi bir araya getirme anlamına gelir. Mesela Araplar (أَنْكَحْنَا الْفَرَى فَسَنَرَى) derler. Bu, bir darb-ı meseldir. Eşekle dişisini birleştirme anlamına gelen bu deyim, insanların bir konuda müşavere yapıp sonunda bir karara varmaları ve sonra da işin sonucunu beklemeleri manasında kullanılmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Nikâh" kelimesi sözlükte iki şeyi bir araya getirme anlamına gelirken, daha sonra insanlar bu kelimeyi nikâh akdi olmaksızın cinsel ilişki anlamında kullanmaya başlamışlardır. Nitekim şair A'şâ da bir şiirinde şöyle demiştir:

ومنكوحةٍ غير ممهورةٍ ... وأخرى يقال لها فادها

"Biri nikâhsız ve mehirsiz olarak kendisiyle ilişkiye girilendir.

Diğerine de hadi şu cariyenin azadlık fidyesini öde, denilir."

Başka bir şair de şöyle demiştir:

ومن أيمٍ قد أنكَحَتْها رِماحُنا ... وأخرى على عمّ وخالٍ تلهف

---

255 Nisâ, 4/22

"Nice kadını mızraklarımız nikâhladı (Savaşarak onları cariye edindik).

Diğer kadın da amca ve dayısından yardım diler."

Bir diğer şair de şöyle demiştir:

فنكحن أبكارا وهن بآمة ... أعجلنهن مظنة الأعذار

"Onlar nimet içre iken bâkireyken kendileriyle ilişkiye girildi.

Esirken, sünnet edilmemişken aceleyle onlarla ilişkiye girildi."

Bu şiirlerde de "nikâh" kelimesi cinsel ilişki manasında kullanılmıştır. Hiç kimse "nikâh" kelimesini cinsel ilişki anlamında kullanmaktan imtina etmez. Bu kelime cinsel ilişki anlamında kullanılmanın yanı sıra evlilik akdi anlamında da kullanılmaktadır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ)

"Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda..."[256]

Bu ayetteki "nikâh" kelimesiyle cinsel ilişki değil, evlilik akdi kastedilmiştir. "Nikâh" kelimesi şu hadiste de evlilik akdi anlamında kullanılmıştır:

"Ben flört sonucunda değil, nikâh akdi sonucunda doğdum."[257]

Bu hadis iki manaya delalet etmektedir:

1-"Nikâh" kelimesi evlilik akdi anlamına gelmektedir.

2-Bu kelime, evlilik akdi olmadan da cinsel ilişki anlamında kullanılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nikâh

256 Ahzâb, 33/49

257 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/190

akdi sonucunda doğduğunu söylemekle yetinirdi. Flört sonucu doğmadığını söylemeye gerek duymazdı. Çünkü "flört" kelimesi hiçbir durumda nikâh akdi anlamına gelmez. Nikâh akdinden söz ettikten sonra flört sonucu doğmadığını söylemesi, "nikâh" kelimesinin evlilik akdinin yanı sıra cinsel ilişki anlamına da geldiğine delalet etmektedir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nikâh akdi sonucunda doğduğunu, flört sonucunda doğmadığını bildirmiştir.

"Nikâh" kelimesinin sözlükte iki şeyi bir araya getirmek anlamına geldiği ispatlanmış oluyor. Bir araya gelmek de evlilik akdiyle değil, cinsel ilişkiyle olmaktadır. Evlilik akdiyle iki kişi bir araya gelmemektedir. Çünkü akid, tarafların ifadeleriyle gerçekleşmekte ve bu da hakikatte bir arada olmalarını gerektirmemektedir. Böylece "nikâh" kelimesinin hakikatte cinsel ilişki, mecazda da evlilik akdi anlamına geldiği ispatlanmış olmaktadır. Evlilik akdine nikâh denildi. Çünkü bu akid, evlenenlerin cinsel ilişkiye ulaşmalarına vesile olan bir sebeptir. Aralarında sebep veya mücavirlik bağlantısı olan iki şeyden biri diğerinin adıyla adlandırılabilir. Mesela yeni doğan çocuğun başındaki saçlara akika denir. Daha sonraları bu çocuğun başındaki saçları tıraş edildiği zaman kesilen kurbana da akika adı verildi. Başka bir misal: Su kabını taşıyan deveye raviye denir. Daha sonra devenin taşıdığı su kabına da raviye adı verilmiştir. Çünkü deve ile taşıdığı su kabı arasında mücaveret/bitişiklik ve yakınlık vardır.

Mesela şair Ebu Necm şöyle demiştir:

تَمْشِي مِن الرِّدَّةِ مشْيِ الحفلِ ... مَشْيَ الرّوايا بالمزادِ المثْقَلِ

Gerisindeki şişkinlikten, memesi dolu deve gibi yürür

Dolu su kabını taşıyan devenin yürüyüşü gibi yürür.

Başka bir misal: "Gait" kelimesidir. Bu kelime (insanın tuvalet ihtiyacını giderdiği) alçak seviyeli yer anlamına gelmektedir. Ama daha sonra mecazen dışkı anlamında kullanılır olmuştur. Bunun başka misalleri de vardır. "Nikâh" kelimesi de ilk kullanılışına göre ve hakikatte cinsel ilişki anlamına gelmekte iken daha sonra mecazen evlilik akdi anlamında kullanılır olmuştur. Çünkü bu akid sebebiyle eşler birbirleriyle cinsel ilişkide

bulunma imkânına kavuşmaktadırlar. Evlilik akdine mecazen nikâh denilmiş olmasının delili şudur: Mesela; her ne kadar satılan veya hibe edilen cariye ile cinsel ilişkide bulunma imkânına kavuşulsa da satış ve hibe akidlerine nikâh denilmemektedir. Çünkü bu akidler, cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılmaya mahsus akidler değildirler. Zira bu akidler nesep veya süt-kız kardeşi, kayınvalide ve benzeri kendileriyle cinsel ilişkide bulunmanın haram olduğu kadınlar hakkında da düzenlenebilirler. Cinsel ilişkiyi mübah kılmaya mahsus olan akde nikâh adı verilmiştir. Çünkü kendisiyle cinsel ilişkide bulunmanın helal olmadığı kimseleri nikâhlamak sahih olmaz. Bununla da ispat olunmuş oluyor ki "nikâh" kelimesi, cinsel ilişki manasına hakikaten, evlilik akdi manasına ise mecazen kullanılmaktadır.

Durum bu anlattığımız gibi olduğuna göre (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ) **"Babalarınızın cinsel ilişkide bulunduğu kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın"** ayetinde geçen "nikâh" kelimesini cinsel ilişki manasında anlamak gerekecektir. Bu ayet, babanın cinsel ilişkide bulunduğu kadınları oğula haram kılmaktadır. "Nikâh" kelimesinin, cinsel ilişki manasına geldiği ispatlandığına göre bu kelime, ilişkinin helal olanını da haram olanını da kapsar. Tıpkı dövme ve öldürme kelimelerinin mübah olan ve olmayan dövme ve öldürmeleri kapsamasında olduğu gibi. Arapça'da cinsel ilişki manasında kullanılan (الوَطْء) (Vat') kelimesi de yalın olarak kullanıldığında ilişkinin sadece mübah olanını değil, aksine hem mübah olanını hem de haram olanını kapsar. Ancak özel olarak mübah ya da haram olanının kastedildiğine dair bir delil olduğunda o zaman o anlamda kullanıldığı anlaşılır.

Ebu'l Hasen şöyle derdi: (مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ) ifadesiyle lafız bakımından hakikatte evlilik akdi değil, cinsel ilişki kastedilmiştir. Bu ifadeyle evlilik akdi kastedilmemiştir. Çünkü aynı kelimenin aynı durumda hem hakiki hem de mecazî anlamda kullanılması mümkün değildir. Biz, babaların kendileriyle evlilik akdi yapmış olduğu kadınların oğullara haram olduğunu, bu ayetten başka deliller sebebiyle haram kılmış olduk.

Bir kimsenin zina ettiği kadının annesinin ve kızının kendisine haram olup olmayacağı hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Said b. Ebi Arube'nin bildirdiğine göre Hasan, İmran b. Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam kayınvalidesiyle zina yaparsa karısı artık kendisine haram olur."

Hasan, Katade, Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesar, Salim b. Abdullah, Mücahid, Atâ, İbrahim, Âmir, Hammad, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Evzai de bu görüştedirler. Bu âlimler, bu cinsel ilişkinin, kendisiyle ilişkide bulunulan kadının kızını haram kılmada, evlilikten önce olmasıyla evlilikten sonra olması arasında bir fark olmadığını söylemişlerdir.

İkrime, karısıyla gerdeğe girdikten sonra kayınvalidesiyle zina eden kimse hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu kişi (hem zina ettiği hem de kayınvalidesiyle yaptığı için) iki haramı birden işlemiştir. Ama karısı (bu sebeple) kendisine haram hâle gelmez."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Haram olan bir fiil, helali haram hâle getirmez."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu sözünü Atâ'nın şöyle te'vil ettiği nakledilmiştir: "Bir adam bir kadınla zina ederse bu fiil, daha sonra o kadınla evlenmesini haram kılmaz."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* İkrime tarafından rivayet edilen "Bir kadınla zina eden kişiye o kadının kızı haram olmaz" sözü, Atâ tarafından bu şekilde anlaşılmış değildir. Şayet bu şekilde anlaşılmış olsaydı "Haram olan bir fiil, helali haram hâle getirmez" sözünü te'vil etmeye ihtiyaç duymazdı.

Zühri, Rebia, Mâlik, Leys ve Şafiî dediler ki:" Kendisiyle zina edilen kadının kızı ve annesi, zina eden kişiye haram olmaz."

Osman el-Betti, kayınvalidesiyle zina eden bir erkek hakkında şöyle demiştir: "Haram bir fiil, helali haram hâle getirmez. Lâkin kızıyla evlenmeden bir kadınla zina eder veya annesiyle evlenmeden bir kızla zina ederse; zina ettiği kadının kızı ve zina ettiği kadının annesi kendisine haram olur. (Onlarla evlenemez)."Böyle demekle Osman el-Betti, evlenmeden önceki zina ile evlendikten sonraki zinanın sonuçlarının farklı olacağını söylemiş olmaktadır.

Bir erkek başka bir erkekle livata yaparsa, pasif durumda olanın annesi ve kızı aktif durumda olana haram olur mu, olmaz mı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri "Haram olmaz" dediler.

Abdullah b. Hüseyin bunun kadınla yapılan zina gibi olduğunu, pasif durumda olanın annesinin ve kızının aktif durumda olana haram hâle geleceğini söylemiş ve sözlerine şunu eklemiştir. "Zina ile kadınlar haram olduğu gibi, livata ile de erkekler haram olur."

İbrahim b. İshak'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Süfyan es-Sevri'ye, bir oğlanla oynaşan bir erkeğin o çocuğun annesiyle evlenip evlenemeyeceğini sordum. Evlenemeyeceğini söyledi."

İbrahim b. İshak sözlerine devamla şöyle demiştir: "Hasan b. Salih, bir erkeğin, oğlu ile oynaştığı kadınla evlenmesini mekruh karşılardı."

Evzai dedi ki: "İki erkekten biri diğeriyle livata yapar ve pasif durumda olanın bir kızı doğarsa, aktif durumda olanın o kızla evlenmesi caiz olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Babalarınızın cinsel ilişkide bulunduğu kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın"** ayeti, kişinin babasının zina veya başka bir şekilde cinsel ilişkide bulunduğu kadının, kişiye haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü "nikâh" kelimesi, her türlü cinsel ilişkiyi hakikaten kapsar. Dolayısıyla zina şeklinde de olsa babanın cinsel ilişkide bulunduğu bir kadın, o babanın oğluna haram olur. Babanın cinsel ilişkide bulunduğu kadın hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, bir kadının annesi veya kızıyla cinsel ilişkide bulunulduğunda o kadın da cinsel ilişkide bulunan erkeğe haram olur. Çünkü hiçbir fakih bu ikisinin hükmünün birbirinden farklı olduğunu söylemiş değildir. Şu ayet bu hükme delalet etmektedir:

(وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendilerine dühulde bulunduğunuz kadınlarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız (size haram kılındı)."[258]

Buradaki "dühul" kelimesi, cinsel ilişkinin adıdır. Bu kelime mübah, helal, nikâh, flört yoluyla yapılan her türlü cinsel ilişki için genel bir addır. Bir kimse bir kadınla zina yaptıktan sonra evlenirse, evlenmeden önce de o kadının kızı kendisine haram olur. Çünkü ayette (الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"Kendilerine dühulde bulunduğunuz kadınlarınızdan..."** buyrulmaktadır. Kendisiyle nikâhsız ilişkide bulunulan kadının annesinin ve kızının ilişkide bulunan erkeğe haram olduğunun bir delili de şudur: Ayette geçen "dühul" kelimesiyle cinsel ilişki kastedilmiştir. Bu kelime, sadece nikâha dayalı cinsel ilişki anlamına gelmemektedir. (Aksine her türlü cinsel ilişkiyi kapsamına almaktadır. Bir kişi cariyelik alakası sebebiyle cariyesiyle cinsel ilişkide bulunursa, ayetin hükmü gereğince artık o cariyenin kızı o kişiye ebediyyen haram olur. Fasid bir nikâha dayanarak cinsel ilişkide bulunması durumunda da aynı hüküm geçerli olur. "Dühul" kelimesi cinsel ilişkinin adı olduğuna göre, doğuracağı mahremiyet sonuçları bakımından illa da nikâha dayalı olarak yapılmış olmasının şart olmadığı ispatlanmış oldu.

Mahremiyet sonuçlarını doğurma hususunda, nikâh akdine nispetle cinsel ilişkinin daha kuvvetli bir etkiye sahip olduğunun aklî delili şudur: Mübah olan her cinsel ilişkinin mutlaka mahremiyet sonucunu doğurduğunu biliyoruz. Ama mahremiyet sonucu doğurmayan sahih bir nikâh akdinin varlığını da bilmekteyiz. Buna bir kadını nikâhlayan ama ona dühulde bulunmaksızın onu boşayan bir erkeğe, o kadının kızıyla evlenmesinin haram olmayışını örnek gösterebiliriz. Ama o kadınla cinsel ilişkide bulunursa kızı o adama haram olur. Böylece cinsel ilişkinin, mahremiyetin oluşma illeti olduğunu öğrenmiş olduk. İster mübah ister haram yolla olsun, cinsel ilişki meydana geldiğinde mahremiyetin de meydana gelmesi gerekir. Çünkü ortada mahremiyetin illeti olan cinsel ilişki vardır. Haram yolla yapılmış olması da bu ilişkiyi, mahremiyet

258 Nisâ, 4/23

sonuçlarını doğurma bakımından geçerli bir ilişki olmaktan çıkarmaz. Mübah ilişkiyle haram ilişki bu bakımdan birbirlerine eşit olduklarına göre, haram ilişki sonucunda da mahremiyetin meydana gelmesi gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, şüphe veya cariyelik alakası ile yapılan cinsel ilişki, ortada bir nikâh akdi olmadığı hâlde mahremiyet sonucunu doğurmaktadırlar. Bu hususta ulema arasında bir ihtilaf yoktur. Bu da her ne şekilde olursa olsun, cinsel ilişkinin mahremiyet sonucunu doğurduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla zinanın da mahremiyet sonucunu doğurması gerekmektedir. Çünkü ortada mahremiyete sebep olma bakımından geçerli bir cinsel ilişki vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şüphe veya cariyelik alakası ile yapılan cinsel ilişki sonucunda doğan çocuğun nesebi sabit olduğu için bu ilişkiler mahremiyet sonucunu da doğururlar. Zina sonucu doğan çocuğun nesebi sabit olmadığı için, zina sonucunda mahremiyetin de oluşmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Nesebin sabit olmasının bunda bir etkisi yoktur. Zira emsallerinin cinsel ilişkide bulunamadığı bir erkek çocuk, karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, artık karısının annesi ve karısının önceki bir evlilikten doğan kızı bu küçük kocaya haram olur. Ama karısı bir çocuk doğuracak olursa bu çocuğun nesebi, o küçük kocaya ait olmaz.

Bir adam bir kadını nikâhlarsa, cinsel ilişkide bulunmazdan önce de bu nikâh akdi sebebiyle nesep sabit olur. Hatta duhulden önce ama nikâh akdinden altı ay sonra kadın bir çocuk doğuracak olursa bu çocuğun nesebi bu kocaya ait olur. Ama bu nikâh akdi sebebiyle henüz dühulde bulunmadığı o kadının kızı bu kocaya mahrem olmaz. Nesebi sabit kılmadığı hâlde cinsel ilişkinin mahremiyet sonucunu doğurduğunu, bunun aksine nikâh akdinin nesebi sabit kılıp mahremiyet sonucunu doğurmadığını gördüğümüze göre, nesebin sabit olmasının bunda bir etkisi olmadığını, bu işte esas alınacak şeyin cinsel ilişki olduğunu öğrenmiş olduk.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, şu hususta bizimle muhaliflerimiz arasında ihtilaf yoktur: Bir kimse cariyesine şehvetle elini sürerse, cariyesinin

annesi ve kızı kendisine haram olurlar. Oysa nesebin sabit olmasında şehvetle el sürmenin bir etkisi yoktur. Bu da mahremiyet hükmünün nesebe bağlı olmadığına, nesep sabit olsa da olmasa da mahremiyetin sabit olabileceğine delalet etmektedir.

Mezhebimiz fakihlerinin bu konuda söylediklerinin doğruluğunun delili şudur: Yüce Allah bazen recmi bazen değnek cezasını emrederek zinanın büyük bir günah olduğunu bildirmiştir. Bu günahı işleyenleri cehennem ateşinde yakmakla tehdit etmiş ve zina sonucu doğan çocuğun nesebini zina eden erkeğe nispet etmemiştir. Bütün bunlar zinanın hükmünü ağırlaştırıcı şeylerdir. Bunlar da onun haram olmasını öncelikle gerektirmektedirler. Çünkü haram olmasını gerektirmek de onun hükmünü ağırlaştırmanın bir çeşididir. Mesela Yüce Allah Arafat vakfesinden önce karısıyla cinsel ilişkide bulunan kişinin haccının batıl olmasına hükmetmiştir. Arafat vakfesinden önce zina edenin haccının öncelikle batıl olması gerekir. Çünkü haccın batıl olması, o dönemde cinsel ilişkinin haramlığını daha da pekiştirmektedir. Aynı şekilde bir kadınla helal yolla yapılan cinsel ilişki, o kadının annesini ve kızını cinsel ilişkide bulunan erkeğe haram kılar. Bu kadının kızını ve annesini kendisiyle zina eden erkeğe, zinanın hükmünü ağırlaştırmak için öncelikle haram kılar.

Kazara adam öldüren kişinin keffaret orucu tutması Allah tarafından vacip kılınmıştır. Şafiî'nin görüşüne göre mademki kazara adam öldüren kişinin kefaret orucu tutması gerekmektedir. Öyleyse taammüden öldürenin de kefaret orucu tutması öncelikle gerekir. Çünkü taammüden adam öldürmenin hükmü kazara öldürmenin hükmünden daha ağırdır.

Zina veya başka bir yolla yapılan cinsel ilişkinin hükmü hac ve oruç ibadetini fasit kılma ve guslü gerektirme bakımından aynıdır. Haramlık bakımından da bu ilişkilerin hükmünün aynı olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mübah olan cinsel ilişki mehir vermeyi gerektirir. Ama zina şeklinde yapılan cinsel ilişki, mehir vermeyi gerektirmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina sebebiyle recm veya değnek cezasının vacip olması, mal (mehir) verme vecibesinden daha

ağırdır. Şu da var ki mal (mehir) ve had, cinsel ilişki sebebiyle birbirinin peşinden gelen şeylerdir. Çünkü cinsel ilişki sebebiyle had gerektiğinde mehir vermek gerekmez. Mehir vermek gerektiğinde de had uygulamak gerekmez. Bunlardan her biri diğerinin yerine geçer. Had uygulamak vacip olduğunda bu had, cinsel ilişki sebebiyle verilmesi gereken mal (mehr) yerine geçer. Bu bakımdan ikisi arasında fark yoktur.

Görüşümüze muhalif olan kimse şu rivayeti delil olarak ileri sürebilir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adamın "bir kadının peşine takıldığında o kadının annesi kendisine haram olur mu? Veya bir kadının peşine takıldığında o kadının kızı kendisine haram olur mu?" sorusu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* soruldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

(لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ، إِنَّمَا يُحَرِّمُ مَا كَانَ بِنِكَاحٍ حَلَالٍ)

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz. Ancak helâl bir şekilde yapılan cinsel ilişki mahremiyet meydana getirir."[259]

İshak b. Muhammed el-Ferevi'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ)

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz."[260]

Ömer b. Hafs'ın bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Haram olan (ilişki) helali fasit kılmaz."

---

259 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/274

260 İbn Mâce, Nikâh, 63

Bu rivayetler, marifet ehli kimselere göre batıldırlar. Ravileri de beğenilen kimseler değildirler. İlk hadisin ravileri arasında adı geçen İsmail b. Muğire meçhuldür, bilinen bir kimse değildir. Onun rivayetine dayanarak -özellikle onun rivayeti Kur'an'ın zahirine ters düşmekteyse- şer'î bir hükmün sabit olması mümkün değildir.

İshak b. Muhammed el-Ferevi, rivayeti bakımından ta'n edilen bir kimsedir. Ömer b. Hafs da böyledir. Bu rivayetler sabit olsalar bile muhalifimizin görüşünün doğruluğuna delalet etmez. Çünkü ilk hadiste bir erkeğin bir kadının peşine takılmasından söz edilmektedir. Cinsel ilişkide bulunmaktan bahsedilmemektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ancak helâl bir şekilde yapılan cinsel ilişki mahremiyet meydana getirir"*** sözü, bir erkeğin bir kadının peşine takılmasıyla ilgili olarak sorulan bir soruya verilen cevaptır. Bu da erkeğin kadının peşine takılması, ona bakması ve cinsel ikişkide bulunmak için onu baştan çıkarmaya çalışmasıyla olur. Ama bu rivayette cinsel ilkişkinin yapılmış olmasına değinilmemektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cinsel ilişkide bulunmaksızın kadının peşine takılmanın mahremiyet gerektirmeyeceğini bildirmiştir. Aralarında nikâh akdi olmadan böyle bir girişimde bulunmakla mahremiyet meydana gelmez. Bu rivayette cinsel ilişkiden de bahsedilmemektedir.

(لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ)

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz" hadisi, erkeğin kadının peşine takılmasıyla ilgili sorulan bir soruya verilen bir cevaptır.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği (لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ) ***"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz"*** hadisi şayet sahih ise aynı olay hakkında Peygamberimiz tarafından söylenmiş olabilir. Kadının peşine takılıp ona bakan ve cinsel ilişkide bulunmak için onu baştan çıkarmaya çalışan ama cinsel ilişkide bulunmayan hakkında sorulan soruya bir cevap olarak söylenmiş olabilir. Bu hadisin faydası, kadına bakmanın mahremiyet mey-

dana getireceği vehmine kapılanların vehmini gidermiş olmasıdır. Bazı kimseler şu hadisten dolayı böyle bir vehme kapılabilirler:

(زِنَا الْعَيْنَيْنِ النَّظَرُ وَزِنَا الرِّجْلَيْنِ الْمَشْيُ)

"Gözlerin zinası bakmaktır. Ayakların zinası da (zina yapılacak yere) yürüyüp gitmektir."[261]

Bu hadise bakarak bir kimse kadına bakmanın (zina olduğu bildirildiğinden) tıpkı cinsel ilişkide olduğu gibi mahremiyet meydana getireceğini zannedebilir. İşte önceki hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cinsel ilişkide bulunmadan mahremiyet meydana gelmeyeceğini bildirmiştir. Eğer cinsel ilişki yoksa mahremiyetin meydana gelmesi için nikâh akdinin olması şarttır. Bu rivayetin bizim anlattığımız manaya gelme ihtimali bulunduğuna göre, buna dayanarak yapılan itiraz ortadan kalkmış olur.

Şunuda belirtelim ki; ulemanın üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre mahremiyet, sadece nikâh akdi ve mübah olan cinsel ilişki sebebi ile oluşmaz. Zira bir kişinin âdet hâlindeki cariyesi ile cinsel ilişkide bulunması nikâhsız olmanın yanı sıra haram bir ilişkidir. Ama bu ilişki sebebi ile de mahremiyet oluşur. Bu hususta ulema arasında ihtilaf yoktur. Buna göre, mahremiyetin sadece nikâh akdi ve mübah olan cinsel ilişki sebebiyle oluşacağı hükmü iptal edilmiş oldu. Yine bir kişi, mülkiyetine ortak olduğu bir cariye ile veya yalnız başına mâliki olduğu Mecusi bir cariye ile cinsel ilişkide bulunursa, bu ilişki haram olmakla ve ortada bir nikâh akdi de bulunmamakla birlikte mahremiyet meydana getirir. Bu da şuna delalet eder: Mezkûr hadis, sabit olsa bile haram olan bir cinsel ilişkinin mahremiyet oluşturmayacağı hükmünü genellemez. Ayrıca Yüce Allah, zihar yapan kimsenin karısını zihar sebebiyle kocasına haram kılmış ve ziharı, hoş karşılanmayan yalan bir söz olarak adlandırmıştır. Ama bu söz, kocanın karısıyla cinsel ilişkide bulunma yasağının meydana gelmesine de engel değildir.

261 Hâkim, Müstedrek: 510/2

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz" sözü, bir sebeple ilintili olmadığı ve sahih bir şekilde yalın olarak söylendiği için bu konuda delil olarak ileri sürülemez. Bunun iki sebebi vardır:

1-Haram ve helal, Yüce Allah'ın bir şeyi helal veya haram kıldığına dair hükmüdür. Biz hakikaten biliyoruz ki Yüce Allah'ın bir şeyin haramlığına, başka bir şeyin de helalliğine hükmetmesi, haklarında herhangi bir delil olmadan başka şeylerin haram veya helal olmalarını gerektirmez. ***"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz"*** sözü kendi hakikî manasında yorumlanacak olursa bizim meselemizle bağlantısı olmaz. Zira biz diyoruz ki: Yüce Allah'ın haram kılma hükmü, hakkında haramlık delili bulunmayan başka bir mübahın haram olmasını gerektirmez. Bu bize şunu ifade etmektedir: Yüce Allah'ın helalliğine hükmettiği şey, hakkında verilen helallik hükmü üzere kalmakta devam eder. Başka bir şeyin haramlığına hükmettiğinde ise o şeye helallik hükmünü verdi diye kıyas yoluyla başka şeyi haram saymak caiz olmaz. Bu da kıyas yoluyla neshi caiz görenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Şayet sahih ise ***"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz"*** hadisinin ifade ettiği hakikî mana budur.

2-"***Haram olan şey, helali haram kılmaz***" sözünü genellemek sahih olmaz. Çünkü Müslümanlar, haramın helali haram hâle getireceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Mesela fasid nikâha dayanarak yapılan cinsel ilişki, âdet hâlindeki cariye ile yapılan cinsel ilişki, âdet hâlindeki kadını üç talakla boşamak, zihar yapmak, şarabı suya katmak, irtidat etmek. Bütün bunlar helali haram hâle getirirler. İrtidat etmek kadını kocasına haram kılar.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ) ***"Haram olan, helali haram kılmaz"*** hadisi her ne kadar genel mahiyette görünmekteyse de, bunu genel bir hüküm olarak kabul etmek doğru olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisiyle, bazı haramların helalleri haram kılmayacağını bildirmek istemiştir. Diğer mücmel lafızlar gibi bu hadisin de hükmünü ispat edebilmek için delile ihtiyaç vardır.

Şunu da belirtmeliyiz ki, şayet sizin iddia ettiğiniz manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haram fiilin helali haram kılmayacağını söylemiş

olsaydı, bu yine sizin söylediğiniz hususa delalet etmezdi. Zira biz de haram fiilin helali haram hâle getirmeyeceğini söylemekteyiz. Bu söz hakikî manasında yorumlanmaktadır. Ancak bu, haram bir fiilin işlenmesi durumunda Allah'ın helâli haram kılacağı manasına delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp mezkûr hadisin manasının, "Allah, haram fiilin işlenmesi sebebiyle helâli haram kılmaz" şeklinde olduğunu söyleyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

"Haram olan, helali haram kılmaz" sözü ile senin kastettiğin mana kastedilmişse bu mecazdır, hakikat değildir. Senin kastettiğin manada kabul edilmesi ve hükmünün o şekilde sabit olması için delile ihtiyaç vardır. Çünkü delil olmadan bir sözü mecazî manada yorumlamak caiz değildir.

Şafiî, kendisiyle bir kişi arasında cereyan eden bir münazaradan bahsetmiştir. Üzerinde derin düşünen kimseler için bu münazarada tuhaflıklar vardır. Şöyle ki:

Şafiî şöyle demiştir: Bir adam bana şöyle dedi:

- Niçin haramın helali haram kılmayacağını söyledin?

- Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur. Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."[262]

Kur'an'ın nikâh akdi veya zifaf sebebiyle mahremiyet oluşacağını bildirdiğini sen de gördün, değil mi?

262 Nisâ, 4/22-23

- Evet, gördüm.

- Yüce Allah'ın helâl bir fiil sebebiyle herhangi bir şeyi haram kılması, helâli de haram bir fiil sebebiyle haram kılması caiz olur mu? Haram, helâlin zıttıdır. Nikâh ise yapılması emredilen mendup bir akittir. Ama Yüce Allah zinayı haram kılmış ve onun hakkında şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةًۜ وَسَٓاءَ سَبِيلًا)

"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."[263]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafiî, nikâh ve zifaf sebebiyle mahremiyet oluşacağına, zinanın da haramlığına dair ayetleri okudu. Bu iki hükümde, yani nikâh ve zifafın mübahlığı ile zinanın haramlığında ulema arasında ihtilaf yoktur. Burada bu meseledeki ihtilafa ışık tutan bir delil bulunmamaktadır. Çünkü nikâh ve zifafın mübahlığı ve bunlar sebebiyle mahremiyetin oluşacağı hükmü, mahremiyetin bunlardan başka sebeplerle meydana gelmeyeceği anlamına gelmez. Mesela mülkiyet bağı sebebiyle efendinin cariyeyle yapacağı cinsel ilişki sonucunda da mahremiyet meydana gelir. Yüce Allah'ın zinayı haram kılması, mahremiyetin sadece zina ile meydana geleceği anlamına gelmez. İki ayetin tilavetinin zahirinde, zina sebebiyle nikâhın haram kılınmasını engelleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü zinadan bahseden ayette zinanın haramlığı ifade edilmektedir. Zinanın haram oluşunun ifade edilmesi, nikâh akdinin mahremiyet oluşturmasını engellemez. Nikâh akdi ve zifaf sebebiyle mahremiyet oluşması, mahremiyetin başka sebeplerle de meydana gelmesine engel teşkil etmez. Şu hâlde Şafiî'nin okuduğu her iki ayette, ihtilafın konusuna delalet eden bir delil ve soruyu sorana da kendi görüşünün sahihliğini gösterecek bir cevap bulunmamaktadır.

Sonra Şafiî, 'Haram, helâlin zıttıdır' dedi. Sonra soru sahibi kendisine, ikisini birbirinden ayırmasını söylediğinde, şöyle cevap vermiştir: "Yüce Allah ikisini birbirinden ayırmıştır. Çünkü nikâhı tavsiye etmiş, zinayı haram kılmıştır."

263 İsrâ, 17/32

Bu cevabını, soru sahibine delil olarak göstermiştir. Oysa soru sahibi, nikâhın mübahlığını ve zinanın haramlığını problem olarak görmemişti. O, Şafiî'den, kendi anlattıklarına ayetten delil getirmesini istemişti. Ama Şafiî, ayetten böyle bir delil çıkarıp gerekli açıklamayı yapmamıştı. Şu haramdır, şu da helaldir, diyerek soru sahibini oyalamıştı. Sorunun sahibi eğer nikâhla zina arasında hiçbir bakımdan fark gözetmeyen kalbi kör biri idiyse, zaten öylesi adamlara cevap vermek de gerekmez. Çünkü öylelerinin akıl sağlığı yerinde değildir. Zira akli başında olan kimse ikisinden birinin haram, diğerinin mübah olduğu şeklinde aralarında fark olduğunu biliyorsa kendini bu kadar da cahil seviyesine indirmez.

Soru sahibi ona, nikâhın mahremiyet oluşturması hususunda zinanın da onun gibi mahremiyet oluşturup oluşturamayacağını kendisine açıklamasını istemişti. Ama Şafiî onun bu sorusuna cevap vermemiş, helallik ve haramlık bildiren iki ayeti okumaktan, helalin de haramın zıttı olduğunu söylemekten başka bir şey yapmamıştı. Mesela fasid nikâha dayanarak cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Âdetli kadınla cinsel ilişkide bulunmak da Kur'an nassı ve Müslümanların icmasıyla haramdır. Bu, helal olan cinsel ilişkinin zıttıdır. Ama birbirine zıt da olsalar bu ilişkiler, mahremiyet oluşturmada birbirlerine eşittirler.

Âdet hâlindeki kadını boşamak haramdır. Temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan kadını boşamak mübahtır. Ama her iki boşama da, boşanan kadını kocasına haram kılma hususunda birbirlerine eşittirler. Şafiî'ye göre iki zıttın birbirine kıyaslanması mümkün değilse, iki zıttın aynı hükümde bir araya gelmemesi gerekir. Bilindiği gibi şeriatta iki zıttın aynı hükümde bir araya gelmesi mümkündür. Birbirlerine zıt olmaları, birçok hükümde bir araya gelmelerine engel değildir. Bilindiği gibi bir nass varken kendisinin misli olan başka bir nassın gelmesi caizdir. Hakkında nass gelmiş olan şeyle ilgili bir delil bulunduğunda o şeyde kıyas yapmak caizdir. İki zıt şeyin aynı hükümde bir araya gelmesine aklen ve şer'an bir engel bulunmadığına göre, 'Helâl, haramın zıttıdır' sözü, soru sahibinin sorduğu açıdan bakıldığında ikisi arasında bir fark bulunmasını gerektirmemektedir. Şu örnek buna delalet etmektedir: Yüce Allah, namaz kılarken bir zaruret olmadan yürümeyi ve yan gelip uzanmayı yasaklamıştır. Yürümek ile yan gelip uzanmak, birbirine zıt şeylerdir. Ama namaz

kılarken yapılmalarının yasaklanmaları hükmünde bir araya gelmişlerdir. Buna benzer örnekleri çoğaltmaya ihtiyaç yoktur. Çünkü bunun mümkün olmasını hiç kimse reddetmemektedir. Şafiî'nin 'Helâl, haramın zıttıdır' sözü, helal ile haram arasında bir fark bulunmasını gerekli kılmamaktadır.

Soru sahibinin daha sonra Şafiî'ye şöyle dediği nakledilmiştir: "İki cinsel ilişki var. Bunlardan birini diğerine kıyaslıyorum."

Şafiî, ona şöyle dediğini nakletmiştir: "Biri helaldir. Onu yaparsan övülürsün. Diğeri ise haramdır. Onu yaparsan recm edilirsin. Ne dersin? Bu ikisi birbirine benziyor mu?"

Bu soruya adam şöyle karşılık vermişti:" Benzemiyorlar. Bunu daha da açıklayabilir misin?"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Soru sahibi, örnekteki iki cinsel ilişkinin birbirine benzemediğini kabul etmişti. Eğer hüküm bakımından birbirlerine benzemediklerini kastetmişse, buna kimsenin itirazı olmaz. Ama mahremiyet oluşturma hükmü bakımından bu iki cinsel ilişkinin birbirlerine benzemediklerini kastetmişse, bu ikisinin bu bakımdan birbirlerine benzer olmadıklarına dair bir delil getirebilmiş değildir. Dünya da yapılan her kıyasta mutlaka bir şey, her bakımdan olmasa da bazı bakımlardan diğer bir şeye benzetilir. Birbirlerine kıyaslanmak istenen şeyler arasında her bakımdan birbirlerinden ayrılmalarını gerektiren temel bir fark varsa, bu durumda o iki şey arasında asla kıyas yapılamaz. Böyle bir durumda o iki şey diğer bakımlardan birbirlerine benzeseler de aralarında kıyas yapılması caiz olmaz. Bu durumda Şafiî'nin söyledikleri ile soru sahibinin kabulünün, sorulan sorunun hükmü hakkında hiçbir anlam içermeyen boş sözler olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

Sonra soru sahibi, "Bunu daha da açıklayabilir misin?" demiş, Şafiî de ona şöyle cevap vermişti: "Evet. Nimet olan helâli, bir nikmet (ceza) olan harama kıyaslayabilir misin?"

Şafiî'nin bu cevabı, sadece nimet ve nikmet kelimelerini ekleyerek önceki cevabının bir tekrarı idi. Kendisine sorulan soru, soru sahibinin bu kıyasın mümkün olmadığı doğrultusundaki açıklama yapılmadığı için,

hâlâ cevapsız olarak beklemektedir. Şafiî, bir nikmet (ceza) olan haramı, yani âdetli kadınla, Mecusi cariye ile ve fasid nikâha dayanarak yapılan cinsel ilişkiyi, mahremiyet oluşturmada nimet sayılan helal cinsel ilişki hükmünde kabul etmiş ve herhangi bir delile dayanmaksızın önceki iddia ve sözleriyle çelişmiştir.

Şafiî, soru sahibinin kendisine şunu sorduğunu nakletmiştir:

- Kaç haramın helâli haram kıldığı vakidir?

- İhtilaf ettiğimiz kadınlar konusunda mı?

- Hayır, ama namaz ve içecekler konusunda soruyorum. Kadınlar da buna kıyaslanabilirler.

- Senden başkalarının namazı kadınlara kıyaslamasını caiz görür müsün?

- Bir şeyde hayır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Böyle demekle Şafiî, kadınlar dışında haramın helâli haram kılması hükmünü kadınlara kıyaslamayı menetmiş olmaktadır. Oysa daha önce mutlak surette bunun caiz olacağını söylemişti. Haram olduğu için zinanın mübah olan cinsel ilişkiye kıyaslanmasını caiz görmemişti. Çünkü zina, helal olan cinsel ilişkinin zıttıdır. Helal, bir nimettir. Haram ise bir nikmet (ceza) dır, demişti. Kıyaslamanın caiz olmayışı hususunda bu hükmün sadece kadınlarla sınırlı olduğuna dair bir kayıt da koymuş değildi. İkisi arasında fark bulunduğuna dair mutlak olarak ileri sürdüğü gerekçenin hükmünü, bu gerekçeyi bulduğu diğer meselelere de tatbik etmesi gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kendisiyle çelişkiye düşmüş olur. Sonra kendisine şöyle denilir: Kadınlar dışında haramın helâli haram kılması caiz olduğuna göre, biri diğerinin zıttı olduğu, biri nimet diğeri nikmet olduğu hâlde bu hükmü kadınlara da uygulamak neden caiz olmasın? Mesela mülkiyet bağı nikâh akdinin zıttı olmakla birlikte, mülkiyet hakkına dayanarak cariye ile yapılan cinsel ilişki, mahremiyet oluşturmada mübah olan cinsel ilişki gibidir. Bilindiği gibi cariye mülkiyeti ve nikâh akdi, aynı erkek için bir arada bulunamaz.

Şafiî, soru sahibinin kendisine şunu sorduğunu nakletmiştir:

- Namaz, helâldir. Namaz kılarken konuşmak haramdır. Bir kişi namaz kılarken konuşursa namazı bozulur ve helâli haram ile bozmuş olur.

- Sen, namazın fasid olduğunu iddia ediyorsun. Namaz fasid olmaz. Fasid olan namaz değil, namaz kılanın yaptığı fiil (konuşma) dır. Ancak bu şekilde kıldığın namaz geçerli olmaz. Çünkü sen, emrolunduğun şekilde namaz kılmış olmadın.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hasmının münazara yapma isteğini kabul eden bir kimsenin -hasmı son derece geri zekâlı ve akılsız olduğu hâlde-delil getirme konusunda bu derecede iflasa sürüklenebileceğini hiç zannetmemiştim. Çünkü nikâhı bozacak bir şeyin meydana gelmesi durumunda, nikâhın bozulacağını söylemekten hiç kimse çekinmeyeceği gibi, namaz kılan bir kimsenin namazı bozacak bir fiili işlemesi durumunda namazının fasid olacağını söylemekten de hiç kimse çekinmez. Bunu herkes söyler.

Namazla nikâh arasında fark olmasını gerektiren şey, fesat kavramının geçersiz olan namaz için kullanılamayacağı ise bu kavramı herkes geçersiz olan namaz için kullanmaktadır. Bu durumda hasmı, aynı şeyi nikâh hakkında söylemeye ihtiyaç duymaz. Yani şunu söylemeye gerek duymaz: "Ben, nikâhla ilgili fasid bir fiilin işlenmesi durumunda nikâhın fasid olduğunu söyleyemem. Ancak o fiilin, yani zinanın fasid olduğunu söylerim. Nikâh ise bu durumda fasid değildir. Ancak kadın bu durumda bâin talakla boşanmış ve erkeğin nikâhından çıkmış olur." Bu iki şey birbirine benzemekte olup aralarında bir fark bulunmamaktadır.

Bundan sonra Şafiî'ye şöyle denir: Bozulan namaz için fesat kavramının kullanılamayacağına dair iddianızı kabul ettiğimizi farz et. Bu kavramsal tartışmada sana sorulmuş olan soru, tarafınızca cevaplandırılmamış olarak üzerinizde beklemekte değil midir? Bu durumda sana şöyle denilmez mi: Namaz kılarken konuşan kişinin, konuşma yasağını ihlâl ettiği için namazdan çıkmış sayılmasını ve namazının geçerli olmayacağını reddetmedin. Aynı şekilde bir kimse kayınvalidesiyle zina ettiğinde, karısının nikâhının sona ermesi gerekir. Nitekim konuşan kimsenin de namazı bozulur. Konuşan kişinin namazının bozulması gibi, kayınvalidesiyle zina eden

kimsenin de karısı bâin talakla boşanmış ve artık kendisinin nüfuz alanının dışına çıkmış olur.

Bu durumda Şafiî'nin alışveriş akitleri ve diğer akitler hakkında da 'Şu akit fasittir' ifadesini kullanmaması gerekmektedir. En fazla 'Şu akit geçerli değildir. Mülkiyeti gerçekleştirmez' gibi bir ifade kullanabilir. Bu, sadece bazı kelimeleri kullanmanın menedilmesidir. Aslında kelam, ibare ve isimler üzerine değil, manalar üzerine kurulur.

Şafiî, soru sahibinin kendisine şunu söylediğini nakletmiştir: Arkadaşımız, suyun helâl, şarabınsa haram olduğunu söyledi. Şarabın üzerine döküldüğünde su da haram olur mu? diye sordu. Ben de kendisine şöyle cevap verdim:

-Suyu şarabın üzerine döktüğünde helal olan o su, haram olan şeyin içinde yok olmuş olmaz mı?

- Olur.

- Şarabın herkese haram oluşu gibi, kadın da herkese haram olur mu?

- Hayır.

- Şarapla suyun birbirine karıştığı gibi kadınla kızının da birbirine karışıp bir karışım meydana getirdiğini kabul ediyor musun?

- Hayır.

- Azıcık şarabın çok miktardaki suya dökülmesi o suyu necis kılar mı?

- Hayır.

- Azıcık zina, öpme ve şehvetle elleme mahremiyet meydana getirmez de çoğu mahremiyet meydana getirir mi?

- Hayır. Kadınların durumu, su ve şarabın durumuna benzemez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da farklı şeyler kabilinden söylenmiş bir sözdür. Şarabın suyu haram kılmasına dair söylediği sözler, "Haram olan

şey, helâli haram hâle getirmez" dediğinde Yahya b. Maîn'e karşı delil olarak ileri sürdüğü sözlerdir. Bu, mezkûr gerekçeden dolayı mahremiyetin oluşmasını kabul etmeyen hasımları susturan sağlam bir ifadedir. Çünkü haramın helâli haram kılmamasının illeti, ikisinin birbirine karışmış olmaması değildir. Zinanın azı da mahremiyet meydana getirir. Bunun da illeti, haramın helâlin zıttı olması, helâlin nimet, haramınsa nikmet (ceza) olmasıdır. Şafiî'nin, kendisine soru soranla yaptığı münazaranın tamamında bundan başka bir delil ileri sürdüğünü görememekteyiz. Zikretmiş olduğu farklar, diğer bakımlardan fark sayılabilecek şeyler olup bunların illeti, bir hüküm ifade etmemenin yanı sıra varlıklarını daha da çürütmektedir. Haram kılma eğer karışım durumuyla sınırlı olsa, haram olan unsuru mübah olan unsurdan ayırmak da imkânsız olursa, mübah olan cinsel ilişkinin -bir karışım söz konusu olmadığı için- mahremiyet meydana getirmemesi gerekir. Fasid nikâha dayalı cinsel ilişki ile mahremiyet oluşturmayla ilgili diğer cinsel ilişkiler de böyledirler. Buna göre onların da mahremiyet meydana getirmemesi gerekir. Çünkü kadın, anasından ayrı bir varlıktır. İkisi birbirine karışmış değildirler. Bir karışım mevcut olmadığı hâlde bu durumlarda mahremiyet meydana gelebildiğine göre, zina sebebiyle de mahremiyetin meydana gelebileceğini inkâr etmemek gerekir. Bu meselenin baş tarafında (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"**[264] ve (الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınız"**[265] ayetlerinin, zina sebebiyle mahremiyetin oluşacağına delalet ettiklerini açıklamıştık. Şu hâlde Şafiî'nin sözlerinden bu mesele hakkında bir delil ve kendisine yöneltilen soru hakkında da bir şüphe çıkarılamamıştır.

Sonra Şafiî, kendisine soru soran kişinin su ve şarabın hükmü ile kadınların hükmünü birbirinden ayırdığını, kadınların durumunun su ve şarabın durumuna benzemediğini söylediğini, kendisinin de ona şunu sorduğunu nakletmiştir:

- Sen o adamının sana bu söylediklerini nasıl kabul ettin?

---

264 Nisâ, 4/22
265 Nisâ, 4/23

- Senin bize yaptığın bu açıklama gibi hiç kimse bize bir açıklama yapmadı ki. Arkadaşım senin bu açıklamandan haberdar olsaydı, öyle sanıyorum ki görüşünde ısrar etmeyecekti. Lâkin bu açıklamanızdan habersizdi. Bu meselede söylenecek sözler hakkındaki bilgisi zayıftı.

Şafiî dedi ki: Soruyu soran adam kendi görüşünden vazgeçti ve bence doğru olan, sizin söylediklerinizdir. Arkadaşımız bir şey yapmadı dedi.

Şafiî'ye soru soran kişinin ve 'Arkadaşım senin bu açıklamandan haberdar olsaydı, öyle sanıyorum ki görüşünde ısrar etmeyecekti' dediği arkadaşının kim olduğunu bilmiyoruz. Ama anlattıklarında meseleyle ilgili delalet şeklini sormaksızın Şafiî'nin bütün iddialarını kabul eden soru sahibinin kalp körlüğü apaçık anlaşılmış oldu. Soru sahibinin avamdan biri olduğu, fıkıh ehli olmadığı, münazarasından ve kabul edilemez şeyleri kabulünden dolayı cahil ve geri zekâlı olduğu anlaşılmıştır. İlletlerin manalarında ve mukayeselerinde fark gerektirmeyen ayrıntıları sormasından da cahil olduğu anlaşılmıştır. Sonra Şafiî'nin iddiasına göre o adam bu münazara sonunda kendi mezhebine geçmiş ve ashabının görüşlerine uymuştur.

Şafiî'ye soru soran o kişinin aklının da kıt olduğu anlaşılmıştır. Çünkü o, arkadaşının Şafiî tarafından yapılan açıklamaları duymuş olsa kendi görüşünden vazgeçeceğini zannetmiş, işin gerçeğini bilmeden başkası hakkında zann ile hükmetmişti.

Şafiî'nin böyle bir adamla münazara yaptığına ve adamın kendisinin mezhebine geçişine sevinmesi, ikisinin münazarada birbirine yakın olduklarına delalet etmektedir. Yoksa ona göre bu adam fıkıh konularına yeni adım atmış avamdan cahil biri olsaydı, onunla yaptığı münazarayı kitabında anlatmazdı. Yeni yetişen genç fakihlerimiz bu münazarayı ele alacak olsalar, bundaki eksiklik ve kusurları, soranın ve kendisine sorulanın zayıf taraflarını rahatlıkla görürler.

Şafiî, kendisiyle münazara yapan adama şöyle dediğini ifade etmiştir:

- Sen, kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadının kocasından boşanmış olacağını söylüyorsun. Yüce Allah böyle bir durumda kadının boşanmış olacağını bildirmiş değildir.

- Sen de kadının dinden çıkması durumunda kocasından boşanmış olacağını ileri sürmektesin.

- Ama iddeti sona ermeden İslam'a dönmesi durumunda kocasıyla olan eski nikâhının devam edeceğini söylemekteyim. Sen de kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadın için böyle bir şey söyleyebilir misin?

- Hayır, söyleyemem.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki münazarada Şafiî, kadının üvey oğlunu öpmesi sebebiyle mahremiyet meydana geleceğine dair hasmının iddiasını reddetmiş ama sonra kendisi benzer iddiada bulunmuştur. Kadının ayrılıktan sonra kocasına rücu edebileceğini ileri sürmüş ve sonra şöyle demiştir:" Ben diyorum ki, iddeti sona erdikten sonra İslam'a dönerse kocası onu tekrar nikâhlayabilir. Kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadın için sen de aynı şeyi söyleyebilir misin? Dinden çıkan kadın, İslam'a dönünceye kadar herkese haramdır. (Hiç kimse onunla evlenemez). Kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadın içinse böyle bir hüküm söz konusu değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Böyle demekle Şafiî, hasmına ait önce reddettiği fikri benimsemekle kendi prensipleri ile çelişmiştir. Sonra da konuşmasında geçtiği üzere farkları zikretmeye başlamıştır. Ben bunları burada tekrarlamayacağım. Çünkü azıcık fikir ve mantık sahibi olanlar bunları şüpheyle karşılar. Ama ben, Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitlerine muhalif olanların ilmi kapasitesini, fikir ve mantık alanındaki yerlerini beyan etmek için bunları söylüyorum.

Kişinin evlenmeden önce kayınvalidesiyle zina etmesiyle evlendikten sonra onunla zina etmesinin hükmünün farklı olacağını söylediği rivayet edilen Osman el-Betti'nin bu söylediklerinin bir anlamı yoktur. Çünkü ebedi mahremiyet gerektiren bir olayın hükmü, olayın evlenmezden önce meydana gelmesiyle evlendikten sonra meydana gelmesine göre değişmez. Bunun delili de şudur: Süt emişme ebedi mahremiyet gerektirdiğine göre bu emişmenin evlenmeden önce olmasıyla evlendikten sonra olması arasında bir fark yoktur. Ancak mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir erkekle cinsel ilişkide bulunan başka bir erkeğin olayında,

pasif durumdaki erkeğin annesi veya kızıyla, aktif durumdaki erkeğin evlenmesi haram olmaz. Çünkü bu mahremiyet, kendisiyle nikâh akdi yapılması ve cariye olarak mülk edinilmesi sahih olan kimseler için söz konusudur. Bu durumda haram olan cinsel ilişki de mahremiyet oluşturma hususunda helal olan cinsel ilişki gibidir. Bir erkeğin mübah bir şekilde başka bir erkekle cinsel ilişkiye girmesi, köle olsa bile efendisinin onunla cinsel ilişkide bulunması söz konusu olamayacağına göre, şayet böyle bir ilişki olursa bunun sonucunda bir mahremiyet meydana gelmez. Mesela; bir erkek başka bir erkeğe şehvetle elleyecek olursa, ellenen erkeğin annesi ve kızı elleyen erkeğe mahrem olmaz. Oysa şehvetle ellemek, mahremiyet oluşturma hususunda fakihlerin tamamına göre cinsel ilişki hükmündedir. Ellenen erkeğin annesinin ve kızının, kendisine elleyen erkeğe mahrem olmayacağı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre, bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkide bulunması durumunda, pasif olan erkeğin annesi ve kızı aktif durumdaki erkeğe mahrem olmaz. Bu söylediğimizin doğruluğuna iki delil vardır:

1-Bir erkeğin başka bir erkeğe şehvetle ellemeyi nikâh akdiyle hak etmesi mümkün olmadığına ve bu ellemeyle mahremiyet meydana gelmediğine göre, bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkiye girmesinde de aynı hüküm geçerlidir. Çünkü iki erkeğin nikâhlanarak birbirleriyle cinsel ilişkide bulunma hakkını elde etmeleri mümkün değildir.

2-Kadına şehvetle ellemek, fukahanın tamamına göre onunla cinsel ilişkide bulunmak hükmündedir. Bilindiği gibi, kadınla cinsel ilişkide bulunan kimseye o kadının kızının mahrem oluşu gibi, kadına şehvetle elleyen kimseye de o kadının kızının mahrem olacağı hususunda bütün fakihler görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde kişinin kendi mülkiyetindeki cariyeye şehvetle ellemesi durumunda, tıpkı cinsel ilişkide bulunmuş gibi aralarında mahremiyet meydana gelir. Keza zina sebebiyle mahrem olan, şehvetle elleme sebebiyle de mahrem olur. Bir erkeğin başka bir erkeğe şehvetle ellemesi, aralarında mahremiyet meydana getirmediğine göre, bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkide bulunması da aralarında mahremiyet meydana getirmez. Çünkü şehvetle elleme ile cinsel ilişkide bulunmanın hükmü, kadında da aynıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin fakihleri, Sevri, Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî'nin üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre ellenen kadının annesi ve kızı, kendisine şehvetle elleyen erkeğe mahrem olur. Şehvetle ellemek, bu hüküm açısından cinsel ilişki gibidir. Haram olan cinsel ilişki sebebiyle mahrem olanlar, şehvetle elleme sebebiyle de mahrem olurlar. Haram olan cinsel ilişki sebebiyle mahrem olmayanlar, şehvetle elleme sebebiyle de mahrem olmazlar. Kişinin kendi karısına ve cariyesine mübah yolla ellemesinin, karısının veya cariyesinin başka evlilikten de olsa kızını ve annesini kendisine mahrem kılacağı hususunda ihtilaf yoktur. Yalnız Şübrüme'nin, elleme sebebiyle mahremiyet oluşmayacağını, ancak benzeri had gerektiren bir cinsel ilişki sebebiyle mahremiyet meydana geleceğini söylediği nakledilmiştir. Bu şaz bir görüş olup daha önce bunun aksi istikametinde bir icma yapılmıştır.

Bakmanın mahremiyet oluşturup oluşturmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihlerinin tamamı dediler ki: "Bir erkek bir kadının üreme organına şehvetle bakarsa bu bakışı, mahremiyet oluşturmada şehvetle elleme gibidir. Ama kadının üreme organı dışındaki yerlerine şehvetle bakmak mahremiyet oluşturmaz."

Sevri dedi ki: "Bir erkek kasıtlı olarak bir kadının üreme organına bakarsa, o kadının annesi ve kızı o erkeğe mahrem olur. Bu bakışın şehvetle olması şart değildir."

Mâlik dedi ki: "Bir adam lezzet almak maksadıyla kendi cariyesinin saçına veya göğsüne veya bacağına veya vücudunun güzel bir yerine bakarsa, cariyenin annesi ve kızı bu efendisine mahrem olur."

İbn Ebi Leyla ile Şafiî dediler ki: "Dokunma olmadıkça bakmak mahremiyet meydana getirmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cerir b. Abdilhamid'in bildirdiğine göre Ebu Hâni', Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أُمُّهَا وَلاَ ابْنَتُهَا)

"Bir kimse bir kadının üreme organına bakarsa, o kadının annesi ve kızı o adama helal olmaz." [266]

Hammad'ın bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ وَابْنَتِهَا)

"Bir kadının ve o kadının kızının üreme organına bakan erkeğe Allah (rahmet nazarı ile) bakmaz!" [267]

Evzai'nin Mekhul'den yaptığı rivayete göre Hz. *Ömer radıyallahu anh, kendi cariyelerinden birini so*ymuş, oğullarından biri onu görünce cariyeyi kendisine vermesini istemiş, Hz. Ömer de oğluna, *(إِنَّهَا لَا تَحِلُّ لَكَ)* "O sana helal olmaz" cevabını vermişti.[268]

Haccac'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, kendisine şöyle bir rivayette bulunmuştur: Amr'ın dedesi, kendi cariyesini soymuştu. Cariyeyi gören oğullarından biri onu babasından isteyince de babası, "O sana helal olmaz" demişti.

Müsenna'nın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا رَجُلٍ جَرَّدَ جَارِيَةً فَنَظَرَ مِنْهَا إِلَى ذَلِكَ الأَمْرِ فَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لابْنِهِ)

"Bir erkek bir cariyeyi soyar ve kendisiyle cinsel ilişkiye girmek için ona bakarsa, artık o cariye o erkeğin oğluna helal olmaz." [269]

Şabî'den rivayet olunduğuna göre Mesruk, kendi ailesine şöyle bir mektup yazmıştı: "Falan cariyeme dikkat edin. Onu hemen satın. Ben onunla cinsel ilişkiye girmedim ama onu oğluma haram kılacak kadar

266 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/165
267 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/275
268 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/479
269 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/164

kendisine bakıp ellemişim." Hasan, Kasım b. Muhammed, Mücahid ve İbrahim en-Nehai de bu görüştedirler.

İşte bu selef uleması, kadına bakma ve elleme sebebiyle mahremiyet meydana geleceği hükmü üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Ancak mezhebimizin fakihleri kadının vücudunun diğer yerlerine değil de sadece üreme organına bakma sebebiyle mahremiyet meydana geleceğini söylemişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أُمُّهَا وَلَا ابْنَتُهَا) ***"Bir kimse bir kadının üreme organına bakarsa, o kadının annesi ve kızı o adama helal olmaz"*** buyurmuştur.

Hadis-i şerifte görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mahremiyetin oluşmasını kadının vücudunun diğer taraflarına değil, sadece üreme organına bakmaya mahsus kılmıştır.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve İbn Ömer'den de *radıyallahu anh* benzer rivayetler gelmiştir. Bunların dışındaki seleften de buna aykırı bir rivayet gelmiş değildir.

Bununla da ispatlanmış oluyor ki, kadının vücudunun diğer yerlerine değil de sadece üreme organına bakmakla mahremiyet oluşmaktadır. Kıyasa göre kadının vücudunun diğer yerlerine bakmakla mahremiyet oluşmadığı gibi, üreme organına bakmakla da mahremiyet oluşmaması gerekirdi. Ancak bu konuda hadis mevcut olduğu ve selef uleması da icma ettikleri için fakihler kıyası terk etmiş, şehvetle de olsa kadının vücudunun diğer yerlerine bakmakla mahremiyet oluşmayacağına hükmetmişlerdir. Nitekim kıyas da bunu gerektirmektedir. Bilindiği gibi kadına bakmak, diğer konularda da hüküm ifade etmemektedir. Mesela; bir erkek ihramlı veya oruçlu iken bir kadına bakar da menisi gelirse (ihramına zarar gelmez), orucu bozulmaz. Ama bu erkek kadına ellediği için menisi gelirse orucu bozulur. İhramlı ise dem (kurban kesmesi) gerekir. Böylece ellemeksizin sadece kadına bakmanın, mahremiyet ve ibadetin geçerliliği açısından bir hüküm ifade etmediği anlaşılmış oldu. Bu sebeple biz diyoruz ki bakmak, kıyasa göre hiçbir şeyi haram kılmaz. Ancak zikretmiş olduğumuz sebepten dolayı fakihler, kadının üreme organına bakma hususunda kıyası bir yana bırakarak bununla mahremiyetin oluşacağını söylemişlerdir.

İbn Şübrüme'nin görüşüne şu ayetin zahiri delil olarak gösterilebilir:

(فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- la evlenmenizde size bir günah yoktur."[270]

"Lems" yani ellemek, zifafa girmek ve cinsel ilişkide bulunmak demek değildir. Dolayısıyla bir erkeğin bir kadını ellemesi mahremiyet meydana getirmez. Bu iddiaya cevaben şöyle denilebilir: Lems yani elleme ile zifafın ve cinsel ilişkinin kastedilmiş olmasına engel bir durum yoktur. Mesela bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا)

"(Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocasın) ın tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[271]

Bu ayette "talak" kelimesi geçmektedir. Bu kelime, boşama ve boşama yerine geçen şey anlamına gelmektedir. Buna selef ulemasının elleme ile de mahremiyetin meydana geleceğine dair kavilleri ve hiç muhalefet edilmeyen icması delalet etmektedir. İlim ehline göre bir adam bir kadını nikâhlarsa, onunla cinsel ilişkiye girmeden bu kadın, o adamın oğluna artık haram olur. Bu hükme muhalefet eden bir kimse bulunmamaktadır.

Bu hüküm, Hasan, Muhammed b. Sirin, İbrahim en-Nehai, Atâ b. Ebi Rebah ve Said b. Müseyyeb'den rivayet edilmiştir.

(اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"Geçmişte olanlar hariç..."[272]

270 Nisâ, 4/23
271 Bakara, 2/230
272 Nisâ, 4/22

ayetteki bu kayıtla ilgili olarak Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cahiliyet devrinde olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette, 'cahiliyet devrinde babalarınızın karılarıyla evlenmiş olmanız, şimdi onlarla evli bulunmamanız affedilmiştir' manası kastedilmiş olabilir. Ayetten şu mana da anlaşılabilir: 'cahiliyet devrinde babalarınızın karılarıyla evlenmişseniz bu evliliğiniz şimdi de devam edebilir.' Bazıları bunu bu şekilde yorumlamışlarsa da bu yanlıştır. Çünkü cahiliyet devrinde de olsa, babasının karısıyla evlenen bir kimsenin nikâhının devam etmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kabullenmiş değildir.

Berâ'nın rivayetine göre ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***babasının karısıyla evlenen bir adamı öldürüp mallarını alması için Ebu Bürde b. Niyar'ı*** *radıyallahu anh* ***görevlendirmiştir.***[273]

Babaların karılarıyla oğulların evlenme âdeti, cahiliyet devrinde yaygın bir şekilde cereyan etmekteydi. Babasının karısıyla evlenenlerden birinin bu evliliğini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şayet kabullenip ses çıkarmasaydı, bu âdet Müslümanlığa da geçip yaygın hâle gelirdi. Müslümanlığa geçmemiş olması, (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** ifadesiyle, 'cahiliyet devrinde babalarınızın karılarıyla evlenmiş olmanız ama şimdi onlarla evli bulunmamanız affedilmiştir' manasının kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü âdetlerine aykırı olarak gelen şer'î hükümden önce yapmış oldukları evlilikten dolayı sorgulanmayacaklardı. Cenab-ı Allah, cahiliyet devrinde yapmış oldukları bu evliliklerden onları sorumlu tutmayacağını bu ayetle kendilerine bildirmiş oluyordu. Zira o zamanlar bunun yasaklığına dair bir delil işitmiş değillerdi. Şu hâlde babaların karılarıyla oğulların evlenme yasağıyla ilgili ayette geçen (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** kaydının bundan başka bir manaya gelme ihtimali kalmamıştır. Ama aynı kayıt, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhı altında bir arada bulundurmayı yasaklayan ayette de geçmektedir. Bu kaydın orada başka bir manaya gelme ihtimali vardır.

---

273 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/208

Oraya vardığımızda inşallah gerekli açıklamayı yapacağız. Bu kaydın buradaki manasına gelince münkatı bir istisna olup tıpkı şu ibareye benzemektedir: (لاتَلْقَ فلاناً إلاّ مَا لقيتَ) "Kendisi senin karşına çıkmadıkça sen falan kişinin karşısına çıkma." Yani kendisi senin karşına çıkacak olursa sen kınanmazsın.

(إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً)

"Çünkü bu bir hayâsızlıktır."

Bu ibaredeki (انَّهُ) "hu" zamiriyle evladın, ölen babasının karısını, yani üvey annesini nikâhlaması kastedilmektedir. Bu ibareye iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir. Biri şöyledir: Evlatların ölen babalarının karılarını yani üvey annelerini nikâhlamaları hayâsızlıktır. Buna göre ayette geçen (كَانَ) fiili, işlevsiz kalmaktadır. Arap edebiyatında bunun örnekleri vardır. Mesela bir şair şöyle demektedir:

فَإِنَّكَ لَوْ رَأَيْتَ دِيَارَ قَوْمٍ ... وَجِيرَانٍ لَنَا كَانُوا كِرَامِ

Kıymetli komşularımız olan kavmin

Diyarını keşke bir görseydin sen.

Bu şiirde de (كَانُوا) fiili işlevsiz olduğu hâlde cümle içinde yer almıştır. Çünkü (كِرَام) kelimesi mansub olması gerekirken, önceki kafiyeye uyum için mecrur olmuştur.

(وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا)

"Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[274]

Evet, Yüce Allah her şeyi hakkıyla bilir. Hüküm sahibidir ve her işini hikmetle, yerli yerinde yapar. Muhtemeldir ki ayette kastedilen mana şudur: Cahiliyet devrindeyken evlatların, ölen babalarının karılarını

274 Nisâ, 4/17

nikâhlamaları hayâsızlıktı. Siz böyle bir şey yapmayın. Bu uyarı da ancak söz konusu evliliğin haramlığına dair naklî bir delil mevcut olduktan sonra yapılabilirdi. Böyle diyen kimse, (اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** ifadesini şöyle anlar: Ölen babasının karısıyla yani üvey annesiyle evli bulunan kişi, ancak bu evliliği sonlandırıp tövbe ederse bu hayâsızlıktan kurtulur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Uygun olan şudur ki, haramlığını bildiren ayet nazil olduktan sonra bu evlilik hayâsızlık olarak bilinmelidir. Çünkü ayetin kastettiği mana ulemanın tamamına göre bu şekildedir. Bundan başka bir mananın düşünülmesi de doğru değildir. Çünkü önceki peygamberlerin bu evliliğin haramlığını bildirdiklerine dair naklî bir delil mevcut değildir ki, o zamanlarda bu evliliği yapmış olanlar kınanmayı hak etsinler. Bunun böyle olduğuna (اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** ifadesi delalet etmektedir. Bunun zahiri, geçmişte yapılan bu evliliklerden ötürü yapanların sorumlu tutulmamalarını gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet, babasının karısını nikâhlayıp onunla cinsel ilişkide bulunan kimsenin bu ilişkisinin, had gerektiren zina olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bu evliliği fahşa/hayâsızlık olarak adlandırmıştır.

Diğer taraftan zina hakkında da şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَٓاءَ سَبِيلًا)

"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."[275]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fahşa/hayâsızlık, haram ve mahzurlu olan birçok şey için kullanılabilen müşterek bir kelimedir. Mesela (اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ) **"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında..."**[276] ayetinin tefsiriyle ilgili gelen rivayetlerde ayette geçen

275 İsrâ, 17/32
276 Nisâ, 4/19

"fahşa/hayâsızlık" kelimesi; kadının evinin dışına çıkması, eşinin ailesine dil uzatması, kötü sözler sarfetmesi, zina etmesi şekillerinde açıklanmıştır. Şu hâlde "fahşa/hayâsızlık" kelimesi başka hiçbir anlama gelmeyecek şekilde yalnızca zina anlamına gelen kelime olmayıp, zinanın yanı sıra haram ve mahzurlu işleri yapma anlamına da gelmektedir. Fasid bir nikâh akdine dayanarak yapılan cinsel ilişkiye zina denmez. Çünkü İslam'a göre, fasid sayılan kendi nikâhlarına dayalı cinsel ilişkiler sonucunda doğan Mecusilerle diğer müşriklere evlad-ı zina denmez. Zina; cariyelik mülkiyeti, nikâh akdi veya bir şüphe sonucu olmaksızın yapılan cinsel ilişkiye denmektedir. Ama fasid veya sahih bir nikâh akdine dayanarak yapılan cinsel ilişkiye zina denemez.

(وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا)

"Çünkü bu öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur."[277]

Bu, Yüce Allah'ın ve Müslümanların öfke duyduğu, nefret ettiği bir evliliktir. Bu ifade, bu evliliğin haramlığını, çirkinliğini, yapanların da kötü ve rezil kimseler olduğunu te'kiten bildirmek için ayette yer almıştır. İnsanı cehenneme götürdüğü için bu evliliğin kötü bir yol olduğunu da beyan etmiştir.

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ)

"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız..."[278]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ......وَبَنَاتُ الْاُخْتِ) ayetinin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah nesepten gelen şu yedi kadını (anne, kız evlat, kız kardeş, halâ, teyze erkek kardeşin kızı ve kız kardeşin kızını) size haram kıldı. Hısımlardan da yedi kadını size haram kıldı."

277 Nisâ, 4/22
278 Nisâ, 4/23

Böyle dedikten sonra İbn Abbas *radıyallahu anh* şu ayeti okudu:

(كتاب الله عليكم واحل لكم ما وراء ذلكم)

"(Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."[279]

Yani bu nesebin dışında kalan kadınlarla evlenmek size helal kılındı. Bundan sonra da 24. ayetin devamını ve takip eden ayetin baş tarafını okudu.

(حرمت عليكم امهاتكم وبناتكم واخواتكم وعماتكم وخالاتكم وبنات الاخ وبنات الاخت وامهاتكم التي ارضعنكم واخواتكم من الرضاعة وامهات نسائكم وربائبكم التي في حجوركم من نسائكم التي دخلتم بهن فان لم تكونوا دخلتم بهن فلا جناح عليكم وحلائل ابنائكم الذين من اصلابكم وان تجمعوا بين الاختين الا ما قد سلف ان الله كان غفورا رحيما ﴿٢٣﴾)

(والمحصنات من النساء الا ما ملكت ايمانكم كتاب الله عليكم واحل لكم ما وراء ذلكم ان تبتغوا باموالكم محصنين غير مسافحين فما استمتعتم به منهن فاتوهن اجورهن فريضة ولا جناح عليكم فيما تراضيتم به من بعد الفريضة ان الله كان عليما حكيما ﴿٢٤﴾)

(ومن لم يستطع منكم طولا ان ينكح المحصنات المؤمنات فمن ما ملكت ايمانكم من فتياتكم المؤمنات والله اعلم بايمانكم بعضكم من بعض فانكحوهن باذن اهلهن واتوهن اجورهن بالمعروف محصنات غير مسافحات ولا متخذات اخدان فاذا احصن فان اتين بفاحشة فعليهن

279 Nisâ, 4/24

نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْۜ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾)

23-"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

24-"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

25-"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ)

"Size haram kılındı" ifadesi genel bir ifade olup ayette sayılan isimlerin hakikaten kapsadığı herkes için geçerli olan bir hükümdür. Mesela ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar, nineler de kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlardandır. Bu hususta ihtilaf yoktur. Ayette ninelerden bahsedilmemiş ama (أُمَّهَاتُ) annelerden bahsetmekle yetinilmiştir. Çünkü "babalar" kelimesi ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar, dedeleri kapsadığı gibi, "anneler" kelimesi de nineleri kapsamaktadır.

Dedelerin, babalar için müşterek olmayan her ne kadar kendilerine mahsus bir dedelik adı varsa da, dedelerin nikâhladıkları kadınlarla torunların evlenmesinin haram olduğu, (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"** ayetinden anlaşılmaktadır. Çünkü genel isim, babalıktır. Bu isim, hem babaları hem de dedeleri kapsamaktadır.

(وَبَنَاتُكُمْ)

"Kızlarınız"

Bu kelime, her ne kadar aşağıya doğru inseler de evladın kızlarını da kapsamaktadır. Çünkü "kız" kelimesi onları da kapsar. Tıpkı "babalar" kelimesinin dedeleri de kapsaması gibi.

(وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ)

"Kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları (size haram kılındı)."

Bu ayette erkek kardeş kızları ile kız kardeş kızlarından ayrıca söz edilmiştir. Çünkü (أخ) erkek kardeş ve (أُخت) kız kardeş adları, kişinin

kızları ile evladının kızlarını kapsamaz. Nesepten gelen bu yedi sınıf kadınla evlenmenin haram olduğu Kur'an nassı ile bildirilmiştir.

Bundan sonra Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâlı altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka" [280]

Bundan önceki ayette de şöyle buyrulmuştu:

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."

Bunlar, hısımlardan olup kendileriyle evlenilmesi haram olan yedi sınıf kadındır.

(وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ)

"Erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları (size haram kılındı)" ifadesinden, bunların ne kadar aşağıya doğru inseler de kızları, kızlarının kızları ile de evlenmek haram kılınmıştır.

---

280 Nisâ, 4/23

(اُمَّهَاتُكُمْ)

"Anneleriniz" kelimesinden, ne kadar yukarıya doğru çıksalar da annelerin anneleri, onların da annelerinin anneleri ile evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

(وَبَنَاتُكُمْ)

"Kızlarınız" kelimesinden, bunların ne kadar aşağıya doğru inseler de kızları, kızlarının kızları ile de evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

(وَعَمَّاتُكُمْ)

"Halalarınız" kelimesinden anne ve babanın da halalarıyla evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

(وَخَالَاتُكُمْ)

"Teyzeleriniz" kelimesinden anne ve babanın da teyzeleriyle evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca babanın, ne kadar yukarıya doğru çıksalar da anneleriyle, annelerinin anneleriyle.... Evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah, hala ve teyzelerden bahsederken bunların çocuklarıyla değil de sadece kendileriyle evlenmenin haram olduğunu bildirmiştir. Hala ve teyzekızıyla evlenmenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur.

(وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ)

"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)."

Bilindiği gibi sütannelik ve sütkız kardeşlik ismi, süt emişme ile elde edilir. Bu isim ya da bu unvanın elde edilmesi süt emişme fiiline bağlandı-

ğına göre bu, azıcık emişme ile de süt mahremiyetinin meydana gelmesini gerektirmektedir. Çünkü az da olsa emmeye "süt emme" denir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰت۪ٓي اَرْضَعْنَكُمْ) **"Sizi emziren sütanneleriniz"** ifadesi, "Size bir şey veren anneleriniz" ve "Sizi giydiren anneleriniz" ifadesine benzemektedir. Çocuğa bir şey vermekle veya bir elbise giydirmekle anne olunamaz. Şu hâlde çocuğu emziren kadının bu niteliği sebebiyle anne olduğunu ispatlamaya ihtiyacımız vardır. Bunu ispatlarsak o zaman sütanneliğinin ve süt hısımlığının hükmü de sabit olur. Çünkü ayette "Sizi emziren kadınlar, annelerinizdir" denilmemiştir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Kadına annelik vasfını kazandıran şey, süt emzirmesidir. Annelik ismi süt emzirme ile kazanıldığına göre, süt mahremiyeti hükmü de süt emzirmeye bağlanmış olmaktadır. Arap lügatine ve fıkıh literatürüne göre radâ'/emzirme, az veya çok süt emmeye denir. Buna göre, emzirme fiilini gerçekleştiren kadının "anne" olması gerekmektedir. Zira Yüce Allah, (وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰت۪ٓي اَرْضَعْنَكُمْ) **"Sizi emziren sütanneleriniz"** buyurmuştur. Yoksa annelik ünvanı, senin dediğin "Sizi giydiren anneleriniz" ifadesindeki gibi çocuğa bir şey giydirmekle elde edilen bir şey değildir. Zira annelik ünvanı süt emzirmekle elde edildiği gibi bir elbise giydirmekle elde edilemez. Bu sebeple annelik ünvanını kazandıran süt emzirme fiiline ve süt emzirerek annelik ünvanının elde edilmesine ihtiyaç duyduk.

(وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ)

"Sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)."

Bu ayetin zahiri, bir kızın kişiye sütkız kardeş olabilmesi için, arada süt emişme fiilinin mevcut olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü sütkız kardeşlik ünvanı, başka hiçbir şeyle değil, sadece süt emişme ile elde edilebilir. Sözün gereği ve hitaptan anlaşılan (mefhumül hitap) buna delalet etmektedir.

Şöyle ki: Abdülvehhab b. Atâ'nın bildirdiğine göre Ebu Rebi', Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn Ömer'e *radıyallahu anh* gelip "İbn Zübeyr, bir iki defa süt emme ile mahremiyet oluşmayacağını söylüyor" dedi. İbn Ömer *radıyallahu anh* ona şu karşılığı verdi: "Allah'ın hükmü, İbn Zübeyr'in hükmünden daha hayırlıdır. Yüce Allah, (وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ) **"Sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)"** buyurmuştur."

İbn Ömer *radıyallahu anh* bu ayetin zahirinden, az miktarda süt emme ile de süt mahremiyetinin oluşacağını anlamıştı.

Az Miktarda Süt Emme İle Mahremiyetin Oluşup Oluşmayacağı Hususundaki İhtilaf

Selef uleması ve onlardan sonraki âlimler, az miktarda süt emme ile mahremiyetin oluşup oluşmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Said b. Müseyyeb, Tavus b. Keysan, İbrahim en-Nehai, Zühri ve Şa'bi, iki yaşını doldurmayan çocuğun az miktarda süt emmesi ile süt mahremiyetinin oluşacağını söylemişlerdir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri, Evzai ve Leys de bu görüştedirler.

Leys dedi ki: "Beşikteki çocuğun, oruçlunun orucunu bozacak kadar az veya çok süt emmesi ile süt mahremiyeti oluşacağı hükmü üzerinde Müslümanlar icma etmişlerdir."

İbn Zübeyr, Muğire b. Şube ve Zeyd b. Sabit, "Bir iki defa süt emme ile mahremiyet oluşmaz" dediler.

Şafiî dedi ki: "Birbirinden ayrı beş emzirme olmadan süt mahremiyeti oluşmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bakara suresinde çocuğun süt emme müddetinden ve bu müddet hakkındaki ihtilaftan bahsetmiştik. Az miktardaki süt emme ile de süt mahremiyetinin oluşacağına ayetin delalet ettiğini söylemiştik. Kitap veya sünnetten mütevatir yolla gelen ve bilgi gerektiren

bir delil olmaksızın, bir kimsenin mahremiyet gerektiren süt emme miktar ve süresini belirlemesi caiz değildir. Az miktarda süt emmeyle de mahremiyet oluşmasını gerektiren ayetin genel hükmünü, ahad haberlere dayanarak tahsis etmek bize göre caiz değildir. Çünkü sözünü ettiğimiz ayet muhkem olup manası belli ve maksadı açıktır. Bu ayetin genel hükmünün tahsis edildiği sabit değildir. Bu hususta ittifak vardır. Bu nitelikteki bir ayeti haber-i vahid veya kıyas ile tahsis etmek caiz değildir.

Sünnetten Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi buna delalet etmektedir:

(إِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ)

"Açlığı gideren süt emme, mahremiyet oluşturur."[281]

Bu hadisi Mesruk'un bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Bu hadiste, emilen sütün az olmasıyla çok olması arasında fark gözetilmemiştir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* meşhur ve mütevatir olarak rivayet edilen şu hadis de buna delalet etmektedir:

(يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ ما يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ)

"Nesep yoluyla haram olanlar, süt emişme yoluyla da haram olurlar."[282]

Bu hadisi Hz. Ali, İbn Abbas, Aişe ve Hafsa, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmişlerdir. İlim ehli bu hadisi hüsn-ü kabulle karşılayıp delil olarak kullanmışlardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nesep yoluyla haram olanları süt emme yoluyla da haram kılmıştır. Bilindiği gibi nesep bağı bir yönden sabit olunca, diğer yönden sabit olmasa bile mahremiyet oluşur. Bir defa süt

281 Buhari, Nikâh, 22
282 Buhari, Şehadat, 8

emmeyle mahremiyetin oluşmasında süt emişmenin de aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nesep bağı ile süt emişme bağını mahremiyet oluşturmada birbirlerine eşit kılmıştır.

Süt mahremiyetinin oluşması için beş defa süt emmiş olmayı şart koşanlar, Hz. Aişe, İbn Zübeyr ve Ümmü Fadl'ın Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri şu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler:

(لا تُحرِّمُ المصَّةُ، ولا المصَّتانِ)

"Ne bir ne de iki emme mahremiyet oluşturur."[283]

Bu konuda Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كَانَ فِيمَا أُنْزِلَ مِنَ الْقُرْآنِ: عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، ثُمَّ نُسِخْنَ، بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ)

"Bilinen on emme mahremiyet meydana getirir" ***ifadesi, inen Kur'an ayetleri arasındaydı. Sonra bunlar, bilinen beş emme ile neshedildiler. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***vefat ettiğinde bunlar Kur'an ayeti olarak okunmaktaydılar."***[284]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlere dayanarak (وَأُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ) **"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)"** ayetinin zahir manasına itirazda bulunmak caiz olmaz. Zira önce de açıkladığımız gibi hükmü tahsis edilmemiş olup manası belli, maksadı açık olan zahir Kur'an ayetini ahad haberlere dayanarak tahsis etmek caiz değildir. Bu habere yapılan itirazı düşüren sebeplerden biri budur.

---

283 Ebu Davud, Nikâh, 11

284 Müslim, Radâ', 6

Diğer sebebe gelince, o da Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin rivayet ettiği şu hadistir. Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, süt mahremiyeti konusunda kendisine "İnsanlar, bir iki emzirmenin mahremiyet oluşturmayacağını söylüyorlar" denildiğinde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle cevap verdiğini rivayet etmiştir: "Önceleri öyleydi. Ama bugün bir kere emzirme mahremiyet meydana getirir."

Muhammed b. Şüca'ın bildirdiğine göre Hanzele, Tavus b. Keysan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Süt mahremiyetinin oluşması için önceleri on defa süt emmek şart koşulmuştu. Sonra 'Bir defa emmek mahremiyet meydana getirir' denildi."

İbn Abbas ve Tavus, beş defa emzirmeyle ilgili rivayetin varlığını ve onun bir defa emzirmenin mahremiyet oluşturacağını bildiren hadisle neshedildiğini biliyorlardı. Belki de beş defa emzirmeyi şart koşan rivayet, büyüklerin emzirilmesiyle ilgilidir ki o da neshedilmiştir. Büyüklerin emzirilmesiyle ilgili hadis, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Ancak o hadis büyük İslam merkezlerinin fakihlerine göre neshedilmiştir. Mahremiyetin oluşması için beş defa emmenin şart koşulması belki de büyüklerin emzirilmesiyle ilgiliydi. Bununla ilgili hadis neshedilince, emmeyle ilgili sayı sınırlaması da ortadan kalkmış oldu. Çünkü emme sayısıyla ilgili şart, neshedilen hadiste idi.

Şu da var ki Şafiî'nin üç defa süt emmeyle mahremiyet oluşacağını kabul etmesi gerekir. Çünkü onun delil olarak ileri sürdüğü (لَا تُحَرِّمُ الرَّضْعَةُ أَوِ الرَّضْعَتَانِ) ***"Bir veya iki emzirme mahremiyet oluşturmaz"***[285] hadisine göre üç defa emzirmekle mahremiyet oluşmaktadır.

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadise gelince bunun sahihliğine inanmak caiz değildir. Çünkü o, rivayetinde şöyle demektedir: **"Bilinen on emme mahremiyet meydana getirir"** ifadesi, inen Kur'an ayetleri arasındaydı. Sonra bunlar, bilinen beş emme ile neshedildiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde bunlar Kur'an ayeti olarak okunmaktaydılar."

285 Müslim, Radâ', 5

Hiçbir Müslüman, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra Kur'an'ın neshedilmiş olmasına ihtimal dahi vermez. Şayet böyle bir şey sabit ise mezkûr ifadenin mushaftaki ayetler arasında okunması gerekirdi. Okunmadığına ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra neshedilmiş olması da mümkün olmayacağına göre burada iki durumdan biri söz konusu olacaktır: Ya söz konusu ibare hadisin aslına dâhil edilmiştir ve hükmü de sabit değildir. Ya da bu ibare sabit idi. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken neshedildi. Neshedilen şeyle de amel edilmez. Ya da mezkûr ibare, büyüklerin emzirilmesiyle ilgili bir sayı belirlemesidir. Hz. Peygamber'in eşlerinden sadece Hz. Aişe, büyüklerin emzirilmesiyle mahremiyetin oluşacağı görüşünde idi. Bizim ve Şafiî'nin görüşüne göre büyüklerin emzirilmesiyle ilgili hüküm neshedilmiştir. Dolayısıyla Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisteki emzirmeyle ilgili sayı belirlemesi de hükümsüz hâle gelmiştir. Mahremiyetin oluşması için, birden fazla sayıda emmenin olması şartının geçersizliğine dair ileri sürdüğümüz delillerin hiçbiri mevcut olmasa bile, Kur'an'ın zahirine bu rivayetlerle itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü bunlar ahad haberlerdir.

Süt mahremiyetinin oluşması için, emzirmenin birden fazla sayıda olmasının şart olmadığına delalet eden delillerden biri şudur: Süt emzirme, ebedi mahremiyet meydana getirir. Kendisiyle ilişkide bulunulan kadının annesini ve kızını ilişkide bulunan erkeğe mahrem kılan cinsel ilişkiye, gelini ve üvey anneyi erkeğe mahrem kılan nikâh akdine benzer. Mahremiyet meydana getirme hükmü açısından bunların azı da çoğu gibi olduğuna göre, mahremiyet meydana getirme bakımından emzirmenin de azı çoğu gibidir.

İlim Ehlinin Leben-i Fahl Konusundaki İhtilafı

İlim ehli kimseler, leben-i fahl konusunda ihtilaf etmişlerdir. Leben-i fahl, kısaca şöyle tanımlanabilir: Bir erkek bir kadınla evlenir ve bu kadın bu erkekten bir çocuk doğurur. Doğumdan sonra kadının göğsünde süt oluşur. Bu sütle başka bir çocuğu da emzirir. Leben-i fahlin hüküm ifade ettiğini (sütün erkeğe ait olduğunu) kabul edenlere göre; bu kadının emzirdiği o yabancı çocuk, o erkeğin başka kadından olan çocuklarına mahrem yani onlarla sütkardeş olur. Leben-i fahlin hüküm ifade ettiğini (sütün erkeğe

ait olduğunu) kabul etmeyenlere göre; o yabancı çocuk, o erkeğin başka kadından olan çocuklarına mahrem, yani onlarla sütkardeş olmaz. Leben-i fahlin hüküm ifade ettiğini (sütün erkeğe ait olduğunu) kabul edenlerden biri, İbn Abbas *radıyallahu anh*'dır.

Zühri, Amr b. Şerid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle bir soru soruldu: Bir adamın iki karısı olur da bunlardan biri bir erkek çocuğu diğeri de bir kız çocuğunu emzirirse, nesep bakımından birbirlerine yabancı olan bu erkekle kızın büyüdüklerinde birbirleriyle evlenmeleri caiz olur mu?

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu soruya şöyle cevap verdi: *"Bunların birbirleriyle evlenmeleri caiz olmaz. Çünkü her iki kadının sütünün tohumu aynı erkektendir."*[286]

Kasım, Salim Atâ ve Tavus da bu görüştedirler.

Haffaf'ın bildirdiğine göre Said, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Leben-i fahl yoluyla süt akrabası olanların birbirleriyle evlenmelerini bazıları uygun görmezken bazıları bunda bir sakınca görmemişlerdir. Uygun görmeyenler, sakınca görmeyenlerden daha fakihtirler."

Abbad b. Mansur der ki, Kasım b. Muhammed'e şöyle sordum: "Üvey annem, babadan kardeşlerimi emzirmesi gereken sütle başkasının kızını emzirdi. Benim o kızla evlenmem helal olur mu?" Kasım, "Hayır. Baban, o kızın sütbabasıdır" diye cevap verdi.

Aynı soruyu Tavus b. Keysan ile Hasan'a da sordum. Aynı cevabı verdiler. Mücahid'e sordum. Şöyle dedi: "Fakihler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Ben sana bir şey diyemeyeceğim." Muhammed b. Sirin'e sordum. O da Mücahid'in söylediğinin aynısını söyledi. Yusuf b. Mâhik'e sordum. Bana Ebu Kuays hadisini anlattı. (Bu hadisle ilgili açıklama az ileride yapılacaktır).

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî, leben-i fahlin mahremiyet oluşturacağını söylediler.

---

286 Tirmizi, Radâ, 2

Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Ebu Seleme b. Abdurrahman Atâ b. Yesar ve Süleyman b. Yesar dediler ki: "Leben-i fahl, erkek tarafından hiçbir mahremiyet meydana getirmez."

Rafi b. Hadic'in de aynı şeyleri söylediği rivayet edilmiştir.

Birinci görüşün yani leben-i fahlin mahremiyet oluşturduğuna ilişkin görüşün sahihliğine Zühri ile Hişam b. Urve'nin Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* yaptıkları şu rivayet delalet etmektedir:

Hicab ayeti indikten sonra Ebu Kuays'*ın kardeşi ve Hz. Aişe*'nin de süt amcası olan Eflah, Hz. Aişe'nin evine gitmek ister. Hz. Aişe der ki: "Ben içeri girmesine izin vermedim. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve geldiğinde durumu kendisine anlattım. Bana, ***"Senin yanına gelebilir. Çünkü o senin amcandır"*** dedi. Ben, 'Beni bir kadın emzirdi. Erkek emzirmedi' dediysem de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Senin yanına gelebilir. Çünkü o senin amcandır. Eli bereket göresi!"*** dedi. Ebu Kuays, Hz. Aişe'yi emziren kadının kocasıydı.[287]

Leben-i fahlin mahremiyet oluşturacağının aklî delili şudur: Kadının göğsünde süt oluşmasının sebebi, karı-kocanın döl sularıdır. Çünkü hamilelik de her ikisinin döl suyu sebebiyle oluşmaktadır. Her ne kadar sebepleri farklı da olsa, çocuk ikisinin döl suyu sebebiyle doğduğu gibi, emzirme sebebiyle de çocuk her ikisinin sütçocuğu olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mâlik'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım, babası Kasım'ın: "Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* kız kardeşlerinin emzirdiği ve erkek kardeşlerinin kızlarının emzirdiği erkekler, Hz. Aişe'nin evine gelebiliyorlardı. Ama erkek kardeşlerinin karılarının emzirdiği erkekler onun evine giremiyorlardı" dediğini rivayet etmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, leben-i fahl konusunda anlatılanlara aykırı bir şey değildir. Çünkü Hz. Aişe *radıyallahu anh*, mahremi olan erkeklerden dilediğinin yanına gelmesine izin verme hakkına sahip olduğu gibi, dilemediğinin yanına gelmesini menetme hakkına da sahipti.

287 Buhari, Nikâh, 116

Leben-i fahl sebebiyle mahremiyet oluşacağının aklî delili şudur: Bir kız, dedesinin döl suyundan doğmadığı hâlde ona mahremdir. Çünkü dede, o kızı doğurtan döl suyunun sahibi olan babanın doğmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde kendi göğsünden süt akmasa bile, emziren kadının göğsündeki sütün oluşmasına sebep olduğu için, süt mahremiyetinin emziren sütanneyle alakalı oluşu gibi, erkekle de alakalı olması gerekir.

Süt emişme sebebiyle mahrem oldukları Kur'an nassı ile bildirilenler, sütannelerle sütkız kardeşlerdir. Ancak bilgi gerektiren meşhur rivayetle sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ ما يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ)

"Nesep yoluyla haram olanlar, süt emişme yoluyla da haram olurlar."[288]

Fakihler, bu hadisi delil olarak kullanma konusunda görüş birliği etmişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Kayınvalide ve Üvey Kızların Mahremiyeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı."

Bir kadını nikâhlayan ama onunla zifafa girmeyen veya önce de açıkladığımız şekilde ona ellemeyen ya da üreme organına bakmayan kimseye o kadının kızı mahrem olmaz. Ümmetin bu hükümde ihtilafı yoktur. Bu hüküm, Kur'an nassına dayanmaktadır:

288 Buhari, Şehadat, 8

(فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Bir kadını nikâhlayan ancak onunla zifafa girmeyen kimseye o kadının annesinin mahrem olup olmayacağı hususunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hallas, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* zifafa girmeden karısını boşayan bir adam hakkında, "O kadının annesiyle evlenebilir. Bir kadınla evlenen ancak zifafa girmeden boşayan kişi, o kadının kızıyla evlenebilir. Bunların ikisi aynı hükme tabidirler" demiştir.

Ancak rivayet ehli kimseler Hallas'ın Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği bu hadisi zayıf görmektedirler. Cabir b. Abdullah'tan da *radıyallahu anh* benzer bir rivayet gelmiştir. Mücahid ve İbn Zübeyr de bu görüştedirler. Bu konuda İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* iki rivayet gelmiştir:

1-İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre İbn Uveymir b. Ecda', İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nikâhlanan kadınla zifafa girilmeden annesi kocasına mahrem olmaz."

2-İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadın nikâhlanınca annesi kocasına mahrem olur."

Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, İmran b. Husayn, Mesruk, Atâ, Hasan ve İkrime dediler ki: "Kadın nikâhlanınca kendisiyle zifafa girilse de girilmese de annesi kocasına mahrem olur."

Nikâhlanan Ancak Kendisiyle Zifafa Girilmeyen Kadının Annesiyle Evlenmenin Helal Olduğuna Fetva Veren İbn Mesud'un Daha Sonra Bu Fetvasından Rücu Etmesi

Ebu Üsame'nin bildirdiğine göre Ebu Ferve, Ebu Amr Eş-Şeybânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nikâhlanan ancak zifafa girmeden boşanan

veya ölen kadının kocasının, kayın validesiyle evlenmesinde sakınca olmadığına Abdullah b. Mesud fetva verdi. Medine'ye dönüşünde bu fetvasından rücu etti. Önce evlenebileceklerine fetva verdi. Sonra da çocukları olmuş iken bu evliliği yasakladı."

İbrahim'in rivayetine göre Şureyh şöyle demiştir: İbn Mesud *radıyallahu anh* önceleri Hz. Ali'nin görüşüne uyarak fetva veriyordu. Yani nikâhlanan, ancak zifafa girmeden boşanan veya ölen kadınların, anneleriyle evlenilebileceğini söylüyordu. Hacca gittiğinde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla buluşup konuyu onlarla müzakere etti. Onlar bu evliliği uygun bulmadılar. İbn Mesud Medine'ye dönünce, daha önce bu evliliğin yapılabileceğine dair kendilerine fetva verdiği kimseleri bunu yapmaktan menetti. Onlar, Beni Fezare kabilesindendiler. Bu evlilik için daha önce onlara fetva vermişti. Kendilerine, "Ben bu konuyu arkadaşlarıma sordum. Böyle bir evliliği uygun görmediler" dedi.

Katade'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Zeyd b. Sabit'in zifafa girmediği karısını boşayıp kayınvalidesiyle evlenmek isteyen bir adam hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zifaftan önce boşarsa kayınvalidesiyle evlenebilir. Ama zifaftan önce karısı ölürse, kayınvalidesiyle evlenmesi caiz olmaz."

Hadisçiler, Katade'nin Said b. Müseyyeb aracılığıyla Zeyd b. Sabit'ten rivayet ettiği bu hadisi zayıf görmekte ve şöyle demektedirler: Katade'nin Said b. Müseyyeb'den yaptığı rivayetlerin çoğunun senedinde, kendisiyle Said b. Müseyyeb arasında birçok hadis ravisinin adı geçer. Kendisinin doğrudan Said b. Müseyyeb'den rivayet etmesi, Said'in ekseri arkadaşlarının rivayetlerine aykırı görülmektedir.

Abdurrahman b. Mehdi dedi ki: Bir hadisin "Mâlik, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti ki," şeklinde rivayet edilmesi, "Katade, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti ki," şeklinde rivayet edilmesinden daha çok hoşuma gider.

Yahya b. Said el-Ensari, Zeyd b. Sabit'den *radıyallahu anh*, Katade'nin rivayetine muhalif bir rivayette bulunmuştur. Yahya'nın rivayet ettiği hadisin,

her ne kadar mürsel ise de, Katade'nin Said b. Müseyyeb'den rivayet ettiği hadisten daha kuvvetli olduğu söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlattığımız, hadisçilerin yolu ve metodu idi. Fakihlere gelince onlar, haberleri kabul veya reddetmede bunu göz önünde bulundurmazlar. Bu metodu, esas alınıp gereğince amel edilsin diye değil, sadece hadisçilerin metodunun bu olduğu bilinsin diye burada anlattık.

Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh*, boşanma ile ölümü mahremiyet meydana getirme hükmü bakımından birbirinden ayırmış olabilir. Çünkü zifaftan önce boşanma durumunda gerdeğin hükmü devreye girmez. Böyle bir durumda kadın, mehrin sadece yarısını alma hakkına sahip olur ve iddet beklemesi gerekmez. Zifaftan önce kadının ölmesi durumunda ise mehrin tamamını hak etmesi ve iddet beklemesi gibi gerdek hükümleri devreye girer. Dolayısıyla kadının ölmesi, mahremiyet oluşturmada zifaf hükmündedir.

Kadının nikâhlanması sebebiyle annesinin mahrem hâle geldiğinin delili şu ayettir:

(وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri, (ile evlenmeniz) haram kılındı."

Bu, tıpkı şu ayetler gibi mübhem ve genel niteliktedir:

(وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمْ)

"Oğullarınızın karıları (ile evlenmeniz haram kılındı)."

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."

Bu ayetlerin genel hükmünü bir delil olmadan tahsis etmek caiz değildir.

(وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı" ayeti, karıların annelerinden ayrı olarak sadece üvey kızlarla sınırlı bir hükümdür. Bunun birkaç sebebi vardır:

1-İki cümleden her biri kendi başına müstakil bir anlam ifade etmektedir. İki cümle derken şunları kastediyorum:

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz) haram kılındı."

(وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı."

Başka bir kelime veya yorum eklemeksizin kendi başına bir anlam ifade eden her kelamı, başka bir kelamla ilişkilendirmeksizin kendi lafzının gereğince icra edip manalandırmak gerekir.

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz) haram kılındı" ibaresi kendi başına anlam ifade eden bir cümle olduğuna göre, bu cümlenin genel hükmü, nikâhlanan kadınla zifafa girilsin veya girilmesin, annesinin kendisinin kocasına mahrem olmasını gerektirmektedir.

(وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı" ibaresi de zifafa girmek şartıyla birlikte, kendi başına anlam ifade eden bir cümle olduğundan bu iki cümleden birini diğeri üzerine bina etmemiz doğru olmaz. Aksine yapılması gereken şey şudur: Bu iki cümleden mutlak olanı yani birincisini mutlaklığı üzere icra etmek, nikâhlanan kadınla zifafa girilse de girilmese de, annesinin kendisinin kocasına mahrem olduğunu anlamak mukayyed olan ikinci cümleyi de kaydı ve şartı çerçevesinde anlamak gerekir. Yani nikâhlandıktan sonra kendisiyle zifafa girilen kadının, başka evlilikten doğan kızının yeni kocasına mahrem olduğunu anlamak gerekir. Ancak bu iki cümleden birinin diğerinin üzerine bina edilmesi ve ondaki şarta bağlı olması gerektiğine dair bir delil bulunursa, o zaman birini diğerinin üzerine bina edip onun şartına bağlı şekilde anlayıp manalandırmak gerekir.

2- (وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Bu ayette geçen 'zifafa girme' şartı, istisna türünden bir ifadedir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz haram kılındı. Ancak anneleriyle zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Bu şekilde takdir edildiğinde, ayetin genel yasağının kapsamına girenlerden bazıları kapsam dışına çıkarılmış olmaktadır. Ayetteki zifafa girme şartının istisna anlamında olduğunu söylemiştik. İstisna edilen şeyin de kendisinin en yakınındaki şeyden istisna edilmesi, yani onun kapsamının dışına çıkarılması gerekir. Buna göre kendisiyle zifafa girilen kadının önceki evlilikten doğan kızı burada kastedilmiş olmaktadır. Ama bir delil bulunursa o zaman istisna edilen şey, yakınındaki şeyden değil de ondan önceki şeyden istisna edilir, yani onun kapsamının dışına çıkarılır. Buna

göre istisnanın üvey kızlarla ilgili olması gerekir. Bir delil olmadığı takdirde karıların anneleriyle ilgili olmaması gerekir.

3-Zifafa girme şartı, ayetin lafzının ifade ettiği genel manayı tahsis etmektedir. Bu tahsis de kesinlikle üvey kızlarla ilgilidir. Kendileriyle evlenilen kadınların anneleriyle ilgili olması şüphelidir. Genel bir hükmü şüphe ile tahsis etmekse caiz değildir. Şu hâlde mahremiyetin oluşmasıyla ilgili genel hükmün, kendileriyle evlenilen kadınların anneleriyle ilgili olması ve öylece kalması gerekmektedir.

4-Zifafa girme şartının kendileriyle evlenilen kadınların anneleri hakkında gizlice takdir edilmesi sahih olmadığı gibi, bu şartın açıktan söylenmesi de doğru olmaz. Çünkü "Kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan kadınlarınızın anneleri" şeklinde bir ifade kullanmak uygun olmaz. Zira kadınlarımızın anneleri, bizim kadınlarımızdan değildirler. Ama üvey kızlarımız, bizim kadınlarımızdandırlar. Çünkü kız anadan doğar. Ama ana kızdan doğmaz. Zifafa girme şartı cümlesinde kadınlarımızın annelerini açıktan zikretmek uygun olmayacağına göre, gizlice takdir edilmeleri de uygun olmaz. Böylece (مِنْ نِسَائِكُمْ) **"kadınlarınızdan"** kaydının, kayınvalidelerle değil, üvey kızlarla ilgili bir sıfat olduğu tespit edilmiş oldu. Yine (مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup..."** kaydını kayınvalidelere sıfat yapar ve ayetin manasını "kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızın anneleri..." şeklinde takdir edersek üvey kızlar evlenme yasağıyla ilgili hükmün kapsamı dışına çıkarlar ve evlenme yasağı üvey kızlarla değil, kayınvalidelerle ilgili olur ki, bu Kur'an nassına aykırıdır. Böylece zifafa girme şartının kayınvalidelerin mahremiyetiyle değil, üvey kızların mahremiyetiyle ilgili ve onlarla sınırlı olduğu tespit edilmiş oldu.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا، فَلاَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ ابْنَتِهَا، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِهَا، فَلْيَنْكِحْ ابْنَتَهَا، وَأَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا فَلاَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ أُمِّهَا)

"Bir adam bir kadını nikâhlayıp onunla zifafa girerse, artık o kadının (önceki evliliklerden doğmuş olan) kızı o adama helal olmaz. Ama zifafa girmemişse o kadının kızıyla evlenebilir. Bir adam da bir kadını nikâhlarsa, zifafa girmiş olsa da olmasa da o kadının annesi o adama helal olmaz."[289]

Üvey kızın mahremiyet hükmü hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İbn Cüreyc, İbrahim'den nakilde bulunarak dedi ki; Mâlik b. Evs, Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh*, üvey kız hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üvey kız üvey babanın evinde olmayıp başka bir beldede ikamet etmekteyse, üvey baba zifafa girdikten sonra annesini boşarsa, üvey babanın onunla evlenmesi caizdir."

Abdurrezzak, bu rivayetin senedinde adı geçen İbrahim'i kastederek onun bilinmeyen, meçhul bir kişi olduğunu, onun gibilerinin sözlerine dayanarak hüküm verilemeyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte ilim ehli kimseler onu reddetmişler, onlardan hiçbiri onun rivayetlerini hüsn-ü kabulle karşılamamıştır.

Katade'nin Hallas aracılığıyla Hz. Ali'den naklettiği rivayete göre, mahremiyet bakımından üvey kızla kayınvalide aynı hükme tabidirler. Bu rivayet, yukarıda geçen rivayete aykırı düşmektedir. Çünkü nikâhlanan kadınla zifafa girildiğinde artık o kadının annesi damada mahrem olur. Üvey kız da aynı hükme tabi kılınmıştır. Nikâhlanan kadınla zifafa girilmesi, kızının mahrem olmasını gerektirir. Kadının nikâhlanması ile kayınvalide mahrem hâle gelir. Kayınvalidenin damadın evinde olup olmaması fark etmez.

İbrahim'in rivayet ettiği hadiste Hz. Ali'nin bu hükme şu ayeti delil gösterdiği ifade edilmektedir: (وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ) **"Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız"**

Üvey babanın evinde ikamet etmeyen üvey kız, üvey babaya mahrem olmaz. Bu hüccetlendirmenin hikâyesi, anılan hadisin zayıflığına delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ali *radıyallahu anh* böyle bir rivayeti delil olarak ileri

289 Tirmizi, Nikâh, 26

sürmez. Zira biz biliyoruz ki (وَرَبَائِبُكُمْ) kelimesi, üvey kızın mahrem olması için üvey babanın onu besleyip büyütmesini şart hâline getirmemektedir. Onu beslemezse mahrem olmaz diye bir hüküm yoktur. Üvey kıza besleme veya rebibe denmiştir. Çünkü genellikle üvey baba onu besleyip büyütür. Sonra şu da bilinmektedir ki üvey kıza besleme veya rebibe denmesi, üvey babaya mahrem olması için onun tarafından beslenip büyütülmesini şart kılmamaktadır.

(فِي حُجُورِكُمْ) **"Evlerinizde bulunan"** ifadesi de, üvey kızların genellikle üvey babaların evinde oldukları göz önünde bulundurularak söylenmiş bir ifadedir. Yoksa bu sıfat, yani üvey kızın üvey babanın evinde ikamet etmesi, arada mahremiyetin oluşması için gerekli bir şart değildir. Üvey babanın onu besleyip büyütmesi de bu mahremiyetin oluşması için şart değildir. Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir:

"Yirmi beş deve için (zekât olarak) bir bint-i mehad verilir. Otuz altı deve için bir bint-i lebun verilir."[290]

Bint-i Mehad verilirken anasının hamile olması, bint-i lebun verilirken anasının sütlenmiş olması şart değildir. Bu hayvanlara bu ismin verilmiş olması, genellikle bir ila iki yaş arasındaki bint-i mehadın anasının hamile durumda olması; iki ila üç yaş arasındaki bint-i lebunun da anasının genellikle sütlenmiş olması sebebiyledir. Genellikle bu hayvanların anneleri bu durumda olduğu için kendilerinden bu nitelikleriyle bahsedilmiştir. Ayet-i kerimede (فِي حُجُورِكُمْ) **"Evlerinizde bulunan"** ifadesiyle üvey kızların üvey babaların evinde ikamet etmelerinden bahsedilmiş olması, böyle bir sebepten dolayıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cariyelik bağı sebebiyle efendinin rızası olmadan azad edilmesi caiz olmayan kadınların mahremiyeti, sütanne ve sütkız kardeşin nikâhlanmasının haram oluşu gibi cariye olarak da

290 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/122. Bint-i Mehad: Bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi devedir. Buna binti mehad denmesinin sebebi, anasının -fiilen hamile kalmasa bile- hamile kalabilecek duruma gelmesidir. Bint-i Lebun: İki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi bir devedir. Buna binti lebun denmesinin sebebi, anasının başka bir yavru doğurmuş olması ve bu nedenle de sütlenmesidir.

alınmasının haramlığı, aynı şekilde kayınvalidenin ve annesiyle zifafa girilmişse üvey kızın mahremiyeti konusunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bunlardan biri ile cinsel ilişkide bulunan kimseye diğerinin ebedi mahrem olacağı hususunda da âlimler ihtilaf etmiş değildirler. Keza bir kimse anne ile kızını birlikte cariye olarak almışsa her ikisiyle cinsel ilişkide bulunması caiz olmaz. Bu hükümde de ihtilaf edilmiş değildir.

Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer ve Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Nikâha dayalı cinsel ilişki sonucunda da daimi mahremiyetin meydana geleceği hususunda da ihtilaf bulunmamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَحَلَٓائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذ۪ينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ)

"Öz oğullarınızın karıları (ile evlenmeniz haram kılındı)."

Atâ b. Ebi Rebah, bu ayetin, Zeyd'in *radıyallahu anh* boşadığı karısı Zeynep ile evlendiği zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında indiğini söylemiştir. Sonra şu ayetler de indi:

(وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْ)

"Allah, evlatlıklarınızı öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır."[291]

(مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir."[292]

Bu ayetin indiği sıralarda Üsame b. Zeyd'e, Zeyd b. Muhammed deniliyordu.

291 Ahzab, 33/4
292 Ahzab, 33/40

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Halîletü'l ibn" kelimesi, oğlun karısı anlamına gelmektedir. Halîle denmesinin sebebinin, kocasıyla birlikte aynı yatağa girmesinden dolayı olduğu söylenmiştir. Kocasının nikâhtan sonra kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasının helal olmasından dolayı ona halîle dendiğini söyleyenler de olmuştur. Mülkiyet bağı sebebiyle her ne kadar cariyeyle cinsel ilişkide bulunulabilmekteyse de onun için bu tabir kullanılmamaktadır. Efendisi kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadığı takdirde cariye, efendisinin babasına mahrem olmaz. Oğlun bir kadını nikâhlaması, o kadını babasına ebedi surette mahrem kılar. Bu da "halîle" kelimesinin cariyeye değil de kadına mahsus bir kavram olduğuna delalet etmektedir. Cinsel ilişkiden bahsetmeksizin mahremiyetin sadece (وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ) **"Oğullarınızın karıları"** şeklindeki bir adlandırmayla ilişkilendirilmesi, cinsel ilişkide bulunmadan sadece nikâh akdiyle mahremiyetin meydana gelmesini gerektirmektedir. Oğulların karılarının kayınpedere mahrem olması için nikâh akdinin yanı sıra cinsel ilişkinin de olmasını şart koşarsak, nassa ilave yapmış oluruz. Böyle bir şey ise nesh gerektirir. Çünkü bunu yapmak, ayetin yasakladığını mübah kılmaktır ki bu hususta Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الَّذ۪ينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ) **"Öz oğullarınız"** ifadesi fukahanın tamamına göre oğlun oğlunun karısının dedeye mahrem olması hükmünü içermektedir. Bu da oğlun oğluna, dedenin öz oğlu denilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayetteki ifadenin mutlak oluşu, ulemanın tümüne göre bu hükmü gerektirmektedir. Bu da oğlun oğlunun doğum sebebiyle dedeye ait olduğuna delalet etmektedir. Bu ayette **"Öz oğullarınızın karıları"** ifadesi kullanılmakla, (فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ حَرَجٌ ف۪ٓي اَزْوَاجِ اَدْعِيَٓائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا) **"Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın"**[293] ayetinin manası tahsis edilmiş olmaktadır. Çünkü bu ayet, evlatlık alınan erkek çocuğun karısının, evlatlık alana mahrem olmayacağı hükmünü içermektedir.

293 Ahzab, 33/37

(فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ) Bu ibare, "oğlun halilesi"nin, oğlun karısı anlamına geldiğine delalet etmektedir. Çünkü burada onlardan zevceler diye bahsedilirken önceki ayette "halâil" diye bahsedilmiştir.

(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı). Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet iki kız kardeşi herhangi bir şekilde bir araya getirmenin haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayetin lafzı genel niteliktedir. Bir araya getirmenin şekilleri şöyledir:

• İkisini birlikte nikâhlamak. Bu durumda bunlardan hiçbirinin nikâhı sahih olmaz. Çünkü ikisini aynı akitte bir araya getirmiştir. Biri diğerinden öncelikli değildir ki nikâhı geçerli olsun. Yüce Allah ikisini aynı akitte bir araya getirmeyi yasakladığı için, nikâh akitlerini tashih etmek caiz olmaz. İkisini birini tercih etmesi için kocaya seçme hakkını tanımak da caiz değildir. Çünkü iddet beklemekte olan veya başkasının nikâhlısı olan kadını nikâhlamak gibi, bunların nikâhları fasid olarak akdedilmiştir, asla sahih olmaz.

• Önce bir kadınla evlenip daha sonra onun kız kardeşiyle evlenmek. Bu durumda ikincinin nikâhı sahih olmaz. Çünkü ikisi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmiş olmaktadır. İkincinin nikâh akdi yasaklığına rağmen akdedilmiştir. Ama ilk akid mübah olarak akdedilmiştir. Bu durumda birinciyle ikinciyi birbirinden ayırmak gerekir.

• İki kız kardeşi cariye olarak alıp onlarla cinsel ilişkide bulunmak. Bu durumda da bir kişi ikisi de cariye olan iki kız kardeşi satın alır. Biriyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra onu kendi mülkiyetinden çıkarmadan diğeriyle cinsel ilişkide bulunursa bu, iki kız kardeşi aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirmek olur. Bunun caiz olup olmayacağı hususunda selef uleması önceleri ihtilaf etmişti. Sonra bu ihtilafa son verilmiş, iki kız kardeşi cariye olarak aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirip, onlarla efendinin ilişkiye girmesinin haram olduğu hükmü

üzerinde ittifak edilmiştir. Hz. Osman ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bunu mübah gördükleri ve "Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mesud, Zübeyr, İbn Ömer, Ammar ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dediler ki: "İki kız kardeşi aynı efendinin mülkiyeti altında bir araya getirip efendinin onlarla cinsel ilişkide bulunması caiz olmaz."

Şa'bi'nin rivayetine göre kendisine böyle bir soru sorulduğunda Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle cevap vermiştir: "Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır. Haramlık hükmünün öne alınması gerekir."

Abdurrahman el Mukri'nin bildirdiğine göre Musa b. Eyyub el-Gafiki, amcası İyas b. Âmir'in kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ali b. Ebi Talib'e *radıyallahu anh* şöyle bir soru sordum. "Aynı efendinin mülkiyetinde bulunan iki cariye kız kardeşten biriyle efendisi cinsel ilişkide bulunduktan sonra diğeriyle de cinsel ilişkide bulunabilir mi?" Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Kendisiyle cinsel ilişkide bulunduğu cariyeyi azad etmesi gerekir ki, diğeriyle de cinsel ilişkide bulunabilsin. Yüce Allah dört kadından fazlasıyla evlenme haramlığı hariç, hür kadınlar hakkında neyi haram kılmışsa, cariyeler hakkında da aynı şeyleri haram kılmıştır."Ammar'dan da benzer ifadeler rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Cariye olan iki kız kardeşi aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirmeyi bir ayet helal kılmış" ifadesiyle şu ayeti kastetmişlerdir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."[294]

294 Nisâ, 4/24

"Bunu bir ayet de haram kılmıştır" derken de şu ayeti kastetmişlerdir:

(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ)

"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)."[295]

Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, aynı efendinin mülkiyetinde iki cariye kız kardeşi bir araya getirmeyi mübah gördüğü rivayet edilmiştir. Yine onun bunu haram görenlerin görüşleriyle helal görenlerin görüşlerinden bahsettiği ve "Ben bunu ne tavsiye ederim, nede yasaklarım" dediği rivayet edilmiştir. Böyle demesi, onun bu konuda mütereddit olduğuna, kesin haram veya kesin helal şeklinde bir görüşe sahip olmadığına delalet etmektedir. Belki de önceleri bunun mübah olduğunu söylemiş, sonra da helalliği veya haramlığında tereddüde düşmüştür. Ancak Hz. Ali *radıyallahu anh* bunun kesin olarak haram olduğunu bildirmiştir. Bu da şunu gösteriyor ki Hz. Ali'nin görüşüne göre bir meselede haram ile mübah bir araya geldiğinde, bunların ikisinin sebebi birbirine eşit derecede ise haramlık hükmü tercih edilir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen haberlere de aynı hükmün uygulanması gerekir. Mezhebimizin fakihleri de aynı görüştedirler. Bunu usûlu'l fıkh adlı kitabımızda açıklamıştık.

İyas b. Amir'in Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Senin iki cariye kız kardeşin aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirilmesiyle ilgili olarak 'Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır' dediğini söylüyorlar."

Bu söz karşısında Hz. Ali, İyas'a şu cevabı vermişti: "Yalan söylüyorlar!"

Bu cevabıyla Hz. Ali, iki ayetin gereğinin birbirine eşit olduğu ihtimalini reddetmek, Hz. Osman'dan rivayet edildiği gibi bu konuda mütereddit olanların görüşlerini iptal etmek istemiş olabilir. Çünkü Şa'bi'nin rivayetine göre Hz. Ali, "Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır. Haramlık hükmünün öne alınması gerekir" demiştir. Bu

---

295 Nisâ, 4/23

meseleyi bir ayetin helal kıldığı başka bir ayetin haram kıldığı düşüncesini reddetmesi, iki şekilde yorumlanabilir:

1-Helal kılan ayetle haram kılan ayet, gerektirdikleri hüküm bakımından birbirlerine eşit değildirler. Helallik hükmünden ziyade haramlık hükmünü tercih etmek gerekir.

2-Herhangi bir kayıt koymaksızın mutlak olarak "Bu meseleyi bir ayet helal kılmış, başka bir ayetse haram kılmıştır" demek, kabul edilemeyecek bir sözdür. Çünkü bunu demek bir şeyin aynı durumda hem mübah hem de haram olmasını gerektirmektedir. Hz. Ali *radıyallahu anh*, bu sözün mutlak olarak söylenmesine bu bakımdan karşı çıkmış olabilir. Son haberde rivayet edildiği gibi, kesin bir şekilde helal ya da haram olduğunun söylenmesi caizdir.

Haramlık İle Mübahlığın Sebepleri Birbirine Eşit Olduklarında Haramlık Hükmü Tercih Edilir

Hükümlerinin gereği bakımından iki ayet birbirine eşit olduklarında, haramlık hükmünün tercih edilmesi gerekir. Bunun delili şudur: Haram fiilin işlenmesi sebebiyle azap hak edilir. Ama mübah fiil terk edilirse bundan dolayı azap hak edilmez. Öyleyse işlenmesi sebebiyle azaplandırılmaktan emin olunmayan bir işten uzak durmak, ihtiyat açısından uygun olur. Bu, aklen uyulması gereken bir hükümdür. Şunu da belirtelim ki mezkûr iki ayet haramlığı ve helalliği gerektirmede birbirlerine eşit değildirler. Dolayısıyla birini ele alarak diğerine itiraz etmek caiz değildir. Çünkü her birinin bağlamı diğerininkinden farklıdır.

Mesela (وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayeti, haram kılma hükmünde, (وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمْ) **"Oğullarınızın karıları (ile evlenmeniz haram kılındı)"** ve (وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ) **"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz size haram kılındı)"** ifadeleri de, kendileriyle evlenilmesi haram olanları bildiren ayetteki diğer ifadeler gibidir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayeti ise daru'l harpte kocası olduğu hâlde esir alınan evli kadınların müslüman erkeklere helâl olduğunu bildirme bağlamında inmiş olup kocasıyla olan nikâh bağının iptal edildiğini ve kendisini mülkiyetine alan erkeğe helal olduğunu bildirmektedir. Bu ayeti ele alarak iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haram olduğunu bildiren ayete itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü bu ayetlerden her biri farklı sebeplerle inmişlerdir. Dolayısıyla her birinin hükmünü kendi iniş sebebi doğrultusunda uygulamak gerekir. Şu husus buna delalet etmektedir: Bu ayetin oğlun karısının, kayınvalidenin ve tahrim ayetinde mahrem olduğu bildirilen diğer kadınların mahremiyeti hükmüne bir itiraz mahiyetinde olmadığı, kişinin cariye olarak sahip olduğu oğlunun karısı ve kayınvalidesiyle cinsel ilişkide bulunmasının caiz olmadığı, (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç"** kaydının bu haramlık hükmünü tahsis etmediği hususunda Müslümanlar icma etmişlerdir. Bu hususta aralarında ihtilaf bulunmamaktadır. Çünkü bunların haram olduğunu bildiren ayetin iniş sebebiyle, savaş esiri olarak alınan kadınlarla ilgili (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) ayetin iniş sebebi farklıdır. Aynı şekilde ayetin hükmünün, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haram olduğu şeklinde anlaşılması gerekir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* ve ona tabi olan sahabiler (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç"** kaydını ileri sürerek iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haramlığına itirazdan sakınmışlardır. Bu sakınmaları, biri haramlık diğeri de helallik bildiren ve farklı sebeplerle inen iki ayetten her birinin, iniş sebebi doğrultusunda kendi hükmünün icra edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bunlardan biri ele alınarak diğerine itiraz edilemez. Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde iki haber rivayet edildiğinde de aynı yolun izlenmesi gerekir. Bunu usûlü'l fıkıh kitabımızda açıklamıştık.

Şunu da belirtelim ki; birini nikâhlı kadın diğerini de cariye statüsünde iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haram olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Mesela; bir adam nikâh kıyarak bir kadınla evlenir, sonra o kadının kız kardeşini cariye olarak

satın alırsa, ikisiyle cinsel ilişkiye girmesi caiz olmaz. Bu da, iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığı hükmünün, hem nikâh bağında hem de cariyelik bağında söz konusu olduğuna delalet etmektedir.

(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ)

"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)" ayetinin genel hükmü, her ne şekilde olursa olsun iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haram olmasını gerektirmektedir. Bu, boşadığı karısı iddet beklemekteyken kocanın o kadının kız kardeşiyle evlenmesinin haram olmasını gerektirmektedir. İki kız kardeşin doğacak çocuklarının neseplerinin o erkeğe ait olması, her ikisinin de ondan nafaka alma, evinde barınma hakkına sahip olması bakımından bu da ikisinin aynı erkeğin hareminde bir arada bulunmaları anlamına geleceğinden bunun haram olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayetindeki haramlık hükmü, iki kız kardeşin aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmeleriyle sınırlıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü önce de açıkladığımız gibi büyük İslam merkezlerinin fakihleri, iki kız kardeşi cariyelik mülkiyeti ile de aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haram olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bir kadına cariyelik mülkiyeti ile sahip olmak, nikâh değildir. Böylece iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığının, sadece nikâh bağıyla sınırlı olmadığını öğrenmiş olduk. Sizin bu haramlığı nikâh bağıyla sınırlandırmanız, genel bir hükmü herhangi bir delil olmadan tahsis etmektir. Bunu yapmak da hiç kimse için caiz değildir. Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit, Ubeyde es-Selmani, Atâ, Muhammed b. Sirin, Mücahid ve tabiundan diğer bazılarından rivayet olunan gö-

rüşe göre; kız kardeşi boşanıp iddet beklemekte iken, kız kardeşini boşayan erkekle evlenmesi caiz olmaz. Aynı şekilde bir erkek, dört karısından birini boşar ama boşadığı kadın iddet beklemekteyken beşinci bir kadınla evlenemez.

Bazı fakihler, beklenmekte olan iddetin sebebi olan boşamanın türünde bir ayrım gözetmemişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Hasan b. Salih bu görüştedirler.

Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed ve Hallas'tan rivayet edilen görüşe göre bain olarak boşanan kadın iddet beklemekteyken kocası, o kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî de bu görüştedirler.

Said b. Müseyyeb, Hasan ve Atâ'nın her birinden birbirine muhalif ikişer rivayet gelmiştir. Rivayetlerden birine göre boşadığı karısı iddet beklemekte olan erkek, boşadığı kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Diğer rivayete göre ise evlenemez.

Katade, Hasan'ın "Boşanan kadın iddet beklemekteyken erkek, boşadığı karısının kız kardeşiyle evlenebilir" şeklindeki görüşünden rücu ettiğini söylemiştir. İki kız kardeşi aynı erkeğinde hareminde bir araya getirmenin haramlığını bildiren ayetin delaleti ve hükmünün genelliğine ilişkin yapmış olduğumuz açıklama, boşanan kadın iddet beklemekteyken, boşayan erkeğin o kadının kız kardeşiyle evlenmesinin haramlığını ortaya koymada yeterlidir.

İki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığına delalet eden aklî delil, iki cariye kız kardeşi kendi mülkiyetinde bulunduran bir efendinin ikisiyle cinsel ilişkide bulunmasının haramlığı hükmünde fakihlerin icma etmiş olmasıdır. Bunun manası şudur: Cinsel ilişkinin mübah olması, nikâhın hükümlerinden bir hükümdür. Ortada bir nikâh ve akid olmasa da bu böyledir. Buna göre nikâhın hükümlerinden birinde iki kız kardeşi bir araya getirmenin haram olması gerekmektedir. Kadın iddet beklemekteyken doğacak çocuğun nesebinin babaya

ait olması, nafaka ve barınma masraflarının karşılanması nikâh hükümlerinden olduğuna göre, iddet beklemekte olan kadının kız kardeşiyle evlenmenin caiz olmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İddet beklemekteyken karı kocalık ortadan kalktığı ve kadın kendisini boşayan erkeğe yabancı biri konumuna geldiği hâlde, kız kardeşiyle evlendiği takdirde ikisini kendi nikâhında bir araya getirmesi nasıl söz konusu olur? Kadını üç talakla boşar da iddet süresi içinde onunla cinsel ilişkide bulunursa, kendisine had uygulanması gerekir. Bu da boşadığı bu kadının kendisine yabancı bir kadın konumuna geldiğine delalet eder. Dolayısıyla o kadının kız kardeşiyle evlenmesi yasaklanamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Had uygulanmasının vacipliği hususunda ikisinin durumu birbirinden farklı değildir. İddetteki eski karısıyla cinsel ilişkide bulunduğu için erkeğe had uygulanması gerektiği gibi, eski kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunması sebebiyle iddet beklemekte olan kadına da (bu ilişkiye imkân sağladığı için) had uygulanması gerekir. Bununla beraber iddet süresi içinde bu kadının eski kocasının nikâh hukukuna başka bir erkeğin nikâh hukukunu ekleyerek evlenmesi caiz olmaz. İddet süresi içinde eski kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasına imkân sağlaması sebebiyle kendisine had uygulanmasının vacip olması, başka bir erkekle evlenmesini mübah kılmaz. Aksine eski kocasının nikâhındaymış gibi sayılır ve başka bir erkekle evlenmesi haramdır. Kocanın bu durumda onun kız kardeşiyle evlenip ikisini hareminde bir araya getirmesi caiz değildir. Çünkü kendisiyle cinsel ilişkide bulunması her ne kadar had uygulanmasını gerektirmekteyse de (nafaka verme ve mesken temin etme gibi) nikâh hukuku hâlâ devam etmektedir.

İki kız kardeşi bir erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığını gösteren delillerden biri de şudur: Bir erkekten boşanıp iddet beklemekte olan kadının başka bir erkekle evlenmesi, boşanıp iddet beklemekte olan kadının kız kardeşinin kendisini boşayan erkekle evlenmesi haramdır. Erkek karısının kız kardeşiyle evlenemeyeceği gibi, boşadığı karısı iddet beklemekteyken de onun kız kardeşiyle evlenemez. Çünkü nikâhın engellediği böyle bir evliliği iddet de engeller. Nitekim iddet, iddet beklemekte

olan kadını iddetini tamamlayıncaya kadar başka bir erkekle evlenmekten menetmede nikâhın işlevini görmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Boşanan kadının iddeti, iddet tamamlanıncaya kadar boşayan erkeğin o kadının kız kardeşiyle evlenmesine mani oluyorsa, bu durum erkeğin de iddet beklemesini gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlenmenin haramlığı iddet hâli ile sınırlı değildir. Öyle ki erkeği, karısının kız kardeşini nikâhlamaktan menedip onu iddet hâlinde saysak bile, karısını ric'î talakla boşaması ve bundan dolayı karısı iddet beklemekteyken de onun kız kardeşiyle evlenmesi caiz olmaz. Bu durum kocanın iddet hâlinde olmasını gerektirmez. Boşanmazdan önce de karı kocadan her biri iddette olmadıkları hâlde şunu yapmaktan menedilirler: Koca, karısının kız kardeşiyle evlenemez. Kadın da başka bir erkekle evlenemez.

(اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"(Önceden yapılan bu tür evlilikler) başka."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunun manasını, farklı görüşte olanların te'villerini, hakkında söylenen manaları taşıma ihtimalinin bulunup bulunmadığını, (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"** ayetinden bahsederken açıklamıştık. Yüce Allah iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haramlığından bahsederken (اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"(önceden yapılan bu tür evlilikler) başka"** buyurmuştur. Buradaki bu kayıt, babaların evlendiği kadınlarla evlenmeyi yasaklayan ayette geçen aynı kaydın taşıdığı manaları taşımaktadır. Ancak bu, önceki kayıtta olmayan başka bir manayı da taşımaktadır. O mana da şudur: İki kız kardeş üzerine geçmişte yapılan nikâh akidleri otomatik olarak feshedilmiş değildir. Ancak kocalarının, ikisinden birini tercih etmesi gerekir. Buna şu hadis delalet etmektedir.

Ebu Vehb el-Ceyşani'nin bildirdiğine göre Dahhâk b. Feyruz ed-Deylemi, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müslümanlığa girdiğimde birbirinin kardeşi olan iki karım vardı. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip durumumu anlattım. Bana (طَلِّقْ إِحْدَاهُمَا) **"İkisinden birini boşa"** dedi.[296]

Bazı rivayetlerde ise ***"İkisinden dilediğini boşa"*** buyurduğu ifade edilmektedir. İkisi birlikte nikâhlanmış olsalar da her ikisini boşamasını, önce biriyle sonra ikincisiyle evlenmişse ikincisini boşamasını emretmemiş ve onlarla ne şekilde evlendiğini de sormamıştı.

"İkisinden birini boşa" buyurması da o kadınlar üzerindeki nikâhının devam ettiğine delalet etmektedir. Yine bu hadis, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir arada bulundurmanın haramlığını bildiren ayetin inmesinden önce, o iki kız kardeş üzerine yapılan nikâh akdinin sahihliğine ve nikâhlarının geçersizliğine dair naklî delili duymalarından önce evlilik akidlerinin yürürlüğünü devam ettirdiğine delalet etmektedir.

Bir gayr-ı müslim İslam'a girdiğinde nikâhında iki kız kardeş veya birbirine yabancı beş karısı varsa, yapması gereken şey hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Sevri dediler ki: "Birbirine yabancı beş eşle evli ise bunlardan evlenme tarihi sırasına göre ilkinden başlayarak dört tanesini seçer, beşinciyi bırakır. Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evliyse bunlardan da önce evlendiğini seçer, diğerini bırakır. Eğer eşlerinin tümüyle bir nikâh akdi yaparak evlenmişse onların hepsinden ayrılır.

Muhammed b. Hasan, Mâlik, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Beş eşle evli olan, beşinden dilediği dördünü seçer, birini bırakır. Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evli olansa eşlerinden dilediğini seçer, diğerinden ayrılır."

Yalnız Evzai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evli olan, ilk evlendiğini seçer, diğerinden ayrılır."

296 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/255

Hasan b. Salih dedi ki: "Birbirine yabancı beş eşle evli olan, bunlardan evlenme tarihi sırasına göre ilkinden başlayarak dört tanesini seçer. Önce hangileriyle evlendiğini bilmiyorsa hepsini boşar. İddetleri sona erdikten sonra dilediği dört tanesiyle evlenir."

Birinci görüşün sahih oluşunun delili (وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayetidir. Bu da bütün mükelleflere hitap etmektedir. Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evlenmenin haram kılındığına dair ayetin inmesinden sonra gayr-ı müslimin onları nikâhlaması, Müslümanın fasid nikâh akdetmesi gibidir. Evli kadının üzerine kız kardeşinin ikinci eş olarak nikâhlanmasının fasid olduğu Kur'an nassı ile bildirildiğinden, gayr-ı müslimin, önce evlendiği kadının kardeşi olan ikinci eşinden ayrılması gerekir. Müslüman olduktan sonra böyle bir evlilik yapması durumunda da (وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayetinden dolayı ikinci eşinden ayrılması gerekir. İki kız kardeşin nikâh altında bir araya getirilmesi, ikinci eşle olmuştur. Dolayısıyla ikincisinden ayrılması gerekir. İkisini aynı akidle nikâhlamışsa, Kur'an nassına aykırı ve yasak şekilde gerçekleştirilmiş olduğundan ikisinin de nikâhı fasittir.

Yasaklama, Akdin Fasid Olmasını Gerektirir

Bu da anlattıklarımızın doğruluğuna iki yönden delalet eder. Şöyle ki:

1-Anılan nikâh şekli yasaklanmış olduğu hâlde akdedilmiştir. Bu da bize göre böyle bir nikâh akdinin fasid olmasını gerektirir.

2-Birbirlerinin kardeşi olan iki kadını aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin her türlüsü yasaklanmıştır. Gayr-ı Müslimlerin İslam'a girmelerinden sonra da (geçmiş) nikâh akidlerini yürürlükte sayarsak, iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmesine dair Cenab-ı Allah'ın koyduğu yasağı çiğnemiş oluruz. Bu da iki kız kardeşi bir araya getiren nikâh akdinin geçersiz olduğuna delalet eder. İki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmesinin caiz olmamasının aklî delili de şudur: Müslüman bir erkeğin iki kız kardeşi nikâhlaması caiz olmadığı gibi, şayet kardeş oldukları bilinmezden önce nikâhlamış ise onları nikâhında tutmaya devam etmesi

de caiz değildir. Mesela; bir kadın tarafından emzirilip sütkardeş olan iki kızla evlenen bir erkeğin, bu eşlerinin sütkardeş oldukları daha sonra anlaşılırsa, tıpkı mahrem kadınlarla evlenmek ve evlenilmişse evliliği devam ettirmek caiz olmadığı gibi, sütkardeş olan iki kadını nikâhta bir araya getirmek ve bunlarla yapılmış olan evliliği devam ettirmekde caiz olmaz.

Kâfir iken de müslüman iken de mahrem kadınlarla evlenmek haram olduğuna ve Müslüman olduktan sonra bu evliliği sonlandırmak vacip olduğuna göre, iki kız kardeşle evlenmenin ve dörtten fazla kadınla evlenmenin hükmünün de aynı olması gerekir. Her iki evliliğin akdini yapmak caiz olmadığı gibi, bu evliliklerin yapılmış olan akdini devam ettirmek de caiz olmaz. Mahrem kadınlarla yapılan evliliklerin hükmü de böyledir. İslam'a girdikten sonra bu şekilde evli olanların nikâhlarının fasitliğine hükmedilir. Nitekim mahrem kadınlarla evli olanlar için de aynı hükmün geçerli olduğunu söylemiştik.

Dörtten fazla kadınla veya iki kız kardeşle evli olanların hangi eşlerinden ayrılacakları hususunda seçim hakkına sahip kılınmaları gerektiği görüşünde olanlar, önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz Feyruz ed-Deylemi hadisini ve İbn Ebi Leyla'nın şu rivayetini delil göstermektedirler. İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Humeyda b. Şemerdel, Haris b. Kays'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İslam'a girdiğimde sekiz karım vardı. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, onlardan dördünü seçmemi emretti."[297]

Bu görüşü savunanların dayandıkları delillerden biri de Mamer b. Raşid'in şu rivayetidir:

Mamer b. Raşid'in bildirdiğine göre Salim, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Gaylan b. Seleme, on kadınla evliyken *müslüman oldu. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Onlardan dördünü (nikâhında) tut"*** buyurdu.[298]

297 İbn Mâce, Nikâh, 40
298 İbn Mâce, Nikâh, 40

Feyruz'un rivayet ettiği hadisin lafzında akdin sahihliğine dair delil vardır. Bu sözü edilen evlilik çeşidinin haram kılındığını bildiren ayetin inmesinden önce varid olmuş bir hadistir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Feyruz'a ***"İkisinden dilediğini boşa"*** buyurmuştu. Bu ifade, Feyruz'un İslam'a girmesinden sonra da her iki karısının nikâhının devam ettiğine delalet ediyordu.

Haris b. Kays'ın rivayet ettiği hadise gelince muhtemeldir ki o, dörtten fazla kadınla evlenmenin haram kılındığına dair ayetin inmesinden önce sekiz kadınla evlenmişti. Dörtten fazla kadınla evlenmek haram kılınıncaya kadar nikâhı sahih olarak devam etti. Haram kılınınca da dört tanesini seçmesi, diğerlerinden ayrılması gerekmişti. Tıpkı iki kadınla evli olan bir erkeğin, "Onlardan birini üç talakla boşadım" demesi durumunda, kendisine "Hangisinden ayrılmayı istiyorsan onu belirle" denmesi gibi. Çünkü onun nikâh akdi, haramlık ayeti ininceye kadar sahih olarak devam etmişti. Haris b. Kays, sekiz karısını ayrı ayrı zamanlarda nikâhlamış olsaydı, hangisini hangi vakitte nikâhladığını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine sorardı, denilecek olursa, bunu diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* belki de bunu bildiği için bu soruyu ona sormaya gerek duymamıştı.

Mamer'in Gaylan b. Seleme kıssasıyla ilgili olarak Zühri tariki ile Salim'den ve onun aracılığıyla da Salim'in babasından rivayet ettiği hadise gelince, rivayet ehlinin hiç şüpheye düşmeksizin kesin olarak ifade ettiklerine göre Mamer, Basra'da bu hadisi naklederken hata etmiştir. Bu hadisin aslının senedinde inkıta vardır.

Mâlik'in rivayetine göre Zühri şöyle demiştir: Bize ulaşan habere göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, on kadınla evliyken Müslüman olan Sakifli bir adama, ***"Eşlerinden dördünü seç"*** demiştir.

Akîl b. Halid, İbn Şihab ez-Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Osman b. Muhammed b. Ebi Süveyd'den bize ulaşan bir habere göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Gaylan b. Seleme'ye şöyle buyurmuştur..."

Zühri önce Salim'den, onun aracılığıyla da Salim'in babasından rivayette bulunurken, sonra nasıl oluyor da "Osman b. Muhammed b. Ebi Süveyd'den bize ulaşan bir habere göre..." ifadesini kullanıyor?

Denilir ki, bu yanlışlık, Mamer'den kaynaklanmaktadır. Şöyle ki: Mamer, Gaylan kıssasıyla ilgili olarak Zühri'den iki hadis rivayet etmiştir. Biri budur. Diğeri de Salim'den, onun aracılığıyla da Salim'in babasından yapmış olduğu rivayettir. O rivayete göre Gaylan b. Seleme, eşlerini Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* halifeliği zamanında boşamış ve miras bırakacağı mallarını hayattayken mirasçılarına paylaştırmıştı. Hz. Ömer de *radıyallahu anh* ona, "Eğer eşlerine geri dönmezsen, sen öldükten sonra senin mirasından onlara pay verir, sonra da Ebu Rigal'ın mezarı taşlandığı gibi senin mezarını taşlarım!" demişti. Mamer bu hadisle ilgili rivayetinde hata etmiş, bu hadisin senedini Gaylan'ın on kadınla evliyken Müslüman oluşuyla ilgili hadisin senediyle karıştırmıştır.

[Kadın ile Kadının Halası veya Teyzesiyle Aynı Erkeğin Nikahının Yasaklanması]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Haramlığı Kur'an nassıyla bildirilen şey, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmektir. Kadın ile halâsını ve teyzesini aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmeyi yasaklayan mütevatir rivayetler gelmiştir.

Hz. Ali, İbn Abbas, Cabir, İbn Ömer, Ebu Musa el-Eş'ari, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hureyre, Hz. Aişe ve Abdullah b. Ömer, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(لاَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلاَ عَلَى خَالَتِهَا وَلاَ الْعَمَّةُ عَلَى ابْنَةِ أَخِيهَا وَلاَ الْخَالَةُ عَلَى ابْنَةِ أُخْتِهَا لاَ الصُّغْرَى عَلَى الْكُبْرَى وَلاَ الْكُبْرَى عَلَى الصُّغْرَى)

"Kadın, halâsının üzerine kuma olarak getirilmez. Teyzesinin de üzerine kuma olarak getirilmez. Hala da erkek kardeşinin kızının üzerine kuma olarak getirilmez. Teyze de kız kardeşinin kızının üzerine kuma

olarak getirilmez. Küçük yani kardeş kızı, büyüğün yani hala ve teyzenin üzerine kuma olarak getirilmez. Büyük yani hala ve teyze, küçüğün yani kardeşinin kızının üzerine kuma olarak getirilmez."[299]

Bu hadisin başka rivayetleri vardır. Kelimeleri farklı da olsa, manaları aynıdır. İlim ve amel gerektiren bu meşhur ve mütevatir haberi insanlar hüsn-ü kabulle karşılamışlardır. Mezkûr ayetle birlikte bunun gereğince amel etmek vaciptir.

Kız Kardeşler Dışında Birbirine Mahrem Olan İki Kadını Aynı Erkeğin Nikâhında Bir Araya Getirmeyi Mübah Sayan Haricilerden Bir Grubun Çizgi Dışına Çıkmaları

Haricilerden bir grup, kız kardeşler dışında bir birine mahrem olan iki kadını aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin mübah olduğunu söyleyerek şaz bir görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüşlerine dayanak olarak da şu ayeti göstermişlerdir:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."[300]

Bu görüşe sahip olan hariciler bu ayeti delil göstermekle hata etmişler ve çizginin dışına çıkmışlardır. Zira Yüce Allah (وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** buyurduğu gibi, (وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) **"Peygamber size ne verdiyse onu alın"**[301] da buyurmuştur. Yukarıda zikrettiğimiz kadınların aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmelerini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kıldığı sabittir. Bu hadisteki hükmün ayetteki hükme eklenmesi gerekir. (وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** ayetinin iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmesi yasağına delil olmanın yanı sıra, teyze ve halaların kardeşlerinin çocuklarıyla nikâhta bir araya getirilmeleri yasağı için de delil olarak kullanılması gerekir. Bu ayetin, Peygamber'in *sallallahu*

299 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/166
300 Nisâ, 4/24
301 Haşr, 59/7

aleyhi ve sellem, teyze ve halaların kardeşlerinin çocuklarıyla nikâhta bir araya getirilmelerini yasaklamasından önce veya yasaklamasıyla aynı zamanda ya da daha sonra indiği söylenebilirse de daha sonra inmiş olması mümkün değildir. Çünkü (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** ayeti, tertip ve sıra bakımından nikâhta bir araya getirilmeleri haram kılınanların haram kılınmasından sonra gelmektedir. Zira (مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise"** ifadesiyle, 'nikâhta bir araya getirilmeleri haram kılındığı söylenenlerin dışında kalanlar' kastedilmiştir. İki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmeleri haram kılınmazdan önce, teyze ve halalar ile kardeşlerin kızlarının nikâhta bir araya getirilmeleri mübahtı.

Böylece anlaşılmış oluyor ki, teyze ve halaların kardeşlerinin çocuklarıyla nikâhta bir araya getirilmelerini yasaklayan hadis, iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmelerini bildiren ayetin inmesinden önce varid olmuş değildir. Bu hadisin anılan ayetten önce varid olması mümkün olmadığına göre, ya ayetin inişiyle aynı zamanda veya daha sonra varid olmuştur. Ayetin inişiyle aynı zamanda varid olmuşsa, anılan ayet, hadiste zikredilenlerin dışındakiler hakkında özel olarak inmiş olup hepsinin nikâhta bir araya getirilmelerinin haram olduğunu bildirmektedir. Biliyoruz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mezkûr ayeti okuduktan sonra bu hadisini söylemiş ve Cenab-ı Allah'ın ayetteki maksadını açıklamıştır. Ayeti dinleyenler, önce de açıkladığımız gibi ayetin sadece iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmelerini yasakladığını anlamışlardı. Ayetin hükmü kendi lafzının ifade ettiği genel mana üzerinde kalsaydı ve sonra da anılan hadis söylenmiş olsaydı, bu ancak nesh şeklinde olurdu. Mezkûr hadis meşhur ve mütevatir olduğu, bilgi sebebi olduğu ve kendisiyle amel edilmesi vacib olduğu için de Kur'an'ın böyle bir hadisle neshedilmesi caizdir.

Anılan ayetle hadisin iniş ve vürud tarihleri belli olmadığı, hadisin de ayetle neshedildiği bilinemediği için, bu hadisin mezkûr ayetle birlikte hükmünün uygulanması gerekir. Burada kabul edilmesi en uygun olan şey, bu ayetle hadisin eş zamanlı olarak indiği ve varid olduğudur. Çünkü ayetin ne zaman indiği, hadisin de ne zaman varid olduğu bilinememektedir. Hadisin ayetten sonra varid olduğuna hükmetmemiz ve ayetin bazı hükümlerini neshettiğini söylememiz caiz değildir. Çünkü nesh, ancak ayetin

hükmünün yerleşip istikrar bulmasından sonra olabilir. Ayetin hükmünün genel niteliğiyle yerleşip istikrar bulduğuna sonra da anılan hadisle neshedildiğine dair bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bu sebeple de ayetle hadisin eş zamanlı olarak indiği ve varid olduğuna hükmetmemiz gerekmektedir. Çünkü ayetle hadisin ne zaman indiği ve varid olduğu bilinmediğinde, eş zamanlı olarak inip varid olduklarına hükmetmek gerekir. Mesela birden fazla kişinin birlikte suda boğulmaları veya göçük altında kalıp ölmeleri durumunda hangisinin diğerlerinden önce öldüğü bilinemezse, eş zamanlı olarak öldüklerine hükmedilir. Doğrusunu Allah bilir.

Evli Kadınları Nikâhlamanın Haram Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."[302]

Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları bildiren (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ) **"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız..."**[303] ayetine atfen burada da evli kadınlarla evlenmenin haram olduğu bildirilmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Hammad, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetiyle ilgili olarak Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman ve müşrik erkeklerle evli olan kadınlarla evlenmek haram kılınmıştır."

Hz. Ali b. Ebi Talib dedi ki: "Müşrik erkekle evli olan kadınlarla evlenmek haramdır."

302 Nisâ, 4/24
303 Nisâ, 4/23

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Savaş esiri olarak alınanlar dışında evli kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak zinadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) **"Evli kadınlar"** ayetindeki kadınlarla "Evli kadınlar" ın kastedildiği hususunda, yukarıda adı geçen selef uleması görüş birliği etmişlerdir. Evli iken bir kadını nikâhlamak haramdır.

Hz. Ali, bir rivayete göre İbn Abbas, Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf ve İbn Ömer, (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) ibaresini, savaşta esir alınan evli kadınlar şeklinde manalandırmışlardır ki, cariyelik bağı sebebiyle onlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah olduğunu söylemişlerdir. Bunlar, esir düşmeleri sebebiyle kocalarından ayrılmış olmaktadırlar. Önceleri cariyenin satılmasının boşanma sayılmayacağı ve bu sebeple nikâhının iptal edilmiş olmayacağı söylenmekteydi.

İbn Mesud, Ubeyy b. Kâ'b, Enes b. Mâlik, Cabir b. Abdullah ve İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas, mezkûr ayetin esir düşen evli kadınlarla diğerleri hakkında olduğunu söylüyorlardı. Bunlar, cariyenin satılmasının boşanması hükmünde olduğunu söylemişlerdir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Alkame el-Haşimi, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas mıntıkasına asker gönderdi. Askerler orada müşriklerle savaştılar. Onları mağlup ettiler. Müşriklerle evli olan kadınları esir aldılar. Müslümanlar bu kadınlarla cinsel ilişkide bulunmaktan çekiniyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetini indirdi.

Yani iddetlerini tamamlamalarından sonra o kadınların Müslümanlara helal olacağını bildirdi.

Bu rivayetin senedinde adı geçen Ebu Alkame, İlim ehli değerli bir zâttır. Ya'lâ b. Atâ kendisinden hadis rivayet etmiştir. Kendisi de bu hadisi Ebu Said'den rivayet etmiştir. Ebu Hureyre'den de *radıyallahu anh* hadis

rivayet etmiştir. Burada rivayet edilen hadisin senedi sahihtir. Bu hadiste ayetin iniş sebebini ve hadisin esir kadınlar hakkında indiğini bildirmiştir.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve kendisine uyanlar, ayetin mülkiyet altına alınan diğer evli kadınlar hakkında da hüküm ifade ettiğini, kendilerini mülkiyetine alan erkeğin onlarla cinsel ilişkide bulunmasının helal olduğunu, kocalarıyla aralarındaki nikâh bağının ortadan kalktığını söylemişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz sebebi göz önünde bulundurmuyor, kelimenin hükmünü dikkate alıyorsunuz. Eğer kelimenin manası genel mahiyette ise onu özelleyecek bir delil bulununcaya kadar genel hükmü üzere ibkâ etmektesiniz. Bu kuralı bu ayete de uygulasanız ve ayetin hükmünü evli olup da mülkiyet altına alınan diğer kadınlar hakkında da geçerli kılsanız ve böylece mezkûr ayet, evli olan hem savaş esiri olan kadınları hem de mülkiyet altına alınan diğer kadınları kapsamına alsa olmaz mı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin özellikle savaşta esir alınan evli kadınlar hakkında olduğuna dair delalet açıktır. Çünkü Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** buyurmaktadır. Evli kadının mülkiyet altına alınması kocasıyla olan nikâh bağının ortadan kalkmasını gerektirseydi, onu başka bir kadın veya kendisinin süt erkek kardeşi de satın aldığında üzerinde bir mülkiyet meydana geldiği için kocasıyla arasındaki nikâh bağının sona ermesi gerekirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bunun, üzerinde mülkiyet meydana gelen diğer kadınlar hakkında da söylenmesi caizdir. Onlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah olması için savaşta esir alınsalar da, kendileriyle ilişkide bulunması helal olmayan bir erkeğin veya hanımın satın almasıyla da olsa, bu hükmün evli olan diğer kadınlara da uygulanması caizdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayet-i kerime, mülkiyet altına alınan kadınlar hakkındadır. Mülkiyet altına alınmaları, onlarla cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılar. Çünkü bu, mülkiyet bağı sebebiyle

evli kadınlarla ilişkide bulunma yasağından istisna edilen bir hükümdür. Mülkiyet altına alan kişi onunla cinsel ilişkide bulunmayı kendine mübah edinemezse, kadının kocasıyla olan nikâhı bağının mevcudiyetini devam ettirmesi ayetin hükmünce gerekir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayetinin de savaşta esir alınan evli kadınlarla ilgili olması icab eder.

Esir alınan evli kadınla kocası arasındaki nikâhın sona ermesinin sebebi kadın üzerinde mülkiyet meydana gelmesi değil, eski kocasıyla diyarlarının farklı olmasıdır. Kocasıyla arasındaki nikâhın sona ermesinin sebebinin mülkiyet altına alınması olmadığının delili şu rivayettir:

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim, Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Berire adındaki cariyeyi satın alıp azad etti. Onun velayetinin ailesinde olmasını şart koştu. Bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (الوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) ***"Velayet hakkı azad edene aittir"***[304] buyurdu. Sonra da Berire'ye şöyle buyurdu: ***"Kendin hakkında seçim yap. Tercih hakkı sendedir."***

Simâk da Abdurrahman b. Kasım aracılığıyla Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Katade'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Berire'nin kocası, Muğis adında siyahi bir köleydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berire hakkında ***"Velayet hakkı parayı veren (onu satın alıp azad eden) kimseye aittir"*** diyerek onu bu hususta tercihte bulunma hakkına sahip kıldı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas *radıyallahu anh*, Berire hakkında önce naklettiğimiz rivayette bulundu. Sonra da şöyle dedi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (بَيْعُ الأَمَةِ طَلَاقُهَا) ***"Cariye satılınca***

304 Müslim, Itk, 2

kocasından boşanmış olur" buyurdu. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu sözü, önceki rivayetine ters düşmektedir. Onun, kendisinden yaptığı rivayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmesi mümkün değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayete göre mezkûr ayet, savaşta esir alınan evli kadınlar hakkında inmiştir. Cariyenin satılması da kendisiyle kocası arasındaki nikâh bağını ortadan kaldırmaz. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* cariyenin satılmasıyla nikâhının sona erdiğini söylemesine gelince belki de Berire olayını, satıldıktan sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onu tercih hakkına sahip kılmasını duymasından önce söylemiş olabilir. Berire olayını duyduktan sonra eski görüşünden vazgeçmiş olması mümkündür. Cariyenin satılmasıyla nikâhı sona erer demekle belki de kocasının onu satın almasını kastetmiştir. Mülkiyet gerçekleştikten sonra nikâh bağı sona erer.

Akıl ve mantık, cariyenin satılmasının boşama olmadığına delalet etmekte ve bu durum kocasıyla olan nikâhının sona ermesini gerektirmemektedir. Çünkü kocadan başkası boşama yetkisine sahip değildir. Boşama koca tarafından veya ondan kaynaklanan bir sebeple olmadıkça sahih olarak gerçekleşmez. Cariyenin satılması da kocasından kaynaklanan bir sebeple olmadığı için boşama sayılmaması gerekir. Buna delalet eden bir delil de şudur: Cariyelik mülkiyeti nikâha aykırı değildir. Çünkü mülkiyet, cariyenin satılmasından önce de kendisinin üzerinde vardı. Dolayısıyla nikâha aykırı değildir. Aynı şekilde müşterinin cariyeye mâlik olması da nikâha aykırı değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Satın alan kişinin cariye üzerinde mülkiyet hakkı meydana geldiğine ve o da başkasıyla nikâhlı olmasına razı olmadığına göre, nikâhının feshedilmesi gerekir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz doğru değildir. Zira mülkiyetin nikâha aykırı olmadığı sabit olmuştur. Senin anlattığın mana doğru olsa, müşteriye nikâhı feshetme muhayyerliğini kazandırır ki, bunu hiçbir fakih söylemiş değildir. Zira Abdullah b. Mesud ve ona uyanlar, mülkiyetin meydana gelmesiyle nikâhın feshedilmesini gerekli görmektedirler.

Daru'l harp Vatandaşı Olan Karı-Kocanın Birlikte Esir Düşmeleri

Karı-Kocanın birlikte esir düşmelerinin hükmü konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Karı-Koca birlikte esir düştüklerinde nikâh akidleri geçerliliğini korur. Ama biri diğerinden önce esir düşüp İslam ülkesine götürülürse aralarındaki nikâh akdi bozulur, evlilikleri sona erer." Sevri de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Karı-Koca birlikte esir düştüklerinde, mücahitlere ganimet olarak taksim edilinceye kadar nikâh akidleri geçerliliğini korur. Ama bir adam onları satın alırsa, dilerse ikisini bir arada tutar, dilerse birbirinden ayırır ve bir âdet görerek rahminin istibrasından sonra kendine cariye edinir ya da başkasıyla evlendirir." Leys b. Sa'd bu görüştedir.

Hasan b. Salih dedi ki: "Evli kadın savaşta esir düştüğünde iki âdet görerek rahmi istibra edilir. Çünkü o iddet beklemekteyken kocası çıkıp gelirse onu almada başkalarından önceliklidir. Evli olmayan kadın esir düştüğünde bir âdet görerek rahmi istibra edilir."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Evli kadın esir düştüğünde, kocası beraberinde olsa da olmasa da kocasıyla arasındaki nikâh bağı ortadan kalkar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında satılan cariye Berire ile miras kalan cariye olayının delaletinden de anlaşılacağı gibi cariye üzerindeki mülkiyet hakkı, onunla kocası arasındaki nikâh bağının sona ermesini gerektirmemektedir. Bu, esarete düşmesinin de kocasından boşanmış olmasını gerektirmeyeceğine delalet eder. Çünkü esarete düşmenin etkisi, mülkiyet altına alınmasından daha fazla değildir. Buna delalet eden başka bir husus da şudur: Esir düşen kadının cariye hâline gelmesi onu nikâhlamaya engel teşkil etmez. Cariyeliği nikâhlanmasına engel olmadığına göre, mevcut olan nikâh akdinin devamına hiç mi hiç engel olmaz. Çünkü mevcut olan bir akdin devam etmesi, yeni akdedilecek olan bir nikâha göre daha sabittir. Bazen öyle olur ki, bir şeyin yapılması yasak iken o şey önceden yapılmış ise devam etmesi yasaklanmaz. Mesela; şüphe sonucu kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan bir

kadın iddet beklemekteyken kendisiyle nikâh akdi yapılması caiz değildir ama nikâhlı ise bu nikâhının devamına engel bir durum yoktur.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* Evtas muharebesinde esir alınan evli kadınlar ve onlar hakkında (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetinin inmesi, kocasıyla birlikte veya yalnız başına esir alınan kadınlarla kocaları arasındaki nikâhın feshedilmediği ileri sürülerek itirazda bulunulabilir.

Bu itirazı yapanlara şöyle cevap verilebilir: Hammad'ın bildirdiğine göre Salim el-Mekki, Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Evtas muharebesi olduğunda düşman tarafın erkekleri dağlara sığındılar. Kadınları esir alındı. Müslümanlar, 'Ne yapacağız? Bunlar evli kadınlar' dediler. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetini indirdi."

Evtas muharebesinde düşman tarafı erkeklerinin dağlara sığındıkları ve esir alınan evli kadınların kocalarından ayrı düştükleri ve yukarıdaki ayetin o kadınlar hakkında indiği haberi verildi. Şunu da belirtelim ki; megazi yazarlarının naklettiklerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn muharebesinde düşman erkeklerden esir almamıştı. Erkekler, ya öldürülmüş ya da hezimete uğrayıp kaçmıştı. Kadınlar esir alınmıştı. Savaş sona erdikten sonra erkekler gelerek Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine lütufta bulunup esir alınan kadınlarını serbest bırakmasını istediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bana ve Abdülmuttalip oğullarına ait olan esirleri size veriyorum"*** dedi. Sonra da sahabilere ***"Esir kadınları serbest bırakmak isteyenler bıraksınlar. Bırakmak istemeyenlere gelince, onlara da her esir kadın karşılığında ganimetten beş kişilik pay verilecektir"*** dedi. Bunun üzerine herkes yanındaki esirleri serbest bıraktı. Bununla da esir kadınların beraberlerinde kocalarının bulunmadığı ispatlanmış olmaktadır.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayetinde, savaş esiri kadınlarla ilgili genel hükümde evli esir kadınları bekâr esir kadınlardan ayıran bir ifade bulunmamaktadır, diye bir itiraz gelecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir:

Evli kadının mülkiyet altına alınması durumunda, kocasıyla olan nikâh bağının sona ermesi gerektiğine dair genel bir hüküm varid olmuş değildir. Şayet öyle olsaydı cariyenin satın alınması, hibe edilmesi ve miras olarak intikal etmesi gibi mülkiyet alınması durumlarında, kendisiyle kocası arasındaki nikâh bağının ortadan kalkması gerekirdi. Böyle olmadığına göre, esir düşen kadınlarla kocaları arasındaki nikâh bağının ortadan kalkmasının mülkiyet altına alınmalarından dolayı olmadığını anlamış oluyoruz. Bu da mezkûr ayetle hangi mananın kastedilmiş olduğunu göstermektedir. Çünkü esir alınan kadınların kocalarından boşanmış sayılmalarını gerektiren murad-ı ilahi iki sebebe dayanmaktadır. Ya esir alınan kadınla kocasının diyarlarının ayrı oluşu ya da esir alınan kadının Müslümanlar tarafından mülkiyet altına alınmasıdır. Sonra sünnetin delaleti ışığında ve hasmımızın da kabulüne göre esir kadının boşanmış sayılmasının sebebi, mülkiyet altına alınmış olması değildir. Bundan da anlaşılıyor ki yurtlarının birbirinden farklı olmasından dolayı ayet, kocasından boşanmış sayılmasına hükmetmiştir. Ayetin hükmünün esir alınan kadınlara mahsus olması bu hükmü gerektirmektedir. Yoksa gayr-ı müslim erkeklerin esir alınmayan eşleri bu kapsama dâhil değildir.

Daru'l harp Vatandaşı Bir Kadın Müslüman veya Zimmî Olarak İslam Ülkesine Gelir de Kocası Peşinden Gelmezse Boşanmış Sayılır.

Müslümanlarca esir alınan evli kadının kocasından boşanmış sayılması görüşümüzün kocasıyla diyarlarının birbirinden ayrı hâle gelmesinden dolayı olduğunun doğruluğuna şu hüküm delalet etmektedir: Dârülharp vatandaşı gayr-ı müslim karı koca İslam'a girerek veya zimmî statüsünde İslam ülkesine gelirlerse, nikâh akitleri geçerli olmakta devam eder. Çünkü ikisi farklı diyarlarda değil, aynı diyardadırlar. Bu da kocasından ayrı olarak yalnız başına esir düşen kadının nikâhının sona ermesinin, kocasıyla farklı diyarda olmasından dolayı olduğunu göstermektedir.

Buna delalet eden hususlardan biri de şudur: Dârülharp vatandaşı gayr-ı müslim bir kadın Müslüman olarak veya zimmî statüsünde İslam ülkesine gelir de kocası peşinden gelmezse, birbirlerinden boşanmış sayılırlar. Bu hususta ihtilaf yoktur. Muhacir kadınlar hakkında da Cenab-ı Allah böyle hükmetmiştir.

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)

"Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâlılarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.)"[305]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç" ifadesi, mülkiyet altına alınan savaş esiri kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılmaktadır.

Şu var ki, Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas muharebesinde esir alınan kadınlar hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا تُوطأُ حاملٌ حتى تَضَعَ، ولا غيرُ ذاتِ حملٍ حتى تحيضَ حيضةً)

"Hamile olan (esir kadın)la, doğum yapıncaya kadar ilişkide bulunulmasın. Hamile olmayanla da bir âdet gör (üp temizlen) medikçe (ilişkide bulunulmasın)."[306]

---

305 Mümtahine, 10/60

306 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/538

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Haneş es-San'ani, Rüveyfi b. Sabit el-Ensari'nin ayağa kalkıp kendilerine şöyle hitapta bulunduğunu rivayet etti:

Ben size Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduğumdan başka bir şey söylemiyorum. O, Huneyn savaşında şöyle buyurdu:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kimse bir âdet gördürerek rahmini temizlemedikçe başkasının ekinini kendi suyu ile sulamasın (esir düşen hamile bir kadınla cinsel ilişkide bulunmasın)."[307]

Ebu Davud dedi ki: Bu hadiste geçen rahmin temizlenmesine dair ifade, Ebu Muaviye'nin vehminin ürünüdür. Ebu Said'in de rivayet ettiği bu hadis sahihtir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr, babasından naklen Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أن رسولَ الله - صلّى الله عليه وسلم - كان في غزوةٍ فرأى امرأةً مجِحّاً فقال: "لعل صاحبَها ألمَّ بها" قالوا: نَعم، فقال: "لقد هَمَمْتُ أن ألعنَه لعنةً تَدْخُلُ مَعهُ في قبرِه، كيف يُوَرِّثُه وهو لا يَحِلُّ له؟ وكيفَ يستخدِمُه وهو لا يَحِلُّ له؟)

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir savaşta iken doğumu yaklaşmış (cariye) bir kadın gördü. ***"Muhtemelen sahibi bununla cinsel ilişkide bulunuyordur"*** dedi. Yanındakiler "evet" dediklerinde kendisi şöyle buyurdu:

"Sahibine, kendisiyle birlikte mezarına girecek bir lanet okumak istedim. Bu kadının rahmindeki çocuk yeni sahibine ait olmadığı hâlde bunu nasıl olur da (diğer mirasçılarının yanı sıra) mirasçı yapar? Kendisine helal olmadığı hâlde doğacak olan bu çocuğu köle gibi nasıl çalıştıracak?"[308]

307 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/449

308 Ebu Davud, Nikâh, 44

Bu rivayetler, hamile olmayan bir cariyeyi mülk edinen bir erkeğin, onun âdet görerek rahmi temizlenmedikçe onunla cinsel ilişkide bulunmasını yasaklamaktadır. Şayet hamile ise doğum yapıncaya kadar onunla cinsel ilişkide bulunması caiz değildir. Esir alınan kadının anlattığımız şekilde rahminin temizlenmesi gerektiği hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Yalnız Hasan b. Salih, esir alınan kadının dârülharpte kocası varsa iki âdet görecek şekilde iddet bekleyerek hayzının temizlenmesi gerektiğini söylemiştir.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* yukarıda geçen rivayetine göre ise esir alınan kadının bir âdet görerek rahminin temizlenmesi gerektiği sabit olmuştur. Rahmin bu temizlenişi iddet değildir. Şayet iddet olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esir alınan kadınların evli olanlarıyla bekâr olanlarının hükmünü farklı verirdi. Çünkü iddet, ancak kocanın yatağına yatan kadın için gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* evlilerle bekârları aynı hükme tabi kıldığına göre, esir kadının bir âdet görerek rahmini temizlemesi iddet değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Said el-Hudri'nin sözünü ettiğiniz hadisinde ***"iddetleri tamamlandığında"*** ibaresi geçmektedir. Bu ibare, rahimlerini âdet görerek temizlemelerinin iddet olduğunu göstermektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ibarenin raviye ait bir te'vil olması mümkündür. Rahmin temizlenmesini iddet olarak yorumlamış olabilir. Bunun iddet olması da mümkündür. Çünkü rahmin temizlenmesine mecaz olarak iddet denebilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"Sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayeti hakkında başka bir te'vil de rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Zem'a'nın bildirdiğine göre Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (وَالْمُحْصَنَاتُ) kelimesiyle evli kadınlar kastedilmiştir. Bu te'vil, "Allah zinayı haram kıldı" sözüne racidir.

Muammer'in bildirdiğine göre Tavus'un oğlu, babasının bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Karın, sahip olduğun kadındır. Yüce Allah zinayı haram kıldı. Sahibi olduğun kadından başkasıyla cinsel ilişkide bulunman sana helal değildir."

İbn Ebi Nüceyh, Mücahid'in (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanların zina yapmaları yasaklandı."

Atâ b. Sâib, bu ayet hakkında şöyle demiştir: "Nikâhla sahip olduğun dışında evli olan her kadın sana haramdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adı geçen zevata göre bu ayetin te'vili şöyledir: Evli kadınlar, kocaları dışındaki erkeklere haramdırlar. Cenab-ı Allah'ın bu ayette bu manayı kastetmiş olmasına engel bir şey yoktur. Çünkü ayetin lafzının bu manaya ihtimali vardır. Bu, sahabilerin mezkûr ayete, daru'l harpte kocaları bulunan esir kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah oluşu şeklinde verdikleri mananın ayette kastedilmiş olmasına engel değildir. Bu ayetin yukarıda nakledilen her iki manayı taşıması muhtemeldir. Ama kuvvetli görüşe göre "sahip olunan kadın" ifadesiyle kişinin nikâhlı karısı değil, cariyeler kastedilmişlerdir. Çünkü Yüce Allah bunların ikisini birbirinden ayırmış ve şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلَٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[309]

Ayette el altında bulunan cariyelerle nikâhlı eşler birbirlerinden ayrı tutulmuşlardır. El altında veya mülkiyet altında bulundurulanlar sözü

309 Mü'minun, 23/5-6

söylendiğinde akla gelen nikâhlı eşler değil, cariyelerdir. Hakikatte de bu böyledir. Çünkü koca, karısının bedeninden bir şeye mâlik değildir. Sadece onunla cinsel ilişkide bulunması mübahtır. Üreme organının kendisine değil de ondan yararlanma hakkına mâliktir. Mesela; evli bir kadınla şüphe sonucu cinsel ilişkide bulunan bir erkeğin o kadının kocasına değil de kadının kendisine mehir ödemesi gerekir. Bu da erkeğin, karısının bedenine mâlik olmadığını göstermektedir. Bu anlatılanlar (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Sahip olduklarınız hariç"** ifadesinin, hakikatte sahip olunan esir kadınlar şeklinde anlaşılmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ)

"(Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır."[310]

Bu ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Evli kadınlar, Allah'ın kesin bir farizası ve emri olarak size haram kılınmışlardır."

Bu da bu yasağın kesin bir fariza şeklinde olduğunu bize haber vermektedir. Çünkü (كِتَابَ) kelimesi farzlık ve kesinlik ifade eder.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Ubeyde es-Selmani ile Süddi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ganimetin beşte biri dışında kalan savaş esiri evli kadınları, mehirlerini kendi malınızdan ödeyerek nikâhla istemeniz size helal kılındı."

Atâ, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle dedi: **"Kadınlardan mahreminiz olanlar dışındaki akrabalarınız size helal kılındı."**

---

310 Nisâ, 4/24

Katade dedi ki: (مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Elinizin altında bulunan cariyeleriniz anlamına gelmektedir."**

Bazıları bunun, "Kadınlardan mahreminiz olanlar dışındaki akrabalarınız" anlamına geldiğini söylerken başkaları "Dördü geçmemek kaydıyla malınızdan mehir ödeyip nikâhlayarak kadınlarla evlenmek size helal kılındı" anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Diğer bir ulema grubu ise mezkûr ayetle, "cariyelerinizden dilediğiniz kadarıyla evlenebilirsiniz" manasının kastedildiğini söylemişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, kendileriyle evlenilmesi Kitap ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetiyle haram kılınanlar dışındaki kadınlarla evlenmenin helal kılındığını bildirmektedir.

Mehir Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[311]

Ayet-i kerimede görüldüğü gibi, Erkeğin kadından yararlanması, onun üreme organının bedeli olan malı ödemesi şartına bağlanmıştır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Kadının üreme organının bedeli, mal teslimini hak ettiren bir şey olmalıdır.

2-Mehir, kendisine mal denebilen bir şey olmalıdır. Çünkü kendileriyle evlenilmesi haram kılınanlar dışındaki kadınlarla evlenmenin mübah olması için kadına mali bir bedel ödemek gerektiği hitabı, herkese

311 Nisâ, 4/24

yöneliktir. Tıpkı anneler ve kızlarla evlenmenin haram olduğuna dair şu ayetteki hitabın herkese yönelik oluşu gibi:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ)

"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız..." [312]

Bu ayet, mehrin, kendisine mal denemeyecek değersiz bir şey olmasının caiz olmayacağına delalet etmektedir.

Mehrin miktarı konusunda fakihler farklı şeyler söylemişlerdir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* mehrin on dirhemden az olamayacağını söylediği rivayet edilmiştir. Tabiundan diğer bazı ulemayla birlikte Şa'bi, İbrahim, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad da bu görüştedirler.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Hasan, Said b. Müseyyeb ve Atâ dediler ki: "Az veya çok mehir üzerine nikâh kıymak caizdir."

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* bir nevat (çekirdek) yani beş dirhem, yaklaşık 14 gr. altın mehir vererek evlenmiştir.

Bazı âlimler, bir nevatın 10, diğer bazıları ise 3.3 dirhem ağırlığında olduğunu söylemişlerdir.

Mâlik dedi ki: "Mehrin en azı çeyrek dinar (Yaklaşık 1.0625 gr.) altındır.

İbn Ebi Leyla, Leys, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Bir dirhem kadar olsa bile, mehrin az veya çok bir mal olması caizdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı" ayet-i kerimesi, mal sayılmayan şeyin mehir

---

312 Nisâ, 4/23

olamayacağına, bir şeyin mehir sayılabilmesi için mal olmasının şart olduğuna delalet etmektedir. Ayetin gereği ve ifade ettiği zahiri mana budur. Bir veya iki dirhemi olan kimse için, "Yanında malı var" denemez. Dolayısıyla ve ayetin zahirine göre bir iki dirhemlik bir paranın mehir olması sahih olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "On dirhemi olan kimse için de "Yanında malı var" denmez. Ama siz on dirhemlik bir paranın mehir olmasını caiz görüyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri bunun böyle olmasını gerekli kılmaktadır. Lâkin on dirhemin mehir olmasını icmaya dayanarak caiz gördük. Ayetin genel hükmünün icma ile tahsis edilmesi caizdir.

Ayrıca Haram b. Osman'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا مَهْرَ أَقَلَّ مِنْ عَشَرَةِ دَرَاهِمَ)

"On dirhemden az mehir olmaz."[313]

Hz. Ali'nin de *radıyallahu anh* mevkuf olarak böyle dediği rivayet edilmiştir. Allah'ın hukukunu ilgilendiren bu gibi şeylerin miktarı indî görüş veya içtihatla değil, ancak nass veya icma ile bilinir. Mehrin asgari on dirhem olarak belirlenmesi, bu belirlemenin nassa dayalı olduğunu göstermektedir. Bu, Enes'ten *radıyallahu anh* rivayet edilen ***"Âdetin en az süresi üç, en fazla süresi ise on gündür"*** ifadesine; Osman b. Ebi'l Âs es-Sekafi'den rivayet edilen ***"Loğusalığın azami süresi kırk gündür"*** ifadesine benzemektedir. Bunlar, nassa dayanarak söylenmiş sözlerdir. Çünkü bu gibi sözlerin kişisel rey ve düşünce sonucu söylenmiş olması mümkün değildir. Bu sözler, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* söylediği rivayet edilen şu söze de benzemektedirler: "Bir kimse namazının sonunda teşehhüt miktarınca oturursa namazı tamamlanmış olur."Bu ifade, Hz. Ali'nin *radıyallahu*

313 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'i Hidaye: 2/63

anh mutlaka Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduktan sonra böyle dediğine delalet etmektedir.

Mezhebimizin bazı fakihleri mehrin on dirhem olarak belirlenmesini gerekçelendirme babında şöyle demişlerdir: Kadının üreme organı da vücudunun diğer organlarından biri gibidir. Ondan yararlanmanın mübah olabilmesi için mutlaka mali bir bedel ödenmesi gerekir. Bu, hırsızlık sebebiyle kesilen ele benzemektedir. El, vücudun bir organı olduğuna ve kesilmesinin mübah olması da ancak bir mal çalmış olmasından dolayı olduğuna ve bu malın değerinin de asgari on dirhem olması gerektiğine göre, aynı şekilde kadına verilecek mehrin de asgari on dirhem olması gerekir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki; ulemanın tamamı, kadının üreme organından yararlanmanın bedelsiz mübah olamayacağı hükmünde görüş birliği etmiş iken, mübah kılmak için ödenecek bedelin miktarı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre mezkûr organdan yararlanma yasağının, ancak caizliği üzerinde ittifak edilen şeyle, yani asgari on dirhemlik mehir ödemeyle ortadan kaldırılması caiz olur. On dirhemlik mehir miktarının geçerliliği hususunda ulema görüş birliği etmişlerdir. Ancak daha azının da mehir olarak geçerli olup olmayacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu durumda üreme organından yararlanma yasağı, karşılığı olan mali bedel yani mehir kadına ödeninceye kadar devam eder. Bu karşılık ta, kendisiyle evlenilecek kadının emsallerine verilen mehr-i misildir. Bir delile dayanmadan bu mehrin miktarı azaltılamaz. Mesela bir adam bir kadınla mehirsiz olarak evlenirse, yine de kadına mehr-i misil ödemekle yükümlüdür. Bu da nikâh akdinin kadına mehr-i misil ödenmesini gerektirdiğine delalet etmektedir. Bir delile dayanmaksızın nikâhın gereği olan bir şeyi ortadan kaldırmak caiz olmaz. Mehrin on dirhemlik kısmından fazlasını veya o fazlalığın bir kısmını düşürmenin caiz olduğu hususunda icma vardır. Ama mehrin on dirhemden az olup olamayacağı hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Şu halde on dirhemden az olması veya hiç verilmemesi hususunda bir delil bulunmaması durumunda, nikâh akdinin gereği olarak kadına mehr-i mislinin verilmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[314]

Bu ayet, az veya çok belirlenen mehrin yarısının kadına verilmesini gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlattıklarımızla mehrin on dirhemden aşağı olamayacağı ispatlandığına göre, on dirhemden az bir mala mehir demek, bir kısmını söylemekle tamamı söylenmiş gibi olan nikâh ve talak gibi bölünemeyen şeyler örneği mehrin tamamını söylemek gibi olur. Nikâh akdinde mehrin on dirhemi bölünemeyeceğine göre, on dirhemden az bir rakam söylemekle on dirhem mehir verileceği söylenmiş gibi olur. Kadına el sürmeden boşanma olursa, mehrin, yani on dirhemin yarısının kadına verilmesi gerekir. Çünkü ödenmesi farz olan tam mehir, on dirhemdir. Nikâh ve talakın bölünemez şeyler olduklarını söylemiştik. Mesela; bir kişi karısını yarım talakla boşadığını söylerse, karısı tam bir talakla boşanmış olur. Karısının yarısını boşadığını söylerse, tamamını boşamış olur. Maktulün velisi, kasten öldüren katilin cezasının yarısını affettiğini söylerse, tamamen affetmiş olur. (Çünkü kısas cezası ikiye bölünemez). Hâl böyle olunca mehir için beş dirhem demek, on dirhem gibi olur. Çünkü nikâh akdinde mehirle ilgili olarak on dirhemin bölünemeyeceğine dair delil vardır. El sürmeden boşama durumunda kadına beş dirhem vermenin vacip olduğunu söylediğimizde bu, ona verilmesi taahhüt edilen mehrin yarısıdır. Şunu da belirtelim ki, biz belirlenenin yarısını vermek gerektiğini söylerken ayetin hükmüne muhalefet etmiş olmuyoruz. Beş dirhemi tamamlayıncaya kadar ilavede bulunmayı başka bir delile dayanarak söylemekteyiz. Dolayısıyla bu durumda ayetin hükmüne muhalefet etmiş olmamaktayız. Aslında, belirlenen mehrin yarısını vermenin vacip olduğunu söylemezsek, mezhebimiz ayete muhalif olur. Ama el sürmeden kadının boşanması hâlinde başka

314 Bakara, 2/237

bir delile dayanarak mehrin yarısını vermenin gerekli olduğunu söylersek ve en azından beş dirhemi bulacak şekilde ilave yaparsak, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olmayız.

Mehrin on dirhemden az olmasını caiz görenler, Âmir b. Rebia'nın şu hadisini delil göstermektedirler:

Mehir olarak bir çift ayakkabı karşılığında bir erkekle evlenen bir kadın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona sordu:

(أَرَضِيتِ مِنْ نَفْسِكِ وَمَالِكِ بِنَعْلَيْنِ؟)

"Bir çift ayakkabı karşılığında bedenin ve malın bakımından (bu evliliğe) razı mısın?"

Bu soruya evet cevabını veren kadının nikâhını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geçerli saydı.[315]

Ebu Zübeyr'in bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Evlenirken bir kadına bir avuç un veya kavut yahut yiyecek veren kişi o kadını helal edinmiş olur."

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Abdülmelik b. Muğire et-Taifi, Abdurrahman b. es-Selmani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize hutbe irad etti. Hutbesinde, ***"Sizden bekâr olanları evlendirin"*** buyurdu. "Peki, aralarındaki alaka ne ile kurulacaktır? (Mehir ne kadar olacaktır?)" diye sorulunca buyurdu ki: ***"Aileler ne ile razı olurlarsa onunla."***[316]

Konuyla ilgili başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ اسْتَحَلَّ بِدِرْهَمَيْنِ فَقَدْ اسْتَحَلَّ)

315 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/223
316 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 14/184

"Bir kadını kendine helal edinmek isteyen kimse, iki dirhem vererek helal edinebilir."[317]

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, bir nevat (çekirdek) yani beş dirhem yaklaşık 14 gr. altın mehir vererek evlenmiş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ)

"Bir koyun keserek de olsa düğün yemeği ver."[318]

Abdurrahman b. Avf'ın bu rivayeti reddedilmemiştir.

Ebu Hazim, Sehl b. Said'in şöyle dediğini nakletmiştir: Bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Ey Allah'*ın* Resûl*ü, kendimi sana hibe ettim*" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"benim kadınlara ihtiyacım yok"*** deyince yanında duran bir adam, "Beni bu kadınla evlendir" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adama, ***"Bu kadına mehir olarak verecek bir şeyin var mı?"*** diye sordu.

Adam, "*Şu izarım var*" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu: **"İzarı kadına verip de kadın üzerine oturduğunda senin (üzerine oturabileceğin bir) izarın olmayacak. Sen, (kadına mehir olarak vermek için) demirden de olsa bir *yüzük bulmaya çalış.*"**[319]

Bu hadisi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yüzüğün bile mehir sayılmasını kabul etmiştir. Oysa bir yüzük, on dirhem etmez.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir çift ayakkabıyı mehir olarak yeterli görmesine yapılacak itiraza verilebilecek cevaba gelince, bu hususta şöyle denebilir: Bir çift ayakkabının on dirheme eşit veya daha fazla

317 İbn Hacer, Et-Telhisu'l-Habîr: 3/403
318 Tirmizi, Nikâh, 10
319 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 10/212

değerde olması mümkündür. Bunda ihtilaf konusu olan şeye delalet eden bir husus görülmemektedir. Çünkü adam o kadına mehir olarak bir çift ayakkabı verip evlenmişti. Daha sonra bu durum kendisine haber verildiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yeterli görmüştü. O ayakkabının on dirhem veya daha fazla bir değerde olması da mümkündü. Bu rivayetteki lafzın genel ifadesine bakarak, herhangi bir çift ayakkabı karşılığında evlenmenin mübah olduğu söylenemez. Dolayısıyla bu, muhalif görüşte olanın söylediklerinin isabetli olduğuna delalet etmez. Şu da var ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o evliliğin nikâhının geçerli olduğunu söylemişti. Nikâhın geçerli olması, mehrin sadece o ayakkabı çifti olacağı, başka bir şey olamayacağına delalet etmez. Çünkü o adam o kadınla mehirsiz olarak evlenseydi bile nikâhı yine geçerli olacaktı. Nikâhın geçerli olması, evlenen kadına bir şey verilmeyeceği anlamına gelmez. Aynı şekilde mehir hesabına verilen ve değeri on dirhemden az olan bir çift ayakkabı ile kıyılan nikâhın geçerli olması, kadına başka bir şey verilmeyeceği anlamına gelmez.

Evlenirken bir kadına iki dirhem para veya bir avuç un veren kişinin o kadını helal edinmiş olacağına dair rivayet edilen hadislere gelince bunlar, kadının üreme organına sahip olmayla ilgili rivayetlerdir. Bu rivayetler, zikredilen şeyler dışında kadına başka bir şey verilmeyeceğine delalet etmemektedirler.

Abdurrahman b. Avf'ın *radıyallahu anh* bir nevat/çekirdek (yaklaşık 14 gr.) altın mehir karşılığı evlenmesiyle ilgili hadise gelince, ilgili rivayette anlatıldığına göre verdiği mehrin değeri, beş veya on dirhem imiş. Mehrin miktarı konusunda sorulan soruya Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* cevaben söylediği "Aileler ne ile razı olurlarsa onunla" ifadesine gelince bu, şer'an verilmesi caiz olan mallar anlamınadır. Mesela mehir olarak aileler, şarap veya domuz vermek karşılıklı berdel yapmakta anlaşırlarsa, bu anlaşmaları dinen geçerli olmaz. Mehir olarak on dirhem değerinde veya daha fazla değerde bir mal verileceği zaman bu malın şer'an mal sayılabilen bir şey olması gerekir.

Sehl b. Sa'd'ın rivayet ettiği hadise gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, evlenmek isteyen adama, aceleyle bir şeyler bulup getirerek kadına mehir peşinatı olarak vermesini emretmişti. Buna göre Peygamber'in

sallallahu aleyhi ve sellem buyruğunun maksadının şu olduğu anlaşılmaktadır: Eğer mehir olarak verilmesi sahih olan bir şey belirlemeyi kastetmiş olsaydı, nikâh akdinde mehir olabilecek bir şeyi daha sonra vermek üzere o adamın zimmetine borç olarak kaydederdi. Bundan anlaşılan odur ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mehir olarak verilmesi sahih olan bir şeyi o anda bulup getirmesini kastetmiş değildir.

Hadiste de görüldüğü gibi adam bir şey bulamayınca, "Ezberinde olan Kur'an (ı kadına öğretmen şartıyla) seni bu kadınla evlendirdim" buyurmuştur. Adamın ezberindeki Kur'an, mehir olamazdı. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Fakihler, bir yıl kendisine hizmet etmek üzere bir kadınla evlenen kimsenin durumu hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Bu evliliği yapan erkek hür ise evlendiği kadına (bir yıl hizmet etmek yerine) mehr-i misil vermelidir. Eğer köle ise kadına bir yıl süreyle hizmet etmelidir."

Muhammed dedi ki: "Erkek eğer hür ise bir yıllık hizmetin bedelini kadına vermelidir."

Mâlik dedi ki: "Kendi bedenini bir yıl, daha fazla veya daha az süreyle kadına kiralamak ve bunu da mehre saymak üzere evlenen kimse, eğer zifafa girmemişse nikâhı fesh edilir. Eğer zifafa girmişse nikâhı sabit olur."

Evzai dedi ki: "Kadına haccettirmek (ve bunu da mehre saymak) üzere evlenen kimse, zifafa girmeden kadını boşarsa, hac için gereken ulaşım, giysi ve nafaka masraflarının yarısını ona vermesi gerekir."

Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Kadına hizmet etmek (ve bunu mehre saymak) üzere evlenen erkeğin hizmet edeceği süre belli ise nikâhı geçerlidir."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Bir adam, Kur'an'dan bir sure öğretmek üzere bir kadınla evlenirse, Kur'an öğretmesi mehir sayılmayacağından kadına mehr-i misil ödemesi gerekir." Mâlik ile Leys de bu görüştedirler.

Şafiî dedi ki: "Kur'an öğretmek mehir sayılır. Kur'an öğrettikten sonra ama zifafa girmeden önce kadını boşarsa, öğretim için takdir edilecek ücretin yarısını kadından geri ister." Bu, Müzeni'nin rivayetidir.

Rebi'in Şafiî'den yaptığı rivayete göre böyle bir durumda koca, kadından mehr-i mislinin yarısını ister.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı" ayet-i kerimesi, kendisiyle evlenilen kadının üreme organının bedelinin, satın almalarda malı teslim alma hakkını kazandıran bir şey olması gerekir. Çünkü (اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ) **"mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz"** ifadesinin iki manaya ihtimali vardır. Bu manalardan biri, kendisinin üreme organının bedeli olarak kadına bir malı mülk etmektir. Diğeri ise kendisinden yararlanması için mehir olarak verilecek malı kadına teslim etmektir. Bu da, kadının üreme organına sahip olmayı sağlayan mehrin, ya bir mal olduğuna ya da üreme organını kocasına sunmayı hak ettiren bir maldan yararlanma olduğuna delalet etmektedir. Çünkü (اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ) **"mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz"** ifadesi, bu manaların ikisini de kapsamakta ve gerekli kılmaktadır.

Menfaatler Mehir Olamaz

(وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنٖٓيـًٔا مَرٖٓيـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin" [320] ayeti, mehrin mal olması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü (وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) **"Kadınlara mehirlerini (bir görev**

320 Nisâ, 4/4

olarak) gönül hoşluğuyla verin" emrinin zahiri, vücup gerektirmektedir. Öz olarak bu emir, mehrin mal olması gerektiğine iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayetin baş tarafındaki (وَآتُوا) kelimesi "verin" anlamına gelmektedir. "Vermek" kelimesi ise menfaatler için değil, ayn (ayân) olan şeyler için kullanılır. Zira gerçekte verme eylemi menfaatlerde söz konusu olmaz.

2- (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Yeme eylemi menfaatlerde söz konusu olmaz. Bu eylem ancak yenilir olan nesneler ya da verdikten sonra yenilir hâle gelen nesneler için söz konusudur. Şu hâlde bu ayet, menfaatlerin mehir olamayacağına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, kölenin hizmetinin mehir sayılmamasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri bunu gerektirmektedir. Eğer buna dair bir delil olmasaydı, hizmetin mehir sayılması caiz olmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* berdel nikâhını yasaklaması da buna delalet etmektedir. Berdel, iki kişinin mehir ödemeksizin birbirlerinin kız kardeşi veya cariyesiyle evlenmesidir. Bu, satınalınan bir malı teslim alma hakkını müşteriye kazandıran şeyden başkasının mehir sayılamayacağı hususunda temel bir delildir. Bir mal olmadığı için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* üreme organının yararını mehir saymaması şu hükme delalet etmektedir: Satın alınan bir malı teslim alma hakkını müşteriye kazandırmayan bir şeyin, üreme organının bedeli olarak şart koşulması durumunda bu şey mehir olmaz. Aynı şekilde mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir erkek, taammüden öldürme suçunu affetme veya falan kadını boşama karşılığında bir kadınla evlenirse, üreme organının yararını mehir sayma örneğinde olduğu gibi bu bir mehir sayılmaz.

Şafiî dedi ki: "Berdel evliliklerinde kadınlardan biri için mehir belirlenirse nikâh geçerli olur. Kadınlardan her biri mehr-i misli hak eder."

Bu kavlinde Şafiî, nikâhı geçerli saydığı durumda üreme organını mehir saymamıştır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* berdel nikâhı yapmayı yasaklamıştır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Berdel iki cariye üzerinden yapıldığında üreme organından sağlanacak olan yarar mehir olmaktadır. Çünkü cariye için verilecek olan mehre cariyenin efendisi sahip olur. Bundan ötürü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, üreme organından sağlanacak olan yararın nikâhta mehir olmasını iptal etmiştir.

2-Berdel iki hür kadın üzerinden yapıldığında evlenecek olan erkek, muhatabına, "Kız kardeşini benimle evlendirmen karşılığında kız kardeşimi seninle evlendiriyorum" veya "Kızını benimle evlendirmen karşılığında kızımı seninle evlendiriyorum" der. Bu durumda evlendirilen her iki kadının nikâh akidlerinde mehirden söz edilmez. Burada menfaatler, nikâhlanan kadınlardan başkaları yani veliler için şart koşulmuş olmaktadır.

Yukarıdaki iki berdel şeklinden birinde nikâh akdi sırasında kadın için mehirden söz edilmemektedir. Diğerinde ise üreme organının bedeli, diğer kadının üreme organından sağlanacak yarar olmaktadır. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun bedel olmasını iptal etmiştir. Bu da üreme organının bedelinin yani mehrin, satın alınan bir malı teslim alma hakkını müşteriye kazandıran bir nesne olmasının şart olduğunu gösteren temel bir delildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cariyenin üreme organından sağlanan yarar, mal olan cariyeden sağlanan bir haktır. Bu, kölenin sağlayacağı hizmet karşılığında evlendirilmesi gibi caiz olamaz mı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Köle sağladığı hizmet ile, malı -yani kendi bedenini- tıpkı bir kiracı gibi teslim alma hakkını kazanır. Cariyenin kocası ise sırf nikâh akdi yapmakla cariyeyi teslim alma hakkını elde edemez. Çünkü bu durumda efendisi, cariyeyi evde barındırmayabilir. (أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ) **"Mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz"** ifadesi

nikâh akdi kıyılması sebebiyle efendi, cariyesinin üreme organının bedeli yani mehir olarak bir miktar mal teslim alma hakkını kazanır.

Kur'an'dan bir sure öğretme karşılığında evlenmeye gelince; bu öğretim, iki bakımdan mehir sayılmaz. Şöyle ki:

1-Önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'an öğretmek, hür kimsenin hizmeti gibi olmayıp onunla bir malı teslim alma hakkı kazanılamaz.

2-Kur'an öğretmek farz-ı kifayedir. Bir insana Kur'an'dan bir yeri öğreten kimse, bir farzı yerine getirmekten öteye gitmiş olmaz.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً)

"Bir ayet olsa bile onu benden (başkalarına) ulaştırın."[321]

Şu hâlde Kur'an öğretmenin, üreme organının bedeli yani mehir sayılması nasıl caiz olur? Eğer bu caiz olsa, İslam'ı öğretme karşılığında evlenmek de caiz olur ki böyle bir şey batıldır. Zira insanın yapmasını Yüce Allah'ın vacip kıldığı bir şeyi yapan kimse, yapılması gereken görevini yapmış olur. Bunun karşılığında dünyevî bir şey almayı hak etmez. Eğer bu caiz olsa, hâkimlerin de verdikleri hüküm karşılığında rüşvet almaları caiz olur. Oysa Yüce Allah, rüşvet almayı haram kılıp yasaklamıştır.

Bir kişi çıkıp aşağıdaki rivayetleri delil olarak ileri sürüp itirazda bulunabilir:

Sehl b. Sa'd'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmiş ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla evlenmek istemeyince yanında duran bir adam, "Beni bu kadınla evlendir" demişti.

---

321 Buhari, Enbiya, 51

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kur'an'dan bildiğin bir yerler var mı?"*** diye sormuş, adam da "Evet, falan sureyi biliyorum" demişti.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ) ***"Ezberindeki Kur'an sebebiyle seni bu kadınla evlendirdim"***[322] buyurmuştu.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh*, Sehl b. Sa'd'ın Peygamber'le *sallallahu aleyhi ve sellem* evlenmek isteyen kadınla ilgili rivayetine benzer bir rivayette bulunmuş ve o rivayette şu ifadelere yer vermiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadınla evlenmek isteyen adama, ***"Kur'an'dan nereleri ezberlemişsin?"*** diye sormuş, adam da Bakara veya ondan sonra gelen surenin adını vermişti.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kalk kadına yirmi ayet öğret. Artık o senin karındır"*** buyurmuştu.

Denildi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o kadınla evlenmek isteyen adama (فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ) demesi şu manaya gelmektedir: "Ezberindeki Kur'an sebebiyle seni bu kadınla evlendirdim."

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ)

"Bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve böbürlenmenizden ötürüdür."[323]

Yani şu başınıza gelenler, yeryüzünde şımarmanız sebebiyledir. O sahabinin Kur'an'dan bazı yerleri ezberlemiş olması, bu bilip ezberlediği ayetlerin mehir sayılmasını gerektirmez. Öğretmeye gelince bu rivayette ona değinilmemiştir. Şu hâlde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadınla evlenmek isteyen sahabiye şunu demek istemiştir: Ben Kur'an'ı tazim

322 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/232
323 Mü'min, 40/75

etmek ve senin de Kur'an'ı öğrenip ezberlemiş olman sebebiyle seni bu kadınla evlendirdim. Bu, Abdullah b. Ebi Talha'nın Enes'ten *radıyallahu anh* yaptığı şu rivayete benzemektedir.

Enes *radıyallahu anh* dedi ki: Ebu Talha, Ümmü Süleym adındaki kadınla evlenmek istedi. Ümmü Süleym *radıyallahu anh* "Ben şu adama (Hz. Muhammed'e) iman ettim. Onun Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ettim. Eğer bana uyar (Müslüman olur) isen seninle evlenirim" dedi. Ebu Talha, "Ben senin dinin üzereyim" dedi. Ümmü Süleym de onunla evlendi. Böylece Ümmü Süleym'in mehri, Ebu Talha'nın İslam'a girmesi oldu. Bu şu demektir: Ümmü Süleym, İslam'a girdiği için onunla evlendi. Yoksa hakikatte İslamiyet, hiç kimse için mehir olmaz.

İbrahim b. Tahman'ın hadisine gelince bunun senedi zayıftır. Bu kıssayı Mâlik, Ebu Hazim'den o da Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmiştir. Bu rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama ***"Kalk da kadına Kur'an öğret"*** ifadesi geçmemektedir. Bu rivayet, İbrahim b. Tahman'ın hadisi ile çatışmamaktadır. Bu hadis sahih olsa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an öğretimini mehir kıldığına delalet etmez. Zira mehir o adamın zimmetinde borç olarak durduğu hâlde yine de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, kadına Kur'an öğretmesini emretmiş olabilir. Çünkü Kur'an öğretmesinin mehir sayılacağını ona söylemiş değildir.

Bir kişi şu ayeti ileri sürerek şöyle bir itirazda bulunabilir:

(اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَن۪ي ثَمَانِيَ حِجَجٍ)

"Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum."[324]

"Yüce Allah hür kimseden sağlanacak yararın mehir sayılabileceğini bu ayette bildirmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette hür kimseden sağlanacak olan yararın kadına değil, babasına sağlanması şart koşulmuş-

---

324 Kasas, 28/27

tur. Kadının babasına verilmesi ve sağlanması şart koşulan şey mehir olmaz. Dolayısıyla bunu delil olarak ileri sürmek, meselemiz bağlamında geçerli değildir. Şunu da ifade edelim ki sekiz yıllık hizmet aslında kadın için şart koşulmuş ancak akdi babası yaptığı için babası "bana çalışman..." ifadesini kullanmış yahut "Sen ve malın babana aitsiniz" hadisi fetvasınca evladın malı babasına nispet edilmiş olduğu için böyle denilmiş olabilir. Ancak bu hüküm, berdel yasağıyla neshedilmiştir.

(اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz" ifadesi, cariyenin azad edilmesinin cariyenin kendisi için mehir sayılmayacağına delalet etmektedir. Çünkü ayet, üreme organının bedeli olan mehrin, malı teslim almayı hak ettiren bir şey olmasını gerekli kılmaktadır. Cariyeyi azad etmede ise mal teslimi diye bir şey yoktur. Ancak mülkiyetin düşürülmesi vardır. Hem de efendiye bir mal teslim etme olayı olmadan cariyenin üzerindeki mülkiyet hakkı düşürülmektedir. Bilindiği gibi efendinin azad etmesiyle mülkiyetine bir şey geçmemekte, aksine azad etmekle cariye üzerindeki mülkiyeti yok olup gitmektedir. Azad etmesi sebebiyle bir mal elde edemediğine veya bir malı teslim alma hakkına sahip olamadığına göre azad etmesi mehir sayılmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mehirsiz Evlenme Hakkına Sahipti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Safiyye'yi *radıyallahu anh* azad ettiği ve azadlığını da onun mehrine saydığına dair rivayete gelince Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*, ümmetinden ayrı kendisine mahsus bir hak olarak mehirsiz evlenme hakkına zaten sahipti. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ)

"Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de

kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık.)"[325]

Mehirsiz olarak evlenmek, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tanınmış bir imtiyazdır. Cariyeler dışında dokuz hür kadınla evlenmek de ona tanınmış bir imtiyazdı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنٖيٓـًٔا مَرٖيٓـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[326]

Bu ayet, azad etmenin mehir sayılmayacağına birkaç yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayette geçen "verin" kelimesi, vücup ifade eden bir emirdir. Azadlık hakkının cariyeye verilmesinin vacip olduğunu söylemek doğru olmaz.

2-Ayette (فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا) **"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa..."** ifadesi geçmektedir. Azad etmenin gönül hoşluğuyla feshedilmesi düşünülemez.

3-Ayette (فَكُلُوهُ هَنٖيٓـًٔا مَرٖيٓـًٔا) **"onu da afiyetle yiyin"** ifadesi geçmektedir. Böyle bir durumun azad etme olayında görülmesi mümkün değildir.

(مُحْصِنٖينَ غَيْرَ مُسَافِحٖينَ)

"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla (size helâl kılındı)"

---

325 Ahzab, 33/50
326 Nisâ, 4/4

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu cümlesinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Kendileriyle evlenmenin haram olduğu, önceki ayette ve bu ayetin baş kısmında bildirilenler dışındaki kadınlarla evlenmenin mübah olması için, nikâh akdi yaparak iffetlerini korumak gerekir. Nikâh kıyılmasıyla onların iffetlerinin korunmuş olacağı ayette haber verilmektedir.

2- (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı" cümlesinde belirtilen kadınların erkeklere helal olabilmesi için iffetlerinin korunması şarttır.

Yukarıdaki iki manadan birincisi kastedilmişse, mübahlığın mutlak olarak zikredilmesi genel hüküm ifade eder ve içerdiği her kısımda -delil ile istisna edilenler dışında- bu hüküm geçerli olur. Eğer ikincisi kastedilmişse, mübahlığın mutlak olarak zikredilmesi mücmel olur. Çünkü bu mübahlık, kendisiyle evlenilecek olan kadının muhsan hâle getirilmesi şartına bağlanmıştır. Muhsanlık ise mücmel bir kelime olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Şu hâlde burada o kelimeye dayanarak delil ileri sürülemez. En uygunu, (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ) **"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla (size helâl kılındı)"** cümlesini, kendisiyle evlenilen kadının muhsan kılındığı, yani iffetinin korunduğunu bildiren bir haber cümlesi olarak kabul etmektir. Bu cümleyi bu şekilde kullanmak mümkündür. Çünkü bir kelimenin genel anlamlı olması muhtemel olduğunda onu zahir anlamıyla kullanma imkânımız olabilir. Ya da o kelime mücmel olabilir. O zaman da manasını ve hükmünü anlayabilmemiz için açıklanmasına ihtiyaç duyulur. O takdirde böyle bir kelimeyi mücmel hâlde bırakmayıp genel anlamına göre yorumlamak gerekir. Böyle yapıldığında hükmü kullanılmış olur. Öyleyse bu yola koyulmamız gerekmektedir. Kelimeyi, başka bir yerden açıklama gelmeden hükmünü düşürecek şekilde yorumlamamız doğru olmaz. Ayetin akışından ve özünden anlaşıldığına göre muhsanlık kelimesi, kendisiyle evlenilecek olan kadının nikâh akdi yapılınca iffetinin korunacağını haber vermektedir. Zira Yüce Allah, (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ) **"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla (size helâl kılındı)"** buyurmaktadır.

"Sifah" kelimesi Arapça'da zina anlamına gelmektedir. Mezkûr ayette bildirildiğine göre muhsanlık yani iffetlilik, zinanın zıttıdır. Ayette muhsan kelimesiyle iffetlilik kastedilmiş olduğuna göre kelimenin manası mücmel olmayacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü ayetin manası şöyle takdir edilebilir:

"Zina etmeksizin iffetli yaşamak ve mallarınızla mehirlerini vererek bunların dışındaki kadınlarla evlenmek, size helâl kılındı."

Bu, mana ve maksadı açık olan bir ayet olup iki manayı gerektirmektedir. Biri, haram kılınan kadınlar dışındakilerle evlenmenin mutlak ve genel olarak mübah oluşudur. Diğeri de nikâh akdini yaptıklarında zinadan uzak durmuş ve iffetlerini korumuş olmalarıdır. Muhsanlık, müşterek bir lafızdır. Mutlak olarak kullanıldığında diğer müşterek lafızlar gibi genel anlam ifade etmez. Çünkü bu lafız, muhtelif birkaç manaya gelmektedir. Aslı, "men" manasınadır. İçindeki insanları düşmanlarına karşı koruduğu için kaleye de bu yüzden "Hısn" denmiştir. Savaşçıyı darbelere karşı koruduğu için zırha (الدِّرْعُ الْحَصِينَةُ) denmiştir. Binicisini ölümden koruduğu için erkek ata "Hisan" denmiştir. Üreme organını kötü fiillerden koruduğu için iffetli kadına "Hasân" denmiştir. Şair Hassan b. Sabit *radıyallahu anh*, Hz. Aişe *radıyallahu anh* hakkında şöyle demiştir:

(حَصَانٌ رَزَانٌ ما تُزَنّ بريبةٍ ... وتُصْبِحُ غَرْثَى من لُحومِ الغَوَافِلِ)

İffetli ve ağırlığı olan bir kadındır o.

Şüphe yüzünden iftira edilmez ona.

Habersizlerin etini yemez o.

Bilâkis aç karınla sabahlar o.

[Yani kimsenin özellikle suçsuz ve hiçbir şeyden haberi olmayan kadınların (etini yemez) gıybetini yapmaz.]

Nitekim bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ)

"İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler..." [327]

Bu ayette geçen "muhsenat" kelimesi iffetli kadınlar anlamına gelmektedir. Muhsanlık, sözlük anlamı dışında şer'î ıstılahta muhtelif manalara gelmektedir. Mesela muhsan, Müslüman anlamına gelmektedir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذَٓا اُحْصِنَّ)

"Müslüman olduktan sonra..."

Bir rivayete göre ayetin manası böyledir. Muhsan kelimesi evli kimse manasına da gelmektedir. Tefsirdeki bir rivayete göre yukarıdaki ayetin manası, "Evlendikten sonra" şeklindedir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."

Bu ayette muhsanat kelimesi evli kadınlar manasında kullanılmıştır. Bu kelime, (اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"İffetli kadınlara zina isnat edenler"** ayetinde olduğu gibi, iffet manasına da gelmektedir. Sahih bir

327 Nûr, 23/24

nikâha dayanarak eşiyle cinsel ilişkide bulunan kimse daha sonra zina ederse muhsan sayıldığı için kendisine recm uygulanır. Görüldüğü gibi muhsan, sahih nikâhla evlenip eşiyle cinsel ilişkide bulunan kimse manasına gelmektedir.

Muhsanlıkla ilgili olarak şeriatta iki hüküm vardır. Bunlardan birine göre, muhsan kimseye zina iftirasında bulunan kişiye had uygulanması gerekir. Bununla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[328]

İftiraya uğrayan kimsenin iffetli, hür, müslüman, akıllı ve ergen olması şarttır. Zina iftirasına maruz kalan kimse eğer bu vasıfları taşımıyorsa, iftira edene had uygulanmaz. Çünkü deliye, çocuğa, zinakâra, kâfire ve köleye zina iftirasında bulunan kimseye had uygulanmaz. Zina iftirasında bulunan kimseye had uygulanması için, iftiraya uğrayan kimse de muhsanlıkla ilgili bu vasıfların bulunması gerekir.

Muhsanlıkla ilgili diğer hükme gelince muhsan kişi zina ettiği takdirde kendisine recm uygulanmasıdır. Zina eden kişinin recm edilmesi için Müslüman, akıllı, ergen, hür ve sahih nikâhla evlenmiş olup eşiyle cinsel ilişkide bulunmuş olması gerekir. Zina eden erkekle kadının bu vasıfları taşımaları gerekir. Bu vasıflardan biri eksik olursa, zina eden erkeğe recm uygulanmaz.

Sifah, zina demektir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Ben nikâh sonucu doğdum. Sifah (zina) sonucu doğmadım."[329]

---

328 Nûr, 4/24

329 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/80

Ayette geçen (غَيْرَ مُسَافِحِينَ) ifadesiyle ilgili açıklamalarında Mücahid ile Süddi dediler ki: "Bu, "zina etmeksizin" demektir."

"Sifah" kelimesinin lügat manasıyla ilgili olarak şunlar söylenmiştir:

"Sifah" kelimesinin kökü suyu dökmek anlamında (سَفَحَ الْماءَ) den gelmektedir.

Mesela şöyle de denilir:

(سَفَحَ دَمْعَهُ) "Gözyaşını döktü."

(سَفَحَ دَمَ فُلانٍ) "Falanın kanını döktü."

(سَفَحَ الْجَبَلُ أَسْفَلَهُ) "Dağ, suları alt tarafına döktü." Çünkü dağın üzerindeki suların döküleceği yer, alt taraflarıdır.

(سافَحَ الرَّجُلُ) "Adam zina etti" denilir. Çünkü zina ettiğinde döl suyunu, doğacak çocuğun nesebinin sübutu, kendisiyle ilişkide bulunduğu kadının iddet beklemesi ve nikâhla ilgili diğer hükümler gündeme gelmeksizin dökmüş olmaktadır. Zinaya sifah denmektedir. Çünkü zina ederken döl suyunu dökmekten başka bir şey yapmış olmamaktadır. Bu ilişki sonucunda doğacak olan çocuğun nesebi sabit olmamakta, çocuğun nesebi kendisinin nesebine bağlanmamakta, ilişkide bulunduğu kadın iddet beklememekte, ilişkileri sahih bir evlilik sayılmamakta, kadına mehir verilmesi gerekmemekte, bu ilişki sebebiyle nikâh ahkâmı devreye girmemektedir. Bütün bu manalar, sifah kelimesinin ifade ettiği mananın kapsamına girmektedirler. Doğrusunu Allah bilir.

Müt'a Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin."[330]

330 Nûr, 24/24

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu cümle, kendileriyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar dışındakileri nikâhlamayı mübah kılan, (وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** cümlesine atfedilmiştir. Bundan sonra (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ) **"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza (cinsel ilişkide bulunmanıza) karşılık olarak"** (فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"kendilerine mehirlerini (tam olarak) verin"** buyrulmuştur.

Bu ayet, şu ayetlere benzemektedir:

(وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin." [331]

(فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا)

"Ondan hiçbir şeyi geri almayın."[332]

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ) ayetinde söz konusu olan istimta' kelimesi Arapça'da yararlanma anlamına gelmektedir. Ancak ayette bu kelime, üstü kapalı bir şekilde cinsel ilişki anlamına gelmektedir.

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فٖي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا)

"Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz."[333]

Yani o güzelliklerden yararlanmakta acele ettiniz.

---

331 Nûr, 4/24

332 Nûr, 20/24

333 Ahkaf, 46/20

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ)

“Siz de payınıza düşenden öylece faydalandınız.”[334]

Dünyadaki payınızdan ve nasibinizden yararlandınız.

Yüce Allah (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ) ayetinde, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları belirledikten ve mezkûr ayette annelerle ve onun yanında sıralanan diğer kadınlarla evlenmeyi haram kıldığını bildirdikten sonra oraya (وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ) **“Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı”** cümlesini atfetti. Bu son cümle, kendileriyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar dışında kalanları nikâhlamanın mübah olmasını gerekli kılmaktadır. Bundan sonra da ayetin devamında şu ifade yer almaktadır:

(اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

“İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı.”

Doğrusunu Allah bilir ya, bu ayette kastedilen mana şu olabilir: Nikâh kıyarak evlenmekle zinadan uzak kalıp iffetinizi korumuş olursunuz. Evlenmek istediğiniz kadınla nikâh kıyarsanız onunla evlenmiş olursunuz. Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

“Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin.”

Kendisinden yararlanılan eşe, kocanın mehri tam olarak vermesi vacip kılınmıştır.

334 Tevbe, 9/69

Yüce Allah (فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) "Öyle ise sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, ücretlerini de verin"[335] ayetinde mehri ücret olarak adlandırmıştır. Bu ayette geçen diğer ücret kelimeleriyle de mehir kastedilmiştir. Mehre ücret denmiştir. Çünkü ücret, elde edilen menfaatlerin bedelidir. Aynların bedeli değildir. Nitekim kiralanan evden ve binekten sağlanan menfaatin bedeline ücret denir.

Ebu Hanife'nin "Bir Kadını Kiralayıp Onunla Zina Edene Had Uygulanmaz" Sözünün Delili

Yüce Allah'ın mehri ücret olarak adlandırmasında, Ebu Hanife'nin "Bir kadını kiralayıp onunla zina edene had uygulanmaz" sözünün doğru olduğunun delili vardır. Çünkü Yüce Allah, mehre ücret adını vermiştir. Bu, kendisiyle zina edilecek kadına "sana şu kadar ücret vereceğim" demek yerine "sana şu kadar mehir vereceğim" demek gibidir. Böyle bir görüş Hz. Ömer'den de *radıyallahu anh* rivayet edilmiştir. Ancak kiralanan kadınla cinsel ilişkide bulunmak, şahitsiz olduğu için fasid bir nikâhtır.

Konuyla ilgili başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."[336]

İbn Abbas *radıyallahu anh,* (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"Onlardan faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin"** ayetini, kadınlarla mut'a nikâhı yapılabileceği şeklinde yorumlamıştır. Bu ayetle ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* başka görüşler de rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti, mut'a nikâhının mübahlığına yorumlamıştır.

---

335 Nisâ, 4/25
336 Mümtahine, 10/60

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ubeyy b. Kâ'b bu ayeti şu şekilde okumuştur:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ)

"Onlardan belli bir süreye kadar faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin."

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas'a "Mut'a nikâhı hakkında şiirler söylenmiştir" denildiğinde o şöyle cevap vermiştir: "Mut'a nikâhı yapan kişi, leş, kan ve domuz eti yemek zorunda kalan zaruret hâlindeki kişi gibidir" diyerek zaruret hâlinde mut'a nikâhı yapmanın mübah olduğunu söylemiştir.

Cabir b. Zeyd'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh,* sarf ve mut'a nikâhıyla ilgili görüşünden vazgeçmiştir. Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Bükeyr b. Abdullah el-Eşecc, Şerid'in azatlısı Ammar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radıyallahu anh* sordum:

- Müt'a, nikâh mıdır, yoksa zina mıdır?

- Ne zina ne de nikâhtır.

- Peki, öyleyse nedir?

- Müt'a, Yüce Allah'ın ayette bildirdiği gibidir.

- Müt'a tamamlandıktan sonra kadının iddet beklemesi gerekir mi?

- Evet, bir âdet görerek iddet beklemesi gerekir.

- Müt'a yapan kadınla erkek birbirlerine mirasçı olurlar mı?

- Hayır.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)"

"Onlardan faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin" ayeti, şu ayetle neshedildi:

(يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."[337]"

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* böyle demesi, müt'a hakkındaki görüşünden vazgeçtiğine delalet etmektedir.

Seleften bir ulema grubunun müt'ayı zina saydıkları rivayet edilmiştir. Cafer b. Muhammed b. Yeman'ın bildirdiğine göre Abdülmelik b. Muğire b. Nevfel, kendisine müt'anın hükmü sorulan İbn Ömer'in *radıyallahu anh* , "Müt'a zinadır" dediğini rivayet etmiştir.

Hişam b. Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'a nikâhı, zina gibi kabul ediliyordu."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müt'anın zina sayılması caiz değildir. Çünkü rivayet ehlinin ittifakla bildirdiklerine göre müt'a yapmak, bazı vakitlerde mübahtı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kılmıştı. Cenab-ı Allah zinayı asla mübah kılmış değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mübah kılındığı vakitte müt'a, zina değildi. Yüce Allah haram kıldığında müt'aya zina demek caiz oldu. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Zinakâr, bir beyyine olmaksızın evlenen kadındır. Herhangi bir köle de efendisinin izni olmadan evlenirse o, zinakârdır."***

Bu hadiste kastedilen, gerçek manada zina değildir. Ancak bu ifade, yapılan işin haram olduğunu bildirmek için kullanılmıştır.

---

337 Talâk, 65/1

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Gözler zina eder. Ayaklar zina eder. Gözlerin zinası (kadının bakılması haram olan yerine) bakmaktır. Ayakların zinası ise haram fiili işleme yerine doğru yürümektir. Bütün bunları da üreme organı doğrular veya yalanlar."[338]

Bu hadiste geçen zina kelimeleri mecazî anlamda kullanılmıştır. Çünkü kadının bakılması caiz olmayan yerlerine bakmak, zina yapılacak yere doğru yürümek her ne kadar gerçekte zina değilse de haramdır. Aynı şekilde müt'a nikâhına zina diyen de bu nikâh türünün haramlığına vurgu yapmak için zina kelimesini mecazî anlamda kullanmıştır.

Cafer b. Muhammed b. Yeman'ın bildirdiğine göre Katade, Ebu Nadre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas *radıyallahu anh,* müt'a nikâhını tavsiye ediyordu.

İbn Zübeyr ise insanları bundan menediyordu. Ben bunu Cabir b. Abdullah'a anlattığımda şöyle dedi: "Bununla ilgili hadis benim elimde dönüp dolaştı. Bizler Resûlullah'la *sallallahu aleyhi ve sellem* birlikte temettü haccı yaptık. Hz. Ömer kalkıp şöyle dedi: "Allah, kendi Resûlü'ne dilediği şeyi dilediği kadar helal kılar. Siz, haccınızı ve umrenizi tamamlayın. Şu kadınları da müt'a şeklinde nikâhlamaya son verin. Belli bir süreye kadar bir kadını nikâhlamış olan bir adam huzuruma getirilmesin. Getirilirse mutlaka onu recmederim!" Hz. Ömer *radıyallahu anh,* müt'a nikâhı yapan kimseye recm uygulayacağını bildirmiştir. Belki de insanlar müt'a yapmaya son versinler diye tehdit ve korkutma amacıyla böyle demiştir. Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah, Ömer'e rahmet etsin. Müt'a nikâhı, Yüce Allah'tan bir rahmettir. Allah, müt'a ile Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetine rahmet etmiştir. Şayet Ömer bu nikâhı yasaklamasaydı, insanların çok az bir kısmı zinaya ihtiyaç duyacaktı."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu kavillerinden çıkan sonucu maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

---

338 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 7/139

1-Müt'a nikâhı yapmak, bazı rivayetlere göre zaruret veya başka zorlayıcı herhangi bir durum olmadan mutlak olarak mübahtır.

2-Zaruret durumunda leş yemek helal olduğu gibi, müt'a nikâhı yapmak da helaldir.

3-Müt'a nikâhı yapmak haram kılınmıştır. Haram kılındığını bildiren rivayetin senedini önceki sayfalarda zikretmiş bulunmaktayız. Ayrıca İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* kendisi de müt'a nikâhının mübahlığının neshedildiğini söylemiştir. Onun, müt'anın mübahlığına ilişkin görüşünden vazgeçtiğine Abdullah b. Vehb'in şu rivayeti delalet etmektedir:

Amr b. Haris'in bildirdiğine göre Bükeyr b. Eşecc, Beni Haşim'in azatlısı Ebu İshak'ın kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle bir soru sordu: "Ben bir yolculuktaydım. Beraberimde bir cariyem ve yol arkadaşlarım vardı. Kendisinden yararlansınlar diye cariyemi arkadaşlarıma helal ettim."Adamın böyle demesine karşılık olarak İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Bu yaptığınız zinadır" dedi. Bu da onun, müt'a nikâhının mübahlığına ilişkin görüşünden vazgeçtiğine delalet etmektedir.

Müt'a nikâhının mübahlığına (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) **"Onlardan faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin"** ayetini ve Ubeyy b. Kâ'b'ın rivayetine göre bu ayetin (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) **"Onlardan belli bir süreye kadar faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin"** şeklinde okunuşunu delil göstermeye gelince, bu ayette süreyle ilgili (إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) **"belli bir süreye kadar"** kaydının bulunduğunu hiçbir müslüman kabul etmez. Şu hâlde Kur'an'da nikâhın süreli olabileceğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bulunsaydı bile, kadınlarla müt'a yapmanın caizliğine delalet etmezdi. Çünkü sürenin mehre dâhil olması mümkündür. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilirdi: Belli bir süre sonra mehirlerini verme karşılığında kendileriyle zifafa girip yararlandığınız kadınlara, süre dolduğunda mehirlerini verin.

Bu ayette müt'anın değil de normal nikâhın kastedildiği, üç bakımdan ayetin özünden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

1-Bu ayet, (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** cümlesinde geçen nikâhın mübahlığına atfedilmiştir. Bu ayet, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar dışındaki kadınları nikâhlamanın mübah olduğuna delalet etmektedir. "Helal kılınma" ifadesiyle, mutlaka nikâhla helal kılınmanın kastedilmiş olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Ayette sözü edilen yararlanma ile de, nikâhlı olarak kendisiyle zifafa girilen kadından yararlanmanın kastedildiği apaçıktır. Kocasının kendisinden yararlanması ile kadın, mehrin tamamını hak eder.

2-Ayette geçen (مُحْصِنِينَ) kelimesine gelince, ihsân, ancak sahih nikâha dayalı cinsel ilişkiyle olur. Müt'a nikâhına dayanarak cinsel ilişkide bulunan kimse muhsan olmaz. Böyle bir kimseye muhsan denemeyeceğine göre, (مُحْصِنِينَ) kelimesiyle ancak nikâhın kastedilmiş olduğunu anlamaktayız.

3- (غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"...zina etmemek şartıyla..."

Zinaya "sifah" denmiştir. Çünkü doğacak çocuğun nesebinin sabit olması, ayrılma durumunda kadının iddet beklemesi, evliliğin devam etmesi gibi nikâh ahkâmı müt'da yoktur. Nikâh kesinleştirilinceye kadar da bu hükümlerden söz edilemez. Bu gibi sakıncaları taşıdığı için müt'a, zina anlamındadır. Müt'ayı sifah/zina olarak adlandıranlar, onun bu yönünü dikkate almış olmalıdırlar. Zina edene müsafih denmiştir. Çünkü onun cinsel ilişkide bulunması, doğacak çocuğun nesebinin kendisine ait olmaksızın dölsuyunu batil ve günah bir yolla boşaltmış olmasından başka bir sonuç doğurmaz. Cenab-ı Allah sifah ismini cinsel ilişkinin helal olanından ayırdığına ve meşru olan ilişki ile de muhsanlığı sabit kıldığına göre, ayette geçen istimta' kelimesiyle müt'anın kastedilmiş olmaması gerekir. Çünkü müt'a, sifah yani zina anlamındadır. Şu hâlde ayette geçen 'istimta' kelimesiyle nikâh kastedilmiştir.

Kadınla erkeğin birlikteliğinin mübah olması için Yüce Allah şu şartı ileri sürmüştür:

(غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"...zina etmemek şartıyla..."

Bu da müt'anın yasaklandığına delalet etmektedir. Zira anlattığımız açıdan bakıldığında müt'anın zina anlamında olduğu görülecektir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Müt'anın mübah olduğunu söyleyen sahabi, Abdullah b. Abbas'dır *radıyallahu anh*. Bununla beraber bu konuda ondan muhtelif rivayetler gelmiştir. Ayeti te'vil ederek müt'ayı mübah saydığı rivayet edilmiştir. Oysa mezkûr ayette müt'anın mübahlığına ilişkin bir delil yoktur. Aksine ayet, anlattığımız şekilde müt'a nikâhının haram ve mahzurlu olduğuna açıkça delalet etmektedir. Sonra onun, müt'ayı leş, domuz eti ve kan gibi kabul edip zaruret hâlindeki kimseden başkasına helal olmayacağını söylediği rivayet edilmiştir. Böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Çünkü haramları mübah kılan zaruret, müt'ada mevcut değildir. Şundan ki: Leş yemeyi ve kan içmeyi mübah kılan zaruret, leşi yemediği veya kanı içmediği takdirde ölmesinden korkulan kimse için söz konusudur. Oysa biz biliyoruz ki, bir kişi cinsel ilişkide bulunmadığı takdirde ne kendisi ölür ne de vücut organlarından biri telef olur. Gerek rahatlık gerekse zaruret durumunda cinsel ilişkide bulunmak zorunlu olmadığına göre müt'anın haramlığı sabit olmuş ve "Zaruret durumunda leş ve kan helal olduğu gibi müt'a yapmak da helaldır" diyen kimsenin sözünün doğruluğu imkânsız olmuştur. Zira böyle bir ifade çelişkilidir ve bu ifade, İbn Abbas'tan rivayette bulunanların bir vehminin ürünü olmaya daha layıktır. Çünkü İbn Abbas -Allah kendisine rahmet etsin- böyle bir gerçek kendisine gizli kalmayacak kadar büyük bir fakihtir. Şu hâlde kendisinden gelen rivayetlerin sahih olanı, müt'anın haram ve mahzurlu olduğuna, mübahlığına dair görüşünden de vazgeçtiğine ilişkin rivayettir.

Müt'anın haramlığının delili şu ayettir:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."[339]

Bu ayette cinsel ilişkinin mübahlığı, eşlerle ve cariyelerle sınırlı tutulmuştur. Bunların dışındakilerle ilişkide bulunmak, (فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ) **"Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır"** ayetiyle yasaklanmıştır. Müt'a ise eşler ve cariyelerle olan ilişkinin dışında kaldığı için haramdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendisinden şehevi bakımdan yararlanılan kadının eş olmasını inkâr etmediniz. Müt'a da mübahlık sınırları içinde kalan iki ilişkinin yani eş ve cariye ile olan cinsel ilişkinin dışına çıkmış olmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü bir kadına eş denebilmesi için, onun nikâh akdi ile nikâhlanmış olması gerekir. Müt'a bir nikâh olmadığına göre kendisiyle müt'a yapılan kadın eş olmaz.

Müt'anın nikâh olmadığının delili nedir? diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilebilir: Delili şudur: Nikâh kelimesiyle iki manadan biri kastedilir. Bunlardan biri cinsel ilişki, diğeri de akittir. Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi nikâh kelimesinin hakikî manası cinsel ilişkidir. Mecazî manası ise akittir. Nikâh kelimesi yalın olarak kullanıldığında bu iki manadan birini ifade etmekle sınırlı kalıyorsa, akid anlamında kullanılması dediğimiz gibi mecazî ise Arapların evlenme akdi için nikâh kelimesini kullandıklarını ve nikâh kelimesini müt'a anlamında kullanmadıklarını, müt'a yapan çift hakkında falan adam falan kadınla evlendi demediklerini görüyorsak, bizim de nikâh kelimesini müt'a anlamında kullanmamız caiz olmaz. Çünkü Araplardan duymadıkça veya şeriatta kullanıldığını görmedikçe mecazı mutlak olarak kullanmak caiz olmaz. "Nikâh" kelimesini şeriatta ve lügatte müt'a anlamında kullanamayacağımıza göre müt'anın, Allah'ın mübah kıldığı ilişkiden ayrı bir ilişki olması ve müt'a yapanın

339 Mü'minun, 23/5-7

haddi aşan, kendine yazık eden, Allah'ın haram kıldığını irtikâb eden bir kimse olması gerekir.

Şunu da belirtelim ki nikâhın kendine özgü bazı şartları vardır. Bunlardan biri yerine getirilmezse, nikâh geçerli olmaz. Bu şartlar şunlardır:

a-Zamanın geçmesi nikâh akdini etkilemez ve nikâhın ortadan kalkmasını gerektirmez. Benimseyenlere göre müt'a nikâhı, başta belirlenen sürenin geçmesiyle sona erer.

b-Nikâh sonucu doğan çocuğun nesebi herhangi bir iddiada bulunmaya gerek kalmaksızın babasına ait olur. Nikâhlı eşlerin doğan çocuğunun nesebi, liân[340] yapılmadığı takdirde reddedilemez. Benimseyenlere göre müt'a sonucu doğan çocuğun nesebi sabit olmaz. Böylece de müt'anın nikâh ve evlilik olmadığını öğrenmiş oluyoruz.

c-Nikâh kıyarak zifafa girmek, ayrılma durumunda kadının iddet beklemesini gerekli kılar. Kocanın ölmesi durumunda ise zifafa girilmiş olsa da olmasa da kadının iddet beklemesi gerekir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."[341]

Müt'a yapan erkeğin ölmesi durumunda kadının iddet beklemesi gerekmez.

340 **Liân:** Birbirine lânet etme gibi anlamlara gelen ***liân***, bir fıkıh terimi olarak, karısının zina ettiğini veya çocuğunun kendine ait olmadığını iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca ile karısının, mahkeme huzurunda özel bir şekilde yemin ve lânetleşmeleri üzerine hâkim tarafından evliliklerine son verilmesini ifade eder. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

341 Bakara, 2/234

Miras konusunda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ)

"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."[342]

Müt'ayı benimseyenlere göre müt'a yapan erkekle kadın birbirlerine mirasçı olmazlar. Bunlar, nikâha özgü hükümlerdir. Ancak eşlerin birbirlerine mirasçı olmalarını engelleyen bir mani varsa o zaman birbirlerine mirasçı olamazlar. Müt'ada kadınla erkeğin birbirlerine mirasçı olmalarına engel bir durum olmadığı, ayrılmalarını gerektiren bir sebep bulunmadığı ve erkek de kocalık yapacak, çocuğunu nesebine alacak vasıfta olduğu hâlde bu kadınla erkek birbirlerine mirasçı olamadıklarına, müt'a süresi dolduğunda birbirlerinden ayrıldıklarına ve doğan çocuğun nesebi erkeğe ait kılınmadığına göre, yapılan müt'a anlaşmasının nikâh olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Bu anlaşma nikâh veya cariyelik bağı kapsamının dışına çıktığına göre, Yüce Allah'ın şu buyruğu ile haram kılınmış olmaktadır:

(فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ)

"Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."[343]

"Müt'a yaparken belirlenen sürenin sona ermesi talaktır" denilecek olursa, buna vereceğimiz cevap şöyle olur: Sarih veya kinaî lafızla söylenmedikçe talak meydana gelmez. Müt'adaki ayrılık bu ikisinden biri ile olmadığına göre, bu nasıl talak olur? Bununla birlikte bu görüşte olanlara göre de, müt'a süresi dolduğunda kadın âdet hâlinde ise ayrılmaması gerekir. Zira müt'anın mübahlığı görüşünde olanlar, âdet hâlindeki kadını boşamayı caiz görmezler. Sürenin dolmasıyla meydana gelen ayrılık talak olsaydı, âdet hâlinde bu ayrılığın olmaması gerekirdi. Ama kadın âdet hâlindeyken müt'a süresi dolduğu için bu ayrılığı gerçekleştiriyorlarsa, demek ki bu ayrılık talak değildir. Talak olmadan ve

342 Nisâ, 4/12
343 Mü'minun, 23/7

koca tarafından ayrılmayı gerektiren bir sebep meydana gelmeden kadın ayrılıyorsa, demek ki bu müt'a anlaşması nikâh değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nesebin sabit olmaması, ayrılmadan sonra kadının iddet beklememesi, erkekle kadının birbirlerine mirasçı olmamaları gibi hükümler, müt'anın nikâh sayılmasına engel teşkil etmez. Çünkü küçük yaşta evlenen erkeğe, karısının doğuracağı çocuğun nesebi bağlanmaz, ama nikâhı yine de sahihtir. Evlenen köle, karısına mirasçı olamaz. Müslüman erkek, gayr-ı müslim olan karısına mirasçı olamaz. Ama buna rağmen bunların nikâhı sahihtir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Küçük yaştaki erkek çocuk eğer karısını yatağa götürüp ondan yararlanabiliyorsa, doğacak çocuğun nesebi kendisine ait olur. Oysa (ey muhalifimiz)siz, nikâhlı evlilikten doğan çocuğun nesebini, normal bir cinsel ilişkide bulunabilen küçük yaştaki kocaya bağlamıyorsunuz. Köle ve kâfir, kölelik ve kâfirlik sebebiyle mirasçı olamazlar. Ancak müt'a yapan kadınla erkek arasında böyle bir engel bulunmamaktadır. Çünkü müt'a yapan kadınla erkekten her biri diğerine mirasçı olma ehliyetine sahiptir. Birbirlerine mirasçı olmalarına engel bir sebep bulunmadığı hâlde, müt'a anlaşması devam ederken bile birbirlerine mirasçı olamıyorlarsa, müt'a anlaşmasının nikâh olmadığını anlamış oluyoruz. Şayet nikâh olsaydı, mirasçı olma sebebi mevcut olduğuna ve kadınla erkek tarafından mirasçılığa engel bir durum bulunmadığına göre birbirlerine mirasçı olmaları gerekirdi. Ayrıca İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Müt'a, ne nikâhtır ne de zinadır" demiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* müt'aya nikâh demediğine göre, müt'anın nikâh olmaması gerekir. Çünkü İbn Abbas *radıyallahu anh*, isimlerin şeriatta ve lügatteki hükümlerinden habersiz bir kimse değildi. Sahabilerden müt'ayı caiz gören kendisi olduğu ve o da buna nikâh demediğine göre, müt'anın nikâh olmadığı ispatlanmış olmaktadır.

Müt'anın haramlığını gerektiren sünnet deliline gelince, Abdülbaki b. Kani' şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Muaz b. Müsenna'nın rivayetine göre Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **kadınlarla müt'a yapılmasını ve evcil eşeklerin etlerinin yenmesini yasakladı."***

Mâlik'in dışındakiler bu konuda dediler ki: Hz. Ali *radıyallahu anh*, müt'a nikâhıyla ilgili olarak İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle dedi: ***"Sen şaşkın bir adamsın. Müt'a yapılmasına* İslamiyet'in *ilk zamanlarında ruhsat tanınmıştı. Ancak Hayber savaşı sırasında Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* **müt'*a nikâhını ve evcil eşeklerin etlerini yemeyi yasakladı."***[344]

Bu hadis, Zühri'den birkaç tarik ile rivayet edilmiştir. Süfyan b. Uyeyne, başka bazı kimselerle birlikte Ubeydullah b. Ömer rivayet etmiştir. İkrime b. Ammar, Said el-Makberi'den, o da Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* naklen, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Tebuk savaşında şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

"Yüce Allah müt'ayı; talak, nikâh, iddet ve miras sebebi ile haram kıldı."[345]

Abdülvahid b. Ziyad'ın bildirdiğine göre Seleme b. Ekva', babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***Evtas harbinde kadınlarla müt'a yapmaya izin verdi. Sonra yasakladı."***

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***kadınlarla müt'a yapmayı Hayber savaşında yasakladı. Biz zina yapacak değildik."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Biz zina yapacak değildik" ifadesi, birkaç manaya gelebilir. Şöyle ki:

1-Müt'a yapmak kendilerine mübah kılındığında, zina yapacak değillerdi. Yani şayet mübah kılınmasaydı zina yapacak değillerdi. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bu ifadesiyle, "Zaruret durumunda leş ve kanın mübah oluşu gibi, müt'a da zaruret durumunda mübah kılındı. Ancak daha sonra yasaklandı" diyenlerin görüşü çürütülmüş olmaktadır.

---

344 Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 11/242

345 İbn Hibban, Sahih-ı İbn Hibban: 9/456

2-Yasaklandıktan sonra müt'a yapıp da zina yapacak değillerdi. Bu söz şu manaya da gelebilir: Mübahlık zamanında müt'a yapmalarından dolayı zina yapmış sayılmazlardı. Çünkü o zamanlarda müt'a yapmak mübahtı.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İsmail b. Ümeyye, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Abdülaziz'in yanındaydık. Kadınlarla müt'a yapma konusunu müzakere ettik. Rebî' b. Sebure adında bir adam ona şöyle dedi: Babamın şöyle bir hadis rivayet ettiğine şahitlik ederim: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **veda haccında müt'ayı yasakladı."***

Abdülaziz b. Rebî' b. Sebure'nin bildirdiğine göre babası, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'anın yasaklanması, Mekke fethi senesinde olmuştur."

İsmail b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz, Rebî' b. Sebure'nin babasının benzer şeyler söylediğini ve yasaklama olayının Mekke fethi senesinde meydana geldiğini anlattığını rivayet etmiştir.

Enes b. İyaz el-Leysi'nin bildirdiğine göre Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz, Rebî' b. Sebure'nin babasının benzer şeyler söylediğini ve yasaklama olayının veda haccında meydana geldiğini anlattığını rivayet etmiştir. Görüldüğü gibi raviler, müt'anın haram kılındığı hususunda ihtilaf etmemişler, ancak haram kılındığı tarih hakkında ihtilaf etmişlerdir. Böyle olunca tarihi gündemden düşmüş ve bu olay sanki tarihsiz olarak meydana gelmiştir. Haram kılındığı hususunda raviler görüş birliği ettiklerine göre, müt'anın haramlığı sabit olmuştur.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Zühri, Sebure el-Cüheni'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kadınlarla müt'a yapmayı Mekke fethi gününde yasakladı."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendileriyle müt'a yaptığımız kadınlar bizimle birlikte yola çıktılar. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(هُنَّ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)

"Onlar kıyamet gününe kadar haramdırlar!"[346]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu rivayetler birbirine zıttır. Çünkü Sebure el-Cüheni'nin hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı veda haccında kendilerine mübah kıldığı ifade edilmektedir. Bazıları Mekke fethi senesinde mübah kılındığını söylemişlerdir. Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hadislerinde ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı Hayber savaşında haram kıldığı bildirilmektedir. Hayber savaşı, Mekke fethinden ve veda haccından önce yapılmıştı. Daha önce Hayber savaşı senesinde haram kılınmış iken Mekke fethi veya veda haccı senesinde nasıl mübah olabilir?"

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Sebure hadisinin tarihinde ihtilaf edilmiştir. Bazıları Mekke fethi senesinde, diğer bazıları ise veda haccı senesinde söylendiğini bildirmişlerdir. Her iki hadiste de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o seferde müt'ayı mübah kıldığı sonra da haram kıldığı bildirilmektedir. Raviler hadisin tarihinde ihtilaf ettikleri için de hadisin tarihi gündemden düşmüş ve hadis, tarihsiz hâle gelmiştir. Bu hadis, Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* müt'anın hayber savaşı sırasında yasaklandığını ifade eden hadislerine ters düşmemektedir.

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı Hayber savaşı sırasında haram kılmış olması, sonra da veda haccında veya Mekke fethinde helal kılmış olması, sonra yine haram kılmış olması da mümkündür. Bu durumda Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hadislerinde sözü edilen haram kılma, Sebure el-Cüheni'nin hadisi ile neshedilmiş olmaktadır. Sonra Sebure'nin hadisindeki mübahlık da neshedilmiş olabilir. Bu, imkânsız bir şey değildir.

---

346 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/287

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İsmail b. Ebi Halid'in bildirdiğine göre Kays b. Ebi Hazim, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşa gidiyorduk. Kadınlarımız yoktu. Kendisine, 'Kendimizi hadım etsek mi acaba?' diye sorduğumuzda bizi bundan men etti ve bir elbise karşılığında belli bir süreye kadar kadın nikâhlamamıza (müt'a yapmamıza) ruhsat verdi. Sonra şu ayeti okudu:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'*ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."*[347]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, zikretmiş olduğumuz rivayetlerde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılmış olduğu müt'adır. Biz, müt'anın bir zamanlar mübah kılındığını ancak daha sonra haram kılındığını inkâr etmiyoruz. İbn Mesud'un *radıyallahu anh* hadisinde tarih verilmemektedir. Dolayısıyla haram kılan rivayetler, İbn mesud'un bu rivayetini alt edip hükümsüz hâle getirmektedir. Çünkü o hadiste mübahlıktan sonra haramlıktan söz edilmektedir. Kaldı ki haramlık ile mübahlık rivayetleri eşit derecede olsalar bile haramlık bildiren rivayet esas alınır. Bunun sebebini birkaç yerde açıklamıştık. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, müt'anın mübahlığının yanında:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın.

347 Müslim, Nikâh, 3. Maide, 5/87

Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez" ayetini okuması, belki de İbn Mesud ve arkadaşlarının kendilerini hadım etmek istemelerine ve o zamanlarda mübah olan müt'a nikâhının bazı kimseler tarafından haram kılınmasına mani olmak içindi.

Abdullah'tan gelen bir rivayette ifade edildiğine göre müt'a yapmanın mübahlığı, talak, iddet ve miras ile neshedilmiştir. Neshedildiğine delalet eden hususlardan biri şudur: Bilindiği gibi müt'a yapmak, önceleri mübahtı. Mübahlığı kalıcı olsaydı, genel olarak bu nikâha ihtiyaç duyulduğu için, mübahlığına dair rivayetler meşhur ve mütevatir olarak bize ulaşırdı. İlk zamanlardaki mübahlığını herkes bildiği gibi, şimdi de herkes onun mübah olduğunu bilirdi. Sahabilerin müt'anın ilk zamanlarda mübahlığını bildiklerini, sonraları bu mübahlığı reddettiklerini ve haramlığının kesin olduğunu söylediklerini gördüğümüze göre bu durum, mübahlıktan sonra onun haram kılındığına delalet eder.

Bilindiği gibi normal nikâh akdi mübah olduğu için, sahabiler onun mübahlığı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Malumdur ki müt'aya olan genel ihtiyaç, normal nikâha olan ihtiyaç derecesinde olsaydı, müt'anın mübahlığının kalıcı olduğuna ilişkin rivayetlerin meşhur olarak bize ulaşması gerekirdi. İbn Abbas'tan başka müt'anın mübahlığını savunan bir sahabinin varlığını bilmemekteyiz. Ancak o da, müt'anın haramlığına dair diğer sahabilerden mütevatiren gelen rivayetler üzerine bu görüşünden vazgeçmiştir. Bu, onun sarf akdi babında, peşin olmak kaydıyla bir dirhemi iki dirheme satmanın mübah olduğu şeklindeki görüşüne benzemektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir alışverişi haram kıldığına dair her taraftan mütevatir rivayetler gelince ve buna dair bilgi, kendisinin nezdinde kesinleşince bu görüşünden vazgeçmiş, sahabe cemaatinin görüşüne uymuştu. Müt'a konusunda da bu yolu izlemişti.

Müt'anın mübahlığının neshedildiğinden sahabilerin haberdar olduğuna şu rivayet delalet etmektedir:

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bir hutbesinde şöyle demiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında mevcut olan iki müt'ayı ben yasaklıyorum. Bunları yapanları da cezalandırırım!"

Başka bir rivayete göre ise şöyle demiştir: (لَوْ تَقَدَّمْتُ فِيهَا لَرَجَمْتُ) *"Bu yasağımdan sonra müt'a yapan olursa onu recmederim!"* [348]

Sahabiler daha önce mübah olduğunu bildikleri ve Hz. Ömer'in kendisi de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında mübah olduğunu söylediği hâlde onun bu sözlerine itiraz eden olmamıştı. Burada iki durumdan biri söz konusudur: Onu dinleyen sahabiler ya müt'anın mübahlığının devam ettiğini bildikleri hâlde yasaklanması hususunda Hz. Ömer'e uymuşlardır. Haşâ! Böyle bir şey yapmaları düşünülemez. Çünkü bunu yaptıkları takdirde açıkça Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emrine muhalefet etmiş olacaklardı. Oysa Yüce Allah onları; iyiliği tavsiye edip kötülüklerden sakındıran ve insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olarak nitelemiştir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmede bir araya gelip ittifak etmeleri mümkün değildir. Çünkü böyle yapmak, insanın İslam dininden çıkıp küfre girmesine yol açar. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı mübah kıldığını ve bu mübahlığın neshedilmediğini bildiği hâlde "Müt'a yapmak haramdır" diyen kimse, dinden çıkar. Sahabilerin böyle bir şey yapmaları mümkün olmadığına göre anladık ki onlar, müt'a'nın ilk zamanlarda mübah iken daha sonra haram kılındığını bilmekteydiler. Bu sebeple de Hz. Ömer'in söylediklerine itiraz etmediler. Onun söyledikleri dine aykırı olsaydı ve mut'anın mübahlık hükmünün neshedildiğinden haberleri olmasaydı, Hz. Ömer'in söylediklerini itirazsız kabul etmeleri caiz olmazdı. Bu da müt'anın mübahlığının neshedildiği hususunda sahabilerin icma ettiklerine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kıldığı bir şeyin hükmü neshedilmeden o şeyin yasaklanması caiz olmaz.

Müt'a yapmanın haramlığına aklî yönden delalet eden bir delil şudur: Şunu biliyoruz ki nikâh akdi her ne kadar kadının üreme organının menfaatini elde etmek üzerine kurulmakta ise de, bu menfaatlerin nikâh akdi ile hak edilmesi, mülk edinilen eşyalar üzerine yapılan akidler seviyesinde olup, eşyaların menfaati üzerine yapılan icar akitlerine benzememektedir. Mesela; süre şartından söz edilmeksizin yapılan nikâh akdi mutlak olarak geçerli olur. İcar akitleri ise belli bir süre veya bilinen bir iş üzerine yapılmadığı takdirde geçerli olmaz. Kadının üreme organının

348 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/292

sağlayacağı menfaat üzerine yapılan akdin hükmü böyle olduğuna göre bu akid (nikâh), eşyalar üzerine yapılan alışveriş ve onun kategorisindeki akitlere benzemektedir. Mülk edinilmek üzere alınan eşyalar üzerine yapılacak akdin süreli olması sahih olmadığı gibi, nikâh akdinin de süreli olması sahih olmaz. Süre kaydı konulduğu zaman nikâh sayılmaz. Böyle bir akde dayanarak kadının üreme organından yararlanmak sahih olmaz. Nitekim mülkiyetin süreli olması şart koşulduğunda da yapılan alışveriş akdi sahih olmaz. Hibe ve sadakalarda da aynı hüküm söz konusudur. Bu akitlerde mülkiyetin süreli olması sahih olmayacağı gibi, üreme organının menfaatlerinin süreli olarak bir erkeğe verilmesi sahih olmaz. Çünkü üreme organının nikâhla mübah kılınması, alışveriş akdiyle eşyaların mülk edinilmesine benzemektedir. Bunların süreli olması sahih olmaz.

Müt'anın mübah olduğu görüşünde olanların dayandıkları delillerden biri şudur: İslamiyet'in ilk zamanlarında müt'anın mübah olduğu hususunda herkes ittifak etmiştir. Sonra haram kılındığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Biz, üzerinde ittifak edilen mübahlık hükmü üzerinde sabit olarak durmaktayız. İhtilaf sebebiyle bu hükümden vazgeçmeyiz.

Bu delili ileri sürenlere şöyle cevap verilebilir: Mut'anın mübahlığının kendisi ile sabit olduğu rivayetlerle aynı zamanda mut'anın haramlığı da sabit olur. Şöyle ki: Mut'anın mübahlığına ilişkin ifadeleri içeren her rivayette, mut'anın haramlığına ilişkin ifadeler de yer almaktadır. Mübahlığı sabit olduğuna göre haramlığının da sabit olması gerekir. Haramlığı sabit olmazsa mübahlığı da sabit olmaz. Çünkü mübahlığının sabit olduğu yerde haramlığından da söz edilmektedir.

Şunu da ifade edelim ki, "Biz müt'anın ilk zamanlarda mübahlığında icma etmişiz. Sonra haramlığı hususunda ihtilaf etmişiz. İhtilaf sebebiyle icmadan vazgeçmeyiz" diyenlerin bu ifadesi, fasit bir ifadedir. Çünkü üzerinde ihtilaf edilen konu, icma konusu değildir. Bu konuda icma edilmediğine göre, iddiasının doğruluğunu ispatlamak için delil getirmesi gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, neshedilmesi caiz olan bir şeyin bir zamanlar mübah olması, mübahlığının kalıcı olmasını gerektirmez. Kaldı ki biz müt'anın mübah iken haram kılınmış olduğunu Kitap ve Sünnetin apaçık delilleri ve selef ulemasının icması ile ispatlamış bulunmaktayız.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nefsini kötülüklerden arındırıp saf hâle getirmiş olan kimselere yetecek derecede müt'ayı ve onun haramlık hükmünü anlatmış bulunmaktayız. Önce de açıkladığımız gibi, ilk kuşak Müslümanları arasında bu konuda ihtilaf yoktur. Bununla beraber büyük İslam merkezlerinin fakihleri, müt'anın haramlığında görüş birliği etmiş ve asla ihtilaf etmemişlerdir.

Bilinen sayılı birkaç günlüğüne bir kadınla evlenen bir adamın durumu hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik b. Enes, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Bir adam bir kadınla on günlüğüne evlenirse, bu evlilik batıldır. Erkekle kadının arasında nikâh yoktur."

Züfer dedi ki: "Nikâh geçerli ama süre şartı geçersizdir."

Evzai dedi ki: "Bir adam bir süre sonra boşamak niyetiyle bir kadınla evlenir, ama evlenirken bunu açıkça şart koşmazsa, bu evlilikte hayır yoktur. Bu, müt'adır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Müt'a lafzı kullanılarak yapılan nikâh akdinin sahih olmayacağı hususunda Züfer ile diğer Hanefi fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Mesela bir adam bir kadına, "Seninle on gün temettü yapacağım (senden yararlanacağım)" derse bu nikâh olmaz. İhtilaf, bu anlaşmanın nikâh kelimesiyle yapılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Mesela; kadına "Seninle on günlüğüne evleniyorum" derse, Züfer bunu sahih bir nikâh saymış, ancak süre şartını iptal etmiştir. Çünkü fasid şartlar, nikâh akdini fasid kılmaz. Mesela; kadına "On gün sonra boşamak üzere seninle evleniyorum" derse nikâh geçerli, ancak süre şartı geçersiz olur. Fakihler ile Züfer arasındaki ihtilaf, böyle bir akdin nikâh mı yoksa müt'a mı olduğu hususundadır. Cumhur-u fukaha bunun nikâh değil, müt'a olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşün sahihliğinin delili şudur: Müt'a kelimesi kullanılmasa bile süreli nikâh, müt'adır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Rebi b. Sebure el-Cüheni, babasının kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Rebi'nin babası Sebure el-Cüheni, veda haccında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yola

koyulmuşlar. Usfan'a varıp orada mola vermişler. Beraberinde kurbanlık bulunmayanların tavaftan sonra ihramdan çıkmalarını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmişti. İhramdan çıkmalarından sonra da ***"Şu kadınlarla istimta' edin (şunlardan yararlanın)"*** demişti. Sebure *radıyallahu anh* dedi ki: İstimta' kelimesi, bize göre evlenmek manasına idi. Orada bulunan kadınlara bu öneriyi götürdük. Süre kaydı koymadan bizimle evlenmeyi kabul etmeyeceklerini söylediler. Bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattığımızda ***'Öyle yapın'*** buyurdu. Ben ve amcamın oğlu birlikte çıktık. Ben ondan gençtim. İkimizin de birer hırkası vardı. Bir kadının yanına vardık. Onun hırkasını, benim de gençliğimi beğendi. 'Hırka, hırka gibidir. Ama bu (beni kastederek) ondan daha gençtir' dedi. Amcamın oğluyla aramızda on yaş vardı. Kadının yanında bir gece geçirdim. Sabah olunca mescide gittim. Bir de baktım ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Haceru'l esved ile Makam-ı İbrahim arasında bir yerde. Şöyle buyuruyordu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي قَدْ كُنْتُ أَذِنْتُ لَكُمْ فِي الاسْتِمْتَاعِ مِنَ النِّسَاءِ، وَإِنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَ ذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُنَّ شَيْءٌ فَلْيُخَلِّ سَبِيلَهُ، وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا)

"İnsanlar! Kadınlarla istimta' yapmanıza (onlardan yararlanmanıza) izin vermiştim. Şüphesiz Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kıldı. Yanında bu kadınlardan biri bulunan kimse, o kadını salıversin. Onlara verdiklerinizden bir şey almayasınız."[349]

Sebure, istimta'nın evlenmek manasına geldiğini, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* süreli evlenmeleri için kendilerine ruhsat verdiğini, mübahlıktan sonra bunu yasakladığını bu hadiste haber vermiştir. Süreli nikâhın müt'a olduğu, böylece ispatlanmış oldu.

Şu rivayet buna delalet etmektedir: İsmail b. Ebi Halid'in bildirdiğine göre Kays b. Ebi Hâzim, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

349 Müslim, Nikâh, 3

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşa gidiyorduk. Kadınlarımız yoktu. Kendisine, 'Kendimizi hadım etsek mi acaba?' diye sorduğumuzda bizi bundan men etti ve bir elbise karşılığında belli bir süreye kadar kadın nikâhlamamıza (müt'a yapmamıza) ruhsat verdi. Sonra şu ayeti okudu:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."[350]"[351]

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* bu rivayette, müt'anın, süreli nikâh olduğunu haber vermektedir.

Cabir'in *radıyallahu anh* Hz. Ömer b. Hattab'tan rivayet ettiği ve müt'a babında senedi daha önce geçen hadisi de buna delalet etmektedir.

O hadiste Hz. Ömer şöyle demektedir: "Allah, kendi Resûlü'ne dilediği şeyi dilediği kadar helal kılar. Siz, haccınızı ve umrenizi tamamlayın. Şu kadınları da müt'a şeklinde nikâhlamaya son verin. Belli bir süreye kadar bir kadını nikâhlamış olan bir adam huzuruma getirilmesin. Getirilirse mutlaka onu recmederim!"

Bu hadiste Hz. Ömer, süreli nikâhın müt'a olduğunu haber vermektedir. Süreli nikâh için müt'a adı sabit olduğuna ve Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı yasakladığına göre bu hadis, müt'anın kapsamına giren süreli nikâhın haram olduğunu hükme bağlamış olmaktadır.

Şu da var ki müt'a kelimesi az bir faydanın adıdır.

---

350 Maide, 5/87
351 Müslim, Nikâh, 3

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ)

"Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır."[352]

Yani dünya hayatı az bir yararlanmadır. Boşanmadan sonra (فَمَتِّعُوهُنَّ) **"Onlara mut'a verin"** [353] buyruğu sebebiyle, kadına verilmesi gereken mala da müt'a denmektedir.

(وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ)

"Boşanmış kadınlara örfe göre bir geçimlik verilmesi onların hakkıdır."[354]

Boşandıktan sonra kadına verilen geçimlik, mehirden az olduğu için meta' adıyla adlandırılmıştır. Böylece müt'a veya meta denen şeyin, nikâh akdinin gerektirdiği, mehre göre az miktarda olması sebebiyle, az ve değeri küçük şeylerin adı olduğunu anlamış bulunmaktayız. Bundan dolayı, boşama sonrası kadına verilen şeylere de nikâhın gereği olan mehre nispetle az olduğu için müt'a veya meta denmektedir. Geçici nikâha da, ölünceye veya ayrılmayı gerektiren bir sebep meydana gelinceye kadar devam eden müebbed nikâha göre, müddeti kısa olduğu ve kendisinden az yararlanıldığı için müt'a denmiştir. Buna göre geçici nikâha müt'a veya muvakkat nikâh deme arasında hüküm bakımından bir fark olmaması gerekir. Çünkü anlattığımız şekilde müt'a kelimesi, her ikisini de kapsamaktadır.

Şunu da belirtelim ki, on günlüğüne nikâh akdeden bir kimse bu ilişkiyi ya şartına uyarak geçici kılar. Ya da bu şartı iptal ederek nikâhı daimi hâle getirir. Geçici kılması durumunda bu ilişki ihtilafsız olarak müt'a olur. Daimi kılarsa sahih olmaz. Çünkü belirlenmiş olan süre dolduktan sonra ortada akid diye bir şey kalmaz ve kadının üreme organını akidsiz olarak mübah edinemez.

352 Mü'min, 40/39
353 Ahzab, 33/49
354 Bakara, 2/241

Mesela; on ölçek diye bir buğday kümesi satın alan veya buğday sahibine "Senin şu buğday kümenden on ölçek satın aldım" diyen bir kimsenin alım akdi, on ölçek buğday üzerine bağlanmış olur. Kümedeki diğer buğdaylar alım akdinin dışında kalır. Aynı şekilde bir kimse on günlüğüne nikâh akd ederse, on günün sonrasında nikâhı kalmaz. Önceki akde dayanarak on günün sonrasında kadının üreme organından yararlanması caiz olmaz. O nikâhı muvakkat da yapamaz. Çünkü öyle yapması da apaçık müt'a olur. Bu sebeple anılan nikâh akdini bozması gerekir. Bu, "On gün sonra boşamak üzere seninle evleniyorum" demeye benzemez. Böyle bir durumda nikâh geçerli, şart geçersiz olur. Çünkü bu adam nikâhı müebbed olarak akdetmiş, ancak boşamayla sona erdirmeyi şart koşmuştur. Bilindiği gibi bu adam karısını boşamazsa nikâhı baki kalır. Böylece mezkûr nikâh akdinin müebbed bir şekilde kıyıldığı, ancak boşamayla sona erdirilmesinin şart koşulduğu anlaşılmış olmaktadır. Bu şart ise fasiddir. Şartlar nikâhı fasid kılmaz. Bu şart iptal edilir ve nikâh geçerli olur. Bu, on günlüğüne evlenme meselesine benzememektedir. Çünkü on günün sonrasında ortada nikâh akdi diye bir şey kalmamaktadır. Mesela bir adam bir evi on günlüğüne kiralarsa, kira akdi on gün için geçerli olur. On gün sona erince kira akdi de sona erer. On günden sonra evde oturmaya devam ederse, evi gasp etmiş olur. O evde kira akdi olmaksızın oturmuş olur. Kira ödeyerek de oturmaya devam edemez. (Çünkü kiralama akdi yoktur).

Ev sahibi, "Kira akdini on gün sonra feshetmek üzere şu evi sana kiraladım" derse bu, fasid bir kiralama akdi olur. Kiracı ilk on günde de daha sonrasında da o evde oturursa, fasid bir kiralama akdiyle oturmuş olur. Bu durumda ev sahibine ecr-i misil ödemesi gerekir. Nikâh da on günlüğüne akdedilirse, on günün sonrasında nikâh akdi sona ermiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir adam bir kadına, "On günden sonra boş olman şartıyla seninle evlendim" derse, nikâhı muvakkat olur. Çünkü on günlük sürenin geçmesiyle nikâh akdi batıl olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, muvakkat değil, aksine daimi bir nikâhtır. Ancak boşama ile nikâhı sona erdirmiştir. Boşama kelimesinin nikâh akdedilirken söylenmesiyle, sürenin geçmesinden sonra söylenip gerçekleştirilmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü nikâh başta daimi olarak akdedilmiştir. Boşamanın ise gelecek

zamanda gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Bu da akdin muvakkat olmasını gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Sabit bir hak olarak kendilerine ücretlerini verin."[355]

Burada ücret kelimesiyle mehir kastedilmiştir. Mehire bu ayette ücret denmiştir. Çünkü mehir, kadının üreme organının sağladığı yararın bedelidir. Bu ayette geçen ücret kelimesiyle mehrin kastedildiğine şu husus delalet etmektedir:

Yüce Allah, insanın nikâh kıymakla muhsan (iffetli) hâle geleceğini bildirmiştir. Şöyle ki:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"Bunların dışında kalanlar ise iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[356]

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ)

"Öyle ise iffetli yaşamaları ve zina etmemeleri hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin."[357]

Bu ayetlerde nikâh kelimesinin peşinden muhsanlık (iffetli olmak) tan bahsedilmiş ve mehire de ücret denmiştir. Mehir için (فريضة) **"sabit bir hak olarak"** ifadesinin kullanılmış olması, mehri ödemenin vücubunu pekiştirmekte, 'ödenmese de olmaz mı?' gibi bir vehim ve te'vile meydan vermemektedir. Çünkü ayette geçen fariza yani farzlık, vücubun en yüksek mertebesindedir. Doğrusunu Allah bilir.

355 Nisâ, 4/24
356 Nisâ, 4/24
357 Nisâ, 4/25

Mehrin Artırılması

Yüce Allah mehirden bahsettikten sonra şöyle buyurdu:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ)

"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur."[358]

Bu ayette geçen "fariza" kelimesi, mehrin miktarının belirlenmesi demektir. Nitekim miras ve zekât miktarlarının belirlenmesi için de "feraizül mevaris" ve "feraizüs sadakat" ifadesi kullanılmaktadır. Bunu önceki kısımlarda açıklamıştık.

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ)

"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur" ayetiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mehrin miktarını belirledikten sonra biraz indirim yapmak veya ödemeyi ertelemek veya tamamını hibe etme hususunda karşılıklı rıza ile anlaşmanızda size bir günah yoktur."

Bu ayet, mehri artırmanın caizliğine de delalet etmektedir. Zira Yüce Allah (فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ) **"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda..."** buyurmaktadır. Bu da mehrin artırılması, eksiltilmesi, ertelenmesi ve ibra edilmesi hususunda genel bir hüküm ifade etmektedir. Ayet, diğer maddelerden ziyade artırma ile daha çok ilgilidir. Çünkü artırılması iki tarafın rızası şartına bağlanmıştır. İbra edilmesi, eksiltilmesi veya ertelenmesi için erkeğin rızasına ihtiyaç yoktur. Artırılması ise ancak iki tarafın rızasıyla sahih olur. Artırılması iki tarafın razı olması şartına bağlandığına göre bu, ayette kastedilenin artırma olduğuna delalet eder. Ayette kastedilenin sadece ibra, indirim ve erteleme olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü ayetin lafzının genel nitelikte oluşu, bunların tümünün olabileceğine delalet etmektedir. Bir delil

358 Nisâ, 4/24

olmadan ayetin genel hükmü özellenemez. Ayetin genel hükmünü sadece sizin söylediğiniz madde ile sınırlı tutmak, ayetteki iki tarafın rıza gösterip anlaşmasıyla ilgili ifadeyi gereksiz kılar. Ayetin bazı ifadelerini gereksiz hâle getirmek, onu varlığıyla yokluğu aynı olan bir şeyle sınırlı tutmak caiz değildir.

Mehri artırmanın hükmü hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Nikâhtan sonra mehri artırmak caizdir. Artırılan fazlalık, kocanın zifafa girmesi veya ölmesi durumunda kesinleşir. Ama zifaftan önce kadını boşarsa, artırılan fazlalık iptal edilmiş olur. Bu durumda kadına, nikâh akdinde belirlenmiş olan mehrin yarısının verilmesi gerekir."

Züfer b. Hüzeyl ile Şafiî dediler ki: "Artırılan fazlalık, müstakbel bir hibe gibidir. Kadın onu teslim aldığında geçerlilik kazanır. Teslim almazsa geçersiz olur."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Mehri artırmak sahihtir. Koca zifafa girmeden karısını boşarsa, artırdığı fazlalığın yarısını ondan geri ister. Bu fazlalık, kadına hibe ettiği bir mal gibidir. Ona karşı bu mala değer biçilir. Kadın bu fazlalığı teslim almadan koca ölürse, bu fazlalıktan bir şey alamaz. Çünkü bu, teslim alınmamış bir bağıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mehirde artırım yapmanın caizliğine ayetin ne şekilde delalet ettiğini açıklamıştık. Mehirde artırım yapmanın caizliğine delalet eden hususlardan biri de nikâh akdinin karı kocanın mülkiyetinde olmasıdır. Bunun da delili şudur: Erkeğin kadına, üreme organı üzerine hulu' yapması ve kadından hulu' bedeli almasının caiz olmasıdır. Her ikisi de üreme organı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahiptirler. Nikâh akdi ikisinin mülkiyetinde olduğuna göre, nikâh akdi yapılırken mehri artırmaları caiz olduğu gibi, nikâh akdinden sonra da mehri artırmalarının caiz olması gerekir. Çünkü bir şeyin mülkiyetine sahip olmak, o şeyde tasarrufta bulunma yetkisine sahip olmaktır. Dolayısıyla nikâh akdinde de tasarrufta bulunmaları caizdir. Mehirde artırım yapmanın ca-

izliğine delalet eden hususlardan biri de, kadının fazlalığı teslim alması durumunda yapılan bu artırım işleminin geçerli olacağı hükmü üzerinde fukahanın ittifak etmiş olmasıdır. Teslim aldıktan sonra bu fazlalık ya Züfer ile Şafiî'nin dediği gibi, müstakbel bir hibe olur ya da dediğimiz gibi, nikâh akdine eklenen mehir fazlalığı olur. Müstakbel bir hibe olması caiz değildir. Çünkü karı koca, hibe diyerek bu artırımda bulunma işine girmediler. Aksine bunu nikâh akdinin bir eklentisi olarak üreme organının bedeli şeklinde artırdılar. Kendileri için yapmadıkları bir akdin yükümlülüğü altına onları sokmamız doğru değildir. Zira Yüce Allah, (أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"**[359] buyurmuştur.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ)

"Müslümanlar, şartlarına bağlıdırlar."[360]

Karı koca kendi haklarında bir akid yaptıklarında onları başka bir akdin yükümlülüğü altına sokmamız, yukarıda geçen ayet ve hadisin zahir hükmü gereğince caiz olmaz. Çünkü ayet, başka akidlerin değil, kişinin kendi yaptığı akdin gereğini ifa etmesinin vacip olmasını gerektirmektedir. Çünkü kişiyi başka bir akdin yükümlülüğü altına sokmak, kendi yaptığı akdin gereğini yerine getirmesi sayılmaz.

"Müslümanlar, şartlarına bağlıdırlar" hadisi de anlaşmalardaki şartlara uyulmasını gerektirmektedir. Akiddeki şartı kaldırıp kişiyi başka bir yükümlülüğün altına sokmak, şartın gereğini yapmak değildir. Yukarıdaki ayet ve hadis, muhalifimizin görüşünün batıl olduğunu iki bakımdan ispatlamaktadır. Şöyle ki:

1-Mezkûr ayet ve hadisin genel manası akidlerin ve şartların gereğini yapmayı icab ettirmektedir.

---

359 Mâide, 1/5
360 Buhari, İcare, 15

2-Mezkûr ayet ve hadisin genel manası, karı kocayı kendi akidleri dışındaki bir akdin veya şartın yükümlülüğü altına sokmanın caiz olmayacağı hükmünü içermektedir. Mehirdeki artırımın kadın tarafından teslim alındıktan sonra hibe olarak kabul edilmesi batıl, ama kadın tarafından da teslim alınmakla onun sahih bir mülkü olması şuna delalet eder: Kadın, hibe olarak değil de artırılan mehir olarak o fazlalığa mâlik olmuştur.

Mehirde yapılan artırımın hibe sayılmasının caiz olmayacağına delalet eden hususlardan biri de şudur: Mehir artırılır da artırılan kısım kadın tarafından teslim alınırsa, artık gerektiğinde kadın tarafından tazmin edilmesi gereken bir mal hâline gelir. Çünkü bu, kadının üreme organının bedelidir. Artırılan kısım hibe sayılırsa, kadın tarafından tazmin edilmesi gereken bir mal hâline gelmez. Bu bir fazlalık olursa, gerdek öncesi boşama sebebiyle sakıt olur, artık kadına ödenmesi gerekmez. Ama hibe sayılırsa, boşama, onun kadına ödenmesini etkilemez. Karı koca tazminat gerektiren bir akid yaparlarsa, onları tazminat gerektirmeyen bir akdin yükümlülüğü altına sokmamız caiz olmaz. Mesela bir alışveriş akdi yaparlarsa, onları hibe akdinin yükümlülüğü altına sokmak caiz olmaz veya bir ikale (alışverişten cayma) akdi yapsalar, onları müstakbel bir satış akdinin yükümlülüğü altına altına sokmak caiz olmaz. Bu da mehir artırma akdiyle, hibe akdi yapılmış olduğunu varsaymanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Yaptıkları iş hibe akdi olmadığına ve kadının aldığı fazlalığı mülk edinmesi sahih olduğuna göre kadının aldığı mal, üreme organının bedeli olarak akde eklenen bir mehir artırımıdır.

Mâlik'in bu fazlalığı hibe sayması ve sonra "Koca, karısını zifaftan önce boşarsa, kadın bu fazlalığın yarısını almak üzere kocaya başvurur" demesi tutarlı bir ifade değildir. Çünkü bu fazlalık hibe olursa, bunun nikâh akdi ve mehir ile alakası olmaz. Gerdek öncesi boşamanın da, onun yarısını geri almada bir etkisi olmaz. Eğer mehirde bir artırma ise o zaman ölüm sebebiyle geçersiz hâle gelmemesi gerekir. Ancak mezhebimizin fakihleri dediler ki: Adam zifafa girmeden önce karısını boşarsa, mehirde yapılan artırımın tamamı geçersiz hâle gelir. Çünkü bu fazlalık, nikâh akdi yapılırken mevcut değildi. Daha sonra ona eklendi. Fazlalığın geçerliliği koruyabilmesi de nikâh akdinin sağlam bir şekilde devam etmesine ya da eşlerin zifafa girmelerine bağlıdır. Aynı şekilde alım satım akdinde de faz-

lalık, akdin geçerliliği devam ettiği sürece akde eklenebilir. Akid geçersiz olunca fazlalık da geçersiz hâle gelir. Mehirde artırılan fazlalık da böyledir.

Gerdek Öncesi Boşamayla Mehr-i Müsemmanın Tamamı İptal Olur. Ancak Müt'a Olarak Mehr-i Müsemmanın Yarısı Verilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nikâh akdi esnasında belirlenen mehrin bir kısmı, gerdek öncesi boşamayla iptal olur. Mehire eklenen fazlalığın da böyle olması gerekmez mi? Çünkü bu artırma sahih olup mehire eklenince, nikâh akdi esnasında mevcut olan mehrin aslı gibi olur. Yani fazlalık olan kısım ile asıl kısım arasında fark olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre nikâh akdi esnasında belirlenen mehir, gerdek öncesi boşama sebebiyle tamamen iptal olur. Çünkü mehrin belirlendiği akid iptal olmuştur. Bu tıpkı satın alınan malın, müşteri tarafından teslim alınmasından önce telef olması gibidir. Bu durumda kadına müstakbelde mehrin yarısı müt'a gibi verilir.

Nikâh akdi esnasında mehrini belirlediği karısını gerdekten önce boşayan kişi hakkında İbrahim En-Nehai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Belirlenen mehrin/mehr-i müsemmanın yarısı, kadının müt'asıdır."

Ebu'l Hasan el-Kerhi de böyle derdi.

Bu anlamda bir erkeğin karısını gerdekten önce boşadığına iki kişi şahitlik eder de, erkek bunu inkâr eder ve sonra şahitler de şahitliklerinden rücu ederlerse, bu şahitler hakkında fakihler şöyle demişlerdir: "Bu şahitler, karısına ödemekle yükümlü olduğu yarı mehri tazminat olarak kocaya vermek mecburiyetindedirler."

Çünkü gerdek öncesi boşama belirlenmiş olan mehrin tamamını düşürür. Kadına vermek gereken yarı mehir, şahitlerin şehadeti sebebiyle kocanın üzerine yazılan yeni bir borç gibidir. Buna göre nikâh akdinde belirlenmiş olan mehrin ve daha sonra bu mehre eklenen fazlalığın, gerdek öncesi boşama sebebiyle sakıt olma bakımndan hükümlerinin farklı olmaması gerekir.

Buna şöyle bir itiraz gelebilir: "Bu te'viliniz, şu ayete muhalefete yol açabilir:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[361]

Oysa siz, gerdek öncesi boşama sebebiyle mehrin tamamının düşeceğini ve yeni bir borç olarak kadına mehrin yarısının verilmesi gerektiğini söylemiştiniz."

Bu itirazı yapanlara şöyle cevap verilebilir: Ayette gerdek öncesi boşama sebebiyle verilecek olan yarı mehrin, yeni bir borç statüsünde sayılmasını reddeden bir hüküm yoktur. Ayette ancak herhangi bir şartla kayıtlı olmaksızın mehr-i müsemmanın yarısının verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Biz de mehr-i müsemmanın yarısının kadına verilmesi gerektiğini söylemekteyiz. Yarı mehrin yeni bir borç gibi, müt'a şeklinde kadına verilmesi gerektiğini söylememizde ayete muhalefet söz konusu değildir.

Gerdek öncesi boşamanın, mehre eklenen fazlalığın tamamını düşürdüğüne delalet eden hususlardan biri şudur: Biz biliyoruz ki, nikâh akdi esnasında kadın için mehir belirlenmemişse, kadına mehr-i misil verilmesi gerekir. Çünkü bedel ödemeksizin kadının üreme organına sahip olmak caiz değildir. Sonra gerdek öncesi boşama meydana gelirse mehr-i mislin tamamı düşer. Ödenmesi gerekmez. Çünkü bu mehir, nikâh akdi esnasında belirlenmiş değildir. Nikâh akdinden sonra mehre eklenen fazlalık da böyledir. Bu fazlalık nikâh akdinde belirlenmediği için, gerdek öncesi boşama sebebiyle düşmesi gerekir. Her ne kadar akde eklenmesi sebebiyle ödenmesi vacip olmuştuysa da boşama sebebiyle düşer. Doğrusunu Allah bilir.

---

361 Bakara, 2/237

Cariyelerin Nikâhlanması

Bir hükmün bir şeye tahsis edildiğinin ifade edilmesi, o hükmün başka şeylerde geçerli olmayacağı anlamına gelmez. *(Usûl Kaidesi)*

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ)

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın."[362]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, hür ve mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetirilememesi durumunda, mü'min cariyelerle evlenmeyi mübah kılmaktadır. Zira ayette geçen "muhsanat" kelimesiyle hür kadınların kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Bu ayette hür ve mü'min kadınlarla evlenemeyenlerin mü'min cariyelerden başkalarıyla evlenmelerini yasaklayan bir ifade yoktur. Çünkü mü'min cariyelerle evlenmenin mübah olduğunu söyleyerek özel bir hüküm koymak, onların dışındaki kadınlarla evlenmenin caiz olmadığı anlamına gelmez. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ)

"Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin."[363]

Bu, yoksulluk korkusu ortadan kalkınca çocuklarınızı öldürebilirsiniz anlamına gelmez.

(لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً)

"Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin."[364]

362 Nisâ, 4/25
363 İsrâ, 17/31
364 Âl-i İmrân, 3/130

Bu, kat kat olmadığı zaman faiz yemenin mübah olacağı anlamına gelmez.

(وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۙ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِه)

"Kim, hakkında hiçbir delili olmadığı hâlde Allah ile birlikte başka bir ilâha taparsa,"[365]

Bu, Allah ile birlikte başka bir ilâhın olabileceğine dair bir delile herhangi bir kimsenin sahip olabileceği anlamına gelmez. Bunu usûlu'l fıkh kitabımızda açıklamış bulunmaktayız. Şu hâlde (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا) **"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse..."** ayeti, hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin sadece mü'min cariyelerle evlenmesinin mübah olacağı anlamına gelmez. Ayette, hür kadınlarla evlenmeye güç bulanların evlenmelerinin mübahlığına veya yasaklığına dair herhangi bir delil yoktur.

(طَوْل) kelimesinin manası üzerinde selef uleması ihtilaf etmişlerdir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade ve Süddi'nin, bu kelimenin zenginlik manasına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Atâ, Cabir b. Zeyd ve İbrahim'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Adam zengin de olsa gönlü cariyeye meyleder ve evlenmediği takdirde onunla zina edeceğinden korkarsa, cariye ile evlenebilir."

Bunlara göre burada (طَوْل) kelimesi, kişinin gönlünün cariyeye meyletmesi, tutku derecesinde onu sevmesi, hür bir kadınla evlense bile gönlünün ondan kopmaması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda o kişinin cariyeyle evlenmesini mübah görmüşlerdir. (طَوْل) kelimesi zenginlik ve güç manasına gelebileceği gibi lütuf sahibi manasına da gelebilir.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ)

"Azabı ağır olan, lütuf sahibi..."[366]

---

365 Mü'minun, 23/117

366 Mü'min, 40/3

Ayette geçen (ذِي الطَّوْلِ)'in lütuf sahibi, güç sahibi manasına gelebileceği söylenmiştir. Lütuf ve zenginlik, mana bakımından birbirine yakın kelimelerdir. Ayette geçen (ذِي الطَّوْلِ)'in, zenginlik ve güç anlamına gelmesi muhtemel olduğu gibi, lütuf ve bolluk manasına gelmesi de muhtemeldir. Manası zenginlik olursa, iki şeye ihtimali olur: Biri, hür bir kadını nikâhına almış olmakla kendisi için bir zenginlik meydana gelmiş olmasıdır. Diğeri de mali bakımdan zengin olması ve hür bir kadınla evlenme gücüne sahip olmasıdır. Bu kelime eğer lütuf manasına ise bununla zenginlik kastedilmiştir. Çünkü lütuf bunu gerektirir. Bir de hür bir kadınla evlenmiş ve cariyeden yüz çevirmiş olduğundan ötürü kalbi ferahlar. Ama kalbi bundan ferahlamaz ve gönlünün takıldığı cariye ile evlenmediği takdirde onunla zina yapmaktan korkarsa; Atâ, Cabir b. Zeyd ve İbrahim'den rivayet edilen görüşe göre varlıklı da olsa cariye ile evlenebilir.

Mezkûr ayetin bütün bu manalara gelme ihtimali vardır. Ancak selef uleması bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

İbn Abbas, Cabir, Said b. Cübeyr, Şa'bî ve Mekhul'dan rivayet edilen görüşe göre, hür ve mü'mine kadınla evlenmeye gücü olmayan kimse cariye ile evlenebilir.

Mesruk ile Şa'bî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Cariye nikâhlamak; leş, kan ve domuz eti gibi haram olup, ancak zaruret durumundaki kimseye helâl olur."

Hz. Ali, Ebu Cafer, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Said b. Müseyyeb'den gelen bir rivayete, İbrahim ile Hasan'dan gelen bir rivayete göre bunlar ve Zühri şöyle demişlerdir: "Bir erkek varlıklı da olsa cariye ile evlenebilir."

Atâ ve Cabir b. Zeyd'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kendisiyle evlenmediği takdirde cariye ile zina edeceğinden korkan bir kimsenin cariye ile evlenmesi caizdir."

Atâ'nın, "Cariyeyi hür kadının üzerine kuma olarak getirmek caizdir" dediği rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, "Köle dışında bir kimsenin hür kadın üzerine cariyeyi kuma olarak getirmesi caiz olmaz" dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer, Hz. Ali, Said b. Müseyyeb ve Mekhul ile diğer bazı fukaha dediler ki: "Hür kadın üzerine cariye kuma olarak getirilemez."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Adamın cariyeden çocuğu doğmuş ise o cariyeyi hür kadının üzerine kuma olarak getirebilir. Aynı nikâh akdiyle bir hür kadın ve bir de cariye ile evlenen kimsenin her iki eşinin de nikâhı geçersizdir."

İbn Abbas ve Mesruk dediler ki: "Hür bir kadınla evlenen kimsenin cariye karısı kendiliğinden boş olur."

Bir rivayete göre İbrahim en-Nehai şöyle demiştir: "Hür bir kadınla evlenen kimsenin cariye karısı kendiliğinden boş olur. Ancak cariyeden doğan çocuğu varsa, boş olmaz."

Şa'bi dedi ki: "Cariye ile evli olan kimse, hür kadınla evlenme gücünü bulduğunda cariyenin nikâhı geçersiz olur."

Mâlik'in bildirdiğine göre Yahya b. Said, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür kadın kendisi istemedikçe cariyenin onun üzerine kuma olarak getirilmesi caiz olmaz. Kocası hür kadına iki, cariyeye ise bir gün tahsis edip yanlarında kalır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, Mâlik'in, hür kadın razı olmadıkça cariyenin onun üzerine kuma olarak getirilemeyeceği görüşünde olduğuna delalet etmektedir.

[Cariyelerle Kimin Evlenebileceği]

Fakihler, kimin cariyelerle evlenebileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir:

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Kişi, birden fazla cariye ile evlenemez" dediği rivayet edilmiştir.

İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Zühri dediler ki: "Kişi dilerse dört cariye ile aynı zamanda evli olabilir."

Selef uleması cariyelerin nikâhlanması konusunda bu farklı görüşleri ortaya koyarak ihtilaf ettikleri gibi, büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Hür kadınla evli olmayan bir adam, hür kadınla evlenme gücüne sahip olsa bile bir cariye ile evlenebilir. Ama hür kadınla evli olan kimse, cariye ile evlenemez."

Süfyan-ı Sevri dedi ki: "Cariye ile evlenmediği takdirde onunla zina yapacağından korkan kimsenin -kendisi varlıklı da olsa- o cariye ile evlenmesinde bir sakınca yoktur."

Mâlik, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Ayette geçen (طَوْل) kelimesi, mal anlamına gelmektedir. Hür kadınla evlenebilecek kadar mala sahip olan kimse, cariye ile evlenemez. O kadar mala sahip olmasa bile, günaha girmekten korkmadıkça yine cariye ile evlenemez."

Mezhebimizin fakihleri ile Sevri, Evzai ve Şafiî, hür kadınla evli olan kimsenin cariye ile evlenemeyeceği hususunda görüş birliği ettiler. Hür kadının, cariye ile evlenmesi hususunda kocasına izin vermesiyle vermemesi arasında hüküm bakımından bir fark olmayacağını da söylediler.

İbn Vehb, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini nakletti: "Hür kadınla evli olan erkeğin cariye ile evlenmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bu durumda hür kadın, evliliği devam ettirip ettirmemekte muhayyer olur.

İbn Kasım Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini nakletti: "Hür kadınla evli olan erkeğin cariye ile evlenmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bu durumda hür kadın ile erkeği birbirinden ayırmak gerektiği görüşündeyim."

Lâkin Mâlik daha sonra bu görüşünden vazgeçmiş ve şöyle demiştir: "Hür kadın muhayyer olur. Dilerse evliliği devam ettirir, dilerse kocasından ayrılır."

İbn Kasım, Mâlik'e, "Hür kadınla evlenme gücüne sahip olan bir erkeğin cariye ile evlenmesinin hükmü nedir?" diye sorulduğunda, "Cariye

ile kocasını birbirinden ayırmak gerekir" diye cevap verdi. "Adam, kendisiyle evlenmediği takdirde o cariye ile zina ederek günaha girmekten korkuyorsa ne olacak?" diye sormaları üzerine de, "O zaman kırbaçlanır!" dedi. Ancak daha sonra bu fetvasını hafifletti.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Köle, evli olduğu hür kadının üzerine bir cariyeyi kuma olarak getirirse, hür karısı muhayyer olmaz. Çünkü o, kendisinin kadınlarındandır."

Osman el-Betti dedi ki: "Hür kadınla evli olan erkeğin, hür karısı üzerine cariyeyi kuma olarak getirmesinde sakınca yoktur."

Hür kadınla evli olmayan ancak böyle bir kadınla evlenmeye gücü olan kimsenin, cariye ile evlenmesinin caiz oluşunun delili şu ayet-i kerimedir:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."[367]

Bu ayet, hür kadınla evlenme gücüne sahip olan kimsenin cariye ile evlenmesinin caizliğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Hür ve cariye ayrımı yapılmaksızın dörde kadar bütün kadınlarla evlenmek mutlak olarak mübahtır.

2-Ayetin devamında Yüce Allah (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"veya sahip olduğunuz (cariyeler)"** buyurmaktadır. Bilindiği gibi bu ifade yalnız başına tam bir mana ifade etmemektedir. Bu ibarede takdir edilmiş gizli bir kelimenin olmasına ihtiyaç vardır. O gizli kelime de ayetin baş tarafında açıkça geçen nikâh akdidir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Size helal olan kadınları

367 Nisâ, 4/3

veya elinizin altında bulunan cariyeleri nikâhlayın. Bu ayette nikâh akdi yerine nikâhsız bir cinsel ilişkiyi gizleyip takdir etmek, yani cariyelerle nikâhsız olarak cinsel ilişkide bulunulabileceği manasını çıkarmak doğru olmaz. Çünkü ayetten buna işaret eden bir şey bulunmamaktadır. Netice itibariyle bu ayetten anlaşılıyor ki kişi, hür veya cariye ile evlenme muhayyerliğine sahiptir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Size helâl olan kadınları nikâhlayın"** ayetindeki mübahlık şarta bağlanmıştır. O da, evlenilecek olan kadının evlenecek olan erkeğe helâl olmasıdır. Yani bu ayet, kendisiyle evlenilecek olan kadını nikâhlamanın caiz olması için kişiye helal kadınlardan olması gerektiğine delalet etmektedir. Böyle olunca da açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ayet gibi olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen (مَا طَابَ لَكُمْ) ibaresinin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-"Beğendiğiniz ve hoşunuza giden kadınları nikâhlayın."

Bu durumda ayet, evlenecek olan erkeğe muhayyerlik hakkı tanımaktadır. Tıpkı şu örneklerde olduğu gibi: Bir kişi bir başkasına, "Hoşuna gittiği sürece bu evde otur."veya "Bu yemekten iştahın çektiği kadar ye" demesi gibi. Bu örneklerde kişiye, yapmak istediği işler hakkında muhayyerlik tanınmaktadır.

2-(مَا طَابَ لَكُمْ) ibaresinin muhtemel olan ikinci manası ise "Size helal olan kadınlarla evlenin" şeklindedir.

Ayette kastedilen eğer birinci mana ise o mana ile tanınan muhayyerlik, kişiyi dilediği kadınla evlenme seçeneğine sahip kılar. Bu da hür ve cariye bütün kadınlarla evlenilebileceğine ilişkin genel bir hükümdür. Şayet kastedilen mana "Size helal olan kadınlarla evlenin" şeklinde ise bu ibarenin devamında, kendileriyle evlenmenin helal olduğu kadınlar hakkında bir açıklama gelmektedir. Şöyle ki: (مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"İkişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o**

kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."

Bu açıklamadan sonra bu ayet mücmellikten çıkıp genel hüküm ifade eden bir ayet niteliğine sahip hâle gelmiştir. Hangi halde olunursa olunsun, genel hüküm ifade eden ayetin hükmünü uygulamak gerekir. Bu ayetin hem genelliğe hem de mücmelliğe birlikte ihtimali olursa, delil olarak kullanılması mümkün olduğu için, genellik ifade eden manasına yorumlamak daha uygun olur. Lafzın hükmünü bir şekilde uygulamak mümkün olursa, uygulamamız gerekir.

Buna şu ayet delalet etmektedir:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[368]

Bu ayet, hür ve cariye kadınlar hakkında genel hüküm ifade etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."[369]

Ayette geçen ihsân yani muhsanlık, İslamiyet ve nikâh akdi manasına gelen bir kelimedir. Buna (فَاِذَٓا اُحْصِنَّ)[370] kavl-i celili de delalet etmektedir.

368 Nisâ, 4/24
369 Mâide, 5/5
370 Nisâ, 4/25

Bazı selef âlimlerinin buna "Müslüman olduktan sonra" manasını verdikleri, bazısının da "evlendikten sonra" manasını verdikleri rivayet edilmiştir. Bilindiği gibi burada bu ifadeyle evlenme manası kastedilmemiştir. Öyleyse bununla iffetli olma manasının kastedildiği sabit olmuştur. Bu da hür ve cariye kadınlar hakkında genel bir hüküm ifade eder.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar size helâldir" ifadesi de ehli kitaptan olan cariyelerle evlenilebileceğine dair genel bir hükümdür. Bu hükme şu ayet de delalet etmektedir:

(وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ)

"Sizden bekâr olanlarla, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin."[371]

Bu ayetin hükmü de genel nitelikte olup, hür kadınlarla evlenmek caiz olduğu gibi cariyelerle de evlenmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ)

"Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır."[372]

Bu ayetin sadece hür ve müşrik bir kadınla evlenmeye gücü yeten kimseye hitap etmesi imkânsızdır. Hür ve müşrik bir kadınla evlenme gücü olanın, hür ve Müslüman bir kadınla da evlenme gücüne sahip olması gerekir. Bu da hür ve Müslüman bir kadınla evlenme gücü olan bir kimsenin, cariye ile evlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Aynı zamanda hür ve müşrik bir kadınla evlenme gücü olan kimsenin de cariye ile evlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

371 Nûr, 32/24
372 Bakara, 2/221

Mantıkî yoldan buna delalet eden bir husus da şudur: Bir erkeğin bir kadınla evlenme gücüne sahip olması, o erkeğin başka bir kadınla evlenmesini haram kılmaz. Bir erkeğin bir kızla evlenme gücüne sahip olması, o erkeğin o kızın annesi ile evlenmesini haram kılmaz. Bir erkeğin bir kadınla evlenme gücüne sahip olması, o kadının kız kardeşiyle evlenmesini haram kılmaz. Buna göre bir erkeğin hür bir kadınla evlenme gücüne sahip olması, o erkeğin cariye ile evlenmesini haram kılmaması gerekir. Hatta cariye ile evlenmek, iki kız kardeş veya anne ve kızıyla evlenmekten daha kolaydır. Bunun delili de, hür kadınla cariyenin aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmesinin büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin tamamına göre caiz olması ama anne ile kızının ve iki kız kardeşin aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmesinin caiz olmamasıdır. Hüküm bakımından daha ağır olan bir kızla evlenme imkânına sahip olmak, o kızın hür olan annesiyle ve cariye ile evlenmeye mani olmadığına göre, hür kadınla evlenme imkânına sahip olmanın da, cariye ile evlenmeye olumsuz etki yapmaması ve engel olmaması gerekir.

Bu görüşe muhalefet eden kimseler, şu ayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının

yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir."[373]

Bu ayeti delil olarak ileri sürenler derler ki: "Ayet-i kerime, cariyelerle evlenmenin mübahlığını, hür kadınlarla evlenme gücünden yoksun olma ve cariye ile evlenilmezse günaha girmekten korkma şartına bağlamıştır. Bu iki şart mevcut olmadıkça cariye ile evlenmek caiz olmaz. Bu ayet, cariyeyle evlenmenin hükmünü açıkladığı için, sizin okuyup delil olarak ileri sürdüğünüz ayetleri delil olmaktan çıkarmaktadır."

Bunlara cevaben şöyle denilebilir: Bu ayette, hür kadınla evlenme gücüne sahip olan bir kimsenin cariye ile evlenmesinin caiz olamayacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Sadece hür kadınla evlenme gücüne sahip olamama durumunda cariye ile evlenmenin mübah olacağı bildirilmektedir. Okuduğumuz diğer ayetler ise her durumda cariye ile evlenmenin mübah olmasını gerektirmektedirler. O ayetlerden hiçbirinde diğerinin hükmünü tahsis eden/özelleyen bir ifade yoktur. Çünkü hepsi, mübahlık hükmü için varid olmuş ayetlerdir. Onların hiçbirinde yasaklayıcı bir ifade yoktur. Dolayısıyla "Şu ayet diğerinin hükmünü tahsis etmektedir" demek caiz olmaz. Hepsi aynı hüküm için varid olmuşlardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Bu, şu ayete benzemektedir:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاۤسَّاۚ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتّ۪ينَ مِسْك۪ينًا)

"Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır."[374]

Bu ayet, şıklardan bir önceki yapılabileceği zaman onu atlayıp bir sonrakini yapmanın caiz olmamasını gerektirmektedir.

373 Nisâ, 4/25
374 Mücadele, 4/58

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin evvelinde yapılması farz olanın, köle azad etmek olduğu bildirilmiştir. Bu da farzın, başka bir şey değil de köle azad etmek olmasını gerektirmektedir. Kölenin bulunamaması durumunda farzı oruç tutmaya naklettiği için, köle bulamama durumunda kefaret olarak oruç tutmaktan başka bir şeyin yeterli olmaması gerekir.

(فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتّينَ مِسْكِينًا)

"Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır" buyrulduğu için kefaretin hükmü, ayetteki sıra çerçevesinde anlatılanlarla sınırlı kalmaktadır. Sizin nezdinizde cariyelerle evlenmeyi haram kılan bir ayet bulunmamaktadır. Hatta cariyelerle evlenmenin hangi durumda ve hangi şartlarla mübah olduğunu söylediğinizde, o durumda olunmadıkça ve o şartlar gerçekleşmedikçe cariyelerle evlenmek mübah olmaz. Aksine cariyelerle evlenmenin mübahlığına dair varid olan diğer ayetlerde hür kadınlarla cariyeler arasında bir ayrım yapılmamaktadır. Şu hâlde (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse…"** ayetinde, hür kadınlarla evlenme gücüne sahip olma durumunda cariyelerle evlenmeyi haram kılan bir ifade bulunmamaktadır.

İsmail b. İshak bu ayeti zikredip selef ulemasının bu ayet üzerindeki farklı görüşlerini ve mezhebimiz fakihlerinin de hür kadınla evlenme gücü olan bir kimsenin cariye ile evlenmesini caiz gördüklerini naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu, fasidliği sınırı aşan ve te'vile ihtimali olmayan bir sözdür. Çünkü bu, mübah kılındığı cihet dışında Kitap ile haram kılınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Te'vile ihtimali olmayan" ifadesi, icmaya aykırıdır. Çünkü sahabiler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Onların sözlerini nakletmiştik. Eğer mevzuyu uzatma korkusu olmasaydı, burada o sözlerin senedlerini de naklederdik. Te'vile ihtimali olmasaydı selef ulemasından bu görüşte olanlar böyle demezlerdi. (Yani hür kadınla evlenme gücü olan kimse, cariye ile evlenebilir, demezlerdi). Çünkü hiçbir kimsenin ayeti, taşıma ihtimali olmayan bir manaya yorumlaması ve te'vil

etmesi caiz değildir. Bu konudaki ihtilaf selef uleması arasında da cereyan etmiş ancak hiçbiri diğerini görüş ve söylemlerinden ötürü kınamamıştır. Eğer bu söylediğimiz şey, ayetin muhtemel manaları arasında olmasaydı ve ayetin bu şekilde te'vil edilmesi mümkün olmasaydı, karşı görüşte olanlar böyle diyenleri reddeder ve kınarlardı. Bu görüş selef uleması arasında meşhur olduğuna, bu görüşte olanlar kınanmadıklarına göre demek ki, bu ayet üzerinde ictihad edilebileceği konusunda icma etmişler, ayetin bu şekildeki bir te'vile de muhtemel olduğunu kabul etmişlerdir. Bu anlattıklarımızdan anlaşılıyor ki, İsmail b. İshak'ın ayeti bu şekilde te'vil etmeye karşı çıkması doğru değildir.

İsmail b. İshak'ın "Bu, mübah kılındığı cihet dışında Kitap ile haram kılınmıştır" ifadesine gelince böyle demekle o, hür kadınla evlenme gücüne sahip olan kimsenin cariye ile evlenmesinin haramlığını ya nassa ya da başka bir delile dayandırmış olmalıdır. Eğer bu konuda nass bulunduğunu iddia ederse, o nassı okuyup ortaya koyması istenir ki bunu yapabilmesine imkân yoktur. Yok eğer bu konuda başka bir delili bulunduğunu iddia ederse, o delili göstermesi istenir. Fakat böyle bir delil mevcut değildir. Şu hâlde bu söyledikleri salt bir iddia olarak kalmaktadır. Hasmının sözlerinden de taaccüb etmektedir. Cariyelerle evlenmenin mübahlığını bu duruma ve bu şarta bağlaması, başka durum ve şartlarda onlarla evlenmenin haramlığına delalet eder. Eğer kendisi böyle bir görüşteyse bu delilin de bir delile ihtiyacı olur. Şafiî'den önce onun gibi, böyle bir istidlalde bulunan kimsenin var olduğunu bilmiyoruz. Şayet bu bir delil olsaydı, kendisinden önce sahabiler hadiselerin hükümleriyle ilgili çokça ihtilaflı meseleleri olduğu için, bu ve benzeri meselelerde bununla istidlalde bulunurlardı. O ihtilaflı meselelerde kıyas, ictihad ve diğer delalet çeşitleriyle istidlalde bulundukları gibi, bu şekilde bir istidlalde bulunmaları da mümkün olmasına rağmen bunu yapmadılar. Bu şekilde bir istidlalde bulunmamaları, sahabiler nezdinde bunun hiçbir şey için delil olmadığına delalet etmektedir. Şu halde İsmail b. İshak, "Hür kadınlarla evlenme gücü olan kimsenin cariyelerle evlenmesi Kitap'ta haram kılınmıştır" sözünü teyit eden bir delil bulamadığı gibi, delil şüphesi taşıyan bir şey dahi bulamamıştır.

Davud el-İsbahani'den nakledildiğine göre İsmail b. İshak'a, "Bu konudaki nass nedir?" diye sorulduğunda, "Nass, üzerinde ittifak ettikleri

şeydir" demişti. Kendisine, "Buna göre Kitap'tan üzerinde ihtilaf ettikleri her şey nass değildir" denilince de şöyle cevap vermişti: "Kur'an'ın tamamı nastır." Bunun üzerine kendisine şöyle denilmişti: "Kur'an'ın tamamı nass ise Peygamber Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı neden ihtilaf ettiler?"

Davud el-İsbahani der ki: "Bu soruyu soran, İsmail'e haksızlık etmiştir. Çünkü onun gibisine böyle sorular sorulmaz. Onun bilgisi bu mertebeye yükselememiştir."

Davud'un onun hakkında bu anlattıkları şayet doğruysa bu, hür kadınlarla evlenme imkânı olan kimsenin cariyelerle evlenmesini mübah görenlere itirazda bulunmasıyla bağdaştırılamaz. Zira bir defasında "Nass, üzerinde ittifak ettikleri şeydir" demiş, başka bir defa da "Kur'an'ın tamamı nastır" demişti. Kur'an'da bizim bu söylediklerimize aykırı bir ayet yoktur. Ümmet de bunun aksine ittifak etmiş değildir. Davud'un İsmail hakkında bu anlattıklarında bir zafiyet vardır. O, kendi anlattıkları hakkında emin ve güvenilir değildir. Özellikle de İsmail hakkında söyledikleri tasdik edilemez. Çünkü o, İsmail'i Bağdat'tan sürgün etmiş, onu büyük günahlar işlemiş olmakla itham etmişti. İsmail'in bizim söylediklerimiz karşısında taaccüb etmesinin de sadece şu yönden olabileceğini sanıyorum: O, ayette zikredilen şartlar dışında cariyelerle evlenmenin haramlığına inanıyordu. Biz, usûlu'l fıkh adlı kitabımızda bunun delil olamayacağını uzun uzadıya açıklamış bulunmaktayız.

Söylediklerimizin doğruluğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Günaha girme korkusu ve imkân bulamamak zaruret değildir. Çünkü zaruret, canın telef olmasına yol açan durumdur. Cinsel ilişki yapılamaması, canın telef olmasına yol açmaz. Buna rağmen cinsel ilişkide bulunma amacıyla cariye nikâhlamak mübah kılınmıştır. Zaruret olmadan cariye nikâhlamak caiz olduğuna göre, artık hür kadınla evlenme imkânının olmasıyla olmaması arasında bir fark kalmamaktadır. Zira hür kadınla evlenme imkânını bulamamak, cariye ile evlenebilmek için bir zaruret değildir. Evlensin diye vücut organlarından birinin yok edilmesi veya öldürülmekle tehdit edilmedikçe hiç kimse için zaruretten söz edilemez.

Cariyelerle evlenme mübahlığının zaruret şartına bağlı olmadığına ayetin devamındaki (وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır"**[375] cümlesi delalet etmektedir. İnsanın açlık zarureti dolayısıyla yemek mecburiyetinde kaldığı leş, domuz eti ve benzeri şeyleri yemeyip sabretmesi, kendisi için daha hayırlı olmaz. Çünkü aç iken bunları yemeyip sabreder ve bu yüzden ölürse günahkâr olur.

Şunu da ifade etmeliyiz ki evlenmek farz değildir ki onda zaruret söz konusu olsun. Evlenmenin temeli edep ve mendupluktur. Böyle olunca ve zaruret durumu olmaksızın caiz olduğuna göre aynı şekilde hür kadınla evlenme imkânı varken cariye ile evlenmek caiz olduğu gibi, bu imkân yokken de cariye ile evlenmenin caiz olması gerekir.

Ayetin devamındaki (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ) **"Hepiniz birbirinizdensiniz"** ifadesi hakkında denildi ki bunun manası, "Hepiniz Âdem'densiniz" demektir. Bunu "Hepiniz mü'minsiniz" şeklinde manalandıranlar da olmuştur. Bu da ayette, cariyelerle hür kadınların nikâh hususunda birbirlerine eşit olmalarının kastedildiğine ve üstün tutulmayı gerektiren bir delil olmadıkça cariyelerle hür kadınları eşit tutmak gerektiğine delalet eder.

"Hür kadını nikâhlayan bir kimsenin nikâhlı cariyesi boş olur" ifadesi, mantıkla bağdaşmayan zayıf ve boş bir sözdür. Zira denildiği gibi olsaydı, hür kadınla evlenme imkânının da nikâhlı cariyenin nikâh akdini feshetmesi gerekirdi. Şa'bi'nin de ifade ettiği gibi bu, teyemmümlü kimsenin su bulmasına benzemektedir. Teyemmüm etmiş olan bir kişi suyu bulduğunda, abdest alsa da almasa da teyemmümü bozulur.

Ebu Yusuf'un "Sizden Kimin, Hür Mü'min Kadınlarla Evlenmeye Gücü Yetmezse..." Ayetini Te'vil Etmesi

Rivayet olunduğuna göre Ebu Yusuf, yukarıdaki ayette geçen güç ve imkân sahibi olmamayı hür kadınla evli olmayan kimse anlamında te'vil etmiştir. Güç ve imkân sahibi olmaksa hür kadınla evli olmak demektir. Bu, akla uyan bir te'vildir. Çünkü nikâhında hür kadın bulunmayan bir

375 Nisâ, 4/25

kimse o kadına ulaşamaz, ona sahip olamaz, onunla cinsel ilişkide bulunma gücüne kavuşamaz. Ebu Yusuf'a göre ayette geçen "güç", hür kadınla evlenmiş olup onunla cinsel ilişkide bulunma gücüne sahip olmak demektir. Ayeti bu şekilde te'vil etmek, hür kadınla evlenme gücüne sahip olmak şeklinde te'vil etmekten daha uygundur. Çünkü mali güce sahip olmak, nikâh olmadan hür kadınla cinsel ilişkide bulunma imkânını vermez. Ama hür kadınla cinsel ilişkide bulunma güç ve imkânına sahip olmak, nikâh akdine ulaştıracak olan mali güce sahip olmaktan daha özeldir.

Bizim bu konuda söylediklerimizin doğruluğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Kişinin eşiyle cinsel ilişkide bulunma imkânına sahip olması, başka bir kadınla evlenmesini engellemeye tesir edebilir. Ama kişinin mali güce sahip olmasının böyle bir özelliği bulunduğunu görmemekteyiz. Şu halde mali güce sahip olmanın, cariye ile evlenmeyi engellemede bir payı yoktur. Bu durumda Ebu Yusuf'un mezkûr ayeti hür kadınla cinsel ilişkide bulunma güç ve imkânına sahip olma şeklinde te'vil etmesi, ayeti mali güce sahip olma şeklinde te'vil etmekten daha doğru ve sahihtir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zihar kefareti olarak azad edilmesi gereken kölenin bedeli olan paraya sahip olmak, köleye sahip olmak gibidir. Hür kadının da mehri olacak paraya sahip olmak da onun nikâh akdine sahip olmak gibi değil midir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, birkaç yönden hatalı ve çelişkili bir sözdür. Şöyle ki:

1-Siz hür kadın ile cariyeyi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirecek şekilde nikâh akdetmeyi kastetmediniz ve bunun da mananın doğruluğuna delalet eden bir delil olduğunu söylemediniz. Hasmın bunun dışındaki iddiaları sakıt olmuş durumdadır. Kabul görmemektedir.

2-Bu iddianıza göre bir kadının mehrine sahip olmak, o kadının annesi veya kız kardeşiyle evlenmeye engel olacak şekilde onunla evli olma hükmünde olmayı gerektirir. Böyle bir şey söz konusu olmayacağına göre, sizin söylediklerinizin fasid olduğu anlaşılmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki kefaret için köle azad edilmesi, nikâha benzer bir mesele değildir. Zira kefaret için kölenin azad edilmesi farzdır. Azad edecek

köle bulunduğunda onu azad etmeyip kefaretin başka bir şıkkına yönelmek caiz olmaz. Ama evlenmeye imkân bulduğu halde bir erkeğin evlenmemesi caizdir. Hal böyle olunca kişinin kefaret için azad etmesi gereken kölenin bedeli olan paraya sahip olması, köleye sahip olması gibidir. Çünkü kefaretle yükümlü olan kimsenin köle azad etmesi farzdır. Dolayısıyla o, imkânlar nisbetinde bir köle azad etmekle emrolunmuştur. Ama evlenmek farz değildir. Dolayısıyla mehir verecek kadar mala sahip olan bir kimse evlenmekle yükümlüdür, denemez. Şu halde kişinin mülkiyetinde mehrin mevcut olması, o kişinin bir cariye ile evlenmesine engel teşkil etmez. Dolayısıyla mehre sahip olan kimse mehre sahip olamamış gibidir. Ancak mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kişi, hür karısının üzerine cariye ile evlenemez. Zira Hasan ve Mücahid, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(لاَ تُنْكَحُ الأَمَةُ عَلَى الْحُرَّةِ)

"Hür kadın üzerine cariye nikâhlanmaz."[376]

Eğer yasaklayıcı hadis olmasaydı, hür kadın üzerine cariye ile evlenmek yasak olmazdı. Çünkü Kur'an'da bunun haram olmasını gerektiren bir ayet yoktur. Kıyas da bunun mübah olmasını gerektirmektedir. Lâkin fakihlerimiz bu konuda hadise tabi olmuşlardır. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Ehl-i Kitap Cariye İle Evlenme Bahsi

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehli bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ehl-i kitap cariye ile evlenmenin mekruh olduğu görüşü Hasan, Mücahid, Said b. Abdilaziz, Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebi Meryem'den rivayet edilmiştir. Bu, Sevri'nin de görüşüdür.

---

376 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/285

Diğer bazı fakihlerle birlikte Ebu Meysere, ehl-i kitap cariye ile evlenmenin caiz olduğunu söylemiştir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer de bu görüştedirler.

Ancak Ebu Yusuf'un, efendisi kâfir ise onunla evlenmenin mekruh olmakla birlikte caiz olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. O cariyeden doğacak çocuk, babasının Müslümanlığı sebebiyle Müslüman olduğu halde, annesinin kâfir efendisine köle olmasından hoşlanmadığı için Ebu Yusuf ehl-i kitap cariye ile evlenmeyi mekruh görmüş olabilir. Nitekim Ebu Yusuf, Müslüman kölenin kâfire satılmasını da mekruh görmüştür.

Mâlik, Evzai, Şafiî ve Leys b. Sa'd, ehl-i kitap cariye ile evlenmenin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Ehl-i kitap cariye ile evlenmenin caiz oluşunun delili, önceki bahiste hür kadınla evlenme gücü olan kimselerin cariyelerle evlenmelerinin caizliğine dair zikretmiş olduğumuz ayetlerin genel hükümleridir. Bu ayetler Müslüman cariyelerle evlenmenin mübahlığına delalet ettikleri gibi, ehl-i kitap cariyelerle evlenmenin caizliğine de delalet etmektedirler.

Bu meseleye özel olarak delalet eden delil, Yüce Allah'ın şu kavl-i celilidir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

.**"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar..."** [377]

Cerir'in bildirdiğine göre Leys, Mücahid'in bu ayette geçen "muhsanat" ile iffetli kadınların kastedildiğini söylediğini rivayet etmiştir.

Heşim'in bildirdiğine göre Mutarrif, bu ayette geçen "muhsanat" kelimesi hakkında Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadının muhsan olması; cünüplükten ötürü gusletmesi, üreme organını da zinadan korumasıdır."

---

377 Mâide5/5 ,

Böylece muhsanlığın ehl-i kitap olan kadınları da kapsadığı ispatlanmış olmaktadır. Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Cariye olarak sahip olduklarınız hariç, muhsan (evli) kadınlar da (size haram kılındı)"**[378] ayetinde cariyeleri muhsan kadınlardan istisna etmiştir. İstisna edilmeleri, cariyelerin de muhsan kadınlar kapsamında olduklarına delalet etmektedir. Öyle olmasaydı, cariyeler muhsan kadınlardan istisna edilmezlerdi.

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa..."[379]

Bu ayette ihsân ve muhsanlık, cariyeler hakkında kullanılmıştır.

"Muhsanat" kelimesinin ehl-i kitaptan hür ve cariye kadınlar hakkında kullanıldığı sabit olduğuna ve Yüce Allah da (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar..."** ayetiyle ehl-i kitap olan muhsanat/iffetli kadınlarla evlenmeyi mutlak şekilde mübah kıldığına göre, bu mübahlık ehl-i kitap hür ve cariye kadınlarla evlenme hakkında genel bir izin olmuştur.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"[380] ayetini, ehl-i kitap cariyelerle evlenilemeyeceğine dair bir delil olarak ileri sürenler, ehl-i kitap cariyenin de Allah'a ortak koşanlardan olduğunu söylemektedirler. Ayrıca (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz**

378 Nisâ, 4/24
379 Nisâ, 4/25
380 Bakara, 2/221

mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın"[381] ayetine göre cariyelerin ehl-i kitap olanlarıyla değil, sadece Müslüman olanlarıyla evlenilebilir. Buna göre ehl-i kitap cariyelerle evlenme yasağı olduğu gibi yerinde durmaktadır.

Bu itirazı yapanlara şöyle cevap verilebilir: Allah'a ortak koşanlar anlamındaki müşrikât kelimesi mutlak olarak kullanıldığında sadece putperestleri kapsar, Ehl-i kitabı kapsamaz. Zira (لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ) **"Kitap ehlinden inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar (küfürden) ayrılacak değillerdi"**[382] ayetinde Yüce Allah müşriklerle Ehl-i kitabı birbirinden ayırmış, müşrikleri Ehl-i kitaba atfetmiştir. Bu da, mutlak olarak kullanıldığında müşrik kelimesinin başkalarını değil, sadece puta tapanları kapsadığını, ehl-i kitabı kapsamadığını ispatlamaktadır. Dolayısıyla (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"**[383] ayetine dayanarak ehl-i kitap cariyelerle evlenmenin haram olduğunu söyleyip itirazda bulunmak doğru olmaz.

Şunu da belirtelim ki (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"**[384] ayetinin (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayetinin hükmünü geride bıraktığı hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Çünkü bu fakihler, ehl-i kitaptan olan hür kadınlarla evlenmenin caiz oluşu hükmünde de ihtilaf etmemişlerdir. Bu durumda (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayetindeki yasak, ya hem ehl-i kitap kadınlar hem de putperest olan müşrik kadınlar hakkında genel bir yasaktır. Ya da ehl-i kitap kadınlar dışında sadece putperest müşrik kadınlar hakkındadır. Eğer bu yasak ehl-i kitap kadınlar dışında sadece putperest müşrik kadınlar hakkında ise bize yöneltilen soru düşmüş olur. Çünkü soruda

381 Nisâ, 4/25
382 Beyyine, 98/1
383 Bakara, 2/221
384 Mâide5/5 ,

ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi reddeden bir ifade yoktur. Eğer evlenme yasağı her iki sınıf kadını kapsıyorsa ve bu yasağı ayetin zahirine göre yorumlarsak, şunu bilmeliyiz ki fakihler bu ayetin hüküm itibariyle (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayetinden sonra geldiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü fakihlerin tamamı ,bu ayetin ehl-i kitaptan olan hür kadınlarla evlenmenin caizliğine bir delil olarak kullanılabileceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Hal böyle olunca her iki ayet ya birlikte inmişlerdir ya da ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübah kılınması ,müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklanmasından sonra olmuştur .Ya da müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklanması, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübah kılınmasından sonra olmuştur .Eğer her iki ayet birlikte inmiş ise bunlar ,ehli kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı ve müşrik kadınlarla evlenmeninse haramlığı doğrultusunda birer delil olarak kullanılırlar. Ya da ehli kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığını bildiren ayet, müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayetten sonra inmiştir. Bu durumda yine bu ayet, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığına bir delil olarak kullanılır. Ya da müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayet, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığını bildiren ayetten sonra inmiştir. Eğer böyle ise bu ayet, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı hükmünün peşinden müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılmış olur. Buna göre ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı, her halûkârda geçerli olmaktadır.

Şunu da ifade edelim ki (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayetinin, müşrik kadınlarla evlenmenin haram kılınmasından sonra indiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Zira müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayet, Bakara suresindedir. Ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılan ayet ise Mâide suresindedir .Mâide suresi ise Bakara suresinden sonra inmiştir .Dolayısıyla ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılan ayet ,müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayetin hükmünü geride bırakmaktadır. Tabii eğer "müşrik kelimesi kitabîleri de kapsamına alıyor" denilirse bu böyledir. Şunu belirtmeliyiz ki, ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılan ayet ,onların hür kadınlarıyla cariyelerini birbirinden

ayırmadığına, genel hükmü her iki grubu da kapsadığına göre, ayeti her iki grup kadınla evlenmenin mübahlığı hakkında bir delil olarak kullanmak ve müşrik kadınlarla evlenmenin haramlığını bildiren ayetle buna itiraz etmemek gerekir. Aynı şekilde bu ayetle, ehl-i kitaptan olan hür kadınlarla evlenmeye de itiraz edilmemesi gerekir.

Yüce Allah'ın (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ayetinde mü'min cariyeleri diğerlerinden ayırmasına gelince, önceki meselede de açıkladığımız gibi, hüküm verirken bir şeyden özel olarak söz etmek, sözü edilmeyen diğer şeylerin hükümlerinin farklı olacağına delalet etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayeti, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı hususunda delil olarak ileri sürülemez. Çünkü muhsanlık ,muhtelif manalara gelebilen müşterek bir isimdir. Genellik ifade etmez. Kendi lafzının ifade ettiği mana üzerine cari olur. Mücmel olan bu lafzın hükmü açıklanmaya muhtaçtır. Nass veya icma ile yapılan açıklamaya uyarız. Ayetin hükmü de o açıklamayla sınırlı olur. Hakkında açıklama olmayan ayet mücmelliği üzere kalır ve genel nitelikli bir delil olarak kullanılamaz. Yukarıdaki ayette kastedilenin ehl-i kitap kadınlar olduğuhususunda fakihler ittifak ettiklerine göre ayetin hükmünü, hür ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı hakkında delil olarak kullanabiliriz. Bu ayette ehl-i kitap cariyelerle evlenmenin mübahlığının kastedildiğine dair bir delil bulunmadığı için, bu cariyelerle evlenmenin mübahlığı konusunda başka bir delil bulmaya ihtiyaç duymaktayız.

Bu itirazın sahiplerine şöyle cevap verilebilir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)" ayetinde geçen "muhsanat" kelimesiyle, seleften bir grup ulemaya göre ehl-i kitaptan olan iffetli kadınların kastedildiği riva-

yet edilmiştir. Çünkü muhsanlık kelimesi iffetlilik anlamına gelmektedir. Bundan dolayı "muhsanat" kelimesini genel olarak iffetli kadınlar manasına almak gerekir. Çünkü ihsân kelimesiyle iffetin kastedildiği sabit olmuştur .Ayette ihsân kelimesinin bunun dışındaki manalarının kastedildiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Bütün şartlarının tamamlanmasının bu ihsânın şartı olmadığı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. "Muhsan" denilen ve "muhsan" olduğu hususunda bütün fakihlerin görüş birliği ettiklerini biz de "muhsan" sayarız. Bunların dışındakilerle evlenmeyi mübah sayanların onların muhsanlıklarını ispatlamak için delile ihtiyaçları vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İhsân yani muhsanlık kelimesi hürriyet manasına gelmektedir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)" ayetinde geçen "muhsanat" kelimesiyle, ehl-i kitaptan hür kadınların kastedilmiş olduğu görüşüne siz de karşı çıkmadınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi bu ayette "muhsan" kelimesinin zikredilmesiyle, muhsanlığın şartlarının tamamlanması kastedilmemiştir. Bu durumda, bir kimsenin muhsanlık kelimesini taşıdığı manalardan sadece biri ile sınırlı tutması caiz olmaz. Bu kelimeyi ifade ettiği manaların tümü için genel manasıyla esas almak gerekir. Muhsanlık kelimesi ifade ettiği iffet veya diğer manaları bakımından cariyeyi de kapsadığına göre, bu kelimenin genel manasının kapsamına cariyeyi de almak caiz olur. Muhsanlık kelimesini başka manaları dışında hürriyet manası ile sınırlandırmanız caiz olursa, sizden başkasının bu kelimeyi başka manaları dışında iffet manasıyla sınırlandırması caiz olur. Genel manası doğrultusunda kullanmamız mümkün olduğu halde bu kelimenin hükmünü mücmel hale getirmemiz caiz olmaz. Oysa Yüce Allah, ayet-i kerimede "ihsân" kelimesini cariye hakkında kullanmış ve şöyle buyurmuştur:

(فَاِذَا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[385]

Bazıları bu ayette geçen (فَإِذَا أُحْصِنَّ) fiilinin "Evlendikten sonra" manasına geldiğini söylerken bazıları da "Müslüman olduktan sonra" manasına geldiğini söylemişlerdir. Muhsan kelimesini bu umumi manasında ele almak, fuhuş yapan muhsan cariyelere de had uygulanmasını gerektirir.

Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar..."** buyurmuştur. Böyle buyurmakla muhsanlığın bütün şartlarının gerçekleşmesini kastetmemiş, sadece kadınların iffetli olmalarını kastetmiştir. Başka bir ayette bu kelimeyi kullanmakla Yüce Allah, evli kadınları kastetmiş ve onlarla evlenilmesini haram kılmıştır.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."

Bu ayet, istisna edilen savaş esiri kadınlar dışındaki evli kadınlarla evlenmeyi haram kılan genel bir hüküm ifade etmektedir. Aynı şekilde (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayetinde de "muhsanat" kelimesinin zikredilmiş olması, seleften gelen rivayete göre iffetli kadınların ayetin genel hükmünün kapsamına girmesine engel teşkil etmemektedir.

Ehl-i kitap cariye ile evlenmenin mübahlığına mantıkî bakımdan delalet eden bir delil şudur: Ehl-i kitap cariye ile mülkiyet bağına dayanarak cinsel ilişkide bulunmanın mübahlığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Mülkiyet bağı sebebiyle kendisiyle cinsel ilişkide bulunmak caiz olan her kadınla, hür ve evli olmayan bir kadın ile de nikâh bağı sebebiyle cinsel ilişkide bulunmak caizdir. Bilindiği gibi kişinin mülkiyetindeki Müslüman cariye ile cinsel ilişkide bulunması caiz olduğu gibi, nikâh bağı

385 Nisâ, 4/25

sebebiyle de o cariye ile ilişkide bulunması caizdir. Sütkız kardeş, baldız, oğlun karısı ve üvey anne kişinin mülkiyetindeki birer cariye olsalar bile, bunlarla cinsel ilişkide bulunmak caiz olmadığı gibi nikâhlanmaları durumunda da bunlarla cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Fukahanın tamamı kişinin mülkiyeti altındaki ehl-i kitap cariye ile cinsel ilişkide bulunmasının caiz olduğu hususunda ittifak ettiklerine göre, hür ve bekâr kadını nikâhlar gibi nikâhlayarak da o cariye ile cinsel ilişkide bulunmanın caiz olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ehl-i kitap cariye ile mülkiyet bağı sebebiyle cinsel ilişkide bulunmak caizdir. Ama nikâh bağına dayanarak onunla cinsel ilişkide bulunmak, hür bir kadınla evli kimsenin cariyeyle ilişkide bulunmasının caiz olmayışında olduğu gibi caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattıklarımızı, cariyeyi her durumda nikâhlamanın caizliğine illet kılmadık. Biz bu anlattıklarımızı, başka kadınlarla bir arada olmaksızın cariyeyi yalnız olarak nikâhlamanın caizliğine illet kıldık. Mesela; mülkiyet bağına dayanarak Müslüman bir cariye ile efendisinin cinsel ilişkide bulunması caizdir. Başka kadınlarla bir arada olmaksızın cariyeyi yalnız olarak nikâhlamak da caizdir. Ama adam hür bir kadınla evliyken cariyeyi nikâhlaması caiz olmaz. Çünkü cariyeyi aynı adamın nikâhında hür bir kadınla bir araya getirmek caiz değildir. Nitekim cariyenin kız kardeşiyle evli olan bir kimsenin, cariyeyi kuma olarak kız kardeşinin üzerine nikâhlaması da caiz değildir. Şu halde bizim zikrettiğimiz illetin sahihliği devam etmekte, malulü olan hükümde geçerlidir. Sizin anlattıklarınız bizi bağlamaz. Çünkü bizim zikrettiğimiz illet ,başka kadınla bir arada olmaksızın cariyenin yalnız başına nikâh altına alınmasının caizliği için geçerlidir. Başarı, Allah'tandır.

Efendisinin İzni Alınmadan Cariyeyi Nikâhlamak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin."[386]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, efendisinin izni alınmadan cariyeye kıyılan nikâhın geçersiz olmasını gerektirmektedir .Çünkü yukarıdaki ayet-i kerime- ,cariyeyle evlenmek her ne kadar vacip değilse de- ona kıyılan nikâhın geçerli olması için efendisinden izin alınmasının şart olduğuna delalet etmektedir.

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir:

(مَنْ أَسْلَمَ فَلْيُسَلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ وَأَجَلٍ مَعْلُومٍ)

"Bir kimse selem (ön ödemeli) alış veriş yaparsa; belli ölçekte, belli tartıda, belli vadeye kadar yapsın."[387]

Selem alışverişi yapmak vacip değildir. Ama yapıldığında da hadiste sayılan şartların yerine getirilmesi gerekir. İşte nikâh da böyledir. Nikâh yani evlenmek vacip değildir. Ama cariyeyle evlenmek isteyen bir kimsenin de, cariyenin efendisinden izin almadan evlenmemesi gerekir. Kölenin evlenmesiyle ilgili olarak bu manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizden bir hadis rivayet edilmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ كَانَ عَاهِرًا)

---

386 Nisâ, 4/25

387 Tirmizî, Büyû', 70

"Köle, efendisinden izin almadan evlendiğinde zina etmiş olur."[388]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* , Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ فَهُوَ عَاهِرٌ)

"Bir köle ki efendisinin iznini almadan evlenir, işte o zinakârdır."[389]

Ubeydullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نِكَاحُ الْعَبْدِ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ زِنًا)

"Efendisinin izni olmaksızın kölenin evlenmesi zinadır."[390]

Heşim'in bildirdiğine göre Yunus, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bir kölesi, kendisinden izin almadan evlendi.

İbn Ömer ,köleyi ve evlendiği kadını dövüp ikisini birbirinden ayırdı. Kölenin verdiklerini de kadından geri aldı.

Hasan, Said b. Müseyyeb, İbrahim ve Şa'bi dediler ki: "Köle, efendisinden izinsiz evlenirse yetki efendidedir. Dilerse bu evliliği geçerli sayar, dilerse de reddeder.

Atâ dedi ki: "Efendisinin izni olmadan kölenin evlenmesi zina değildir. Ancak böyle yapmakla köle, sünnete aykırı davranmış olur.

Katade, Hallas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Musa'nın bir kölesi, efendisinden izin almadan evlendi. Durum Hz. Osman'a *radıyallahu anh* arz edildi. O da köle ile eşini birbirinden ayırdı. Kölesi, evlendiği

388 İbn Mâce, Nikâh, 43
389 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/534
390 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/534

kadına elli dirhem vermişti. Onları ayırdığında İbn Ömer, kadından otuz dirhem geri aldı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef-i salihinden görüşlerini naklettiğimiz âlimler, efendisinden izin almadan evlenen köleyle eşine had cezası uygulanmayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak İbn Ömer'den gelen bir rivayete göre bu durumdaki köle ile eşine had uygulanır. Belki de İbn Ömer, had olarak değil de tazir olarak onlara değnek cezası uygulanması gerektiğini söylemiştir. Fakat ravi, bunu had cezası zannetmiştir. Hz. Ali ile Hz. Ömer ,iddet beklerken evlenen kadına had uygulanmayacağı hükmünde görüş birliği etmişlerdir. Sahabilerden herhangi birinin onların bu görüşüne muhalefet ettiğini bilmiyoruz. Efendisinin izni olmadan evlenen kölenin suçu, iddet beklerken evlenen kadının suçundan daha hafiftir. Çünkü efendisinden izinsiz evlendikten sonra kölenin evliliğini efendisi onaylarsa, tabiilerin tamamına ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerine göre bu onay geçerli olur. Ama iddet beklerken evlenen kadının nikâhı hiçbir kimse tarafından onaylanamaz ve onaylansa bile hiçbir fakihe göre bu onay geçerli olmaz. Çünkü iddet beklerken kadının evlenmesi, Kur'an nassı ile haram kılınmıştır:

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ)

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın." [391]

Kölenin efendisinin izni olmadan evlenmesinin haram kılınması ise haberi vahid ve aklî delil iledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Efendisinden izin almadan evlenen köle hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَهُوَ عَاهِرٌ) **"İşte o ,zinakârdır"** buyurmuştur. Ayrıca *(وَلِلْعَاهِرِ الحَجَرُ)* ***"Zina edene taşlama cezası vardır"***[392] buyurmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(وَلِلْعَاهِرِ الحَجَرُ)

391 Bakara, 2/235
392 Buhari, Hudud, 26

"Zina edene taşlama cezası vardır" hadisi ile kölenin kastedilmediği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü köle zina ettiğinde recmedilmez. Şu halde ona zinakâr denmiş olması mecazîdir. Köle burada zinakâra benzetilmiştir .Çünkü o ,haram bir cinsel ilişkiye teşebbüs etmiştir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(الْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ، وَالرِّجْلاَنِ تَزْنِيَانِ)

"Gözler zina eder. Ayaklar da zina eder."[393]

Gözlerin ve ayakların zina etmesi mecazîdir. Kölenin de efendisinden izinsiz evlenmesi durumunda zinakâr sayılması mecazîdir. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلاَهُ فَهُوَ عَاهِرٌ) ***"Bir köle ki efendisinin iznini almadan evlenir, işte o zinakârdır"***[394] buyurmuştur.

Bu hadiste evlenmekten bahsedilmiş, cinsel ilişkide bulunmaktan bahsedilmemiştir. Bu durumda evlenmiş olan kölenin zinakâr sayılmayacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mutlak biçimde bu durumda köle için zinakâr ifadesini kullanmış olması, onu zinakâra benzetme açısından mecazen söylenmiştir.

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin" ayeti, hanımın kendi cariyesini evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü (هَلِهِنَّ) kelimesi ile kölelerle cariyelerin efendileri ve hanımları kastedilmiştir. Cariyenin efendi veya hanımının izni olmadan evlenmesinin caiz olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Başkalarının bu konuda verecekleri iznin geçerliliği yoktur. Çünkü efendi; akıllı ergen ve kendi malında yapacağı tasarruflar geçerli olan bir kimsedir. Şafiî, hanımın kendi cariyesini evlendirmesinin geçerli olmayacağını, cariyesini evlendirirken birini kendine vekil tayin etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu, Kitab'ın zahirinin reddettiği bir ifadedir .Zira Yüce Allah ,hanımın kendi cariyesini evlendir-

393 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/134.

394 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/534

mesiyle, hanımın izni üzerine başkalarının evlendirmesi arasında bir ayrım yapmış değildir. Ayet-i kerime, hanımım kendi cariyesini evlendirmesi için başka bir kadına izin vermesinin geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu durumda cariye, hanımının izniyle nikâhlanmış olmaktadır. Ayetin zahiri de efendisinin izniyle evlenmesinin caizliğini gerektirmektedir. Buna göre efendi veya hanımı ,cariyelerini evlendirmesi için bir kadına vekâlet verdiklerinde, bu vekil kadının cariyeyi evlendirmesi caiz olmalıdır. Çünkü ayetin zahiri bunu caiz kılmaktadır. Bunun caiz olmayacağını söyleyenler, herhangi bir delile dayanmadan ayetin genel hükmünü tahsis etmiş olurlar.

Şunu da ifade edelim ki ,hanımın kendi cariyesini evlendirme yetkisi yoksa ,bu iş için başkasını vekil tayin etmesi de caiz olmamalıdır. Çünkü insan, yapmaya yetkili olduğu bir işi yaptırmak için başkasına vekâlet verebilir. Şu halde, hükümleri vekille değil de müvekkil ile alakalı olan akidleri, kendisinin yapması sahih olmayan bir kimsenin bu akdi yapmak üzere başkasını vekil tayin etmesi geçerli olmaz. Ama hükümleri müvekkil ile değil de vekil ile alakalı olan alış veriş ve icar akidleri gibi akidleri, kendisinin yapması sahih olmayan bir kimsenin, başkasına bu akdi yapmak üzere vekâlet vermesi bize göre sahih olur. Ama nikâh akdi için bir kimse vekil tayin edildiğinde bu akdin hükmü vekille değil müvekille ilgili olur. Mesela; nikâh akdi yapmak üzere vekil tayin edilen kimse mehir ödemekle, kadın adına vekil ise üreme organını kocaya teslim etmekle yükümlü olmaz. Kadın eğer nikâh akdi yapma yetkisine sahip olmasa, bu iş için başkasını vekil tayin etmesi de sahih olmaz. Çünkü nikâh akdinin hükümleri vekille alakalı değildir. Nikâh akdinin hükümleri kendisiyle alakalı olduğu ve bu akdi yapmak üzere başkasını vekil tayin etmesi sahih olduğuna göre, demek ki kendisi de nikâh akdini gerçekleştirme yetkisine sahiptir. Bu da hür kadının kendi nikâh akdini gerçekleştirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir .Ama bunun yanı sıra başkasına da vekâlet vermesi caizdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Mehirlerini de güzelce verin."

Bu ayet, miktarı belirlenmiş olsun olmasın, nikâhlanan kadına mehir vermenin vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü mehir vermenin vacipliğinde, mehrin miktarının belirlenmiş olmasıyla belirlenmemiş olması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Ayette geçen (بِالْمَعْرُوفِ) kelimesi, şayet mehir miktarı belirlenmemiş ise kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu kelime içtihada ve galip zanna dayanan, âdet haline gelmiş örfi konularda kullanılır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."[395]

(وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Mehirlerini verin" ayetinin zahiri, kadına mehir verilmesini gerekli kılmaktadır. Cariyenin mehri kendisine değil, efendisine verilir. Çünkü onunla cinsel ilişkide bulunma hakkına sahip olan kişi aslında efendisidir. Ama o bu hakkını nikâhla cariyenin kocasına devretmiştir. Dolayısıyla devrettiği cinsel ilişki hakkının karşılığı olan mehri alma hakkına efendisi sahiptir. Efendisi cariyeyi hizmet için başkasına kiraladığında onun hak ettiği ücreti nasıl ki kendisi alıyorsa, evlendiğinde de cariyenin mehrini efendisi alma hakkına sahip olur. Cariyenin kendisi bir şeye mâlik olmaz ve dolayısıyla mehri almayı da hak etmez.

---

395 Bakara, 2/233

Şu halde (فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ) **"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin"** ayeti iki şekilde manalandırılabilir:

1-Ya efendisinin izin vermesi şartıyla mehrin cariyeye verilmesi kastedilmiştir. Buna göre ayette geçen izin kelimesiyle, cariyenin evlenmesi ve mehrinin kendisine verilmesi için gereken izin kastedilmiştir ki, bu durumda ayetin takdiri manası şöyle olur: **"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin ve yine onların izniyle mehirlerini onlara verin."**

Bu da efendisinin izni olmadan mehrin cariyeye verilmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Mezkûr ayet, kalıp bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ)

"Namuslarını koruyan erkeklerle (namuslarını) koruyan kadınlar..." [396]

Bu ayette erkeklerin namuslarını koruyanlarından bahsedilirken kadınlar için "koruyan kadınlar" denilmiştir. Ama neyi koruyacaklarından bahsedilmemiştir. Ama aslında namuslarını koruyan kadınların kastedildiğini, erkeklerle ilgili cümleden anlamaktayız. Ayetin devamındaki benzer bir cümle de şöyledir:

(وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ)

"Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar..."

Bu cümlede de öncekine benzer bir takdir vardır. Şöyleki: Allah'ı çokça anan erkeklerden söz edildikten sonra "çokça anan kadınlar" denilmiştir. Ama kimi andıklarından bahsedilmemiştir. Erkeklerle ilgili cümlede "Allah" adı geçtiği için "Allah'ı çokça anan kadınlar" ın kastedildiğini anlamaktayız.

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ)

396 Ahzab, 33/35

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin" ayetinden anlaşıldığına göre cariye, kendi başına evlenme yetkisine sahip değildir. Bu hususta efendisi ondan daha yetkilidir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."[397]

Bu ayette Cenab-ı Allah kölenin mal sahibi olamayacağını genel bir ifade ile bildirmiştir. Bu da evlenen cariyenin, kendi mehrini alma ve mülk edinme hakkına sahip olmadığına delalet etmektedir.

2-Ayette (وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"Mehirlerini kendilerine verin"** buyrulmakla efendisine verilmesi kastedildiği halde, mehrin cariyeye verilmesi ifade edilmiş olmaktadır. Örneğin babasının izniyle küçük yaştaki bir kızla veya efendisinin izniyle bir cariyeyle evlenen kimseye "mehirlerini kendilerine ver" denildiğinde, aslında mehrin küçük kızın babasına veya cariyenin efendisine verilmesi kastedilir. Yetime borçlu olup da ödemeyi geciktiren kimse için, "yetimin hakkını vermiyor" denilir. Yetim her ne kadar o borçlunun ödeyeceği parayı teslim alma hakkına sahip değilse de borçlusuna, "Yetimin hakkını ver" denilir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ)

"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver."[398]

Bu ayet, sayılan sınıflardaki insanların büyüklerini de küçüklerini de kapsamaktadır. Ancak küçüklere vermek, onların velilerine teslim etmekle olur. Aynı şekilde (وَاٰتُوهُنَّ) **"Mehirlerini verin"** buyruğuyla, evlenen cari-

397 Nahl, 16/75
398 İsrâ, 17/26

yelerin mehirlerinin, alma hakkına sahip olan efendilerine verilmesi kastedilmektedir.

Mâlik'in bazı ashabı, evlenen cariyenin kendi mehrini alma hakkına sahip olduğunu, hizmette çalıştırılmak üzere başkasına kiralandığında, çalışmasının ücretini ise efendisinin alma hakkına sahip olduğunu söylemiş ve kendi mehrini alma hakkına sahip oluşuna da şu ayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir: Ayette (وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) **"Mehirlerini kendilerine verin."** Bu ayetin yorumunu ve manasını açıklamıştık. Şu da var ki, üreme organının bedeli olması hasebiyle mehrin cariyeye verilmesi gerekiyorsa, ücretle başkasının hizmetinde çalışması durumunda verilecek ücreti de kendisinin alması gerekir. Çünkü bu ücret, ondan sağlanan menfaatin bedelidir. Efendi onun üreme organına mâlik olduğu gibi sağladığı menfaatlere de mâlik olduğu için çalışma ücretini alma hakkına sahip olur. Çalışmasının ücretini alma hakkına sahip olan, evlenmesi durumunda mehrini de alma hakkına sahip olur. Çünkü bu mehir, cariyenin mülkünün bedeli değil, efendisinin mülkünün bedelidir. Cariye, ne üreme organının menfaatine, ne de kendi bedeninin menfaatine sahiptir. Her iki durumda da akdi yapan, efendisidir. Efendisinin müdahalesiyle kiralama ve nikâh akidleri tamamlanmaktadır. İki akid arasında fark yoktur.

Bir zât dedi ki: "Bazı Iraklılar, efendinin mehirsiz olarak kendi kölesini kendi cariyesiyle evlendirmesini caiz görmüşlerdir."

Bu, Kitab'ın hükmüne aykırı bir iddiadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhaliflerimiz Kitap ve sünnete karşı ne kadar da şiddetli iddialarda bulunmaktadırlar! Oysa söyleyeceği sözü ve kullanacağı kelimeyi ölçüp biçen kimse, çok az sayıda ispatı mümkün olmayan iddiada bulunur. Yukarıdaki sözü nakleden kişi Iraklıların, kişinin kendi cariyesini mehir belirlemeksizin kölesiyle evlendirmesini caiz gördüklerini söylemek istiyorsa, Allah'ın Kitabı da bunun caizliğine şu ayetle hükmetmiştir:

(لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur."[399]

Bu ayetin hükmüne göre nikâh esnasında mehrin miktarı belirlenmiş olmasa da yapılan boşama sahihtir. Yukarıda geçen ve Iraklılara ait olduğu söylenen sözü nakleden kişi eğer mehir belirlenmeden kıyılan nikâhın Kitab'a aykırı olduğunu iddia ediyorsa, görüldüğü gibi Kitap, onun bu iddiasını yalanlamaktadır. Eğer maksadı, Iraklıların "Mehir sabit olmaz ve cariyenin üreme organı bedelsiz mübah kılınır" dediklerini söylemekse, biz hiçbir Iraklının böyle dediğini bilmiyoruz.

Şu halde bu sözü nakleden kişi iki batıl mana hâsıl etmiş olmaktadır: Biri, Kitab'a karşı ileri sürdüğü iddiadır. Kitab'ın o iddianın hilafına olduğunu açıklamıştık. Diğeri de bazı Iraklılara isnad ettiği sözdür. Oysa hiçbir Iraklı böyle bir şey söylememiştir. Aksine Iraklılar derler ki: Bir kişi kendi cariyesini kölesiyle evlendirirse, nikâh akdi sebebiyle cariye mehir hak eder. Çünkü üreme organının bedelsiz mübah kılınması mümkün değildir. Sonra efendisi bu mehri alma hakkına sahip olduğu için, kendisinin bu hakkı sakıt olur. Çünkü kendisi mal sahibi olamaz. Onun malına sahip olacak kişi efendisidir. Efendinin kölesi üzerinde alacağı kalmaz.

Şimdi burada iki durum meydana gelmektedir:

Biirincisi: Nikâhın akdedildiği durumdur. Bu durumda cariyenin mehri, kendisiyle evlenen kölenin üzerinde sabit olur.

İkincisi: Nikâh akdedildikten sonra bu mehrin efendiye intikal etmesi ve dolayısıyla sakıt olmasıdır. Bu şuna benzemektedir: Bir kişinin bir başkasında alacağı bir parası olur da, borçlu kişi borcu olan bu parayı alacaklıya öder ve alacaklı da parayı teslim alırsa, bu teslim alma için iki durum söz konusudur. Biri; teslim alma durumudur. Bu durumda teslim aldığı malın mislini karşı tarafa tazminle yükümlü olarak mülk edinir.

399 Bakara, 2/236

Ancak mülk edindikten sonra da karşı taraftaki alacağına karşılık olur ve böylece ödeşmiş olurlar. İkinci bir örnek de şudur: Bir kimse, kendisinin adına bir mal satın almak üzere bir başkasını vekil tayin eder. Vekil, istenilen malı satın aldığında alışveriş akdi sebebiyle mal kendisine intikal eder, ama o mal kendisinin mülkü olmaz. İkinci aşamada ise kendisine intikal etmiş olan bu mal, müvekkilinin mülkiyetine intikal eder. Bunun benzeri örnekler çoktur. Bunları ancak fıkhi manaları özümsemiş ve bu konularla ilgilenen fakihlerin meclisine devam edip onlardan bir şeyler öğrenmiş olanlar anlayabilirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ)

"İffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde"

Doğrusunu Allah bilir. Ayetin manası şöyle olsa gerek: İffetli yaşamaları ve zina etmemeleri hâlinde cariyeleri nikâhlayabilirsiniz. Yüce Allah, onlarla yapılacak olan nikâh akdinin sahih olmasını, onlarla yapılacak cinsel ilişkinin zina şeklinde olmamasını emretmiştir. Çünkü bu ayette muhsanlık kelimesi, nikâhlı olmak, zina ve flörtten uzak durmak anlamınadır.

(وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ)

"Gizli dost tutmamaları hâlinde"

Yani cariyelerle yapılacak olan cinsel ilişki, cahiliyet devrinde âdet olduğu üzere gizli dost tutma şeklinde olmamalıdır.

İbn Abbas radıyallahu anh dedi ki: "Cahiliyet devrinde bazı kimseler açıkca yapılan zinayı haram sayıyor, gizlice yapılanı helal sayıyorlardı."

Ayette geçen (أخدان) kelimesinin tekili olan (الخِدْن), kadınla gizlice zina eden dostu demektir. Oysa Yüce Allah fuhşun gizlisini de açığını da haram

kılmış, sahih nikâh veya cariyelik mülkiyeti olmaksızın cinsel ilişkide bulunmayı yasaklamıştır.

Yaşlı da Olsa Cariyeye "Fetat [/Genç Kız]" Denilir

Yüce Allah (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ayeti ile cariyeleri feteyat (genç kızlar) olarak adlandırmıştır. Fetat, genç kız anlamına gelmektedir. Yaşlı ve hür kadına fetat denmez. Ama yaşlı olsun genç olsun, cariyeye fetat denir. Denilir ki: Yaşlı da olsa cariyeye fetat denir. Çünkü cariyeye yaşlı da olsa yaşlı kadın gibi saygı gösterilmez. Fütüvvet, gençlik ve tazelik halidir. Doğrusunu Allah bilir.

Köle ve Cariyenin Haddi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[400]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَاِذَٓا اُحْصِنَّ) Fiili elifin üstün harekesiyle okunduğu gibi ötre harekesiyle de okunur.

İbn Abbas radıyallahu anh, Said b. Cübeyr, Mücahid ve Katade'den rivayet olunduğuna göre (اُحْصِنَّ) fiili, elifin ötre harekesiyle okunduğunda cariyelerin evlenmesi manasına gelir.

Hz. Ömer, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Şa'bi ve İbrahim en-Nehai'den rivayet olunduğuna göre (اَحْصَنَّ) fiili, üstün harekesiyle okunduğunda cariyelerin Müslüman olmaları manasına gelir.

400 Nisâ, 4/25

Hasan dedi ki: Cariye evlendiğinde kocası onu muhsan kılar, iffetini korur. Müslüman olduğunda da İslamiyet onu muhsan kılar ,korur.

Cariyeye ne zaman had uygulanacağı konusunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır. (فَاِذَا أُحْصِنَّ) Fiilini elif harfinin ötresiyle okuyup cariyenin evlenmesi olarak anlayan fakihlere göre Müslüman olsa bile evli olmayan cariyeye zina haddi uygulanmaz. Bu, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile onun görüşüne katılanların mezhebine göredir. (فَاِذَا احْصَنَّ) Fiilini elif harfinin üstün harekesiyle okuyup cariyenin Müslüman olması olarak anlayanlara göre cariye, evli olmasa bile Müslüman olup da zina ettiği takdirde kendisine had uygulanır. Bu, İbn Mesud *radıyallahu anh* ile onun görüşüne katılanların görüşüdür.

Bazı fakihler dediler ki: (فَاِذَا احْصَنَّ) Fiilini cariyelerin Müslüman olmaları şeklinde manalandırmak, hakikatten uzaktır. Çünkü (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ibaresinde onların mü'minliklerinden söz edilmişti.

(فَاِذَا احْصَنَّ) fiilini cariyelerin Müslüman olmaları şeklinde manalandırdığımız takdirde şöyle bir cümle ortaya çıkar: "Mü'min cariyelerinizden iman edenler" Bu, doğru anlamlı bir cümle olmaz. Şu halde zannedildiği gibi (فَاِذَا احْصَنَّ) fiili, cariyelerin Müslüman olmaları anlamına gelmemektedir. Çünkü (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ibaresi nikâh konusunda idi. Burada ise başka bir konuya, had konusuna geçilmektedir. Bu yeni konuya, cariyelerin Müslümanlığından bahsederek başlamak caiz olur. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilebilir: 'Cariyeler Müslüman olduktan sonra fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.' Bu manalandırmayı kimse reddetmez. Eğer bu manalandırma doğru olmasaydı Hz. Ömer, İbn Mesud *radıyallahu anh* ve görüşlerini nakletmiş olduğumuz cemaat, ayete bu şekilde mana vermezlerdi.

Ayette cariyelerin hem Müslüman hem de evlenmiş olmaları da kastedilmiş olabilir. Buna engel bir şey yoktur. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır ve selef uleması da ayeti bu iki manaya uygun

şekilde te'vil etmişlerdir. Zina yapması durumunda cariyeye had uygulanması için, muhsan yani Müslüman ve evli olması şart değildir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid el-Cüheni'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Muhsan olmayan cariye zina ettiğinde kendisine nasıl muamele edileceği sorusu sorulduğunda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir:

(إنْ زَنَت فاجْلِدوها ثم إنْ زَنَتْ فاجْلِدوها ثم إن زَنَتْ فاجلدوها ثم بيعوها ولو بِضفير)

"Zina ederse ona değnekle vurun. Sonra yine zina ederse ona değnekle vurun. Sonra yine zina ederse ona değnekle vurun. Sonra bir ip karşılığında olsa bile onu satın."[401]

Said el-Makberi'nin bildirdiğine göre babası, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* yukarıdaki hadisle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her defasında, "Yüce Allah'ın Kitab'ının hükmü o cariyeye uygulansın" buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina eden cariye muhsan olmasa bile kendisine had uygulanması gerektiğini bildirmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina eden cariyeye her hâl-ü kârda had uygulanacaksa, o zaman Yüce Allah'ın (فَإذَا أحْصِنّ) **"Evlendikten"** veya **"Müslüman olduktan sonra fuhuş yaparlarsa..."** şartını koymasının ne yararı vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina eden hür kadın, Müslüman ve evli olmadığı takdirde recmedilmesi gerekmediğine göre Yüce Allah, Müslüman olmuş ve evlenmiş olarak muhsan olduktan sonra zina eden cariyelere, hür kadının hak ettiği cezanın yarısından fazlasının uygulanmayacağını bu ayette bildirmektedir. Ayette eğer böyle bir kayıt bulunmasaydı, zina eden cariyenin muhsanlık durumuyla muhsan olmama

401 Buhari, Büyu', 68.

durumu arasında ceza bakımından bir fark olacağı, yani muhsan olduğunda recmedileceği, muhsan olmadığındaysa haddin yarısının uygulanacağı zannedilebilirdi. Bu kaydı koymakla Yüce Allah böyle bir zanda bulunabilecek olanların vehimlerini gidermiş ve zina yapan cariyeye her ne hâlde olursa olsun, haddin yarısından fazlasının uygulanmayacağını bildirmiş olmaktadır. Cariyeye uygulanacak zina haddini bildiren ayette muhsanlık şartının konulmasının yararı işte budur. Muhsan olduğu halde zina eden cariyeye, hür kadının cezasının yarısının uygulanması vacip olduğuna göre, cariyeye değnek cezasının uygulanacağı anlaşılmış olmaktadır. Çünkü recm cezası ikiye bölünemez ki yarısı uygulanabilsin. Yüce Allah (فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) **“Onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır”**[402] ayetinde geçen “muhsanat” kelimesiyle hürriyet manasını kastetmiştir. Recmi gerektiren muhsanlığı kastetmiş değildir. Çünkü recmi gerektiren muhsanlığı kastetmiş olsaydı, ‘Zina eden cariyeye recmin yarısı uygulanır’ demek doğru olmazdı. Çünkü recm cezası ikiye bölünemez ki yarısı uygulanabilsin.

Hüküm Bir Sebebe Bağlanırsa O Sebebin Mevcut olduğu yerde Hüküm de Sabit Olur

Cariyenin zina etmesi durumunda ona özgü bir ceza olarak hür kadının cezasının yarısının uygulanmasına Yüce Allah hükmetmiştir. İslam ümmeti bu hükümden, kölenin de aynı konumda olduğunu anlamıştır. Çünkü cariyeye yarı ceza uygulanmasının sebebi açıkça anlaşıldığı gibi esarettir ki, o sebep kölede de mevcuttur. Aynı şekilde (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً) **“Muhsan kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun.”**[403] Bu ayette özel olarak muhsan kadınlardan söz edilmiştir. İslam ümmeti bu ayette, muhsan olanların zina iftirasına maruz kalmalarının hükmünü öğrenmektedir. Bu ayetteki muhsan kelimesiyle iffetlilik, hür ve Müslüman olmak manaları kastedilmiştir. Ayette iftiraya maruz kalan kadınlarla ilgili hüküm açıklanmaktadır. Ulema bu ayete bakarak aynı hükmü iftiraya uğrayan erkekler için de uygulamışlardır. Bu da şu kurala delalet etmektedir: Hükümler bir sebebe bağlandıklarında o sebebin mevcut olduğu yerde o hükümler de

---

402 Nisâ, 4/25
403 Nûr4/24,

devreye girerler. Ancak söz konusu hükümlerin belli bir yerle sınırlı kalmaları gerektiğine dair bir delil varsa, o zaman bu hükümler genellenemez.

[Cariyelerle Evlenmenin ve Onlara Mehir Vermenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini verin."[404]

Ayet-i kerime, vacip bir şeyi mendup bir şeye atfetmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü evlenmek menduptur, farz değildir. Ama evlenilecek kadına mehir vermek vaciptir. Şu ayet de buna benzemektedir:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan kadınlardan nikâhlayın."[405]

Bu ayeti izleyen ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin."

Şu ayette de görüleceği üzere mendubu vacibin üzerine atfetmek sahihtir:

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَائِ ذِي الْقُرْبٰى)

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder."[406]

404 Nisâ, 4/25
405 Nisâ, 4/3
406 Nahl, 16/90

Adalet vacip, ihsan yani iyilik yapmak ise menduptur. Görüldüğü gibi burada vacip olan adalet, mendup olan ihsana atfedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ)

"Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir."[407]

İbn Abbas radıyallahu anh, Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Atiyye el Avfi, ayette geçen (الْعَنَتَ) kelimesinin zina manasına geldiğini söylemişlerdir. Diğerleri ise dini ve dünyevî bakımdan şiddetli zarar manasına geldiğini söylemişlerdir. Bunu söylerken de şu ayetin ifade ettiği manadan yola çıkmışlardır:

(وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ)

"Hep sıkıntıya düşmenizi isterler."[408]

(ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ)

"Bu, içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir" ifadesi, (فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın"** ifadesine dönmekte olup onunla bağlantılıdır. Hür kadınlarla evlenmekle yetinmeye ve doğacak çocuk başkalarının kölesi olmasın diye cariyelerle evlenmekten vazgeçmeye yapılan çağrıya uymamanın mübah olması için, cariyelerle zina yapıp günaha girme korkusunun olması şarttır. Kişi beğendiği ve evlenmediği takdirde kendisiyle zina yapıp günaha gireceğinden korktuğu takdirde cariyeyle evlenmesi mübah olur. Böyle bir durumda cariyeyle evlemesinde veya evlenmekten vazgeçmesinde mekruhluk yoktur.

407 Nisâ, 4/25
408 Âl-i İmrân, 3/118

Ayetin devamında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır."

Cenab-ı Allah, yapılması mendup olanı açıkladı. Ama bu konuda tercih edilmesi uygun olan şey, işin başındayken cariyelerle evlenmekten uzak durmaktır.

Günaha girme korkusunun olmaması durumunda cariyeyle evlenmenin mekruhluğuna ayet-i kerime delalet etmektedir. Ama kişi, günaha girme korkusu varsa ve hür bir kadınla evli de değilse cariyeyle evlenmesi mübahtır. Ama günaha girmekten korksa bile cariyeyle evlenmekten uzak durmak, tercih edilmesi gereken en uygun yoldur. Çünkü Yüce Allah, (وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır"**

buyurmuştur. Günaha girme korkusu olsa bile cariyeyle evlenmekten uzak durmaya Yüce Allah'ın çağrıda bulunmasının sebebi şudur: Nikâhlanan cariyenin doğuracağı çocuk ,cariyenin efendisinin kölesi olacaktır .Ama Yüce Allah ,cariyenin kendi efendisiyle mülkiyet bağına dayalı olarak cinsel ilişkide bulunmasını mekruh görmemiştir .Çünkü bu ilişki sonucunda doğacak olan çocuk hür olarak doğacaktır. Cariyelerle evlenmenin mekruhluğu konusunda bu ayetin manasına paralel bir hadis, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنْكَحُوا الْأَكْفَاءَ وَأَنْكِحُوهُنَّ وَاخْتَارُوا لِنُطَفِكُمْ وَإِيَّاكُمْ وَالزَّنْجَ فَإِنَّهُ خَلْقٌ مُشَوَّهٌ)

"Size denk olanları nikâhlayın ve birbirine denk olanları evlendirin. Spermleriniz ve kendiniz için uygun eşler seçin. Zencilerden[409] uzak durun. Onlar, çirkin mahlûklardır."

"Size denk olanları nikâhlayın" buyruğu, cariyelerle evlenmenin mekruhluğuna delalet etmektedir. Çünkü cariye, hür erkeğe denk değildir.

"Spermleriniz için uygun eşler seçin" buyruğu da aynı hükme delalet etmektedir. Zira cariyenin doğuracağı çocuk, hür bir babanın dölsuyundan yaratıldığı halde köle olarak doğacaktır. Hür olan dölsuyu da kendisiyle evlenilen cariyeye intikal edince köle olur.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ فَإِنَّ عِرْقَ السُّوءِ يُدْرِكُوَلَوْ بعد حين)

"Spermleriniz için uygun eşler seçin. Çünkü kötü ırk (uzun) bir zaman sonra olsa bile etkisini gösterir."

Allah'tan Gelen Beyan İki Şekilde Olur

(يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾)

26-"Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Doğrusunu Allah bilir ya O, bilmeye muhtaç olduğumuz şeyleri bize açıklamak istiyor. Allah katından gelen açıklama, biri nass diğeri de dela-

---

409 [Bu rivayet, bu metin ile Sünen-i Derakutni'de (Hadis no: 3326) geçmektedir. Hadis hakkında Elbani şöyle demiştir: "İbn Abdilberr şöyle der: "Bu hadisin aslı yoktur, münker ve batıldır...." Hafız İbn Kayyım şöyle demiştir: "Sudanlı ve Habeşlileri kötüleyen hadislerin tümü yalandır." Sonrasında İbn Kayyım bunlardan birini zikretmiştir. Ben (Elbani) derim ki: Uydurmadır." Bkz. Elbani, Silsiletu'd Daife, No: 3394. Musahhih]

let yoluyla olmak üzere iki şekilde olur. Büyük küçük her hadise hakkında mutlaka ya nass ya da delil ile Allah'ın koymuş olduğu bir hüküm vardır.

Buna benzer ayetler şunlardır:

(ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ)

"Sonra onu açıklamak da bize aittir."[410]

(هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ)

"Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklamadır."[411]

(مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ)

"Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."[412]

(وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Allah size, sizden öncekilerin yollarını göstermek istiyor."

Bu ayet hakkında bazı kimseler şöyle demişlerdir: Bundan önceki iki ayette, Yüce Allah'ın kendileriyle evlenmemizi haram kıldığı ve haramlıklarını açıkladığı kadınlar ,bizden önce gelip geçmiş ümmetlere de haram kılınmışlardı.

Diğer bazıları bu ayet hakkında şöyle demişlerdir: Şeriatların birbirleriyle ittifak ettiklerine dair bir delil bu ayette yoktur. Ayetin manası şöyledir: Allah size yararlı olan şeyleri öncekilere açıkladığı gibi size de açıklamakta ve böylece, sizden önceki ümmetlerin yolunu size göstermek istiyor. Her ne kadar ibadetler ve şeriatlar farklı da olsalar, insanların yararına olma bakımından hepsi birbirine benzerler.

---

410 Kıyame19/75 ,
411 Âl-i İmrân, 3/138
412 En'âm38/6 ,

Başkaları da şöyle dediler: "Batıldan uzak durup hakkı sevesiniz diye Yüce Allah, sizden önceki hak ehlinin ve diğerlerinin yollarını size göstermek istiyor."

(وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ)

"Allah, tövbelerinizi kabul etmek istiyor."

Ayetin bu kısmı Cebriye mezhebinin batıllığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, tövbelerimizi kabul etmek istediğini bize haber veriyor. Oysa Cebriyeciler Allah'ın, günah işlemekte ısrar edenden günah işlemeye ısrarla devam etmesini istediğini, tövbe ve istiğfarda bulunmasını istemediğini iddia etmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَميلُوا مَيْلاً عَظِيماً ﴿٢٧﴾)

27-"Allah, sizin tövbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar."

Bu konuda söz sahibi olanlar dediler ki: '**Şehvetlerine uyanlar**'dan kasıt, batıl yolda olan herkestir. Çünkü onlar, hakka uysa da uymasa da nefislerinin istek ve arzularına uyarlar. Nefislerinin istek ve arzularına muhalefet etmede hakka uymazlar.

Mücahid, '**Şehvetlerine uyanlar**' sözü ile zinanın kastedildiğini söylemiştir.

Süddi ise bu sözle Yahudi ve Hristiyanların kastedildiğini söylemiştir.

(اَنْ تَميلُوا مَيْلاً عَظِيماً)

"Sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar."

Şehvetlerine uyanlar, çokça günah işleyerek istikametten sapmanızı istiyorlar. İstikammetten sapmanızı istemeleri de iki sebeple olur. Ya size olan düşmanlıklarından dolayı bunu isterler. Ya da kendileri doğru yoldan sapmayı sevdikleri, günah ve masiyet işlemekten hoşlandıkları için sizin de istikametten sapıp günah ve masiyet işlemenizi isterler. Yüce Allah, bizim hakkımızdaki kendi isteğinin onların isteklerinin aksine olduğunu bu ayette haber vermektedir.

Ayet-i kerime, nefsin isteklerine uymaya yönelmenin kötü ve kınanmış olduğuna delalet etmektedir. Ancak nefsin hakka uygun olan istekleri bunun dışındadır. Amaç eğer hakka uymaksa, nefsin bu tür isteklerine uymak kötü ve kınanmış değildir. Lâkin bu yoldaki bir kimseye de 'Nefsinin istek ve şehvetlerine uymuş' denmez. Zira onun maksadı, nefsinin istek ve şehvetine uysa da uymasa da hakka uymaktır.

(يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفاً ﴿٢٨﴾)

28-"Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."

Bu ayetteki hafifletme kelimesiyle, kul üzerindeki yükümlülüklerin hafifletilmesi kastedilmektedir. Bu, ağırlaştırmanın zıttı olan bir kelimedir. Bu ayetin benzerleri şunlardır:

(وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ)

"Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır."[413]

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[414]

413 A'râf, 7/157-Âyetteki "ağır yük" ve "zincir" ifadeleri, mecazî olup, "ağır mükellefiyetler" , "ağır teklifler" anlamlarını ifade eder.

414 Bakara, 2/185

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"(Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[415]

(مَا يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."[416]

Bu ayetlerde Yüce Allah, üzerimizdeki darlık, ağırlık ve sıkıntıları kaldırdığını beyan buyurmaktadır. Aynı bağlamda Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Müsamahakâr hanif dinini size getirdim."***

Hangi kadınlarla evlenilemeyeceği bildirilen ayetlerde bazı kadınlarla evlenmemiz haram kılınmış ise de bazen nikâhla bazen de cariyelik mülkiyeti ile diğer kadınlarla evlenmemiz mübah kılınmıştır. Keza haram kılınan diğer bazı şeyler varsa da aynı cinsten kat kat fazla şeyler bize mübah kılınmıştır. Helal şeylerden mübah kılınanlar sebebiyle harama alternatif üretilmiştir.

İbn Mesud'un "Şüphesiz Allah, Şifanızı Size Haram Kıldığı Şeylerde Yaratmamıştır" Sözünün Manası

Yukarıda anlatılanlarla aynı bağlamda Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Şüphesiz Allah ,şifanızı size haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır."*

Yani Yüce Allah, hastalıklara karşı şifamızı sadece haram şeylerde yaratmış değildir. Aksine haramlardan uzak kalmak dünyevî işlerimizde bize zarar vermesin diye ,mübah kıldığı gıda ve devalarla bizleri haram şeylerden kurtarmış ve onlara muhtaç etmemiştir.

---

415 Hac, 22/78
416 Mâide6/5 ,

Rivayet olunduğuna göre ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***iki şeyden birini seçmek durumunda kaldığında mutlaka kolay olanı seçerdi.***[417]

Fakihlerin ihtilaf ettikleri ve içtihat edilmesini caiz gördükleri konularda hafifletme yoluna gitmede bu ayetler delil olarak kullanılabilir.

"Allah, sizden hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır" [418] ayeti, cebriyecilerin "Allah, kullarını kaldıramayacakları yüklerle yükümlü kılar" deyişlerinin batıl olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü kendisi, biz kullarının yükümlülüklerini hafifletmek istediğini haber vermektedir. İnsanları altından kalkamayacakları mükellefiyetlerle yükümlü kılmak, son derece ağırdır. Kitab'ının manasını en iyi bilen ,Yüce Allah'ın kendisidir.

Ticaret Bahsi ve Alışverişte Muhayyerlik

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾)

29-"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin genel hükmü, kişinin hem başkalarının malını hem de kendi malını batıl yollarla yemesinin yasaklığını içermektedir. Zira ayette geçen (اَمْوَالَكُمْ) **"mallarınızı"** kelimesi hem başkalarının malını hem de kişinin kendi malını kapsar.

Ayetin devamındaki şu cümle de kalıp bakımından buna benzemektedir:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ)

---

417 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/114

418 Nisâ, 4/28

"Kendi canlarınızı öldürmeyin."

Bu yasak, kişinin hem kendini hem de başkalarını öldürmesini kapsamaktadır. İşte aynı şekilde **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"** yasağı da, herkesi hem kendi malını hem de başkalarının malını batıl yollarla yemesini kapsamaktadır. Kişinin kendi malını batıl yollarla yemesi, günah işleme yolunda harcamasıdır. Başkalarının malını batıl yollarla yemeninse iki şekli olduğu söylenmiştir.

Bunlardan biri, Süddi'nin söylediği şekildir. Bu, kişinin faiz, kumar, hakkını eksik verme ve zulmetme şeklinde başkasının malını yemesidir.

İbn Abbas radıyallahu anh ve Hasan, "Karşılıksız olarak başkalarının malının yenmesidir" dediler.

Bu ayet indikten sonra insanlar başkalarının sofrasında yemek yemekten çekinir oldular. Bu durum ayetin Nûr suresindeki şu ayetle neshedilmesine kadar devam etti:

(لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَٓائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.[419] Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde

419 Müslümanlar ,savaşa çıkarlarken evlerinin anahtarlarını savaşa çıkamayan kör ,topal ve hastalara bırakırlar ;bunların ,evlerine göz kulak olmalarını isterlerdi .Bunlar ,kolladıkları evlerde yiyip içmekten çekinirlerdi .Âyet bunda bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.

veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[420]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan, "Karşılıksız olarak başkalarının malının yenmesidir" demekle şunu kastetmiş olabilirler:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin" ayetinin inmesinden sonra insanların başkalarının sofrasında yemek yemekten çekinir olmaları, ayet bunu böyle emrediyor diye değildi. Çünkü hibe ve sadakalar, aynı şekilde başkasının sofrasında yemek yemeler bu ayetle asla yasaklanmış değildi. Yasaklanan, sadece sahiplerinin izni olmadan başkalarının malını yemekti. Eminim ki ayetle yasaklanan da buydu.

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ) **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"** ayeti muhkemdir, neshedilmiş değildir. Kıyamete kadar da neshedilecek değildir."

Rebî', Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Bu ayeti Kur'an'ın hiçbir ayeti neshetmiş değildir."

Başkalarının mallarını batıl yollarla yemenin yasaklanması konusunda bu ayetin benzeri bir ayet de şudur:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ)

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. Onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin."[421]

Benzer manadaki bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

---

420 Nûr 24/61

421 Bakara, 2/188

(لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ)

"Gönül rızasıyla olmadıkça Müslüman bir kişinin malı başkasına helal olmaz."[422]

Şunu da belirtelim ki ,başkasının malını yeme yasağı ,bir şarta bağlanmıştır .O şart da malın batıl yollarla yenmesidir. Bu, fasid alışverişlerin bedeli gibi fasid akidlerin bedellerini içerir. Mesela; bir kişi yumurta veya ceviz gibi bir gıda maddesi satın aldığında o malın, kendisinden yararlanılamayacak derecede bozuk olduğunu görürse, satıcı da o malın karşılığında aldığı parayı harcarsa, başkasının malını batıl bir yolla yemiş olur. Maymun, domuz, kara sinek, eşek arısı gibi yarar sağlamayan ve değeri olmayan şeyleri satan kimse, bu şeyler karşılığında aldığı bedeli kullanıp ondan yararlanırsa, bütün bu durumlarda başkalarının mallarını batıl yollarla yemiş olur .Ağıt yakan ,şarkı ve türkü söyleyen kadınların ücreti, satılan leş, şarap ve domuzun bedeli de böyledir. Bu da fasid bir satışla mal satıp o malın bedelini alan kimsenin aldığı bedeli yemesinin yasak olduğuna delalet etmektedir. Bedeli yemeyip müşteriye iade etmesi gerekir.

Yine aynı şekilde mezhebimizin fakihleri dediler ki: Fasid satışla sattığı malın bedelini alan kimse, o bedel üzerinde tasarrufta bulunur ve bu tasarrufu neticesinde kâr sağlarsa bu kârı, îyne[423] şeklinde bir alışveriş yapan kişinin de, bu alış verişten sağladığı kârı sadaka olarak vermesi gerekir. Çünkü bu kârı haram yoldan sağlamıştır.

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin" ayeti, bu ve benzeri haram kılınmış bütün akidleri kapsamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru yöneltebilir: **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"** ayetinin zahiri hibe, sadaka ve sahibi tarafından mübah kılınan malları yemenin haram olmasını gerektirir mi?

---

422 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/166

423 Îyne alışverişi: Vadeli olarak satın alınan bir malı, satın alındığı fiyattan eksik bir fiyatla peşin olarak satıcısına satmaya îyne alışverişi denir. Fukahanın çoğunluğuna göre bu şekildeki bir alışveriş haramdır.

Bu soruyu yönelten kimseye şöyle cevap verilebilir: Allah'ın mübah kıldığı akitlerin tümü, başkasına ait olup sahibi tarafından mübah kılınan malları yemenin mutlak olarak caiz kılınmış olması, bu ayetteki yasaklık hükmünün kapsamı dışındadır. Çünkü başkasının malını yeme yasağı, o malları batıl yollarla yeme şartıyla kayıtlanmıştır. Allah'ın mübah ve helal kıldığı şey batıl değil, aksine haktır. Şu malı yemenin sebebine bakıp incelemeye ihtiyacımız vardır. Eğer bu sebep mübah ise malı yemek batıl değildir ve ayetin yasağının dışındadır. Ama yeme sebebi haram ise işte o zaman malın yenmesi, ayetin yasağının kapsamına girer.

Mezkûr ayetin devamındaki (اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ) **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"** ifadesine gelince bu, karşılıklı rıza ile yapılan her türlü ticaretin mübah olmasını gerekli kılar.

Ticaret, kâr sağlamak amacıyla yapılan karşılıklı bedelleşme akitlerinin adıdır. Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

(هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ)

"Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? Allah'a ve Peygamberi'ne inanırsınız."[424]

Bu ayette ticaret kelimesi mecazen iman anlamında kullanılmıştır. İman, kâr amacı güdülen ticarete benzetilmiştir. Bu anlamdaki başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ)

"Asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler."[425]

Ayrıca Allah düşmanlarıyla cihad etmek için canların feda edilmesi de alışverişe benzetilmiştir.

Bu bağlamda bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

424 Saff, 61/10-11
425 Fatır, 35/29

﴿اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ﴾

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar." [426]

Görüldüğü gibi Allah yolunda canların feda edilmesi mecaz yoluyla alışverişe benzetilmiştir. Benzer anlamdaki bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾

"And olsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür !Keşke bilselerdi!"[427]

Burada yapılan iş, karşılıklı bedellerin tahsil edildiği alış veriş akidlerine benzetilerek mecaz yoluyla alım satım olarak adlandırılmıştır. Aynı şekilde Yüce Allah da karşılığında bol sevap ve büyük bedeller kazanıldığı için imanı ticaret olarak adlandırmıştır.

﴿اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ﴾

"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" ifadesinin kapsamına alışveriş, kira ve bedelli hibe akidleri girmektedir. Çünkü âdete göre bu akitleri yapanlar sadece kâr ve karşılık elde etmek için yaparlar.

Örf ve âdete göre nikâha ticaret denmez .Çünkü genelde nikâhla elde edilmek istenen şey ,mehir değildir .Amaçlanan şey ,kocanın salih ,akıllı, dindar ,şerefli ,itibarlı ve benzeri güzel sıfatlara sahip bir insan olmasıdır.

426 Tevbe, 9/111
427 Bakara, 2/102

Bundan dolayı nikâha ticaret denmemiştir. Mal karşılığı hulu' ve azad etmeye de ticaret denmez.

"Ticaret" kelimesinin anlattığımız manayı ifade ettiğini göz önünde bulunduran Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Ticaret iznine sahip (ama başka tasarruflar konusunda kısıtlı) olan bir kimse cariyesini ve kölesini evlendiremez, onlarla mükâtebe akdi yapamaz, mal karşılığında azad edemez, kendisi de evlenemez, cariye ise kendi kendini evlendiremez. Çünkü onun tasarrufta bulunma yetkisi ticaretle sınırlıdır. Bu saydığımız akidler ticaretten sayılmamaktadır."

Ancak fakihler dediler ki: "Bu şahıs, ücretli bir işte çalışabilir. Kölesini başkasının hizmetine kiralayabilir. Elindeki ticari malları kiraya verebilir. Çünkü ücret karşılığında çalışmak ve bir şeyleri kiraya vermek, ticaretten sayılır."

Fakihler aynı şeyi mudarip ile inan şirketinin[428] ortağı hakkında da söylemişlerdir. Çünkü bu ikisinin tasarrufları başka bir şeyle değil ,ticaretle sınırlıdır .Alım satım işlerinin ticaret olduğu hususunda insanlar arasında farklı düşünenler yoktur.

Bey/satış kelimesiyle alım satım akdinin nasıl meydana geleceği hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin fakihleri dediler ki: (A) kişisi (B) kişisine "Şu köleni bana bin dirheme sat" der, (B) kişisi de "Sana sattım" derse, (A) kişisi "Kabul ettim" demedikçe alım satım akdi gerçekleşmiş olmaz. İlim ehline göre icap ve kabulün yani satış teklifi ile kabulün mazi/geçmiş zaman kipiyle ifade edilmesi şarttır. Gelecek zaman kipiyle ifade edilmesi durumunda yapılan akid gerçekleşmiş olmaz. Zira müşterinin "Bana sat" demesi bir pazarlık ve satış emridir. Bu ifade ile akid meydana gelmez. Satış emri, satış değildir. Müşterinin "Ben bu malı senden satın alıyorum" demesi satın alma değil, sadece o malın satın alınacağını haber vermektir. Çünkü "Satın alıyorum" fiilinin Arapça karşılığı olan(أَشْتَرِي) fiilinin başındaki "Elif" harfi, başında bulunduğu fiile

428 Şirket-i inan, iki veya daha fazla sayıdaki kişinin, ortak bir sermaye ile ticaret yapmak üzere bir araya gelmeleridir. Halk arasında yaygın bir şirket türü olan şirket-i inanın meşru ve caiz olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir.

gelecek zaman manasını vermektedir. Aynı şekilde satıcının "Benden satın al" , "Sana satıyorum" demesi de akid değildir. Bu sadece akdin yapılacağını haber vermek veya satıcıya satış emri vermektir.

Fakihler, kıyas gereği nikâhın da bey/satış gibi olması gerektiğini söylemişler, ancak istihsan[429] yaparak şöyle demişlerdir: (A) kişisi, (B) kişisine "Kızını benimle evlendir" der de (B) kişisi "Kızımı seninle evlendirdim" derse, bu bir nikâh akdi olur. Bundan sonra kocanın "Kabul ettim" demesine gerek yoktur. Bunun delili, Sehl b. Sa'd hadisidir.

Bu hadiste anlatıldığına göre bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kabul etmeyince de orada hazır bulunan bir adam ona, "Beni bu kadınla evlendir" demişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, kadına mehir olarak ne vereceğini sormuş sonra da ***"Ezberindeki Kur'an sebebiyle (veya karşılığında) seni bu kadınla evlendirdim"*** demişti.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adamın "Beni bu kadınla evlendir" deyişiyle kendisinin ***"Seni bu kadınla evlendirdim"*** deyişini nikâh akdi olarak kabul etmişti. Nikâh akdinin alışveriş akdi gibi olmayacağının delili olan başka rivayetler de vardır .Çünkü nikâhta amaç ,evliliği pazarlık yaparak gerçekleştirmek değildir.

Âdete göre fakihler nikâhta "Beni evlendir" sözüyle "Seninle evlendim" sözü arasında bir ayrım yapmamaktadırlar. Nikâhta âdet bu anlattığımız şekilde cari olduğuna göre "Seninle evlendim" sözü ile "Kendini benimle evlendir" sözünün aynı olması gerekir.

Alışverişte tarafların pazarlık yaparak işe başlamaları âdet olduğu için, başta yaptıkları şey alışveriş akdi olmayıp pazarlıktır. Ancak mezhebimizin fakihleri bunu kıyasa yorarak şu kanaate varmışlardır: Âdete göre

---

429 İstihsân, fıkıh usûlünde ,müçtehidîn daha kuvvetli gördüğü bir delil veya bir husustan dolayı ,bir meselede benzerlerine verdiği hükümden vazgeçip başka bir hüküm vermesidir. Bazen bir mesele nasların genel çerçevesine veya mezhepte yerleşmiş genel bir kuralın kapsamına girmekle birlikte ,buna göre hüküm vermeyi engelleyen başka bir gerekçe veya delil bulunur .İşte müçtehidîn bu ikinci delile dayanarak ,genel kaideye göre hüküm vermekten vazgeçip ,ikinci delile göre hüküm vermesine istihsan denir .Bu yolla sabit olan hükme ,kıyasa aykırı olarak sabit olmuş hüküm denir) .D.İ.B .Kavramlar Sözlüğü(

pazarlığı yapan taraflar, bu pazarlıkla temliki ve bey' akdi yapmayı amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla bu durumda bey' akdi gerçekleşmiş olur. Şöyle ki: Müşteri satıcıyla pazarlık yapar, paraları onun avucuna sayar ve sonra da malı alıp gider. Fakihler bunu akid olarak kabul etmişlerdir. Çünkü her iki taraf alışverişe razı olmuş, biri paraları diğeri de malı teslim almıştır. Çünkü bir konuda âdetin cari olması yani o konuda bir uygulamanın yerleşmiş hâle gelmesi, tarafların konuşması yerine geçer. Çünkü konuşmaktan maksat, kişinin inandıklarını ve düşündüklerini dile getirmesidir. Bu da âdet ve uygulama ile bilinir ve üzerine akid yapılan mal da müşteriye teslim edilirse ,fakihler bunu akid olarak kabul etmişlerdir .Mesela bir kimse bir başkasına bir şeyi hediye eder, karşı taraf da o hediyeyi teslim alırsa kendisine yapılan hibeyi kabul etmiş olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hacda büyükbaş kurbanlıklar kesmiş, sonra ***"Dileyen (kendisi için et) kesip alsın"*** buyurmuştu. Orada bulunanların gövdelerden et kesip almaları, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kendilerine yapılan et hibesini kabul etmeleri ve kendi mülkiyetlerine geçmesi sayılmıştı. İşte bu anlattıklarımız (إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ) **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"** ayetinde şart koşulan karşılıklı rızanın şekil ve örnekleridir.

Mâlik b. Enes dedi ki: "Bir kişi bir başkasına "Şu malı şu kadar paraya bana sat" der, karşı taraf da "Sana sattım" derse alışveriş akdi tamamlanmış olur."

Şafiî dedi ki: Veli "Kızımı seninle evlendirdim", evlenecek olan adam da "Kızınla evlenmeyi kabul ettim" demedikçe veya talipli kişi "Kızını benimle evlendir", veli de "Kızımı seninle evlendirdim" demedikçe nikâh akdi sahih olmaz. Bu durumda taliplinin "Kabul ettim" demesine gerek yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezhebinizin fakihleri demişlerdi ki; müşteriyle satıcı bir mal üzerinde pazarlık ederler, sonra müşteri parayı hazırlayıp satıcının avucuna sayar ,satıcı da malı müşteriye teslim ederse bu bir alış veriş olup karşılıklı rızaya dayalı bir ticarettir. Siz ve fakihleriniz böyle demişsiniz. Oysa bunun bir alışveriş akdi olması doğru değildir. Çünkü akdin kurulması için sîga gereklidir. Sîga, sözlü

icap ve kabuldür ki bu sizin anlattığınız alışveriş şeklinde mevcut değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* münabeze, mülamese ve çakıl taşı atarak yapılan satış şeklini yasakladığı rivayet edilmiştir. Sizin anlattığınız alışveriş şekli de konuşma olmaksızın yapıldığı için, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iptal ettiği bu alış veriş şekillerine benzemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, senin zannettiğin gibi değildir. Mezhebimiz fakihlerinin caiz gördüğü alışveriş şekli, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığı alışveriş çeşitlerinden değildir. Çünkü mülamese, satın alınacak mala elleme şeklinde yapılır. Münabeze, satıcının sattığı malı müşterinin üzerine fırlatıp atması şeklinde yapılır. Çakıl taşı atma ise müşterinin satın alacağı malın üzerine çakıl taşı koyması şeklinde yapılır. Böyle yapılması cahiliyet devri Araplarına göre alışveriş akdinin tamamlanmış sayılmasını gerektirirdi. Bunlar, risk üzerine yapılan alışveriş akitleriydi. Alışverişin, bağlandığı bu sebeplerle alakası yoktu. Mezhebimiz fakihlerinin caiz gördükleri alışveriş şekli ise şöyledir: Müşteri ile satıcı alım satımın dayandığı bir fiyat üzerinde pazarlık yaparlar, sonra müşteri parayı hazırlayıp satıcıya teslim eder, satıcı da malı ona teslim eder. Malın müşteriye, bedelinin de satıcıya teslim edilmesi, alışveriş akdinin hukukundan ve hükümlerindendir. Taraflar karşılıklı teslim tesellümde bulunduklarında bu akdin dayandığı pazarlık ve karşılıklı rızanın gerçekleşmesi demektir. Satın alınacak malı elleme veya satıcı tarafından müşterinin üzerine fırlatılması ya da üzerine çakıl tanesinin konulması, alışveriş akdinin gereklerinden ve hükümlerinden değildir. Bu durumda akid, risk üzerine kurulmuş olacağından caiz olmaz. Bu, alışveriş akidlerinin risk üzerine kurulmasının yasaklanmasının delili olmuştur. Örneğin bir kimse bir başkasına, "Falan adam geldiğinde bu malı sana sattım" veya "Yarın olduğunda bu malı sana sattım" derse yapılan alışveriş akdi geçerli olmaz.

(اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ)

"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" ayeti, her türlü ticaretin mübah olması hakkında genel bir hüküm niteliğindedir. Bu ayet, özel olarak haram kılınanlar dışındaki her türlü alışverişin mübah olmasını gerektiren şu ayete benzemektedir:

(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ)

"Allah, alışverişi helâl kılınmıştır."[430]

"Ticaret" kelimesi, alışveriş kelimesinden daha kapsamlıdır. Çünkü ticaret kelimesi icar, bedelli hibe ve alışveriş akidlerini kapsar.

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin" ayeti iki mana içermektedir. Birincisi; yasaklıktır. Ancak hükmünün bağlayıcı olması için de bu yasağın açıklanmasına ihtiyaç vardır. Açıklamada, malların batıl yollarla yenmemesi gerektiği bildiriliyor. Yenilen bir malın batıl yolla yendiğinin ispatlanmasına ihtiyaç vardır. Bu ispatlanırsa malın yenmesi, yasaklık hükmünün kapsamına girer. İkinci mana ise; her türlü ticaretin serbest bırakılmasıdır.

Ayette hiçbir şart konulmaksızın ve özelleme yapılmaksızın her türlü ticaretin serbest olduğu anlaşılmaktadır. Ayetin zahiri ile başbaşa bırakılırsak, ticaret adı verilebilen her muameleyi caiz sayarız. Ancak Yüce Allah bazı şeyleri Kitab'ın nassı ,bazı şeyleri de Resûlü'nün sünneti ile tahsis edip hakkında özel hüküm koymuştur. Mesela şarap, leş, kan, domuz eti ve haram olan diğer bazı şeyleri satmanın caiz olmadığını Kitap'ta bildirmiştir. Çünkü haramlık lafzının mutlak olarak kullanılmış olması, anılan şeylerden her türlü yararlanmayı da haram kılar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُودَ، حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ، فَبَاعُوهَا وَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا)

"Allah Yahudilere lanet etsin. Kendilerine iç yağı (yemek) haram kılındı. Ama onu satıp parasını yediler."[431]

---

430 Bakara, 2/275

431 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/235

İçki hakkında da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuşlardır:

(إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا، وَأَكْلَ ثَمَنِهَا)

"İçkinin içilmesini haram kılan ,satışını ve) satışından elde edilen(parasını yemeyi de h*aram kıldı.*"[432]

Satıcısına ve müşterisine de lanet etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* garar (belirsizlik içeren) alışverişini, kaçak kölenin satılmasını, teslim alınmamış malın satılmasını, insanın yanında mevcut olmayan malın satılmasını ve benzeri belirsizlik içeren, garar üzerine yapılan alışverişleri yasakladı. Bütün bu alışverişler, (إلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ) **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"** ayetinin zahiri hükmünden tahsis edilip ayrı bir hükme tabi kılınmış muamelelerdir.

Yukarıdaki ayette geçen (تِجَارَةً) kelimesi mansub olduğu gibi merfu şeklinde de okunmuştur. Mansub olarak okuyanlara göre ayetin manasının takdiri şöyle olur: "Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak bu malları karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret yoluylaelde etmişseniz yiyebilirsiniz."Buna göre karşılıklı rızaya dayalı ticaret, mal yeme yasağının dışında kalmış olmaktadır. Çünkü batıl yolla mal yemek bazen ticaret şeklinde bazen başka şekilde olabilmektedir .İşte bu ayette karşılıklı rızaya dayalı ticaret ,batıl yollardan istisna edilmiş olmakta ve bunun batıl yollarla mal yemek olmadığı açıklanmaktadır .Ayette geçenتِجَارَةٌ)) kelimesini merfu olarak okuyanlara göre ayetin manası şöyle takdir edilmektedir: Başkalarının mallarını yiyemezsiniz. Ancak bir ticaret yapılırsa yiyebilirsiniz. Bu, şairin şu söylediklerine benzemektedir:

فِدىً لِبَنِي شَيْبَانَ رَحْلِي وَنَاقَتِي إذا كان يومٌ ذو كواكبَ أَشْهَبُ

Parlak ışıklar saçan yıldızlı gün geldiği zaman,

Yüküm ve devem Şeybanoğullarına feda olsun.

432 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/54

Ayetin manası böyle takdir edildiğine göre, malları batıl yollarla yeme yasağı kendi mutlak hali üzere devam etmekte ve ondan hiçbir şey istisna edilmiş olmamaktadır. Bu bir münkati istisna olur. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Lâkin karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret olursa o zaman malın yenmesi mübah olur.

Bazı kimseler kazanç peşinde koşmanın haram olduğunu iddia etmektedirler. Bu ayet ve benzer manadaki diğer ayetler bu görüşün batıl olduğuna delalet etmektedirler. Zira bu ayette Yüce Allah'ın karşılıklı rızaya dayalı ticaret yapmayı mübah kıldığı bildirilmektedir.

Diğer ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ)

"Allah alışverişi helal kıldı."[433]

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[434]

(وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Allah, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir."[435]

Ayet-i kerimede rızık aramak uğruna ticaret için yeryüzünde dolaşmak, Allah yolunda cihadla birlikte zikredilmiştir. Bu da rızık aramanın ve ticaretin mendub olduğuna delalet etmektedir. Doğrusunu Yüce Allah bilir. Başarı Allah'tandır.

433 Bakara, 2/275
434 Cum'a, 62/10
435 Müzzemmil, 73/20

Satıcı ile Müşterinin Muhayyer Olmaları

Alışveriş akdi yapan tarafların muhayyerlikleri konusunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad ve Mâlik b. Enes dediler ki: "Alışveriş akdi sözlü olarak tamamlandıktan sonra akid meclisinden ayrılmış olmasalar da taraflar için artık muhayyerlik yoktur."Ömer b. Hattab'ın da radıyallahu anh bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Sevri, Leys, Ubeydullah b. Hasan ve Şafiî dediler ki: "Taraflar alışveriş akdini tamamladıklarında akid yaptıkları yerden ayrılmadıkları sürece muhayyerlik hakkına sahiptirler."

Evzai dedi ki: "Taraflar akid yaptıkları yerden ayrılmadıkları sürece muhayyerlik hakkına sahiptirler. Ancak üç alışveriş bunun dışındadır. Biri, kişinin savaşta elde edilecek ganimetten kendi payına düşecek olan kısmı açık artırma ile satması, diğeri mirasta kendi payına düşecek kısmı açık artırma ile satması, üçüncüsü de şirketteki hissenin açık artırma ile satılması durumunda akid tamamlandıktan sonra tarafların muhayyerlik hakları kalmaz."

Alışveriş akdinin tarafları, akdin yapıldığı yerden birbirlerini göremeyecekleri kadar uzaklaştıklarında birbirlerinden ayrılmış sayılırlar.

Leys dedi ki: "Ayrılma, taraflardan birinin akdin yapıldığı yerden kalkıp çıkmasıdır."

Alışverişte muhayyerliği gerekli görenler derler ki: Taraflardan biri diğerine akdin yapıldığı yerde muhayyerlik hakkı tanır ve o da bu hakkı seçerse, alışveriş gerçekleşmiş olur. Alışveriş akdinde meclis muhayyerliğini İbn Ömer'in *radıyallahu anh* kabul ettiği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"[436] ayeti, karşılıklı rızaya dayalı alışverişle elde edilen malın -tarafların akid yapılan yerden ayrılmalarından önce de- yenmesinin caizliğini gerekli kılmaktadır. Çünkü ticaret, alış veriş akdinde icap ve kabuldür. Tarafların ayrılmaları, bir arada olmaları ticaretin bir parçası değildir. Ne sözlükte nede şer'î ıstılahta buna ticaret denir. Yüce Allah karşılıklı rızaya dayalı ticaretin yapılmasından sonra satın alınan şeyin yenmesini mübah kıldığına göre ,muhayyerlik şartı sebebiyle buna mani olan kimse ayetin zahirinin dışına çıkmış ve bir delile dayanmaksızın ayetin genel hükmünü tahsis etmiş/özellemiş olur.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin"[437] ayeti akdin tarafı olan her kişinin akdin gereğine uymasını zorunlu kılmaktadır. Bu da iki kişinin yapmış olduğu bir akittir. Akidlerinin gereğine uymaları zorunludur. Kendilerine muhayyerlik tanınması, akdin gereğine uymalarına engel olur. Bu da ayetin gereğine aykırı bir durumdur. Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ..........اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."[438]

436 Nisâ, 4/29
437 Mâidel/5,
438 Bakara, 2/282

Bu ayetten sonra Yüce Allah, şahit bulunmaması durumunda satılan malın bedelini güvenceye almak için rehin alınmasını emretmektedir. Bu da akdin tarafları ayrılıp gitmeden alışveriş akdi sırasında yapılması emredilen bir husustur. Zira Yüce Allah (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın"** buyurmuştur. Borçlanma akdi yapılırken yazılmasını, hem de adaletli olarak yazılmasını, yazdırma işini borçlunun yapmasını emretmiştir. Bu da borçlanma akdinin borcu, borçlunun üzerinde sabit kıldığına şu ayetle delalet etmektedir:

(وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا)

"Üzerinde hak olan) borçlu (da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Borçlanma akdi, tarafların akid yerinden ayrılmalarından önce borçlunun üzerinde borcu sabit kılmasaydı Yüce Allah (وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ) **"Üzerinde hak olan) borçlu (da yazdırsın"** buyurmazdı. Taraflar akid yaptıkları yerdeyken alacaklının hakkı muhayyerlik sebebiyle borçlunun üzerinde sabit olmasaydı Yüce Allah ona, "Borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)" diyerek öğüt verir miydi? Yüce Allah'ın (وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ **"Üzerinde hak olan) borçlu (da yazdırsın"** ayetinde akid sebebi ile alacaklının hakkını onun üzerinde sabit kılmış olması, muhayyerliği reddetmekte ve akid yapılan yerde alışveriş akdinin kesinleşmiş olmasını gerektirmektedir. Bunun devamında da malı korumak, alacağının inkâr edilmesi veya ödeme yapılmadan ölmesi gibi durumlarda satıcının hakkını güvenceye almak için (وَاسْتَشْهِدُوا شَه۪يدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** buyrulmuştur.

Bunun devamında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغ۪يرًا اَوْ كَب۪يرًا اِلٰٓى اَجَلِه۪ۜ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا)

"Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."

Taraflar akid yapılan yerden ayrılmadan muhayyerlik hakkına sahip olabilselerdi şahit bulundurmanın hakları korumada bir yararı olmaz ve şahitlik için de daha sağlam bir yol olmazdı. Çünkü malın sabit olması sebebiyle şahidin şehadette bulunması mümkün olmaz.

Bunun devamında şu ifadelere yer verilmiştir:

(وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ)

"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."

Bu ibarede yer alan (إِذَا) edatı, zaman bildirmek içindir. Bu da alışveriş yapıldığında, taraflar henüz o yerden ayrılmadan şahit bulundurulması emrini gerekli kılmaktadır. Daha sonra da hazarda iken güvenceiçin şahit bulundurmanın alternatifi olarak seferde rehin alınması emredilmiştir. Oysa müşteriye muhayyerlik hakkının tanınması durumunda rehin muamelesi iptal edilmiş olacaktır. Çünkü henüz müşterinin zimmetinde sabit olmayan bir borç karşılığında rehin vermek caiz değildir. Borçlanma ve alışveriş akidlerinde şahit bulundurma, malı muhafaza altına almak için bazen şahit bulundurma, bazen de rehin alma şeklinde ihtiyat tedbiri alınmasına dair emir içeren ayet şu hükme delalet etmektedir: Yapılan akid, müşteriye muhayyerlik hakkını tanımaksızın satın alınan malın müşterinin mülkiyetine geçmesini, o malın bedelinin de satıcının mülkiyetine geçmesinigerektirir. Müşteriye muhayyerlik hakkının tanınması; şahit bulundurmayı, rehin almayı ve borç ikrarının sahihliğini anlamsız hale getirir.

Eğer denilse ki: "Şahit bulundurma ve rehin alma iki manadan birine gelmektedir .Şahitler ya akid esnasında hazır bulunurlar .Akdin tarafları onlar orada iken akid yapılan yerden ayrılıp giderler. Bu durumda alışveriş akdinin sahihliğine ve müşterinin satın aldığı malın bedelini ödeme yükümlülüğü altına girdiğine ilişkin yapacakları şahitlik geçerli olur. Ya da taraflar kendi aralarında alışveriş akdi yapıp akid yerinden ayrılıp giderler.

Daha sonra böyle bir akid yaptıklarını şahitlerin yanında ikrar ederler. Şahitler de onların böyle bir akid yaptıklarına dair ikrarda bulunduklarına şahitlik ederler. Yahut müşteri, borcuna karşılık olarak mal sahibi alacaklıya bir şeyi rehin olarak verir ve alışveriş böylece sahih olur."

Böyle diyen bir kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu meselede söylenecek ilk şey, sizin ileri sürdüğünüz her iki şekil de tümüyle ayete aykırıdır. Her ikisinde de ayetin içerdiği şahit bulundurma ve rehin alma ihtiyat tedbirlerinin iptal edilişi vardır. Şöyle ki: Yüce Allah (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.........وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** buyurmuştur. Borçlanma akdi yapılırken tarafların haklarını koruma ve güvence altına almak için geciktirmeksizin şahit bulundurulmasını emretmiştir. Fakat sen tarafların akid yerinden ayrılıp gitmelerinden sonra şahit bulundurulduğunu iddia etmektesin. Olabilir ki satılan mal, akdin tarafların akid yapılan yerden ayrılmadan telef olur ve dolayısıyla müşterinin satıcıya olan borcu da iptal olur veya ikisi ayrılıncaya ve şahit bulunduruncaya kadar müşteri borcu inkâr eder. Belki o arada müşteri ölür ve satıcı da şahit bulundurarak malını güvenceye alma imkânını elde edemez. Yüce Allah (وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** buyurarak, alışveriş akdi yapılırken şahit bulundurma tavsiyesinde bulunmuştur. 'Alışveriş yapıp akid yaptığınız yerden ayrılıp gittiğinizde şahit bulundurun' dememiştir. Oysa müşterinin muhayyer kılınması, mezkûr ayette olmayan bir şeyi gerektirmektedir. Oysa ayette olmayan bir şeyi ayetin hükmüne eklemek caiz değildir. Akdin tarafları, şahit bulundurmayı akid yerinden ayrılıncaya kadar yapmazlarsa, şahit bulundurma tavsiyesinin sebebi olan ihtiyatı terk etmiş olurlar. Belki de şahit bulundurmadan önce müşteri ölür veya borcunu inkâr eder. Bu da icap ve kabul yapılınca, taraflardan birine muhayyerlik hakkı olmayacak şekilde alışveriş akdinin kesinleştiğine delalet eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Alışveriş akdini yaparken taraflar üç gün süreli bir muhayyerlik şart koşarlarsa, bu akid için şahit bulundurmak, muhayyerlik şartıyla birlikte sahih olur. Müdayene ayetinde okuduğun hükümler, kâtiplerin alışveriş işlemini yazması, şahitlerin bu-

lundurulması ve rehin muamelesi, alışveriş akdinin muhayyerlik şartıyla birlikte gerçekleşmiş olmasına engel olmaz. Bu şart, akde şahit bulundurmanın geçerli olmasına da engel olmaz. Aynı şekilde alışveriş akdinin yapıldığı yerde bulunduğu sürece müşterinin muhayyer kılınması (meclis muhayyerliği) da şahit bulundurma ve rehin muamelesinin geçerliliğine engel olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İçerdiği şahit bulundurma tavsiyesiyle birlikte ayet, içinde muhayyerlilğin şart koşulduğu alışveriş akdini içermemektedir. Aksine bu ayet, kesinleşmiş olan alışveriş akdini içermektedir. Biz ayetin içerdiği borçlanma işlemlerinin tamamındanayırıp tahsis ettiğimiz bir delalet sebebiyle muhayyerlik şartını caiz gördük. Bu delaletin hükmünü, muhayyerlik şartı içermeyen alışveriş akidlerinde kullandık. Muhayyerlik şartıyla yapılmasını caiz gördüğümüz alışveriş akidlerinde, ayetin hükmünü kullanmaya engel olan bir şey yoktur. Çünkü bu akidlerde, şahit bulundurma ve rehin alma gibi ihtiyat tedbirleri vardır. Muhayyerliğin şart koşulmadığı alışveriş işlemlerinde akdi yapanın ikrarının geçerliliği vardır.

Muhayyerlik şartıyla akdedilen alışverişler anlattığımız sebepten dolayı burada kastedilmiş olmayıp ayetin hükmü dışında kalmaktadır. Aksi halde muhayyerlik şartı düşer ve alışveriş akdi tamamlanmış olur. O zaman akdin tarafları alışverişe değil de kendi ikrarlarına başkalarını şahit tutmaya davet edilmiş olmaktadırlar. Muhaliflerimizin iddia ettikleri şekilde alışverişin tamamlanmasından sonra müşteriye muhayyerlik hakkı tanıyacak olursak, ayetin hükmünü gereği gibi uygulayacak bir yer bulamayız.

Şunu da ifade etmeliyiz ki ,satışa razı olunmasa bile akdin kesinleşmesi veya feshedilmesinde etkisi görülsün diye müşteriye muhayyerlik hakkı tanınabilir. Taraflar muhayyerlik şartı koşmaksızın alışveriş akdi yaparlarsa, her biri diğerine mülk etmek için üzerine akid yaptığı şeyin ona mülk olmasına razı olduğu için, bu rıza ile birlikte ayrıca muhayyerlik şartını koşmanın anlamı kalmaz. Rızanın var olması, muhayyerlik şartını koşmaya engeldir. Bilindiği gibi meclis muhayyerliğini kabul edenler arasında şu hususta ihtilaf yoktur: Akdin taraflarından biri diğerine "Seçimini yap" der o da seçimini yapıp razı olursa bu, muhayyerliklerini iptal eder. Bunda alışveriş akdini geçerli kılma konusunda ikisinin

rızasından daha fazla bir şey yoktur. Aynı konudaki akidleşme üzerinde ikisinin de rızası mevcuttur. Ayrıca ikinci bir rızaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü alışveriş akdine baştan itibaren razı olmalarından sonra başka bir rızanın şart koşulması caiz olsaydı o zaman ikinci, üçüncü bir rızanın da şart koşulması caiz olurdu. Akde razı olmaları üçüncü ve dördüncü bir muhayyerliğin şart koşulmasına engel olmazdı. Böyle bir şey batıl olduğuna göre alışveriş akdine razı olmaları, muhayyerliğin iptali ve alışveriş akdinin de tamamlanması demektir. Alışverişte şart muhayyerliği sahihtir. Çünkü kendisi için muhayyerlik şart koşulan kişi, kendi şahsı için muhayyerliği şart koşarken kendi mülkünden bir şeyin çıkmasına razı olmuş değildir. Bu sebeple de alışveriş akdinde onun için şart muhayyerliği koşmak caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tarafların alışveriş akdine razı olmasıyla birlikte görme muhayyerliği ile kusur muhayyerliğinin[439] var-

439 **Muhayyerlik**: Sözlükte bir işi yapıp yapmamakta serbestlik anlamına gelen muhayyerlik, bir fıkıh terimi olarak, tarafların kendi anlaşmaları üzerine veya akdîn kendisinden kaynaklanan sebeplerle, bazı akitlerin bağlayıcı olmayıp taraflardan birisi için seçim hakkının verilmesini ifade etmektedir. Muhayyerliklerden bazıları şunlardır:

Şart muhayyerliği: Akit esnasında veya akitten sonra tarafların anlaşmasıyla, tarafların veya birinin akdi kabul veya feshetme hususunda muhayyer kılınmasına denir. Şart muhayyerliği için akdîn fesih kabul eden türden olması gerekir; bu nedenle nikâh akdînde şart muhayyerliği söz konusu değildir. Muhayyerlik müddeti içinde, muhayyer olan taraf akdi feshedebileceği gibi kabul de edebilir. Süre sona erdiği halde, bir görüş belirtmemişse akit kurulmuş kabul edilir.

Görme muhayyerliği: Bir kimsenin görmediği bir malı alması halinde, malı görünceye kadar akitle bağlı olmayıp bozma yetkisinin bulunmasıdır. Malı görünce, akdi dilerse kabul eder, dilerse reddeder. Malı görünce, akdi feshetmezse akit bağlayıcı hale gelir.

Kusur muhayyerliği: Herhangi bir şart bulunmaksızın yapılan satım akdînde, satılan malın eski bir kusurunun ortaya çıkması halinde, satın alan muhayyerdir, dilerse reddeder ve dilerse konuşulan fiyat üzerinden kabul eder; yoksa malı alıkoyup da kusuruna karşılık bedelinden kesinti yapamaz.

Kusurlu çıkma muhayyerliği, feshi kabil olan akitlerde geçerlidir. Kusurlu çıkma muhayyerliğinin muteber olması için dört şartın bulunması gerekir; a) kusurun malın değerini düşürmesi, b) kusurun akit, yahut teslimden önceye ait olması, c) alanın, gerek akit anında ve gerekse teslim alırken kusuru görmemiş olması, d) kusursuzluk sözleşmesi yapılmamış olması gerekir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

Meclis Muhayyerliği: Akid meclisinden bedenen ayrılmadıkları sürece tarafların münferit iradeleriyle akidden vazgeçme hakkına sahip olmalarıdır. *"Alıcı ve satıcı ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler"* hadisini (Buhârî, "Büyû, 44, 45; Müslim, "Büyû, 43, 44) bedenen ayrılma şeklinde yorumlayan Şâfiî ve Hanbelî ekollerinde taraflara böyle bir hak tanınırken Hanefî ve Mâlikî ekollerinde bu hadis sözle ayrılma olarak yorumlanmış ve tarafların

lığını kabul etmiştiniz. Tarafların akde razı olmaları, bu muhayyerliklerin varlığına engel olmamıştı. Öyleyse tarafların akde razı oluşları, meclis muhayyerliğine de engel olmamalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kusur muhayyerliğinin meclis muhayyerliğiyle benzer yönü ve alakası yoktur. Çünkü görme muhayyerliği müşterinin mala, satıcının da bedele mâlik olmasına engel değildir. Zira taraflardan her birinin buna rızası vardır. Ama meclis muhayyerliğinin varlığını kabul edenlere göre bu muhayyerlik, taraflardan her birinin, verdiğinin karşı tarafa mülk olmasına rızası olduğu halde bu mülkiyetin gerçekleşmesine engeldir. Müşterinin akde başından beri razı olarak akdi kendisi açısından bağlayıcı hale getirmesiyle daha sonra satıcı ona "Razı olduysan seçimini yap" dediğinde "Razı oldum" demesi arasında bir fark yoktur. Mülkiyetin gerçekleşmesi bağlamında görme ve kusur muhayyerliği içeren alışveriş akdiyle, bu muhayyerliklerden birini içermeyen alışveriş akdi arasında da bir fark yoktur. Ancak bu iki akit, mülkiyetin gerçekleşmesine engel olmayan bir muhayyerlik içermede birbirlerinden farklı hale gelirler. Bu da satılan malın evsafının bilinememesi veya akitte belirtilen cüz'lerinden birinin zayi olması gibi bir sebepten kaynaklanabilir.

Alışveriş akdine razı olmanın mülkiyeti gerçekleştirdiğinin delili şudur: Fakihlerin tamamı, tarafların akid meclisinden ayrılmalarından sonra muhayyerliğin geçersiz hale geleceği ve müşterinin satın aldığı mala, satıcının da o malın bedeline mâlik olacağı hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir. Tarafların akid yaptıkları yerden ayrılmalarının akde razı olduklarına veya akdi kabul etmediklerine delalet etmediğini biliyoruz. Çünkü akid meclisinden ayrılma veya orada durma, akde rızaya delalet etmeme bakımından aynıdır. Biz biliyoruz ki mülkiyet, akid yapılan yerden ayrılmakla değil, işin başındayken akde razı olmakla gerçekleşmektedir. Şunu da ifade edelim ki, akid yapılan yerden ayrılmakla mülkiyetin gerçekleşmesi ve akdin geçerli sayılması usûlde yoktur. Aksine usûlde bildirildiğine göre

iradelerini birbirine uygun biçimde beyan etmesinden sonra -ayrıca şarta bağlanmamışsa- tek taraflı olarak bundan vazgeçemeyecekleri ilkesi benimsenmiştir. Meclis muhayyerliğini kabul edenlere göre bu hak, tarafların bedenen birbirlerinden ayrılmaları veya akdin bağlayıcı olmasını tercih ettiklerini bildirmeleriyle sona erer. (İslam Ansiklopedisi. T.D.V.)

akid yapılan yerden ayrılmak, birçok akdin feshine tesir eder. Mesela; sarf akdinde para, selem akdinde de sermaye teslim alınmadan, borcun borçla takasında iki borçtan birinin belirlenmesinden önce taraflar akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa, yapılan akid feshedilmiş olur. Akid yapılan yerden ayrılmanın birçok akdin iptalinde etkili olduğunu, o akidlerden hiçbirini geçerli kılmadığını usûlde gördük. Akid yapılan yerden ayrılmanın, akdin sahihliğine ve geçerliliğine etkisinin olduğunu usûlde görmedik. Böyle olunca da, meclis muhayyerliğinin ve akid yapılan yerden ayrılmanın, akdin geçerliliğinde etkili olduğunu kabul etmek usûl dışıdır .Bununla birlikte Kur'an'ın zahirine de aykırıdır .Diğer taraftan sünnet ve icma ile sabit olmuştur ki ,satılan mal sahih bir şekilde müşteri tarafından teslim alındıktan sonra, taraflar akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa ancak o zaman akid geçerli olur. Akdin geçerli olmasının şartıdır bu. Sarf akdinde karşılıklı teslim ve tesellümle birlikte meclis muhayyerliği sabit ise taraflar muhayyer oldukları sürece akid tamamlanmış olmaz. Eğer akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa, ayrılmaları sebebiyle akdin geçerli kılınması caiz olmaz. Çünkü sahih olmasından önce akdi iptal etme özelliğine sahip olan ayrılma sebebiyle batıl olur. Sahih olduğunu söylemek doğru olmaz. Yaptıkları akid henüz geçerlilik kazanmadan taraflar akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa bu ayrılış sebebiyle akdin geçerli olduğunu söylemek caiz olmaz. Bu durumda akdin batıllığını gerektiren bir şey, akdin sahih olmasını gerektirmiş gibi olur ki, bu doğru değildir.

Meclis muhayyerliğinin kabul edilemeyeceğinin delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

4- (لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسِهِ)

"Gönül hoşluğuyla olmadıkça bir Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[440]

Bir mal, sahibinin gönül hoşluğuyla olduktan sonra başkasına helal kılınmıştır. Bu da alışveriş akdinde vardır. Alışveriş akdi sebebiyle bir malın başkasına helal olması, yukarıdaki hadis-i şerif gereğince icab etmektedir. Bu hadisin bu hükme delalet etmesi, şu ayetin delaleti gibidir:

440 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd, 34/153

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[441]

Bu hükme Cabir'den *radıyallahu anh* gelen şu rivayet delalet etmektedir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **biri satıcının diğeri de müşterinin olmak üzere iki ölçekle ayrı ayrı ölçülmedikçe gıda maddesinin satılmasını yasakladı."***[442]

Satıcı ile müşteri tarafından ayrı ayrı ölçüldükten sonra gıda maddesi hububatın satılmasını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kılmıştır[443]. Bu alışverişin geçerli olması için tarafların akid yaptıkları yerden ayrılmalarını şart koşmamıştır. Buna göre müşteri ölçekle satın aldığı malı, alışveriş akdini yapmış olduğu yerde satıcıya satarsa bu ikinci alışverişin caiz olması gerekir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

(مَنِ ابْتَاعَ طَعَامًا فَلَا يَبِعْهُ حَتَّى يَقْبِضَهُ)

"Bir yiyecek satın alan kimse, onu teslim almadan satmasın."[444]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, satın alınan gıda maddesini teslim aldıktan sonra başkasına satmayı caiz gördüğüne ve akid yapılan yerden ayrılmış olmayı şart koşmadığına göre, müşteri malı akdin yapıldığı yerde teslim aldıktan sonra başkasına satması bu hadis gereğince caiz olmalıdır. Bu da satıcının muhayyerliğini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü satıcının muhayyerlik hakkının bulunduğu bir malda müşterinin tasarrufta bulunması caiz olmaz.

Şu hadis-i şerif de buna delalet etmektedir:

---

441 Nisâ, 4/29

442 İbn Mâce, Ticarat, 38

443 Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz. Bir kişi bir başkasından on ölçek buğdayı ölçerek satın alır. Sonra o buğdayı başkasına satarken senin ölçmene gerek yok. Ben zaten ölçerek satın almıştım derse yapılan alışveriş sahih olmaz. Ancak müşteri, de ölçerek satın alırsa alışveriş sahih olur.

444 Müslim, Büyû, 8

(مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَهُ الْمُبْتَاعُ وَمَنْ بَاعَ نَخْلاً مُؤَبَّرًا فَالثَّمَرَةُ لِلْبَائِعِ إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ)

"Malı olan bir köleyi satan kimse, kölenin malına sahib olur. Ancak müşteri o malın kendisine ait olmasını şart koşarsa başka. Aşılanmış bir hurma bahçesi satan kimse o bahçenin ürünlerine sahip olur. Ancak müşteri o ürünlerin kendisine ait olmasını şart koşarsa başka."[445]

Bu hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* akid esnasında şart koşulması halinde kölenin malının ve bahçenin ürününün müşteriye ait olacağını bildirmiştir. Bunu bildirirken de akid yapılan yerden ayrılıp gitmiş olmaktan söz etmemiştir. Üzerine akid yapılan asıl mülke sahip olmadan, müşterinin kölenin malına veya bahçenin ürününe sahip olması imkânsızdır. Bu da sırf alışveriş akdinin kendisiyle müşterinin satınaldığı mala mâlik olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis de bu hükme delalet etmektedir:

(لا يَجْزِي ولَدٌ والدَه، إلا أن يجدَه مملوكاً فيشتريَهُ فيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasını köle olarak bulup satınalır ve hürriyetine kavuşturursa, ancak o zaman hakkını ödemiş olur."[446]

Böyle bir durumda evladın babasını satın aldıktan sonra hürriyetine kavuşturmak için ayrıca onu azad etmesine gerek olmadığı, köle durumdaki babanın, evladının mülkiyetine geçtiğinde zaten kendiliğinden hürriyetine kavuşmuş olacağı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* satın alma akdinin yapıldığı yerden ayrılıp gitme şartından sözetmeksizin babanın sırf satın alma ile hürriyetine kavuşmuş olmasını vacip kılmıştır.

---

445 Ebu Davud, İcare, 8
446 Ebu Davud, Edep, 128

Şu husus da aklî yönden buna delalet etmektedir: Alışveriş akdinin yapıldığı yerdeki bekleyiş uzun sürebileceği gibi kısa da sürebilir. Alışverişte üzerine akid yapılan mala mâlik olmayı meclis muhayyerliğine bağlayacak olursak, muhayyerlik süresi bilinemediğinden bunun akdin iptaline sebep olması gerekir. Mesela bir kimse malını bir başkasına kati bir satışla satar ve taraflar "Falan kişi mecliste oturduğu sürece muhayyeriz" şeklinde bir şart koşarlarsa ,alışveriş batıl olur .Çünkü alışverişin geçerliliğinin bağlandığı muhayyerlik süresi belirsizdir.

Meclis muhayyerliğini kabul edenler, şu rivayetleri kendi delilleri olarak ileri sürmektedirler:

İbn Ömer ,Ebu Berze ve Hakîm b .Hizam) Allah kendilerinden razı olsun (Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا)

"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler." [447]

Nafi'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا تَبَايَعَ الْمُتَبَايِعَانِ بِالْبَيْعِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ مِنْ بَيْعِهِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، أَوْ يَكُونُ بَيْعُهُمَا عَنْ خِيَارٍ، فَإِذَا كَانَ بَيْعُهُمَا عَنْ خِيَارٍ، فَقَدْ وَجَبَ)

"İki kişi bir alışveriş akdi yaptıklarında birbirlerinin yanından ayrılmadıkları sürece yap*tıkları alışveriş hakkında muhayyerdirler. Ya da alışverişleri muhayyerlik üzeredir. Alışverişleri muhayyerlik üzere olunca da (birbirlerinin yanından ayrıldıklarında alışveriş bağlayıcı şekilde) gerçekleşmiş olur."* [448]

447 Ebu Davud, İcare, 17
448 Müslim, Büyû, 10

İbn Ömerr *adı hna uhallay*muhayyerlik hakkı tanımaksızın birisiyle alışveriş yaptığında ,onun alışverişten caymasına fırsat vermek istemediği zaman alışveriş akdinin yapıldığı yerdeyken kalkıp birkaç adım yürür, sonra da geri gelirdi. Alışverişte meclis muhayyerliğini kabul edenler, (الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) ***"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler"*** hadisinin zahirini delil olarak ileri sürerler. Bu hadisi rivayet eden, İbn Ömer dir *radıyallahu anh.* O, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisle tarafların bedenen birbirlerinin yanından ayrılmalarını kastettiğini anlamıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* akid meclisinden kalkıp birkaç adımattıktan sonra geri dönüp geldiğine ilişkin rivayet, onun meclis muhayyerliğinden yana olduğuna delalet etmez. Belki de o, satıcının meclis muhayyerliğinden yana olmasından korkmuş ve malda görülecek bir kusurdan dolayı sorumluluk kabul etmemesinden çekindiği için öyle yapmıştır. Sonunda Halife Hz. Osman'a müracaat edilmiş, o da meclis muhayyerliğinin olmayacağı şeklinde hüküm vermiş, malda görülecek kusurdan dolayı satıcının sorumluluk kabul etmemesini tasvib etmemiştir. Ancak satıcı malın kusurlu olduğunu akid yaparken müşteriye söylerse sorumlu tutulamaz, demiştir. İbn Ömer'inde *radıyallahu anh* Hz. Osman'a bu hususta muvafakat ettiği rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: İbn Şihab'ın bildirdiğine göre Hamza b. Abdullah b. Ömer, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(ما أدركتِ الصَّفْقَةُ حياً مجموعاً فهو من المبتاعِ)

"Akid yapılırken mevcut olan mal, artık müşteriye aittir."[449]

Bu rivayet İbn Ömer'in *radıyallahu anh* , akid yapmakla malın satıcının mülkiyetinden çıkıp müşterinin mülkiyetine geçtiği görüşünde olduğuna delalet etmektedir. Bu da meclis muhayyerliğini ortadan kaldırmaktadır.

449 Buhari, Büyû, 58

"Alışveriş Yapanlar Birbirlerinin Yanından Ayrılmadıkça Muhayyerdirler" Hadisi

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) veya farklı rivayetiyle (الْبَائِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) ***"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler"*** hadisi, hakikatte alışverişin yani pazarlığın yapıldığı safhayı kastetmektedir. Taraflar razı olup alışverişi bağlarlarsa, alışveriş akdi tamamlanmış olur. Tamamlandıktan sonra da taraflara artık (الْمُتَبَايِعَان) veya (الْبَائِعَان) alışverişçiler denmez. Mesela ikale[450] veya mudarebe yapan iki kişiye, bu işi yaptıkları sırada ikaleciler veya mudarebeciler denir. Ama bu iş bittikten sonra kendilerine ikaleciler veya mudarebeciler denmez. Ancak ikale veya mudarebe yapmışlardı, denir. (الْمُتَبَايِعَان) veya (الْبَائِعَان) alışverişçiler kelimelerinin manası bizim anlattığımız şekilde ise ihtilaf yerinde bu kelimelerle istidlalde bulunulamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Böyle bir te'vilde bulunmak, mezkûr rivayeti faydasız hale getirir. Alışveriş akdi yapmazdan önce pazarlık yapan tarafların akdi yapıp yapmamakta muhayyer olduklarını bilmeyen kimse yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aksine o rivayette faydaların en büyüğü vardır. Şöyle ki: Bazıları satıcının, müşteriye "Malı sana sattım" dedikten ve müşteri henüz almayı kabul etmezden önce satmaktan cayamayacağını zannedebilirler. Bunu mal karşılığında köle azad etmeye ve mal karşılığında hulu' yapmaya benzetebilirler. Çünkü azad etmede kölenin, hulu'da da kadının kabul etmesinden önce efendi "azad ettim" sözünden, koca da "hulu' ettim" sözünden cayamaz.

İşte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde alışveriş akdinin hükmünün, azad etme ve hulu' etme akidlerinden farklı olduğunu açıklamış, alışverişte karşı tarafın kabulünden önce diğerinin söylediği sözden cayabileceğini bildirmiştir.

450 **İkale:** Sözlükte ahdi veya alışverişi bozmak, affetmek gibi anlamlara gelen ikâle, bir fıkıh terimi olarak, karşılıklı irade beyanı ile mevcut bir akdîn bozulması demektir. İkâlede taraflar, bir baskı olmaksızın, tam olarak akdi bozmaya razı olmaları gerekir. Taraflardan birinin akdi bozmak yönündeki teklifinin, diğer tarafın aynı mecliste kabul etmesi üzerine ikale gerçekleşir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

Bir kişi çıkıp da pazarlık yapanların alışveriş akdini bağlamadan nasıl (المُتَبَايِعَان) veya (البائعان) alışverişçiler olarak adlandırılabileceklerini sorarsa, kendisine şöyle cevap verilebilir: Pazarlık yaparak alışverişe yöneldiklerinde onları "alışverişçiler" olarak adlandırmak caiz olur. Birbirlerini öldürmeye kastedenlere -vuruşmaları sonucunda öldürme hadisesi meydana gelmese de- "katiller" denildiği, her ne kadar boğazlanmadıysa da boğazlanmasına ramak kaldığı için Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e boğazlanmış anlamında zebîh dendiği gibi, pazarlık yapanlar da alışveriş akdini bağlamasalar da kendilerine "alışverişçi" denmesi caiz olur. Mesela; bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın."[451]

Bu ayette kastedilen mana, iddetlerinin sonuna varmaları değil, sonuna yaklaşmalarıdır.

İkinci bir örnek olarak başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerinin sonuna vardıkları zaman eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın."[452]

Bu ayette "bekleme sürelerinin sonuna vardıkları zaman" ifadesiyle bekleme sürelerini bitirdikleri zaman" manası kastedilmiştir. Buna göre pazarlık yapanların, anlattığımız şekilde alışveriş akdini bağlamayı kastettiklerinde kendilerine "alışverişçiler" demek caiz olmaktadır. Taraflar alışveriş akdini bağladıktan sonra artık hakikatte kendilerine (المُتَبَايِعَان) veya (البائعان) "alışverişçiler" denilemeyeceği hususunda kimsenin tereddüdü yoktur. Diğer işleri yapanlar için de bu böyledir. Bir işi yapmakta olanlara o işi tamamlamalarından sonra falan işi yapanlar denmez. Sadece övgü

451 Talâk, 65/2
452 Bakara, 2/232

ve yergi isimleri, kitabın baş tarafında da açıkladığımız gibi bu kapsamın dışındadırlar. Diğer işleri yapanlara mesela "alışverişçi idiler, ikale yapmış idiler, mudarebe yapmış idiler" denir.

Alışveriş akdinin tamamlanmasından sonra taraflara gerçek anlamda "Alışverişçiler" denemeyeceğinin delili şudur: Alışveriş akdinin tamamlanmasından sonra tarafların ikale yapmaları ve akdi feshetmeleri sahihtir. Onlar ikale yaparlarken gerçek manada mütekayil yani ikale yapanlardır. Onların bir tek halde hem ikale ve fesih yapmaları hem de alışverişçi olmaları mümkün değildir. Bu da gösteriyor ki onların "alışverişçiler" adını taşımaları, ancak pazarlık yapma ve alışveriş akdini bağlama halini kapsamaktadır. Alışveriş akdinin tamamlanmasından sonra bu isim onlar hakkında ancak, "alışverişçi idiler" manasında verilebilir ki bu da mecazdır. Durum böyle olunca onlar için "Alışverişçiler" kelimesini gerçek manasında yani alışveriş yaptıkları an için kullanmak gerekir. Alışverişin yapıldığı sırada satıcı, müşteriye "Bunu sana sattım" der. Müşterinin kabulünden önce bu olaya satıcı açısından Bey' yani satış denir. İşte bu hal, her ikisinin alışverişçi oldukları andır. Bu halde iken taraflardan her biri alışverişi yapıp yapmamakta muhayyerdir. Müşterinin kabulünden önce satıcı, alışverişi feshedebilir. Müşteri de taraflar birbirlerinden ayrılmazdan önce alışverişi kabul edip etmemekte muhayyerdir.

Yukarıda anlatılan durumdaki taraflara "alışverişçiler" denebileceğinin delili şudur: Satıcı, ikisinden biridir. O da satılık malın sahibidir. Satıcı "sattım" dediğinde ve ikisi birbirinin yanından ayrılmadıkları sürece her ikisi de alışverişi bağlayıp bağlamamakta muhayyerdir. Zira bilindiği gibi müşteri, satıcı değildir. Böyle olunca da (الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) ***"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler"*** hadisinin manası şöyle anlaşılmalıdır: Satıcı müşterinin kabulünden önce sattığı malı satıp satmamakta, müşteri de kabul edip etmemekte muhayyerdirler.

Yukarıdaki hadisi te'vil etmede fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Muhammed b. Hasan'dan rivayet olunduğuna göre hadisin manası şöyledir: Satıcı, "Malı sana sattım" dediğinde müşteri "kabul ettim" demedikçe malı satmaktan cayma hakkına sahiptir. İmam Muhammed, bu söylediklerinin aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşü olduğunu belirtmiştir.

Ebu Yusuf, hadiste geçen (الْمُتَبَايِعَانِ) ***"Alışveriş yapanlar"*** sözüyle, pazarlık yapanların kastedildiğini söyledikten sonra sözüne devamla şunları anlatmıştır : Satıcı , "Malı sana on dirheme sattım" dediğinde müşteri alışverişin yapıldığı yerde iken bunu kabul edip etmemekte, satıcı da müşterinin kabulünden önce bu satışından caymada muhayyerdir .İkisinden biri alışverişi kabulden önce akid meclisinden kalkıp giderse, ikisine tanınan muhayyerlik hakkı iptal edilmiş olur. Artık muhayyerlik haklarını kullanamazlar. İmam Muhammed bu muhayyerlik süresini tarafların birbirlerinden sözlü olarak ayrılmaları yani satıcının sattım demesinden, müşterinin de kabul ettim demesinden sonra muhayyerlik süresinin sona ereceği şeklinde yorumlamıştır. Bu, kabul edilebilir bir yorumdur.

Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

(وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ)

"Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."[453]

Bu ayette kastedilen, bedenlerin değil, fikirlerin ayrılığıdır. Mesela 'Cemaat şu konuda istişarelerde bulundu. Ancak şu hususta birbirlerinden ayrıldılar' denildiğinde bununla, bir görüşün etrafında birleşip karar kıldıkları ancak bir ayrıntıda -aynı mecliste olsalar bile- birbirlerinden ayrıldıkları kastedilir. Ayrılmanın bedenen olmasının yanı sıra sözlü de olabileceğine şu rivayet delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir el-Basri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَفْقَةَ خِيَارٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ خَشْيَةَ أَنْ يَسْتَقِيلَهُ)

453 Beyyine, 98/4

"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak akitleri muhayyerlik üzere ise "birbirlerinden ayrılsalar da" muhayyerlikleri devam eder. Arkadaşının alışverişten caymasından korktuğu için onun yanından ayrılıp gitmesi de helal olmaz."[454]

Hadiste geçen (الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا) cümlesiyle sözlü ayrılma kastedilmiştir. Bilindiği gibi hadisin sonunda ***"Arkadaşının alışverişten caymasından korktuğu için onun yanından ayrılıp gitmesi de helal olmaz"*** ifadesi ile de, sözlü ayrılıktan ve akdin kesinleşmesinden sonra bedenen ayrılıktan bahsedilmiştir. Bu anlatılanlar, akdin bağlanmasından sonra muhayyerlik hakkının sona ereceğine iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Alışveriş akdini yapan kimsenin meclis muhayyerliği hakkı olsaydı, akdin diğer tarafından ikale (akdi bozma) talebinde bulunma ihtiyacını duymaz, aksine kendi muhayyerlik hakkına dayanarak akdi feshederdi.

2-İkale ,ancak akdin sahih bir şekilde bağlanmasından ,müşterinin satın aldığı mala ,satıcının da o malın bedeline mâlik olmasından sonra yapılabilir. Bu da muhayyerliğin olmadığına ve alışverişin sahih bir şekilde gerçekleşmiş olduğuna delalet eder. Hadiste geçen (وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ) ***"Arkadaşının yanından ayrılıp gitmesi helal olmaz"*** cümlesi, akid meclisinde bulundukları sürece ikisinden birinin alışverişi bozma talebinde bulunması durumunda diğerinin onun bu talebini kabul etmesinin mendupluğuna, kabul etmemesinin de mekruhluğuna delalet etmektedir. Ama meclisten ayrıldıktan sonra hüküm bunun aksinedir. Ayrıldıktan sonra arkadaşının ikale talebine olumlu yanıt vermemesi mekruh olmaz. Ayrılmazdan önce olumlu yanıt vermemesi mekruhtur.

Bu hükmün delili de şu rivayettir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ بَيِّعَيْنِ لاَ بَيْعَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يَتَفَرَّقَا إِلاَّ بَيْعَ الْخِيَارِ)

454 Ebu Davud, Büyû, 53; Tirmizi, Büyû, 26

"Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş başka."[455]

Bu hadislerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışveriş yapan her iki kişinin, birbirlerinden ayrılmadıkça aralarındaki akdin tamamlanmış olmayacağını haber vermiştir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışverişçiler pazarlık aşamasındayken aralarındaki akdin bağlanmadığını bildirmek istediğine delalet etmektedir. Pazarlık aşamasındayken aralarındaki akid tamamlanmış olsaydı, akidleri sahih olduğu halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz"*** buyurmazdı. Zira o, sabit olan bir şeyin mevcut olmadığını söylemezdi. Böylece mezkûr hadislerde kastedilenin, pazarlık yapmakta olup alışveriş akdi yapmayı amaçlayan iki kişi olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Burada satıcı, malını müşteriye belli bir fiyatla satacağını söylemekte, müşteri de "malı bana sat" diyerek malı ondan satın almayı hedeflemektedir. Satıcının malı satması ve müşterinin de kabul etmesinden sonra, akid meclisinden ayrılmadıkça bunların akdi tamamlamış olmayacaklarını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirmiştir. Çünkü pazarlık aşamasındayken müşterinin "malını bana sat" demesi, akdi kabul etmesi sayılmaz. Bu ifade, satış akdinin tamamlandığı anlamına da gelmez. Bu, malın kendisine satılması için müşterinin satıcıya bir emrinden başka bir şey değildir. Satıcı da 'kabul ettim' dediğinde alışveriş akdi bağlanmış olur. Önce nakletmiş olduğumuz görüşe göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafların birbirlerinden ayrılmaları ifadesiyle bunu kastetmiştir. Konuşma dilinde bunun örneklerinden bahsetmiştik.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tarafların icap ve kabulde bulunmasıyla aralarında alışveriş akdinin meydana geldiğini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* reddetmeyi kastetmediğini siz de inkâr etmediniz. Ancak meclis muhayyerliği hakkına sahip olduklarını bildirmek için, alışveriş akidlerinin henüz kesinlik kazanmadığını bildirmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü tarafların muhayyerlik hakkına sahip olmaları, yaptıkları alışveriş

455 Buhari, Büyû, 46

akdinin akid sayılmamasını gerektirmez. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, tarafların birbirlerinden ayrılmalarından sonra muhayyerlik şartını koşmaları halinde akidlerinin sabit olacağını bildirmiştir. Alışverişte muhayyerlik şartının olması, yapılan işleme akid denmesine engel teşkil etmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (كُلُّ بَيِّعَيْنِ لَا بَيْعَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يَتَفَرَّقَا إِلَّا بَيْعَ الْخِيَارِ) ***"Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş başka"*** buyurmuştur. Görüldüğü gibi ,muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş işlemine de bey' akdi adını vermiştir. "Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz" ifadesiyle, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* icap ve kabulün yapılması halini kastetmiş olsaydı, taraflar arasında alışveriş akdinin meydana gelmediğini söylemezdi. Çünkü tarafların meclis muhayyerliği hakları vardır. Nitekim şart muhayyerliği olduğunda da yapılan alışveriş akdini yapılmamış gibi saymamış, aksine yapılmış olarak kabul etmiş ve ona bey' akdi demiştir. Bu da ***"Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz"*** hadisiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışveriş için pazarlık yapanları kastetmiş olduğuna delalet etmektedir. Şu da bunu ifade etmektedir:

Satıcının "Benden satın al" veya müşterinin "Bana sat" demesi, satıcı "sattım", müşteri de "satın aldım" diyerek taraflar birbirlerinden ayrılmadıkça yapılan işlem bey' akdi olmaz. Ancak bu ifadeleri kullanırlarsa birbirlerinden ayrılmış ve alışveriş akdi de tamamlanmış olur. Artık bu akidde şart muhayyerliğinin olmaması gerekir. İcap ve kabul ile ayrılık meydana geldiği için bedenen birbirlerinin yanından ayrılıp gitmiş olmasalar da bunun bir bey' akdi olması gerekir.

(الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا)

"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler" hadisi hakkında gelen rivayetlerin çoğunda, bu hadisin bizim ve muhalifimizin anlattıkları doğrultusunda bir mana taşıdığının muhtemel olmasıdır. İhtimallere dayanarak Kur'an'ın zahirine itiraz etmek caiz de-

ğildir .Aksine yapılması gereken ,hadisi Kur'an doğrultusunda yorumlamaktır. Kur'an'a aykırı şekilde yorumlanması caiz değildir.

Anlattıklarımızın doğruluğunu ispatlayan aklî bir delil şudur: Nikâh, hulu', mal karşılığı azad etme, teammüden öldüren katil ile sulh yapmada taraflar icap ve kabul ile akdi muhayyerlik şartı olmaksızın kesinleştirmiş olurlar. Fakihler bu hususta görüş birliği etmişlerdir. Yani bu akidler, şart muhayyerliği olmaksızın icap ve kabul ile kesinleşirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi öldürmeyin."[456]

Atâ ve Süddi dediler ki: "Ayetin manası, 'Bazılarınız diğer bazılarınızı öldürmesin' şeklindedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, ayet şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ)

"Mescid-i Haram yanında, onlar sizi öldürmedikçe, siz de onları öldürmeyin."[457]

Ayetteki "sizi öldürmedikçe" ifadesiyle "bazınızı öldürmedikçe" manası kastedilmiştir. Mesela Arapça'da (قُتِلْنَا وربّ الكعبة) "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki biz öldürüldük" denildiğinde "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki bazılarımız öldürüldü" manası kastedilir. Denildi ki: Arapça'da böyle bir ifadenin kullanılması hoş karşılanmış ve uygun görülmüştür.

---

456 Nisâ, 4/29

457 Bakara, 2/191. Bu ayetteki (وَلَا تَقْتُلُوهُمْ) , (يَقْتُلُوكُمْ) kelimelerini kıraat imamlarından Hamza ve Kisai, kaf harflerinin sonrasına elif harfi koymaksızın okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise kaf harflerinin sonrasına elif harfini ekleyerek okumuşlardır.

Çünkü onların hepsi tek dinin mensupları olmaları hasebiyle tek can gibidirler. Bu sebeple Yüce Allah (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi öldürmeyin"** buyurmuş ve bununla da "Birbirinizi öldürmeyin" manasını kastetmiştir.

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Şüphesiz mü'minler bir tek can gibidirler. Canın bir yeri acı hissettiğinde diğer yerleri uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."[458]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)

"Mü'minin mü'mine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binalar gibidir."[459]

Buna göre mezkûr ayetin manası şöyle takdir edilir: "Mallarınızı batıl yollarla ve size haram olan başka vesilelerle yemek için birbirinizi öldürmeyin."

Bu, şu ayete de benzemektedir:

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Evlere girdiğiniz zaman kendinize (birbirinize) selâm verin."[460]

Bütün bu anlatılanlar göz önünde bulundurularak önceki ayetin şu manalara da geldiği söylenebilir: "Mal kazanmak uğruna kendinizi helâk etmeyin."Bu da kişinin mal kazanma hırsıyla sonu belirsiz maceralara sürüklemesiyle olur. Ya da bu ayetten, "Öfke ve daralma halinde kendinizi öldürmeyin" manası da çıkarılabilir. Mezkûr ayetle bütün bu manaların kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü ayetin lafzının bu manalara ihtimali vardır.

---

458 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 13/253
459 Buhari, Salat, 88
460 Nûr61/24 ,

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾)

30-"Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır."

Bu tehdidin hangi fiili işleyenlere yönelik olduğu hususunda birden fazla görüş ortaya konulmuştur:

1-Ayetteki tehdit, malları batıl yolla yeme ve haksız yere adam öldürme fiilini işleyenlere yöneliktir. Bu ikisinden birini yapan bu tehdidi hak eder.

2-Atâ dedi ki: "Bu tehdit, özellikle haksız yere adam öldürenlere yöneliktir."

3.Bu tehdit, surenin başından itibaren yasaklanan fiilleri işleyenlere yöneliktir.

4.Bu tehdit, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا) **"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir"**[461] ayetinden itibaren sayılan yasakları çiğneyenlere yöneliktir. Çünkü bu ayetten önceki yasakları işlemeyle ilgili başka bir tehdit orada vardır. Kuvvetli olan görüşe göre bu tehdit ,ayetin peşinden gelen ,malları batıl yolla yeme ve haksız yere adam öldürme fiillerini işleyenlere yöneliktir.

Anılan yasak fiilleri sehven ve yanlışlıkla, kasıt ve günah sınırına da götürebilecek bir ictihad neticesinde işleyenler, tehdidin kapsamı dışında kalsınlar diye ayetteki tehdit, (عُدْوَانًا وَظُلْمًا) "haddi aşarak ve zulmederek" şeklinde kayıtlandırılmıştır .Manaları birbirine yakın olduğu halde (عُدْوَانًا وَظُلْمًا) kelimeleri ayette birlikte zikredilmiştir. Çünkü manaları birbirine yakın da olsa, lafızları farklı olduğu için ikisinin birlikte zikredilmiş olması güzeldir.

461 Nisâ, 4/19

Şair Adiy b .Zeyd'in şu şiiri de buna örnek gösterilebilir:

فقددت الأديم لراهشيه ... وألفى قولها كذباً ومينا

Ayaktaki iki damar için deriyi kestin.

O da uydurma ve yalan şeyler söyledi.

Bu beyitte geçen yalan ve uydurma kelimeleri mana bakımından birbirine çok yakın da olsalar, lafızları farklı olduğu için şiirde birlikte zikredilmeleri güzel olmuştur.

Mesela Bişr b. Hazim de şöyle demiştir:

فَما وَطِىءِ الحَصَى مِثْلَ ابن سُعْدَى ... ولا لَبسَ النِّعالَ ولا احْتَذاها

İbn Su'dâ gibi birisi çakıllara basmadı,

Ayakkabıyı giymedi, ayağına geçirmedi.

(ألْإحْتِذَاءُ لُبْسُ النَّعْلِ)

"İhtiza ,lübs-ü na'ldir."

İhtiza kelimesi ayakkabı giymektir .Lübsü na'l de ayakkabı giymektir. İkisi aynı manaya geldiği halde kelimeler farklı olduğu için, bunların ikisinin birlikte zikredilmesi güzeldir. Şu da başka bir örnek: (بُعْدًا وسُحْقًا) Bu'd kelimesi uzaklık manasına olduğu gibi suhk kelimesi de uzaklık manasınadır. Ama manalar aynı olsa da lafızlar farklı olduğu için ikisinin bir arada zikredilmesi güzeldir.

Temennide Bulunmanın Yasak Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً ﴿٣٢﴾)

32-"Allah'ın ,kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri) haset ederek (arzu edip durmayın .Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır .Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır .Allah'tan, onun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mücahid ,Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir :Dedim ki Ya Resûlallah, erkekler Allah yolunda savaşıyorlar ama kadınlar savaşmıyorlar; erkekler zikir yapıyorlar ama kadınlar zikir yapmıyorlar (Ne olacak bizim halimiz?) Bunun üzerine Yüce Allah, (وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ) **"Allah'ın ,kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri) haset ederek (arzu edip durmayın"** ayetini indirdi. Sonra da şu ayet indi:

(اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا)

"Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar ,mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç

tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya ,işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."[462]

Katade, Hasanın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kimse mal sahibi olmayı temenni etmesin. Ne bilecek, belki de o mal yüzünden helâk olacaktır."

Said, Katade'nin (وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ) **"Allah'ın ,kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri) haset ederek (arzu edip durmayın"** ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devri insanları kadına ve çocuğa mirastan pay vermezlerdi. Mirası istediklerine verirlerdi. Kadının ve çocuğun da mirasta pay sahibi oldukları, erkek evladın kız evlada göre iki misli pay alacağı bildirilince kadınlar dediler ki, keşke biz de erkekler kadar pay alabilseydik. Erkekler de, mirasta kadınlara üstün kılındığımız gibi ahirette de onlara üstün kılınmayı ümit ediyoruz, dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, konu başındaki ayetin şu kısmını indirdi:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ)

"Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır."

Yani ayetin bu kısmında deniliyor ki; erkeğin kazanması gibi kadın da, yaptığı iyiliklerin on misli sevap kazanır. Yüce Allah, ayetin son kısmında da şöyle buyurmaktadır:

(وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا)

"Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

462 Ahzâb, 33/35

Yüce Allah, kimimizi kimimize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu etmemizi yasaklamıştır. Çünkü başkasına verdiğini bize de vermesinin faydalı olacağını bilseydi, mutlaka verirdi. Çünkü O, hâşâ cimriliğinden veya yanında bulunmadığından dolayı vermiyor değildir. Aksine O, daha fazlasını vermek için şimdilik o nimeti vermeyi erteliyordur.

Bu ayet, başkalarına hased etme yasağını içermektedir. Hased, başkasının sahib olduğu nimetin yok olmasını temenni etmektir. Bunun örneği, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu hadiste mevcuttur.

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ وَلاَ يَسُومُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ وَلاَ تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلاَقَ أُخْتِهَا لِتَكْتَفِئَ مَا فِى صَحْفَتِهَا وَلْتَنْكِحْ إِنَّمَا لَهَا مَا كَتَبَ اللهُ لَهَا)

"Kişi, (mü'min) kardeşinin talipli olduğu kadınla evlenmeye talip olmasın. Pazarlık ettiği malı satın almak için kendisi de pazarlığa girişmesin. Kadın, (mü'mine) kardeşinin kocasındaki payını kendi kabına aktarmak ve kendisi (onun kocasıyla) evlenmek için boşanmasını istemesin. Kendisi için sadece Allah'ın takdir ettiği vardır."[463]

Bir kadın kendisiyle evlenme talebinde bulunan erkeğe meyledip onunla evlenmeye razı olmuşsa, başkasının kalkıp onunla evlenme talebinde bulunmasını; bir kimsenin satın almak üzere bir mal için sahibiyle pazarlık ederken, başkasının araya girip pazarlık etmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamıştır. Başkasına ait ve mülk olan bir şeyi kişinin kalkıp kendisinin elde etmeye çalışmasının ne kadar vebal olacağını artık siz takdir edin. İşte bu sebeple Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kadın, (mü'mine) kardeşinin kocasındaki payını kendi kabına aktarmak ve kendisi (onun kocasıyla) evlenmek için boşanmasını istemesin"*** buyurmuştur. Yani başkasının hakkını elinden alıp kendine mal etmeye çalışması yasaklanmıştır.

463 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/345

Süfyan'ın bildirdiğine göre Salim'in babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ، وَآنَاءَ النَّهَارِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا، فَهُوَ يُنْفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ، وَآنَاءَ النَّهَارِ)

"İki şeyde hased olmaz. Allah bir adama Kur'*an öğrenmeyi nasip eder. O da gece ve gündüz onun gereğini yerine getirir. Bir adama da mal verir. O da gece ve gündüz o malı infak eder (Allah yolunda harcar).*"[464]

Temennide Bulunmak, Mahzurlu ve Mahzursuz Olmak Üzere İki Şekilde Olur

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen temenni iki şekilde olur:

Birincisi: Başkasının sahip olduğu nimeti kaybetmesini temenni etmektir ki, buna hased denir. Böyle bir temennide bulunmak yasaklanmıştır.

İkincisi: Başkasının sahip olduğu nimeti kaybetmesini istemeksizin aynı nimete kişinin kendisinin de sahip olmasını temenni etmesidir. Eğer bununla hikmet bakımından caiz olan bir amaç ve maslahat gözetiliyorsa, böyle bir temennide bulunmak mahzurlu değildir. Olmayacağı, meydana gelmeyeceği kesin olarak bilinen şeyleri, mesela kadının erkek veya halife ya da imam (Devlet başkanı) olmayı dilemesi gibi imkânsız şeyleri temenni etmek de yasaklanmış temennilerdendir.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ)

"Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır" ayeti hakkında birkaç mana verilebileceği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Kendi işlerini yaparken güzelce tedbir aldıkları, işlerini latif bir tarzda yaparak yüksek mertebelere erdikleri için erkeklerle kadınlardan herbi-

464 Müslim ,Salatu'l-Müsafirin, 47

rine mükâfat vardır. Bu tedbirin aksine bir temennide bulunmayınız. Çünkü kadınlarla erkeklerden her birinin payı ve nasibi eksiksiz verilecektir.

2-Erkeklerle kadınlardan her birine kendi çalışma ve gayretinin karşılığını alacaktır. Başkasının çalışıp kazanarak elde ettiğini kaybetmesini temenni ederek kendi kazandıklarını zayi etmesinler.

3-Erkeklerle kadınlardan her biri kendi çalışmalarının karşılığı olarak kazandıkları dünya nimetleri vardır. Bunlar, Allah'ın kendilerine kısmet ettiği bu nimetlere razı olmalıdırlar.

(وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِه)

"Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin."

Bu ayetin manasının şöyle olabileceği söylenmiştir: Başkasına ait bir şeye ihtiyaç duyarsanız Allah'tan, kendisinin bir lütfu olarak size onun mislini vermesini dileyin. Bu temennide bulunmak ta, o şeye sahip olmanızın maslahata uygun olması şartıyla caizdir. Başkasına ait o şeyin kendisine sahip olmayı temenni etmekse caiz değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Asabe Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾)

33-"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin.Şüphesiz Allah her şeye şahittir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid ve katade dediler ki: Ayette geçen mevali kelimesi asabe anlamına gelmektedir.

Süddi dedi ki "Mevali, mirasçılar anlamına gelmektedir."

"Mevla" kelimesinin, kişinin tasarruflarda başkasına velilik etmesi manasına geldiği de söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Mevla" kelimesi, birkaç manaya gelen müşterek bir lafızdır. Şöyle ki:

Köleyi azad edene mevla denir. Çünkü kölenin hürriyete kavuşmasında ona veli nimetlik etmiştir. Bu sebeple ona mevla'n ni'me denir.

Azad edilen köleye de Mevla denir. Çünkü efendisinin hürriyet nimetine ilişkin velayeti kendisine ulaşmıştır. Bu tıpkı şuna benzemektedir: Alacaklıya garîm denir. Çünkü o, hakkını istemek ve alacağını tahsil etmek için borçlunun yakasını bırakmama hakkına sahiptır. Bunun yanı sıra borçluya da garîm denir. Çünkü alacaklının tahsilât talebi kendisine yöneliktir. Ayrıca kendisi borcu ödemekle yükümlüdür.

Asabeye, mevla denir.

Kendisiyle ahitleşme yapılan kimseye mevla denir. Çünkü kendisiyle ahitleşilen kişi ,aradaki yemin sebebiyle ahitleştiği şahsın işlerini idare eder.

Amcaoğluna mevla denir. Çünkü o, aradaki akrabalık sebebiyle kendi amcaoğluna yardımcı olur.

Kişinin velisine mevla denir. Çünkü o, velayeti altındaki şahsın işlerinde kendisine yardımcı olur. Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِر۪ينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ)

"Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olması ,inkâr edenlerin ise hiçbir yardımcısı bulunmamasından dolayıdır."[465]

465 Muhammed, 47/11

Yani kâfirlere karşı muzaffer kılarak mü'minlere yardım eder. O'nun yardımına güvenilir.

Bu bağlamda Fadl b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

مَهْلًا بَنِي عَمِّنَا مَهْلًا مَوَالِينَا ... لَا تُظْهِرُنَّ لَنَا مَا كَانَ مَدْفُونَا

Yavaş olun amcaoğulları, yavaş olun mevlalarımız,

Yere gömdüğümüz şeyleri tekrar ortaya çıkarmayın.

Bu şiirde amcaoğullarına mevla denmiştir.

Kölenin sahibine de mevla denir. Çünkü efendisi sahiplik, tasarruf, velilik, yardım ve himayesiyle hep kölenin yanındadır.

"Mevla" kelimesi, yukarıda sayılan manaları içeren müşterek anlamlı bir kelimedir. Bir yöndeki manasını genellemek doğru olmaz. Bu sebeple mezhebimizin fakihleri dediler ki: Üst derecede ve alt derecede mevlaları bulunan bir kimse, mevlaları için vasiyette bulunursa, hem alt hem de üst derecedekilerin aynı kapsama girmeleri mümkün olmadığı için yapılan bu vasiyet geçerli olmaz. Bunlardan biri diğerinden öncelikli olmadığı için söz konusu vasiyet batıldır. Burada yapılması en uygun olan şey, "mevla" kelimesini asabe manasında kabul etmektir.

Nitekim İsrail'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، مَنْ تَرَكَ مَالًا فَمَالُهُ لِمَوَالِي الْعَصَبَةِ، وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا أَوْ ضَيَاعًا فَأَنَا وَلِيُّهُ)

"Ben mü'minlere kendi canlarından daha yakınım. Ölüp de geride mal bırakan bir kimsenin malı, asabe olan mirasçılarına kalır. Ge-

ride yük olacak bakıma muhtaç bir kimse veya ailesini bırakanın velisi benim."[466]

Muammer'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(اقْسِمُوا الْمَالَ بَيْنَ أَهْلِ الْفَرَائِضِ عَلَى كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَا بَقِيَ فَلأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ)

"(Miras kalan) malı Allah'ın Kitabı'na göre farz hisse sahiplerine paylaştırın. Artanı ise (miras bırakan ölüye) en yakın erkek akrabaya verin."[467]

Başka bir rivayette ise ***"(Ölüye) en yakın erkek asabeye verin"*** denilmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mevlaları asabe saydığına ilişkin gelen rivayetler vardır. ***"(Ölüye) enyakın erkek asabeye verin"*** buyruğunda (وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالأَقْرَبُونَ) **"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık"** ayetiyle asabelerin kastedildiğine dair bir delil vardır.

Miras taksiminde belirli hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra, artan kısmın asabelerin ölüye en yakın olanlarına verilmesi gerektiği hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Asabeler, akrabalıkları ölüye baba ve oğullar vasıtasıyla bitişen erkeklerdir. Mesela dede, baba bir erkek kardeşler, amcalar, amcaoğulları, baba ve oğullar vasıtasıyla ölüyle bağlantılı olduktan sonra uzaktaki diğer erkek akrabalar gibi. Ancak ölünün kız kardeşleri, bunlar özel olarak ölünün kızlarıyla birlikte mirasçı olduklarında asabe olurlar. Asabelerden ölüye yakınlık sırasına göre en önde olanlar mirasçı olurlar. Yakındakiler varken uzaktakiler mirasçı olamazlar. Sadece kadınlar vasıtasıyla nesebi ölüye bağlanan kimselerin asabe olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur.

466 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/390

467 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/258

Köleyi azad eden efendi, o kölenin ve çocuklarının asabesidir. Aynı şekilde azad eden efendinin, kız evladı değil de erkek evladı da azad edilen kölenin asabesidir. Velâ bağı sebebiyle bir kadın başkasına asabe olamaz. Ancak köleyi veya cariyeyi azad eder ya da bunları azad edeni azad etmiş ise o zaman bunlara asabe olur.

Azad eden efendi veya hanımın azad ettiği köle veya cariyeye asabe olmasının delili, sünnettir. Bu, şu ayetle de kastedilmiş olabilir:

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık."

Azad eden mevla/efendi veya hanım, asabedir. "Mevla" kelimesinden efendi veya hanım manası anlaşılabileceği gibi, ölünün amcaoğulları da anlaşılabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölü ,azad eden efendinin akrabası olmadığı gibi ana babası da değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kız evlat, kız kardeş gibi ölünün nesebinden olan mirasçıları varsa, azad eden efendinin de bunlarla birlikte mirasçı listesine girmesi caiz olur. Ölünün akrabalarından olmasa bile asıl hisse alma hakkına sahip olur. Çünkü mirasçılar arasında, kendileri için 'bu, anne babanın geride bıraktıklarındandır' denebilecek olan kimseler vardır. Bu durumda mirasçıların bir kısmı, anne babasına ve akrabasına mirasçı olmuş olmaktadır.

Azad edilenin azad edene mirasçılığı konusunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri, Şafiî ve diğer ilim ehli kimseler dediler ki: "Azad edilen, azad eden efendisine mirasçı olamaz."

Ebu Cafer et-Tahavi, Hasan b. Ziyad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Azad edilen, azad eden efendisine mirasçı olabilir."

Hasan b. Ziyad, bu görüşüne delil olarak da şu rivayeti göstermiştir:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre İbn Abbas'ınr *adıhna uhallay* azatlısı Avsece, İbn Abbas'ınr *adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam kendi kölesini azad etti. Bir süre sonra vefat etti. Geride azatlısından başka kimsesi yoktu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ölenin mirasını azatlı kölesine verdi."

Ebu Cafer dedi ki: "Bu hadise muarız bir hadis olmadığına göre bunun hükmünü sabit kılmak gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Azad eden müteveffa efendinin malını Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, azatlı köleye miras olarak değil, belki de fakir ve ihtiyacı olduğu için vermiş olabilir. Çünkü müteveffanın bıraktığı, mirasçısı olmayan bir maldı. Yapılacak şey, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilmesiydi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mirası vacip kılan sebepler velâ, nesep ve nikâh bağı olduğuna, nesep sahipleri, keza karı-koca birbirlerine mirasçı olduklarına göre, azad eden efendinin azadlı kölesine mirasçı oluşu gibi, azatlı kölenin de kendisini azad eden efendisine mirasçı olması gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kölenin kendisini azad eden efendisine mirasçı olması gerekmez .Çünkü aynı nesepten olanlar arasında bir kişi bir başkasına mirasçı olabiliyorken o başkası kendisine mirasçı olamamaktadır. Mesela; bir kadın ölüp geride kız kardeşini veya kızını ve erkek kardeşinin oğlunu bırakırsa, malının yarısı kızına, diğer yarısı da erkek kardeşinin oğluna kalır. Ama ölen bu kadının kendisi değil de erkek kardeşinin oğlu olsaydı ve geride kız kardeşini veya kızını ve halasını bıraksa, halâsı kendisine mirasçı olamazdı. Görüldüğü gibi hala mirasçı olamadığı halde, erkek kardeşin oğlu halasına mirasçı olabilmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Velâü'l Muvalât Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[468]

Talha b. Musarrif'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, yukarıdaki ayetle ilgili olarak İbn Abbas'ınr *adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

[Aralarında hiçbir akrabalık olmadığı halde sırf Cenab-ı Allah'ın onları dinde kardeş kılması sebebiyle muhacirler ensara mirasçı oluyorlardı.

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık" ayeti inince bu uygulama neshedildi.]

İbn Abbas böyle dedikten sonra yukarıdaki ayetin devamını okudu:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."

Ayetin bu kısmını okuduktan sonra şu açıklamayı yaptı: "Mirasçılık hakları gitti. Ama yardımdan ve yemek ziyafetinden paylarını vermeye devam edin." İbn Abbas hep bunu tavsiye ediyordu.

---

468 Nisâ, 4/33. *"Yeminlerin bağladığı kimseler"* ifadesiyle kastedilen, "velâ akti" yoluyla mirasçı olanlardır. Velâ akti, nesebi belli olmayan, varisi bulunmayan bir kimsenin, ikinci bir şahsa "Ben ölürsem varisim ol. Diyet gerektirecek bir suç işlemem hâlinde de, diyetimi sen öde" demesi ve onun da bu istekleri kabul etmesiyle gerçekleşen akittir.

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ınr *adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."

Önceleri adam bir başkasıyla ,ikisinden hangisi vefat ederse diğerinin ona mirasçı olması üzerine ahitleşiyordu. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre) ,miras konusunda (birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[469]

İbn Abbasr *adıhna uhallay*, bu ayet bağlamında sözüne şöyle devam etmiştir: "Adam kendileriyle ahitleştiği velileri lehine vasiyette bulunursa, bu vasiyetin miktarı malının üçte birini aşmadığı takdirde geçerli olur. Dinin ve aklın gereklerine uygun olan işte budur.

Ebu Bişr, (وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetiyle ilgili olarak Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde bir adam bir başkasıyla ahitleşirdi. Adam ölünce de diğeri ona mirasçı olurdu. Hz. Ebû Bekir de *radıyallahu anh* bir adamla ahitleşmişti. Adam ölünce de ona mirasçı olmuştu."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "Bu ayet, erkek çocukları evlat edinen ve onları kendilerine mirasçı kılan kimseler hakkındadır. Cenab-ı Allah bun-

469 Ahzâb, 33/6

lar hakkında vasiyet hükümlerini indirdi ve mirasın da asabe ve zev'il erham olan akrabalara bırakılmasını emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz selef ulemasına ait görüşlerden de anlaşıldığı gibi ahitleşme muamelesi İslam'da da var olan bir hükümdür. Buna göre vela akdi yaparak insanlar birbirlerine mirasçı olabilmektedirler. Sonra bazıları bu hükmün (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ ف۪ي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُهَاجِر۪ينَ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre) ,miras konusunda (birbirleri için) diğer (mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler"** ayeti ile neshedildiğini söylediler. Başkaları ise bu hükmün asla neshedilmediğini, ancak mirasçılıkta akrabaların ahitleşme mevlasından öncelikli olduğunu söylemişlerdir. Ölenin akrabası varken ahitleştiği mevlası mirastan pay alamaz. Ancak akrabası bulunmadığı zaman, ahitleştiği mevlası miras alma hakkını korur.

Mevle'l muvalât'ın[470] mirası konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Bir kimsenin teşvik ve tavsiyesi ile Müslüman olup onunla vela akdi yapan kişi öldüğünde mirasçısı yok ise İslam'a girmesine vesile olan o kişi kendisine mirasçı olur."

Mâlik, İbn Şübrüme, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Mirası, bütün Müslümanlarındır."

Yahya b. Said dedi ki: "Bu kişi eğer düşman diyarından gelmiş ve bir Müslümanın teşvik ve tavsiyesi ile Müslüman olmuş ise velisi ve mirasçısı, İslam'a girmesine vesile olan kişidir. Ama bu kişi düşman diyarından gelmeyip İslam ülkesinde yaşayan bir zimmî idiyse ve Müslüman bir kişinin teşvik ve tavsiyesiyle Müslüman olmuşsa, velisi ve mirasçısı Müslüman halktır."

---

470 Mevle'l-muvalât: Kelime anlamıyla yardımlaşma sözleşmesi demek olan mevle'l-muvâlât, fıkıhta, bir gayrimüslimin îmân ederek, bir Müslümanla, ihtiyaç olursa Müslüman'ın diyet borcunu ödemesi ,buna karşılık kendisine mirasçı olması üzerine yapılan bir anlaşmadır) . D.İ.B .Kavramlar Sözlüğü).

Leys b. Sa'd dedi ki: "Müslüman bir kişinin teşvik ve tavsiyesiyle Müslüman olan bir kimsenin velisi o Müslüman kişidir. Mirasçıları yoksa mirası da ona kalır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihlerinin de ifade ettikleri gibi ayet-i kerime, mirasın vela akdi yapana verilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü bu ,İslamiyet'in ilk zamanlarında var olan bir hükümdü. Yüce Allah da Kur'an nassı ile buna hükmetmiştir:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre) ,miras konusunda (birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[471]

Bu ayette akrabalar, kendileriyle velâ akdi yapılmış olan kimselere göre daha öne alınmışlardır. Ölenin akrabası yoksa o zaman mevle'l muvalat, ayetin hükmüne göre mirasçı olur. Çünkü önceleri sadece onun hakkı olan miras, daha sonra akrabalara intikal etmiştir. Akrabalar bulunmadığında ise Kur'an ve sünnette mevle'l muvalatın bu hakkının neshini gerektiren bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla akrabaların yokluğunda mevle'l muvalat için gerekli gördüğümüz miras hükmü yürürlüktedir. Akrabaların yokluğunda bu hükmün yürürlükte olacağı sünnette de bildirilmektedir.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Kabise b. Züeyb, Temim ed-Dari'nin radıyallahu anh şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ya Resûlallah, Müslüman bir kimsenin teşvik ve tavsiyesiyle İslam'a giren bir kişi hakkında sünnetin hükmü nedir?" Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle cevap verdi:

(هُوَ أَوْلَى النَّاسِ بِمَحْيَاهُ وَمَمَاتِهِ)

471 Ahzâb, 33/6

"(İslam'a girmesini teşvik ve tavsiye eden) o kişi, hayatında da ölümünden sonra da insanlar içinde ona en yakın olan kişidir."[472]

'Ölümünden sonra da insanlar içinde ona en yakın olan kişidir' ifadesi, miras konusunda mevle'l-muvalat'ın diğer insanlardan öncelikli olmasını gerektirmektedir. Çünkü öldükten sonra miras dışında aralarında bir velayet bağı kalmamaktadır.

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık" ayetinin ifade ettiği mana işte budur.

Hz. Ömer, İbn Mesud, Hasan ve İbrahim'den gelen konuyla ilgili rivayetler, Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitlerinin görüşlerini teyit etmektedir.

Muammer'in rivayetine göre Zühri'ye, İslam'a girip bir Müslümanla velâ akdi yapan kimseye, vela akdi yaptığı kişinin mirasçı olmasında bir sakınca olup olmadığı sorulduğunda şöyle cevap vermiştir :"Bunda bir sakınca yoktur. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* bunu caiz görmüştür."

Katade, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kavmin teşvik ve tavsiyesi üzerine Müslüman olan bir kişinin mali cezalarını o kavim üstlenir. Öldüğünde de mirası onlara helal olur."

Rebia b. Ebu Abdurrahman dedi ki: "Bir gayr-ı müslim, ister düşman diyarında ister İslam diyarında olsun, Müslüman bir kimsenin teşvik ve tavsiyesi ile Müslüman olursa, öldüğünde malı, Müslüman olmasına vesile olan kişiye miras kalır."

Ebu Asım en-Nebil'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle yazıp hükmetti:

(عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ)

472 Buhari, Feraiz, 23

"Her batın (kabilenin alt kısmı) kendi diyetini ödemekle yükümlüdür." [473]

Böyle hükmettikten sonra şöyle buyurdu: ***"Bir kavmin mevlası, onların izni olmadan başkasına mevlalık yapamaz."***

Bu rivayet iki manayı içermektedir:

1-Muvalat akdi yapmak caizdir. Çünkü hadiste ***"onların izni olmadan"*** kaydı yer almaktadır. Demek ki kavmin izni olursa başkasıyla muvalat akdi yapılması caizdir.

2-Bir kişi mevlası olduğu birilerinin mevlalığını bırakıp başka bir kimse ile vela akdi yapıp ona Mevla olabilir. Ancak öncekilerin izni olmadan bunu yapmayı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mekruh görmüştür. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buradaki kastının sadece mevle'l muvalat olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü köle azad etme velayeti olan itake mevlalığının başkasına nakledilmesi sahih değildir.

Bununla ilgili bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ)

"Vela bağı, nesep bağı gibidir." [474]

Bir kişi; Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"İslam'*da antlaşma yoktur. Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmanın reddedilmesini* İslam *daha da şiddetlendirmiştir*" [475] rivayete dayanarak şöyle bir itirazda bulunabilir:

---

473 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/107

474 Hâkim ,Müstedrek379/4 :

475 Ebu Davud, Feraiz, 16

"Bu rivayet, İslamiyette antlaşmaya yer olmamasını, bu gibi antlaşmalara dayanılarak tarafların birbirlerine mirasçı olmamalarını gerektirmektedir."

Bu rivayeti ileri sürerek itirazda bulunan kişiye şöyle cevap verilebilir: Anılan rivayette ***"antlaşma İslam'da yoktur"*** cümlesiyle, cahiliyet devrinde yapıldığı şekliyle İslam'da antlaşma yoktur demek istenmiş olabilir. Çünkü o devirde antlaşma yapan taraflar birbirlerine "Yıktığımı yıkarsın, kanım senin kanındır, sen bana ben de sana mirasçı olurum" diyerek ahitleşirlerdi. Bu antlaşmada İslam'ın yasakladığı bazı hususlar vardı. Şöyle ki: Antlaşma yapanlardan her biri diğerine kendisini korumasını, gerektiğinde uğruna canını feda etmesini ,yıktığını kendisinin de yıkmasını, haklı da olsa haksız da olsa kendisine yardım etmesini şart koşardı. İslamiyet bu tür anlaşmaları iptal etti. Zalime karşı mazluma yardım edilmesini farz kıldı ki, mazlumun ondaki hakkı alınabilsin. Bunu yaparken de zalimin akraba olup olmadığına bakılmasın. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوا)

"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın."[476]

Yüce Allah akraba olan olmayan herkes hakkında adaletli ve hakkaniyetli olmamızı, Allah Teâlâ'nın hükmünü uygulamada eşitliği sağlamamızı emretmiştir. Cahiliyet devrindeki gibi zalim de olsa mazlum da olsa antlaşmalı olduğumuz kimselere ve akrabalarımıza yardımcı olmamızın doğru olmadığını bildirmiş ve böyle bir uygulamayı batıl saymıştır.

476 Nisâ, 4/135

"Zalim de Olsa Mazlum da Olsa Kardeşine Yardım Et" Hadisi Ne Anlama Geliyor?

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

(اُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا)

"Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et."

Sahabiler sordular: "Ya Resûlallah, şuna mazlum iken yardım eder(iz). Zalim iken nasıl yardım eder(iz)?"

"Onu zulüm yapmaktan menedersin. İşte bu, senin ona yardımındır." [477]

Cahiliyet devri antlaşmalarında, tarafların akrabaları mirastan pay alamazken kendileri birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** demekle bu uygulamayı reddetti. Dine veya hükme bakmaksızın tarafların birbirlerine yardımcı olmalarını ve koruyup kollamalarını öngören antlaşmaları iptal etti. Tarafların kendilerini bağlı saydıkları şartlara değil, şeriatın hükümlerine uyulmasını emretti. Yine akrabaların devre dışı edilip sadece antlaşmalıların birbirlerine mirasçı olmalarını reddetti. ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** hadisinin manası işte budur.

"Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşma(nın reddedilmesini) İslam daha da şiddetlendirmiştir" hadisine gelince bununla muhtemelen şu mana kastedilmiştir: İslamiyet bu tür antlaşmalara karşı tavrını daha da şiddetlendirmiş, iptal ve yasaklama hükmünü daha da ağırlaştırmıştır. Bu hadisle sanki şöyle denmek istenmiştir: Müslümanların birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışmasını içermesine rağmen İslam'da antlaşma olmadığına göre, cahiliyyet devri antlaşmasına İslam'da hiç mi hiç yer yoktur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muvalat akdi yapan tarafların birbirlerine mirasçı olmalarına dair anlattıklarımız, mezhebimiz fakihlerince de ifade

---
477 Buhari, Mezalim, 6

edilmiştir. Şöyle ki: Mirasçısı olmayan bir kimse malının tamamının bir kişiye verilmesini vasiyet ederse, bu vasiyeti caiz ve geçerli olur. Bunu daha önce de açıklamıştık. Bir kimsenin muvalat akdi sebebiyle mirasını beytülmale bırakmayıp, vela akdi yaptığı kişiye bırakması caiz olduğu gibi, vasiyet yoluyla da mirasını bir kişiye bırakması caizdir. Çünkü iki kişi arasında muvalat, akidle ve bu akdin icabıyla sabit hale gelir. Taraflardan biri diğerinin diyetini ödemedikçe bu vela akdinden çıkıp başka biriyle akid yapabilir. Dolayısıyla bu akid, sözlü icapla sabit hale gelen vasiyete benzemektedir. Dilediği zaman bundan cayabilir. Yalnız muvalat akdi bir bakımdan vasiyete benzememekte, ondan farklı olmaktadır. Muvalat akdinde sözlü icaba dayanarak alacağı hisseyi almakta ise de bunu miras yoluyla almaktadır. Mesela ölenin akrabası varsa mirası almada onlar, mevle'l muvalattan öncelikli olmaktadırlar. Mevle'l muvalat bir bakıma, malın üçte birine kadar kendisi için vasiyette bulunulan kişiye benzemektedir. Ölenin mirasçı akrabası ve azad eden mevlası yoksa mirastan hisse alır. Ama kendisi için vasiyette bulunulan kişi malın üçte birine kadarı vasiyet edilmiş ise o malı alır. Doğrusunu Allah bilir.

Kadının Kocasına İtaatinin Vacipliği

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَالّٰت۪ي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَب۪يلًا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَب۪يرًا ﴿٣٤﴾)

34-"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın) kendilerini (koruması sayesinde onlar da "gayb" ı korurlar) .Evlilik yükümlülüklerini reddederek (başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları

(hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür."

Yunus b. Hasan'ın rivayetine göre bir adam karısını yaralamıştı .Kadının erkek kardeşi Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varmış (ve şikâyetçi olmuş) idi. Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* kısasa hükmetmişti. Bunun üzerine Yüce Allah (اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar"** ayetini indirmiş, Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu :***"Biz bir şey istedik ama Allah başka bir şey istedi."***

Cerir b. Hâzim, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir :Bir adam karısını tokatladı .Kadın ,Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip kocasını şikâyet etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kısasa hükmedince şu ayet indi:

(وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ)

"Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme."[478]

Bunun peşinden de şu ayet indi:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci hadis, öldürme olayı hariç, yaralamalarda kadınlarla erkekler arasında kısas uygulanmayacağına delalet etmektedir. Zühri'den de böyle bir rivayet gelmiştir. İkinci hadise gelince, belki de karısı huysuzluk ve geçimsizlik yaptığı için adam onu tokatlamıştır. Böyle bir durumda adamın karısını dövmesini Yüce Allah şu ayetle mübah kılmıştır:

---

478 Tâ hâ114/20 .

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün."[479]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Adam, âsilik yaptığı için karısını tokatlamış olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona kısas uygulanmasına hükmetmezdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadının âsilik yapması durumunda dövülmesinin mübahlığını içeren ayetin inmesinden önce kocaya kısas uygulanması gerektiğini söylemişti. Zira (اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ......وَاضْرِبُوهُنَّ) **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar... (mecbur kalırsanız (onları) hafifçe (dövün"** ayeti bu olaydan sonra inmişti. Ayet indikten sonra da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kocaya herhangi bir ceza uygulamamıştı.

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar" ayeti, Allah'ın kendilerini akıl ve fikir bakımından kadınlardan üstün yaratmış olması ve eşlerinin nafakalarını sağlamakla yükümlü kılması sebebiyle erkeklerin kadınları tedip, koruyup kollamakla görevli olmaları hükmünü içermektedir. Bu ayet birkaç manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Erkek, mertebe bakımından kadından üst bir konumdadır. Kadını idare ve tedip etmekle yetkilidir. Bu da onun kadını evde tutma, dışarı çıkmaktan menetme hakkına sahip olduğunu göstermektedir. Kadın da ona itaat etmek ve günah içerikli olmayan emirlerine uymakla yükümlüdür.

Yine bu ayetteki (وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ) **"Erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dırlar"** ifade sebebiyle erkek, karısının geçimini sağlamakla yükümlüdür.

479 Nisâ, 4/34

Bu, şu ayetlere benzer mahiyettedir:

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."[480]

(لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ)

"Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin."[481]

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu bağlamda şöyle buyurmuştur:

(وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınların yiyeceğini, giyeceğini, örfe uygun olarak siz (ey kocalar) temin etmekle yükümlüsünüz."[482]

(وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ)

"Erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar" ibaresi, kadına hem mehir vermenin hem de geçimini sağlamanın, kocanın yükümlülükleri arasında olduğunu bildirmektedir.

(فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ)

"İyi kadınlar ,itaatkârdırlar .Allah'ın) kendilerini (koruması sayesinde onlar da "gayb"ı[483] **korurlar."**

480 Bakara, 2/233
481 Talâk, 65/7
482 Müslim ,Hac19 ,
483 Burada "gayb", eşinden uzakta bulunan erkeğin namusu, malı ve her türlü hakkı anlamındadır.

Ayet-i kerime, saliha kadınların bu vasıfta olduklarını göstermektedir. Katade'den rivayet edilen görüşe göre ayette geçen (قَانِتَاتٌ) kelimesi, Allah'a ve kocalarına itaat eden kadınlar anlamındadır. Bu kelimenin kökü olan "kunut" kelimesi, itaate devam etmek anlamınadır. Vitrin son rekâtında uzun süre ayakta durmaya devam edildiği için orada okunan duaya bu sebeple "kunut" denmiştir.

(حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ)

"Allah'ın) kendilerini (koruması sayesinde onlar da "gayb" ı korurlar."

Ayetin bu kısmıyla ilgili olarak Atâ ve Katade dediler ki: "Kocalarının gıyabında onun malını ve itibarını korurlar. Kendi bedenlerini de onun için korurlar."

(بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ) ibaresiyle ilgili olarak da Atâ dedi ki: "Mehirlerini almaları ve geçimlerini kocalarının sağlamakla yükümlü kılınması şeklinde, Allah'ın onları koruması sayesinde kocalarının yokluğunda onun hukukunu korurlar."

Başka bazı âlimler dediler ki: (بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ) ibaresi şu manaya gelebilir: Allah kendilerini Rablerine karşı günah işlemekten koruduğu, onlara tevfikini bahşettiği, lütuf ve yardımını onların imdadına yetiştirdiği için o kadınlar iyi ve saliha oldular.

Ebu Ma'şer'în bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خير النِّسَاء امْرَأَة إِن نظرت إِلَيْهَا سرتك وَإِن أَمرتهَا أَطَاعَتك، وَإِذا غبت عَنْهَا حفظتك فِي مَالك ونفسها)

***"Kadınların en hayırlısı öyle bir kadındır ki, kendisine baktığında seni sevindirir; kendisine emrettiğinde sana itaat eder, sen yanından ayrıldığında senin malını ve kendini korur."*[484]

Böyle buyurduktan sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti okudu:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır."

Muvaffakiyyeti bahşeden, Yüce Allah'tır.

İsyankârlığın Yasaklanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın."

Ayette geçen (تَخَافُونَ) kelimesinin iki manaya geldiği söylenmiştir. Biri "bilmek" anlamınadır. Çünkü bir şeyden korkmak, o şeyin konumunu bilmekten ötürü olur. Bu ayette de (تَخَافُونَ) kelimesinin yerine (تَعْلَمُونَ) kelimesinin konması caizdir. Ebu Mihcen es-Sakafi, bir şiirinde şöyle demiştir:

ولا تَدْفِنَنِّي بالفلاة فإنَّنِي ... أَخافُ إذا ما مِتُّ ألاّ أذوقَها

Çöle defnetme beni .Çünkü öldüğümde

Ben onu tadamayacağımı biliyorum.[485]

---

484 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 12/365

485 Şair ,şiirinin önceki mısrasında kendisini üzüm ağacının yanına gömmelerini arzuladığını, O ağacın kökünden süzülecek suyun kendisinin kemiklerini sulayacağını söylemiştir .Çöle

Ferrâ'nın anlattığına göre (خِفْتُ) "Korktum" kelimesi, "zannettim" manasına da gelebilir.

Muhammed b. Kâ'b dedi ki: "Bu, bildiğimiz güvende olma hissinin zıttı olan korku anlamındadır."Ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: Uyumsuz kadının davranışlarından anladığınıza göre siz, onun âsilik yapmasından korkuyorsunuz.

Ayette geçen "nüşuz" kelimesine gelince İbn Abbas, Atâ ve Süddi dediler ki: "Yüce Allah bu kelimeyle, kadının itaat etmesi gereken hususlarda kocasına başkaldırmasını kastetmiştir."

"Nüşuz" kelimesi, kadının muhalefet ederek kocasına karşı üstünlük sağlamaya çalışmasıdır. Bu kelime yerin yüksek noktası anlamına gelen (نَشَزَ الأرْضُ) cümlesinden alınmıştır.

(فَعِظُوهُنَّ)

"Kadınlara öğüt verin."

Yani Allah'ı ve azabını hatırlatarak onları korkutun.

(وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)

"Onları yataklarında yalnız bırakın."

İbn Abbas ,İkrime ,Dahhâk ve Süddi dediler ki :"Kendileriyle konuşmayarak onları yalnız bırakın."

Said b. Cübeyr dedi ki: Ayette geçen **"Yalnız bırakın"** ifadesiyle, onlarla cinsel ilişkide bulunmama manası kastedilmiştir.

Mücahid, Şa'bi ve İbrahim en-Nehai dediler ki: "Onları yataklarında yalnız bırakın."

---

defnedilmesi durumunda ise bu nimetten yoksun kalacağını bildiğini söylemektedir.

(وَاضْرِبُوهُنَّ)

"Onları dövün."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Yatak konusunda itaatkâr olursa kocasının onu dövmeye hakkı yoktur."

Mücahid dedi ki: "Yatak konusunda itaat etmezse, kocası ona, 'Allah'tan kork ve yatağa geri dön' der."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh,* Arafat vadisinde hutbe irad ederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فَاتَّقُوا اللهَ فِي النِّسَاءِ؛ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ، وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız. İffetlerini de Allah'ın kelimesiyle kendinize helal ettiniz. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, sevmediğiniz kimseyi yatağınıza almamalarıdır. Bunu yaparlarsa şiddetli olmamak kaydıyla onları dövün. Onların da sizin üzerinizdeki hakları, yiyeceklerini, giyeceklerini, örfe uygun olarak sizin temin etmenizdir." [486]

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şiddetli olmayan dayak, misvâk ve benzeri bir şeyle dövmektir.

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yukarıdaki hadiste geçen (ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ) ifadesi, kadının yüzünü gözünü çirkinleştirmeyecek bir şekilde dövülmesidir."

486 Müslim ,Hac19 ,

Bize anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَثَلُ الْمَرْأَةِ مَثَلُ الضِّلَعِ، مَتَى تُرِيدُ إِقَامَتَهَا تَكْسِرُهَا، وَلَكِنْ دَعْهَا تَسْتَمْتِعْ بِهَا)

"Kadın, kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmak istediğinde kırarsın. Lâkin kendi halinde bırak, ondan yararlanırsın."[487]

Hasan dedi ki: (فاضْرِبُوهُنَّ) "Onları tesirli ve şiddetli olmayacak derecede dövün."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Muammer, (فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ) ayeti hakkında Hasan ile Katade'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Kişi karısının âsilik yapmasından korktuğunda ona öğüt verir. Kabul ederse ne âlâ. Aksi halde yatağını ayırır. Bu da fayda etmezse onu şiddetli olmayan darbelerle döver." Muammer bu rivayetin ardından

(فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا)

"Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın" ayetini okudu ve şöyle dedi:

"Günah işleyerek artık haklarında bahane aramayın."

Hakemler Nasıl Çalışırlar?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَٓا اِصْلَاحاً يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً ﴿٣٥﴾)

35-"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır."

---

487 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin19/4 :

Bu ayetin muhataplarının kim olduğu hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Said b. Cübeyr ve Dahhâk'tan rivayet edilen görüşe göre bu ayet, hasımların davalarını kendisine arz ettikleri ve huzuruna duruşmaya alındıkları sultana hitap etmektedir. Süddi ise "Bu ayet, karı-kocaya hitap etmektedir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlar..." ayeti kocalara hitap etmektedir.

Ayetin devamı buna delalet etmektedir:

(وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)

"...onları yataklarında yalnız bırakın."

(وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا)

"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz..." ayetinin hasımların davasına bakan, zulüm ve tecavüze mani olan hâkime hitap ettiğini söylemek en uygun olandır. Çünkü burada kocanın durumu açıklanmakta, karısına öğüt vermesi ve Allah'tan bahsederek onu korkutması emredilmekte, eğer durumunu düzeltmezse yatağını onunkinden ayırması, âsiliğine devam etmesi halinde dövmesi emredilmektedir. Dövdükten sonra da düzelmeyecek olursa kocaya, zalime karşı mazluma hakkını veren ve hükmü her ikisini de bağlayan hakeme başvurmaktan başka bir yol önerilmemektedir.

Şube'nin rivayetine göre Amr b. Mürre şöyle demiştir: Said b. Cübeyr'e iki hakem meselesini sordum. Öfkelendi ve "Ben o zaman henüz doğmamıştım" dedi. Kendisine 'Ben anlaşamayan karı kocanın arasını bulacak hakemleri kastediyorum' dedim. Şöyle cevap verdi: "Bir erkekle karısı arasında anlaşmazlık olduğunda her biri birerden iki hakem görev-

lendirirler. Bu hakemler, anlaşmazlığın kaynağı olan eşe gidip ona öğüt verirler .Onlara itaat ederse ne âlâ. Aksi halde hakemler bu defa diğer eşe yönelirler. Bu eş onlara kulak verip dediklerini kabul ederse ne âlâ. Aksi halde hakemler, anlaşamayan bu eşler hakkında hükümlerini verirler. Verdikleri hüküm de geçerlidir."

Abdülvehhab'ın bildirdiğine göre Eyyub, hulu' yapma talebinde bulunan kadın hakkında Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası ona öğüt verir. Uslanırsa ne âlâ. Aksi halde kocası ayrı yatakta yatar. Yine uslanmazsa onu döver. Bu defa uslanırsa ne âlâ. Aksi halde kocası onun durumunu sultana arz eder. Sultan da biri erkeğin diğeri de kadının ailesinden olmak üzere iki hakem görevlendirir. Kadının ailesinden olan hakem, "Koca şöyle kötülük yapıyor, böyle kötülük yapıyor" der. Kocanın ailesinden olan hakem de "Kadın, kocasına şöyle kötülük yapıyor, böyle kötülük yapıyor" der. Eşlerden hangisi daha fazla haksızlık yapmışsa, durumu sultana arz edilir. Koca haksız ise sultan onun haksızlık yapmasına engel olur. Kadın eğer âsi ise kocaya onunla hulu' yapması emredilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu mesele iktidarsız veya penisi kesik ya da Îlâ yapmış koca meselesine benzemektedir. Bu meselede hâkim, bizzat işe koyulur. Allah'ın hükmüne göre eşler hakkında hükmünü verir. Eşler anlaşmazlığa düşerler de koca, karısının âsilik yaptığını iddia ederken kadın da kocasının kendisine zulmettiğini ve haklarına riayet etmede kusurlu davrandığını iddia ederse; bu durumda hâkim biri kadının ailesinden diğeri de kocanın ailesinden olmak üzere iki hakem görevlendirir. Bu hakemlerden eşler arasında olup biteni araştırıp sonucu kendisine bildirmelerini ister.

Yüce Allah hakemlerden birinin kadının ailesinden, diğerinin ise kocanın ailesinden seçilip görevlendirilmesini emretmiştir ki, hakemler yabancı olduklarında ikisinin eşlerden birinden yana tavır takınmaları gibi bir zan akıllarda meydana gelmesin. Hakemlerden biri kadının ailesinden, diğeri de kocanın ailesinden olunca ikisinin birlik olup eşlerden birini kayıracakları gibi bir zan akıllarda meydana gelmez. Her biri kendi temsil ettiği tarafın hakkını savunur.

(فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا) **"...erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin"** emr-i ilahîsi de buna delalet etmektedir. Bu durumda kocanın ailesinden seçilen hakem kocanın, kadının ailesinden seçilen hakem de kadının vekili gibi olmaktadır. Buna göre Cenab-ı Allah, sanki şöyle buyurmuş olmaktadır: 'Koca tarafından bir erkeği, kadın tarafından da bir erkeği hakem olarak seçip görevlendirin.' Bu, 'Hakemler karı-kocanın emri olmadan dilerlerse evliliklerinin devamına, dilerlerse ayrılmalarına hükmedebilirler' diyenlerin söylediklerinin batıl olduğuna delalet etmektedir.

İsmail b .İshak'ın iddiasına göre Ebu Hanife ve ashabı ,anlaşamayan karı kocanın arasını bulacak olan hakemler meselesini bilmediklerini söylemişlerdir. Ebû Bekir, bunun onlar hakkında uydurulmuş bir yalan olduğunu söylemiştir. İnsanın dilini tutması, özellikle de âlimler hakkında yalan yanlış şeyler söylememesi ne kadar da iyi olur.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ)

"İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında) yaptıklarını (gözetleyen) ve kaydeden (hazır bir melek bulunmasın."[488]

Konuştuklarının hesabının kendisine sorulacağını bilen kimse, kendisini ilgilendirmeyen konularda çok az konuşur. Eşler arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle görevlendirilen hakemler hakkında Kitap'ta nass vardır. İlim, din ve şeriatta o kadar yüksek mertebeleri haiz olan Ebu Hanife ve ashabının bu meseleden habersiz olmaları nasıl mümkün olur? Lâkin bunlara göre hakemlerin karı kocanın vekilleri olması gerekir. Bu görüş, Hz. Ali b. Ebi Talib'den de rivayet edilmiştir.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre İbn Sirin, Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Her birinin beraberinde insan topluluğu olduğu halde bir erkekle karısı Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* geldiler. Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Bu

---

488 Kaf, 50/18

ikisinin nesi var?" diye sordu. Aralarında anlaşmazlık olduğu söylendi. Bunun üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh*, (فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ يُرِيدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا) **"Erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır"**[489] ayetini okudu ve evli çifte şöyle dedi: "Yapmanız gereken şeyin ne olduğunu biliyor musunuz? Yapmanız gereken şey ,eğer evliliği devam ettirmeyi uygun görüyorsanız ,devam ettirmenizdir .Eğer ayrılmayı gerekli görüyorsanız ,ayrılmanızdır."

Kadın, "Ben Allah'ın Kitabı'ndaki hükme razı oldum" dedi. Erkek, "Ayrılmaksa hayır!" dedi.

Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Yalan söylüyorsun! Allah'a yemin ederim ki, karının ikrarı gibi sen de ikrarda bulunmadıkça benden kurtulamazsın!" dedi. Böylece hakemlerin, ancak eşlerin rızası doğrultusunda karar verebileceklerini bildirmiş oldu.

Mezhebimiz fakihleri, kocanın razı olmaması durumunda hakemlerin eşleri birbirlerinden ayıramayacaklarını söylemişlerdir. Zira üzerinde ihtilaf edilmeyen görüşe göre koca, kadına kötü davrandığını ikrar etse bile hâkim, iki hakem görevlendirmeden onu eşinden ayırmaz ve eşini boşamaya da zorlamaz. Aynı şekilde kadın da kocasına itaatsizlik ettiğini ikrar etse bile hâkim, iki hakem görevlendirmeden onu hulu' yapmaya ve mehrini kocasına geri vermeye zorlamaz. Hakemlerin görevlendirilmelerinden önce karı kocanın hükmü böyle olduğu gibi, hakemlerin görevlendirilmelerinden sonra da hükümlerinin böyle olması gerekir. Kocanın rızası ve vekâlet vermesi olmadan hakemlerin boşama kararı vermeleri caiz olmaz. Kadının da rızası olmadan mehri onun mülkiyetinden çıkarıp kocasına vermeleri caiz olmaz.

Bu sebeple ashabımız dediler ki: Eşlerin rızası olmadan hulu' yapılması caiz değildir. Yine onların rızası olmadan hakemlerin onları ayırmaya da yetkileri yoktur. Zira hâkim de böyle bir yetkiye sahip değildir. O böyle bir yetkiye sahip değilken hakemler nasıl sahip olurlar? Hakemler, eşlerin sadece vekilleridirler. Biri kadının vekilidir. Diğeri de kocanın vekilidir.

489 Nisâ, 4/35

Tabii eğer hulu' yapma veya ayırma konusunda koca tarafından yetkilendirilmiş ise.

İsmail dedi ki :"Vekil, hakem değildir. Hakem, hakkında karar vereceği kişi razı olmasa bile verdiği kararın geçerli olduğu kişidir."

Bu doğru bir ifade değildir. Burada anlatılan şey, vekâletin manasına ters düşmemektedir. Zira vekil de vekil kılındığı işte müvekkili hakkında vereceği karar geçerli olmazsa vekil sayılmaz. Dolayısıyla hakemlerin verecekleri kararın karı koca hakkında geçerli olması, onları vekillik statüsünün dışına çıkarmaz. Mesela iki adam, aralarındaki bir anlaşmazlık konusunda üçüncü bir şahsı hakem tayin ederlerse bu hakem, onlar hakkında yapacağı tasarruflarda her ikisinin vekili konumunda olur. Bir hüküm verdiğinde, her ikisi o hüküm üzerinde anlaşmışçasına kendilerini bağlar. Şu da var ki ,eşlerin anlaşmazlığını çözmekle görevlendirilen hakemler de vekâlet statüsünün dışında değildirler. İki kişi arasındaki husumeti çözmekle görevlendirilen hakemin vereceği hüküm, bir bakıma hâkimin hükmüne, bir bakıma da açıkladığımız gibi vekâlete benzemektedir. Eşler arasındaki anlaşmazlığı çözmekle görevlendirilen hakemler, diğer vekâletlerde olduğu gibi sırf vekâlet şeklinde tasarrufta bulunurlar. İsmail, vekilin hakem olarak adlandırılamayacağını söyledi. Bu, onun zannettiği gibi değildir. Zira burada kendisine tevdi edilen vekâleti tekit etmek için vekile hakem denmiştir. 'Eşler kabul etmeseler bile, hakemlerin vereceği karar onlar hakkında geçerli olur' ifadesine gelince, hakikat böyle değildir. Eşler kabul etmedikleri takdirde hakemlerin kararı onlar hakkında geçerli olmaz. Çünkü hakemler vekildirler. Ancak hâkim onlara, karı kocanın durumuna bakmalarını, hangisinin haktan yüz çevirdiğini tespit etmelerini, bu tespitlerini kendisine bildirmelerini emretme ihtiyacını duyar. Hakemler ittifak ettiklerinde ve eşlerden haksızlık yapanı haksızlık yapmaktan menetmeleri durumunda sözleri makbul olur. Belki de sözleri kabul edildiği için kendilerine hakem adı verilmiştir. Ya da eşlerin onlara vekâlet vermesine dayanarak hulu' yaparlarsa, bu tasarrufları eşlerin görüşüne sunulur. Sulh yolunu araştırdıkları için kendilerine hakem adı verilmiş olabilir. Çünkü hakem adı, hükmü adalet ve hakkaniyetle infaz etme ve sulhu araştırma manasını ifade etmektedir. Hakemlerin kararı eşlerin görüşüne sunulduğuna, (eşlerin onayını aldıktan sonra) hakemlerin evliliği

devam ettirme veya sonlandırma kararları eşlere uygulandığına göre bu bakımdan kendilerine hakem denilmiştir. Yaptıkları iş, eşlerden aldıkları vekâlete binaen hayır ve iyiliği arama olduğundan ve işleri hâkimin eşleri yargılamasına benzediğinden dolayı kendilerine hakem denmiştir. Bununla birlikte her ikisi de eşlerin vekilleridirler. Çünkü eşlerin emri olmadan hiçbirinin eşleri hulu' etme ve boşama gibi tasarruflarda bulunması caiz değildir.

Muhalifimizin iddiasına göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, huzuruna getirilen eşlerden kocayı azarlamıştı. Çünkü koca, Allah'ın Kitabının hükmüne razı olmamıştı .Yoksa hakeme vekâlet vermediğinden dolayı onu azarlamış değildi. Allah'ın kitabının hükmüne razı olmadığı için onu azarlamıştı. Gerçek ,muhalifimizin anlattığı gibi değildir .Erkek ,"Ayrılmaksa hayır!" dediğinde Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Yalan söylüyorsun! Allah'a yemin ederim ki, karının ikrarı gibi sen de ikrarda bulunmadıkça benden kurtulamazsın!" demişti. Boşanma konusunda hakemlere vekâlet vermediği için kocayı azarlamış ve bu hususta onlara vekâlet vermesini emretmişti. Koca, "Ben Allah'ın Kitabının hükmüne razı olmam" dediği için değil, hakem görevlendirmelerinden sonra karısının boşanmaya razı olduğunu beyan etmesinden sonra kendisi "Ayrılmaya razı olmam" dediği için azarlanmıştı. Bu da eşlerin boşanma konusunda vekâlet vermesinden önce onlara rağmen hakemlerin boşama kararı vermelerinin geçerli olmayacağına delalet etmektedir.

(اِنْ يُرِيدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır..." buyrulduğuna göre hakemler hakkı amaçladıklarında hükümlerinin geçerli olacağını ve Allah'ın da onları doğruyu bulmada muvaffak kılacağını anlamaktayız. Muhalifimiz, bunun vekiller hakkında söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü bir vekilin, müvekkilin emri dışına çıkması caiz olmaz. Bu söylediği şey, vekâletin manasına ters düşmemektedir. Çünkü vekiller, haklarında uygun ve hayırlı olan sonuca ulaşmak için eşleri ayırma veya evliliklerini devam ettirme hususunda kendi görüşlerine göre hareket etmek üzere yetkilendirilmişlerse, bu vasıflarını Allah onlara ulaştırır.

İbn Abbas, Mücahid, Ebu Seleme, Tavus ve İbrahim en-Nehai'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hakemlerin verdiği hüküm geçerlidir."

Bu bize göre de böyledir. Ancak muhalifimizin söylediğinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü az önce adı geçen zâtlar, 'Eşlerin rızası olmadan hakemlerin hulu' yapma ve ayırmaya dair kararları geçerlidir' dememişlerdir. Aksine o zâtların görüşüne göre hakemler, eşlerin rızası olmadan vekâlet sıfatıyla onları birbirinden ayırma yetkisine sahip değildirler. Zaten eşlerden vekâlet almadan hakem olamazlar. Ancak vekâlet aldıktan sonra alacakları karar geçerli olur. Kocanın rızası olmadan hakemlerin hulu' yapmaları ve ona ödenecek hulu' bedelini kadının mülkiyetinden çıkarmaları nasıl caiz olur?

Hâlbuki Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيـًٔا مَرِيـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[490]

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz ,o zaman kadının)boşanmak için (bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."[491]

490 Nisâ, 4/4
491 Bakara, 2/229

Burada sözü edilen endişe, şu ayette de kastedilmiştir:

(فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا)

"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."[492]

Kocanın, Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişesi dışında kadına vermiş olduğu mehri geri alması haram kılınmıştır .Böyle bir endişenin duyulması durumunda kadının hulu' yaparak ayrılmak için kocasına dilediği miktarda bedel ödemesi mübah olur. Kocanın da bu bedeli alması helal olur. Hal böyleyken eşlerin rızası olmadan hakemlerin hulu' veya talak şeklinde onları birbirinden ayırmaları nasıl caiz olur? Oysa Cenab-ı Allah, erkeğin kadına vermiş olduğu mehri gönül hoşluğu olmadan kadından almasının, kadının da ondan kurtulmak için bedel ödemesinin helal olmayacağını nassla bildirmiştir. Eşlerden vekâlet almadan hakemlerin hulu' yapma yetkisine sahip olduklarını söyleyen kimse, Kitabın nassına aykırı bir şey söylemiş olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[493]

Bu ayette Yüce Allah, sahiplerinin rızası olmadan başkalarının mallarını yemeyi herkese yasaklamıştır.

Başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ)

492 Nisâ, 4/35
493 Nisâ, 4/29

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. Onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin."[494]

Yüce Allah, bir kimsenin malını alıp bir başkasına verme hakkına hiç kimsenin sahip olamayacağı hususunda hâkimlerle diğerleri arasında fark olmadığını bildirmiştir.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسِه)

"Gönül hoşluğuyla olmadıkça bir Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[495]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَن قَضَيتُ له مِن حقِّ أخيه شيئا فلا يأخذْ فإنما أَقطَعُ له قِطعةً مِن النار)

"(İfadesine dayanarak) Bir kimseye (mü'min) kardeşinin hakkından bir şey kesip verirsem onu almasın. Böyle yapmakla ben ona ancak ateşten bir parça vermiş olurum."[496]

Böylece ispatlanmış oluyor ki hâkim, kadının malını alıp (hulu' bedeli olarak) kocasına vermeye, kocanın rızası ve vekâleti olmadan karısını boşamaya yetkili değildir. Bu, Kitap ve sünnetin hükmüdür. Hak sahibinin rızası olmadan hâkimin diğer hakları da düşürmeye, bir hakkı bir kimseden alıp başkasına vermeye yetkili olmadığı hususunda ümmetin icması vardır. Hakemler, eşlerin arasını bulmak, hangisinin haksız olduğunu belirlemek için görevlendirilirler.

Nitekim Said de, Katade'nin (وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) **"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz..."** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hakemler, ancak eşlerin arasını bulmak için görev-

---

494 Bakara, 2/188

495 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 34/153

496 Buhari, Hiyel, 9

lendirilirler. Bunu başaramazlarsa, haksızlık yapanın haksız olduğuna şahitlik ederler. Eşleri birbirinden ayırmak, ellerinde değildir. Buna yetkileri yoktur."

Atâ'nın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hakemlerin eşleri birbirinden ayırma yetkisine sahip olmadıkları, ayetin özünden anlaşılmaktadır.

Şöyle ki:

(إِنْ يُرِيدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."

Ayette, 'İki taraf ayrılmayı isterlerse' denilmemiştir. Hakemler eşlere yönlendirilir ki, haksız olana öğüt versinler, haksızlığından ötürü gerekirse kendisini azarlasınlar, haksız olduğunu hâkime bildirsinler ki, hâkim de onun kötülük yapmasına engel olsun .Haksız olan koca ise onun zulmüne karşı çıkar ve ona ,'Seninle hulu' yapsın diye karına eziyet etmen sana helal değildir" derler. Haksız olan kadın ise ona "Senin hulu' bedelini ödemen helaldir" derler. Koca da bu durumda hulu' bedelini almakta mazur olur. Çünkü kadının âsilik yaptığına hakemler de tanık olmuşlardır. Hakemlerden her biri hulu' yapma ve ayırma konusunda müvekkili olan eş tarafından yetkilendirilmişse, önce de anlattığımız gibi eşlerin vekilleri olarak hulu' yapmayı uygun görürlerse hulu' yaparlar. Eğer evliliğin devamının daha yararlı olacağına kanaat getirirlerse, evliliğin devamına karar verirler. Her ikisi bir bakıma şahit, bir bakıma ara bulucu, bir bakıma iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındıran, bir bakıma da -eğer ayırma veya uzlaştırma yetkisi verilmişse- eşlerin vekilleridirler. Eşler tarafından kendilerine vekâlet verilmiş olmasa da hakemlerin eşleri ayırma veya hulu' yapma yetkisine sahip olduklarını söyleyenler, zorlama bir te'vilde bulunmuş olup, Kitap ve sünnetin hükmü dışına çıkmışlardır. Doğrusunu Allah bilir.

Sultanın Huzurunda Olmadan Hulu' Yapmak

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Sultanın huzurunda olmadan da hulu' yapılabilir."

Buna benzer ifadeler Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Ömer'den de (Allah kendilerinden razı olsun) rivayet olunmuştur.

Hasan ve İbn Sirin dediler ki: "Hulu'nun sadece sultanın huzurunda yapılması caizdir."

Hulu'nun sultan huzurunda olmadan da yapılmasının caiz olduğu görüşünde olanlar, şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Bu ayetin zahiri, erkeğin hulu' sebebiyle veya başka bir sebeple karısından mehri almasının caiz olmasını gerektirmektedir.

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."

Bu ayette bedel karşılığı boşanma diyebileceğimiz hulu'nun sultan huzurunda yapılması şart koşulmamıştır. Nikâh ve diğer akitlerin sultan huzurunda da başka yerlerde de yapılması caiz olduğu gibi, hulu' için de aynı şeyin caiz olması gerekir. Çünkü fıkıh usûlünde bu akidlerin illa da sultan huzurunda yapılacağına dair bir kural yoktur. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Anne-Babaya İyi Davranmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـٔاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراًۙ ﴿٣٦﴾)

36-"Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez."

Yüce Allah bu ayette anne babaya iyi davranma yükümlülüğümüzü, kendisine ibadet etme ve O'nu birleme yükümlülüğümüzle birlikte zikretmiş, ibadet ve tevhidi bize emrettiği gibi anne babaya iyi davranmayı da emretmiştir.

Nitekim başka bir ayette kendisine şükretmemizi emrederken anne babamıza da teşekkür etmemizi emretmiştir:

(اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ)

"Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır."[497]

Anne babanın haklarının çok büyük olduğuna, onlara iyilik ve ihsanda bulunmamız gerektiğine bu ayet yeterince delalet etmektedir.

Konuyla ilgili diğer ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيمًا.....)

497 Lokman, 31/14

"Sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı."[498]

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا)

"Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik."[499]

Gayr-ı müslim ebeveyn hakkında da şu uyarıda bulunulmuştur:

(وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[500]

Abdullah b. Enis *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الْإِشْرَاكُ بِاللهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَيَمِينُ الْغَمُوسِ، وَايْمُ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَحْلِفُ أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى مِثْلِ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ إِلَّا كَانَتْ وَكْتَةً فِي قَلْبِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)

"Büyük günahların en büyüğü Allah'a ortak koşmak, ana-babaya kötü davranmak ve yalan yere yemin etmektir. Canım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, sivrisinek kanadı kadar (önemsiz) bir şey için olsa dahi (yalan yere) yemin eden bir kimsenin kalbinde mutla-

498 İsrâ, 17/23
499 Ankebut, 29/8
500 Lokman, 31/15

ka kıyamet gününe kadar devam edecek nokta kadar bir leke meydana gelir" [501]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Allah'a isyan hususunda değil de dinen uygun olan hususlarda ana babaya itaat etmek vaciptir. Yaratana isyan durumunda yaratılana itaat edilmez.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Heysem, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yemen'den bir adam hicret edip Resûlullah'*ın sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldi. (Cihad etmek istiyordu). Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Yemen'de kimsen var mı?"*** diye sordu. Adam, "Ebeveynim var" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onlar sana izin verdiler mi?"*** diye sordu. Adam "hayır" deyince de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu :* ***"Yanlarına geri dön. Onlardan izin iste. Sana izin verirlerse cihad et. Aksi halde onlara iyi davran."*** [502]

Bu sebeple mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Kişinin yerine düşman karşısına çıkıp cihad edecek kimseler varken, ana babasından izin almadan kendisinin cihada gitmesi caiz olmaz. Ama cihad farizasını ifa etmek için düşman karşısına çıkıp cihad edecek kimse yok ise ana babasından izin alamasa bile kişinin cihada gitmesi gerekir." Ama ana babanın izni olmadan ticaret ve benzeri savaşma içermeyen işler için evden çıkılıp gidilebileceğini fakihler söylemişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşacak başka kimseler varken Yemenli adamı ana babasının izni olmadan savaşa gitmekten men etmişti. Çünkü savaşta öldürülme riski vardı .Öldürüldüğü takdirde ana babası çok üzüleceklerdi. Ölüm tehlikesi içermeyen ticaret ve diğer mübah tasarruflara gelince ana baba, evladını bu işleri yapmaktan menetme hakkına sahip değildirler. Dolayısıyla bu gibi işleri yapmak için ana babanın iznine ihtiyaç yoktur.

Yüce Allah'ın ana babanın hakkının çok büyük olduğuna vurgu yapmasından dolayıdır ki fakihlerimiz şöyle demişlerdir: Kişinin, Müslüman-

501 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/142
502 Ebu Davud, Cihad, 33

larla savaşmakta olan gayr-ı müslim babasını öldürmesi uygun olmaz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا)

"Sakın onlara "öf!" (bile) deme."[503]

(وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًاۘ)

"Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[504]

Yüce Allah, kendisini küfre zorlamaları halinde bile evladın ana babasına iyi davranmasını emretmiştir. Onlara silah çekmemek ve öldürmemek de iyi davranmanın kapsamındadır. Ancak evlat buna mecbur kalırsa, mesela babasını öldürmediği ve serbest bıraktığı takdirde babasının kendisini öldüreceğinden endişe ederse, bu durumda babasını öldürmesi caiz olur. Zira kendisi öldürmediği takdirde, kendisini öldürmesi için başkasına imkân tanımış olacaktır. Bir kimsenin kendini öldürmesi yasaklandığı gibi, kendisini öldürmesi için başkasına imkân tanıması da yasaklanmıştır. Böyle bir durumda babasını öldürmesi caizdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hanzele b. Ebi Âmir er Rahib'i, müşrik olan babasını öldürmekten menettiği rivayet edilmiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, gayr-ı müslim ebeveyni ölen Müslüman evlat hakkında, "Onları yıkar, mezarlığa kadar cenazeyle birlikte gider ve defneder" demişlerdir. Çünkü bu, Allah'ın emrettiği iyi davranma kapsamındadır.

503 İsrâ, 17/23
504 Lokman, 31/15

Bir kişi çıkıp "(وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا) **"(Rabbin,) anaya-babaya iyi davranmanızı (kesin olarak emretti)"** ayetinin manası nedir, bunda takdir edilen gizli kelime veya kelimeler nedir?" diye soracak olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Bu ayet, 'ana babaya iyilik tavsiye edin' manasına gelebileceği gibi, 'Onlara elden geldiğince iyilik yapın' manasına da gelebilir.

(وَبِذِي الْقُرْبٰى)

"Akrabaya (iyilik edin)."

Surenin başında geçen (الأرحام) kelimesinin açıklamasında da belirtildiği gibi burada da Yüce Allah akrabalık bağlarını gözetmeyi, akrabaya iyilikte bulunmayı emretmiştir. Bu ayetin başında ilk iş olarak Allah'ı birlemekten ve O'na ibadet etmekten bahsedilmiştir. Çünkü asl olan tevhid ve ibadettir ki, diğer şer'î hükümler ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği hükümler ancak bununla sahih olur. Ancak tevhid ve ibadet sayesinde dinin diğer faydalarına ulaşılabilir. Bundan sonra yapılması vacip olan ana babaya iyi davranma, haklarını îfa etme ve kendilerine gereken saygıyı göstermekten söz edilmiştir. Bunun ardından üzerimizde akrabalık hakkı bulunan akraba ve mü'min komşunun bahsi geçmektedir. Din onu koruyup kollamayı, ona yardım etmeyi vacip kılmıştır. Bunun ardından nesep bakımından bizden uzak ama mü'min olan komşu zikredilmektedir. Bunun üzerimizde hem komşuluk hem de din kardeşliği hakkı vardır .Dinve itikad birliğinden kaynaklanan dokunulmazlık ve komşuluk hakkı vardır.

İbn Abbas ,Mücahid ,Katade ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir :"Ayette geçen câr-ı zevilkurbâ ifadesiyle, nesep yakınlığı olan komşu kastedilmiştir."

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Komşular üç kısımdır. Bir komşu var ki üç hakka sahiptir: Komşuluk hakkı, akrabalık hakkı ve Müslümanlık hakkı. Bir komşu var ki iki hakka sahiptir: Komşuluk hakkı ve Müslümanlık hakkı. Bir komşu da var ki sadece komşuluk hakkına sahiptir. O da ehl-i kitaptan müşrik olan komşudur."[505]

(وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ)

"Yanınızdaki arkadaşa (iyilik edin.)"[506]

Bu arkadaşla ilgili olarak kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Said b. Cübeyr, Hasan, Mücahid, Katade, Süddi ve Dahhâk'ın ,"Bu, yol arkadaşıdır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, İbrahim en-Nehai ve İbn Ebi Leyla'nın, yanınızdaki arkadaş ifadesiyle zevcenin kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, yanınızdaki arkadaş ifadesiyle, her taraftan umudu kesilen ve sadece sizden bir iyilik beklentisi içinde olan kimsenin kastedildiğini söylemiştir. Bir görüşe göre de bu arkadaş, nesebi size yakın veya uzak ama mü'min olan ev komşusudur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manaların tümünü taşıma ihtimali olduğuna göre ayeti buna göre yorumlamak gerekir. Bir delil olmadan bu manalardan birini özelleyip öne almak da doğru olmaz.

Komşu hakları konusunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ؛ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّه سَيُوَرِّثُهُ)

505 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 12/105
506 Nisâ, 4/36

"Cibril, komşu hakkında bana o kadar tavsiyede bulundu ki, neredeyse onu (komşusuna) mirasçı kılacağını zannettim."[507]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Şureyh el-Huzai *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, komşusuna ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, misafirine ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, ya hayırlı bir şey söylesin ya da sussun."[508]

Ubeydullah el-Vasafi'nin bildirdiğine göre Ebu Cafer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Komşusu aç olarak akşamladığı halde kendisi tok olarak akşamlayan kimse iman etmiş değildir!" [509]

Ömer b. Harun el-Ensari'nin babasından naklettiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مِنْ أَشراطِ الساعةِ سُوءُ الجِوارِ وقَطيعةُ الأرحامِ وتعطيلُ السُّيُوفِ عَنِ الجِهادِ)

"Kötü komşuluk, akrabalık bağlarının kesilmesi ve kılıçların cihaddan alıkonması kıyamet alâmetlerindendir."[510]

---

507 Buhari, Edep, 29

508 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/183

509 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 23/103

510 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 22/29

Cahiliyet devrinde Araplar komşuluğa büyük önem verir, komşuluk ilişkilerini korumaya dikkat eder, akrabalık gereklerini komşuluk için de gerekli görürlerdi.

Komşuluğun önemini anlatan bir şiirinde şair Züheyr şöyle demiştir:

وجارُ البيتِ والرَّجلُ المُنادِي ... أمامَ البيتِ عَقدهما سَواءٌ

"Ev komşusu ile kabile meclisinde seninle beraber olan adam

Bu ikisinin (değeri ve hakkı) akdi birbirininkine denktir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki (وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ) **"Yanınızdaki arkadaş"** ifadesiyle bitişik komşu kastedilmiştir. Evi evinize bitişik olmayan komşuya nispetle üzerinizde daha fazla hak sahibi olduğuna vurgu yapmak için ayette Yüce Allah ondan özel olarak söz etmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İki komşu birlikte sizi çağırdıklarında, kapısı size daha yakın olana icabet edin. Çünkü kapısı size daha yakın olan, size daha yakın olan komşunuzdur. İki komşunuzdan biri diğerinden önce sizi çağıracak olursa, önce çağırana icabet edin."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Kırk ev komşudur."***[511]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Kâb b. Mâlik, babasından nakilde bulunarak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi: "Ben falan oğulları mahallesine yerleştim. Mahalle halkı içinde bana en çok eziyet eden, en yakın komşumdur."

511 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/73

Adamın böyle demesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi mescidin kapısına göndererek orada dikilip şöyle seslenmelerini emretti: ***"Bilesiniz ki kırk ev kom*şudur !Komşusu kendisine kötülük yapmasından korkan kimse cennete giremez."**[512]

Hadisin rivayet senedinde adı geçen Yunus diyor ki: Ben Zühri'ye sordum: "Ey Ebû Bekir, kırk ev mi dedin?"

Zühri şöyle cevap verdi: "Şu taraftan kırk ev ,şu taraftan da kırk ev komşudur .Cenab-ı Allah ,Medine'de toplananları da birbirlerine komşu kılmıştır."

Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا)

"And olsun, eğer münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine'de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar (tuttukları yoldan) vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitıneye teşvik edeceğiz. Onlar da (bundan sonra) orada lânete uğramış kimseler olarak seninle pek az süre komşu kalacaklardır."[513]

Bu ayette Cenab-ı Allah, münafıkların Medine'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile bir arada bulunmaları komşuluk olarak adlandırmıştır.

Yüce Allah'ın ayette değindiği iyilik ve ihsan birkaç şekilde olur .Şöyle ki:

Komşulardan fakir olup açlık ve çıplaklık sebebiyle şiddetli zarara uğramasından korkulanlara yardım etmek.

Komşuyla iyi geçinmek.

512 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/73
513 Ahzâb, 33/60

Ona gelecek eziyeti önlemek.

Ona haksızlık edenlere karşı haklarını savunmak ve buna benzer ahlaki güzellikleri ve iyi şeyleri yapmak.

Yüce Allah'ın komşuluk hakları cümlesinden riayet edilmesini vacip kıldığı şeylerden biri de ,bitişiğindeki evin satılması durumunda komşuya şuf'a hakkı tanınmasıdır. Doğruyu bulmada muvaffakiyet bahşeden, Yüce Allah'tır.

Komşuluk Sebebiyle Şuf'a Hakkına Sahip Olma Konusundaki İhtilaf

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Satılan malın ortağı, şuf'a konusunda aynı yolu paylaşana göre daha fazla hak sahibidir. Aynı yolu paylaşan, bitişik komşudan daha fazla hak sahibidir. Bitişik komşu şuf'a hakkı konusunda bu ikisinden sonra gelir."

İbn Şübrüme, Sevri ve Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Şayi hisseli olmayan mallarda şuf'a hakkı yoktur. Meskûn mahal dışında kalan ve paylaşılamayan kuyuda da şuf'a hakkı yoktur."

Bir grup selef ulemasının, komşunun şuf'a hakkına sahip olması gerektiği görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Ömer ve Ebû Bekir b .Ebi Hafs b .Ömer'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Kadı Şureyh, Hz. Ömer'e mektup yazarak kendisinin komşuyu komşusuna karşı şuf'a hakkına sahip kıldığı şeklinde hüküm verdiğini bildirmiştir.

Asım'ın bildirdiğine göre Şa'bi, Şureyh'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şuf'a hakkına sahip olmada ortak, malları başkasınınki ile bir arada olana göre önceliklidir. Malları başkasınınki ile bir arada olan, komşuyagöre önceliklidir. Komşu ise başkalarından önceliklidir."

Eyyub, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Denilirdi ki, şuf'a hakkına sahip olmada ortak, malları başkasınki ile bir arada olana göre önceliklidir. Malları başkasınki ile bir arada olan ise başkalarından önceliklidir."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Ortağın olmaması halinde şuf'a konusunda komşu, başkalarından daha fazla hak sahibidir."Tavus da aynı şeyleri söylemiştir.

İbrahim b .Meysere dedi ki: Ömer b. Abdilaziz bize yazdığı mektubunda şöyle demişti: "Arazide sınır belirlendikten sonra şuf'a hakkı kalmaz."

Tavus dedi ki: "Şuf'a hakkı konusunda komşu, başkalarına göre önceliklidir."

Komşuya şuf'a hakkı tanınmasının gerekliliğine delalet eden rivayetlerden bazıları şunlardır:

Hüseyin el-Muallim'in bildirdiğine göre Amr b. Şerid, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, sadece komşusu olan ama ortağı olmayan bir arazide şuf'a hakkı olup olmadığını sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(الجارُ أحَقُّ بِسَقَبِهِما كان)

"Yakın oluşu sebebiyle komşu–komşuluğu devam ettiği sürece - şuf'a konusunda daha fazla hak sahibidir."[514]

Süfyan, Ebu Rafi' tariki ile aynı hadisi rivayet etmiştir.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Misver b. Mahreme, Rafi b. Hadic'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sa'd kendisine ait bir evi bana satma teklifinde bulunarak dedi ki: 'Şunu al .Senin verdiğin fiyattan daha fazlasını bana teklif eden oldu .Ama bu evi almada sen daha fazla hak sahibisin.

514 İbn Mâce, Şuf'a, 3

Çünkü ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (الجارُ أحَقُّ بِسَقَبِهِ) ***"Yakın oluşu sebebiyle komşu daha fazla hak sahibidir"*** buyurduğunu işittim.

Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***komşunun şuf'a hakkına sahip olmasına hükmetti."***

Abdülmelik b. Ebi Süleyman'ın bildirdiğine göre Cabir ,Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الجارُ أحَقُّ بِشُفْعَةِ جارِهِ ننتظر بها وإن كان غائبا إذا كان طريقهما واحدا)

"Komşu komşusuna karşı şuf'a hakkına sahip olmada başkalarından daha fazla hak sahibidir. Hazırda olmasa bile eğer taşınmazları aynı yol üzerindeyse onun gelmesini bekleriz."[515]

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahuanh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الجارُ أحَقُّ بِسَقَبِهِ ما كان)

"Yakın oluşu sebebiyle komşu -komşuluğu devam ettiği sürece- şuf'a konusunda daha fazla hak sahibidir."

Katade'nin bildirdiğine göre Semüre *radıyallahu anh,* Peygamber'in (.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جار الدار أحق بشفعة الدار)

"Evin komşusu, o evde şuf'a hakkına sahip olmada başkalarından önceliklidir."[516]

515 İbn Mâce, Şuf'a, 2

516 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/123

Katade'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جارُ الدارِ أَحَقُّ بالدارِ)

"Evin komşusu evde (o evi şuf'a yoluyla satınalmada) başkalarından daha çok hak sahibidir."[517]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mansur ,Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'u *radıyallahu anh* dinleyen bir adamın bana anlattığına göre; ***Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***komşuya şuf'a hakkı tanınmasına hükmetmiştir."***

Yunus da Hasan'ın aynı şeyi söylediğini rivayet etmiştir. Seleften bu ulema cemaati, komşunun şuf'a hakkına sahip olması yönünde Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem hükmettiğini ittifakla rivayet etmişlerdir. Ümmet arasında yaygın ve meşhur olan bu rivayetleri reddeden bir kimse çıktığını da bilmemekteyiz. Komşunun şuf'a hakkına sahip olacağı görüşünden sapan kimse, Peygamber'den sallallahu aleyhi ve sellem sabit olan sünneti terk etmiş olur.

Komşunun şuf'a hakkına sahip olmasını kabul etmeyen kimseler, Ebu Âsım en-Nebil'in şu rivayetini delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Mâlik'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb ile Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, taksim edilmemiş gayr-ı menkullerde ortakların şuf'a hakkına sahip olduklarına hükmetti. Eğer gayr-ı menkullerde sınırlar belirlenmişse şuf'a hakkı olmaz."

Bunu Ebu Katîle el-Medeni ile Abdülmelik b. Abdilaziz el-Macişun da Mâlik'ten rivayet etmişlerdir. Bu zâtlar bu hadisin senedini Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh* ulaştırarak ondan rivayet etmişlerdir. Bu hadis, Said b. Müseyyeb'den maktu olarak da rivayet edilmiştir.

517 İbn Hibban, Sahih: 11/585

Maan, Vekî', Ka'nebi ve İbn Vehb, bunların hepsi bu hadisi Mâlik ve Zühri tarikı ile Said b. Müseyyeb'den rivayet etmişler, ancak Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* adını zikretmemişlerdir. Bu hadis, Mâlik'in Muvatta'sında da bu senedle rivayet edilmiştir. Bu hadisin senedi Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh* ulaştırılarak rivayeti sabit olsa bununla, on kadar sahabinin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri 'komşuya şuf'a hakkını tanıyan' hadise itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü o sahabilerin rivayet ettikleri mezkûr hadis, mütevatir mertebesindeki müstefiz/meşhur bir hadistir. Ona ahad haberlerle itiraz etmek caiz olmaz. Ama ahad olan o hadis birkaç vecihten sabit olsaydı, önce anlattığımız gibi onunla itiraz edilebilirdi. Çünkü onda komşunun şuf'a hakkına sahip olmasını reddeden bir ifade bulunmamaktadır. Orada en fazla söylenen şey şudur:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, taksim edilmemiş gayr-ı menkullerde ortakların şuf'a hakkına sahip olduklarına hükmetti."

Sonra da şöyle denmiştir: ***"Eğer gayr-ı menkullerde sınırlar belirlenmişse şuf'a hakkı olmaz."***

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***taksim edilmemiş gayr-ı menkullerde ortakların şuf'a hakkına sahip olduklarına hükmetti"*** ifadesinin, ortağı şuf'a hakkına sahip kılan bir delil olarak kullanılması hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Bununla beraber bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vermiş olduğu bir hükmün anlatımıdır. Genel manada değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hükmünün genel mahiyette olduğu söylenemez.

"Eğer gayr-ı menkullerde sınırlar belirlenmişse şuf'a hakkı olmaz" ifadesi, muhtemelen ravinin kendi sözüdür. Çünkü burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü söylediğine ilişkin bir kayıt yok olmadığı gibi kendisinin böyle hükmettiğine ilişkin bir kayıt da yoktur. Bu ifadenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olması muhtemel olduğu gibi, birçok rivayette rastlandığı gibi ravi tarafından hadise derc edilmiş olması da muhtemeldir. Böyle olunca da bu ifadenin kesin olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylememiz caiz olmaz. Çünkü bir kimsenin bir sözü şüphe ve ihtimallere dayanarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*

nispet etmesi caiz olmaz. İşte bu sebeple böyle bir rivayeti ileri sürerek anılan hadise itiraz etmek doğru olmaz.

Muhaliflerimiz şu rivayeti de ileri sürerek itirazda bulunmuşlardır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Seleme b. Abdurrahman, Cabir b. Abdullah'ın r *adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قَضَى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلَمَ بالشُّفْعةِ فى كلِّ ما لم يُقسَمْ , فإذا وقَعَتِ الحُدودُ وَ صُرِفَتِ الطُّرُقُ فلا شُفعةَ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **taksim edilmemiş her malda şuf'a hakkının varlığına hükmetti. Ama sınırlar konulup yollar ayrıldığında artık şuf'a yoktur."[518]

Bu rivayette, komşuluk sebebiyle şuf'anın olmayacağına dair bir delil yoktur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Sınırlar konulup yollar ayrıldıktan sonra şuf'a hakkının kalmayacağı bildirilmiştir. Bu, gayr-ı menkule bitişik olmayan komşunun şuf'a hakkına sahip olmayacağını bildirmektedir. Yolların ayrılması, bitişik komşu olmaya engeldir. Çünkü bu durumda iki komşunun arasına yol girmektedir.

2-Hadisi, zahiri manasında yorumlayacak olursak şu sonuca ulaşırız: Sınırlar konulup yolar ayrıldığında artık şuf'a hakkı kalmaz. Sınırların konulup yolların ayrılması, gayr-ı menkulün taksimi demektir. Buna göre hadiste sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Gayr-ı menkulde taksimat yapıldıktan sonra artık şuf'a hakkı kalmaz."

Nitekim mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri de taksimattan sonra artık ortakların şuf'a hakkı kalmayacağını söylemişlerdir .Önceki hadis de bu manaya gelmektedir.

---

518 M. Nasirüddin el-Elbani, İrvâu'l-Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's-Sebil: 5/373

Ayrıca Abdülmelik b. Ebi Süleyman'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الجارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جارِهِ ننتظر بها وإن كان غائبا إذا كان طريقهما واحدا)

"Komşu komşusuna karşı şuf'a hakkına sahip olmada başkalarından daha fazla hak sahibidir. Hazırda olmasa bile, eğer taşınmazları aynı yol üzerindeyse onun gelmesini bekleriz."[519]

Bu iki haberi de Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Birlikte delil olarak kullanmak mümkün olduğu hâlde ikisini birbirine muarız kılmamız caiz olmaz. Bu iki rivayeti, anlattığımız şekilde birlikte delil olarak kullanmamız mümkündür .Ama muhaliflerimiz bunların birini diğerine muarız kılmakta, birini diğeri ile delil olmaktan düşürmektedirler.

Bağlamından Koparılan Sözü, Fakihler Anlamsız Bulabilirler

Yukarıdaki hadis bir sebep üzerine söylenmiş olabilir. Ravi ise sebepten söz etmeksizin sadece hadisi nakletmiş olabilir. Bu hadis için konuşacak olursak belki de biri komşu, diğeri de ortak iki kişi davalaşmak üzere Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varırlar. O da komşunun değil, ortağın şuf'a hakkına sahip olduğuna hükmeder ve şöyle buyurur:

"Sınırlar belirlendikten sonra, taksim edilen payın sahibi komşuyla birlikte mevcut olduğunda şuf'a hakkına sahip olmaz."

Başka bir örnek de şöyledir: Usame b. Zeyd *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Nesie ribasından başka riba yoktur."[520]

519 İbn Mâce, Şuf'a, 2

520 İbn Mâce, Ticarat, 49

Fakihlere göre bu da bağlamından koparılmış bir hadistir. Ravi, söyleniş sebebinden söz etmeksizin sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözünü nakletmekle yetinmiştir. Bu hadisin vürud (söyleniş) sebebi şudur: Farklı iki çeşit metal olan altın ile gümüş birbirleri karşılığında satılmasının riba kapsamına girip girmeyeceği sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cevaben ***"Nesie ribasından başka riba yoktur"*** buyurmuştur.

Şu da var ki komşuluk sebebiyle şuf'a hakkını gerektiren rivayetler ile bu hakkı gerektirmeyen rivayetler sıhhat bakımından eşit derecede olurlarsa, komşuluk sebebiyle şuf'a hakkını gerektiren rivayetler öncelikle kabul edilirler. Çünkü vacip olmasını gerektiren şer'î bir delil gelmedikçe asl olan, şuf'anın vacip olmamasıdır. Dolayısıyla şuf'ayı reddeden rivayet asıldır. Şuf'ayı gerektiren rivayet ise bu asıldan sonra gelmiştir. Sonra gelen rivayet ise öncekine göre daha makbuldür.[521]

"Hadiste geçen "Câr" yani komşu kelimesiyle "şerik" in yani ortağın kastedilmiş olması muhtemeldir" denilecek olursa, buna karşı şöyle denilebilir:

Rivayet ettiğimiz bu haberlerin çoğu böyle bir te'vili reddetmektedir. Çünkü hadiste "Evin komşusunun o eve şuf'a yoluyla sahip olmada başkalarından daha fazla hak sahibi olduğu" ifadesi yer almaktadır. Oysa ortağa evin komşusu denmez. Cabir'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadistekomşudan söz edilirken "Hazırda olmasa bile, eğer taşınmazları aynı yol üzerindeyse onun gelmesini bekleriz" denilmektedir. Bu ifadenin satılan malın ortağı hakkında kullanılması mümkün değildir. Ortağa komşu denmez. Çünkü ortaklık sebebiyle bir kişi kendisine komşu denmesini hak

521 [Aslında müellif, şu usul-i fıkıh kaidesine göre söz söylemektedir: *"Eşyada aslolan mübahlık, ibadette aslolan ise haramlıktır."*

Meseleyi bu kural çerçevesinde değerlendirdiğimizde, şuf'a hakkı ibadet/muamelat kapsamında olduğunda bunda aslolan da bunun haramlığı/nefyidir. Şayet gerektiren ile gerektirmeyen rivayetler her bakımından birbirlerine eşit iseler o vakit gereken/iktiza içeren delil esas alınarak hareket edilmelidir. Tıpkı kadınların bayram namazlarına katılabileceklerine ilişkin delil gelmedikçe kadınlar bayram namazlarına katılamamaları gibi. Oysaki bu konuda Resulullah'ın (s.a.s) devrinde kadınların bayram namazına katıldığı ve buna Resul'ün itiraz etmediği (takrir-i sünnet) genel olarak kabul görmüştür. Meselenin özü bu şekildedir. Allahu 'alem. Musahhih]

edecek olursa, o zaman bir şeye ortak olan her iki kişinin aynı köleye ve aynı binek hayvanına ortak olan iki kişi gibi olmaları gerekir. Bu şeylere ortak olan kimseler kendilerine komşu denilmesini hak etmediklerine göre bu, ortağa komşu denilemeyeceğine delalet eder. Komşu, hakkı ve payı ortağınkinden bağımsız olan kişidir. Komşulardan her birinin mülkü diğerininkinden ayrı olur. Ayrıca ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olunur. Çünkü ortaklık, taksim sebebiyle komşuluğun meydana gelmesi sonucunu doğurur. Bunu delili de şudur: Taşınmaz mallar dışındaki diğer mallarda ortaklık, paylaşımdam sonra komşuluk kalmayacağı için şuf'a hakkının varlığını gerektirmez. Bu da sadece taşınmaz mallardaki ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olunabileceğine delalet etmektedir. Çünkü taşınmaz mallarda ortaklar hisselerini paylaşıp birbirinden ayırdıktan sonra birbirlerine komşu olurlar .Ortak her ne kadar şuf'a hakkına sahip olmada komşudan öncelikli olsa da, paylaşım sebebiyle bu eski ortağa bir de komşuluk hakkı eklendiği için, (eski ortak ve yeni komşu) şuf'a hakkına sahip olmaktadır.

Bunun delili şudur: Taşınmazlar dışında kalan mallardaki ortaklık sebebiyle komşuluk meydana gelmediği için ortaklar şuf'a hakkına sahip olmazlar. Mesela babadan kardeş olma sebebiyle kişi her ne kadar asabe ve mirasçı olma hakkına sahip olmaktaysa da ana baba bir erkek kardeş, mirasçı olmada babadan erkek kardeşe göre daha önceliklidir. Bilindiği gibi baba tarafından akraba yok ise anne tarafından olan akrabalık sebebiyle asabe olma hakkı elde edilememektedir. Ancak bu baba tarafından olan akrabaların asabe olma haklarını pekiştirmektedir. Aynı şekilde ortak ta, paylaşım anında komşu konumuna geçtiği için, ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olmaktadır. Aslında şuf'a hakkı konusunda ortak, paylaşım anında kendisi için meydana gelen farklılıktan dolayı komşudan daha önceliklidir. Mirasçının asabe kılınmasında da bunu anlatmıştık .Bu eski ortağın şuf'a hakkına sahip kılınmasını gerektiren sebep, komşuluktur. Şunu da belirtmeliyiz ki ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olmayı gerektiren husus, diğer ortaktan eziyet görme halinin devam etmesidir. Bu sebep, komşulukta da mevcuttur. Çünkü komşunun kendisini gözetleyip halinden haberdar olması ve sırlarına vakıf olması sebebiyle diğer komşu bundan rahatsız olacaktır. Bu da ortağa şuf'a hakkının tanınmasını gerektiren sebeple aynı olduğu için, bitişik komşunun da bu sebeple şuf'a hakkına

sahip olmasını gerektirmektedir. Ancak bu sebep, bitişik olmayan komşu için geçerli değildir. Çünkü onunla kendisi arasında, gözetlenmesine ve sırlarına vakıf olunmasına engel olan yol geçmektedir.

(وَابْنِ السَّبِيلِ)

"Yol oğluna (yolcuya iyilik edin)."[522]

Mücahid ile Rebî' b. Enes'in, ayette geçen bu kelimeyle seferi kimsenin kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Katade ile Dahhâk'ın ise bu kelimeyle konuğun kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelimeyle yolcu kastedilmiştir. Bu, tıpkı su kuşuna suoğlu denmesine benzemektedir.

Nitekim şair de şöyle demiştir:

وَرَدْتُ اعْتِسَافاً وَالثُّرَيَّا كَأَنَّهَا ... عَلَى قِمَّةِ الرَّأْسِ ابْنُ مَاءٍ مُحَلِّقُ

Zulme uğrayarak çölü aşıp geldim. Süreyya yıldızı da

Tepemin üstünde yüksekten uçan bir su kuşu gibiydi.

Şiirde geçen (ابْنُ مَاءٍ) su kuşu demektir.

(وَابْنِ السَّبِيلِ)'i konuk olarak manalandıranların da söyledikleri doğru kabul edilebilir. Çünkü konuk ta, mukim olmayan gelip geçici bir kimse gibi olup yoldan geçen seferi kimseye benzetilmiştir. Bu, yoldan geçen anlamında söylenen (عابِرُ سَبِيلٍ) gibidir.

Şafiî, (وَابْنِ السَّبِيلِ)'in, yola çıkmak isteyen ama yanında nafakası olmayan kimse manasına geldiğini söylemiştir. Bu yanlıştır. Çünkü yolda olmayan kimseye seferi ve (عابِرُ سَبِيلٍ) denmeyeceği gibi, (وَابْنِ السَّبِيلِ) de denmez.

522 Nisâ, 4/36

(وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"Elinizin altındâkilere (iyilik edin)."[523]

Ayetin evvelinde emredilen iyiliği elinizin altındâkilere de gösterin.

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **genellikle vasiyeti namaz köleler ve cariyelerdi. Hatta son nefesinde bile bunları vasiyet ediyordu."[524]

Ümmü Seleme de *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ameş'in bildirdiğine göre Amr b. Şurahbil, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْغَنَمُ بَرَكَةٌ، وَالإِبِلُ عِزٌّ لأَهْلِهَا، وَالْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَعَبْدُكَ أَخُوكَ فَأَحْسِنْ إِلَيْهِ، وَإِنْ وَجَدْتَهُ مَغْلُوبًا فَأَعِنْهُ)

"Koyun berekettir. Deve, sahibi için izzettir. At'ın** **da alnında kıyamete gününe kadar hayır vardır .Kölen kardeşindir .Ona iyi davran. Onu** ***mağlup halde bulursan kendisine yardım et."[525]

Mürretü't Tayyib'in[526] bildirdiğine göre Ebû Bekir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّءُ الْمَلَكَةِ)

---

523 Nisâ, 4/36

524 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/138

525 Müsnedu'l Bezzar: 7/345

526 Mürretu't Tayyib, Mürre b. Şürahil el-Hemedani'dir. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ve bir cemaatten hadis rivayet etmiştir. Kendisine Mürretu't Tayyib ve Mürretu'l Hayr da denir. Haris el-Ganevi dedi ki: "Mürretu't Tayyib secdeye kapandı. Öyle ki, toprak alnında iz yaptı.""Hülasatu Tehzibi'l Kemal" adlı eserde böyle anlatılır.

"Kötü ahlaklı kimse cennete giremez."[527]

"Ey Allah'ın Resûlü ,ümmetler arasında en fazla köle ve yetim sahibi olanların bizim ümmet olduğunu bize söylememiş miydin?" diye soranlara şöyle cevap verdi:

"Evet (öyle söylemiştim). Kendi evladınıza kıymet verdiğiniz gibi onlara da kıymet verin. Yediğinizden onlara da yedirin. Giydiğinizden onlara da giydirin."

A'meş, Ma'rur b. Süveyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Zerr el-Gifari *radıyallahu anh* Rabaza'da iken kendisine uğradım. Şöyle dediğini işittim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

"Köleler kardeşlerinizdir. Lâkin Allah onları size bahşetti. Öyleyse yediklerinizden onlara da yedirin. Giydiklerinizden onlara da giydirin."[528]

Buhl Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً مُهِيناًۚ ﴿٣٧﴾)

37-"Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın ,lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."

Ayette geçen "buhl" kelimesinin sözlükte, bir şey vermenin zorluğu anlamına geldiği söylenmiştir. Verilmemesi yarar sağlamayan, verilmesi de zarar vermeyen bir şeyi vermemek anlamına geldiği de söylenmiştir. Verilmesi gerekeni vermemek anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Bunun karşılığı cimrilik, zıttı ise cömertliktir. "Buhl" kelimesi, borcun adlarından biri olarak, verilmesi vacip olanı vermemek anlamında da düşü-

527 İbn Mâce, Edep, 10

528 Hasan b. Harb es-Sülemi el-Mervezi, el-Birru ve's-Sile: 1/177

nülmüştür. Bu kelimeyi borcu ödememek anlamında kullanmak, sadece şu açıdan doğru olabilir: Borcunu ödemeyen kimse günaha girmiş olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ)

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler ,bunun ,kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar .Hayır !O kendileri için bir şerdir .Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır."[529]

Mallarından vermeleri gereken Allah hakkını vermeyip cimrilik edenler için tehdit ifadeleri bu ayette kullanılmıştır.

(وَيَكْتُمُونَ مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ)

"Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir." [530]

İbn Abbas *radıyallahu anh* Mücahid ve Süddi, bu ayetin Yahudiler hakkında indiğini söylemişlerdir. Çünkü onlar, kendilerine verilen rızıkta cimrilik ettiler ve Muhammed'in sallallahu aleyhi ve sellem evsafı hakkında kendilerine verilen bilgiyi gizlediler.

Bazıları demişler ki: "Cimri, bu nitelikte olan, Allah'ın bahşettiği nimetleri gizleyip inkâr edenlerdir. Bu da Yüce Allah'a karşı nankörlük ve inkârdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın bahşettiği nimetleri itiraf etmek vaciptir .Bu nimetleri inkâr eden kâfirdir. Küfür kelimesinin sözlük manası, Yüce Allah'ın bahşettiği nimetlerin üstünü örtüp gizlemek ve

529 Âl-i İmrân, 3/181
530 Nisâ, 4/37

inkâr etmektir. Bu da insanın Allah tarafından kendisine bahşedilen nimetleri, övünmek şeklinde değil de bahşedene şükretmek ve nimeti itiraf etmek şeklinde anlatmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Tıpkı şu ayette emredildiği gibi:

(وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)

"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat."[531]

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أفْصح الْعَرَب وَلَا فَخر)

"Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Bunu nla övünmüyorum. Ben Arapların en düzgün konuşanıyım. Bununla da övünmüyorum."[532]

Böyle demekle Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu nimetleri haber vermişti .Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisi Hz. Yunus dan *aleyhisselam* daha hayırlı olduğu halde, insanların övünerek kendilerinin Hz. Yunus dan *aleyhisselam* daha üstün olduklarını söylemelerini yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

(مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى)

"Bir kulun 'Ben Mettâ oğlu Yunus'tan daha hayırlıyım' demesi uygun olmaz."[533]

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى)

531 Duhâ, 93/11
532 İbn Mâce, Zühd, 37; Siracüddin Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri, el-Bedru'l-Münir, Ridâ', 7
533 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/159

"Kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir."[534]

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir adamın bir başkasını övdüğünü işitince ona, ***"Eğer seni duysaydı belini kırardı."*** demiştir.[535]

Mikdad *radıyallahu anh*, bir adamın Hz. Osman'ır *adıhna uhallay* yüzüne karşı övmekte olduğunu görünce övenin yüzüne toprak savurmuş ve şöyle demişti: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا رَأَيْتُمْ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمْ التُّرَابَ)

"Başkalarını çokça övenleri (dalkavukları) gördüğünüzde yüzlerine toprak savurun."[536]

Şöyle bir hadiste rivayet edilmiştir:

(إِيَّاكُمْ وَالتَّمَادُحَ فَإِنَّهُ الذَّبْحُ)

"Birbirinizi övmekten sakının. Çünkü bu, adamı boğazlamak demektir."[537]

Tabii bu övünme şeklinde olursa mekruh görülmüştür. Ama Allah'ın verdiği nimetleri dile getirmek için söylenirse veya kişinin sahip olduğu nimetler, başkaları tarafından kendisinin yanında söylenirse, bundan ötürü bir zarar meydana gelmeyeceğini ümit ederiz. Ancak insanın kalbi için en faydalı olan şey, insanların kendisini övmelerine aldanmaması ve aldırış etmemesidir.

---

534 Necm, 53/32
535 [Bu rivayetin aslını kaynaklarda bulamadık. Musahhih]
536 Müslim ,Kitabu'ş -Şi'r, 4
537 İbn Mâce, Edep, 36

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِيناً فَسَٓاءَ قَرِيناً ﴿٣٨﴾)

38-"Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır."

Allah bilir ya bu ayetin manası şöyle olabilir: Cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve mallarını insanlara gösteriş için harcayanlara Allah alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. Bu ayette, kulun Allah rızasını gözetmeksizin yapmış olduğu amellerin ibadet sayılmayacağı ve karşılığında da sevap kazanmayacağına delil vardır. Çünkü gösteriş için yapılan amellerle hoşça anılma ve güzelce övülme amacı güdülmektedir. Bu da, dünyevî karşılık elde etmek için yapılan amellerin ibadet sayılmayacağı hususunda bizim için bir delil olmuştur. Mesela hac yaptırmak veya namaz kıldırmak ya da başka bir ibadeti yaptırmak üzere ücretle adam tutmak gibi. Bu amelleri ücret karşılığında yapan kişi, ibadet sevabı elde etmez. Bu gibi amellerin, dünyevî bir karşılık beklemeksizin sadece ibadet niyetiyle yapılmasından başka bir yolu bulunduğunu bilmiyoruz. Bununla da bu amelleri yapan kimsenin bunlar karşılığında ücret almasının caiz olmadığı, bu işleri yaptırmak üzere icar akdi yapılmasının batıl olduğu ispatlanmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيماً ﴿٣٩﴾)

39-"Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın verdiği rızıktan) gösterişsiz olarak) harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi?"

Bu ayet, cebriyecilerin mezhebinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah'a iman etmeye ve Allah'ın verdiği rızıktan harcamaya güç-

leri olmasaydı, bu ayette onlar hakkında böyle denmesi doğru olmazdı. Onların bu konudaki mazeretleri apaçık ortadadır. Onlar, davet edildikleri imana ve mallarını Allah yolunda harcamaya güçlerinin olmadığını, buna imkân bulamadıklarını iddia etmektedirler. Tıpkı â'mâ kimse için, "Görseydi kendisine ne zarar gelirdi?"; hasta kimse için de "Sağlıklı olsaydı kendisine ne zarar gelirdi?" denilemeyeceği gibi. Bu ayet, onların yükümlü kılındıkları iman ve ibadetleri yapmama hususunda ileri sürdükleri mazeretin Allah tarafından geçerli sayılmadığına, onların bu görevleri yerine getirecek güçte olduklarına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾)

42-"O kıyamet günü, Allah'ı inkar edip Peygamber'e isyan edenler, yer yarılıp içine girmiş olmayı isterler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler."

Yüce Allah, onların dünyadaki hallerini ve orada işlemiş oldukları amelleri ahirette kendisinden gizleyemeyeceklerini haber vermektedir. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın kendilerinin sırlarına vakıf olduğunu bilirler. Dolayısıyla yaptıklarını itiraf ederlerve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler. Bazıları demişler ki: Onlar sırlarını dünya da gizledikleri gibi ahirette gizleyemezler.

Yüce Allah, ahirette onların (وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) **"Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz (O'na) ortak koşanlar değildik"**[538] diyeceklerini haber vermiştir, denilebilir. Böyle diyenlere şöyle cevap verilebilir: Bu birkaç şekilde anlaşılabilir .Şöyle ki:

1-Ahirette muhtelif yerler vardır. Bir yerde konuşanların sesleri ancak fısıltı şeklinde duyulabilir. Bir yerde günahkârlar yalan söyler ve "Biz kötü bir şey yapmadık. Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz (O'na) ortak koşanlar

538 En'âm23/6 ,

değildik" derler. Bir yerde günahkârlar günahlarını itiraf ederler. Allah'tan kendilerini dünyaya geri göndermesini isterler. Bu görüş, Hasan'dan rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki :"(Allah'ın ayetindeki (**"Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler"** ifadesi, organlarının dile gelip suçlarını itiraf etmelerinden sonra bir temenni kapsamına girer."

2-"**Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler"** ifadesi, onların sözlerini gizlemelerine aldırış edilmez, anlamına gelmektedir. Çünkü dünya dayken işledikleri günahlar, Allah katında apaçık surette bellidir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilebilir: Onlar sözlerini gizleyemezler. Çünkü Allah, onların gizlediklerini ortaya çıkarır.

3-Bazıları demişler ki: Onlar, sözlerini gizlemeye yeltenmediler. Çünkü onlar, kendi kuruntu ve vehimlerini ifade etmişlerdir. Bu da onları, söylemeleri gerekeni gizlemiş olmaktan çıkarmaz. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Cünüp Kimsenin Mescitten Geçmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِر۪ي سَب۪يلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾)

43-"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yöne-

lip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

Ayette Geçen Sarhoşluğun İzahı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette kastedilen sarhoşluk kelimesiyle neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

İbn Abbas *radıyallahu anh* Mücahit ,İbrahim ve Katade dediler ki :"Buradaki sarhoşlukla, içki içmekten ötürü meydana gelen sarhoşluk kastedilmiştir."

Mücahid ve Hasan, "bu ayeti içki haram kılınması neshetmiştir" dediler.

Dahhâk dedi ki: "Bununla uyku sarhoşluğu kastedilmiştir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin sarhoş iken namaza yaklaşmaktan yasaklanması ne kadar doğrudur? Oysa sarhoş iken kişi, akıl noksanlığı bakımından çocuk gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetteki sarhoş kelimesiyle muhtemelen, akıl noksanlığı mükellefiyetini ortadan kaldıracak düzeye çıkmamış olan kişi kastedilmiştir. Farz namazı kılma vakti geldiğinde, sarhoş olmalarına sebep olacak şeyleri yapmaktan menedilmiş olmaları da muhtemeldir. Sarhoş iken kıldıkları namazı, ayık iken iade etmeleri gerektiğine delalet etsin diye bu yasağın gelmiş olması da muhtemeldir. İnerken ayette bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin, mükellefiyeti ortadan kalkmayacak derecede kendinden geçen sarhoş hakkında yorumlanması caiz ise bu haldeki sarhoşun namaz kılmasının yasaklanması ne derece doğrudur? Oysa bütün Müslümanlar, bu haldeki sarhoşun namaz kılmakla yükümlü olduğu hususunda ittifak halindedirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasan ve Katade'den rivayet edilen görüşe göre bu ayet neshedilmiştir. Ayetin neshedilmemiş olması da muhtemeldir. Bu takdirde ayetteki yasak, hafif derecede sarhoş iken

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile veya cemaat halinde namaz kılmamakla ilgili olabilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen sarhoşlukla ilgili en doğru te'vil, içki içme sonucu meydana gelen sarhoşluktur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Uyuyan ve gözlerini uyku bürüyen kimseye sarhoş denmez. İçki içtiği için sarhoş olan kimseye gerçek anlamda sarhoş denir. Kelimeyi hakikî manasında yorumlamak gerekir. Bir delil olmadan hakikî manasını bırakıp mecazî olarak yorumlamak caiz olmaz.

2-Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Abdurrahman, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ensardan bir adam bazı kimseleri davet etti. Davete katılanlar içki içtiler. Abdurrahman b. Avf radıyallahu anh akşam namazını kıldırmak üzere öne geçti. Kâfirun suresini okurken karıştırdı. Bunun üzerine Yüce Allah (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** *ayetini indirdi.*[539]

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: »Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır«"**[540] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bu ayeti indirdikten sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."

539 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 12/237
540 Bakara, 2/219

Sonra bunu da şu ayet neshetti:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ)

"Ey iman edenler! (Aklı örten (içki) ve benzeri şeyler, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir .Onlardan kaçının."[541]

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ ف۪يهِمَٓا اِثْمٌ كَب۪يرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: »Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır«"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bu ayeti indirdikten sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ) **"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."** Artık namaz vakitlerinde içki içmez oldular. Fakat yatsı namazını kıldıktan sonra içiyorlardı.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Meysere, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dua ettiğini rivayet etmiştir: "Allahım! Şarap hakkındaki hükmünü bize açıkla."

Bunun üzerine şu ayet indi:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Muğire, Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

541 Mâide90/5 ,

Bakara suresindeki ayet (219. ayet) ile Nisâ suresindeki ayetten (43. ayet) sonra içki içtim. O zamanlar insanlar namaz vaktine kadar içiyorlardı. Namaz vakti olunca içmeyi bırakıyorlardı. Sonra içki, Mâide suresindeki (90.) ayetle haram kılındı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu raviler, ayette geçen sarhoşluk ile, içki içme sebebiyle meydana gelen sarhoşluğun kastedildiğini haber vermişlerdir. İbn Abbas ile Ebu Rezin'in bildirdiklerine göre sahabiler, ayetin inişinden sonra namaz vakitlerinde içki içmeyi bırakmışlar, ama namaz vakitleri dışında içmeye devam etmişlerdir. Bu da onların (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** ayetinden, farz namazı kılma zamanında sarhoş olacak şekilde içki içmenin yasak olduğunu anladıklarını göstermektedir. Bu da (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** ayetinin, namaz vakitlerinde içki içmenin yasak olduğunu ifade etmektedir.

Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: "Namaz vakitlerinde sizi sarhoş edecek kadar içki içmeyin. Aksi halde sarhoş vaziyette namaz kılmış olursunuz."

Namaz vakitlerinde içki içmeleri yasaklandı. Çünkü onlar vakti geldiğinde namaz kılmakla ibadet etmiş oluyorlardı. Namazı terk etmeleri ise yasaklanmıştı. Yüce Allah, (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** buyurmuştur. Bu ayetle de namazın farziyetinin neshedilmediğini öğrenmiş olmaktayız. Bu ayetin içeriğinde, namaz vakitlerinde sarhoş olma durumunu meydana getiren işleri yapma yasağı vardır. Bu, tıpkı namazı abdestsiz kılmanın yasak oluşu gibidir.

Nitekim konuyla ilgili ayet ve hadislerde şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."[542]

Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

542 Mâide6/5,

(لايَقْبَلُ الله صَلاةً بِغَير طُهُورٍ)

"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez." [543]

Nitekim ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Burada cünüp iken namazı terk etmek değil temizlenmenin terk edilmesi yasaklanmıştır. Bu, cünüp veya abdestsiz kimsenin namazdan muaf tutulduğu anlamına gelmez. Ancak bu haldeyken namaz kılması yasaklanmıştır. Bununla beraber namazı kılmak için temizlenmekle emrolunmuştur.

Aynı şekilde sarhoş iken namaz kılmanın yasaklanmasıda, namaz öncesinde sarhoşluğa sebebiyet verecek işleri yapmanın haramlığına delalet etmektedir. Ama bu durumdaki kimsenin üzerinde namaz kılma yükümlülüğü devam etmektedir. Bu te'vil, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Rezin'in rivayetlerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Ayetin zahiri ve ifade ettiği mananın özü de açıkladığımız hususun doğruluğunu gerekli kılmaktadır. Bu te'vil, sarhoşken namaz kılmanın haramlığına dair selef ulemasından nakletmiş olduğumuz görüşlere de ters düşmemektedir. Zira namaz vakti geldiğinde sarhoş olacak şekilde içki içmekten yasaklanmış olmaları mümkündür. Bu da kalıcı bir haramlık olur. İçkinin içilmesi, namaz vaktinde sarhoş olma sonucunu doğuracak olursa içilmesi yasak olur. İçen de bu haldeyken kıldığı namazı ayıldığında iade etmekle yükümlü olur. Ya da sarhoş, namazını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ona cemaat olarak ya da başka bir cemaatle birlikte kılmaktan yasaklanmıştır. Bu manaların hepsine ayetin lafzının ihtimali olduğu için bunların doğru olması mümkündür.

543 Buhari, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

(حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..." kaydı, namaz kılması yasaklanan sarhoşun, ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş olan kişi olduğuna delalet etmektedir. Ne dediğinin farkında olan sarhoş ise namaz kılma yasağının kapsamına girmemektedir. Bu, mezkûr yasakla ilgili anlattığımız te'vilin doğruluğunu teyit etmektedir. Yani yasak, namaz kılmayla değil, içki içmekle ilgilidir. Çünkü ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş olan kişinin namaz kılmakla mükellef kılınması caiz değildir. Bu durumdaki kişi deli, uykudaki kişi ve aklı ermeyen çocuk gibidir. Ne dediğinin farkında olan sarhoş ise namaz kılma yasağına muhatap değildir. Ne dediğinin farkında olan sarhoşun namaz kılmasının mübah olacağı, mezkûr ayetten anlaşılmaktadır. Bu da ayetin içki içmeyi yasakladığına, ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş haldeyken namaz kılmayı yasaklamadığına delalet etmektedir. Çünkü aklî melekesi çalışmayan sarhoşu namaz kılmakla yükümlü kılmak caiz değildir. Bu da hüküm ifade eden sarhoşluğun, kişinin aklî melekesinin çalışmadığı bir sarhoşluk olduğuna delalet etmektedir. Bu da haddi gerektiren sarhoşluğu, kadını erkekten ayırdedemeyecek derecede sarhoş olma hali şeklinde tarif eden Ebu Hanife'nin söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Aklî melekesi çalışmayan sarhoş, kadını erkekten ayırdedemez.

(حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..." kaydı, namazda kıraatin farz olduğuna delalet etmektedir. Sarhoş kişi kıraat farizasını düzgün bir şekilde yerine getiremeyeceği için namaz kılmaktan menedilmiştir. Kıraat eğer namazın rükün ve farzlarından olmasaydı, onu düzgün bir şekilde yerine getiremeyen sarhoş, namaz kılmaktan men edilmezdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, namazda kıraatin farz olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü (حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ) **"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..."** ifadesinde, ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş iken kişinin namaz kılmasının yasaklandığı bildirilmektedir. Bu ifadede kıraatten söz edilmemektedir. Ayette sadece ne dediğini bilememe

durumundan söz edilmektedir. Bu da her türlü söz ve kelamla ilgilidir. Bu derecede sarhoş olan bir kimsenin namaza niyet etmesi ve diğer rükünleri yerine getirmesi sahih olmaz. Bununla birlikte bu kişi, kendisinin abdestli olup olmadığını da bilemez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Senin de dediğin gibi ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş olan kimsenin namazın hiçbir farzını yerine getirmesi sahih olmaz. Ancak özel olarak kıraatten söz edilmesi, namazın sözlü farzı oluşundan dolayıdır. Çünkü bu derecede sarhoş olan kimsenin, kıraat farizasını yerine getirmesi sahih olmadığı gibi mümkün de değildir .Çünkü sarhoşun kıraatte bulunmasına imkân yoktur. Bilindiği gibi kıraat de namazın farzlarındandır.

Bu, şu ayetlere benzemektedir:

(وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ)

"Namazı dosdoğru kılın."

Bu ayet, namazda kıyam farizasının bulunduğunu ifade etmektedir.

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[544]

Ayetin bu kısmı da namazda rükû'nun farz olduğuna delalet etmektedir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın" ayetine gelince ilim ehli kimseler bunun te'vilinde nizaa düşmüşlerdir.

544 Bakara, 2/43

Minhal b. Amr'ın bildirdiğine göre Hz .Ali*r adı hna uhallay*ayeti şöyle te'vil etmiştir: "Yolcu olmanız ve namaz kılmak için teyemmüm edecek bir şey de bulamamanız durumunda namaza yaklaşmayın."

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Miclez, İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir. Mücahid'in de benzer görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, "Ayette kastedilen mana, cünüp iken mescidin bir kapısından girip diğer kapısından çıkmaktır" dediği rivayet edilmiştir.

Atâ b. Yesar, mezkûr ayetin te'viliyle ilgili olarak İbn Abbas'ın da *radıyallahu anh* buna benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

Said b. Müseyyeb, Atâ, Amr b. Dinar ve diğer bazı tabiilerin de aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Cünübün mescitten geçmesi hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كَانَ أَحَدُنَا يَمُرُّ فِي الْمَسْجِدِ مُجْتَازًاوَهُوَ جُنُبٌ)

"Birimiz cünüp olduğu halde mescidin içinden geçip giderdi."[545]

Atâ b. Yesar dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazı adamlar cünüp olurlardı. Abdest alır, sonra mescide gelir ve orada (birbirleriyle) konuşurlardı."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "Cünüp kimse mescitte oturmaz. Ama içinden geçip gidebilir."Hasan'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Abdullah'tan da benzer bir rivayet gelmiştir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ) **"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken ... namaza yaklaşmayın"** ayeti hakkında en sahih te'vil, Şüreyk'in Abdülkerim el-Cezeri vasıtasıyla Ebu Ubeyde'den yapmış

545 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/621

olduğu şu rivayettedir: "Cünüp kişi mescidin içinden geçip gidebilir. Ama içerisinde oturamaz."

Bunu Muammer de Ebu Ubeyde aracılığıyla Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Muammer'den başkasının bunu Abdullah'tan merfu olarak rivayet etmediği söylenir. Başkaları bunu mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "İster oturmak ,ister içinden geçip gitmek maksadıyla olsun ,temiz olandan başkası mescide giremez."Mâlik b. Enes ile Sevri de bu görüştedirler.

Leys dedi ki: "Cünüp kimsenin mescidin bir kapısından girip diğer kapısından çıkıp gitmesi caiz değildir."

Şafiî dedi ki: "Cünüp kişi, içinde oturmamak şartyla mescidin içinden geçip gidebilir."

Cünübün mescidin içinden geçip gitmesinin caiz olmayışının delili şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cesret binti Decace, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiğinde ashabının evlerinin kapısı mescide taraf açılıyordu. "Şu evlerin yönünü mescitten başka tarafa çevirin" buyurdu. Sonra kendi evine girdi. Ama halk kendileri hakkında bir ruhsat gelir ümidiyle evlerinde bir tadilat yapmadı.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* daha sonra evinden dışarı çıktığında şöyle buyurdu:

(وَجِّهوا هذه البُيوتَ عن المسجِدِ، فإنِّي لا أُحِلُّ المسجِدَ لحائِضٍ ولا جُنُبٍ)

"Şu evleri mescitten başka tarafa çevirin .Ben ,mescidi âdetliye ve cünübe kesinlikle helal kılmam."[546]

Bu hadis, bizim anlattıklarımızın isabetli olduğuna iki yönden delalet etmektedir.

1-"***Ben, mescidi âdetliye ve cünübe helal kılmam***" ifadesinde, bu haldeki kimselerin mescidin içinde oturmalarıyla içinden geçip gitmeleri arasında bir ayrım yapılmamış ve her ikisi aynı hükme tabi kılınmıştır.

2-Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüp olduklarında mescidin içinden geçmesinler diye ashabına, evlerinin kapılarını mescitten başka tarafa açmalarını emretmişti. Eğer cünüp kimselerin mescidin içinde oturmalarını önlemeyi kastetmiş olsaydı, "Şu evleri mescitten başka tarafa çevirin. Ben ,mescidi âdetliye ve cünübe kesinlikle helal kılmam" demesinin bir anlamı olmazdı. Çünkü mescide girdikten sonra içeride oturmalarının, evlerinin kapısının mescide taraf açılmasıyla bir ilgisi yoktur. Bu da şunu ispatlıyor: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüp olduklarında mescitten geçmek mecburiyetinde kalmamaları için sahabilere, evlerinin kapısını mescitten başka tarafa açmalarını emretmişti. Çünkü evlerinin mescide taraf açılan kapısından başka kapısı yoktu.

Süfyan b. Hamza'nın bildirdiğine göre Kesire b. Zeyd, Muttalib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ali b. Ebi Talib'den *radıyallahu anh* başkasının cünüp olarak mescitte oturmasına ve oradan geçmesine izin vermiş değildir. Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh,* cünüp iken mescide girer ve oradan geçerdi. Çünkü evi mescidin içindeydi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüp iken mescitte oturmalarını sahabilerine yasakladığı gibi oradan geçmelerini de yasakladığı bu rivayette haber verilmiş olmaktadır.

Bazı Sahabilere İmtiyaz Tanındığına Dair Gelen Rivayetler

Cünüp olarak mescide girme konusunda Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* imtiyaz tanındığı doğrudur. Ravinin "Çünkü evi mescidin içindeydi" demesi ise kendisinin bir zannıdır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birinci

546 Ebu Davud, Taharet, 90

hadiste, kapıları mescide taraf açılan evlerin kapılarının mescitten başka tarafa açılmasını emretmişti. Ama evleri mescidin içinde diye o evlerin sahiplerinin cünüp halde mescitten geçmelerini mübah kılmamıştı.

Böyle bir imtiyaz, başkalarından ayrı olarak sadece Hz. Ali'ye tanınmıştı. Tıpkı Cafer-i Tayyar'a "Onun iki kanadı var" diyerek diğer şehitlerden ayrı bir üstün özellik atfetmesinde olduğu gibi.

Cünüp haldeyken şehit edilen Hanzala'ya ***"onu meleklerin yıkadığını gördüm"*** diyerek diğer şehitlerden ayrı bir üstün özellik atfetmesinde olduğu gibi. Cebrail *aleyhisselam* onun suretine girerek geldiği için Dihye el-Kelbi'ye diğer sahabilerden ayrı bir üstün özellik atfetmesinde olduğu gibi.

Bitlerin kendisine eza vermesinden şikâyet ettiği için Zübeyr'e *radıyallahu anh*, ipekli elbise giymeyi mübah kılma imtiyazını tanımasında olduğu gibi .Bununla da ispatlanmış oluyor ki ,cünüp iken gelip geçme şeklinde de olsa başka şekilde de olsa diğer insanlar mescide girmekten menolunmuşlardır.

(كَانَ أَحَدُنَا يَمُرُّ فِي الْمَسْجِدِ مُجْتَازًاوَهُوَ جُنُبٌ)

"Birimiz cünüp olduğu halde mescidin içinden geçip giderdi."

Cabir'in *radıyallahu anh* bu rivayetinde bir hüccet yoktur. Çünkü rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumu bildiği ve kabul ettiği bildirilmemektedir.

Aynı şekilde Atâ b. Yesar'dan gelen "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazı adamlar cünüp olurlardı. Abdest alır, sonra mescide gelir ve orada (birbirleriyle) konuşurlardı" rivayetinde de muhalifimizi destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü rivayette Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onların bu durumundan haberdar olduğundan ve bunu kabullendiğinden söz edilmemektedir. Ya da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında cünübün mescide girmesi yasaklanmazdan önce, bazı sahabiler cünüp olduklarında sadece abdest alarak mescitte oturup arkadaşlarıyla sohbet etmiş olabilirler. Bütün bu rivayetler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmiş olsa, sonra da nakletmiş olduğumuz yasaklayıcı rivayet gelmiş olsa, yasaklayıcı olan rivayet tercihen kabul edilir. Çünkü o,

mübah kılan rivayetin üzerine ve ondan sonra gelmiştir .Cünüp vaziyette mescitte oturmanın mescide saygıdan dolayı haramlığı fakihlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre, cünüp vaziyette mescitten geçmenin de mescide saygıdan dolayı haram olması gerekir .Çünkü cünüp iken mescitte oturmanın haramlığının illeti ,kişinin cünüp olmasıdır. Mescitten cünüp olarak geçen kişide de bu illet vardır. Kişinin başkasının mülkünde sahibinden izinsiz olarak oturması yasak olduğu gibi, oradan geçmek de oturmak hükmündedir. Aynı şekilde cünüp olarak mescitte oturmak haram olduğu gibi, oradan geçmenin de anlattığımız sebeplerden dolayı haram olması gerekir. Her iki durumun haramlık illeti, cünüp olarak orada bulunmaktır.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Bu ayeti cünüp vaziyette mescitten geçmenin mübah olacağı şeklinde te'vil edenler vardır. Bu ayeti, seferi kişinin su bulamayıp teyemmüm etmesi şeklinde yorumlayan Hz. Ali ile İbn Abbas'ın*r adı hna uhallay*te'vili, cünüp vaziyette mescitten geçip gitme şeklinde yorumlayanların te'vilinden daha uygundur. Çünkü (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** ayeti ve devamı sarhoş veya cünüp iken mescide girmeyi değil, namaz kılmayı yasaklamaktadır. Ayetin lafzının hakikat manası böyledir.

Mefhum-u muhaliften hareket ederek ayetteki yasağın mescide girmekle ilgili olduğunu söylemek, kelamın hakikat manasından vazgeçip mecaz manasına yönelmektir. Bu durumda namaz, kılındığı yerden ibaret olacaktır. Tıpkı civar, bitişiklik veya sebebiyet dolayısıyla bir şeyi kendi adından başka bir şeyin adıyla adlandırmada olduğu gibi.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ)

"Manastırlar, kiliseler, havralar ve namazlar (namaz kılınan camiler) muhakkak yerle bir edilirdi."[547]

---

547 Hac, 22/40

Ayette geçen (صَلَوَاتٌ) kelimesiyle salatın yani namazın kılındığı yer kastedilmiştir. Bir kelimeyi hakikî manasında yorumlamak mümkün iken, bir delil olmaksızın onu mecazî manada yorumlamak caiz olmaz. Mezkûr ayetteki cünüpken namaz kılma yasağını mescide girme yasağı şekline dönüştürmeyi gerektiren bir delil yoktur .Ayetin devamında, kastedilen mananın cünüp vaziyette mescide girmenin değil, namazın yasaklandığına delalet vardır.

O delil de şudur:

(حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..."

Mescide girerken okunması şart olan bir ayet veya dua yoktur ki sarhoş kişi bunu okuyamayacağı için mescide girmesi yasaklanmış olsun. Ama namaz kılarken okunması şart olan ayet ve dualar vardır ve sarhoş kişi bunları okuyamayacağı için de bu haldeyken namaz kılması yasaklanmıştır. Bu da ayette kastedilen hakikî mananın namaz kılmanın yasaklanması olduğuna delalet etmektedir. Yasaklanan fiilin mescide girmek değil de namaz olduğu yorumunu yapanların te'vili, ayetin zahirine ve hakikatine uygun düşmektedir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın" ayetinde kastedilen mana, seferi kimsedir. Çünkü seferi kimseye yolcu denir. Seferi kimseye yolcu denmeseydi, Hz. Ali ile İbn Abbas *radıyallahu anh* ayeti bu şekilde te'vil etmezlerdi. Çünkü ayeti, mutabık olmayacağı bir manaya yorumlayıp te'vil etmek hiç kimse için caiz değildir. Seferi kimseye yolcu dendi. Çünkü o yol üzerindedir. Ona yoloğlu anlamına gelen (إبنُ السَّبِيل) de denmektedir. Yüce Allah, sefer halindeyken yolcunun cünüp de olsa (su bulamaması halinde) teyemmüm edip namaz kılmasını mübah kılmıştır .Buna göre mezkûr ayet iki manaya delalet etmektedir .Şöyle ki:

1-Cünüp kimsenin, su bulamadığında teyemmüm ederek namaz kılması caizdir.

2-Teyemmüm, cünüplüğü ortadan kaldırmaz. Çünkü teyemmüm etmiş olduğu halde yolcuyu Cenab-ı Allah cünüp olarak adlandırmıştır. Ayeti sarhoş veya cünüp iken namaz kılmanın yasaklanması şeklinde yorumlayıp te'vil etmek, bu haldeyken mescide girip oradan geçmenin yasaklığı şeklinde yorumlayıp te'vil etmekten evladır.

(حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"...Yıkanıncaya kadar..."

Buna göre gusletmek, cünüp kimsenin namaz kılmasının mübah olması için bir gaye/sınır olarak belirlenmiştir. Bu sınır tamamen geçilmedikçe yani gusül tamamlanmadıkça namaz kılmak mübah olmaz. Yani su mevcut iken ve zarara uğrama endişesi olmaksızın kullanma imkânı da varken guslünü tamamlamadıkça cünüp kimsenin namaz kılması caiz olmaz. Bu da gayenin, bazen kendisinden önceki cümleye dâhil olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da geceye kadar orucu tam tutun."[548]

Bu ayette gaye/sınır olan gece, kendisinden önceki cümlenin dışında kalmaktadır. Çünkü gece başlar başlamaz oruç sona ermektedir. Zira (حَتّٰى) edatı gaye ve sınır bildirdiği gibi, (اِلَى) edatı da gaye ve sınır bildirmektedir. Bu da gaye'nin kendisinden önceki kelama bazen dâhil olmasının, bazen de o kelamın dışında kalmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Kendisinden önceki kelama dâhil olup olmaması delile bağlı bir durumdur. Mâide

548 Bakara, 2/187

suresine vardığımızda, cünüplüğün mana ve ahkâmını, hasta ve seferi kimselerle ilgili hükümleri inşallah orada anlatacağız.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَٓا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّٓا اَصْحَابَ السَّبْتِۜ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً ﴿٤٧﴾)

47-"Ey kendilerine kitap verilenler! Bir takım yüzleri silip de tersine çevirmeden, yahut Cumartesi halkını lanetlediğimiz gibi onları lanetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat'ı (doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur'an'a) iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."

Bu ayet, mezhebimiz müçtehitlerinin şu görüşlerinin doğruluğuna delalet etmektedir: Bir adam karısına, "Falan adam gelmezden önce boşsun" derse, o adam gelse de gelmese de karısı derhal boş olur. Bazı fakihlerin, "O adam gelmedikçe kadın boşanmış olmaz. Çünkü falanın gelmesinden önce denmişti. Ama o adam da gelmedi" dedikleri nakledilmiştir. Doğru olan, mezhebimiz müçtehitlerinin söylediğidir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَٓا)

"Ey kendilerine kitap verilenler! Birtakım yüzleri silip de tersine çevirmeden, yanınızda bulunanı (Tevrat'ı (doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba) Kur'an'a) iman edin."[549]

549 Nisâ, 4/47

Yüzler silinip tersine çevrilmeden iman etme emrinin verilmesi sahih bir emirdi. O aşamada yapılan iman da sahih bir imandır. Bu, şu ayetteki emre benzemektedir:

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا)

"Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler." [550]

Eşle temasta bulunmazdan önce köle azad etme emrinin verilmesi sahih bir emirdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüzlerin silinip tersine çevrilmesinden önce iman etme emrinin verilmesi, İslam'a girmeyen Yahudilere Allah tarafından yapılan bir tehdittir. İslam'a girmedikleri halde tehdit edildikleri şey meydana gelmedi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: O Yahudilerden bazıları Müslüman oldular. Mesela aralarında Abdullah b. Selam, Salebe b. Sa'ye, Zeyd b. Sa'ne, Esed b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrik ve diğerlerinin de aralarında bulunduğu bir Yahudi cemaati Müslüman olmuştu. Acil tehdit, Yahudilerden hiçbirinin Müslüman olmaması halinde söz konusu olacaktı. Ya da tehditte belirtilen yüzlerin silinip ters çevrilmesi olayı ahiretle ilgili bir olaydır. Çünkü Müslüman olmadıkları takdirde, tehdidin dünya da gerçekleşeceğine ilişkin bir kayıt ayette yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَت۪يلًا ﴿٤٩﴾)

49-"Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez."

---

550 Mücadele3/58 ,

Hasan, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Burada kastedilen, Yahudi ve Hristiyanların şu sözüdür: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız."Bir de, "Yahudi ve Hristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler."

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayette kastedilen, dünyevî bir şeyler elde edebilmek için insanların birbirlerini temize çıkarmalarıdır."

Yasaklanmış Olan Temize Çıkarma Şekli

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yasaklanmış olan, Yahudi ve Hristiyanların ayette belirtilen şekilde kendilerini temize çıkarmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi temize çıkarmayın."[551]

Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِذَا رَأَيْتُمْ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمْ التُّرَابَ)

"Başkalarını çokça övenleri (Dalkavukları) gördüğünüzde yüzlerine toprak savurun."[552]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۚ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ اِبْرٰهٖيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكاً عَظٖيماً ﴿٥٤﴾)

54-"Yoksa, insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümranlık da vermiştik."

---

551 Necm, 53/32

552 Müslim ,Kitabu'ş-Şi'r, 4

İbn Abbas *radıyallahu anh,* Mücahid, Dahhâk, Süddi ve İkrime'nin bu ayette geçen "insanlar" kelimesiyle özel olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Katade ise bu kelimeyle Arapların kastedildiğini söylemiştir. Başkaları ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabının kastedildiğini söylemişlerdir. Bu te'vil daha isabetli olabilir. Çünkü ayetin başında önce Yahudilerden söz edilmiştir .Onlar önceleri kendi dinî kitaplarında Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak geleceğini, onun evsafını ve peygamberlik halini okuyorlardı. O geldiğinde kendilerinin Arapları öldüreceklerini söyleyerek Arapları tehdit ediyorlardı. Çünkü Arapların Hz. Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olmayacaklarını iddia ediyor ve onun İsrailoğulları arasından çıkacağını zannediyorlardı. Cenab-ı Allah onu İsmail *aleyhisselam* neslinden bir peygamber olarak gönderince bu defa Yahudiler Arapları kıskandılar; Hz. Peygamberin nübüvvetine inanmadılar ve onun hakkında bildiklerini de inkâr ettiler.

Nitekim bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ)

"Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler."[553]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًاۚ حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ)

"Kitap ehlinden birçoğu, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler."[554]

553 Bakara, 2/89
554 Bakara, 2/109

Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Araplar arasından çıkan bir peygamber olarak risaletle görevlendirilmesinden sonra Yahudiler, kıskançlıklarından ötürü Araplara açıkça düşmanlık etmeye başladılar. Ayetin manasından açıkça anlaşılan odur ki, onlar hem Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem*, hem de Arapları kıskanıyorlardı. Hased/kıskançlık, nimete mazhar olan kimsenin, nimetini kaybedip ondan mahrum kalmasını temenni etmektir. Bu sebeple denilmiş ki: "Herkesi razı edebilirsiniz. Ama kıskanç/hasetçi kimseyi razı edemezsiniz. Çünkü kıskandığı nimetin yitip gitmesinden başka hiçbir şey onu razı etmez. Gıpta/imrenmek ise yerilen bir şey değildir. Çünkü bu, başkasının sahip olduğu nimetin yitip gitmesini istemeden onun misline sahip olmayı temenni etmektir. Hatta imrenilen ve gıpta edilen nimetin sahibinin elinde kalmasından da memnuniyet duymaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًاۜ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾)

56-"Şüphesiz ayetlerimizi inkar edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu ayetin açıklaması sadedinde denildi ki: 'Onların yanan derilerinin yerine Allah yeni deriler yaratacaktır.' Bu görüşü dillendirenler derler ki: Deri, insanın bir parçası değildir. Et ve kemik de öyle. Aslında insan, şu beden elbisesine bürünen ruhtur. Deri, insanın bir parçasıdır ve insan, bütünüyle şu şahıstan ibarettir, diyenler şöyle derler: Deriler yenilenir ve yanmamış olduğu zamandaki haline döner. Bu, tıpkı şuna benzer: Kırılan bir yüzük yeniden kalıba döküldüğünde onu gören, 'Bu öncekinden başka bir yüzük' der. Gömleğini kesip kaftan yapan bir kimse yeni diktiği kaftanını gördüğünde 'Bu o gömlek değil' der. Bazıları ayette geçen deriler kelimesiyle cehennemliklere giydirilen giysinin kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak bu, zorlama bir te'vildir. Çünkü giysiye deri denmez. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Yüce Allah, Emaneti Sahibine Teslim Etmeyi Emretmiştir.

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمٖيعاً بَصٖيراً ﴿٥٨﴾)

58-"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

Tefsir âlimleri, bu ayette emanetleri ehline vermekle emrolunanların kimler olduğu konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Zeyd b. Eslem, Mekhul ve Şehr b. Havşeb, bunların Müslümanları yönetenler olduğunu söylemişlerdir.

İbn Cüreyc dedi ki :"Bu ayet, Osman b. Talha hakkında indi. Yüce Allah, Kâbe'nin anahtarlarının ona geri verilmesini emretti."

İbn Abbas*r adıhna uhallay*, Ubeyy b. Kâ'b *radıyallahu anh*, Hasan ve Katade dediler ki: "Ayette kastedilen, emanet olarak kendisine bir şey bırakılmış olan herkestir."

Bu, evla olan bir te'vildir. Çünkü (اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ) **"Allah, size emrediyor"** ifadesi genel olup bütün mükellefleri ilgilendirmektedir. Bir delil olmaksızın bu ayetin genel hükmünü insanların bir kısmıyla sınırlı tutmak caiz olmaz. Ayeti Müslümanları yönetenlerle ilgili sayanlar, devamındaki şu ifadeye bakmışlardır:

(وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)

"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."

Buradaki hitap Müslüman yöneticilere olduğu için başında geçen emanetleri ehline verme emrinin de bunlara hitap etmesi gerekir. Bazıları

bu görüşü dillendirseler de hakikat böyle değildir. Çünkü ayetin baş tarafı herkese yönelik genel bir hitap olabilir. Buna engel bir durum yoktur. Ama bu genel emre atfedilen adaletle hükmetme emrinin, anlattığımız gibi Müslüman yöneticilere yönelik olmasına mani bir durum yoktur. Bunun Kur'an'da ve diğer yerlerde örnekleri vardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İnsana güvenilip yanına bırakılan şey emanettir. Emanetçinin de kendisine emanet olarak bırakılan şeyi sahibine teslim etmesi gerekir. Vedia denilen ve bir süreliğine yanında tutması için bir kişiye teslim edilen bir eşya veya para da emanettir. Bu eşyayı yanında tutan kişinin, sahibi istediği zaman ona teslim etmesi gerekir. Emanetin telef olması durumunda emanetçinin sorumlu tutulamayacağı hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri görüş birliği etmişlerdir. Bazı selef ulemasının ise telef olan emaneti emanetçinin tazminle yükümlü olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

Mesela Şa'bi, Enes'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam bir eşyasını taşımamı istedi. Eşyası elbise ve kumaşlarının arasında zayi oldu. Ömer b. Hattab, adamın eşyası için kendisine tazminat ödememe hükmetti."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Sirin, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اُسْتُوْدِعْتُ سِتَّةَ آلاَفٍ فَذَهَبَتْ فَقَالَ لِي عُمَرُ : ذَهَبَ لَكَ مَعَهَا شَيْءٌ ؟ قُلْتُ : لاَ قَالَ : فَضَمَّنَنِي)

"Altı bin dirhem para bana emanet olarak bırakıldı. Paralar kayboldu. Hz. Ömer bana, "O paralarla birlikte senin de bir şeyin kayboldu mu?" diye sordu. Ben 'Hayır' deyince, tazminat ödememe hükmetti."[555]

Haccac'ın bildirdiğine göre Ebu Zübeyr ,Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adama bir eşya emanet olarak bırakıldı. Adamın kendi eşyaları arasında o eşya da telef olup gitti. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, 'O, emanettir' diyerek adamı tazminat ödemeye mahkûm etmedi."

555 İbn Ebi Şeybe, Musannef, Büyu ve'l Akdiye, 179: 6/401,

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اسْتُودِعَ وَدِيعَةً فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ)

"Bir kimsenin yanına emanet eşya bırakılır (da o eşya telef olur)sa o kimse tazminatla yükümlü olmaz."[556]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Çoban ve emanetçi ,uhdesindeki malın zayiinden ötürü sorumlu olmaz."[557]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Emanetçi, uhdesindeki malın zayiinden ötürü sorumlu olmaz" ifadesi, ariye/ödünç malın zayi olmasından dolayı tazminat ödenmesinin gerekmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü ariye/ödünç mal ariye/ödünç alanın yanında emanettir. Ariye/ödünç veren kişi kendisine güvendiği için malını onun yanına emanet bırakmıştır. Emanetçinin, kasıt ve tecavüzü olmaksızın yanındaki emanetin zayi olması durumunda tazminat ödemekle yükümlü olmayacağı hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* emanetçiyi zayi olan emanetten ötürü tazminata mahkûm etmesi, belki de emanetçinin tazminat ödemeyi gerektiren bir şey yaptığını itiraf etmesinden dolayıdır.

[Zayi Olan Ariye/Ödünç Mal İçin Tazminat Ödenmesinin Hükmü]

Zayi olan ariye/ödünç mal için tazminat ödemenin gerekip gerekmediği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koyduktan sonra, fakihler de bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

---

556 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/473

557 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/289

Hz. Ömer, Hz. Ali, Cabir, Şureyh ve İbrahim'den rivayet edilen görüşe göre zayi olan ariye/ödünç mal için tazminat ödenmez.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*, "Tazminat ödenmesi gerekir" dedikleri rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Telef olması halinde ariye/ödünç mal için tazminat ödenmez." İbn Şübrüme ,Sevri ve Evzai de bu görüştedirler.

Osman el-Betti dedi ki: "Bir malı ariye/ödünç alan kişi o malın telef olması halinde tazminat ödemekle yükümlü olur. Yalnız hayvan ve koşum takımı bu hükmün dışındadır. Ancak mal sahibi bunları ariye/ödünç olarak verirken, telef olduğu takdirde tazminat isteyeceğini şart koşmuş ise o zaman ariye/ödünç alan kişinin bunlar için de mal sahibine tazminat ödemesi gerekir."

Mâlik dedi ki: "Ariye/ödünç olarak verilen hayvan telef olursa onun için tazminat ödenmez. Ancak ariye/ödünç olarak verilen takı, elbise ve benzeri şeyler telef olurlarsa onlar için tazminat ödenir."

Leys dedi ki: "Telef olan ariye/ödünç mal için tazminat ödenmez. Lâkin emiru'l müminin Ebu Abbas bana yazılı emir göndererek tazminat ödenmesine hükmetmemi istedi. Bu gün artık tazminat ödenmesi gerektiği şeklinde hüküm verilmektedir."

Şafiî dedi ki: "Telef olan her ariye/ödünç mal için tazminat ödenmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ariye/ödünç alanın kusuru veya kastı olmaksızın telef olan ariye/ödünç mal için tazminat ödemenin gerekmeyişinin delili şudur: Ariye/ödünç veren kişi, malını kendisine teslim ederken ariye/ödünç alana güvenmiş ve onu emin bir kimse bilmiştir. Emin bir kimse olduğuna göre onun tazminat ödemesi gerekmez.

Zira biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştik :***"Emanetçi, uhdesindeki malın zayiinden ötürü sorumlu olmaz."***

Bu da emanetçilerin tazminat ödemekle yükümlü olmadıklarına dair genel bir kuraldır. Ariye/ödünç mal, sahibinin izniyle ve de tazminat şartı koşulmaksızın teslim alınmış olduğuna göre, telef olduğu takdirde tıpkı emanet malda olduğu gibi tazminat ödenmez. Şunu da belirtmeliyiz ki, kendisinden yararlanmak üzere kiralanan bir elbise için tazminat şart koşulmamışsa, telef olduğu takdirde tazminat ödemek gerekmez. Kiralık elbisede hüküm böyleyken ariye/ödünç olarak alınan malda haydi haydi tazminat ödemek gerekmez. Çünkü ariye/ödünç olarak alınan mal için tazminat ödemek herhangi bir şekilde şart koşulmuş değildir. Diğer taraftan kiralama şeklinde sahibinden teslim alınan bir mal, kendisinden yararlanmak üzere teslim alınmıştır. Telef olması durumunda onun için tazminat ödemek gerekmez. Buna göre ariye/ödünç mal için de tazminat ödemek gerekmez. Çünkü o da kendisinden yararlanmak için teslim alınmıştır. Keza hibenin de kendisine hibe edilen kişi tarafından tazmin edilmesi gerekmez. Çünkü kendisine hibe edilen kişi, bedelini tazmin etme şartı olmaksızın hibeyi sahibinin izniyle teslim almıştır. Hibe, bir iyilik ve bağıştır. Ariyenin/ödüncün de bu hükme tabi olması gerekir. Çünkü o da bir iyilik ve bağıştır.

Şunu da belirtmeliyiz ki ,kullanım sebebiyle ariye/ödünç malda bir noksanlık meydana gelirse, ariye/ödünç alanın bu noksanlığın bedelini mal sahibine tazminat olarak ödemesinin gerekmediği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ariye/ödünç alan kişi teslim almış olduğu halde ariye/ödünç malın bir kısmı için tazminat ödemek gerekmediğine göre, telef olması durumunda tamamı için de tazminat ödemek gerekmez. Zira tazmin edilmesi teslim alınması şartına bağlı olan bir şeyin bir kısmının da tamamının da hükmü aynıdır. Gasp etme ve fasid bir alışverişe dayanarak teslim almada olduğu gibi. Vedia ve diğer emanetlerde olduğu gibi, ariye/ödünç malın da bir kısmının eksilmesi sebebiyle tazminat ödemenin gerekmediği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Buna göre ariye/ödünç malın tamamının telef olması durumunda da ariye/ödünç alan kişinin tazminat ödemesi gerekmez.

Ariye/ödünç konusuyla ilgili Safvan b. Ümeyye hadisinin kelimeleri üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bazı raviler bu hadiste tazminattan söz etmişken bazıları tazminat konusuna hiç değinmemişlerdir.

Şerik'in bildirdiğine göre Ümeyye, babası Safvan b. Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huneyn Savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ariye/ödünç olarak Safvan b. Ümeyye'den demirden yapılma zırhlar istedi. Safvan ona, "Bedeli tazmin edilecek değil mi ya Muhammed?" diye sordu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* "Tazmin edilecek" diye cevap verdi. Zırhların bir kısmı zayi oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (إِنْ شِئْتَ غَرِمْنَاهَا لَكَ) **"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"** *dedi.*[558]

Safvan ise şöyle cevap verdi: "Hayır ya Resûlallah! Bedelini almaktan çok Müslüman olmayı arzu ediyorum!"

Bu hadisi İsrail, Abdülaziz b. Refi'den, o da Ebu Melike'den, o da Safvan b. Ümeyye'den almak şeklinde başka bir tarikten rivayet etmiştir. Bu rivayette şöyle denmektedir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan b. Ümeyye'den ariye/ödünç zırhlar aldı .Bu zırhların bazısı zayi oldu .Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (إِنْ شِئْتَ غَرِمْنَاهَا لَكَ) ***"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"*** dedi. Safvan da "Hayır ya Resûlallah!" dedi.

Şerik bu hadisin senedini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırmış ve hadiste tazminattan bahsetmiştir. İsrail ise maktu olarak rivayet etmiş ve tazminat konusuna değinmemiştir.

Katade, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huneyn savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan b. Ümeyye'den ariye/ödünç *zırhlar aldı .Safvan* ,"Bunlar için ödeme yapılacak mı, ariye mi/ödünç m*ü* ya Resûlallah?" diye sordu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet"*** dedi.[559]

Cerir'in bildirdiğine göre Abdülaziz b. Refi, Abdullah b. Safvan sülalesinden bazı kimselerin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn savaşına gitmek istedi..."

Ravi bundan sonra hadisin devamını anlatmış ancak tazminat konusuna değinmemiştir. Denilir ki: Bu hadisin ravileri arasında Cerir b.

558 Taberani, el-Mu'cemü'l-Kebir: 8/50

559 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 11/300

Abdülhamid'den daha sağlam hafızalı, duyduklarını muhafaza eden ve aklında tutan başka biri yoktur. O, rivayetinde tazminattan söz etmemiştir. Raviler birbirlerine denk olurlarsa o zaman hadis muzdarip[560] hale gelir.

Ebu Ümame ve diğerleri tarafından başka haberlerde rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ)

"Ariye/ödünç mal (sahibine) teslim edilir."[561]

Safvan hadisinde tazminat ifadesi sahih olarak yer almakta ise bunun anlamı şudur: "Malın sana teslim edilinceye kadar benim sorumluluk ve kefaletim altındadır."

Nitekim Safvan hadisinin bazı rivayetlerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir :"Sana teslim edinceye kadar malın benim sorumluluk ve kefaletim altındadır."

Abdülbaki b. Kani'nin de bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habip, Said b. Ebi Hind'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ariye/ödünç malın ilk defa garanti edilişi şöyle olmuştu: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan'a şöyle buyurmuştu: ***"Silahlarını bize ariye/ödünç ver. Getirip sana teslim edinceye kadar silahların bizim sorumluluk ve kefaletimiz altındadır."***

Bununla da ispatlanmış oluyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ariye/ödünç malını geri vereceğini garanti etmiştir. Zira Safvan o zaman harbî bir kâfirdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer harbilerden ganimet aldığı gibi kendisinden de o silahları ganimet olarak alacağını zannetmişti. Bu yüzen "Ya Muhammed, bunları gasp olarak mı alıyorsun?" diye sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Hayır. Aksine ariye/***

560 Muzdarip Hadis: Bir râvînin aynı değerdeki birden çok rivâyetinin ya da birden çok râvînin aynı değerdeki rivâyetlerinin, aralarında cem, tercih ve te'vil yapılamayacak şekilde çelişkili olmasına ***ızdırab*** ,böyle çelişkili hadislere de ***muzdarib hadis*** denir. Muzdarib hadisler zayıf olup, bunların hükmüyle amel edilmez; üzerlerinde tavakkuf edilir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

561 İbn Mâce, Sadakat, 5

ödünç olarak alıyorum. Sana geri verilinceye kadar benim sorumluluk ve kefaletim altındadır. Bu geri ödemesi olan bir ariyedir/ödünçtür" cevabını vermişti.

Böyle buyurmakla da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o silahları ve zırhları sahibine geri ödenecek bir ariye/ödünç olarak almakta olduğunu, harbîlerden alınan ganimet şeklinde almadığını bildirmiş oldu. Bu, "Ben senin ihtiyaçlarına kefilim" diyenin sözüne benzemektedir. Böyle diyen kişi, muhatabının ihtiyaçlarını karşılayıncaya kadar çalışacağını ve karşılayacağını taahhüt etmiş olmaktadır. Nitekim şair de kendi devesini anlatırken şöyle demiştir:

بِتِلْكَ أُسَلِّي حاجَةً إنْ ضَمِنْتُهاوأُبْرِئُ هَمّاً كانَ في الصَّدرِ داخلا

"Bir ihtiyacı karşılamayı üstlenince teselli bulurum.

Gönlüme giren bir kederi de gidermiş olurum."

Lügat ehli kimseler dediler ki: Bu şiirde geçen (ضمنتها) kelimesi üstlenme ve tekeffül etme anlamına gelmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, tazminattan bahseden rivayetin sahihliğini ileri süren muhalifimizin iddiasını doğru kabul ederiz. Ancak bunun aramızdaki ihtilaf noktasında kendilerini destekleyen bir delil olmadığını da belirtmek isteriz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Safvan'a, ***"Bu, sorumluluk ve kefalet altındaki bir ariyedir/ödünçtür"*** demişti. Ondan teslim aldığı zırhların geri verileceğini garanti etmişti. Bu da onları ayniyle geri vermenin tekeffül edilmesini gerektirir. Yoksa kıymetlerinin ödenmesini garanti etmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben bunların değerini sana ödemeyi üstleniyorum" dememişti. Bir delil olmadan kelimeyi hakikî manasından alıp mecazî manasında yorumlamak caiz değildir. Muhalifimiz ayrıca hadiste mukadder bir kelimenin bulunduğunu da herhangi bir delile dayanmaksızın iddia etmekte ve bu kelimenin de telef olmaları durumunda zırhların değerinin tazminat olarak ödeneceği manasına geldiğini söylemektedir. Bir delil olmadan hadiste mukadder bir kelime bulunduğunu ileri sürmek caiz değildir. Ariye/ödünç malın telef olması

durumunda değerinin tazminat olarak ödenmesinin gerekmediğinin delili şudur: Ariye/ödünç olarak alınan zırhlardan bazısı kaybolunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Safvan'a, (إن شئت غرمناها لك) ***"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"*** demişti. Eğer telef olunca değerini ödemek zorunlu olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Eğer istiyorsan"*** demezdi. Bu da ariye/ödünç malın telef olması durumunda bedelinin ödenmesinin gerekli olmadığını ispatlamaktadır. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Safvan'ın istemesi durumunda bir bağış mahiyetinde ödeyeceğini söylemişti.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu savaşta Abdullah b. Rebia'dan otuz bin dirhem borç almıştı. Borcunu ödemek istediğinde Abdullah almak istememiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ona şöyle buyurmuştu:

"Al! Borcun karşılığı ödeme ve (alacaklıya) övgüdür."[562]

Kaybolan ariye/ödünç zırhlar için bedel ödemek gerekli olsaydı ,Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (إن شئت غرمناها لك) ***"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"*** demezdi. Safvan'ın "Hayır, bedelini ödemenizi istemiyorum. Bu gün kalbimde daha önce mevcut olmayan bir iman etme arzusu var" demesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* telef olan ariye/ödünç zırhların bedelini ödemekle yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Değerinin ödenmesi gereken şeylerin hükmünün mü'minlikte de kâfirlikte de aynı olması, telef olan ariye/ödünç malların değerini ödemenin gerekli olmadığına delalet etmektedir.

Bazı üstadlarımız dediler ki: Safvan o sıralarda harbî olduğu için, telef olan ariye/ödünç mallarının bedelinin kendisine ödenmesinin şart koşulması caiz olabilirdi. Zira bizim aramızdaki anlaşmalarda koşulması caiz olmayan bazı şartların, bizimle harbîler arasındaki anlaşmalarda koşulması caiz olabilir. Mesela hür olan harbîlerin rehin alınması caizdir. Ama hür olan bir Müslümanın rehin alınması caiz değildir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi, bu te'vili kabul etmiyor ve şöyle diyordu: "Tazmin edilir olmayan şeyleri harbiler için tazmin etme şartının koşulması

562 Süyuti ,el-Câmi'u's-Sağir: 1/221

sahih olmaz. Bilindiği gibi emanet mallarla mudarebe mallarını tazmin etmeyi onlara şart koşarsak bu şart sahih olmaz."

Ariye/ödünç malın telef olması durumunda değerinin tazminat olarak ödenmesi gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Şube'nin bildirdiğine göre Semüre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَهُ)

"El, aldığını verinceye kadar sorumludur."[563]

Bu hadis de aramızdaki ihtilaf noktasında muhalifimizin lehine bir delil olmamaktadır. Çünkü bu hadis, ariye/ödünç veya emanet olarak alınan şeyin ayniyle sahibine teslim edilmesini öngörmektedir. Telef olması durumunda değerinin tazminat olarak ödenmesi gerektiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Biz de ariye/ödünç malı sahibine ayniyle teslim etmek gerektiğini söylemekteyiz. Bunda bir anlaşmazlık yoktur. Bunun aramızdaki ihtilaf noktasıyla da bir alakası yoktur. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Yüce Allah'ın Adaletle Hükmetmeyi Emretmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)

"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."[564]

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ)

563 İbn Mâce, Sadakat, 6
564 Nisâ, 4/58

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder."[565]

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"Konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."[566]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ بِخَيْرٍ مَا إِذَا قَالَتْ صَدَقَتْ، وَإِذَا حَكَمَتْ عَدَلَتْ، وَإِذَا اسْتُرْحِمَتْ رَحِمَتْ)

"Bu ümmet konuştuğunda doğru konuştuğu, hükmettiğinde adaletle hükmettiği ve merhamet dilenildiğinde merhamet ettiği sürece hep hayır (ve iyilik) üzere olacaktır."[567]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Kehmes b. Hasan, Abdullah el-Eslemi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn Abbas'a *radıyallahu anh* sövdü. İbn Abbas *radıyallahu anh* ona şunları söyledi: "Sen bana sövüyorsun ama bende üç güzel özellik vardır. Biri şudur: Ben Allah'ın Kitabını okurken öyle bir ayete denk gelirim ki, benim o ayetten anladıklarımı keşke herkes anlasa derim. İkincisi ise şudur: Müslüman hâkimlerden adaletle hüküm veren bir hâkimin varlığını duyduğumda sevinirim. Belki de onun huzurunda hiç mahkemelik olmayacağım ama yine de onun varlığına sevinirim. Üçüncüsü de şudur: İslam beldelerinden bir beldeye yağmur yağdığını duyduğumda çok sevinirim. Oysa benim meralarda otlayan hayvanlarım da yoktur."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

565 Nahl, 16/90

566 En'âm, 6/152

567 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/243

"Yüce Allah, hâkimlerden şu üç sözü aldı:

1-Heveslerine uymayacaklar.

2-İnsanlardan değil, Allah'tan korkacaklar.

3-Allah'ın ayetlerini az bir pahaya satmayacaklar."

Hasan böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ
بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى)

"Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma."[568]

(اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا
لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ
وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[569]

568 Sâd, 38/26
569 Mâide, 5/44

Ulu'l Emre İtaat Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ ف۪ي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلاً ﴿٥٩﴾)

59-"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin vesizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlü'ne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen ulu'l-emrin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Cabir b. Abdullah, bir rivayete göre İbn Abbas, Hasan, Atâ ve Mücahid'in ulu'l-emr kelimesiyle fıkıh ve ilim erbabının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Başka bir rivayete göre İbn Abbas ile Ebu Hureyre'nin ulu'l-emr kelimesiyle müfreze kumandanlarının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Bunların ikisinin de kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü kumandanlar müfrezelerin ve askerlerin sevk ve idaresini yürütürler. Âlimler de dini hükümleri korur, neyin caiz olduğunu neyin caiz olmadığını bildirirler. Amir, kumandan ve hâkimler âdil oldukları sürece insanlar onlara itaat etmekle emrolunmuşlardır. Âlimlerse zaten âdil, beğenilen, dindarlıklarına ve yaptıkları işlerde güvenilir oldukları kabul edilip kendilerine itimat edilen, beğenilen kimselerdir. Bu, şu ayette anlatılanlara benzemektedir:

(فَسْـَٔلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)

"Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun."[570]

570 Enbiyâ, 21/7

Bazı kimseler derler ki: Kuvvetli görüşe göre ayette geçen ulu'l-emr kelimesiyle ümera yani yöneticiler kastedilmiştir. Çünkü önceki ayette adaletli olma emri verilmişti. Bu emir de hükümleri infaz edenlere hitaben verilmiş bir emirdir. Hükümleri infaz edenlerse ümera/yöneticiler ve hâkimlerdir. Bundan sonra da ulu'l-emre itaat emri önceki ayete atfedilmiştir. Ulu'l-emr, adaletli ve beğenilir oldukları sürece halkı yönetirler. Ayet, her iki gruba yani müfreze amirlerine ve âlimlere itaati emretmiş olabilir. Buna engel bir şey yoktur. Çünkü adaletle hükmetme emrinin önce verilmiş olması, başkalarına değil de sadece ulu'l emirden olan amirlere itaatle sınırlı kalmasını gerektirmemektedir.

Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَن أطَاعَ أمِيرِي فَقَدْ أطَاعَنِي)

"Benim (görevlendirdiğim) emirime itaat eden bana itaat etmiş olur." [571]

Zühri'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Minâ'nın Hayf mevkiinde kalkıp şöyle buyurdu:

(نَضَّرَ اللهُ عَبْدًا، سَمِعَ مَقَالَتِي، فَوَعَاهَا، وأَدَّاها، إلَى مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ لاَ فِقْهَ لَهُ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ، إلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، ثَلاَثٌ لاَ يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إخْلاَصُ الْعَمَلِ لِلهِ، وَالطَّاعَةُ لِذَوِي الأَمْرِ، وَلُزُومُ جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ؛ فَإنَّ دَعْوَتَهُمْ، تُحِيطُ مَنْ وَرَاءَهُمْ)

"Allah sözümü dinleyip hıfzeden ve duymayanlara da ulaştıran kulun yüzünü ak edip güzelleştirsin. Dinî bilgi sahibi nice kimse vardır ki, o bilgiyi anlamamıştır. Dinî bilgi sahibi nice kimse vardır ki, o bilgiyi kendisinden daha iyi anlayan birine ulaştırır.

571 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/267

Üç şey var ki bunlar mü'minin kalbinde bulunursa o kalbe kin duygusu girip de sahibini haktan saptırmaz. Bunlar;

Amelleri sırf Allah için ihlasla yapmak, bazıları ulu'l-emre itaat etmek, bazıları ise ulu'l-emre karşı samimi olmak demişlerdir. Bir de Müslüman cemaatten ayrılmamaktır. Şüphesiz bunların davet ve çağrısı, peşlerinden gelenleri kuşatır."[572]

Kuvvetli görüşe göre bu hadisten de anlaşılacağı gibi ayetteki ulu'l-emr ile ümera kastedilmiştir.

Mezkûr ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."[573]

Bu ibare, ulu'l-emrin fakihler olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette insanlar, ulu'l-emre ittat etmekle emrolunmuş sonra da şöyle buyrulmuştur:

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Ulu'l-emre de, üzerinde anlaşmazlığa düşülen şeyleri Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberi'nin sünnetine arz etmeleri emredilmiştir. İlim ehli olmayan avam tabakasından insanlarsa bunun üstesinden gelemezler. Çünkü onlar, üzerinde anlaşmazlığa düşülen şeyleri Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberi'nin sünnetine nasıl arzedeceklerini bilemezler. Bu iki kaynağın delillerini olayların hükümlerini belirlemede kullanmayı da bilemezler. Böylece ayetin âlimlere hitap ettiği ispatlanmış oldu.

---

572 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/127. Hadiste geçen (يُغِلّ) kelimesi ya harfinin üstün şekliyle de okunabilir. Buna göre mana, "mü'minin kalbinde hile ve desise olmaz" şeklinde olur.

573 Nisâ, 4/59

İmamın Masum Olmasını Şart Koşan Rafızilerin Görüşlerinin İptali Hakkında

İlim ehli bazı kimseler, Rafızilerin imamet hakkındaki görüşlerini iptal etmek için delil olarak şu ayeti göstermişlerdir:

(اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ)

"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de."

Ulu'l-emr, ya fakihlerdir ya ümeradır ya da Rafızilerin iddia ettikleri imamdır. Ayette kastedilen eğer fukaha ve ümera ise imam kapsam dışına çıkmış olur. Fukaha ve ümeranın yanlış yapması, yanılması, hükümleri değiştirmesi başka şeylerle tebdil etmesi mümkün olduğu halde onlara itaatle emrolunmuşuzdur. Bu ise imametin temelini iptal etmektedir. Çünkü Rafızilere göre imamın masum olması şarttır. Yanlışlık yapması, yanılması, hükümleri değiştirmesi başka şeylerle tebdil etmesi caiz değildir. Ayetteki ulu'l emir ile imamın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Eğer ortada kendisine ittat etmek farz olan bir imam olsa, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri ona arz etmek gerekir. O, anlaşmazlıkları çözüp sonuçlandırır. Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri imama değil de Kitaba ve sünnete arz etmenin emredilmesi, Rafızilerin imamet hakkındaki görüşlerinin geçersizliğine delalet etmektedir. Kendisine itaat edilmesi gereken bir imam olsaydı, 'üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri imama arz edin' denilirdi. Çünkü onlara göre imamın sözü, Kitap ve sünnetin te'vilinin üstündedir. Müfreze amirlerine ve fakihlere itaat etmek emrolunduğuna, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri de imama değil Kitaba ve sünnete arz etmek emrolunduğuna göre, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselelerin hükümlerinde imama itaat etmenin farz olmadığı ispatlanmış oldu. Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri her bir fakih, Kitap ve sünnetteki benzeri meselelere bakarak bir hükme bağlayabilir.

Bu taife (وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) ayetiyle Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh* kastedildiğini iddia etmektedirler. Bu, fasid bir te'vildir. Çünkü (أُولِي الْأَمْرِ) tamlaması çoğuldur. Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh* ise tekildir. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında insanlar ulu'l-emre itaat etmekle emrolunmuşlardı. Bilindiği gibi Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında imam değildi. Böylece ispatlanmış oluyor kiPeygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında ulu'l-emr, ümera idi. Yönetilenler de kendilerine günah bir şey emredilmedikçe kendilerini yöneten ulu'l-emre itaat etmekle yükümlü idiler. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*sonra da yönetilenler, kendilerine günah bir şey emretmedikleri sürece ulu'l-emre itaat etme hususunda aynı hükme tabi idiler.

"Onu Allah ve Resûlü'neArz Edin" Emrinin Açıklaması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirdeonu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Mücahid, Katade, Meymun b. Mehran ve Süddi, bu ayetteki 'Allah ve Resûlü'ne arz edin' ifadesiyle **'Yüce *Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün sallallahu aleyhi ve sellem sünnet*ine arz edin'** manasının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri hem Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sağlığında hem de vefatından sonra Yüce Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine arz etmenin gerekliliği hususunda genel bir emirdir. Kitaba ve sünnete arz etmek de iki şekilde olur:

1-Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselenin hükmü hakkında Kitap ve sünnette ismen ve mana bakımından bulunan bir nassa müracaat edilir.

2.Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselenin hükmü hakkında Kitap ve sünnette delalet eden bir delile veya bu iki kaynakta zikredilen benzer bir meseleye kıyaslama yapma yoluna müracaat edilir.

Mezkûr ayetin lafzındaki genellik yukarıdaki her iki maddeyi de kapsamaktadır. Buna göre bir meselenin hükmü üzerinde anlaşmazlığa düştüğümüzde Kitap veya sünnette hakkında bir nass varsa meseleyi çözmek için o nassa müracaat etmemiz gerekir. Hakkında bir nass bulamazsak, meseleyle alakalı Kitap ve sünnetin benzeri bir mesele hakkındaki hükmüne bakarız. Çünkü her halûkârda meseleyi Kitaba ve sünnete arzetmekle emrolunmuşuz. Çünkü Yüce Allah her türlü durumda değil de sadece bazı durumlarda kitaba ve sünnete müracaat etmemizi emretmiş değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki ayetin hem özü hem de zahiri, hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmünü vermek için Kitaba ve sünnete müracaat etmemizi gerektirmektedir. Çünkü hakkında başka bir manaya ihtimali bulunmayacak şekilde nass bulunan meseleler üzerinde sahabiler anlaşmazlığa düşmemişlerdir. Hem de onlar Arap lügatini biliyor, başka manalara ihtimali olan ayet ve hadisleri, başka manalara ihtimali olmayanlardan ayırt edebiliyorlardı. Mezkûr ayetin zahiri, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri, Kitap ve sünnette benzeri bulunan meselelerin hükmüne göre çözmek üzere bu iki kaynağa arz etmeyi gerektirmektedir.

Bununla nizâ'nın terk edilerek Allah'ın Kitabı'nda ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinde olan hükümlere teslim olunması amaçlanmıştır, denilecek olursa biz deriz ki:

Mezkûr ayette mü'minlere hitap edilmektedir. Çünkü Yüce Allah, (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ) **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"** buyurmuştur. Ayetin te'vili sizin dediğiniz gibi ise o zaman manası, "Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberi'nin sünnetine tabi olun. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin" olur. Biz biliyoruz ki iman eden herkesin itikadında, zaten Allah'ın hükmüne ve Resûlallah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine bağlı kalma inancı vardır. O zaman böyle bir te'vilde bulunmak (فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ) **"Onu Allah ve Resûlü'ne arz edin"** ayetini faydasız hale getirir. Zira ayetin baş tarafında (اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ) **"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"** buyrulmuştu. Şu halde **"Onu Allah ve Resûlü'ne arz edin"** ayetinin manasını ayetin baş

tarafında ifade edilen manaya göre yorumlamak caiz olmaz. Aksine yeni karşılanan, üzerinde anlaşmazlığa düşülen ve hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmünü vermek için hakkında nass bulunan meselelerin hükmüne (kıyas yoluna) başvurmanız gerekir. Şunu da söylemeliyiz ki, ayetin ifadesi genel olduğu ve bir ayrıma gitmediği için, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselelerin hiçbirini ayırmaksızın hepsini Kitaba ve sünnete arz etmemiz gerekmektedir. Ancak hakkında bir delil olanları bundan istisna etmemiz icab eder.

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zamanında İki Durumda İctihad Etmek Caizdi

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Sahabiler Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında da, üzerinde anlaşamadıkları meselelerde bu ayetin hükmüne muhatap idiler. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* varlığında meselelerin ve hadiselerin hükmünü vermek için sahabilerin kendi reylerini ve kıyas metodunu kullanmaları caiz değildi. Aksine kıyas yoluna başvurmaksızın ona teslim olup emrine uymaları gerekiyordu. Böylece ayette kastedilenin, hakkında nass bulunanları kullanmak, hakkında nass bulunmayan meselelerde ise akıl yürütme ve ictihadda bulunmaya yanaşmamak olduğu ispatlanmış oldu."

Böyle diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz isabetli değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken akıl yürütmek, ictihad etmek, karşılaşılan yeni hadiseleri hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyas etmek, iki durumda caizdi. Ama bir durumda caiz değildi. Caiz olan iki durum şunlardı:

1-Sahabilerin, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* uzakta olduklarında ictihad etmeleri, kıyas yapmaları caizdi. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muaz b. Cebel'i *radıyallahu anh* Yemen'e gönderirken ona böyle emretmiş, ona şöyle sormuştu:

-Hakkında hüküm vermen için sana bir mesele arz edildiğinde nasıl hüküm verirsin?

-Allah'ın Kitabı ile hüküm veririm.

-Allah*'ın Kitabı'*nda (o meselenin hükmü) yoksa (ne yaparsın?)

- Allah'*ın Peygamberi*'nin sünneti ilehüküm veririm.

-Allah*'ın Kitabı'*nda ve Resûlullah*'ın sünnetinde (o meselenin hükmü) yoksa (ne yapar*sın?)

- Hiç tereddüt etmeden kendi görüşümle ictihad ederim.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* eliyle Muaz'*ın radıyallahu anh göğsüne vurarak* (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللَّهِ)***"Resûlullah*'ın elçi*sini, Resûlullah'ı memnun etmeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun"*** dedi.[574]

Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken ictihad etmenin caiz olduğu iki durumdan biriydi.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi hayattayken ictihad edilmesini ve hakkında nass bulunmayan meselelerin hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyaslanmasınıemretmiştir. Bunu emretmiş ki, ictihad edenin içtihadının, kıyas yapanın da kıyasının yerinde olup olmadığını görsün. Hata yapanın hatasını düzeltsin. Kendisinden sonraki zamanlarda karşılaşılacak meselelerin hükmü için ictihad edilmesinin vacip olduğunu da sahabilere bildiriyordu. Onun huzurunda bu şekilde içtihatta bulunmak caizdi.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu'l Âliye, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

İki hasım, Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, ***"Ey Ukbe! Aralarında hükmet"*** buyurdu.

Ben, "Sen varken mi aralarında hükmedeceğim ya Resûlallah?" diye sordum.

Şöyle buyurdu: ***"Aralarında hükmet. Eğer isabet edersen sana on sevap vardır. Yanılırsan bir sevap vardır."***[575]

Anlattığımız şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi huzurunda Ukbe'nin ictihadda bulunmasını mübah kılmıştır. Peygamber'in *sal-*

574 Ebu Davud, Akdiye, 11

575 Nasiruddin el-Elbani, İrvâu'l-Ğalîl fi Tahrici Ahadisi Menari's-Sebil: 8/333

lallahu aleyhi ve sellem Muâz ve Ukbe'ye verdiği ictihad emri, şu ayetten kaynaklanmaktadır:

(فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirdeonu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Çünkü biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an ayetlerinden birinin manasına uygun bir hüküm verdiğini gördüğümüzde, bu hükmü kendi görüşüne değil Kur'an'a dayanarak verdiğine yorarız. Hırsızlık yapanın elini kesmesi ve zina edeni değnek cezasına çarptırması ve benzer uygulamaları gibi.

Bazıları şöyle diyebilirler: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında karşılaşılan hadiselerin hükmü hakkında ictihad etmek caiz değildi. Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri Kitaba ve sünnete arz etmek vacipti.Bu da mezkûr ayetle, ihtilaf ve anlaşmazlığa düşülmemesinin, Kitap ve sünnetteki naslara teslim olunmasının kastedildiğine delalet etmektedir."

Bu söz sahih değildir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında ictihad etmenin caiz olmadığı duruma gelince bu, anlattığımız şekilde değil de kişinin sırf kendi re'yine dayanarak ve kesin bir şekilde hüküm vermesi tarzında yapılan bir ictihaddır. Ömrüme yemin olsun ki böyle bir ictihad kenara atılır, hükümsüzdür ve bu şekilde içtihatta bulunmak hiç kimse için caiz değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Resûlullah'a Sallallahu Aleyhi ve Sellem İtaatin Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ)

"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ)

"Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik."[576]

(مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ)

"Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."[577]

(فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فٖٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

"Hayır! Rabbine and olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."[578]

Üstünlük ve celal sahibi Allah, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaatin farzlığını bu ayetlerle tekit etmiş, Resûlü'ne itaatin kendisine itaat olduğunu açıklamış, ona isyanın da kendisine isyan olduğunu bununla da ifade buyurmuştur.

(فَلْيَحْذَرِ الَّذٖينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصٖيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصٖيبَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ)

"Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar."[579]

Bu ayette Yüce Allah, Resûlü'nün emrine muhalefet edenleri azapla tehdit etmekte, Resûlü'n emrine karşı gelip onun getirdiği hükümlere teslim olmayanların, o hükümlerin doğruluğu hakkında şüphe duyanların iman dairesi dışına çıkmış olacaklarını şu ayetle bildirmiştir:

(فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا

576 Nisâ, 4/64
577 Nisâ, 4/80
578 Nisâ, 4/65
579 Nûr, 24/63

يَجِدُوا فٖى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

"Hayır! Rabbine and olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."[580]

Bu ayette geçen (حَرَج) kelimesinin şüphe manasına geldiği söylenmiştir. Mücahid'in bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Bu kelime aslında sıkıntı manasına gelmektedir. Ayette kastedilen mana şu olabilir: Kalpte hiçbir sıkıntı duymaksızın, aksine gönül ferahlığı, basiret ve yakîn ile Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmüne teslim olmak gerekir.

Bu ayet, Yüce Allah'ın veya Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emirlerinden birini reddeden kimsenin İslam'dan çıktığına delalet etmektedir. Bu reddi şüphelenme veya kabul etmeme ya da hükme boyun eğmeme şeklinde de olsa imandan çıkar. Bu da sahabilerin zekât vermekten imtina eden kimselerin mürtedliğine hükmetmelerinin, onları öldürüp çocuklarını esir almalarının sahihliğini gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yargısına ve hükmüne teslim olmayan kimsenin iman ehlinden olmadığına hükmetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaat etmek Allah'a itaat etmekse, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emri de aynı zamanda Allah'ın emri sayılmaz mı?"

Bu soruyu soran kimseye şöyle cevap verilebilir: Her birinin iradesi kendi emirlerine muvafık olduğu için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaat etmek, aynı zamanda Allah'a da itaattir. Emre gelince bu, "Yap" diyen kimsenin söylediği bir sözdür. Bir sözü iki kişinin söylemesi veya bir fiili iki kişinin işlemesi mümkün olmadığı gibi, bir emri de iki âmirin vermesi mümkün değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمٖيعًا ﴿٧١﴾)

580 Nisâ, 4/65

71-"Ey iman edenler! (Düşmana karşı) silahınızı alıp, küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."

Ayette geçen (ثُبَاتٍ) kelimesi cemaatler anlamına gelmektedir. Tekili (ثُبَةٌ) şeklindedir. (ثُبَةٌ) kelimesi de diğer cemaatlerden ayrı müstakil bir cemaat anlamına gelmektedir. Cenab-ı Allah mü'minlere, gruplar halinde düşmanın karşısına, bir grup bir yana diğer grup başka bir yana olmak üzere veya topluca çıkmalarını emretti.

İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk ve Katade'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Yüce Allah (خُذُوا حِذْرَكُمْ) buyurmuştur. Bu, silahınızı alın demektir. Silaha (حِذْر) denmiştir. Çünkü sakınılması gereken tehlikeli durumlara karşı silahla korunulur. Ayetin şu manaya gelmesi de muhtemeldir: Silahınızı yanınıza alarak kendinizi düşmanınızdan koruyun.

Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ)

"İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar."[581]

Bu ayet, tedbir bakımından hangisi uygunsa gruplar halinde veya topluca düşmanla savaşmak için mücahidlerin silahlarını yanlarına almalarını emretmektedir. Ayette geçen "Nüfur", düşmanı ürkütecek bir saldırıda bulunmaktır. "Nefere, yenfirü, nüfuren", düşmanı ürkütmek ve ona hücum etmektir. Yani düşmanınızla savaşmak için ona karşı hücuma geçin. "Nefr", kendi misli bir topluluğu ürkütmek için ona karşı hücuma geçen bir topluluk demektir. Nefir, düşmanla savaşmak için hücuma geçmektir. Münafere, muhakeme anlamına da gelmektedir. Karşılaşılan ihtilaf konusu meselelerde hâkime sığınıldığı için münafereye muhakeme denmiştir. Kendi adamlarını yanlarına alarak birbirleriyle kavga etmiş olanlar hâkime, hangimizin adamı daha çok diye sorarlar. Adamları az olan, mağdur olduğunu iddia eder.

Bu ayetin neshedildiğine dair rivayet vardır. İbn Cüreyc ve Osman b. Atâ, (فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا) **"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Yani küçük gruplar ve fırkalar halinde düşmanın karşısına çıkın.

---

581 Nisâ, 4/102

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا)

“Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın.”[582]

(اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

“Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır.”[583]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu ayetlerin şu ayetle neshedildiğini söylemiştir:

(وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةًۜ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ)

“(Ne var ki) mü’minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da geri kalsa ya!”[584]

Onlardan bir grup Resûlullah’ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kalıp beklese ya! Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kalanlar dini konularda derin bilgiye sahip olurlar ve kavimleri savaştan döndüğünde onları uyarırlar. Bu sayede umulur ki kavimleri, Allah’ın kitabında indirdiği yargı ve hududa uyup aykırı gitmekten sakınırlar.

[İman Edenlerin Allah Yolunda, Kafirlerin ise Tağut Yolunda Savaşmaları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُٓوا اَوْلِيَٓاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾)

582 Tevbe, 9/41
583 Tevbe, 9/39
584 Tevbe, 9/122

76-"İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tağut yolunda savaşırlar. O halde siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."

Ayette geçen (في سَبيل الله)'ın Allah'a itaat anlamına geldiği söylenmiştir. (Buna göre ayetin manası şöyle olur: İman edenler, Allah'a itaat uğruna savaşırlar.) Çünkü bu, Allah'ın dostları için hazırladığı cennetinde mükâfata kavuşmaya vesile olur. (في سَبيل الله)'ın Allah'ın dini manasına geldiği de söylenmiştir. Allah'ın koyduğu din uğruna, onun sevap ve mükâfatına ve de rahmetine ulaşabilmek için savaşılır. Yani Allah'ın dinine yardım etmek için savaşılır.

[Tağutun Manası]

Ayetin devamında gelen tağut kelimesinin şeytanın adı olduğu söylenmiştir. Hasan ile Şabi bu görüştedirler. Ebu'l Âliye ise bu kelimenin kâhin anlamına geldiğini söylemiştir. Allah'tan başka tapınılan her şey anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً)

"Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."[585]

Ayette geçen (كَيْد) kelimesi, hile yoluyla bozgunculuk yapmak ve başkasına zarar vermeye kastetmektir. Hasan dedi ki: ("Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır" denildi. Çünkü Yüce Allah mü'minlere, şeytanın yolunda savaşan kâfirlere ve şeytana karşı muzaffer olacaklarını haber vermiştir. Bu sebeple şeytan zayıftır.) Başkası dedi ki: Şeytana zayıf denildi. Çünkü Allah'ın mü'minlere yaptığı yardım karşısında şeytanın kendi dostlarına yaptığı yardım çok cılız kalmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ
لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافاً كَثِيراً ﴿٨٢﴾)

---

585 Nisâ, 4/76

82-"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."

[İhtilaf Çeşitleri]

İhtilaf üç çeşittir:

1-Çelişki anlamındaki ihtilaf. Bu, iki şeyden birinin diğerinin fasid olmasını gerektirmesi gibidir.

2-Farklılık anlamındaki İhtilaf. Bu, Kur'an'ın bazı yerlerinin belagatli, bazı yerlerininse edebi seviye bakımından düşük olmasıdır. İhtilafın bu iki çeşidi de Kur'an'da yoktur. Bu ihtilafların Kur'an'da olmaması, onun mu'ciz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü fesahat ve belagat sahibi ediplerin sözleri Kur'an'ın uzun sureleri kadar uzayınca sözlerinde mutlaka farklılık anlamındaki ihtilaf meydana gelir.

3-Uyum anlamındaki ihtilaf. Bu, güzellikte Kur'an'ın bütününün uyum içinde olmasıdır. Kıraat vecihlerinin, ayetlerin miktarlarının, nasih mensuh ayetlerin hükümlerinin muhtelif olması gibi. Bu ayet, inanılması ve gereğince amel edilmesi icab eden hakka ve doğruya delalet yollarını içerdiği için Kur'an ile istidlalde bulunmaya teşvik etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذٖينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٨٣﴾)

83-"Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi. Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, muhakkak şeytana uyardınız."

Hasan, Katade ve İbn Ebi Leyla, ayette sözü edilenlerin, ilim ve fıkıh ehli kimseler olduklarını söylediler.

Süddi, bunların ümera ve yöneticiler olduklarını söyledi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Ayette, her iki grup da kastedilmiş olabilir. Çünkü ulu'l-emir tamlaması, her iki grubu da kapsamaktadır.

Ulu'l-emr, insanlar üzerindeki velayeti sebebiyle onları yönetme yetkisine sahip olan kimsedir. Bu, ilim ehlinin niteliklerinden değildir, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah ayette, "insanlar üzerindeki velayeti sebebiyle onları yönetme yetkisine sahip olan kimse" dememiştir. Fakihlere ulu'l-emir denilebilir. Çünkü onlar, Allah'ın emir ve yasaklarını bilirler. Başkaları, onların bu konularla ilgili olarak söylediklerini kabul etmekle yükümlüdürler. Bu bakımdan fakihlere ulu'l-emir denmesi caizdir. Nitekim başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ)

"(Bir grup da), din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[586]

Yüce Allah bu ayette insanları uyararak tedbir almayı farz kılmış, uyarılanları da kendilerini uyaran fakihlerin söylediklerini kabul etmekle yükümlü kılmıştır. Bu sebeple fakihlere ulu'l-emr demek caiz görülmüştür. Ümera da bu kelimeyle adlandırılmaktadırlar. Çünkü onların emirleri, yönetimleri altındaki kimseler üzerinde etkili ve geçerlidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"

Ayette geçen istinbat kelimesi, delillerden hüküm çıkarmaktır. Mesela yerden su çıkarmaya ve su kaynağını bulmaya da istinbat denir. Ortaya çıkarılan her şeye istinbat denir. Öyle ki gözle görülüp veya kalben bilinip ortaya çıkarılan şeye de denir. Şer'î ıstılahta istinbatın karşılığı istidlal ve isti'lamdır.

586 Tevbe, 9/122

Yukarıdaki Ayet, Kıyası kabul Etmeyi Gerektirmektedir

Yukarıdaki ayet, karşılaşılan hadiselerde kıyas yapmayı ve re'y ile ictihad etmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü ayet, karşılaşılan hadiselerin hükmünü vermek için hayatta iken ve huzurunda bulunulurken Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* arz etmeyi, onun vefatından sonra ve kendisinin gıyabında iken de ulemaya arz etmeyi emretmektedir. Tabii ki bu, hakkında nass bulunmayan meseleler için böyledir. Çünkü hakkında nass bulunan meselelerin hükmünü belirlemek için istinbata ihtiyaç yoktur. Böylece Allah'ın hükümlerinden bazısı hakkında nass bulunduğu, bazısının hükmünün ise nassa havale edildiği ispatlanmış oldu. Bu tür meselelerin hükmünü naslardan çıkarmak için de istidlal ve istinbat yaparak amaca ulaşmakla yükümlü kılınmış bulunmaktayız. Bu ayet birkaç mana içermektedir:

1-Karşılaşılan bazı meselelerin hükmü hakkında bir nass bulunmayabilir. Ancak hükümlerine delalet yoluyla ulaşılabilir.

2-Hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmüne ulaşmak için âlimlerin, meseleyi hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyas yaparak hükmünü bulmaya çalışmaları gerekir.

3-Avam tabakasından olan kimselerin, meselelerin hükmü hakkında âlimleri taklit etmeleri gerekir.

4-Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* delillerine dayanarak meselelerin hükmünü bulup çıkarmak ve buna istidlal yoluyla ulaşmakla mükellefti. Çünkü Yüce Allah, karşılaşılan ve hükmü hakkında bir nass bulunmayan meselelerin Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ulu'l-emre arz edilmesini emretmiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

(لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."

Yüce Allah, Resûlü'nü ayrı tutarak bu görevi sadece ulu'l-emre yüklemiş değildir. Bu da herkesin istinbat yapmakla ve istidlalde bulunarak meselelerin hükmünü bilme hedefine ulaşmakla yükümlü olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, karşılaşılan meselelerin hükmünü bulmakla ilgili olan istinbat değildir. Aksine bu, düşmandan

korkma veya ona karşı güven içinde olmayla ilgili bir durumdur. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِه۪ۜ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذ۪ينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Hâlbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."[587]

Bu ayette sözü edilen istinbat/hüküm çıkarma, dini meselelerin hükmünü bulmayla ilgili olmayıp münafıkların ortaya attıkları uydurma haberlerle ilgilidir. Yüce Allah bu haberlere göre hareket edilmemesini, duyulan bu haberlerin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ümeraya arz edilmesini emretti ki, eğer bu haberler korku içeriyorsa Müslümanlar bundan ötürü korkup gevşemesinler. Eğer güven verici mahiyette ise bunlara kanıp da kendilerini güvende hissetmesinler ve düşmanla cihad etme hazırlığını ihmal etmesinler. Ona karşı tedbir almazlık etmesinler. Dolayısıyla bu ayette, karşılaşılan meselelerin hükmünü bulmak için istinbat yapmanın caizliğini ispatlayan bir delil bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِه۪)

"Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar" ayetinin hükmü, düşman karşısındaki durumla sınırlı değildir. Çünkü korku ve güven, her zaman düşman karşısında değil, bazen de ibadetlerin mübah, haram, caiz, caiz olmayan gibişer'î hükümleriyle de ilgili olabilir. Bütün bunlar, korku ya da güvenle ilgilidir. Şu halde ayetteki korku ve güvenin, münafıkların düşmanla ilgili korku ve güvene dair uydurdukları yalan haberlerle sınırlı olduğuna dair bir delil yoktur. Aksine bu, karşılaşılan her meselede hükmü bulmak için istinbat yoluna başvurulması gerektiğine dair genel bir hükümdür. Bu ayet, karşılaşılan meselelerin hükmü hakkında avamdan kimselerin "haramdır" veya "mü-

587 Nisâ, 4/83

bahtır" yahut "vaciptir" demelerini ya da başka bir şey söyleyerek hüküm vermelerini yasaklamakta; karşılaştıkları meseleyi, hükmünü vermesi için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ulu'l-emre arz etmelerini emretmektedir. Onlar da bu meselelerin hükmünü vermek için naslara dayanırlar, nass yoksa hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyas yaparlar. Şunu da ifade edelim ki, senin iddia ettiğin gibi mezkûr ayetin iniş sebebinin düşman karşısında korku veya güven durumuyla sınırlı olduğunu kabul edersek, yine de bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet eder. Çünkü bazen silaha sarılıp hücuma geçerek, bazen de geri çekilerek düşmanın taktiklerine karşı nasıl bir cihad tedbiri alınacağına dair hükümleri istinbat etmek de ibadet sayılır. Bu hususta ictihad edip karar verme yetkisi ulu'l-emre verilmiştir. Böylece savaş tedbiri, düşman taktiği ve kâfirlerle savaşma gibi karşılaşılan meselelerin hükmünü vermek için ictihad etmenin vacipliği ispatlanmış oldu. Bu konular için yapılan ictihad ve benzer meselelere kıyas ile ibadetler ve füru-u şeriat için yapılan ictihad ve kıyas arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi Allah'ın hükümleridir. Bu gibi meselelerde ictihad ve istinbata mani olan kimse, sadece alışveriş konularında istinbatı mübah kılan, ama evlenme ve boşanma meselelerinde yasaklayan kimse gibi olur. Ya da namaz konusunda mübah kılan, ama hac ve umre konusunda yasaklayan kimse gibi olur. Bu, isabetli olmayan bir sözdür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstinbat, lügatte başka manaya ihtimali olmayan bir delil ile istidlalde bulunmayı bir kenara atarak, sadecekıyas yapmak ve re'y ile içtihatta bulunmak değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Lügatte başka manaya ihtimali olmayan bir delil üzerinde lügat ehli kimseler arasında anlaşmazlık meydana gelmez. Çünkü bu delilin manası, lafzından rahatlıkla anlaşılabilir. Dolayısıyla bu istinbat değildir. Aksine bunun manası, hitabın kendisinden anlaşılır. Buna şu ayeti örnek gösterebiliriz:

﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ﴾

"Sakın onlara "öf!" (bile) deme."[588]

Bu ayet, anne babayı dövmeyi, onlara sövmeyi, onları öldürmeyi ve benzer kötülükleri yapmayı yasaklamaktadır. İşte bu tür deliller üzerinde ihtilaf meydana gelmez. İfade ettiği tek manadan başka manaya ihtimali

588 İsrâ, 17/23

olmayan delil ile bu gibi delilleri kastediyorsanız, şüphesiz bu gibi deliller üzerinde ihtilaf meydana gelmez. Bunlar için istinbata da ihtiyaç duyulmaz. Delil ile, özel olarak bir şeyi zikretmeyi kastediyorsanız o zaman bu delil, kendisi dışındaki şeylerin hükmünün kendisinin hükmünün aksine olduğuna delalet eder ki, bu bir delil olmaz. Bunu usûlu'l fıkh adlı kitabımızda açıklamıştık. Bu eğer bir çeşit delil olsaydı sahabiler bundan habersiz kalmaz ve karşılaştıkları meselelerin hükmünü bulmada kullanırlardı. Böyle bir şey yapmış olsalardı, bu yayılır ve herkes tarafından duyulurdu. Onların böyle bir şey yaptıkları nakledilmediğine göre bu, senin sözünün hükümsüz olduğuna delalet etmektedir. Bu bir çeşit delil olsa bile, hükmüne ancak re'y ve kıyas yoluyla ulaşılabilen meselelerde istinbat yapmaya engel teşkil etmez. Çünkü her meselede bu tür bir delil bulunamaz. Dolayısıyla hakkında nass bulunmayan meselelerde istinbat yapmakla emrolunmuşuzdur. Karşılaştığımız ve hakkında böyle bir delil bulamadığımız meselelerin hükmünü bulmak için, kıyas ve ictihad yoluyla istinbat yapmamız gerekmektedir. Çünkü bu gibi meselelerin hükmünü ancak bu yolla bulabiliriz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Yüce Allah (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) **"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"** buyurmuştur. Kıyas delili bizi, delalet ettiği şeyin bilgisine ulaştırmaz. Zira kıyas yapan kişinin hata yapması mümkündür. Kıyası ve içtihadı sonucunda ulaştığı bilginin kesin olarak Allah katında hak ve gerçek olduğunu söylemek caiz değildir. Böyle olunca da ayette kastedilenin, kıyas ve ictihad yoluyla istinbat etmek olmadığını anlamış olmaktayız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sen, kıyas yapanın yaptığı kıyasın Allah katında kesin olarak hak ve gerçek olduğunu söylemediğini ifade ediyorsun. Senin bu dediğin doğru değildir. Biz bu görüşte değiliz. Çünkü ictihad yoluyla elde edilen bilgi hakkında müçtehidin, vardığı sonucun Allah katında kesin olarak hak ve gerçek olduğunu söylemesi gerekir. Bize göre müctehid, ulaştığı sonucun Allah tarafından kendisine hükmedilen bir bilgi olduğunu bilmektedir. Karşılaştığı meselelerin hükmünü vermek için içtihad yoluyla istinbatta bulunması, ictihad ve istinbatı sonucunda vardığı noktanın sahih olduğunu bilmesini gerektirir.

Bu ayet, imamın masum olduğunu savunanların görüşlerinin batıl olduğuna da delalet etmektedir.Çünkü dini hükümlerin tamamı hakkında nass bulunsaydı imam bunu bilirdi. Böylece istinbata ve meselelerin ulu'l

emre arz edilmesine gerek kalmazdı. Nass cihetiyle sahihini batılından ayırt edebilen imama arz edilmesi gerekli olurdu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيباً ﴿٨٦﴾)

86-"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selamla karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır."

Lügat ehli kimseler, ayette geçen "tahiyye" kelimesinin mülk manasına geldiğini söylediler.

Örneğin bir şair şöyle demiş:

أَسِيرُ به إلى النُّعْمانِ حَتى ... أُنِيخَ علَى تَحِيَّتِهِ بِجُنْدِ

Bununla (atımla) Numan'a giderim

Askerler onun mülkünde ikamet eder.

Arapça'da (حيّاك الله) cümlesi, "Allah seni mülk sahibi kılsın" anlamına gelir. Selam vermeye de tahiyye denir. Çünkü İslam öncesinde Araplar, karşılaştıkları kimseye selam anlamında (حيّاك الله) derlerdi. İslamiyet geldikten sonra bu cümlenin yerine selam kelimesi kullanılır oldu.

Ebu Zerr *radıyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* İslam selamıyla selamlayan ilk ben oldum ve 'Es-Selamu aleyke ve Rahmetüllahi' dedim."

Şair Nabiğa da şöyle demiştir:

(يُحَيَّوْنَ بالرَّيْحانِ يومَ السَّباسِبِ)

"Yortu gününde kendilerine reyhan verilerek tebrik edilirler."

Onlara (حَيَّاكُمُ الله) denir. Bu cümlenin asıl manası, önce de ifade ettiğimiz gibi, "Allah seni mülk sahibi kılsın" dır. Ama İslamiyet öncesinde selamlama maksadıyla kullanılırdı.

(وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا)

"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin" ayetini sözlük anlamında yorumlayacak olursak şu ifade karşımıza çıkar: Başkasına bir şeyi bedelsiz olarak mülk eden kişi, bu şey için bedel almadıkça bu tasarrufundan geri dönebilir. Bu da mezhebimiz müçtehitlerinin şu sözlerinin sahihliğine delalet etmektedir: Akrabası dışındaki birine bir şeyi bedelsiz olarak hibe eden bir kimse bu hibesinden geri dönebilir. Ama bedel alırsa artık geri dönemez.Çünkü o, iki şeyden birini gerektirmektedir. Ya bedel ödemeyi ya da geri vermeyi.

Hibeden geri dönmeyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı rivayetlerde bulunulmuştur: Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَثَلُ الَّذِى يَسْتَرِدُّ مَا وَهَبَ كَمَثَلِ الْكَلْبِ يَقِىءُ فَيَأْكُلُ قَيْئَهُ فَإِذَا اسْتَرَدَّ الْوَاهِبُ فَلْيُوَقَّفْ فَلْيُعَرَّفْ بِمَا اسْتَرَدَّ ثُمَّ لِيُدْفَعْ إِلَيْهِ مَا وَهَبَ)

"Hibe ettiği şeyi geri isteyen kimse, kusmuğunu yiyen köpek gibidir. Hibe eden kişi, hibe ettiği şeyi geri istediğinde bekletilsin ve geri istediği şey başkalarına duyurularak tanıtılsın. Sonra hibesi kendisine geri verilsin."[589]

Ebû Bekir b. Ebi Şeybe'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الرَّجُلُ أَحَقُّ بِهِبَتِهِ مَا لَمْ يُثَبْ مِنْهَا)

"Karşılığında bedel almadığı sürece adam, hibesini geri almada başkalarından daha fazla hak sahibidir."[590]

---

589 Ebu Davud, İcare, 47
590 İbn Mâce, Hibat, 6

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduklarını rivayet etmişlerdir:

(لا يَحل لِرَجُلٍ أن يُعطِيَ عَطِيَّةً أو يَهَبَ هِبَةً فيَرْجِعَ فيها، إلا الوالِدَ فيما يُعْطِي وَلَدَه، ومَثَلُ الذي يُعطي العطيةَ، ثم يَرْجِعُ فيها كمَثَلِ الكلبِ يأكُلُ، فإذا شبعَ قاء ثم عاد في قيئِهِ)

"Adamın bir bağışta veya hibede bulunup bundan geri dönmesi helal olmaz. Ancak babanın, evladına verdiğini geri alması bunun dışındadır. Bir bağışta bulunduktan sonra bundan geri dönen kimse,bir şeyler yiyen köpek gibidir. Doyunca kusar. Sonra da kusmuğunu yer."[591]

Bu hadis iki manaya delalet etmektedir. Birine göre, hibeden geri dönmek sahihtir. Diğerine göre ise geri dönmek mekruhtur, ahlaksızlıktır ve alçakça bir âdettir. Çünkü hadis-i şerif, hibeden geri dönen kimseyi, kusup da kusmuğunu yiyen köpeğe benzetmiştir. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki yönden delalet etmektedir:

1-Hibesinden dönen kimse, kusmuğunu yiyen köpeğe benzetilmiştir. Bilindiği gibi kusmuğunu yemesi köpeğe haram değildir. Buna benzetilen hibeden dönmenin hükmü de böyledir.

2-Hibeden dönmek asla sahih olmasaydı, hibeden dönen kimse kusmuğunu yiyen köpeğe benzetilmezdi. Çünkü hiçbir şekilde meydana gelmeyecek olan bir şeyin, meydana gelebilen bir şeye benzetilmesi doğru olmaz. Bu da çirkin ve mekruh bir şey olmakla birlikte hibeden dönmenin sahih olduğuna delalet etmektedir. Mahrem olan akrabaya yapılan hibeden dönmenin sahih olacağı görüşü Hz. Ali, Hz. Ömer, Fudale b. Ubeyd'den rivayet olunmuştur. Sahabilerden hiçbiri de bu görüşe muhalefet etmiş değildir. Aralarında Cabir b. Abdullah'ın da bulunduğu seleften bir cemaatin, mezkûr ayetin hibeden dönmekle değil de selama karşılık vermekle ilgili olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "Selam vermek sünnet, karşılık vermekse farzdır." Böyle dedikten sonra mezkûr ayeti okudu.

Selamlaşmanın sadece Müslümanlara mı mahsus olduğu, yoksa Müslümanlarla gayr-ı müslimler arasında da mı olması gerektiği hususunda

591 Ebu Davud, Büyû', 83

ihtilaf edilmiştir. Atâ, selamlaşmanın sadece Müslümanlara mahsus olduğunu söylemiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim ve Katade, hem Müslümanlar hem de gayr-ı müslimler için genel bir uygulama olduğunu söylemişlerdir.

Hasan dedi ki: "Gayr-ı müslim biri sana selam verdiğinde ona sadece 've aleyküm' şeklinde karşılık verirsin. Ayrıca 've rahmetüllah' deme. Çünkü kâfirler için mağfiret dilemek caiz değildir."

Bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Yahudilere önce siz selam vermeyin. Onlar size selam verirlerse 'Ve aleyküm' deyin."[592]

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Selama karşılık vermek farz-ı kifayedir. Bir kimse bir topluluğa selam verdiğinde, topluluğun içinden biri karşılık verirse bu hepsi için yeterli olur.

(فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا) ayeti ile eğer selama karşılık vermek kastedilmişse bu, selam verene ziyadesiyle dua etmek anlamınadır. Mesela o size "Es-selamu aleykum" derse, siz "ve aleykumusselam ve rahmetullah" dersiniz."Es-selamu aleykum ve rahmetullah" derse siz "ve aleykumusselam ve rahmetullahi ve berekâtuh" dersiniz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾)

88-"Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı başaşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, Mekke'de bulunup açıktan Müslüman olduklarını söyleyen ama Müslü-

592 İbn Mâce, Edep, 13

manların aleyhine müşriklere yardım eden bir topluluk hakkında inmiştir. Katade'nin benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Hasan ve Mücahid dediler ki: "Bu ayet, Medine'ye gelip Müslüman olduklarını açıktan söyleyen, sonra da Mekke'ye dönüp orada müşrikliklerini açığa vuran bir topluluk hakkında inmiştir."

Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dedi ki: "*Resûlullah ile sallallahu aleyhi ve sellem birlikte Uhud Savaşı'na gitmeyen ve* **"Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik"**[593] *diyenler hakkında inmiştir.*"

Takip eden ayet bu te'vilin aksinedir. Sözü edilenlerin Mekke halkından oldukları anlaşılmaktadır.

Takip eden ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin."[594]

Önceki ayette geçen (أَرْكَسَهُمْ) kelimesi, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* göre 'Allah onları eski hallerine yani küfre döndürdü' anlamındadır.

Katade'ye göre, 'Onları helâk etti'anlamındadır.

Başkaları dediler ki: "Onları eski konumlarına döndürdü" anlamındadır.

Kisai dedi ki: "(أَرْكَسَهُمْ و رَكَسَهُم) aynı anlamda olup, Allah onları küfür hükmünde olanküçülmüşlük ve zillet haline döndürdü, anlamındadır. Esarete düşüp öldürüldüler anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Çünkü onlar münafık iken mürtedliklerini açığa vurdular. Bunlar İslam'dan irtidat ettikleri halde münafıklıkla nitelendirildiler. Çünkü daha önce içlerinde gizledikleri kâfirliğe nispet edildiler." Hasan böyle demiştir.

Nahivciler dediler ki: Ayette geçen münafık kelimesinin başında elif lâm-ı tarif bulunduğunda bu te'vil güzel olur. Mesela (هذه العَجُوز هي الشَّابَّة)"Bu yaşlı kadın o gençti" denildiğinde (هي التي كانت شابّة)yani "Bu, bir zamanlar genç olan o kadındır" denilmiş olur. Ama bu durumdaki bir kadının eskiden genç olduğunu ifade etmek için (هذه شابّة)"Bu gençtir" de-

593 Âl-i İmrân, 3/167

594 Nisâ, 4/89

nilmez. İşte bu ayette Yüce Allah, o münafıklar topluluğunun yüzünüze karşı Müslüman olduklarını, kendi kavimlerinin yanına döndüklerinde ise kâfirlik ve mürtedliklerini açığa vurduklarını beyan etmekte; Müslümanların onlar hakkında iyi zanda bulunmalarını ve onları savunmalarını yasaklamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾)

89-"Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı."

Yani şu münafıklar grubu bunu arzuladılar. Mü'minlerin onlar hakkında hüsn-ü zanda bulunmaması, onların düşman olduklarına inanmaları, onlardan beri olmaları için Yüce Allah onların inançlarını ve kalplerinde gizlediklerini haber verdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin."

Allah bilir ya mana şöyle olsa gerek: Onlar Müslüman olup hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Çünkü hicret, Müslüman olduktan sonra yapılır. Müslüman olsalar bile, onlarla dost olmamız ancak hicret etmelerinden sonra mümkün olur.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا)

"Hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir."[595]

Bu, hicretin farz olduğu dönemde böyle idi.

Bu bağlamda Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Müşriklerin arasında ikamet eden her Müslümandan ben uzağım. Müşrikle beraber ikamet eden her Müslümandan ben uzağım."

"Neden ya Resûlallah?" diye sorulunca da şöyle buyurdu:

"Birbirlerinin yaktıkları ateşi görecek kadar yakın olmasınlar."[596]

Mekke fethedilinceye kadar hicret farzdı. Mekke'nin fethedilmesiyle bu fariza neshedildi.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethinde şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاهجرةَ ولكن جهادٌ ونيةٌ وإذا استُنْفِرْتُمْ فانفِرُوا)

"Artık hicret yoktur. Ama cihad ve niyet vardır. Gazaya çağrıldığınızda gazaya gidin."[597]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ b. Yezid, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir bedevi, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hicreti sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Vay sana! Hicret zor iştir. Senin deven var mı?"*** diye sordu. Adam "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onun zekâtını veriyor musun?"*** diye sordu. Adam "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

595 Enfal, 8/72

596 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/114

597 Ebu Davud, Cihad, 2

"Köylerin gerisinde çalış. Şüphesiz Allah senin amelinden hiçbir eksiltme yapmayacaktır." [598]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adamın hicret etmemesini mübah kılmıştı.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İsmail b. Ebi Halid, Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Abdullah b. Amr'a gelerek, "Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* işittiğin bir şeyi bana naklet" dedi. O da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittiğini söyledi:

(المسلمُ مَن سلمَ المسلمونَ من لسانهِ ويدِه،
والمهاجرُ مَنْ هجرَ ما نهى الله عنه)

"Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Muhacir de Allah'ın yasakladığı şeyden uzaklaşandır." [599]

Hasan'ın şu görüşte olduğu rivayet edilmiştir: Daru'l harpte ikamet eden herkesin İslam diyarına hicret etmesinin hükmü farz olarak devam etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ)

"Onları yakalayın ve öldürün." [600]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh,* "Eğer hicretten yüzçevirirlerse onları yakalayın ve öldürün" şeklinde mana verdiği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Allah bilir ya ayetin manası şöyle olsa gerektir: Eğer iman etmekten ve hicret etmekten yüzçevirirlerse Onları yakalayın ve öldürün. Çünkü (حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ) ayeti hem iman etmelerini

598 Ebu Davud, Cihad, 1
599 Buhari, İman, 5
600 Nisâ, 4/89

hem de hicret etmeleri gereğini içermektedir. (فَاِنْ تَوَلَّوْا) **"Eğer yüzçevirirlerse"** kaydı da hem iman etme hem de hicret etmeleriyle ilgilidir. Çünkü o zamanda Müslüman olup hicret etmeyenlerin öldürülmesi vacip değildi. Bu ayet ise iman eden ve hicretten yüzçevirenlerin yakalandıkları yerde öldürülmeleri gerektiğinin kastedildiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً ﴿٩٠﴾)

90-"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar, yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir."

Ebu Ubeyd, ayette geçen (يَصِلُونَ) kelimesinin mensup olmak manasına geldiğini söylemiştir.

Nitekim A'şâ da bir şiirinde şöyle demiştir:

إذا اتّصلتْ قالتْ: أبكرَ بنَ وائلٍ،وبكرٌ سبتها، والأنوفُ رواغمُ

Onlara intisab ettiğinde der ki: Ey Bekr bin Vail!

Oysa Bekr onu esir almış, burunlarını yere sürmüş.

Şair Zeyd el Halil de bir şiirinde şöyle demiştir:

إذااتصلت تنادى يال قيس ... وَخَصَّتْ بِالدُّعَاءِ بَنِي كِلَابِ

Onlara intisab ettiğinde 'Ey Kays ailesi!' diye seslenir.

Duasını da özel olarak beni kilab sülalesine yapar.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bir topluluğa intisab etmek ya kan bağıyla ya da ahitleşme ve muvalat akdi ile olur. Bu intisaba, tarafların himayesindekiler de girebilirler.

Nitekim Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Kureyş arasındaki andlaşmaya Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefiki olan Huzaa kabilesi, Kureyşlilerin müttefiki olan Benu Kinane kabilesi de dâhil olmuştu. Mezkûr ayetin neshedildiğini söyleyenler de vardır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, aşağıdaki ayetler hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا)

"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar, yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir."[601]

(لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ)

601 Nisâ, 4/90

“Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez.”[602]

Yukarıdaki ayetler, Tevbe suresindeki şu ayetlerle neshedilmiştir:

(بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.......وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.)

“Allah ve Resûlü’nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır... Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız.”[603]

Süddi, (اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ) **“Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar başka”** ayeti hakkında dedi ki: “Sizinle aralarında eman anlaşması bulunan bir kavme katılanlar da o kavme tanınan haklara sahip olurlar.”

Hasan dedi ki: Bunlar Benu Müdlic kabilesiydi. Kureyşlilerin müttefikleri idiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile de Kureyşliler arasında ittifak vardı. Cenab-ı Allah, andlaşma sebebiyle Kureyşlilere tanınan hakların Benu Müdlic’e de tanınmasına hükmetti.

Devlet Başkanı Bir Kavimle Anlaşma Yaparsa O Kavmin Müttefikleri ve Yardımcıları da Andlaşmaya Dâhil Olurlar

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Devletbaşkanı gayr-ı müslim bir kavimle andlaşma yaptığında, akrabalık bağı veya andlaşma ya da muvalat akdiyle, tarafların mensupları, müttefik veyardımcıları da andlaşma kapsamına girer. Ama başka kavimlerden olan kimseler, andlaşmada şart koşulmamışsa andlaşma kapsamına girmezler.

602 Mümtahine, 60/8

603 Tevbe, 9/1-11

Başka kabileden olanlar, andlaşmada şart koşulmuş iseler onlar da andlaşma kapsamına girerler. Benu Kinane kabilesinin, Hz. Peygamber'le Kureyşliler arasındaki andlaşmaya dâhil olmaları gibi.

Bunun neshedildiğini söyleyenlere gelince onlar, müşriklerle yapılan ateşkes ve andlaşmanın şu ayetle neshedildiğini kastetmişlerdir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[604]

Sahibinin ifade ettiği gibi bu görüş doğrudur. Zira Yüce Allah İslamiyet'i ve Müslümanları güçlendirip aziz kıldı. Müslümanlara da,Arap müşriklerinden ya Müslüman olma ya da kılıçla öldürülme seçeneğini kabul etmelerini emretti.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."[605]

Bu, Arap müşrikleri hakkında sabit olan bir hükümdür. Bu ayetle, gayr-ı müslimlerle müdarat ve barış içinde yaşama veya kâfir hâlde bırakılmaları hükmü neshedilmiştir. Müslüman olmalarına veya cizye vermelerine kadar Müslümanlar kitap ehli kimselerle savaşmakla emrolundular. Bu emir şu ayette yer almaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

604 Tevbe, 9/5
605 Tevbe, 9/5

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[606]

Devletbaşkanının cizye almadan, diğer din mensuplarından birini kâfir vaziyette bırakması caiz değildir. Arap müşriklerine gelince bunlar sahabe zamanında Müslüman olmuşlardı. İrtidat edenlerin bazıları öldürüldükten sonra bir kısmı Müslümanlığa geri dönmüştü. Bu kendilerinden cizye almadan, zimmî olup da bizim hükümlerimize tabi tutulmadan Ehl-i küfür ile andlaşma yapmanın neshedildiğine dair sahih bir görüştür. Bu, Yüce Allah'ın İslam'ı güçlendirmesinden ve Müslümanları da bütün müşriklere karşı galip kılmasından sonra sabit bir hüküm olmuştur. Bundan sonra Müslümanlar, müşriklerle sulh andlaşması yapmaya ihtiyaç duymamışlardır. Ancak Müslümanların onlara karşı direnmekten aciz kalmasından veya kendilerine yahut çoluk çocuklarına zarar vermelerinden korkulmasından dolayı bir vakitte buna ihtiyaç duyulursa, kendilerinden cizye almaksızın da onlarla barış andlaşması yapmak caiz olur. Çünkü Müslümanların onlarla barış andlaşması yapmalarının yasaklanması, Müslümanların onlara karşı güçlü ve üstün olmasından dolayı idi. Onlara karşı gevşek davranmak ve barış andlaşması yapmak, İslamiyet'in ilk zamanlarında caizdi. Ancak bu sebebin (Müslümanların güç ve üstünlüğünün) meydana gelmesinden dolayı onlarla barış andlaşması yapmak yasaklanmıştı. Bu sebep ortadan kalkıp da Müslümanların düşmandan kendilerine zarar gelmesinden korktukları eski hale dönüldüğünde, kâfirlere karşı gevşek davranma ve onlarla barış andlaşması yapmanın caiz oluşu hükmü de tekrar geri gelir. Bu, akidleşme yoluyla mirasçı olma hükmünün akrabalık sebebiyle mirasçı olmakla neshedilişine benzemektedir. Ölen kimsenin geride akrabası yoksa, akidleşmiş olduğu kimse varsa o kendisine mirasçı olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ)

"Yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka."[607]

---

606 Tevbe, 9/29

607 Nisâ, 4/90

Hasan ve Süddi dediler ki: "Sizinle savaşmak istemedikleri için kalpleri sıkılıp daralanlar..." (الحَصَرُ) kelimesi darlık anlamına gelmektedir. Mesela okumada yolları daraldığı için okuyamayan kişinin durumuna kıraatte hasr durumu denir. Hapiste mahsur kalma sözü de buna örnek gösterilebilir.

İbn Ebi Nüceyh'in bildirdiğine göre Mücahid ve Hilal b. Uveymir el-Eslemi bu ayeti açıklarken şöyle demişlerdir: "Müslümanlarla savaşmaktan veya kendi kavmi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında andlaşma bulunduğu halde, kavminin Müslümanlarla savaşmasından ötürü sıkılıp kalbi daralankimse..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre sıkılıp kalpleri daralanlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında andlaşma bulunan bazı müşriklerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında andlaşma bulunduğu için, Müslümanlarla savaşan kavimlerinin yanında yer almaktan, akrabaları ve soydaşları olan Müslümanlarla savaşmaktan sıkılıp kalpleri daralıyordu. Müslümanların safında yeralıp müşriklere karşı savaşmasalar da Müslümanlara karşı savaşmadıkları, bir kenara çekilip durdukları takdirde Müslümanların bunlara ilişmemelerini Cenab-ı Allah emretti.

Bazı kimseler bunların Müslüman olduklarını, ancak aralarındaki akrabalık bağlarından ötürü kendi müşrik kavimleriyle savaşmak istemediklerini söylemişlerdir. Ayetin zahiri ve tefsirine dair rivayetler bunun aksine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında Müslümanlar her ne kadar bazen kenara çekilip oturmuşlarsa da diğer Müslüman kardeşleriyle asla savaşmış değildirler. Kendileri gibi Müslüman olan kardeşleriyle savaşmakla da emrolunmuş değildirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ)

"Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı."

Yani haksızlık ederek onlarla savaşmış olsaydınız... Bu da onların Müslüman olmadıklarına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا)

"Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir." [608]

Ayetteki ifadeler, onların müşrik kimseler olmalarını gerekli kılmaktadır. Çünkü burada anlatılanlar, Müslümanların evsafı değildir. Bu da onların, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında andlaşma bulunan müşrikler olduklarına delalet etmektedir. Yüce Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanlarla müşriklerin savaşına katılmayıp bir kenara çekilecek olurlarsa bunlara ilişmemesini, kendi kavimleri olan müşriklerle savaşmaya onları mecbur tutmamasını emretmiştir. Ayette sözü edilen "musallat kılma" iki şekilde olur. Biri, sizinle savaşsınlar diye kalplerine cesaret takviyesinde bulunulmasıdır. Diğeri ise kendilerini savunmak için savaşa katılmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاُولٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾)

91-"Diğer bir takım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezler-

---

608 Nisâ, 4/90

se, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik."

Mücahid dedi ki: "Bu ayet, Mekke'deki bir topluluk hakkında inmiştir. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna gelip Müslüman olurlardı. Kureyş'in yanına döndüklerinde de tekrar putperestliğe dönerlerdi. Böyle yapmakla, her iki tarafta güvende olmayı amaçlıyorlardı. Bu hâllerinden vazgeçip kendilerini düzeltmedikleri takdirde onlarla savaşma emri verildi."

Esbat, Süddi'nin şöyle dediğini nakletmiştir:Bu ayet, Nuaym b. Mesud el-Eşcai hakkında inmiştir. Hem Müslümanlar arasında hem de müşrikler arasında güvende idi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında söz taşırdı. Bunun üzerine Yüce Allah **"Diğer birtakım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin"** buyurdu. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldiklerinde Müslüman olduklarını söylüyorlardı. Kavimlerinin yanına döndüklerinde ise kâfirliklerini açığa vuruyorlardı.

Yüce Allah onların bu durumunu şöyle bildirmişti:

(كُلَّمَا رُدُّوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا)

"Bunlar fitneye her döndürüldüklerinde ona atılırlar."[609]

Ayette geçen fitne kelimesi, şirk anlamındadır. (اُرْكِسُوا فِيهَا) "ona atılırlar" ifadesi, onların daha önce Müslümanlıklarını açıkladıklarına delalet etmektedir. Eğer savaşta bizden uzak durup bize barış teklif ederlerse Yüce Allah, bunlara ilişmememizi emretmiştir. Bizimle aralarında andlaşma bulunan bir kavme sığınanlara ve karşımıza çıktıklarında bizimle savaşmayı içlerine sığdıramayanlara ilişmememizi emrettiği gibi, bunlara da ilişmememizi emretmiştir.

Nitekim başka ayetlerde de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ
وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ)

609 Nisâ, 4/91

"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten men etmez."[610]

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ)

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın."[611]

Yüce Allah bizimle savaşmayanlarla değil, savaşanlarla savaşmamızı emretmiş, ancak önce de belirttiğimiz gibi daha sonraİbn Abbas'tan *radıyallahu anh*gelen bir rivayete göre bu hükmü, şu ayetle neshetmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[612]

Bazı kimseler bu ayetlerin neshedilmediğini söylemektedirler. Müslümanların, kendileriyle savaşmayan kâfirlere ilişmemeleri caizdir. Çünkü bir kenara çekilip bizimle savaşmaktan geri duranGayr-ı müslimlerle savaşmayı yasaklayan bu ayetlerin hükmünün neshedildiği sabit değildir. İbn Şübrüme ve Süfyan es-Sevri'nin, bunlara karşı cihad etmenin farzlığının sabit olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Yeri geldiğinde inşallah bunu açıklayacağız. Şu var ki bu ayetlerde, bizimle savaşmaktan geri duran kâfirlerle savaşmamız menedilmiştir. Yalnız fakihlerden hiçbirinin bizimle savaşmaktan uzak duran müşriklerle savaşmamızı yasakladığını bilmemekteyiz. İhtilaf konusu olan husus, onlarla savaşmanın yasak olması değil, onlarla savaşmamanın caiz olup olmadığıdır. Kenara çekilip bizimle savaşmaktan uzak duranlarla savaşma yasağının neshedildiği hususunda fukaha arasında görüş birliği meydana gelmiştir. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Allah'tır.

---

610 Mümtahine, 60/8
611 Bakara, 2/190
612 Tevbe, 9/5

Yanlışlıkla Adam Öldürme Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً اِلَّا خَطَئاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَئاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهِ اِلَّا اَنْ يَصَّدَّقُوا فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴿٩٢﴾)

92-"Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunlara imkan bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (كان) fiilinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Katade dedi ki: "Bu fiilin manası şöyledir: Allah'ın hükmüne ve emrine göre bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir."

Başkaları dediler ki: "Mü'min bir kimseyi öldürmeyi caiz kılan bir sebep yoktur."

Diğerleri dediler ki: "Mü'min bir kimseyi öldürmeyi meşru kılan bir sebep şimdi mevcut olmadığı gibi geçmişte de mevcut değildi."

Ayette geçen (إلا) edatının da manası üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bazıları bunun "lâkin bazen öldürebilir" anlamında istisna-i münkati olduğunu

söylemişlerdir. Böyle bir şey olursa da hükmü şöyle ve şöyle olur. Bu, şair Nabiğa'nın şu şiirinde söylediğine benzemektedir:

وقفتُ فيها أُصَيلاناً أُسائِلُها، عَيّتْ جواباً، وما بالرَّبعِ من أحدِ

إلاّ الأواريَّ لأياً ما أُبَيّنُهَا، والنُّؤي كالحَوْضِ بالمظلومةِ الجَلَدِ

Akşam vakti orada durup kendisine sordum

Cevap veremedi ve çiftlikte kimse de yoktu.

Açıklayamayacağım bir bekleme oldu.

Sadece bineklerin bağlandığı yerler vardı

Bir de kazılmaması gereken sert zeminde

İçeri su sızmasın diye kazılmış kanal vardı.

Başkaları, ayette geçen (إلاّ) edatının sahih istisna olduğunu söylemişlerdir. Buna göre mana şöyle olabilir: Mü'min kişi, bazı durumlarda başka bir mü'mini yanlışlıkla öldürebilir. Mesela onun üzerinde müşriklere mahsus bir alâmet görebilir veya onu müşriklerin tarafında görebilir. Bu sebeple de onu müşrik zannedip yanlışlıkla öldürebilir. Bu hatadır.

Nitekim Zühri, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Huzeyfe b. Yeman** radıyallahu anh, **Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ile birlikte Uhud Savaşı'na katıldı. O savaşta Müslümanlar yanılarak Huzeyfe'nin babasını düşman zannedip kılıçlarıyla üzerine hücum ettiler. Huzeyfe** radıyallahu anh, **"O babam!" demeye başladı. Ama onun söylediklerini anlamadılar. Nihayet babasını öldürdüler. O esnada Huzeyfe** radıyallahu anh, **"Allah sizi bağışlasın. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir" dedi. Bu haberin Peygamber'e** sallallahu aleyhi ve sellem **ulaşması üzerine Huzeyfe'nin onun katında kıymeti daha da arttı."[613]

613 Hâkim, Müstedrek: 3/427

Bazı kimseler ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Yanlışlıkla da olsa öldürmek olamaz. Çünkü mü'mini savaş halinde de öldürmek mübah değildir. Şu halde ayetteki istisnayı hakikî manasında yorumlamak caiz olmaz."

Bu görüş muteber değildir. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Ayette geçen (إلَّا) edatının yanlışlıkla da olsa öldürmesi olamaz, şeklinde manâlandırılması görülmüş şey değildir.

2-Bu görüşün sahiplerinin, yanlışlıkla öldürmenin mübahlığını kabul etmeme gerekçeleri, yanlışlıkla öldürmeyi haram saymada da mevcuttur. Çünkü hataen yapıldığı bilinemediği için, yanlışlıkla öldürmeyi mübah saymak sahih olmazsa, bu şekil öldürmeyi haram sayıp yasaklamak da sahih olmaz.

Başkaları dediler ki: (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً) **"Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka"** ayeti, adam öldürenin cezalandırılması gerektiği hükmünü içermektedir. Çünkü adam öldürme yasağının mutlak oluşu, katilin cezalandırılmasını ve bu sebeple de günahkâr olmasını gerektirmektedir. Ancak ayetin sonunda (إِلَّا خَطَأً) **"Ancak yanlışlıkla olması başka"** buyrulmakla, yanlışlıkla öldüren kimsenin günahkâr olmayacağı bildirilmektedir. Lafzın içerdiği günahkârlık hükmünden istisna yapılmış ve yanlışlıkla öldüren kişi kapsam dışına çıkarılmıştır. İstisna, bu hüküm üzerinde ve yerinde kullanılmış, yönünde de bir değişiklik olmamıştır. Yanlışlıkla öldüren kişi, günaha girme hükmünden istisna edilip katil olma kapsamı dışına çıkarılmıştır. Dolayısıyla haram bir fiil, yanlışlıkla işlenince mübah hale gelmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Bu doğru ve kabul edilebilir bir yorumdur. Ayeti, mü'min bir kimseyi müşrik zannederek yanlışlıkla öldürme şeklinde te'vil etmeye gelince bu, ancak anlatılan şartlar çerçevesinde olursa, bu te'vil sahih ve öldürmek de mübah olur. Katil, hataen öldürmüş olursa öldürmesi mübah olur. Düşman tarafında duran bir mü'minin öldürülmesi ise yanlışlıkla yapılan bir öldürme değil, taammüdenama yapılması emre-

dilen bir öldürmedir. Ayette kastedilenin bu olduğunu söylemek caiz değildir. Zira bu görüşte olana göre öldürmenin mübahlık şartı gerçekleşmemiştir. Çünkü düşman tarafındaki mü'mini öldüren, yanlışlıkla öldürmüş değildir. Mesela bir kimseye "onu kasten öldürme" denildiğinde muhatap, kasten öldürmekten menedilmiş olur. "Onu kılıçla öldürme" denildiğinde muhatap, kılıçla öldürmekten menedilmiş olur. Aynı şekilde (إلا خطأ) **"Ancak yanlışlıkla olması başka"** ifadesi de, yanlışlıkla öldürmenin mübah olmasını gerektirdiğine göre, öldürmenin mübah olması için, yanlışlıkla olması şart koşulmuştur. Bu da gerçekleşmesi imkânsız olan bir durumdur. Çünkü yanlışlık durumu, katilin yanlış yaptığının farkında olmaması ve bunu bilmemesidir. Ne yaptığını farkedememe durumunda ise yasaklık veya mübahlıktan söz edilemez.

Mezhebimiz müçtehitleri, öldürmenin dört çeşit olduğunu söylemişlerdir: Kasten öldürme, yanlışlıkla öldürme, kasta benzer öldürme, ne kasten ne kasta benzer ne de yanlışlık eseri olmayan öldürme.

Kasten öldürme; öldürme kastıyla, silahla ve de amacın ne olduğunu bilerek birini öldürmektir.

Yanlışlıkla öldürmek iki şekilde olur:

Birincisi:Müşriği veya kuşu hedef alarak silahı ateşlemesi (oku atması vb.) durumunda kurşunun (okun vb.) bir Müslümana isabet edip onu öldürmesidir.

İkincisi: Müşrik elbisesi giydiği veya müşriklerin tarafında durduğu için müşrik zannederek bir Müslümanı öldürmektir.

Bu öldürmelerden birincisi, fiilde hatadır. İkincisi ise kasıtta hatadır.

Kasta benzer öldürme; taş veya değnek gibi silah olmayan bir nesne ile bir insana vurmaya kasdedip onu öldürmektir. Fakihler bunun hükmü üzerinde ihtilaf etmişlerdir. İnşaallah yeri geldiğinde bundan bahsedeceğiz.

Ne kasten ne kasta benzer ne de yanlışlık eseri olmayan öldürmeye gelince, dalgın veya uyku halindeki kimsenin öldürmesini buna örnek

gösterebiliriz. Çünkü kasten öldürme, ayniyle kastedilen öldürmedir. Yanlışlıkla öldürmede ise öldürme fiili kastedilir. Ancak yanlışlık bazen öldürme fiilinde bazen de kasıtta meydana gelir. Dalgın kimsenin öldürmesi ise asla onun tarafından kastedilmiş değildir. Bu öldürme ne yanlışlık ne de kasıt alanındadır. Ancak diyet ve kefaret bakımından, yanlışlıkla öldürme hükmündedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Gerçekte ne kasten ne de kasıtsız bir öldürme olmadığı halde yine de öldürme hükmüne dâhil edilen fiiller vardır. Mesela bir kuyu kazan veya yol üzerine büyük bir taş koyan bir kimse, başkasının o kuyuya düşmesi veya ayağının o taşa takılması sonucu ölmesi durumunda gerçekte katil değildir. Çünkü o kimseyi öldürecek bir fiil işlemiş değildir. Çünkü bizden sadır olan fiil ya direkt ya da dolaylı olarak sadır olur. Yola taş koyan veya kuyu kazan kimsenin, birinin ayağının taşa takılarak düşüp ölmesinde veya kazdığı kuyuya düşerek ölmesinde, ne direkt olarak ne de dolaylı biçimde yaptığı bir eylem bulunmamaktadır. Dolayısıyla gerçekte katil değildir. Bu sebeple mezhebimizin fakihleri, kefaret ödemekle yükümlü olmadığını söylemişlerdir. Kıyasa göre diyet[614] ödemesi de gerekmez. Ancak fakihler, diyet ödemesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir."[615]

Ayette, diyeti katilin mi yoksa âkilenin mi ödeyeceği belirtilmemiştir.

---

614 *Diyet,* cana veya can hükmündeki uzuvlara karşı işlenen cinâyet dolayısıyla ödenen mal veya paraya; *erş ise* uzuvlara karşı işlenen cinâyetlerde, miktarı nasslarla belirlenmiş veya takdiri hakime bırakılmış ödenmesi gereken mal veya paraya denir. Diğer bir tanıma göre, ölümle sonuçlanmayan belli yaralama ve sakat bırakmalarda ödenen ve miktarı belirlenmiş olan bedele **erş** denir. Bunun dışında kalan ve miktarı yetkili mercilerce takdir edilecek olan cinâyet bedeline de **hükûmet-i adl** denir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

615 Nisâ, 4/92

Yanlışlıkla öldürmede diyeti, öldürenin âkilesinin ödemesi gerektiğini bildiren mütevatir hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Fakihler de bu hüküm üzerinde görüş birliği etmişlerdir.

Mesela Haccac'ın Hakem'den naklettiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَتَبَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم كِتَابًا بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ : أَنْ يَعْقِلُوا مَعَاقِلَهُمْ ، وَأَنْ يَفْدُوا عَانِيهِمْ بِالْمَعْرُوفِ ، وَالإِصْلاَحِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ.)

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***muhacirlerle ensar arasında şöyle bir yazı yazdı: Birbirlerinin diyetini ödeyecekler, esirlerini dinin ve aklın gereklerine uygun biçimde serbest bırakacaklar, Müslümanların arasını bulup düzeltecekler."*** [616]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle yazıp hükmetti:

(عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ)

"Her batın (kabilenin alt kısmı) kendi diyetini ödemekle yükümlüdür." [617]

Böyle hükmettikten sonra şöyle buyurdu: "Bir kavmin mevlasının, onların izni olmadan başkasına mevlalık yapması helal olmaz."

Mücahid'in bildirdiğine göre Şabi, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hüzeyl kabilesinden iki kadından biri diğerini öldürdü. İkisi de evliydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürülen kadının diyetini, öldüren

---

616 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Diyat, 128: 9/318

617 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/107

kadının -kocasını ve oğlunu dışarıda tutarak-âkilesinin ödemesine hükmetti. Öldürülen kadının âkilesi,"Kadının diyeti bize verilsin" dediler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (لَا. مِيرَاثُهَا لِزَوْجِهَا وَوَلَدِهَا) ***"Hayır! Mirası kocasına ve oğluna verilecek"*** buyurdu.

Öldürülen kadın hamileydi. Öldürüldüğünde bir düşük yapmıştı. Katil kadının âkilesi, bu düşüğün diyetinin kendilerine yükleneceğinden korktular ve "ya Resûlallah, bu ne bir şey yedi ne bir şey içti, ne de ses verip ağladı. (Yine de diyetini ödeyecek miyiz?)" dediler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Bu, cahiliyet secii/uyağıdır"*** dedi ve ***düşük için gurre ödenmesine hükmetti.***[618]

Muhammed b. Ömer'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* düşürülen cenin için gurre ödenmesine hükmetti.

Bunu ödemesine hükmedilen kimse, "Bir şey yemeyen, içmeyen, ses verip ağlamayan biri için mi diyet ödeyeceğiz? Böyle bir şey batıldır!" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Bu mutlaka bir şair sözüdür. Bunun için bir köle veya cariye gurresi ödenecek!"*** buyurdu.

Abdülvahid b. Ziyad'ın bildirdiğine göre Şabi, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* düşürülen ceninden dolayı katilin âkilesinin gurre ödemesine hükmetti.

A'meş'in İbrahim'den yaptığı bir rivayete göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* katilin asabesinin diyet ödemesine hükmetmiştir.

İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ali ile Zübeyr *radıyallahu anh,* Safiyye'nin *radıyallahu anh* azatlılarına velayet hakkı konusunda

618 İbn Mâce, Diyat, 15

anlaşamadılar. Aralarında hüküm vermesi için Hz. Ömer'e gittiler. Hz. Ömer, Safiyye'nin *radıyallahu anh* azatlılarının mirasının Zübeyr'e *radıyallahu anh* verilmesine, diyet gerektiren bir suç işlemeleri durumundaysa diyetin Hz. Ali tarafından ödenmesi gerektiğine hükmetti. Hz. Ali ile Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre içlerinden birinin adam öldürmesinden dolayı sürgüne gönderilen bir kabilenin ödemesi gereken diyetin Beytülmalden ödenmesi icab eder.

Rivayete göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Vedaa kabilesiyle başka bir kabilenin sınırları arasında bulunan cesed dolayısıyla âkilenin diyet ödemesine hükmetmiştir. Yanlışlıkla öldürülen kimsenin diyetinin, öldürenin âkilesi tarafından ödenmesine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmettiği, mütevatir rivayetlerle bildirilmiştir. Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bunda ittifak etmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Yüce Allah (وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَاۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى) **"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez"**[619] buyurmuştur.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ وَلَا بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ)

"Adam, ne kardeşinin işlediği suçtan ne de babasının işlediği suçtan ötürü sorumlu tutulur."[620]"

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu Rimse ile oğluna şöyle demişti:

(أَمَا إِنَّهُ لَا يَجْنِي عَلَيْكَ، وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ)

"Ama sen onun işlediği suçtan sorumlu olmazsın. O da senin işlediğin suçtan sorumlu olmaz."[621]

619 En'âm, 6/164
620 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/269
621 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/278

Akıl da insanın, başkalarının işlediği suçtan ötürü sorumlu tutulmasını kabul etmez.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: **"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez"**ayetinde, öldürenin âkilesinin diyet ödemesinin vacip olmadığını ispatlayan bir delil yoktur. Çünkü ayet, insanın başkasının işlediği günahtan sorumlu tutulamayacağını bildirmektedir. Âkilenin diyet ödemekle yükümlü kılınması, caninin işlediği günaha ortak oldukları ve bundan dolayı sorumlu tutuldukları anlamına gelmez. Bize göre aslında diyeti ödemekle yükümlü olan, katilin kendisidir. Ancak âkilenin de onunla birlikte bu yükü omuzlamakla emrolunması, ona iyilik yapma kabilindendir. Yoksa bu, onun suçuna ve günahına ortak oldukları anlamına gelmez. Allah Teâlâ herhangi bir suç işlediklerinden ötürü onları mecbur kılarak değil, aksine bir iyilik ve yardım olsun diye zenginlerin, mallarının belirli bir kısmını bir hak olarak fakirlere vermelerini farz kılmıştır. Mümkün olan her şekliyle sıla-i rahmin yapılmasını, anne babaya iyi davranılmasını emretmiştir. Bütün bunlar, insanlar arasındaki beşeri ilişkileri düzeltmek, onlara iyilikte bulunmak için tavsiye edilmiş işlerdir. Aynı şekilde âkile de, kendilerine zulmedilmeksizin bir iyilik olsun diye, yanlışlıkla adam öldüren akrabalarının ödemekle yükümlü olduğu diyeti üstlenmekle emrolunmuştur. Âkile fertlerinden her biri, kendilerine zarar verilmeksizin üç veya dört dirhem öder. Eğer devlet bütçesinden ödenek alanlardan iseler bu para ödeneklerinden kesilir. Devletten ödenek alanlardan değil iseler, bu parayı üç yıllık bir vadede öderler. Bu, insanların yapmaya çağrıldıkları ahlaki üstünlüklerdendir.

Âkilenin diyet ödemeyi üstlenmesi, İslamiyetten önce de Araplar arasında yaygın şekilde uygulanırdı. Bu, onların yaptıkları güzel işler arasında sayılırdı. Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الأَخْلَاقِ) ***"Ben, ancak ahlakî üstünlükleri tamamlamak için gönderildim"***[622] buyurmuştur.

Diyet ödemeyi âkilenin üstlenmesi aklen güzel karşılanan, ahlâken ve âdeten makbul olan bir uygulamadır.

622 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/323

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ وَلَا بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ) ***"Adam, ne kardeşinin işlediği suçtan ne de babasının işlediği suçtan ötürü sorumlu tutulur"***[623]ve (أَمَا إِنَّهُ لَا يَجْنِي عَلَيْكَ، وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ) ***"Ama sen onun işlediği suçtan sorumlu olmazsın. O da senin işlediğin suçtan sorumlu olmaz"***[624] buyurmuş olması, ayetin manasını verirken anlattığımız şekilde diyeti âkilenin - başkalarının yaptıklarından ötürü herhangi bir suçlamaya maruz kalmaksızın - ödemesinin vacipliğini ortadan kaldırmamaktadır.

Âkilenin diyeti ödemeyi üstlenmesini aklen de hoş ve güzel gösteren bazı hususlar vardır. Şöyle ki:

1-Âkilenin fertleri kendileri bir kimseyi öldürmedikleri halde, mallarının bir kısmını diyet olarak ödemeleri vacip kılınmakla Allah'a ibadet etmiş sayılabilirler. Bu, tıpkı zenginlerin mallarının bir kısmını fakirlere zekât olarak vermelerinin farz kılınması gibidir.

2-Diyetin âkileye yüklenmesi ve onlar tarafından ödenmesi, yanlışlıkla adam öldürmüş olan kendi adamlarına yardım ve destek türünden bir iştir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri diyeti, yanlışlıkla adam öldürenin akrabalarının değil, kendi divanından olan kimselerin ödemesinin vacipliğine hükmetmişlerdir. Çünkü ona yardım edecek olanlar, kendi divanında olan kimselerdir. Bilindiği gibi bunlar savaşta, ırz ve namusu korumada birbirlerine yardım ederler. Savaş ve korumada birbirlerine yardımcı olduklarına göre diyet ödemede de birbirlerine destek olmak ve yardım etmekle emrolunmuşlardır ki, savaşta birbirlerini korumada eşit durumda oldukları gibi, diyet ödemeyi üstlenmekte de birbirlerine eşit olsunlar.

3-Âkilenin diyet ödemekle yükümlü kılınması, şayet varsa aralarındaki kin ve düşmanlığın sona erip yok olmasına vesile olur. Ayrıca aralarının düzelmesine ve birbirlerine ısınmalarına dayol açar. Mesela; aralarında düşmanlık olan iki kişiden biri, diğerinin yükümlülüklerinden birini üstlenir veya karşılaştığı sıkıntılı bir durumu göğüslerse bu, aralarındaki düşmanlığın sona erip yok olmasına, aralarının düzelmesine ve birbirlerine

---

623 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/269

624 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/278

ısınmalarınavesile olur. Mesela; üçüncü bir şahıs kendisine zarar vermeye kasteder de diğeri onu koruyup ona yardım ederse, kalbinde ona karşı duyduğu kin ve hased silinip gider. Kalbi ona karşı iyi duygularla, dostluk ve yardımlaşma hissi ile dolmaya başlar.

4-Bir kişi bir katilin cinayetini(n bedeli olan diyeti ödemeyi) üstlenirse, ileride kendisi bir cinayet işlediğinde o katil de kendisinin cinayetini (n bedeli olan diyeti ödemeyi) üstlenir. Böylece öncekinin yapmış olduğu diyet ödemesi boşa gitmiş olmaz. Aksine onun güzel bir sonucu ve semeresi elde edilmiş olur ki, böyle bir kimse de bunu hak eder. Bütün bunlar, aklen de güzel olan şeylerdir. Reddedilecek şeyler değildir.Ancak bilgisi, az ve anlayışı kıt olan inançsız kimse, fikir ve düşünceden yüzçevirdiği için bunu makul görmez. Bizleri güzelce hidayete kavuşturup doğruyu bulmaya muvaffak kıldığı için Allah'a hamd olsun.

Yanlışlıkla adam öldürme diyetinin üç yıllık bir süre içinde ödenmesi gerektiği hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Mezhebimizin fakihleri dediler ki: Sulh olmaksızın ödenmesi gereken her diyetin üç yıllık bir sürede ödenmesi icab eder. Eş'as, Şa'bi'nin; Hakem de İbrahim'in şöyle dediklerini rivayet etmişlerdir: "Beytülmalden ilk maaş bağlayan ve diyetin tamamının bu maaştan üç yıllık bir süre boyunca kesilmesine hükmedenkimse, Ömer b. Hattab'dır *radıyallahu anh.* Diyetin üçte ikisi iki yılda, yarısı da iki yılda, bundan daha azı aynı yılda tahsil edilecekti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* bu şekilde hükmettiği her tarafta duyuldu; selef ulemasından hiçbiri onun bu hükmüne muhalefet etmedi. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu hüküm üzerinde ittifak ettiler. Böylece bu, muhalefet edilemez bir icma haline geldi.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, âkilenin kimlerden oluştuğu hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve mezhebimizin diğer müçtehidleri dediler ki: "Yanlışlıkla öldürmede diyete hükmedildiği günden itibaren ödemeyi üç yıl içinde âkilenin yapması gerekir. Âkile, yanlışlıkla öldüren kişi eğer divan ehlindense, aynı divanda kayıtlı olan diğer kimselerdir. Divanda kayıtlı olan

herkesin ödemesi gereken miktar, maaşından kesilir. Öyle ki kişi başına düşen miktar, üç veya dört dirhem olur. Her bir kişinin bundan daha fazla ödemesine ihtiyaç duyulursa, divan ehlinden olup nesep bakımından en yakın olan kabileler kendilerine eklenir. Katil eğer divan ehlinden değilse diyet, onun sırasıyla en yakın âkilesine yüklenir. Kâdı'nın diyete hükmettiği günden itibaren ödemenin üç yıllık bir sürede tamamlanması gerekir. Her yılın başında diyetin üçte biri tahsil edilir. Her kişinin ödeyeceği meblağ üç veya dört dirhem olacak şekilde hesaplanır. Yetmezse, nesep bakımından kendilerine en yakın kabileler de eklenir."

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Başkasıyla ahidleşmiş olan kimsenin diyet borcunu ahidleşmiş olduğu kimseler öderler. Onun diyetini kendi kavmi ödemez."

Osman el-Betti dedi ki:"Katil ile aynı divanda olan kimseler, ona âkilesinden daha yakın değildirler."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Diyet ödeme yükümlülüğü kabilelere dağıtılır. Zengine zenginliği oranında, zenginden daha aşağı düzeyde olanlara ise düzeyleri oranında ödeme yükümlülüğü yüklenir. Hatta bir kişinin yüz buçuk dirhem ödemesine kadar da hükmedilebilir."

Mâlik'in, "Bu meblağ, yükümlülerin maaşından kesilir" dediği de nakledilmiştir.

Sevri dedi ki: "Diyet, maktulün öldürüldüğü yılda üçe bölünür. Her yıl üçte biri ödenmek üzere üç yıllık sürede tamamı ödenir. Lâkin bu tahsilat, yükümlülere beytülmalden maaş ödenirken maaşlarından kesilerek yapılır."

Hasan b. Salih dedi ki: "Diyet, katilin kayıtlı olduğu divandan maaş alan erkeklerden tahsil edilir."

Leys dedi ki: "Diyeti katilin ve onun kayıtlı olduğu divandan maaş alan kimselerin ödemesi gerekir. Katilin kavmi, ödeme yapmakla yükümlü değildir. Onun kavminde diyeti üstlenecek kimse yoksa, onlara en yakın kabilelere ödettirilir."

"Muhtasar"adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Diyeti katilin kayıtlı olduğu divana kayıtlı olan kimselerle onun andlaşma yaptığı kimselerin değil, yakınlık sırasına göre en öndeki akrabalarının; yani babasının oğullarının, sonra dedesinin oğullarının, sonra babasının dedesinin oğullarının ödemeleri gerekir. Bunlar diyetin bir kısmını ödedikten sonra kalan kısmı ödemekten aciz kalırlarsa, onu da azad etmiş efendiler üstlenirler. Yine de bir kısmı kalıp ödenemez ve bunların âkilesi de varsa âkileleri ödemeyi üstlenir. Bunların akrabaları ve azad etmiş efendileri yoksa, kalan kısmı azadlı köleleri üstlenirler. Varlıklı olanları yarım dinar, mali durumu çok iyi olmayanlar ise çeyrek dinar öderler. Bundan ne fazla ne de eksik olmalıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetinde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle yazıp hükmetti:

(عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ)

"Her batn (kabilenin alt kısmı) kendi diyetini ödemekle yükümlüdür." [625]

Böyle hükmettikten sonra şöyle buyurdu: ***"Bir kavmin mevlası, onların izni olmadan başkasına mevlalık yapamaz."***

Bu hadis, diyet ödemede yakınlık sırasına göre akrabaların yükümlü kılınması hükmünü geçersiz hale getirmektedir. Diyet ödeme yükümlülüğünde caninin yakın akrabalarıyla uzak akrabaları birbirlerine eşit konumdadırlar.

Kâfir zannederek Müslüman birini öldüren Seleme b. Nuaym'a Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, "Senin ve kavminin diyet ödemeniz gerekir" dediği, yakın akraba ile uzak akraba arasında bir ayrım yapmadığı rivayet edilmiştir. Bu dayakın akraba ile uzak akrabanın diyet ödeme yükümlülüğü bakımından birbirlerine eşit olduklarına delalet etmektedir. Zenginliklerine ve fakirliklerine bakılmaksızın hepsinin aynı hükme tabi olduklarına, âkilenin yanı sıra katilin kendisinin de diyet ödemekle yükümlü olduğuna delalet

625 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/107

etmektedir. Çünkü Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Seleme'ye "Senin ve kavminin diyet ödemeniz gerekir" demişti.

Cahiliyet devri insanları, birbirleriyle yardımlaşarak diyet öderlerdi. Sonra İslamiyet geldi. Uygulama aynı şekilde devam etti. Daha sonra Hz. Ömer *radıyallahu anh* divanları kurdu. İnsanları bu divanlarda topladı. Her sancağın ve askeri birliğin mensuplarını tek bir güç haline getirdi. Bunlardan her biri kendi tarafındaki düşmanla savaşmakla görevliydi. Artık herkes kendi sancağı ve divanındaki kimselerle yardımlaşıyor ve birbirlerinin diyetlerini ödüyorlardı. Yanlışlıkla adam öldüren bir kimse herhangi bir divana mensup olmadığında, bağlı bulunduğu kabile onun ödemesi gereken diyeti ödemeyi üstlenirdi. Çünkü böyle bir durumda yardımlaşma, ancak kabilenin desteğiyle oluyordu. Cahiliyet devri birbirlerinin diyetlerini ödemelerini gerektiren sebep ile İslamiyet teki sebep aynıydı. O da yardımlaşma ve dayanışmadır. Cahiliyet devrinde aynı sancak ve divanın mensupları birbirlerinin diyetini ödeyerek yardımlaşıyorlardı. Çünkü divan çerçevesinde yardımlaşmak, kabile çerçevesinde yardımlaşmaya nispetle daha özel bir mana ifade ediyordu. Sancaklar kaybolunca artık kabileler çerçevesinde yardımlaşmaya ve birbirlerinin diyetlerini ödemeye başladılar.

Diyet ödemenin düşmana karşı birbirlerine yardımcı olanlar arasında cereyan etmesi gerektiğinin delili, kadınların diyet ödeme yükümlülüğünün kapsamına girmemeleridir. Çünkü kadınlar savaşta muharip erkeklere yardımcı olamazlar. Bu da diyet ödemenin düşmana karşı birbirlerine yardımcı olanlar arasında cereyan etmesinin sahihliğine delalet etmektedir.

Antlaşmalıların birbirlerinin diyetini ödemesine gelince Sa'd b. İbrahim'in bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"İslam'da antlaşma/ahitleşme yoktur. Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmayı İslam daha da kuvvetlendirmiştir." [626]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cahiliyet devri antlaşmalarının varlığını kabul etmiştir. Cahiliyet devri insanlarına göre antlaşma, düşmana

626 Ebu Davud, Feraiz, 16

karşı yardımlaşmada ve diyet ödemede akrabalık bağı gibiydi. Daha sonra İslamiyet bunu daha da güçlendirdi.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kavmin azadlısı kendilerindendir. Onların antlaşmalıları/müttefikleri de kendilerindendir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* atlıları müşriklerden bir erkeği yakalayıp mescidin direklerinden birine bağladılar. Müşrik, "Ben niçin hapsediliyorum?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Müttefiklerinin suçundan dolayı..."*** diye cevap verdi.[627]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İslam'da antlaşma/ahitleşme yoktur"*** buyurmakla ahitleşme ve antlaşma yapılmasını reddetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin manası, akrabaları varken antlaşmalı kimselerin birbirlerine mirasçı olamayacaklarıdır. Çünkü cahiliyet devrinde ölenin akrabaları varken onları değil, ölen kimseyle antlaşmalı olanları mirasçı yaparlardı. Diyet ödemeyi üstlenme ve düşmana karşı savaşta yardımlaşma üzerine yapılan antlaşmaya gelince bu, İslam'da da vardır ve hükmü bakidir. Aynı şekilde muvalat akdi de vardır (ve hükmü bakidir). Bu akde dayanarak taraflar birbirlerinin diyetini ödemede yardımlaşırlar. Buna dair hadisler, önceki sayfalarda nakledilmişti.

Mezhebimizin fakihleri diyet ödemekle yükümlü olan bireylerden her birinin üç veya dört dirhem ödemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü fakihlerin tamamı, her bireyin bu kadarlık bir meblağı ödemekle yükümlü olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Daha fazla bir meblağın ödenmesine gelince, bu husus ihtilaflıdır. Ayrıca bundan fazlasının ödenmesi gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla fazlasını ödeme

627 İbn Hibban, Sahih: 11/198

yükümlülüğü yoktur. Diyet ödemekle yükümlü olanların arasında katilin kendisi de vardır.

Mezhebimizin fakihleri, Mâlik, İbn Şübrüme, Leys ve Şafiî bu görüştedirler.

Hasan b. Salih ile Evzai, katilin diyet ödeyenlere dâhil olmadığını söylemişlerdir.

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ile Ömer b. Abdülaziz'in (rh.a), katilin de diyet ödemekle yükümlü olanlarla birlikte diyet ödemesi gerekir, dedikleri rivayet edilmiştir. Selef ulemasından buna aykırı bir görüş rivayet edilmemiştir. Meseleye aklî yönden de bakıldığında görülecektir ki, diyeti ödemekle asıl yükümlü olan, katilin kendisidir. Âkilesi, kendisine iyilik ve yardım olsun diye onun yerine diyet ödemektedir. Şu halde âkilenin ancak ödemesinin kesin olarak gerekli olduğu bir şeyi ödemekle yükümlü kılınabilir.Âkileden bir kişinin (katilin) hissesi dışında kalan diyet miktarını âkilenin ödemesi gerektiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ancak âkilenin bir ferdi olan katilin ödeyeceği miktarı da âkilenin ödemesinin gerekip gerekmediği hussusnda ihtilaf etmişlerdir. Bu hisseyi de âkilenin ödemesi gerektiğine dair bir delil bulunmadığı için âkile bunu ödemekle yükümlü olmamalıdır. Diğer taraftan şunu da söylemeliyiz ki, diyeti katilin yerine âkile ödemektedir. Onun kendi hissesini ödemesi daha uygundur. Dolayısıyla ödemede onlara katılması gerekir. Şu da var ki katilden başkası bir cinayet işlediğinde yüklerini hafifletmek için âkileyle birlikte kendisi de diyet ödemektedir. Cinayeti kendisi işlediğinde iseâkilenin yükünü hafifletmek için kendisinin de öncelikle diyet payı ödemesi gerekir. Çünkü iyilik ve yardımlaşma hususunda ikisi birbirine eşit durumdadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[628]

---

628 Nisâ, 4/92

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad, Evzai ve Şafiî dediler ki:"Yanlışlıkla adam öldürme kefareti olarak, ebeveyninden biri Müslüman olan çocuk kölenin verilmesi yeterli olur." Atâ da bu görüştedir.

İbn Abbas, Hasan, İbrahim ve Şa'bi'den rivayet edilen görüşe göre ancak namaz kılan ve oruç tutan bir kölenin verilmesi yeterli olur.

Ancak fakihler, çocuk kölenin zihar kefareti olarak verilmesinin yeterli olacağı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Birinci görüşün sahihliğine (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"** ayeti delalet etmektedir.

Çocuk kölenin mü'min olduğuna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir:

(كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ)

"Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu Yahudi veya Hristiyan ya da mecusi yaparlar."[629]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste, yeni doğan çocuğun ilahî fıtrat üzere tertemiz doğduğunu söylemiştir. Hadisin lafzı mutlak olduğu için çocuk kölenin kefaret olarak verilmesi yeterli olmalıdır.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[630]

Bu ayet, büyük yaştaki köleyi içerdiği gibi çocuk köleyi de içermektedir. Şu halde çocuk kölenin de (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"** ayetinin genel hükmüne dâhil olması gerekir. Yüce Allah,

629 Buhari, Cenaiz, 80
630 Nisâ, 4/92

kefaret olarak verilecek kölenin namaz kılan ve oruç tutan biri olmasını şart koşmuş değildir. Dolayısıyla mü'minlik vasfına başka vasıfları da eklemek caiz olmaz. Çünkü nassa ekleme yapmak, neshi gerektirir. Bir köle Müslüman olur ve namaz vakti ile oruç vakti gelmeden efendisi, kendi kefareti olarak onu azad ederse, kefaret için yeterli olur. Çünkü o mü'min köle adını taşımaktadır. Çocuk köle de mü'min kelimesinin kapsamına girdiğine göre kefaret olarak verilmesi yeterli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müslüman olduktan sonra azad edilen köle, namaz kılıp oruç tutmadıkça kefaret olarak verilmesi yeterli olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müslümanlar arasında, namaz ve oruç vaktinin gelmesinden önce Müslüman olan bir köleye mü'min denileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah şart koşmadığı halde, iman etmenin yanısıra namaz kılmış ve oruç tutmuş olma şartı da nerden geliyor? Ayette olmayan bir şeyi niçin ayete ekliyorsunuz? Ayetin mübah kıldığını, bir nassa dayanmadan nasıl yasaklarsınız? Bunu yapmanız Kur'an'ın neshini gerektirir.

Şunu da ifade edelim ki; mirasçı olması, öldüğünde cenaze namazının kılınması, öldürülmesi halinde katilinin diyet ödemesinin gerekmesi bakımından, çocuk da büyük adamla aynı hükme tabi olduğuna göre, kefaret olarak verilmesinin yeterli olması bakımından, çocuk kölenin de büyük yaştaki köle hükmünde olması gerekir. Çünkü o, ayette bildirilen manaya tam uygun bir mü'min köledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"** ayeti, inanmadığı halde kelime-i şehadet getirerek görünürde mü'min hükmünde olan değil de, inanarak iman etmiş mü'min ve ergen bir kölenin kefaret olarak verilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak bu vasıfta olan bir kölenin ayette kastedildiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bu vasıf ve alâmetleri taşımayan köle, mü'min köle tanımının kapsamına girmez. Ancak itikadı olmayan küçük yaştaki çocuk bir kölenin bu kapsamda kabul edilmesi mecazîdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ergen olmayan ama namaz kılan ve oruç tutan çocuk bir kölenin, yanlışlıkla adam öldürme kefareti olarak verilmesinin yeterliliği hususunda selef uleması arasında ihtilaf yoktur. Hiçbir fakih, bu kölede hakiki imanın mevcut olmasını şart koşmuş değildir. Bilindiği gibi sahih bir itikadı ve imanı olmadığı halde, eğitmek amacıyla yedi yaşındaki çocuğa, namaz kılması emredilir. Böylece kefaret olarak verilecek kölenin hakikî manada mü'min olması şartı düşmüş olmaktadır. Bu hüküm selef ulemasının ittifakıyla sabit olduğuna göre, her ne şekilde olursa olsun iman alâmetini taşıyan kölenin kefaret olarak verilmesinin yeterli olacağını anlamış olmaktayız. Anne babasından biri Müslüman olan çocuk köle de bu nitelikte olup kefaret olarak verilmesinin yeterli olması gerekmektedir.

İbrâ Edilen Kişi Reddetmedikçe İbrâ Geçerli Olur

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّٓا اَنْ يَصَّدَّقُوا)

"Bağışlamadıkları sürece."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Doğrusunu Allah bilir ya mana şöyle olabilir: 'Öldürülenin velileri katili diyetten ibrâ etmedikleri sürece...' Burada ibrâ, sadaka olarak adlandırılmıştır. Bu da şuna delalet eder: Bir kimsenin bir başkasından alacağı olur da borçlusuna, "Sendeki alacağımı sana sadaka saydım" derse, bu geçerli bir ibrâ olur. Bu ibranın geçerli olması için, ibrâ edilenin kabulüne ihtiyaç yoktur. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "İbrâ edilen reddetmediği sürece ibrâ geçerli olur."

Züfer dedi ki: "Borçlu, yapılan ibrâyı kabul etmedikçe borçtan kurtulmuş olmaz.Sadaka da böyledir."

İbrâ etmek, aynî şeyleri hibe etmek gibi kabul edilmiştir. Ayetin zahiri, mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü onlar, ibranın geçerli olması için ibra edilenin kabul etmesini şart koşmamışlardır. Zira borç alacaklının bir hakkıdır. Kasten adam öldüren

katili affetmek ve köleyi azad etmek gibi iskatı, yani ödeme talebinden vazgeçilmesi sahihtir. Bunun sahih yani geçerli olması için karşı tarafın kabulüne ihtiyaç yoktur.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki:"İbrâ edilen kişi, ibrâyı reddederse borç onun zimmetine geri döner."

Başkaları geri dönmeyeceğini söylediler ve ibrâyı köle azadı, kasten adam öldüren katili affetme gibi kabul ettiler. Bizim görüşümüzün sahihliğinin delili şudur: Borçtan ibrâ etme işlemi feshedilebilir. Mesela bir kimse borçlunun kendisine bir elbise vermesi karşılığında onunla sulh olur, ancak teslim almadan elbise telef olursa bu ibrâ bozulur ve borç da borçlunun zimmetine geri döner. Köle azad etme ve kasten adam öldüren katili affetme işlemi ise hiçbir durumda feshedilemez. Sadakanın, bir malı karşı tarafa temlik/mülk etme lafızlarından oluşu, borçtan ibrâ etmenin temlik kelimesiyle yapılabileceğine delalet etmektedir. "Temlik" kelimesi kullanılarak borçtan ibrâ etmenin sahih olacağına hükmedilmiştir. Ancak bu kelimeyi kullanarak borçtan ibrâ etmek, yine bu kelimeyi kullanarak bir nesneyi başkasına mülk etmeye benzemez. Yani bu kelimeyi kullanarak bir nesne başkasına mülk edilemez. Mesela bir kimse bir başkasına "Seni şu köleden ibrâ ettim" derse, muhatap kişi "Kabul ettim" dese bile o köleye mâlik olmaz. Ama "Sendeki alacağımı sana sadaka saydım" veya "Sendeki alacağımı sana hibe ettim" derse bu ibrâ geçerli olur. Bu görüşün doğruluğunun delili şudur: Bir kimse zengin olan borçlusuna "Sendeki alacağımısana sadaka saydım" derse, borçlusu borçtan kurtulur. Çünkü Yüce Allah bu hususta zengin fakir ayrımı yapmamıştır. Ayette geçen (أَهْل) kelimesinin veliler ve mirasçılar anlamına gelmesi de buna delalet etmektedir. Çünkü ayette ki (وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِه) **"Ailesine diyet ödemesi gerekir"** ifadesiyle, diyetin mirasçılarına ödenmesi kastedilmiştir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Bir kimse, 'Falanın ehline' diyerek onlar için vasiyette bulunursa, kıyasa göre o adamın eşlerine vasiyet etmiş olur. Ancak ben kıyası terk ederek vasiyet edilen malın o adamın geçimlerini sağladığı aile fertlerinin tamamına verilmesi gerektiğine hükmettim."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:(أَهْل) kelimesi, adamın karısı, evinde yaşayan aile bireyleri, kendisine tabi olankimselerle taraftarları anlamına gelir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ)

"Biz, seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karın başka."[631]

Bu kurtarma Hz. Lut'un *aleyhissellem* evindeki çocuklarıyla diğer kimseler hakkında idi.

(فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ)

"Bunun üzerine biz de onu ve bütün ehlini kurtardık."[632]

Burada "ehl" kelimesiyle, dinde kendisine tabi olanlar kastedilmiştir.

(وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ)

"(Ey Muhammed!) Nûh'u da hatırla. Hani o daha önce dua etmişti de biz onun duasını kabul ederek, kendisini ve ehlini o büyük sıkıntıdan (tufandan) kurtarmıştık."[633]

Burada da "ehl" kelimesiyle, dinde Hz. Nuh'a *aleyhissellem* tabi olanlar kastedilmiştir. Onun oğlu hakkındaysa şöyle buyrulmuştur:

(اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ)

"Allah, "Ey Nûh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir."[634]

(أهل) kelimesi muhtelif manalara gelmektedir. Bu kelime ile bazen "Âl" yani kişinin baba tarafından akrabaları kastedilir. Örneğin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* âli ve Ehl-i beyti gibi. Bu ikisi aynı anlamdadır.

---

631 Ankebut, 29/33
632 Şuarâ, 26/170
633 Enbiyâ, 21/76
634 Hûd, 11/46

Kasta Benzer Öldürme

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Hanife'nin bu meseledeki ilkesi şudur: Kasten öldürme, silahla veya silah yerine geçen şeylerle öldürmektir. Kamışın kesici olan kabuğu veya değneğin sivri tarafıyla veya silah işlevi gören sivri bir nesne ile vurmak ya da ateşle yakmak gibi. Bütün bunlar kasten öldürme şekilleri olup katile kısas uygulanmasını gerektirir. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz.

Ebu Hanife dedi ki: "Bunun dışında baston, büyük veya küçük taşla vurarak öldürmek, kasta benzer öldürmedir. Suda boğarak öldürmek de böyledir. Kasta benzer öldürmeden dolayı âkilenin diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet ödemesi, katilin de kefaret vermesi gerekir. Diyetin ağırlaştırılması develerin sayısında değil, yaşlarında olur."

Ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakatlamalardakasta benzer öldürmenin cezası söz konusu değildir. Aksine cani, mağdura ne ile vurmuşsa, mümkünse kendisine kısas uygulanır. Bu mümkün olmazsa yaralama veya sakatlama sebebiyle ağırlaştırılmış diyetten o yara veya sakatlığa denk gelecek sayıda deve vermesi gerekir.

Bu konuda Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in ortaya koydukları ilkeye göre kasta benzer öldürme, normalde ölüm sonucunu doğurmayan şeylerle vurma sonucu meydana gelen öldürmedir. Mesela; tek bir tokat atarak veya değnek ile sadece bir defa vurarak öldürmek, kasta benzer öldürmedir. Ama mükerrer darbelerle adamı öldüresiye vurma sonucunda adam ölürse bu, kasten öldürmedir. Bu durumda katilin kılıçla vurularak kısasa tabi tutulması gerekir. Adamın kurtulmasına fırsat vermeyerek suda boğmak da böyledir. Bu, Osman el-Betti'nin görüşüdür. Ancak bu şekilde öldüren katilin malından kasta benzer öldürme diyeti alınır.

İbn Şübrüme dedi ki: "Kasta benzer biçimde birini öldüren katilin malından diyet tahsil edilir. Geride hiçbir malı kalmadığı halde diyet tamamlanmış olmazsa, kalan kısım âkilesinden tahsil edilir."

İbn Vehb, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse bir başkasını bastonla vurur veya ona taş fırlatır veya onu taammüden vurur da adam ölürse bu, taammüden*öldürmedir. Bundan dolayı katile kısas uygulanması gerekir. Bir kimse aralarında kin ve düşmanlık bulunan*

birini vurur ve olay yerinden ayrılıp giderken vurduğu adam henüz hayatta ise daha sonra ölmesi durumunda o mahalle halkına kasame uygulanır."[635]

İbn Kasım, Mâlik'inşöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasta benzer öldürme geçersizdir. Öldürme ya kasten ya da yanlışlıkla olur."

Eşcaî, Sevrî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Kasta benzer öldürme; baston veya taş ya da elle vurarak öldürmedir. Bu durumda katile kısas uygulanmaz, ama diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet ödemesi gerekir. Kasden/taammüden öldürmekse silahla olur. Bu durumda katile kısas uygulanması gerekir."

Öldürme kasden/taammüden, kasta benzer veya yanlışlıkla olur. Yaralama ise yanlışlıkla veya kasten/taammüden olur.

Fadl b. Dükeyn, Sevri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse bir ağaç dalının veya kemiğin ucunu sivriltip onunla hür bir kimsenin karnını yaralarsa, bu kasta benzer bir cinayettir. Caniye kısas uygulanması gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, şaz bir görüştür. İlim ehli kimseler buna muhaliftir.

Evzai dedi ki: "Kasta benzer adam öldüren katilin malından diyet tahsil edilir. Eğer malı diyet için yeterli olmazsa, kalan kısmını âkile öder. Kasta benzer öldürme; baston veya kırbaçla bir darbe vurarak öldürmektir. Baston darbesi ikilenir ve adam ölürse, bu kasden/taammüden öldürmektir. Bu durumda katile kısas uygulanır. Yanlışlıkla öldürmede diyeti katilin âkilesi öder."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kimse bir başkasına bastonla bir darbe vurur, darbeye maruz kalan yerinden kalkar da aynı yerde adama bir daha vurarak onu öldürürse, katile kısas uygulanması gerekir. İkinci darbeden sonra tekrar yerinden kalkar ve ölmez ancak daha sonra ölürse, bu kasta benzer öldürmedir. Bundan dolayı katile kısas uygulanmaz. Yanlışlıkla öldürmede diyeti katilin âkilesi öder."

---

635 ***Kasâme***, muhakeme usûlünde yaptırılan bir tür yemin şeklidir. Bir mahallede veya yakınında öldürülmüş bir insan bulunur da, kimin öldürdüğü bilinemezse, fakat velîsi, elinde bir delil olmadığı halde o mahalle halkı tarafından öldürüldüğünü iddia ederse, hâkim o mahalle halkından 50 kişiyi seçer. Bunlardan her biri, öldürülen şahsı kendilerinin öldürmediğine ve kimin öldürdüğünü de bilmediğine yemin ederler. Bunun üzerine hâkim, o mahalle halkının ölen kişinin diyetini vermesine hükmeder. O mahallede, 50 kişi bulunmaması halinde yemin tekrar ettirilerek 50'ye tamamlanır. İçlerinden biri yemin etmekten kaçınırsa, yemin edînceye veya katili biliyorsa söyleyinceye kadar hapsedilir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

Leys dedi ki: "Kasten öldürme, insanın kasıtlı olarak öldürmesidir. Bir kimse bir başkasına parmağı ile vurursa ve bu darbeden ötürü adam ölürse, katil, kısas uygulaması için maktulün velisine teslim edilir. Yanlışlıkla öldürmede diyeti katilin âkilesi öder."

Bu ifadeleri, Leys'inkasta benzer öldürme çeşidinin varlığını kabul etmediğine delalet etmektedir. Ona göre öldürme ya yanlışlıkla veya kasten olur.

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam kılıç, taş, süngü, mızrak veya keskin ve sivri tarafıyla kesici bir aletle bir başkasının cildine veya etine vurup büyük ya da küçük bir yara açar, vurduğu kişi de bu yüzden ölürse, katile kısas uygulanması gerekir.Vurduğu adamın vücudunu yarıp kan akıtıncaya kadar vurmaya veya boğmak için boğazını sıkmaya, öldürünceye kadar kırbaçlamaya devam eder, (büyük kazan misali altından çıkamayacağı) bir şeyi üzerine kapatarak aç susuz vaziyette bırakırsa, genellikle ölüme yol açacak olan çok sıcak veya çok soğuk bir havada kırbaçlar da adam ölürse, katile kısas uygulanması gerekir. Bir direk veya taşla vurur ama kesip kanatmazsa ya da bir kılıcın keskin tarafıyla vurur ama yaralamazsa veya denizin karaya yakın tarafına atar da adam yüzmeyi iyi biliyorsa yahut genelde ölüme yol açmayan bir eylemde bulunur ama adamyine de ölürse, caniye kısas uygulanmaz. Âkilesinin diyet-i mugallaza/ağırlaştırılmış diyet ödemesi gerekir.

Kasta benzer öldürme hükmünün mevcudiyetinin delili şu rivayettir:

Heşim'in bildirdiğine göre Ukbe b. Evs es Sedusi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekke fethi gününde bir hutbe irad etti. Hutbesinde şunları söyledi:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَإِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا وَالْحَجَرِ , فِيهِ دِيَةٌ مُغَلَّظَةٌ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bilesiniz ki kırbaç, değnek ve taş ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve veril-

***mesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."*[636]

İbrahim'in bildirdiğine göre Ubeyd b. Nadle el-Huzai, Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İki kadından biri diğerine çadır direğiyle vurarak onu öldürdü. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* katil kadının âkilesinin diyet ödemesine hükmetti. Ölen kadının rahmindeki çocuk için de gurre ödenmesine hükmetti."

Yunus'un bildirdiğine göre Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اقْتَتَلَتِ امْرَأَتَانِ مِنْ هُذَيْلٍ فَضَرَبَتْ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى بِحَجَرٍ فَقَتَلَتْهَا وَمَا فِي بَطْنِهَا فَاخْتَصَمُوا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى أَنَّ دِيَةَ جَنِينِهَا عَبْدٌ أَوْ وَلِيدَةٌ وَقَضَى بِدِيَةِ الْمَرْأَةِ عَلَى عَاقِلَتِهَا)

"Hüzeyl kabilesinden iki kadın birbirleriyle kavga ettiler. Biri diğerini ve karnındaki çocuğunu taşla vurarak öldürdü. Davalaşmak üzere Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **huzuruna çıkıldılar. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **kadının düşürülen cenini için bir köle veya cariye gurresi ödenmesine hükmetti. Ölen kadının diyetini ise katilin âkilesinin ödemesine hükmetti."[637]

Bu iki hadisten birinde öldürülen kadının taşla, diğerinde ise çadır direğiyle vurularak öldürüldüğü ifade edilmektedir.

Ebu Asım'ın bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* düşürülen cenin hakkında ne hüküm verdiğini cemaate sordu. Haml b. Mâlik b. Nabiğa kalkıp şöyle dedi:

"Ben iki karımın arasında bulunuyordum. Biri diğerine çadır direğiyle vurarak onu ve ceninini öldürdü. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* dü-

---

636 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

637 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/187

şürülen cenin için gurre ödenmesine ve öldürülen kadının yerine de katil kadının (kısasen) öldürülmesine hükmetti."

Haccac b. Muhammed'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh,* Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur. Ebu Asım ve Haccac'ın rivayetlerine göre İbn Cüreyc, Katil kadının öldürülmesinin emredildiğini söylemiştir.

Bu hadisi Hişam b. Süleyman el-Mahzumi'nin bildirdiğine göre İbn Dinar ve Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan senedi ile rivayet etmişler, ancak katil kadının kısasen öldürülmesinin emredilmesinden bahsetmemişlerdir. Ebu Asım ile Haccac, katil kadının öldürülmesinin emredildiğini söylemişlerdir. Bu sebeple İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu olay hakkında rivayet ettiği hadis, muzdarip bir hadis olmuştur.

Said'in bildirdiğine göre Katade, Ebu Melih'in Haml b. Mâlik hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onun iki karısı vardı. Biri diğerine taş atıp kalbine isabet ettirdi. Vurulan kadın hamileydi; çocuğunu düşürdü. Kendisi de öldü. Olay Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* intikal etti. O da katil kadının âkilesinin diyet ödemesine hükmetti. Düşen cenin için de bir köle veya cariye gurresi ödenmesine hükmetti."

Kumasını öldüren kadına kısas uygulanması hakkındaki Haml b. Mâlik hadisi, görüldüğü gibi birbirinden farklı ve hatta birbirine zıt şekillerde rivayet edilmiştir. Bu olayla ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bazı rivayetlerde kısastan bahsedilirken, bazısında kısastan hiç bahsedilmemiştir.

Olayın kahramanı Haml b. Mâlik, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* katil kadının âkilesinin diyet ödemesini vacip kıldı" demiştir. Böylece haml b. Mâlik olayı ile ilgili rivayetler birbirine zıt hale gelmiş ve delil olmaktan çıkmıştır. Geride Muğire b. Şube *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* kumasını öldüren o kadına kısas uygulanmadığına dair hadisleri muarızsız bir delil olarak kalmıştır.

Ebu Muaviye'nin bildirdiğine göre Hasan, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(قَتِيلُ السَّوْطِ، وَالْعَصَا شِبْهُ عَمْدٍ)

***"Kırbaçla ve değnekle öldürülen kasta benzer (öldürülmüştür)."*[638]**

Bize göre kasta benzer öldürmenin yanlışlıkla öldürme çeşidinden ayrı bir öldürme çeşidi olduğu hususunda selef uleması görüş birliği etmişlerdir. Bu konuda aralarında ihtilaf yoktur. Yalnız kasta benzer öldürmenin keyfiyeti hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Mâlik'in, "Ben yanlışlıkla veya kasten öldürmeden başka bie öldürme şekli bilmem" demesine gelince bu, selef ulemasının tamamının görüşleri dışında kalan bir görüştür.

Şerik'in bildirdiğine göre Asım b. Damüre, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasta benzer öldürme, değnek ve ağır bir taşla vurarak öldürmedir. Bunlarla öldürmekten ötürü kısas uygulanmaz."

Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biriniz kasten kardeşinin üzerine yürüyüp onu değnekle vuru(p öldürü)r. Sonra da 'Bana kısas uygulanmaz' der. Böyle yapan biri bana getirilmesin. (Getirilirse) ona mutlaka kısas uygularım!"

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bu şekilde öldürmeyi kasten öldürme sayıyordu. Çünkü Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in dediğine göre, değnek ve benzeri şeylerle vurma sonucunda genellikle ölüm meydana geliyordu.

Kasta benzer öldürmenin üçüncü bir öldürme kısmı olarak var olduğu, bunun sırf kasten öldürme olmadığı gibi, sırf yanlışlıkla öldürme de olmadığı hususunda sahabenin icmasının bulunduğunu şu husus apaçık ortaya koymaktadır:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, yanlışlıkla öldürme diyeti olarak verilecek develerin yaşları ile kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek develerin yaşlarının birbirinden farklı olması, kasta benzer öldürmede verilecek diyetin diğerine göre daha ağır olması gerektiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu sahabiler arasında Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit, Ebu Musa ve Muğire b. Şube vardı. Bu zâtların tamamı, kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek develerin yaşlarının, inşallah ileride de açıklanacağı gibi yanlışlıkla öldürmede diyet olarak verilecek develerinkine göre daha ağırlaş-

638 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/348

tırılmış olması gerektiğini söylemişlerdir. Böylece kasta benzer öldürme çeşidi hukuken sabit olmuş olmaktadır.

Nakletmiş olduğumuz rivayetlerle ve keyfiyeti üzerinde ihtilaf ettikten sonra varlığı hususunda selefin ittifak etmesiyle,kasta benzer öldürmenin varlığı sabit olduğuna göre, kasta benzer öldürmeyi nazar-ı itibara almaya ihtiyaç duyduk.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediğini görmekteyiz: "Kasta benzer öldürme, değnek ve büyük taşla vurarak öldürmektir."

Bilindiği gibi "kasta benzer/şibh-i amd" ifadesişer'î bir terim olup bir nass olmadan böyle bir terim tespit edilemez. Zira lügatte böyle bir öldürme çeşidi yoktur. Böylece Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* büyük taşla vurarak adam öldürmeyi kasta benzer öldürme olarak adlandırmasının mutlaka bir nassa dayalı olduğunu anlamış olmaktayız. Büyük küçük taş ona göre kısasın sakıt olması bakımından aynı iken büyük taştan söz etmesi, bir nassa dayandığını göstermektedir.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَأِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا وَالْحَجَرِ , فِيهِ دِيَةٌ مُغَلَّظَةٌ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةٌ فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bilesiniz ki kırbaç, değnek ve taş ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve verilmesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[639]

Bu rivayet birkaç mana içermektedir:

a) Kasta benzer öldürme, kasden/taammüden öldürmekten ve yanlışlıkla öldürmekten ayrı bir öldürme çeşidi olarak tespit edilmiştir.

639 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

b)Kırbaç veya değnekle vurarak öldürmeden dolayı diyet ödenmesi gerekir. Genelde öldürücü olan aletin kullanılmasıyla genelde öldürücü olmayan aletin kullanılması arasında, tek darbe vurmakla öldürünceye kadar peşpeşe darbeler vurma arasında diyetin ödenmesi açısından fark gözetilmemiştir.

c) Mezkûr hadiste kırbaçla değnek bir arada zikredilmiştir. Kırbaç ve benzeri aletler genelde öldürücü değildirler. Ama değnek ve benzeri şeyler genelde öldürücüdürler. Bundan da anlaşılıyor ki mezkûr hadis, diyet ödemenin gerekliliği bakımından öldürücü aletin kullanılmasıyla öldürücü olmayan aletin kullanılması arasında fark gözetilmemesi gerektiğine delalet etmektedir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْحَدِيدَةِ خَطَأٌ وَلِكُلِّ خَطَإٍ أَرْشٌ)

"Demir dışındaki aletler (le işlenen cinayetler) yanlışlıkla (işlenmiş cinayetler)dir. Yanlışlıkla işlenen her cinayet için de diyet ödenir."[640]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ شَيْءٍ خَطَأٌ، إِلَّا السَّيْفَ، وَفِي كُلِّ خَطَإٍ أَرْشٌ)

"Kılıçla vurma dışında her vurma yanlışlıkla vurmadır. Her yanlışlıkla vurmadan dolayı da diyet ödenmesi gerekir."[641]

Şunu da belirtelim ki ulema, bir kimse bir başkasını küçük veya büyük bir bıçakla yaralarsa, kendisine kısas uygulanması gerekeceği, bıçağın büyük ya da küçük olmasının kısasın uygulanması açısından fark etmeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Taşla vurmada da taşın veya odunun büyük ya da küçük olmasının, kısasın düşmesi bakımından fark etmemesi gerekir. Bu da kısasın gerekmesi hükmünün aletle ilgili olduğuna, yani

640 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/42
641 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/42

kısas uygulanması için cinayette kullanılan aletin silah ya da silah işlevi gören bir nesne olması gerektiğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Rivayet etmiş olduğumuz (قَتِيل خَطَإ الْعَمْد) **"Kasti bir fiille vurulan ama yanlışlıkla vurulmuş sayılan maktul..."** hadisine görekasten vurma yanlışlık, yanlışlıkla vurma da kasten vurma sayılmaz. Bu da rivayetin sahih olmadığına delalet etmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat senin anlattığın gibi değildir. Çünkü hadiste hükmen yanlışlık sayılan cinayet, fiilen kasıt/teammüd sayılmaktadır.Bu da doğru olan bir manadır. Çünkü hadisteki bu ifade ile fiilen kasıt olduğu için diyetin ağırlaştırılması gerekmektedir. Hükmen de yanlışlıkla işlenmiş sayıldığı için de kısasa gerek görülmemiştir.

Bir kişi şu ayetleri ileri sürerek itirazda bulunabilir:

"(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[642]

(اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ)

"Cana can kısasa tabidir."[643]

Bunlar ve kısas icab ettiren diğer ayetler, büyük taşla vurarak öldüren katile kısas uygulanmasını gerektirir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetlerin kasten öldürmelerde kısas gerektirdiği hususunda ihtilaf yoktur. Ama mezkûr hadiste sözü edilen öldürme, kasten öldürme değildir. Bununla birlikte mezkûr ayetler, prensipte kısası vacip kılmak için indirilmişlerdir. Zikretmiş olduğumuz rivayetlerse, kısas gerektiren öldürmeler hakkında varid olmuşlardır. Bunlardan her biri hakkında varid olduğu konuda delil olarak kullanılmakta olup diğerleriyle çatışmamaktadır.

Yine bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

---

642 Bakara, 2/178

643 Mâide, 5/45

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir."[644]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kasti fiille vurulan ama yanlışlıkla yapılmış sayılan vurmayı kasta benzer vurma olarak adlandırmıştır. Bu vurmaya yanlışlıkla vurma dendiği için diyet ödenmesi gerekmektedir.Biri diğerini çadır direğiyle vurup öldüren ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* katile kısas uygulanmasına hükmettiği iki kadınla ilgili olarak İbn Abbas *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadisi ileri sürerek itirazda bulunan olursa, itiraza şöyle cevap verilebilir:

Mezkûr hadisin muzdarip olduğunu, kısası değil de diyeti gerekli kılan Haml b. Mâlik *radıyallahu anh* rivayetinin bu hadise muarız olduğunu açıklamıştık. Kısas sabit olsa bile bu o olayın kendisiyle ilgili özel bir hüküm olup, çadır direğiyle öldürülen herkes hakkında genel nitelikli bir hüküm değildir. Belki de kadına vurulan çadır direğinin bir yerinde demir vardı da, demirin isabeti sonucu kadın ölmüştü ve bu yüzden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katile kısas uygulanmasına hükmetmişti.

Muhaliflerimiz bir Yahudi'nin (takılarını almak için) bir kadının başını taşla vurup ezerek öldürmesi üzerine,Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de katilin başının taşla ezilerek öldürülmesine hükmettiğini bildiren rivayeti[645] ileri sürerek itirazda bulunabilirler. Bu itirazı yapacak olanlara şöyle cevap verilebilir:

Yahudi'nin suç aleti olan taşın belki de sivri bir tarafı vardı da o taş tıpkı bıçak işlevi görüyordu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* katilin kısasen öldürülmesine gerekli gördü.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Ebu Kalabe, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bir Yahudi, üzerindeki takılar(ı almak) için ensardan bir cariyeyi öldürüp nehre attı. Başını da taşla ezdi. Kadın (bulunup) Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna getirildi. Peygamber sallallahu aleyhi ve

644 Nisâ, 4/92

645 İbn Mâce, Diyât, 24

***sellem, ölünceye kadar katilin taşlanmasını emretti. Bunun üzerine taşlanmaya başlandı ve nihayet öldü."*[646]**

Recmin kısas olarak uygulanmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Belki de o Yahudi müstemen (geçici izinle İslam diyarına girmiş) biri idi. Cariyeyi öldürdükten sonra kendi diyarına geçti. Menzilleri Medine'ye yakın ve kendisi de harb'i olduğu için yakalandı. Harbî bir muharip olduğu için de recmedilerek öldürüldü. Nitekim çobanları öldüren ve develeri önlerine katıp götüren Urenîlerin gözlerine mil çekilmiş, elleri ve ayakları da kesilerek o halde ölüme terk edilmişlerdi. Ancak daha sonra bu şekilde adam öldürmek neshedilmişti.

Yaralama ve Sakatlamalarda Kullanılan Suç Aleti Bakımından Kasta Benzer Cinayet Olmaz

Yaralama ve sakatlamalarda kullanılan suç aleti bakımından kasta benzer cinayet olmaz. Taşla veya demirle yaralamalarda faile kısas uygulanması gerekir. Kısasın uygulanması mümkün olmadığında diyet-i mugallaza/ağırlaştırılmış diyet ödeneceği için o zaman buna kasta benzer cinayet denilir. Ölüm derecesine varmayan yaralama ve sakatlamalarda kasta benzer kavramı yoktur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ)

"Yaralar da kısasa tabidir."[647]

(اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ)

"Cana can kısasa tabidir."[648]

Bu ayetlerde, cinayetin demirle veya başka bir alet ile işlenmesi arasında birfark gözetilmemiştir. Öldürmelerde hatay-ı amdî tabiri hadislerde yer almaktadır. Buşer'î bir kavram olup varlığı ancak nass yoluyla kabil olan bir şeydir. Ölüm derecesine varmayan yaralama ve sakatlamalarda kasta

646 Ebu Davud, Diyât, 10
647 Mâide, 5/45
648 Mâide, 5/45

benzer kavramının kullanıldığı bir nass mevcut değildir. Kısas uygulamanın imkânsız olması durumunda fakihler, diyet-i mugallaza ödenmesi gerekmesi bakımından işlenen cinayeti kasta benzer olarak nitelemişlerdir. Çünkü bu cinayet, fiilde kasıt olduğunda kasta benzer bir cinayet mertebesindedir.

Rivayet olunduğuna göre -Allah yüzünü ak etsin- *Hz. Ömer, kendi oğlunu kılıçla vurup öldüren Katade el-Müdlici'ye (maktulün babası olduğundan dolayı) kısas uygulanamadığı için, diyet-i mugallaza olarak yüz deve vermesine hükmetmiştir.*[649]

Yaralamalar da kasten işlendiğinde ve kısas uygulanmasına imkân olmadığında, diyet-i muğallazadan o yaraya denk gelecek olan miktar ödenir. Bununla beraber kısas uygulamanın mümkün olduğu yaralamalarda, suçun işlendiği aletin aynısıyla kısas uygulamak gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yanlışlıkla işlenen cinayetle kasta benzer işlenen cinayeti Bakara suresinintefsirini yaparken açıklamıştık. Doğrusunu Allah bilir.

Diyet Olarak Ödenmesi Gereken Deve Miktarı

Diyet miktarının yüz deve olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir rivayetler gelmiştir. Bunlardan bazıları aşağıya alınmıştır:

Hayber'de bulunan bir cesed için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diyet olarak yüz deve verdiği, Sehl b. Ebi Hasme tarafından rivayet edilmiştir.[650]

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Kasım b. Rebia, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de bize bir hutbe irad etti. Hutbesinde şöyle buyurdu:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَإِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا فِيهِ دِيَةٌ مُغَلَّظَةٌ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خَلِفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

649 Ebu Davud, Diyât, 18
650 Ebu Davud, Zekât, 25

"Bilesiniz ki kırbaç ve değnek ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet yüz deve verilmesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[651]

Amr b. Hazm'ın *radıyallahu anh* Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kendisine yazılan mektubunda şu ifadeler yer almaktadır:

(فِي النَّفْسِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ)

"(Öldürülen) Can için yüz deve (diyet) verilir."[652]

Amr b. Dinar, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, yanlışlıkla adam öldürmenin diyetini yüz deve olarak belirledi."[653]

Ali b. Musa el-Kummi'nin bildirdiğine göre Galib b. Rebia b. Kays en-Nümeyri, Kurre b. Da'mus en-Nümeyri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Amcamla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardık. Dedim ki: 'Ey Allah'*ın Resûlü!* Babamın diyeti şunun yanındadır. Kendisine emret de onu bana versin.'

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Babasının diyetini kendisine ver"*** buyurdu. -Kurre'nin babası cahiliyyet devrinde öldürülmüştü.- 'Ey Allah'*ın Resûlü, annemin de bu diyette hakkı var mıdır?*' diye sordum. ***"Evet"*** diye cevap verdi. -Kurre'nin babasının diyeti yüz deve idi.-[654]

Bu rivayet bazı hükümler içermektedir:

a) Müslümanın ve kâfirin diyeti birbirine eşittir. Çünkü ravi, Kurre'nin babası Damus'un cahiliyyet devrinde öldürüldüğünü ifade etmiştir.

b) Kadın, kocasının diyetine mirasçı olur.

651 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80
652 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/128
653 Dârekutni, Sünen: 4/225
654 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/231

c) Diyetin miktarı yüz devedir. Bu hususta selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında farklı görüş beyanında bulunan olmamıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Yanlışlıkla Öldürmelerde Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Alkame ile Esved, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şu görüşte olduğunu rivayet etmişlerdir: Yanlışlıkla adam öldürmenin diyeti olarak verilecek yüz deve, yaş bakımından beş gruba ayrılır: Yirmisi dört yaşına girmiş deve (hıkka), yirmisi beşyaşına girmiş deve(cez'a), yirmisi ikiyaşına girmiş erkek deve (ibn-ı mehad), yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve (bint-ı mehad), yirmisi üçyaşına girmiş devedir (bint-ı lebun).

Hz. Ömer'in de *radıyallahu anh* diyet olarak verilecek yüz deveyi yaş bakımından beş gruba ayırdığı rivayet edilmiştir.

Asım b. Damüre ile İbrahim, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* diyet olarak verilecek yüz deveyi yaş bakımından dört gruba ayırdığı rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Yirmi beşi dört yaşına girmiş deve (hıkka), yirmi beşi beşyaşına girmiş deve (cez'a), yirmi beşi iki yaşına girmiş dişi deve (bint-ı mehad), yirmi beşi üçyaşına girmiş dişi devedir (bint-ı lebun). Tıpkı zekât develerinde olduğu gibi dört yaş grubundan verilir.

Hz. Osman *radıyallahu anh* ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dediler ki: "Yanlışlıkla adam öldürme diyeti olarak verilecek olan yüz deve, şu yaş gruplarından verilir: Otuzu üçyaşına girmiş dişi deve, otuzu beşyaşına girmiş deve, yirmisi üçyaşına girmiş erkek deve, yirmisi de iki yaşına girmiş dişi devedir."

Bu iki zâtın, beşyaşına girmiş otuz devenin yerine, dört yaşına girmiş otuz deve verilmesi gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Mâlik ve Şafiî, yanlışlıkla adam öldürme diyeti olarak verilecekyüz devenin, beş gruba ayrıldığı konusunda görüş birliği etmiş ancak her sınıfın yaşı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehitlerinin tamamı dediler ki: "Develerin yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve, yirmisi iki yaşına girmiş erkek deve, yirmisi üç yaşına girmiş erkek deve, yirmisi dört yaşına girmiş deve, yirmisi de beş yaşına girmiş devedir."

Mâlik ve Şafiî dediler ki:"Develerin yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve, yirmisi üç yaşına girmiş erkek deve, yirmisi üç yaşına girmiş dişi deve, yirmisi dört yaşına girmiş deve, yirmisi de beş yaşına girmiş devedir."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hişf b. Mâlik, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, yanlışlıkla öldürmelerde diyet olarak verilecek develeri beş yaş grubuna ayırdı."***

Fakihlerin bu rivayeti, diyet develerini beş yaş grubuna ayırmada delil olarak kullanmaları, rivayetin sahihliğine delalet etmektedir. Ne var ki bu rivayette yaşların keyfiyetinden bahsedilmemiştir.

Mansur'un bildirdiğine göre İbrahim, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanlışlıkla öldürmelerde diyet olarak verilecek develeri beş yaş grubuna ayırdığını ve yaşlarını da, mezhebimiz müçtehitlerinin belirttikleri şekilde sınıflandırdığını rivayet etmiştir. Bu da şunu ispatlıyor: Onun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, develeri beş gruba ayırmaya dair yaptığı rivayet bu şekildedir. Çünkü onun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir rivayette bulunduktan sonra ona aykırı başka bir görüş ortaya koymuş olması mümkün değildir.

Mezkûr hadisi Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet eden Hişf b. Mâlik'in meçhul bir kişi olduğu söylenecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Diyet olarak verilecek olan yüz deveyi beş gruba ayırmada fakihlerin onun rivayetini delil olarak kullanmaları, rivayetin sahih ve müstakim olduğuna delalet eder.

Şunu da belirtmeliyiz ki yanlışlıkla adam öldürmenin diyeti olarak verilecek develerden üç yaşında olanların yerine iki yaşındakileri koyanlar daha iyi yapmış olurlar. Çünkü üç yaşındâkiler de iki yaşındâkiler gibidirler. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(فَإِنْ لَمْ تُوجَدْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ)

"İki yaşındaki dişi deve bulunamazsa, o zaman üç yaşındaki erkek bir deve verilir."[655]

Buna göre iki yaşındaki yirmi dişi deve ile üç yaşındaki yirmi erkek deve vermesi gereken kimse, iki yaşındaki kırk dişi deve veren kimse gibi olur. Şunu da ifade etmeliyiz ki, üç yaşındaki erkek deve, iki yaşındaki erkek deveden daha üstündür. Nass olmadan, üç yaşındaki deve ile iki yaşındaki deve arasında değer farkı olduğunu söylemek doğru olmaz. Ayrıca Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الدِّيَةُ مِائَةٌ مِنَ الإبلِ) ***"Diyet, yüz devedir"***[656] hadisi, (yaşı ne olursa olsun) deve denilebilen her hayvanın diyet olarak verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Bir delil olmadan bunlara fazlalık eklemek caiz olmaz.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitlerine göre asgari düzeyde kendisine deve denilebilen her hayvan diyet olarak verilebilir. Daha fazlası hakkında bir delil mevcut değildir.

Diyet develerinin yaşlarının keyfiyetiyle ilgili olarak mezhebimiz müçtehitlerinin söyledikleri gibi bir görüşün Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet edildiği sabittir. Diyet için verilecek yüz deveyi yaş grubuna göre beşe ayırmadan yana olan sahabilerden buna aykırı bir rivayet gelmiş değildir.

Mâlik ile Şafiî'nin görüşleri gibi bir görüş sahabilerden rivayet edilmemiştir. Böyle bir görüş, Süleyman b. Yesar'dan rivayet edilmiştir. Şu halde mezhebimiz müçtehitlerinin görüşü kabule daha layıktır. Çünkü büyük İslam merkezlerinin fakihleri, diyet develerinin yaşa göre beş gruba ayrılması ve bu yaşların da Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* gelen rivayet çerçevesinde belirlenmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üç yaşındaki develerin diyet olarak verilmesinin gerekli görülmesi, iki yaşındaki develerin verilmesinin gerekli görülmesinden daha makbuldür. Çünkü üç yaşındaki deve zekât olarak alınır ama iki yaşındaki alınmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üç yaşındaki deve, zekâtta bedel olarak alınır. Aynı şekilde iki yaşındaki deve de bize göre bedel ola-

655 İbn Mâce, Zekât, 9

656 Darimi, Sünen, Diyât, 15

rak alınır. İkisinin arasında fark yoktur. Ayrıca diyet, zekâta benzetilemez. Mesela muhalifimize göre de kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek develerin kırk tanesinin hamile olması şarttır. Ama zekât olarak verilecek develerde böyle bir şart aranmaz. Doğrusunu Allah bilir.

Kasta Benzer Öldürmelerde Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları

Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre diyet develeri yaş grubuna göre dörde ayrılır: İki yaşındaki develerden 25 deve, üç yaşındaki develerden 25 deve, dört yaşındaki develerden 25 deve, beş yaşındaki develerden de 25 deve.Bu, aynen zekât develerinin yaşları gibidir.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Ebu Musa*radıyallahu anh* ve Muğire b. Şube den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre;*kasta benzer öldürmelerde otuz tane dört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de kapak atmış ile sekizi tamamlayıp dokuz yaşına girmiş arası vegebedeve verilmesi gerekir.*[657]

Hz. Osman ile Zeyd b. Sabit den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre; *kasta benzer öldürmelerde diyet olarak otuz tane üç yaşındaki deve, otuz tane dört yaşındaki deve, kırk tane de beş yaşındaki gebe deve verilmesi gerekir.*[658]

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Asım b. Damüre, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "*Kasta benzer öldürmeden dolayı otuz üç tanedört yaşındaki deve, otuz üç tane beş yaşındaki deve, otuz dört tane de kapak atmış ile sekizi tamamlayıp dokuz yaşına girmiş ve gebe olan deve verilmesi gerekir.*"[659]

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek olan yüz deve, Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet olunduğu şekilde yaş grubu bakımından dörde ayrılır.

657 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/126

658 Ebu Davud, Diyât, 19

659 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Diyât, 3

İmam Muhammed dedi ki: "Kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek olan yüz deve,yaş grubu bakımından üçe ayrılır.Otuz tanedört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de kapak atmış ile sekizi tamamlayıp dokuz yaşına girmiş ve gebe olan deve verilmesi gerekir." Süfyan es-Sevri de bu görüştedir. Aynı ifadeler Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit ve daha önce adı geçen selef ulemasından da nakledilmiştir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Oğlunu kılıçla vurup öldüren bir babanın diyet-i mugallaza ödemesi gerekir. Bu da otuz tanedört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de gebe devedir. Dede de oğlunun oğlunu bu şekilde öldürürse baba gibi diyet öder. Baba, oğlunun elini keser ve oğlu yaşamaya devam ederse, diyet-i mugallazanın yarısını ödemekle yükümlü olur."

Yine Mâlik dedi ki: "Altın ve gümüşü olanların da diyet-i mugallaza ödemeleri gerekir. Bu diyetin miktarı şöyle hesaplanır: Otuz tanedört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de gebe devenin kıymetinin ne kadar olduğuna bakılır. Sonra yanlışlıkla öldürme diyeti olan yirmi tane iki yaşındaki dişi deve, yirmi tane üç yaşındaki erkek deve, yirmi tane üç yaşındaki dişi deve, yirmi tane dört yaşındaki deve ve yirmi tane de beş yaşındaki devenin kıymetinin ne kadar olduğuna bakılır. Bu iki diyetin develerinin kıymetleri arasındaki fark göz önünde bulundurularak ikisinden fazla olana göre altın ve gümüş ödemesi yapılır."

Sevri dedi ki: "Kasta benzer öldürmenin diyeti Mâlik'in dediği gibi yanlışlıkla öldürme diyeti için verilecek develer ile,kasta benzer öldürme diyeti olarak verilecek develer den kıymeti fazla olan göz önünde bulundurularak ona göre altın veya gümüş ödemesi yapılır." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayete ve nakletmiş olduğumuz delillere göre yanlışlıkla adam öldürmenin diyeti olan yüz devenin, yaş gruplarına göre beş gruptan oluşturulması gereği sabit olmuştur. Ancak ulema, kasta benzer öldürmenin diyeti olan yüz devenin yaş gruplarının, dört ya da üç grup olması gerektiğinden söz ederek ihtilaf etmişlerdir. Dört grup olması gerektiğini söyleyenlerin görüşü kabule daha layıktır. Çünkü üç gruptan olmasını şart koşmak, diyetin teminini bir delile dayanmaksızın fazlasıyla ağırlaştır-

maktır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الدِّيَةُ مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ) ***"Diyet, yüz devedir"***[660] hadisi, hepsinin caiz olmasını gerektirmektedir. Yüz devenin, istenilen dört ayrı yaş grubundan oluşturulması gerektiği hükmü üzerinde ittifak vardır. Buna ilave yapmak ise sabit değildir. Hadisin zahiri de bunu reddetmektedir. Biz de böyle bir tespitte bulunmuş değiliz. Diyet develerinin bir kısmının hamile olmasını şart koşmak da develerin sayısını artırmak demektir ki bu da caiz değildir. Çünkü bu durumda develerin sayısı, yavruları sebebiyle yüzün üzerine çıkmış olacaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kasım b. Rebia'nın İbn Ömer'den *radıyallahu anh,* onun da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği

"Bilesiniz ki kırbaç, değnek ve taş ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve verilmesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır"[661] hadiste develerin bir kısmının hamile olması şart koşulmuştur. Siz de bu hadisi, kasta benzer öldürme diyetinde delil olarak kullandınız. Hamilelik şartı yerine yaşlarını belirleseydiniz ya."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisle biz, kasta benzer öldürmenin diyetinin varlığını ispat ettik. Sahabiler de bu hadisi kasta benzer öldürmenin diyetinin varlığını ispat için delil olarak kullanmışlardı. Develerin bir kısmının gebe olması şartı sabit olsaydı, bu şart her türlü diyet için yaygın ve meşhur olurdu. Yaygın ve meşhur olsaydı, develerin bir kısmının gebeliğinin şart olup olması hususunda ihtilaf etmezlerdi. Kasta benzer öldürmenin diyetinin mevcudiyeti konusunda ihtilaf etmedikleri gibi bunda da ihtilaf etmezlerdi.

Bir hadisin bir kısmı sabit olan bir kısmı sabit olmayan bazı manaları içermesine engel bir durum yoktur. O manaların bir kısmı belki aslen sabit değildir veya neshedilmiştir.

Altın veya gümüş olarak ödenecek olan diyetin ağırlaştırılmasına gelince, bunda şu iki durumdan biri söz konusu olmaktadır: Diyetin aslı deve olarak verilmesinin vacip olmasıdır. Altın ve gümüş ise bu develerin

---

660 Darimi, Sünen, Diyât, 15

661 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

kıymeti olarak ödemede kullanılırlar. Ya da diyetin aslının dirhem, dinar ve deve çeşidinden biri olarak ödenmesinin vacip olmasıdır. Bu şıkta bunlardan birinin, diğerlerinin bedeli olarak ödenmesi söz konusu değildir. Eğer diyetin asıl itibariyle deve olarak verilmesi gerekiyor da altın veya gümüş, develerin bedeli olarak ödeniyorsa, o zaman Mâlik'in, yanlışlıkla öldürme diyetiyle diyet-i mugallazadan hangisi daha fazla ise onun kıymetinin ödenmesi gerekir, demesinin bir anlamı kalmamaktadır. Bu durumda söylenmesi gereken şudur: Diyeti altın veya gümüş olarak ödeyecek olan kimsenin diyet-i mugallazada verilmesi öngörülen yaşlardaki develerin kıymetince altın veya gümüş ödemesi icab eder. Yanlışlıkla öldürme diyetini altın veya gümüş olarak ödeyecek olan kimsenin de, yanlışlıkla öldürme diyetinde verilmesi öngörülen yaşlardaki develerin kıymetince altın veya gümüş ödemesi icab eder. Develerin kıymeti ölçü alınmadan belirli ölçüde altın veya gümüş ödenmesi esas alınamaz. Mesela diyet olarak on bin veya on iki bin dirhem gümüş ya da bin dinar altın verilecektir, denilemez. Aksine her zaman develerin kıymeti esas alınmalıdır. Mesela develerin gümüş olarak değeri altı bin dirhemse, diyetin bu miktarda ödenmesi gerekir. Bundan fazlası söylenemez Develerin kıymeti on beş bin dirhemse, diyetin bu miktarda ödenmesi gerekir. Bundan fazlası ödenecek, denemez. Altın olarak ödeneceği zaman da develerin kıymetince altın dinar ödenmesi gerekir.

Selef uleması diyet hakkında gümüşten on bin dirhem veya on iki bin dirhemden birini söylediklerine, altından da bin dinar söylediklerine göre, diyetin bundan fazla veya eksik olmasının caiz olmayacağı hususunda ittifak etmiş olmaktadırlar. Bu da dirhem ve dinarların başka şeylerin bedeli olmayıp kendi başlarına diyet parası olduklarına delalet etmektedir. Hal böyle olunca da, bunda diyeti ağırlaştırmak iki sebepten ötürü caiz olmamaktadır:

1-Diyeti ağırlaştırmanın yolu nass veya icma'dır. Dirhem ve dinar olarak ödenecek olan diyeti ağırlaştırmak için de ne nass ne de icma vardır.

2-Diyetin deve olarak verilmesi durumunda ağırlaştırma/tağliz, develerin sayısını artırmakla değil yaş gruplarını artırmakla olur. Diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesi durumunda altın ve gümüşün miktarını artırarak diyeti ağırlaştırmak/tağliz, usûlün dışına çıkmak olur.

Diyetin altın ve gümüş olarak ödenmesi durumunda bunların yüz deve kıymeti olarak değil kendi başlarına bağımsız bir değer olarak ödendiklerine şu husus delalet etmektedir: Bilindiği gibi kâdı, diyeti âkilenin ödemesine

hükmederken âkilenin durumuna bakar. Âkile eğer gümüşe sahipse diyeti dirhem olarak ödemelerine; altına sahipse dinar olarak ödemelerine hükmeder. Şayet diyetin sadece deve olarak verilmesi vacip olsaydı, altın ve gümüş de deve bedeli olarak ödenseydi kâdı, üç yıllık bir sürede diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesine hükmedemezdi. Çünkü bu, borcun borçla satılması olurdu. Bunun caiz olması, altın ve gümüşün yüz devenin kıymetinden bağımsız olarak birer diyet ödeme aracı oldukları ispatlanmış oldu.

Diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesi durumunda ağırlaştırmanın caiz olmadığını ispatlayan delillerden biri de şudur: Hz. Ömer *radıyallahu anh* diyetin miktarını altından bin dinar olarak belirlemiştir. Gümüşten ise Medinelilerin rivayetine göre on iki bin dirhem, Iraklıların rivayetine göre ise on bin dirhem olarak belirlemiştir. Bunda kasta benzer öldürmenin diyeti ile, yanlışlıkla öldürmenin diyeti arasında bir ayrım yapmamıştır. Bu belirlemesini de sahabe huzurunda yapmış, sahabilerden hiçbiri ona bu hususta muhalefet etmemiştir. Bu da diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesi durumunda ağırlaştırma yapılamayacağına delalet etmektedir. Bunu ispatlayan delillerden biri de şudur: Diyetin deve olarak verilmesi durumunda ağırlaştırmak vacip olduğu için, develerin yaş gruplandırmasında bu ağırlaştırmanın nasıl yapılacağı hususunda sahabiler ihtilaf etmişlerdir. Altın veya gümüş olarak ödendiğinde de ağırlaştırma vacip olsaydı, develerde ağırlaştırmanın keyfiyetinde ihtilaf ettikleri gibi, bunda da ihtilaf ederlerdi. Bu hususta ihtilaf ettikleri bildirilmediğine, ancak gümüş olarak verilecek olursa artırma ya da eksiltme olmaksızın on bin ya da on iki bin dirhem verilmesi gerektiği rivayet edildiğine göre, deveden başka ödeme araçlarında ağırlaştırmanın olmayacağı hususunda sahabenin icma ettiği ispatlanmış oldu.

Bizim ortaya koyduğumuz usûl kaidesine dayanarak bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Diyetin başka şeylerle değil de sadece develerle ödenmesi asıl olsaydı ve kâdı da âkilenin diyeti dirhemlerle ödemesine hükmetseydi bu, borcun borçla satışı olurdu. Bu, şu meseleye benzemektedir: Bir adam mehir olarak orta değerde bir köle vermek üzere bir kadınla evlenir de köle yerine onun kıymetince dirhem getirip kadına teslim ederse, mehri bu şekilde ödemesi kabul edilir ve bu da borcun borçla satışı olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre bu durumda kâdı, mehir olarak köle vermesi şartıyla evlenen kimsenin köle yerine dirhem ödemesine hükmetmiş değildir. Fakat ona 'İstersen kadına orta değerde bir köle ver. İstersen orta değerde bir kölenin değerince dirhem ver' demekte-

dir. Şu halde bizim anlattığımızda borcun borçla satışı söz konusu değildir. Kâdı bu şekilde hüküm verirken âkilenin diyeti dirhem olarak ödemesine hükmetmekte, deve olarak ödemelerini kabul etmemektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki, evlenen kişi, mehri dirhem olarak ödediğinde, orta değerdeki kölenin kıymetini ölçü olarak alır. Ama diyetin dirhemlerle ödemesi durumunda develerin kıymeti az da olsa çok da olsa ölçü olarak alınmaz.

Mekke Hareminde ve Haram Aylarda Öldürülen Kimsenin Diyeti

Mekke hareminde ve haram aylarda öldürülen kimsenin durumu hakkında selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Muhammed, Züfer, İbn Ebi Leyla ve Mâlik dediler ki: "Harem de ve haram aylarda öldürülen kimse, diyet ve kısası gerektirmesi bakımından diğer yerlerde ve diğer aylarda öldürülen kimse gibidir."

Haram ayda ve Harem'de adam öldürmenin hükmü, bu öldürmeden dolayı diyetin ağırlaştırılıp ağırlaştırılamayacağı, Evzai'ye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Bize ulaşan rivayetlere göre Harem'de veya haram aylarda öldürülen bir kimse için ödenecek diyet üçte bir oranında artırılır. Bu cinayet kasta benzer öldürme ise diyetin yaşları yüksek olan develerden verilmesi gerekir."

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin, kasta benzer öldürmelerde diyetin ağırlaştırılması gerektiğinden bahsettikten sonra şöyle dediğini nakletmiştir:"Kasta benzer öldürmede diyeti katilin âkilesi öder. Yaralamalarda da hüküm böyledir. Haram ayda ve Mukaddes belde Mekke'de öldürme ve yaralamada da diyet aynı şekilde ağırlaştırılır. Akrabaya karşı işlenen cinayette de hüküm böyledir."

Mekke'de öldürülen bir kadın için Hz. Osman'nın *radıyallahu anh* bir tam diyete üçte bir daha ekleyerek diyet ödenmesine hükmettiği rivayet edilmiştir.

İbrahim, Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Beyt'in yanında vuruldu. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, onun hakkında neye hükmedileceğini Hz. Ali ye *radıyallahu anh* sordu. O da diyetinin beytülmalden ödenmesi gerektiğini söyledi. Diyetten fazla bir şey ödenmesi gerektiğini söylemedi. Hz. Ömer de *radıyallahu anh* ona muhalefet etmedi. Zira Yüce

Allah(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهِ) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir"**[662] buyurmuştur.

Bu ayetin hükmü genel nitelikte olup Harem dâhilinde de Harem dışında da aynen geçerlidir. Kefaret Harem dışında ne kadarsa Harem'de de o kadar olduğuna, iki bölge arasında bu bakımdan fark olmadığınave bütün bunlar da Allah'ın hakkı olduğuna göre diyetin de aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü diyet, insanın hakkıdır. Mekke haremi veya haram aylarla alakası yoktur. Harem'in ve haram ayların saygınlığı ise Yüce Allah'ın hakkıdır. Harem'in ve haram ayların saygınlığının mali cezalara etkisi olsaydı, öncelikle Yüce Allah'ın hakkı olan kefaretlere etkisi olurdu.

Şu hadis-i şerif buna delalet etmektedir:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَأِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا فِيهِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ)

"Bilesiniz ki kırbaç ve değnek ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için yüz deve verilmesi gerekir."[663]

Bu hadiste Hill (dışındaki yerler) ile Harem arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Tabiiler de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Harice b. Zeyd, Ubeydullah b. Abdullah ve Süleyman b. Yesar'a göre Harem'de işlenen cinayetin diyeti, hill'de işlenen diyet gibidir. Haram aylar için de aynı hüküm söz konusudur.

Kasım b. Muhammed ve Salim b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Harem'de öldürülen kimsenin diyetine diyetin üçte biri ilave edilir. Doğrusunu Allah bilir.

---

662 Nisâ, 4/92

663 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

9 786059 612326